МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 22 листопада 2018 року)

Київ
2018

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 22 листопада 2018 року)

Київ
2018

УДК 343.98+343.148
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор НАВС, доктор юридичних наук, професор;

Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Білозьоров Є. В., заступник директора навчально-наукового інституту № 2 НАВС з навчально-методичної та наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент;

Атаманчук В. М., завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук;

Самодін А. В., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Титко А. В., начальник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидат юридичних наук;

Пясковський В. В., професор кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Свобода Є. Ю., професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 НАВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Пашиєва А. С., науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи НАВС

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 14 листопада 2018 року (протокол № 3)

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

А437 **Актуальні** проблеми криміналістики та судової експертології [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 522 с.

УДК 343.98+343.148

© Національна академія внутрішніх справ, 2018

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Теплицький Б. Б. 15
Чернєй В. В...... 17

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Александренко О. В.
ОЗНАКИ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА СВІДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 19
Амеліна А. С.
ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ..... 22
Ананьїн О. В.
АНАЛІЗ ХАРАКТЕРНИХ СПОСОБІВ ПІДРОБКИ ПАСПОРТНИХ ДОКУМЕНТІВ КРАЇН ЄС, ВИГОТОВЛЕНИХ НА ПОЛІКАРБОНАТНІЙ ОСНОВІ 25
Андрєєв Д. В.
ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ НА МІСЦІ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ ... 27
Антонюк П. Є.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ (ЕЛЕКТРОННОЇ) ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 31
Антощук А. О.
ВИКОРИСТАННЯ ЛАЗЕРНОГО СКАНЕРА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ..... 34
Арешонков В. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ ЗАВДАНЬ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ 36
Атаманчук В. М.
ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ..... 38
Баулін О. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)..... 41
Бакутін Є. І.
УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛІСТИКИ 43

Безсонна Т. Ф.
ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ З БЕЗКОНТАКТНИМ ЕЛЕКТРОННИМ НОСІЄМ: СУЧАСНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ 45
Бєгалов Є. П.
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ..... 48
Биваліна О. О.
ВИКОРИСТАННЯ ЕФІРІВ ЦІАНОАКРИЛОВОЇ КИСЛОТИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ 52
Біленчук П. Д., Малій М. І.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КВАНТОВОГО МАЙБУТНЬОГО В ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ..... 56
Білозьоров Є. В.
ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ..... 62
Біляков А. М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ДНК В УКРАЇНІ 65
Бондар А. Р.
ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПОБОЇВ І МОРДУВАНЬ 67
Бурак М. В.
МОЖЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ 70
Бусол О. Ю., Романюк Б. В.
СУЧАСНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ З КОРУМПОВАНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ 74
Вакулик О. О.
ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ..... 78
Важинський В. М.
ПРЕДМЕТ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТОРІВ…….……82
Васін Д. О.
КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ 84
Ващук О. П.
СУТНІСТЬ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 87

Вельчинська О. В.
РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВА ТА ТОКСИКОЛОГІЧНА ХІМІЯ» У РОЗВИТКУ КОНСОЛІДОВАНОЇ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ ТОКСИЧНИХ ТА ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ 90
Вертепна К. О.
МЕЖІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 94
Висотенко Ю. В.
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК 98
Волков О. О.
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СТВОРЕННЯМ, ВИКОРИСТАННЯМ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ ШКІДЛИВИХ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ 101
Волошин О. Г.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОТРУЙНИХ, СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН, МІКРОБІОЛОГІЧНИХ АБО ІНШИХ БІОЛОГІЧНИХ АГЕНТІВ ЧИ ТОКСИНІВ 104
Волошин О. Г., Поліщук В. В.
КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ФОРМА ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 107
Воробей О. В., Загоруйко Ю. В.
ПІДРОБКА ПАСПОРТІВ, ПОВ'ЯЗАНА З ДІЯЛЬНІСТЮ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 111
Гладіліна О. В.
ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ: СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ 114
Гребельський В. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ПІДРИВУ (ІНІЦІЮВАННЯ): КАПСУЛІ-ДЕТОНАТОРИ, ЗАПАЛИ ДО ГРАНАТ, ЗАПАЛЮВАЛЬНІ ТРУБКИ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ПОСТРІЛІВ, ЕЛЕКТРОДЕТОНАТОРИ ТОЩО 118
Горлачук О. А.
СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННО ОТРИМАНИХ ДОХОДІВ 122
Гуледза В. М.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ 125

Гусєва В. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 129
Демедюк Т. С.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ..... 132
Доброскок П. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 136
Дудко О. В.
НЕКВАЛІФІКОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА: ЧИ ІСНУЄ ПАНАЦЕЯ?.....138
Ергард Н. М.
ПРОБЛЕМНІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСОТКУ ВТРАТИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 143
Єфіменко І. М.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ 145
Жижин А. В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ 148
Замула Б. А.
НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ..... 151
Іванова Р. В.
УЧАСТЬ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ 153
Ізотов О. І.
ПРОБЛЕМИ ДОСТОВІРНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЛЬФАКТОРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ОДОРОЛОГІЇ 156
Калиновська О. І.
ПОШИРЕННЯ ДЕЗОМОРФІНОВОЇ НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ 159
Карандась Я. В.
КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ВСТУП, МОТИВАЦІЯ, КАТЕГОРІЇ 162
Клещунов А. М.
ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 165
Кобець М. В.
МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНИХ БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ..... 168

Кобилянський О. Л.
ЕКСПЕРТИЗА ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ.... 171
Ковальова О. В.
КЛАСИФІКАЦІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ
У КРИМІНАЛІСТИЦІ 174
Кожевніков В. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАГМЕНТАРНИХ
СЛІДІВ РУК 177
Козьяков І. М.
МЕТОДИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА
ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ
ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 181
Коломієць О. В.
АСПЕКТИ ТРУДОВОГО ПРОЦЕСУ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.... 183
Комаринська Ю. Б.
ДОПИТ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИБУХІВ,
УЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ..... 188
Копин В. М.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ 191
Корж В. П.
ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА 194
Котляренко Л. Т.
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ХІМІКІВ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 197
Кофанов А. В., Кофанова О. С.
«ВТРАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ» ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В УМОВАХ ЧИННОГО КПК УКРАЇНИ..... 199
Кравченко В. О.
ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ..... 203
Крижна В. В.
СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ 206
Кулініч Н. Д.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ
ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 209
Курилін І. Р.
УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ
ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ..... 212

Курята Л. Л.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ,
ЯКА ВЧИНЯЄ ШАХРАЙСТВО 216
Линник О. В.
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ..... 219
Лисенко В. В., Курілов Г. М.
НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ В УКРАЇНІ..... 222
Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчикова В. Є.
ЧИ ПОТРІБНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ?... 225
Манько Є. С.
«ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ» ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ 229
Марко С. І., Дуфенюк О. М.
МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 232
Мировська А. В., Гвоздюк В. В.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ
НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАННОСТІ 237
Мировська А. В., Данильонок Н. Д.
ФОТОПОРТРЕТНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ 240
Мировська А. В., Журавська Ю. С.
ПІДГОТОВКА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: ПРАВОВИЙ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ 243
Мировська А. В., Конончук А. О.
ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ІНСЦЕНУВАННЯ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ 246
Мировська А. В., Копач І. В.
АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ І ШЛЯХИ
ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ..... 248
Мировська А. В., Синоверський А. І.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ..... 251
Мировська А. В., Хоменко М. М.
АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ МЕТОДИК
ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ..... 254
Молибога М. П.
СЛІДИ БЛИЗЬКОГО ПОСТРІЛУ 257

Нагайник Т. Г.
АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ (МЕДИКО-ПСИХІАТРИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ) 260
Наумова А. О.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ РЕАБІЛІТОВАНОМУ 264
Несен О. О.
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ В ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ 268
Нестеров Д. М.
СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ОСОБИ ЧИ ЇЇ БЛИЗЬКОГО РОДИЧА У ЗВ'ЯЗКУ З ВИКОНАННЯМ ЦІЄЮ ОСОБОЮ СЛУЖБОВОГО АБО ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ 271
Нікітіна-Дудікова Г. Ю.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, УЧИНЕНОГО ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ 273
Остапчук М. О.
СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ 276
Павлюк Н. В.
СИСТЕМИ 3D-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ 279
Патик Л. Л., Патик А. А.
ПРОБЛЕМИ ПІДРОБКИ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ 283
Пашиєва А. С.
ЕКСПЕРТИЗА ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ 286
Петров С. С.
РОЛЬ ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ НАРАХОВАНИХ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ 289
Пиріг І. В.
ПРЕДМЕТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ 292
Пічкуренко С. І., Злагода О. В., Кацан Л. О.
АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ 296
Плосконос А. І.
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОПИТУ 298
Поліщук І. Ю.
СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ І ПРАВОВИХ ЗНАНЬ 301

Полтавський А. О.
ПИТАННЯ УНОРМУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ УКРАЇНИ..... 305
Полях А. М.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ, ОТРУЙНИХ ТА СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН…….…….313
Примак Р. М.
НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАЯВНІСТЬ І РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРОК ОБ'ЄКТІВ, УМІЩЕНИХ ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ, ЗА ЗАПИТАМИ ОСІБ, ЯКІ НЕ Є СТОРОНАМИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА КОНКРЕТНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ 318
Приходько В. О.
ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ ОБЛІКІВ 320
Приходько Ю. П.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБУХОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 323
Пясковський В. В.
ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТОВБИВСТВ..... 326
Пустовойтова Я. В.
ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ ОРГАНОГЕННОГО УТВОРЕННЯ..... 329
Романюк У. П.
ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 332
Савчук Т. І.
СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ..... 335
Садченко О. О., Маланяк П. І.
ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ 339
Саковський А. А.
ДОКУМЕНТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 343
Самодін А. В.
ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ КВЕСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ 346

Свобода Є. Ю., Моісеєнко Х. С.
ПОНЯТТЯ АВТОПІДЛОГУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКОНАННЯ ПІДПИСІВ З НАВМИСНОЮ ЗМІНОЮ ОЗНАК ВЛАСНОГО ПІДПИСНОГО ПОЧЕРКУ 349
Свобода Є. Ю., Сергадєєв О. В.
МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ НЕАВТЕНТИЧНИХ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ІЗ НАСЛІДУВАННЯМ 352
Свобода Є. Ю., Юсупов В. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЛУЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ 356
Семенов В. В.
ПРИЧИНИ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО 359
Сидоренко Л. О.
КОДОВІ МІТКИ В ДІАГНОСТИЦІ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОЛЬОРОВИХ ЕЛЕКТРОФОТОГРАФІЧНИХ АПАРАТІВ 363
Синоверська Т. І.
ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ 366
Сівчук І. П.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СПРАВАХ ПРО ЛЕГАЛІЗАЦІЮ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 370
Сіренко О. В.
ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ 373
Слободяник О. І., Кондрацький В. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗЛАМУ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ЗАПИРАЮЧИХ ПРИСТРОЇВ 376
Сокиран Ф. М.
ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ, ЯКИМИ ПОВИНЕН КЕРУВАТИСЯ У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 379
Сорока І. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ 383
Старушкевич А. В.
ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ 386
Степанюк Р. Л., Лапта С. П.
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДУ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ 389
Стратонов В. М.
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ 391

Стефанова Г. Г.
КОНФЛІКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА СПОСОБИ
ЇХ ПОДОЛАННЯ 399
Сухомлин Ю. В.
ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОДАННЯ
ТА РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСПЕРТИЗИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 401
Татаров О. Ю.
ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 404
Таранова А. М.
ВАЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
У ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ
АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ 408
Терещенко В. Ф.
ЗАСТОСУВАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ
АУТЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ 411
Теплицький Б. Б.
ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ
КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ 414
Тищенко Є. Ф.
МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПІДСЛІДНИХ
СЛІДЧИМ ОРГАНІВ БЕЗПЕКИ 417
Ткач А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ІНІЦІЮВАННЯ СТОРОНОЮ
ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ
СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ОСІБ,
ЯКІ МАЮТЬ ОЗНАКИ НЕОСУДНОСТІ 420
Топчій В. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В РАЗІ ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 429
Удовенко Ж. В.
КОМПЛЕКСНІСТЬ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ
ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 432
Федорова О. А.
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ: ВСТАНОВЛЕННЯ МЕНСТРУАЛЬНОГО
ПОХОДЖЕННЯ КРОВІ 436
Форіс Ю. Б., Колонюк В. П.
НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ СУДОВО-
ЕКСПЕРТНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ 439

Хахановський В. Г., Дабіжа Д. В.
ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 442
Цимбал П. В., Влад В. Ф.
ОСНОВНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ РИСИ ОСОБИ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ВТЕЧУ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 446
Цуркан К. А.
ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬ НА РИНКУ ЗЕРНА, ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ, СТАН ТЕОРЕТИЧНОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ 448
Чечіль Ю. О.
ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОГО МАЙНА СТАНОМ НА ДАТУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ 451
Чорний М. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ 454
Чорноус Ю. М.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ 458
Чуприна О. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 463
Шарай Л. Г.
СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ 465
Шведова О. В., Ярошенко Ю. В.
ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК ЗА ДОПОМОГОЮ ЦІАКРИНУ 467
Шевчук В. М.
КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ 470
Шевчук О. Ю.
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ 474
Шрамко О. М.
СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 478
Шульга О. О.
НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 481

Щербакова Г. В.
ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У СПРАВАХ ПРО НАРКОЗЛОЧИНИ 484
Щербаковський М. Г.
ФАХІВЕЦЬ З ПИТАНЬ ПРАВА: ЕКСПЕРТ ЧИ КОНСУЛЬТАНТ? 487
Яковіна О. Б.
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО РОЗБОЇ, УЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ..... 490
Яковлєв О. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ЕКСПЕРТОМ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 494
Яковчук С. В.
ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ..... 498
Новачук С. А.
СПОСІБ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ…….501
Ікаєв А. Р.
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ……....505
Дякін Я. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ЗЕМЛЕЮ…….……..508
Боднар А. В.
ТРАСОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА……512
Миронюк Т. В.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОБАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ……..……515
Сухачова І. О.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ……...519

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Теплицький Броніслав Броніславович,
директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру – керівник Експертної служби МВС України

Вельмишановні організатори конференції, учасники, колеги та гості!

Дозвольте мені від колективу Експертної служби МВС України та від себе особисто щиро привітати Вас із початком цього поважного й уже традиційного наукового форуму – міжвідомчої науково-практичної конференції «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології».

Окремо хочу висловити вдячність усім співорганізаторам заходу, безпосередньо ректору, керівникам профільних кафедр цього авторитетного та визнаного далеко за межами України закладу вищої освіти – Національної академії внутрішніх справ – за надану можливість безпосередньо поспілкуватися з провідними вченими, колегами, працівниками правоохоронних органів, які нині активно забезпечують протидію злочинності в різних її виявах, представниками зацікавлених державних установ і громадських організацій, збагатитися новими знаннями, а також із першоджерел дізнатися про нові тенденції та концептуальні підходи до розв'язання нагальних проблем криміналістики, кримінально-процесуальної та судово-експертної діяльності.

Тематика організованої Вами конференції, безперечно, є надзвичайно важливою в контексті забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів особи, держави та суспільства загалом від будь-яких злочинних посягань.

На сьогодні проблематика конференції є пріоритетною для всіх державних інституцій правозастосовної галузі, зокрема працівників Експертної служби МВС України.

Донині для нашого суспільства залишається невирішеною низка важливих для існування людини, держави та суспільства загалом проблем, що потребують переосмислення в контексті судово-експертної галузі новітніх наукових експертних методик, демократичних кримінальних процесуальних інститутів, метою яких є забезпечення природної інтеграції України не лише в європейське співтовариство, а й у державні інститути Європейського Союзу.

З огляду на це, ми як правоохоронці, правозастосовці та науковці маємо консолідувати наші зусилля, спрямувати їх на виконання стратегічних завдань забезпечення режиму законності та забезпечення правопорядку в державі. Для всіх нас, безумовно, актуальним є спільний пошук шляхів розвитку криміналістичної науки та судово-експертної діяльності, координація взаємодії під час здійснення наукових досліджень у цих галузях, а також їх подальше використання в криміналістично-процесуальній діяльності.

Варто вкотре наголосити на незмінному прагненні до співпраці Експертної служби МВС України як найбільшого та найпотужнішого елементу судово-експертної системи України, що виконує понад 80 % судових експертиз у державі, з іншими органами, установами й організаціями правоохоронного та правозахисного напряму діяльності.

Переконаний, що проведення цього заходу вже традиційно зробить вагомий внесок у розв'язання актуальних проблем кримінального процесу, криміналістики та судово-експертної діяльності в нашій державі.

Бажаю всім учасникам міжвідомчої науково-практичної конференції плідної роботи, конструктивних дискусій і нових творчих звершень в ім'я розбудови та процвітання нашої незалежної й демократичної держави!

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні колеги!

Від імені ректорату та Вченої ради Національної академії внутрішніх справ дозвольте привітати всіх учасників цього наукового заходу. Тематика конференції є надзвичайно актуальною, тому зібрала тут широке коло фахівців провідних освітніх закладів, наукових інституцій та експертів-практиків.

Серед пріоритетів діяльності МВС України визначено реформування Експертної служби, що офіційно закріплено у схваленій Урядом Стратегії розвитку системи МВС до 2020 року. Ця проблематика безпосередньо стосується й академії, у структурі якої функціонує єдиний у країні профільний освітній підрозділ – навчально-науковий інститут № 2. На його базі кваліфіковано здійснюють підготовку судових експертів із числа здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра зі спеціальності «Право» (спеціалізація «Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування») і здобувачів ступеня вищої освіти магістра (спеціалізація «Судова експертиза»).

Слід констатувати, що за скоригованими планами та програмами організаційно вдосконалено всі вектори діяльності НАВС, зокрема: оптимізовано структуру і штат, здійснено профілізацію кафедр, наукових лабораторій (створено нову лабораторію з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології).

За сприяння керівництва МВС і Національної поліції України забезпечено спеціалізоване навчання курсантів з методик кримінального аналізу (на базі моделі ILP та Спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків – CIRAM), а також комп'ютерної розвідки, які активно використовують у країнах ЄС.

Запроваджено цільові тренінги з питань використання можливостей нових видів експертиз (передусім біологічних, ДНК, комп'ютерно-технічних, психологічних із застосуванням поліграфів, вибухотехнічних, інженерно-технічних, товарознавчих, автотехнічних тощо). Проведено низку семінарів і квестів, що мали на меті формування в курсантів практичних умінь і навичок роботи з речовими доказами, надання безпосередньої технічної допомоги

(фотографування, складання схем, планів, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи) під час огляду місця події.

За цією тематикою відповідно до європейських стандартів та новітніх здобутків вітчизняної практики видано серію підручників, довідників і методичних рекомендацій сучасного зразка. Зокрема, у межах роботи конференції презентуємо сигнальний варіант довідника «Дії поліції в разі виявлення зброї та вибухових пристроїв або слідів їх застосування», підготовленого авторським колективом академії, Головного слідчого управління Національної поліції та Київського науково-дослідного інституту судових експертиз за сприяння Консультативної місії ЄС в Україні.

Можна стверджувати, що цей збірник доповідей і повідомлень учасників конференції сприятиме жвавій науковій дискусії, а результати обговорення стануть підґрунтям для напрацювання конструктивних пропозицій з удосконалення чинного законодавства, практики його застосування та експертної діяльності. Узагальнивши матеріали наукового зібрання, виносимо на ваш розгляд проект рекомендацій конференції та засвідчуємо готовність до обговорення варіантів розширення формату співпраці з іншими освітніми закладами, науковими й експертними установами.

Бажаємо всім плідної роботи, активного обміну думками та досвідом!

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОЗНАКИ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА СВІДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Проблема встановлення правдивості наданих під час розслідування показань потерпілих і свідків завжди була і залишається актуальною. Несвоєчасне виявлення чи взагалі невиявлення давання неправдивих показань свідками і потерпілими негативно впливає на організацію розслідування, тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та результати розслідування.

На наявність протидії розслідуванню, зокрема, шляхом давання неправдивих показань, удаваності з боку обвинуваченого чи свідка під час допиту, звертав увагу ще Ганс Грос [1, с. 125, 365]. Як свідчить практика розслідування, доволі часто виникали труднощі з виявленням неправдивих показань, на підставі чого приймалися помилкові рішення, які в подальшому суттєво ускладнювали процес встановлення злочинців.

У кримінальній справі про серію жорстоких вбивств неповнолітній свідок Васильєв повідомив, що бачив маніяка і навіть надав його опис. Фахівці за цими показаннями склали портрет злочинця, але з кожним наступним допитом свідок додавав до портрету все нові подробиці. Хлопчик навіть згадав про татуювання на руці у злочинця, яке він відтворив до найменших подробиць. Тут у деяких членів слідчо-оперативної групи виникли перші сумніви щодо правдивості показань Васильєва. Провели слідчий експеримент для перевірки можливості бачити татуювання з місця, де знаходився свідок у момент нападу на потерпілого. Як з'ясувалося, це неможливо. В подальшому було встановлено, що таким чином підліток хотів привернути до себе увагу слідства, насправді він ніколи не бачив вбивцю. В результаті було втрачено декілька місяців щоб викрити неправду свідка. Але деякі члени слідчо-оперативної групи продовжували вірити цим показанням аж до затримання Головкіна [1, с. 63–69].

По цій же справі можна навести й позитивний приклад, коли знання підліткової психології та їх правильне використання при допиті неповнолітнього свідка жінкою-помічником прокурора району дозволили отримати від допитуємого важливу інформацію щодо злочинця та навіть дізнатися про його прізвище.

При розслідуванні кримінальної справи Чікатіло як підозрюваний неодноразово був допитаний О. Кравченко, але ніхто не побачив ніяких ознак нещирості його показань. В подальшому він був визнаний винним у вчиненні вбивства дівчинки і страчений за вироком суду. Пізніше це вбивство «взяв» на себе Чікатіло. Це було перше вбивство «ростовського чудовиська» у тривалій близько 12 років злочинній діяльності, яке за певного вміння та сумлінності співробітників міліції можна було своєчасно розкрити, попередивши страту невинуватого Кравченка. Натомість Чікатило під час допиту демонстрував нещирість, у його показаннях були суттєві протиріччя. Крім цього, його зовнішній облік мав би насторожити працівників міліції, що до його показань слід ставитися обережно, ретельно їх перевіряючи та зпівставляючи з іншими зібраними слідством матеріалами.

На жаль, слідча практика багата на такі випадки нещирості свідків і потерпілих. Відомо про це стає, зазвичай, після розслідування саме таких гучних злочинів. Все вищевказане свідчить про необхідність знання слідчими і оперативними працівниками основних ознак, що можуть свідчити про можливу недостовірність показань потерпілих і свідків внаслідок вчиненого щодо них протиправного впливу з боку злочинців та їх оточення. Така обізнаність дає змогу критично підходити до наданих показань, плануючи їх ретельну перевірку, що в цілому позитивно позначиться на строках, якості та повноті розслідування.

У вітчизняній криміналістичній літературі дані питання, на нашу думку, не привернули належної уваги, що слід вважати суттєвим недоліком існуючих практичних рекомендацій, зокрема, з тактики проведення допиту. Незважаючи на значну кількість робіт з тактики проведення слідчих дій, зокрема, з тактики допиту, питання щодо ознак злочинного впливу на свідків і потерпілих слід вважати недослідженими так, як того потребує практика розслідування. Найбільш докладно ці питання було розглянуто у дисертації І.О. Бобракова (1997) [3]. З того часу кількісно й якісно змінилася протидія розслідуванню злочинів, її способи та прийоми, зазнали змін й способи протиправного впливу на учасників розслідування.

Аналізуючи існуючі літературні джерела з цього питання, власний практичний досвід слідчої діяльності, наведемо основні ознаки, що свідчать про протиправний вплив на потерпілих і свідків з метою давання ними потрібних (вигідних) злочинцям показань:

– утаювання потерпілими чи свідками обставин отримання ними тілесних ушкоджень, слідів побоїв під час надання першої допомоги у медичній установі;

– відмова від явки до слідчого, оперативного працівника, іншого співробітника правоохоронного органу без будь-яких пояснень чи з надуманих мотивів;

– завчасний виїзд потерпілого чи свідка в інший населений пункт, місцевість, щоб не бути викликаними для надання пояснень або свідчень;

– ухилення від письмової фіксації даних, що надані ними в усній формі;

– ухилення від проведення процесуальних дій (експертизи тощо);

– небажання надати певні речові докази, документи, зразки для порівняльних досліджень;

– ухилення від відповіді на конкретні та прямі запитання стосовно злочинця, бажання якнайшвидше «проскочити» небезпечний момент допиту,

– посилання на «погану» пам'ять щодо обставин злочину та поведінки злочинця, але достатньо повне і точне викладення всіх інших обставин;

– «завченість», відрепетованість свідчень, їх повторювання у суворій послідовності, одними й тими ж фразами;

– посилання на факти, які неможливо об'єктивно перевірити;

– негативна реакція на уточнюючі запитання;

– повідомлення на повторному допиті нових фактів, що прямо чи непрямо підтверджують показання злочинця, та ін.

Нерідко ознаки, що свідчать про вплив на потерпілих чи свідків, можуть проявлятися у їх психофізіологічних реакціях: людина немовби «застигає» в будь-яких позах, іноді доволі незручних; сильне дрижання пальців рук, підвищена хаотичність рухів; запинка і тимчасова втрата мови, змінення тембру, ритму та висоти голосу; підвищене серцебиття; побліднінння чи почервоніння обличчя тощо.

Певні ознаки відзначаються у діях потерпілих і свідків, які не піддалися такому впливу: висловлювання побоювань за свою та безпеку своїх рідних, пряме звертання за захистом до правоохоронних

органів; поява в супроводі рідних, охоронців та інших осіб, що можуть забезпечити їх захист та ін. [3].

Наведені нами деякі ознаки впливу злочинців на свідків і потерпілих не вичерпують всієї їх різноманітності. Проте, знання хоча б основних ознак є необхідною складовою високої професійності співробітників правоохоронних органів, передусім, органів досудового розслідування.

Дана проблема потребує належної уваги і вирішення з врахуванням результатів існуючих напрацювань, шляхом проведення відповідних досліджень вченими-криміналістами, фахівцями із судової та загальної психології, інших наук, інтереси яких певним чином стосуються вказаної проблеми.

Список використаних джерел

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

2. Дубягина О. П., Дубягин Ю. П., Евтеев М. В., Титанов А. И. По следу маньяка. М. : Бизнес-Пресс : Дежавю, 2007. 208 с.

3. Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1997. 22 с.

Амеліна Анна Сергіївна,
доцент кафедри фінансових розслідувань Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Отримання нових доказів за допомогою судових експертиз являє собою комплекс взаємопов’язаних дій слідчого, спеціаліста та експерта. У криміналістиці розрізняють дві форми застосування спеціальних знань: процесуальну та не процесуальну.

Участь спеціалістів підвищує ефективність слідчих (розшукових) дій, робить їх більш цілеспрямованими і підвищує якість фактично отриманих даних. Поряд із процесуальною формою участі спеціалістів у процесі розслідування податкових злочинів широко використовується також і непроцесуальна форма. Це, зокрема, консультації слідчого зі спеціалістом із питань, що потребують спеціальних знань, наприклад, під час призначення конкретного виду

експертизи, довідкова діяльність спеціаліста, документальні ревізії, що проводяться за участю спеціаліста, надання допомоги у проведенні попереднього дослідження об'єктів під час проведення оперативно-розшукових заходів тощо. Необхідно зауважити, що вся діяльність спеціаліста із застосуванням спеціальних знань у не процесуальній формі не має юридичної сили, оскільки вона не передбачена законодавством [2, с. 108–109].

При розслідуванні податкових злочинів слідчі часто консультуються з ревізорами-інспекторами ДФС з приводу тих чи інших питань бухгалтерського та податкового обліків, способів ухилення від оподаткування тощо, тобто у непроцесуальній формі використовують знання цих фахівців з метою забезпечення повного, об`єктивного та всебічного розслідування матеріалів кримінального провадження. В таких випадках спеціаліст не приймає участі у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Практика показує, що у тих випадках, коли спеціаліст залучається до розслідування податкових злочинів, не залежно від того, в процесуальній чи непроцесуальній формі, ефективність роботи слідчого значно зростає. Так, беручи участь в огляді бухгалтерських документів, вилучених в ході перевірки дотримання податкового законодавства, спеціаліст допомагає слідчому, що робить огляд, виявити такі ознаки документа (бухгалтерської проводки, запису), на які не завжди можна звернути увагу не володіючи спеціальними знаннями, роз'ясняє їхнє значення, взаємозв'язок, походження.

Для участі в процесуальних і не процесуальних діях при розслідуванні порушень податкового законодавства, крім ревізорів-інспекторів ДФС, можуть залучатися спеціалісти (їх ще називають «знаючі особи») з числа:

– співробітників судово-експертних підрозділів усіх рівнів і різноманітної відомчої приналежності (експерти Мінюсту, СБУ, Міністерства охорони здоров'я і т.д.);

– компетентних робітників контролюючих органів (контрольно-ревізійних структур, торгових інспекцій, санітарно-епідеміологічного нагляду і т.д.);

– представників інших практичних а також наукових і педагогічних колективів, що володіють глибокими знаннями у своїх областях діяльності (у сфері виробництва, обслуговування, культури, мистецтва, оборони і т.д.);

– приватних осіб, що не знаходяться в штаті яких-небудь офіційних структур, але мають спеціальні знання (пенсіонерів, спеціалістів, що залишилися тимчасово без роботи й ін.).

Спеціалісти можуть надавати слідчому допомогу у формі консультацій, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці і проведенні різноманітних, а не тільки слідчих дій, шляхом проведення лабораторних досліджень, обстеження підприємств, участків території, проведення документальних ревізій, контрольних перевірок і інших заходів.

До категорії знаючих осіб, які надають допомогу слідчому, також відносяться спеціалісти, що проводять так звані службові розслідування, діючи в складі відомчих або міжвідомчих комісій у випадку яких-небудь надзвичайних подій (при авіакатастрофах, масових отруєннях, аваріях на теплотрасах і т.д.). Слідчі використовують у своїй роботі акти і висновки зазначених комісій, одержують у них консультації, дають їм доручення на предмет вирішення питань, що віднесені до їхньої компетенції. У разі потреби вони можуть бути допитані на слідстві й у суді в якості свідків – «знаючих осіб».

Н. І. Клименко у монографії «Загальна теорія судової експертології» зазначає, що підставами для відокремлення виду (форми) спеціальних знань існують наступні критерії: а) за нормативною регламентацією (процесуальні і не процесуальні); б) за процесуальним статусом осіб, що володіють спеціальними знаннями: слідчим, експертом, спеціалістом, консультантом; в) за процесуальною формою реалізації: судові експертизи, участь спеціаліста у провадженні, участь консультанта; г) за змістом [3, с. 11].

Отже, участь спеціалістів підвищує ефективність слідчих (розшукових) дій, робить їх більш цілеспрямованими і підвищує якість фактично отриманих даних. При розслідування злочинів в сфері господарської діяльності має місце процесуальна ті не процесуальна форми застосування спеціальних знань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

2. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. С. 107–114.

3. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 262 с.

Ананьїн Олег Валерійович,
старший офіцер відділення методичного забезпечення та планування Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

АНАЛІЗ ХАРАКТЕРНИХ СПОСОБІВ ПІДРОБКИ ПАСПОРТНИХ ДОКУМЕНТІВ КРАЇН ЄС, ВИГОТОВЛЕНИХ НА ПОЛІКАРБОНАТНІЙ ОСНОВІ

Протидія транснаціональній організованій злочинності, пов'язаної з терористичною діяльністю, торгівлею людьми, нелегальною міграцією тощо є одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки країн учасниць Європейського Союзу. Однією із вимог сучасності щодо боротьби з переліченими загрозами є налагодження ефективного забезпечення судово-експертної діяльності правоохоронних органів у сфері експертизи документів.

Для підвищення якості висновків експертів необхідне здійснення постійного аналізу інформації про існуючі та нові, виявлені, способи підробки документів. Зазначене напряму стосується експертиз паспортних документів, виконаних на полікарбонатній основі (у формі ID-карток) іноземних держав, що посвідчують особу та надають право на перетинання державного кордону України.

Полікарбонат сучасний полімерний матеріал, який має ряд, як переваг так, і недоліків, які використовують злочинці під час виконання підробок. Переваги: міцність; термостійкість; зручність та простота обробки; надійна адгезія. Недолік – нестійкий до різних фізичних та хімічних впливів. Але, на сьогодні, із усіх видів полімерів, цей матеріал найкраще підходить для персоналізації способом лазерного гравіювання.

На прикладах паспортних документів, виконаних на основі полікарбонату, Іспанії та Норвегії розглянемо деякі специфічні способи їх підробки.

На рисунку 1, представлено паспорт Іспанії (у формі ID-картки) з електронним носієм, у якому персональні дані нанесені шляхом друкування по поверхні. Зокрема, у даному випадку застосована технологія УФ-друку, яка вже виявлялася експертами Державної прикордонної служби України під час дослідження паспортних документів інших європейських держав [1].

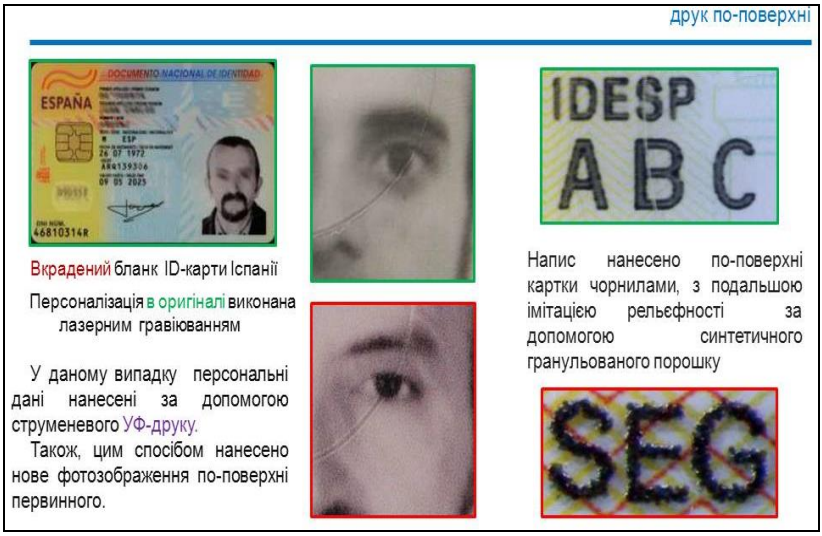

Рис. 1. Паспорт Іспанії (у формі ID-картки) з електронним носієм, у якому персональні дані нанесено шляхом друкування по поверхні

На рисунку 2, представлено підроблену сторінку даних паспорта Норвегії з безконтактним електронним носієм.

Рис. 2. Підроблена сторінка даних паспорта Норвегії з безконтактним електронним носієм

У цьому разі зворотній бік сторінки даних, що виконана на полікарбонатній основі, був видалений шляхом шліфування та замінений на підроблений, який був надрукований на струменевому принтері.

Варто зазначити, що нині в країнах Європейського Союзу відбувається активний пошук дієвого механізму здійснення захисту від підроблення своїх паспортних документів, виготовлених на основі полікарбонату (у формі ID-картки). Розробниками проводиться робота щодо застосування новітніх технологій, які на основі збалансованого набору способів друку, матеріалів, поєднання різних видів захисту максимально унеможливлюють підробку документів. Зазначене, актуальне і для сучасної України.

На теперішній час в Україні запроваджено паспорт громадянина України у формі пластикової картки типу ID-1. Такий вид документу, виконаний на основі полікарбонату, запроваджується на території України вперше. Зважаючи на важливість цього документу, для його захисту використовуються новітні технології та захисні елементи. Наразі, спостерігається брак інформації щодо можливих способів підробки таких документів, яка може бути отримана тільки шляхом апробації та впровадження певних алгоритмів досліджень, визначених у методичних рекомендаціях.

Тому, необхідне проведення роботи щодо ретельного аналізу характерних способів підробок іноземних паспортних документів, виконаних на основі полікарбонату (у формі ID-карток) та досвіду правоохоронних органів країн – учасниць Європейського Союзу щодо їх виявлення та дослідження.

Список використаних джерел

1. Коршун А. В. Новітні способи друку, які використовуються для підробки паспортних документів. *Теорія та практика судово-експертної діяльності :* матеріали круглого столу, присвяч. пам'яті З. С. Меленевської (Київ, 28 лют. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 83–85.

Андрєєв Денис Вікторович,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ НА МІСЦІ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ

Важливим завданням спеціаліста під час розслідування злочинів, вчинених із використанням зброї є проведення попереднього дослідження на місці її виявлення. У кримінально-процесуальній та криміналістичній літературі достатня увага приділяється загальнотеоретичним, правовим і методичним питанням проведення

попередніх досліджень взагалі та зброї зокрема. Попередні дослідження розглядаються як одна з форм пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні, що здійснюється під час проведення в процесі будь-яких слідчих (розшукових) дій, так і поза ними [1, с. 5]. Більшість правників вважають за необхідне проведення попередніх досліджень на місці події з метою визначення придатності виявлених слідів до ідентифікації, вжиття спеціальних заходів для збереження якісних властивостей об'єктів, що мають доказове значення, встановлення взаємозв'язку слідів з подією злочину. Розглянемо деякі проблемі питання проведення попередніх досліджень.

В. А. Ручкін зазначає, що слідчий на підставі своїх знань в сфері судової балістики може проводити нескладні попередні дослідження зброї [2, с. 199]. В. М. Хрустальов, Р. Ю. Трубіцин вражають, що застосування спеціальних знань у формі попередніх досліджень здійснюється для встановлення ознак, прикмет, звичок і інших даних, що характеризують осіб, які брали участь у події [3, с. 37]. Е. О. Разумов та М. П. Молібога розглядають попередні дослідження як частину пошуково-ідентифікаційної діяльності, яка здійснюється з метою розкриття і розслідування злочину, діяльності належним чином уповноважених на те осіб, спрямовані на встановлення невідомих матеріальних об'єктів за їх слідами і з'ясування їх зв'язку з подією, що розслідується [4, с. 45]. На нашу думку, метою попередніх досліджень є не тільки виявлення слідів, в тому числі невидимих, встановлення пошукових ознак злочинця але й дослідження зброї й інших об'єктів, які є елементами механізму злочину.

У зв'язку з відсутністю кримінально-процесуальної регламентації попередніх досліджень вони вважаються непроцесуальною формою використання спеціальних знань і тому результати таких досліджень не використовують як докази у кримінальному провадженні. Попереднє дослідження здійснюється найчастіше спеціалістом в умовах слідчої дії, має експресний характер і спрямоване на одержання орієнтуючої інформації про суб'єктів, обставини розслідуваного злочину, засоби і методи, використовувані для його вчинення [5, с. 47].

Ми вважаємо, що однією з причин необхідності проведення попередніх досліджень зброї є те, що, крім окремих об'єктів, дослідженню підлягає місце її виявлення (місце події) в цілому, а воно може слугувати джерелом криміналістично значущої інформації тільки в тому випадку, коли зберігся його первинний стан.

Методи та засоби попередніх балістичних досліджень при розслідуванні злочинів, вчинених із використанням зброї, повинні відповідати таким вимогам: безпека досліджень; науковість методик;

етичність дослідження; застосовування технічних засобів, придатних для роботи в «польових» умовах місця події; використання ефективних методів дослідження, які дозволяють отримати якомога більший обсяг інформації від матеріальних слідів злочину по відношенню до інформаційного потенціалу досліджуваних об'єктів; збереження досліджуваних об'єктів [6, с. 36].

Отже, попереднє криміналістичне дослідження – одна з форм реалізації спеціальних криміналістичних знань, що здійснюється на місці її виявлення з використанням техніко-криміналістичних засобів з метою оперативного отримання орієнтуючої інформації про особу передбачуваного злочинця і обставини події для вжиття невідкладних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів для розкриття та розслідування злочину. Критерієм необхідності попередніх досліджень на місці її виявлення, є гостра потреба у швидкому вивченні слідів з метою швидкого отримання вихідних даних про подію злочину й особу, яка його скоїла, для негайного використання цих даних. Інформація, яка встановлюється під час попереднього дослідження не має процесуального значення, її використовують для формування робочих версій, складання плану розслідування і розкриття злочину по гарячих слідах, тобто в організаційно-тактичних цілях.

Аналіз літературних джерел та слідчої практики дозволяє узагальнити певні категоріальні положення щодо попереднього дослідження зброї на місці її виявлення.

Об'єктами попередніх досліджень є матеріальні джерела криміналістично значущої інформації, які можна диференціювати на два види. Перший утворюють одиничні сліди злочину, що вивчаються незалежно один від одного: зброя, боєприпаси, сліди пострілу та ін. Метою їх дослідження є встановлення властивостей, виду об'єкта в натурі або по його слідах, механізм їх утворення. Другий вид об'єктів представляє сукупність однорідних слідів, комплекс всіх виявлених різноманітних слідів і обстановка місця виявлення зброї в цілому, що аналізуються в сукупності і зіставляються з відомостями з матеріалів кримінального провадження, а також іншими даними.

Предметом попередніх досліджень є широке коло завдань, які за обсягом фактично охоплюють увесь предмет експертизи зброї та слідів і обставин її використання й вибухотехнічної експертизи з включенням класифікаційних, діагностичних, ідентифікаційні, ситуаційних завдань.

Підставою проведення попередніх досліджень є усні вказівки слідчого або ініціатива спеціаліста. Для ініціювання цих досліджень не потрібні листи (заявки) від керівників служб правоохоронних органів.

Місцем проведення попередніх досліджень є, як правило, місце події, обшуку або інше місце проведення слідчих (розшукових) дій, де виявлена зброя. Крім того, дослідження можуть проводитися під час огляду у кабінеті слідчого.

Суб'єктом попередніх досліджень є, в першу чергу, спеціаліст–зброєзнавець. Але оскільки ці дослідження є непроцесуальною формою використання спеціальних знань, то їх можуть проводити й слідчі, оперативні працівники, які обізнані у зброї. Однак така можливість стосується нескладних попередніх досліджень.

Методи проведення попередніх досліджень повинні бути неруйнівні, щоб не змінити властивості (ознаки) об'єктів дослідження, оскільки у подальшому, як правило, призначаються судові експертизи. Методичною основою досліджень є розроблені в судовій експертизі методики дослідження об'єктів, застосування яких можливе в умовах огляду місця події.

Проведення попередніх досліджень не вимагає документального оформлення. Спеціаліст реалізує результати своєї діяльності у формі консультацій або роз'яснень. Однак можна погодитися з пропозицією С. О. Торопова щодо оформлення результатів досліджень у вигляді інформаційно-пошукових карток, що зберігаються у робочих матеріалах слідчого [7, с. 10].

Список використаних джерел

1. Предварительные криминалистические исследования следов на месте происшествия : пособие. М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. 196 с.

2. Ручкин В. А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение. М. : Юрлитинформ, 2003. 352 с.

3. Хрусталев В. Н., Трубицын Р. Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб. : Питер, 2003. 208 с.

4. Разумов Э. А., Молибога Н. П. Практическое руководство по осмотру места происшествия: теория, тактика, техника : пособие / под ред. П. В. Красюка. Киев : Вид-во УкрДГРІ, 2015. 750 с.

5. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань / В. О. Комаха та ін. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2004. 396 с.

6. Волобуєва О. О. Сутність, поняття і напрямки взаємодії слідчого зі спеціалістами під час проведення попереднього

дослідження. Вісник Одеського інституту внутр. справ. 2004. № 3 (1). С. 34–39.

7. Торопов С. О. Попередні та експертні балістичні дослідження на місці події : автореф. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 20 с.

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ (ЕЛЕКТРОННОЇ) ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 2003 року [1] визначає електронний документ як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1993 року [2] електронна (цифрова) інформація визначається як: аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет.

Тобто, цифрова інформація та електронна інформація розглядаються законодавцем як синонімічні поняття.

Відповідно до ст. 99 КПК України [3] документом в кримінальному провадженні є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів можуть належати також матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні).

При цьому, сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа. Оригіналом документа є

власне документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [1].

Відповідно до змін окремих положень Кримінального процесуального кодексу України, запроваджених в дію Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16.11.2017 року [4], дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа.

Очевидним є те, що отримати оригінали електронних документів, які містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, з метою використання їх в процесі доказування можливо лише в ході проведення слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій: огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна.

Тобто, мова йде про те, що копія цифрової (електронної) інформації, а також електронного документу вводяться в систему процесуальних джерел доказів, набувши процесуальний статус документа, який сприймається судом як оригінал документу.

Але фактично, електронна (цифрова) інформація набуває процесуального статусу документа та може використовуватися в процесі доказування лише після отримання її відображення (матеріального об'єкту) – копії, виготовленої в результаті проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій, зокрема огляду.

Разом з тим, в ст. 237 КПК України [3] як об'єкти огляду слідчого та прокурора законодавець виділяє лише: місцевість, приміщення, речі та документи. Нічим з переліченого інформаційні (автоматизовані) системи, телекомунікаційні системи, інформаційно-телекомунікаційні системи, їх невід'ємні частини на момент проведення їх огляду не є. Тобто, можна вести мову про перевищення

повноважень слідчим, прокурором під час проведення огляду таких об'єктів з метою виготовлення їх копій.

Для виготовлення копій цифрової інформації, які в подальшому сприймаються судом як оригінали документів, законодавець передбачив обов'язкове залучення спеціаліста (ст.ст. 99, 168 КПК України), підкресливши цим особливе значення спеціальних знань для проведення такої процесуальної діяльності та визнавши їх недостатність у суб'єкта розслідування, враховуючи специфічний об'єкт пізнання. Але при цьому законодавець не визначив кваліфікацію та компетенцію такого спеціаліста, поклавши відповідальність за вибір суб'єкта-носія спеціальних знань на слідчого (прокурора).

На наш погляд, з метою конкретизації порядку отримання відображень цифрової (електронної) інформації та подальшого використання її в процесі доказування необхідно на законодавчому рівні визначити:

– інформаційні (автоматизовані) системи, телекомунікаційні системи, інформаційно-телекомунікаційні системи, їх невід'ємні частини як окремі об'єкти огляду;

– галузь спеціальних знань спеціаліста, який повинен залучатися слідчим (прокурором) для виготовлення копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах.

Список використаних джерел

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2013 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листоп. 2017 р. № 2213-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19.

Антощук Андрій Олександрович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ЛАЗЕРНОГО СКАНЕРА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Одним із завдань криміналістики є вивчення можливостей використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю, тому криміналістика запозичує різноманітні науково-технічні засоби з інших галузей науки і техніки. Так, досить цікавою новинкою у галузі криміналістичної фотографії та відеозапису став поширений у сфері кримінального судочинства західноєвропейських країн та США лазерний сканер FARO® Laser Scanner Focus3D, який є продуктом Американської глобальної світової компанії у секторі нових технологій FARO Technologies Inc, що виробляє мобільні системи для обмірів і 3D візуалізації.

Оскільки технічні можливості FARO® Laser Scanner Focus3D дають можливість з високою точністю фіксувати предмети у просторі, то цей науково-технічних засіб доцільно було б використовувати і у кримінальному судочинстві України, а зокрема він став би досить ефективним помічником при проведенні огляду місця події. Цей науково-технічний засіб є найменшим і найлегшим у світі високошвидкісним 3D-сканером для детального вимірювання та призначений для наземного лазерного сканування. Принцип його дії заснований на використанні лазерної технології високоякісного цифрування навколишніх предметів, створення деталізованого тримірного зображення складних об'єктів за кілька хвилин та передачі форми і точних розмірів об'єктів будь-якої складності. Результатом сканування є фотореалістичний тривимірний образ навколишнього простору у вигляді хмари точок сканованого об'єкту – своєрідної 3D фотографії, де кожна точка має чітко визначені свої координати з точністю, вказаною в характеристиках сканера. Завдяки сенсорному екрану, керувати сканером так само просто, як і цифровою камерою. Для отримання та оброблення даних, одержаних зі сканера FARO® Laser Scanner Focus3D, використовується програмне забезпечення SCENE компанії FARO [1].

Враховуючи технічні можливості запропонованого науково-технічного засобу, з впевненістю можна сказати про перспективу його використання під час розслідування кримінальних правопорушень, а саме для фіксації огляду місця події. Зазвичай, місце події є складною

комбінацією різноманітних об’єктів та предметів навколишнього середовища. Особливо складними є місця події за фактами вбивств, учинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Крім цього, із значними проблемами слідчі стикаються при огляді місця дорожньо-транспортних пригод. Саме FARO® Laser Scanner Focus3D стане у нагоді при фіксації складної топографії місця події.

Лазерний промінь цього науково-технічного засобу рухається по об’єктам місця події, а зчитувальний пристрій аналізує відбиті від них промені, визначаючи відстань до об’єктів і в поєднанні з даними обертів приладу створює впорядковані зрізи простору. Декілька мільйонів таких 3D зрізів створюють тривимірний образ місця події. Інтегрована цифрова фотокамера дозволяє створювати кольорові скани. Дані сканування записуються на карту SD, що значно полегшує їх перенесення на комп’ютер. Програма FARO SCENE автоматично зшиває краї сканів завдяки вбудованим сенсорам Focus3D, зокрема датчику відхилення за двома осями, датчик висоти і компас, створюючи загальну хмару точок [2, с. 129].

В подальшому, отримане за допомогою сканера 3D зображення місця події записується на CD-диск. Дані, які будуть міститися на диску слугуватимуть ще один додатком до протоколу огляду, поряд з фотознімками, матеріалами звукозапису, відеозапису, планами, схемами та іншими матеріалами. 3D модель місця події з використанням тримірного проектування уможливить обстеження місця події з різних позицій, з різним ступенем деталізації.

Проблема використання такого сучасного науково-технічного засобу полягає «лише» у тому, що сьогодні такими лазерами Focus3D оснащені пересувні криміналістичні лабораторії ДНДЕКЦ МВС України та Харківський НДЕКЦ МВС України. Тому в подальшій слідчій діяльності використання лазерів Focus3D сприятиме ефективному огляду і вирішенню більшості проблем, з якими слідчі стикаються після неякісного проведення огляду місця події.

Список використаних джерел

1. FARO® Laser Scanner Focus3D : [сайт]. URL: http://www.center-sapr.com/ua/products/?Product=41.

2. Тимчишин Д.М. Використання науково-технічних засобів у розслідуванні вбивств : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 160 с.

Арешонков Віталій Володимирович,
старший інспектор відділу криміналістичного забезпечення слідчого управління ГУНП в Житомирській області, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ ЗАВДАНЬ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ

Під час учинення злочинів із використанням нарізної вогнепальної зброї та наявності на місці події стріляних куль та гільз першочерговим завданням є оперативне визначення різновиду патрону до якого вони належать, а також різновиду зброї з якої вони були стріляні. Ця інформація вкрай необхідна для пошуку за гарячими слідами осіб, які вчинили злочин та зброї, яка при цьому застосовувалась [1, с. 14–16].

Однак на практиці досить часто з вирішенням цього завдання виникає проблема, оскільки повна і достовірна інформація міститься здебільше у джерелах на паперових носіях (довідники, інформаційні листи тощо). Відповідно оперувати такою інформацією в ході невідкладних слідчих (розшукових) дій досить складно.

Для вирішення цієї проблеми фахівцями Національної академії внутрішніх справ спільно з фахівцями Житомирського державного технологічного університету було створено комп'ютерну програму «Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї» (далі «АІПС»). Її призначенням є формування бази даних, яка містить різноманітну інформацію щодо нарізної стрілецької вогнепальної зброї та патронів до неї, а також використання цієї бази даних у навчальному процесі та розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї даної категорії.

Особливістю АІПС є те, що вона дозволяє: 1) вводити та зберігати інформацію щодо широкого кола характеристик нарізної стрілецької вогнепальної зброї, в тому числі щодо слідів, які вона залишає на кулях, гільзах та перешкодах при пострілах на різних дистанціях, а також характеристик патронів до такої зброї; 2) здійснювати пошук різновиду патрону та зброї за заданими параметрами; 3) здійснювати розрахунки за допомогою балістичних калькуляторів (наприклад, визначення оптимального шагу нарізів ствола тощо).

Загалом АІПС надає можливість:

– вводити та зберігати інформацію щодо нарізної стрілецької вогнепальної зброї та патронів до неї – назва, зображення, розробник зброї, опис, загальні характеристики зброї/патрона, характеристики ствола зброї, принцип дії зброї, основні частини та механізми зброї, маркувальні позначення на частинах зброї, сліди на кулях, гільзах, перешкодах тощо;

– переглядати інформацію щодо нарізної стрілецької вогнепальної зброї та патронів до неї з можливістю фільтрації наявних зразків зброї та патронів за багатьма параметрами (наприклад, тип зброї/патрону, калібр зброї/патрону, розробник зброї та багатьма іншими параметрами);

– визначати перелік зброї в якій могли бути стріляні складові частини конкретного патрону або ж перелік зброї в якій використовується конкретний патрон;

– роздруковувати інформацію щодо нарізної стрілецької вогнепальної зброї та патронів до неї;

– здійснювати пошук: 1) різновиду патрону за характеристиками патрону; 2) різновиду патрону за характеристиками кулі; 3) різновиду патрону за характеристиками гільзи; 4) різновиду зброї за слідами на відстріляній кулі; 5) різновиду зброї за слідами на стріляній гільзі;

– здійснювати допоміжні розрахунки за наявними балістичними калькуляторами.

Окрім цього в подальшому при вдосконаленні АІПС може бути створено чат (меседжер), який дозволить оперативно обмінюватись досвідом, особливо у випадку вилучення малорозповсюджених або нових судово-балістичних об’єктів.

Вона є корисною: 1) у практичній діяльності для проведення попередніх досліджень нарізної вогнепальної зброї, патронів до неї та слідів її застосування в ході огляду місця події або інших слідчих (розшукових) дій, в оперативно-розшуковій діяльності, при здійсненні митного та прикордонного контролю, а також при проведенні судової експертизи зброї та слідів і обставин її використання; 2) у освітньому процесі для підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації працівників правоохоронної сфери, яким за їх функціональними обов’язками доводиться здійснювати пошук, огляд та дослідження нарізної стрілецької вогнепальної зброї та патронів до неї.

На сьогодні створена програма проходить апробацію в Національній академій внутрішніх справ та її база наповнюється відповідною інформацією щодо нарізної вогнепальної зброї та

патронів до неї. У подальшому за умови впровадження її у практичну діяльність правоохоронних органів нашої країни повинні бути визначені орган або установа, які будуть здійснювати функції адміністратора (введення нової інформації, надання ключів доступу бази тощо) та безпосередні користувачі, які для роботи з базою повинні мати ключі доступу до неї.

Оскільки користуватись нею можливо з будь-якого мобільного пристрою (смартфон, планшет, ноутбук тощо), до якого підключений інтернет та наявний встановлений інтернет-браузер, її використання на практиці при вчиненні злочинів зазначеної категорії дозволить швидко та надійно визначати різновид патрону та зброї з якої стріляні виявлені кулі та гільзи одразу в ході огляду місця події або при проведенні інших невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В., Михальчук Т. В. Теорія і практика проведення судово-балістичних досліджень : монографія. Київ : УкрДІГРІ, 2015. 274 с.

Атаманчук Володимир Миколайович,
завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

В умовах постійного збільшення обсягу законотворчості, впровадження нового законодавства в життя держави суттєве значення має правильне використання експертно-криміналістичної термінології.

Вперше питання про структурні особливості мови криміналістики досліджено Р. С. Бєлкіним. Вчений розглянув її як систему загальних і часткових понять, що відображені визначеннями та позначеннями (знаками, термінами) [1, с. 263]. Як видно, основними об’єктами мови криміналістики є поняття, визначення, знак, термін. Оскільки криміналістичні експертизи є невід’ємною складовою криміналістики, а головний об’єкт мови – термінологія, то одним із напрямів вивчення цієї науки є дослідження термінологічної системи криміналістичних досліджень.

Будь-який юридичний документ, зокрема й висновок експерта, пов’язаний з мовою, а отже – зі спеціальною термінологією. Тому, чим

майстерніше нею володіє експерт-криміналіст, тим менше виникає проблем при опрацюванні його висновків.

Постійні зміни, що відбуваються у науковому світі, зокрема в галузі техніки, інформаційних технологій, вносять окремі доповнення до знань, якими оперує криміналістика в цілому, та криміналістичні експертизи зокрема. Такі процеси, звісно, залишають свій відбиток в одній із основних складових мови – термінології зазначеної галузі знань.

П.Д. Біленчук пропонує структуру мови поділяти «на усезагальні, загальні та часткові поняття (терміни). Усезагальні – це філософські поняття, що використовуються в мові як засоби спілкування взагалі. До загальних належать ті, що використовуються у кількох близьких галузях знань, групах наук; часткові (спеціальні) – це поняття, які вживаються в одній науці або близьких до неї за предметом дослідження, наприклад: криміналістика і теорія оперативно-розшукової діяльності» [2, с. 23–24].

За класифікацією А. С. Піголкіна, в юридичній сфері розрізняють терміни: а) загальновживані (правило, справа, дія, порядок, експеримент); б) загальновживані, що мають у нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення (потерпілий, спеціаліст, свідок); в) власне юридичні, які лаконічно і відносно точно означають поняття, вживане в юриспруденції (суд, вирок, злочин, висновок експерта); г) технічні, у тому значенні, яке за ними закріплено у відповідній галузі знань (відеозапис, фонограма, дактилоскопічні порошки тощо) [3, с. 70].

Власне криміналістична термінологія: криміналістична тактика, криміналістична ідентифікація, дактилоскопія, трасологія, одорологія тощо. До цієї групи належать терміни, що виникли і здобули спеціальне значення у недрах криміналістичної науки на протязі її становлення та історичного розвитку. Оскільки криміналістика свого часу відокремилась з кримінального процесу і становила частину поліцейського права, певна частина термінології використовується в обох юридичних галузях, наприклад: показання свідків, допит, висновки експерта. Власне криміналістичну термінологію окремі вчені-криміналісти розмежовують на термінологічні мікросистеми:

– загальної теорії криміналістики: методи криміналістики, криміналістична ідентифікація, механізм злочину, криміналістична діагностика, експеримент, мова криміналістики, криміналістичне прогнозування;

– криміналістичної техніки: криміналістична фотографія, панорамна фотозйомка, трасологічні дослідження, дактилоскопія, судове авторознавство, криміналістичне зброєзнавство;

– криміналістичної тактики: тактичний прийом, обшук, допит, пред’явлення для впізнання, огляд місця події, слідча ситуація;

– криміналістичної методики: розбійний напад, умисне тяжке тілесне ушкодження, слідча ситуація, криміналістична характеристика злочинів, слідча версія, незаконний обіг наркотичних засобів [4, с. 164–165].

Як бачимо, серед чотирьох термінологічних блоків, термінолоія криміналістичних експертиз посідає окреме місце у структурі криміналістичної термінології.

На сьогодні такі вчені-криміналісти як М. Я. Сегай, В. С. Кузьмічов, Н. І. Клименко [5] та інші пропонують внести п'ятий елемент до структури криміналістики – експертологію, що в свою чергу підкреслює системність та невід'ємність термінології криміналістичних експертиз від загально-криміналістичної.

Термінологія криміналістичних експертиз розглядається нами як галузева термінологія, що використовується в експертних дослідженнях і до структури мови криміналістики потрапила завдяки використанню спеціалістами знань інших наук: хімії, фізики, математики, інформатики, медицини тощо.

Необхідно підкреслити також, що терміни названої групи широко застосовуються не тільки працівниками судово-експертних установ, слідчих підрозділів, а й суду та адвокатури. Це дає змогу розширити діапазон вживання експертно-криміналістичної термінології в експертній практиці використання експертних методів і методик дослідження.

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Избранные труды. М. : Норма, 2008. 768 с.

2. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / [Біленчук П. Д., Головач В. В., Салтевський М. В. та ін.] ; за ред. акад. П. Д. Біленчука. Київ : Право, 1997. 256 с.

3. Пиголкин А. С. Подготовка проектов нормативных актов. М. : Юрид. лит, 1968. 200 с.

4. Атаманчук В. М. Сучасний стан термінології криміналістичних експертиз, її місце в системі юридичної термінології та проблеми використання. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи :* сб. науч. тр. по материалам І науч.-практ. конф. Симферополь, 2008. С. 163–167.

5. Клименко Н. І. Судова експертологія : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2007 528 с.

Баулін Олег Вячеславович,
викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», КПК України був доповнений гл. 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» та положеннями, в яких встановлено особливості здійснення спеціального кримінального провадження (in absentia) в суді [1]. При цьому зміст та форма такого провадження, що здійснюється за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей, встановлених законом (гл. 24-1, п. 20-1 розд. XI «Перехідні положення», п. 12 ч. 1 ст. 309, ч. 3, ч. 4 ст. 323 та ін. КПК України), а сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за його відсутності (ч. 2 ст. 7 КПК) [2].

Не зважаючи на те, що у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам № 6R(87)18 «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» [3] серед іншого згадується заочне кримінальне провадження, слушно вважається, що такому провадженню властива посилена система процесуальних гарантій, бо воно здійснюється в особливому порядку, який допускається застосовувати лише за наявності певних, визначених у законі підстав і умов [4, с. 11]. Стандарти системи таких гарантій визначені у Резолюції № 75 (11) «Про критерії регламентації розгляду, який проводиться за відсутності обвинуваченого» [5], та рішеннях

Європейського суду з прав людини («Колоцца проти Італії», «Шомоді проти Італії», «Маріані проти Франції» та інші) [6, с. 423–432]. Дотримання цих стандартів органами і установами кримінальної юстиції України здатне забезпечити як права людини, так і інтереси суспільства, держави та правосуддя.

На жаль, перспективі скористатися механізмом спеціального досудового розслідування на практиці подекуди перешкоджають обставини, які унеможливлюють за відсутності підозрюваного забезпечити повноту досудового розслідування, зокрема, це стосується проведення психіатричної експертизи у випадках, коли є відомості, що викликають сумніви у осудності особи [7, с. 30]. Як забезпечити виконання стороною обвинувачення покладених на неї ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язків щодо всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження та доказування обставин, що підлягають встановленню, у такій ситуації незрозуміло, оскільки Порядок проведення судово-психіатричної експертизи передбачає лише такі форми цієї експертизи як амбулаторна, стаціонарна і посмертна [8]. Але відомо, що судово-психіатрична експертиза може проводитися і заочно [9, с. 424]. Отже, вочевидь для забезпечення здійснення спеціального кримінального провадження у пп. 6, 16, 21 зазначеного Порядку необхідно як швидше внести зміни, передбачивши в них ще таку форму проведення судово-психіатричної експертизи як заочна.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-VII. *Голос України.* 2014. 30 жовт. № 209.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/.

3. Щодо спрощення кримінального судочинства: Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам № 6R(87)18 від 17 вересня 1987 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.

4. Тукиев А. С. Проблемы процессуальной формы заочного уголовного судопроизводства : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Караганда, 2005. 30 с.

5. Про критерії регламентації розгляду, який проводиться за відсутності обвинуваченого : резолюція 75 (11) Комітету міністрів Ради Європи від 19 січ. 1973 р. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp.

6. Макбрайд Д. Права человека и уголовный процесс. Практика Европейского суда по правам человека. Киев : К.І.С, 2011. 576 с.

7. Бондаренко Є. Для Донеччини заочне засудження – єдина можливість покарати тих, хто перейшов на бік ворога. *Вісник прокуратури.* 2016. № 11. С. 28–31.

8. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08 трав. 2018 р. № 865. *Офіційний вісник України.* 2018. № 53. С. 29.

9. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. М. : Юристъ, 1999. 552 с.

Бакутін Євген Іванович,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛІСТИКИ

Питання технічного забезпечення правоохоронців є завжди актуальним. Вимога сучасної практичної роботи правоохоронців – це необхідність широкого впровадження новітніх технічних засобів та належного використання інновацій. Превентивну діяльність, розкриття та розслідування правопорушень неможливо без отримання певної доказової інформації отриманої технічними приладами та технічними засобами. Можливість фіксації та збору доказів з місць учинення правопорушень сприятиме як розкриттю, так і профілактиці правопорушень.

М. В. Кобець та Б. В. Жуков зазначають, що основне призначення техніки – це полегшення і підвищення ефективності праці людини, розширення його можливостей, звільнення (часткове або повне) людини від роботи в умовах, небезпечних для здоров'я. Засоби техніки застосовуються під час збору, зберігання, обробки і передачі інформації, пересування і зв'язку, забезпечення обороноздатності [1, с. 18].

М. І. Скригонюк стверджує, що криміналістична техніка є розділом криміналістики, системою теоретичних положень і принципів розробки та застосування науково – технічних засобів і методів виявлення, фікскації, вилучення, накопичення і перероблення

упредметненої (матеріалізованої) інформації про розслідувані події, а також технічних засобів і способів попередження злочинів [2, с. 24].

Криміналістична техніка має своїм основним призначенням виявляти і досліджувати інформацію про вчинений злочин, інформацію, яка є в матеріальних властивостях обставин суспільно небезпечного діяння як події, що розслідується. Встановлення закономірності механізму правопорушення, особу правопорушення, виникнення джерел відповідної інформації з метою попередження правопорушень, їх розкриття, та розслідування. Завданням криміналістичної техніки є визначений обсяг процесуальної діяльності, спрямованої на раціональне, дійове, швидке і повне розкриття та розслідування правопорушень.

Використання науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації матеріалізованої інформацію про подію як правопорушення має відповідати певним вимогам – правилам, умовам, що є обовязковим для виконання: 1) дотримання законності; 2) наукова обгрунтованість і надійність; 3) кваліфіковане застосування засобів; 4) запроваджувані засоби техніки мають бути апробовані й рекомендовані компетентними органами для вибору та застосування.

На думку В. С. Кузьмічова та Г. І. Прокопенко криміналістична техніка являє систему наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, методів виявлення, фіксації, вилучення, збереження і переробки інформації про подію, що розслідується, а також технічних засобів і методів для запобігання злочинам [3, с. 61]. Зазначені умови застосування – це: 1) законність; 2) відповідність нормам моралі; 3) наукова спроможність; 4) безпечність при застосуванні; 5) ефективність використання.

Зокрема, В. О. Маркусь стверджує, що власне техніка – дуже широке поняття, яке означає засоби діяльності людини, вироблену стійку систему наукових положень, знаряддя праці, використання інструментарію, що дозволяє зробити працю більш ефективною, якісною з меншою затратою зусиль. Тобто всі технічні засоби, які використовуються для роботи з джерелами доказів під час розслідування правопорушень, прийнято називати криміналістичною технікою [4, с. 52]. Межі застосування характеризуються двома умовами: 1) допустимістю та 2) результативністю.

Отже, провівши аналіз точок зору вітчизняних вчених зробимо висновок, що Євроінтеграційні прагнення України вимагають перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності правоохоронних органів, й насамперед новоствореної поліції. Підписання міжнародних угод також обумовлюють у діяльності поліції неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронних функцій і діяти відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Як приклад ст. 8

вказаної Конвенції передбачено право на повагу до приватного і сімейного життя [5]. Де вказано, що коженмає право на повагу до свого приватного і сімейногожиття. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Список використаних джерел

1. Спеціальна техніка: основні поняття, терміни та визначення : навч. посіб. / М. В. Кобець, Б. В. Жуков, П. П. Артеменко, В. А. Кудінов. Київ : Аванпост-Прим, 2013. 275 с.

2. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.

3. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г.І. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Юринком Інтер, 2001. 366 с.

4. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Безсонна Тетяна Федорівна,
старший викладач кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ З БЕЗКОНТАКТНИМ ЕЛЕКТРОННИМ НОСІЄМ: СУЧАСНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ

На шляху до євроінтеграції та лібералізації візового режиму з Європейським союзом для громадян України, одним з обов'язкових умов, стало введення паспортів громадянина України, що містять безконтактний електронний носій з біометричними даними власника. Так, з 1 січня 2016 року було розпочато видачу паспортів громадянина України у вигляді ID-картки. Держава взяла курс на поступовий перехід до електронної системи урядування, яка існує у багатьох державах світу. Планується послідовний перехід від документа у вигляді книжечки, до ID-картки, за схемою: паспорт громадянина України у вигляді картки буде видаватися особам, які отримують його вперше, особам яким необхідний обмін старого документа на новий, особам, які втратили або у яких було викрадено паспорт.

Паспорт громадянина України,що містить безконтактний електронний носій з біометричними даними власника (ID-картка громадянина України) – це документ, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство України. Паспорт є дійсним для укладання цивільно-правових договорів, для проведення банківських операцій лише на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Паспорт є власністю держави. Даний документ видається громадянам України, що досягли 14-річного віку і постійно проживають на території нашої держави. Особам, віком від 14 до 18 років паспорт громадянина України у формі картки видається строком на 4 роки, особам які досягли 18 річного віку паспорт видається строком на 10 років.

Стаття 15 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» встановлює вимоги до бланків документів, що оформляються із застосуванням засобів Єдиного державного демократичного реєстру. В даній статті вказується, що бланки документів, які містять безконтактний електронний елемент, виготовляються відповідно до вимог Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО), державних (національних) та міжнародних стандартів, що унеможливлює їх підроблення. Бланки документів, у відповідності з вищезгаданим Законом, виготовляються за єдиними зразками, ці зразки затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням уповноваженого органу та інших уповноважених суб'єктів [1].

Постановою КМУ від 25.03.2015р. №302 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України», був затверджений зразок бланка паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм. Бланк паспорта громадянина України виготовляється у формі пластикової картки типу ID-1, що містить безконтактний електронний носій, розмірами 54х85,6мм. Безконтактний електронний носій відповідає вимогам нормативних документів України у сфері технічного та криптографічного захисту інформації та стандарту ISO/IEC 14443 щодо захисту і зчитування даних. До нього вноситься інформація, яка зазначена на лицьовому та зворотному боці паспорта, біометричні дані, параметри особи (відцифрований образ обличчя, відцифрований підпис власника), за згодою особи – відцифровані відбитки пальців рук. Також, до безконтактного електронного носія може вноситься додаткова змінна інформація (про місце проживання, про народження дітей, про шлюб і розірвання шлюбу, про зміну імені, при наявності – інформація про податковий номер).

Для виготовлення ID-картки громадянина України використовується багатошаровий полімерний матеріал, який відповідає вимогам стандарту ДСТУ та підлягає персоналізації шляхом лазерного гравірування. Дизайн картки відтворюється з використанням офсетного, ірисного офсетного та трафаретного друку. На лицьовому боці надруковано гільйошні розетки та чотири захисні сітки в яких псевдорельєфом виконано контур карти України та стилізоване зображення малого Державного Герба України. У верхній частині лицьового боку паспорта надруковано дві горизонтальні лінії мікротексту «Україна» в негативному зображенні та в позитивному зображенні «UKRAINE». У верхній лівій частині лицьового боку паспорта зображено символ електронного документа, у правій – стилізоване зображення Державного Прапора України. У правій частині лицьового боку паспорта розташовано елемент рельєфно-точкового тактильного шрифту «УКР», що призначений для сприйняття інформації особам з вадами зору, та захисний гравірувальний елемент – слово «УКРАЇНА». На зворотному боці бланка міститься зона візуальної перевірки та машинозчитувана зона, яка формується згідно з рекомендаціями ІСАО. Строки бланка та реквізити паспорта зазначаються українською та англійською мовами. На зворотному боці паспорта розташовано п’ять захисних фонових сіток, в яких виконано орнамент. В кольорі синьої сітки виконано мікротекст «Україна UKRAINE». Вище машинозчитуваної зони розміщено спеціальний захисний рельєфний гравірувальний елемент, який відчутний на дотик. У верхній правій частині міститься оптико-змінне зображення відцифрованого образу обличчя власника та цифри року її народження. Машинозчитувана зона відокремлена голографічною стрічкою, на якій зображено малий Державний Герб України, колосся та літери «UKR». На ній способом лазерного гравірування нанесені прізвище та ім’я особи українською мовою та латинськими літерами і номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі.

Для друкування паспорта використовуються захисні офсетні фарби, які під дією УФ-опромінення набувають свічення. Зображення та строки бланка надруковані фарбою чорного кольору, які під дією ІЧ-опромінення стають невидимі. Персоналізація паспорта здійснюється централізовано у Державному центрі персоналізації документів державного підприємства «Поліграфічний комбінат «Україна» [2].

Таким чином, очевидно, що паспорт громадянина України, який містить безконтактний електронний носій, має високий ступінь захисту: використання спеціального полімерного матеріалу і використання багатокомпонентного захисного друку, і використання безконтактного електронного носія, і дизайн документа, а також

використання інших захисних елементів. Але не дивлячись на те, що ступінь захищеності доволі високий, але і можливості злочинного світу також змінюються і удосконалюються, тому вкрай необхідно найближчим часом розробити методичні рекомендації для виявлення ознак підробки даного виду документа.

Список використаних джерел

1. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листоп. 2012 р. № 5492-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17.

2. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України : Постанова КМУ від 25 берез. 2015 р. № 302. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2015-%D0%BF.

Бєгалов Євгеній Павлович,
здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Переважна більшість злочинів характеризується типовими проявами ситуаційної зумовленості розслідування, пов’язаної із наявністю певної сукупності даних, які отримує слідчий і на які спирається в прийнятті рішень, організуючи свою роботу. Типова слідча ситуація – свого роду «абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування» [1, с. 111].

Застосування ситуаційного підходу під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України має важливе методологічне значення, адже виділення типових слідчих ситуацій дозволяє сформулювати адекватні відповідним тактичним завданням програми діяльності слідчого та інших суб’єктів [2, с. 964] з метою встановлення обставин як конкретного злочину, так і усієї злочинної діяльності.

Для встановлення цих обставин використовують як загальні закони пізнання, так і особливі правила кримінально-процесуального доказування [3, с. 163]. У кримінальному процесуальному значенні така діяльність слідчого, як сторони обвинувачення, полягає у отриманні доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України) [4].

Типовим у криміналістичній літературі є поділ слідчих ситуацій залежно від місця та способу незаконного переправлення іноземних громадян через державний кордон України: 1) застосування злочинцями класичного каналу, пов'язаного з переправленням іноземних громадян через державний кордон України без відповідних документів поза пунктами пропуску через державний кордон України або у пунктах пропуску через держаний кордон з приховуванням від прикордонного контролю; 2) використання підроблених, чужих паспортних документів для перетинання державного кордон у пунктах пропуску через державний кордон України [5, с. 69]. Здійснюються класифікації й за іншими критеріями (залежно від характеру первинного матеріалу про подію злочину та джерело інформації; залежно від ступеня обізнаності органу розслідування стосовно події незаконного переправлення іноземців через державний кордон; залежно від місця та способу незаконного переправлення осіб через державний кордон України; залежно від наявності інформації про учасників організованої злочинної групи і її лідера) [6, с. 58–69; 5, с. 61–63; 7, с. 51].

На нашу думку, визначальне значення для початкового етапу розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України мають відомості про особу злочинця та про спосіб учинення злочину, на основі яких мають формуватися типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування. На їх формування суттєвий вплив має характер первинного матеріалу про подію злочину та джерело інформації, до якої належать: інформація, що отримана з оперативних джерел; скарги і заяви свідків; інформація, отримана під час перевірки фірм, що надають посередницькі послуги з працевлаштування громадян і шлюбних конфіденційних співробітників, а також запрошують іноземців в Україну; інформація, отримана від Укрбюро «Інтерпол», ДПС та СБУ, правоохоронних

органів інших держав; інформація, отримана зі ЗМІ; інформація, отримана від громадських організацій [6, с. 58]. Певні труднощі виникають при отриманні відомостей про осіб, які вчинили злочин, з'ясуванні злочинних зв'язків.

Ключова мета початкового етапу розслідування полягає в отриманні достатніх доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Поставлена мета викликана необхідністю негайного вирішення наступних завдань даного етапу розслідування: вивчення механізму вчинення злочину, передбаченого ст. 332 КК України, у пунктах пропуску шляхом перевірки (дослідження) і оцінки доказів, пізнання їх змісту, перевірки джерел отримання, визначення їх належності, допустимості, достовірності, а також з'ясування їх достатності шляхом зіставлення з наявними доказами або отримання нових доказів, що підтверджують або спростовують їх. На даному етапі розслідування просторово-часовий зв'язок події злочину в достатній мірі корелює з результативною слідчою ситуацією, фактор часу, ще не в тій мірі деформувалось інформаційне поле, щоб зробити його недоступним для пізнання.

На початковому етапі розслідування злочинів даної категорії діяльність слідчого є досить різноманітною і залежить, насамперед, від слідової картини, виявленої на момент виявлення злочинного діяння і точного уявлення слідчого про те, які сліди ще можуть бути виявлені. Для цього етапу типовими є наступні слідчі ситуації:

1) особу затримано: а) безпосередньо в пункті пропуску при проходженні прикордонного контролю і перевірки документів; б) під час спроби перетину державного кордону поза пунктами пропуску;

2) особа чи декілька осіб затримані при: а) проходженні прикордонного контролю, або б) незаконній спробі перетину державного кордону поза пунктом пропуску; співробітники оперативно-розшукових підрозділів мають у своєму розпорядженні достовірну інформацію про незаконне переправлення осіб через державний кордон України під прикриттям фізичних осіб, посадових осіб паспортно-візових служб, прикордонного контролю, туристичних фірм, або затримана одна або декілька осіб, а особа інших співучасників невідома;

3) у зв'язку із фактом вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, іншого злочину, або без такого, співробітники оперативно-розшукових підрозділів мають у своєму розпорядженні достовірну, але неповну інформацію про організовану групу, або організовану міжнародну злочинну групу, діяльність якої пов'язана з незаконним переправленням осіб через державний кордон

України (наприклад, коли факт організації незаконної міграції зафіксовано, але інформація про індивідуальні властивості особи співучасників злочину відсутня, або незначна [8, с. 48]).

Для вирішення зазначених нами вихідних слідчих ситуацій необхідний алгоритм дій, де визначального значення набуває не лише система слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, а й окремих заходів забезпечення кримінального провадження. Їх взаємозумовленість та нерозривна єдність дає можливість слідчому висунути найбільш типові версії, скласти план і обрати правильний шлях розслідування, що в подальшому сприятиме розкриттю злочину, передбаченого ст. 332 КК України, встановленню й притягненню винних до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека.* 2013. № 3 (50). С. 110–115.
2. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права.* 2004. Вип. 22. С. 961–965.
3. Ходанович В. О. Інститут судової експертизи як джерело доказів в кримінальному судочинстві України та Австрії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Академії адвокатури України.* 2014. Ч. 31. Т. 11. № 3. С. 162–169.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17.
5. Сорока А. З. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Університетські наукові записки.* 2013. № 3 (47). С. 476–482.
6. Бугайчук К. Л., Гарна-Іванова І. О., Глобенко Г. І. Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : наук.-метод. рек. Харків : ХНУВС, 2016. 103 с.
7. Бирюков С. Ю. Особенности расследования организации незаконной миграции : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Волгоград, 2008. 226 с.
8. Худина Т. Ф. Методика расследования преступлений, связанных с незаконным оформлением документов для въезда и проживания в России иностранных граждан и лиц без гражданства : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Иркутск, 2008. 2015 с.

Биваліна Олена Олексіївна,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічних видів досліджень та обліків відділу криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України

ВИКОРИСТАННЯ ЕФІРІВ ЦІАНОАКРИЛОВОЇ КИСЛОТИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЛАБОРАТОРНИХ УМОВАХ

В умовах становлення і розвитку сучасного українського суспільства та глобалізації науково-технічного прогресу, актуальними є питання, що виникають у зв'язку із забезпеченням провадження надбань науки та техніки у практику розслідування та розкриття злочинів [1, с. 4]. Важливу роль в розкритті та розслідуванні злочинів має криміналістичне дослідження слідів рук, що дозволяє встановити особу, яка їх залишила.

На даний час при виявленні слідів рук закордонними колегами широко застосовується метод, заснований на використанні ефірів ціаноакрилової кислоти, що входять до складу багатьох клейових композицій. Даний метод був розроблений у 1978р. Д.М. Норкусом і докладно описаний у роботах багатьох авторів. Разом з тим, на Україні цей метод лише в останні кілька років знайшов належне місце в методологічній системі криміналістичних наук. Суть методу укладається в наступному. Досліджуваний об'єкт поміщають у замкнутий обсяг, де випаровують ефіри ціаноакрилової кислоти (ЦАК). У результаті на відкладеннях потожирової речовини відбувається інтенсивна реакція полімеризації молекул ціаноакрилата, каталізатором якої є амінокислоти, що входять до складу потожирової речовини. При необхідності виявлені сліди для збільшення контрастності обробляють дактилоскопічними порошками і копіюють на дактилоплівку [2, с. 2].

Ефіри ціаноакрилової кислоти взаємодіють з потожировою речовиною сліду, знаходячись в паровій фазі. Цим обумовлюється загальні положення методики роботи з ними: об'єкт, що досліджується, розміщується в замкнутому об'ємі, де концентруються випаровуючі ефіри ціаноакрилової кислоти; випаровування протікає активніше, якщо ціаноакрилова композиція підігріта; впродовж часу процес полімеризації починає протікати не тільки на потожировій

речовині сліду, але й на всіх поверхнях всередині замкнутого об'єму, що може привести до ,,забиття" папілярних ліній сліду.

Парами ціаноакрилата найбільш ефективно виявляються сліди рук на таких поверхнях, як поліетиленові (пластикові) плівки, целофан, різні види металів та сплавів, пластмаси та пластик, глянцевий щільний картон, папір (білий, кольоровий, глянцевий), гладкий шкірозамінник і т.п. Він дозволяє виявити як свіжі сліди, так і сліди значної давнини (до декількох місяців). Даний метод не використовується на пористих поверхнях (нещільний папір, нелакований картон, деревина і т.п.) Слід також мати на увазі, що після його застосування стає неможливим медико-біологічне дослідження потожирової речовини [3, с. 232–234]. Ціаноакрил є токсичною речовиною, тому під час застосування методу рекомендується надягнути захисний фартух і гумові рукавиці, а також увімкнути примусову витяжну систему (пари ціаноакрилів подразнюють очі й дихальні шляхи).

Виявлення слідів папілярних узорів у ціаноакриловій камері без використання вакууму: ціаноакрилову камеру приводять у робочий стан; об'єкти розміщають у камері таким чином, щоб вони не торкалися один до одного (за наявності значної кількості об'єктів, обробку доцільно проводити в кілька етапів); металеву, бляшану або виготовлену з фольги посудину з потрібною кількістю ціаноакрилу поміщають на нагрівальний елемент; на дно камери ставлять ємність з гарячою водою, якщо будовою камери не передбачене автоматичне зволоження внутрішнього простору, і камеру зачиняють. Або після того, як дверцята камери щільно зачиняють, вмикають вбудований у камеру зволожувач; після досягнення потрібного рівня вологості вмикають нагрівач для випаровування ціаноакрилу та фіксують час. Температура нагрівального елемента залежить від технічних характеристик камери, зазвичай, становить 80–120ºС; процес виявлення слідів у середньому триває 20–40 хв., проте потрібно постійно спостерігати, перевіряючи рівень полімеризації ціаноакрилу через кожні 3–5 хв. Час виявлення слідів залежить від давності слідів, кількості об'єктів, кількості ціаноакрилу, конструкції камери; коли сліди проявилися достатньо чітко, вимикають нагрівач і вмикають примусову витяжну систему для очищення внутрішнього простору камери від парів (час залежить від конфігурації певної ціаноакрилової камери).

Виявлення слідів у вакуумній ціаноакриловій камері: досліджувані об'єкти поміщають до вакуумної камери; у металеву ємність наливають ціаноакрил і також поміщають у камеру (залежно від моделі – на нагрівальний елемент чи спеціально передбачений майданчик для ємності з ціаноакрилом). Камеру герметично зачиняють, вмикають вакуумний насос і відкачують повітря до тиску 1–3 мм рт. ст. (сучасні вакуумні камери часто оснащуються пристроєм, що підтримує вакуум усередині автоматично). Насос вимикають (або від'єднують, залежно від моделі камери) і об'єкти «обкурюють» парою ціаноакрилу упродовж 2–3 год і більше. За ступенем полімеризації, зазвичай, слідкують крізь невеликі оглядові вікна, якими обладнано більшість камер. Після закінчення обкурювання в камеру плавно запускають атмосферне повітря (якщо передбачено конструкцією, то внутрішній простір камери очищують від залишків пари ціаноакрилу) та вилучають оброблені об'єкти. Перевагою вакуумної ціаноакрилової камери є те, що виявлені сліди не «забиваються».

Виявлення слідів папілярних узорів з використанням ціаноакрилової трубки – це процес короткочасного спрямованого обкурювання об'єкта парами ціаноакрилу. Перед застосуванням ціаноакрилову трубку потрібно заправити газом, потім одягнути на трубку капсулу (патрон) з ціаноакрилом і підпалити ґніт, натискаючи на спеціальну кнопку. Капсула (картридж) розігрівається упродовж 30–40 с, після чого починає інтенсивно «диміти» парою ціаноакрилу. Димовий струмінь направляють на оброблюваний об'єкт, тримаючи картридж на відстані не менше ніж 7–10 см від об'єкта. Припинення «диміння» свідчить про те, що ціаноакрил у капсулі закінчився і капсулу потрібно замінити, якщо обробку необхідно продовжити. Через сильне нагрівання піднесення ціаноакрилової трубки на відстань менше 7 см до об'єкта призводить до псування слідів і поверхні об'єктів (пластмаса починає плавитися, на склі та металі конденсується волога, заважаючи прилипанню ціаноакрилу до потожирової речовини сліду). Малі капсули з ціаноакрилом розраховані на короткочасну (до 2 хв.) обробку і підходять для слідів невеликої давнини, а сліди давниною понад 10 діб доцільніше обробляти, використовуючи великі капсули.

Підвищення контрастності слідів, виявлених за допомогою ефірів ціаноакрилової кислоти, можливе із застосуванням таких реагентів, як дактилоскопічні порошки (у тому числі люмінесцентні), розчин кристалвіолету, реактив Basic Yellow тощо [4, с. 84–86].

Враховуючи, що в камерах можуть одночасно досліджуватися декілька об’єктів, важливо правильно підібрати їх поєднання таким чином, щоб усі носії, що оброблюються, мали приблизно схожу сприйнятливість до парів ціанакрилата. У зв’язку з цим виробники камер не рекомендують одночасно оброблювати об’єкти з різних за характером матеріалів (наприклад, лакована деревина та метал), а також об’єкти з гладкою поверхнею (полірований пластик, скло) та поверхні з шорсткого матеріалу (мерея, парафін і т.п.). Час реакції цих материалів з парами ціаноакрилата відрізняється, тому вони повинні досліджуватися окремо [3, с. 234].

Таким чином, на теперішній час ціаноакриловий метод можна кваліфікувати як універсальний метод по виявленню латентних слідів рук та найбільш доречний при дослідженні об’єктів з імовірною наявністю слідів папілярних ліній на них, за умови якщо такі об’єкти були вилучені та упаковані належним чином та направлені на дослідження до експертних установ в розумні строки.

Список використаних джерел

1. Чудінова А. В. Досвід використання дактилоскопії в різних країнах світу, у тому числі різних країнах Європи: інформаційний лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с.

2. Аністратенко В. В., Кузнєцов В. А., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В. Світовий досвід використання ефірів ціаноакрилової кислоти в криміналістиці: методичний лист. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. 11 с.

3. Селезнев В. М., Червяков М. Э. Особенности виявления следов рук с применением эфиров цианакриловой кислоты. *Вестник Красноярского государственного аграрного университета.* 2014. Вып. 9.

4. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / [уклад.: Жолтанська І.І., Кузнєцов В. А., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В., Кушніренко Н. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

Біленчук Петро Дмитрович,
професор кафедри цивільно- та кримінально-правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України, кандидат юридичних наук, доцент;
Малій Микола Іванович,
директор ТОВ «АЮР-КОНСАЛТИНГ»

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КВАНТОВОГО МАЙБУТНЬОГО В ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ

Розвиток глобальної електронної соціальної комунікації – це головна стратегічна умова формування відносно нової галузі знань і сфери практичної діяльності в третьому тисячолітті. Очевидно, що сучасний розвиток соціальної мережевої інженерії, яка є «нервовою системою» глобальної електронної комунікації, що істотно впливає на стан трансформаційних інноваційних процесів, які сьогодні відбуваються у світі. Тому вважаємо, що дискусія про конвергенцію квантового майбутнього нині була б неможливою без виникнення і розповсюдження інтернету і розробки нової технології-Grid і Blockchain [3, с. 61–80].

Вірогідно Б. Гейтс справедливо звертає увагу на те, що глобальне інтернет-середовище розвивається «зі швидкістю думки», даруючи усім учасникам інтернет-спільноти новітні реалії і можливості спілкування [4, с. 5]. Фактично в даний час чисельність інтернет-користувачів у світовій спільноті зростає за експонентною. Сьогодні уже впевнено можна стверджувати, що людство загалом реально дедалі все більше і більше занурюється в інформаційно-комунікаційні глибини цивілізаційного розвитку.

Аналізуючи дану ситуацію Н. Ахтирська вказує, що тільки за перше десятиліття XXI століття кількість користувачів інтернету зросла від 350 мільйонів до понад 2 мільярдів. Швидкими темпами змінюються й характеристики комунікаційно-мережевих приладів, їх швидкість та потужність. Закон Мура, емпіричне правило галузі технологій, стверджує, що чіпи процесора – маленькі монтажні плати, що утворюють кістяк будь-якого обчислювального пристрою – стають удвічі швидшими кожних вісімнадцять місяців. Це означає, що в 2025 році комп’ютер працюватиме в 64 рази швидше, ніж в 2013 р. Водночас, залучення значної кількості людей до світової мережі сприятиме також збільшенню способів вчинення протиправних дій у

сфері фінансів, ядерної безпеки, інформаційної безпеки, банківської безпеки, підприємницької діяльності, інтелектуальної власності тощо [1, с. 3].

Це підтверджує і О. Зернецька, яка звертає увагу на те, що інтернет сьогодні є конденсованим вираженням глобального полікультурного соціуму в добу глобальної електронної комунікації, яка продукує і транслює нові або оновлені смисли надшвидкими темпами [5, с. 33]. А це значить, що ІТ-сфера, ІТ-простір, ІТ-право, кіберправо, кіберекономіка, кібербезпека, кібер-криміналістика, кіберекспертологія стають сьогодні надзвичайно пріоритетними об'єктами освітнього, наукового і практичного осмислення.

Слід зазначити, що розвиток глобальної соціальної електронно-мережевої комунікації в інтернет-середовищі є позитивним підтвердженням того, чому була прийнята країнами «Великої вісімки» в Окінаві у 2000 році Хартія глобального інформаційного суспільства (Окінавська хартія) [6, с. 4]. У нашій державі теж визначені основні стратегічні пріоритети побудови електронного суспільства, які юридично закріплені в Указі Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної Мережі та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [13], яким, зокрема, передбачається вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення юридичної відповідальності за порушення порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів всіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів тощо [13]. В зв'язку зі створенням нових інноваційних електронних продуктів та розширення надаваємих електронних послуг в Україні виникла необхідність прийняття сучасних правових норм, які б регулювали ці суспільні відносини. З цією метою нещодавно були прийняті Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року [8, с. 5–42] і Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року [9, с. 42–57].

В даних вітчизняних і міжнародних правових документах чітко вказується, що розвиток мережі інтернет і інформаційних Grid і Blockchain технологій свідчить про високий рівень інтелектуального потенціалу людини, суспільства, держави, цивілізації, а також прагнення до удосконалення правового регулювання суспільних відносин, поліпшення використання наукових досліджень в повсякденному житті для спілкування, обміну мріями, думками,

ідеями, інноваціями, «ноу-хау», поглядами, творчим та інтелектуальним надбанням в освітній, науковій і праксеологічній діяльності. Водночас, як стверджує Джаред Коен, засновник і директор наукового центру Google Ideas, інтернет є невловимим і таким, що без зупину змінюється, щосекунди стає все більшим і складнішим. Це джерело колосального добра і страхітливого зла. Інтернет – це найграндіозніший в історії унікальний експеримент, де корениться анархія і безпорядок. Ця нова здатність вільного самовияву та безперешкодного руху інформації створила багатий віртуальний ландшафт. Брак всебічного надійного і ефективного контролю призводить до інтернет-тероризму, інтернет-злочинності, інтернет-шахрайства, залякування і переслідування, створюються сайти груп ненависті та форуми, де спілкуються терористи. І це тільки початок [15, с. 9].

Очевидно, що перед світовою цивілізацією виникли грандіозні можливості і одночасно нові виклики, загрози і небезпеки, які потребують негайного вирішення.

Слідча, експертна і судова практика свідчить, що кількість злочинів вчинених з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, у тому числі тяжких, середньої тяжкості, невеликої тяжкості в Україні постійно зростає. Якщо у 2016 році в Україні було зареєстровано 865 таких злочинів, то уже в 2017 році зареєстровано понад 3000 кримінальних правопорушень. Судова статистика показує, що тенденції вчинення злочинів в Україні і світі в 2018 році з використанням інформаційних технологій вражаючі, оскільки їх кількість стрімко зростає щосекундно, щохвилинно, щогодинно, щомісячно тощо [10]. Більше, того багато кримінальних розслідувань органами судочинства України були зупинені у зв'язку з необхідністю виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва. А це значить, що такі злочини будуть розслідуватися роками.

Очевидно, що наявні в органах правосуддя дані не в повній мірі відображають реальний сьогоднішній стан рівня злочинності у сфері інформаційних технологій в Україні. З огляду на це, як справедливо зазначає Н. Ахтирська, сьогодні потребують суттєвих змін закони і відомчі нормативно-правові акти, що регулюють юридичну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень з використанням комп'ютерних засобів, удосконалення процесуального законодавства щодо збору доказів, розширення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а також підготовку кадрів для розслідування кіберзлочинів [1, с. 5]. Адже

відомо, що в Україні спеціальна професійна вузівська підготовка кадрів для органів правосуддя, адвокатури і кіберполіції (кіберкриміналістів, кіберекспертів) не здійснюється. Прокурори, судді, кіберполіцейські і адвокати не володіють достатніми правовими, технічними, криміналістичними і експертними знаннями в цій швидко ростучій галузі цивілізаційного розвитку [2, с. 16–17].

В Угоді про асоціацію України з Європейським Союзом визначено, що боротьба з кіберзлочинністю є елементом безпекової політики [11], задля чого на загальнодержавному рівні доцільно вжити низку законодавчих, організаційних, кадрових, освітніх, правових та ресурсних заходів. Актуальність вказаних питань знайшла своє відображення в Стратегії національної безпеки України, відповідно до якої, зокрема, необхідно підвищити спроможність правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів; створити систему підготовки кадрів у сфері кібербезпеки, кіберкриміналістики та кіберекспертології; здійснювати міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібербезпеки [12].

Генеральний директор Tesla Ілон Маск вважає, що розвиток технологій у галузі штучного інтелекту являє «найбільший ризик для людської цивілізації». На його переконання, уряд повинен «швидко і рішуче втрутитися» в сферу розвитку штучного інтелекту і встановити для цих досліджень жорсткіші рамки. На його думку, штучний інтелект є набагато фундаментальнішим ризиком для людства, ніж дорожні аварії, авіакатастрофи, погані ліки чи неякісна їжа [14, с. 9].

Підґрунтям таких прогностичних сподівань слугують перспективи застосування ІТ у різних сферах людського буття. Так, за прогнозом технічного директора Google, технологічного футуриста Рея Курцвейла у 2044 р. небіологічний інтелект стане у мільярди разів розумнішим, ніж біологічний; у 2045 р. – настане технологічна сингулярність і Земля обернеться на величезний комп’ютер; у 2099 р. – технологічна сингулярність поширіться на увесь Всесвіт [6, с. 7]. Звідси випливає, що ІТ-простір і ІТ-сфера не являються самодостатніми, досконалими і достатньо безпечними явищами та процесами, а тому потребують негайного юридичного, освітнього, наукового і праксеологічного ресурсного забезпечення як на загальнодержавному, так і на недержавному (громадському) напрямах.

Особливої уваги сьогодні потребують питання, які пов’язані з розвитком грід- і блокчейн технологій, введенням в обіг криптовалюти, перспектив ефективного використання Всесвітньої павутини-інтернету, соціальних мереж, комп’ютерних ігор, введенням процедури біометричних паспортів (ID-карток), створенням нових

інноваційних стартапів, формуванням банків віртуальної власності, перспектив подальшого розвиткуінтернет-речей, електронної комерції, обов'язкового гарантування конституційного права людини на інформацію і забезпечення надійної інформаційної безпеки та реальних механізмів відшкодування завданої шкоди у ІТ-сфері [2, с. 16]. Тому ці всі проблемні питання правового, криміналістичного і судово-експертного забезпечення цивілізаційного розвитку ІТ-простору є предметом даного дослідження. Всебічний аналіз стану і тенденцій розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні і світі дозволяє зробити висновок щодо необхідності удосконалення чинного законодавства, розширення організаційно-технічного і ресурсного забезпечення освітньої та наукової діяльності в епоху формування четвертої промислової революції, Індустрії 4.0 та розвитку суспільства знань [2, с. 16–17].

Підводячи підсумки слід зазначити, що кіберзлочинність і кібертероризм – це сучасні загрози ефективного розвитку суспільства, держави, цивілізації, а тому особливої уваги сьогодні потребують питання розширення наукових досліджень в таких пріоритетних напрямах:

– розробка теоретичних основ нової галузі знань – соціально-комунікаційної електронної інженерії;

– формування правового, експерно-криміналістичного, освітнього і праксеологічного забезпечення квантового майбутнього;

– законодавчого врегулювання правових відносин в соціально-комунікаційній індустрії;

– розробка нових засобів, методів, програм і технологій в галузі комп'ютерної криміналістики, кіберекспертології, судової психофізіології та кібербезпеки;

– здійснення аналізу стану і тенденцій криміногенного впливу злочинності у галузі соціально-крмунікаційної індустрії на засади цивілізаційного розвитку суспільства [7, с. 275–295].

Список використаних джерел

1. Ахтирська Н. М. Актуальні проблеми розслідування кіберзлочинів : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т, 2018. 229 с.

2. Біленчук П. Д. Конвергенція квантового майбутнього: правове, освітнє, наукове і ресурсне забезпечення. *Юридичний Вісник України*. 2018. № 42–43. С. 16–17.

3. Біленчук П. Д. Близнюк М. М., Кобилянський О. Л. та ін. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України : монографія. Київ : УкрДГРІ, 2018. 284 с.

4. Гейтс Білл, Гемінгвей Колінз. Бізнес зі швидкістю думки: як досягти успіху в інформаційну еру. Нью Йорк : Warner Books Inc., 1999. 398 с.

5. Зернецька О. В. Глобальна комунікація : монографія. Київ : Наук. думка, 2017. 349 с.

6. ІТ-право – це просто : посібник / авт. кол. ; за ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2017. 106 с.

7. Кримінологія : підручник / Ю. В. Александров, П. Д. Біленчук, В. О. Валлє, А. П. Гель, В. С. Ковальський, О. М. Костенко, Р. В. Перелигіна, Г. С. Семаков. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 344 с.

8. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 5–42.

9. Про основні засади забезпечення кібербезпеки : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 42–57.

10. Статистична аналітика про роботу органів судочинства за 2016–2018 р. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

11. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 27 черв. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 трав. 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13.

13. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31 лип. 2000 р. № 928/2000.

14. Війна світлих розумів: Цукерберг має іншу позицію щодо думки Маска про штучний інтелект. URL: https://gazeta.ua/articles/science/vijna-svitlih-rozumiv-cukerberg-zasudiv-slova-maska-pro-shtuchniy-intelekt/784786.

15. Шмідт Е., Коен Дж. Новий цифровий світ / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2015. С. 9.

Білозьоров Євген Вікторович,
заступник директора навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Формування професійного правоохоронця є основною метою функціонування закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України. Особистісні здібності та якості майбутнього фахівця значною мірою розвиваються в освітньому середовищі, де виконується відповідна освітня (наукова) програма. Сукупність отриманих систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей особистості, слугує активним стимулом для подальшого кар'єрного зростання особи у сфері правоохоронної діяльності.

Майбутні правоохоронці є носіями професійної правової культури, яка формується через систему понять, поглядів, почуттів, емоцій, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які проявляються у правомірній діяльності й поведінці. Якість професійної підготовки майбутніх правоохоронців залежить від рівня знань у сфері юридичної науки про об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування права та держави в їх структурній єдності. Особливістю юридичної науки порівняно з іншими гуманітарними науками є те, що вона має прикладний характер, покликана обслуговувати практичні потреби правового регулювання суспільних відносин, сприяти вдосконаленню законодавства та юридичної практики. Саме тому, юридичні наукові знання відрізняються конкретністю, точністю, виражаються в логічно пов'язаних, формалізованих поняттях, категоріях, наукових конструкціях [1, с. 52–53], які впливають на формування високої професійної правової культури правоохоронців.

Сучасна система юридичної науки включає в себе такі види (групи, цикли): а) загальнотеоретичні та історичні юридичні науки (теорія держави та права, історія держави та права України і зарубіжних країн, історія вчень про державу та право); б) галузеві юридичні науки (конституційна право, цивільне право,

адміністративне право, кримінальне право, трудове право, сімейне та ін.); в) міжгалузеві юридичні науки (житлове право, комерційне право, морське право, повітряне право, митне право, екологічне право та ін.); г) спеціальні (організаційні) юридичні науки (державне будівництво та місцеве самоврядування, судові та правоохоронні органи, прокурорський нагляд, адвокатура, нотаріат та ін.); ґ) прикладні юридичні науки (криміналістика, кримінологія, судова медицина, судова психіатрія, правова статистика, судова бухгалтерія, оперативно-розшукова діяльність та ін.); д) юридичні науки, що вивчають зарубіжні держави та право (конституційне (державне) право зарубіжних країн, порівняльне правознавство, сучасні національні правові системи та ін.); е) міжнародно-правові науки (міжнародне публічне право, міжнародне приватне права, право Європейського Союзу та ін.) [2, с. 15].

Необхідно зазначити, що окрему роль у системі професійної підготовки майбутніх правоохоронців відведено прикладним юридичним наукам, а саме криміналістиці. Криміналістика, як і багато інших наук юридичного циклу, вивчає злочинну діяльність, але у своєму «особливому» аспекті – у руслі того, що визначає закономірності виникнення слідів при здійсненні злочину, а також закономірності роботи з їх виявлення і використання для розкриття та розслідування злочинів. Криміналістика повинна навчити майбутніх правоохоронців механізму виникнення слідів злочину, а потім на основі цього – тому, як доцільно виявляти, збирати, досліджувати та використовувати докази.

Криміналістична підготовка майбутніх правоохоронців – це формування особистості професіонала, яка направлена на засвоєння базових теоретичних положень криміналістики, оволодіння практичними навичками, що необхідні для виявлення, розкриття та розслідування злочинів, отримання доказової інформації під час розслідування злочинів та провадження окремих слідчих дій.

Зміст криміналістичної підготовки майбутніх правоохоронців у найбільш стислому виді може бути розглянутий через призму предмета криміналістики. Криміналістика, як і будь-яка інша наука, перебуває у всезагальній системі наук, має методологічні, родові та органічні зв’язки із суспільними, природничими і технічними науками, але найбільшою мірою – з науками юридичними. Криміналістика належить до числа тих юридичних наук, від яких залежить рівень і зміст професійної підготовки майбутніх правоохоронців [3, с. 438].

Важливе значення у процесі криміналістичної підготовки майбутніх правоохоронців займає діяльнісний підхід. Цей підхід

передбачає зорієнтованість навчально-виховного процесу безпосередньо на особистість майбутнього правоохоронця та потребує урахування його індивідуальних особливостей. На практиці, його сутність полягає у персоналізації педагогічної взаємодії, яка передбачає відмову від рольових «масок», адекватне включення особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних до них дій і вчинків) майбутніх фахівців. Пріоритет особистості не тільки не применшує ролі науково-педагогічного працівника, але і робить його завдання ще складнішим, підвищує вимоги до нього як організатора освітнього процесу. Реалізація цього підходу потребує переведення правоохоронців на позицію суб'єктів пізнання, співпраці та спілкування із використанням педагогічного прийому «рівності» науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти.

Діяльнісний підхід, у певній мірі, обумовлює зміст результатів навчання, коли реалізація освітніх, розвивальних і виховних завдань відбувається через зміст навчального матеріалу. Особливість діяльнісного підходу полягає в тому, що в освітньому процесі здобувач вищої освіти виступає суб'єктом пізнавальної діяльності, а не об'єктом певних «маніпуляцій».

Побудова криміналістичної підготовки на основі діяльнісного підходу для майбутніх правоохоронців має певні особливості, що можуть бути відображені у відповідних методичних рекомендаціях:

– новий навчальний матеріал потрібно вводити доступно і наочно, включаючи аудиторію в активне обговорення;

– необхідно організовувати дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти так, щоб курсанти самостійно висували гіпотези щодо вирішення основної проблеми теми заняття, а також вчилися аргументувати та пояснювати власні дії в конкретних умовах;

– процес навчання повинен бути творчим, що сприяє професійному розвитку особистості;

– в освітньому процесі варто формувати практичні навички із застосуванням отриманих знань та вмінь;

– науково-педагогічний працівник зобов'язаний мотивувати майбутніх правоохоронців до самостійності у постановці особистих цілей і завдань, знаходженні шляхів і способів їх досягнення.

Таким чином, можна стверджувати, що однією з переваг впровадження діяльнісного підходу в освітній процес щодо підготовки майбутніх правоохоронців є зменшення психологічного напруження на здобувачів вищої освіти щодо створення невимушеної творчої атмосфери під час взаємодії, формування системи цінностей і соціальних установок у сфері міжособистісного та професійного

спілкування. Це не лише стимулює розвиток, свободу вибору, автономність та незалежність дій курсантів, а й одночасно формує відповідальність за прийняття певних рішень.

Список використаних джерел

1. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2008. 495 с.

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : Освіта України, 2017. 320 с.

3. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юристь, 1997. Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. 480 с.

Біляков Андрій Миколайович,
доцент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доктор медичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ДНК В УКРАЇНІ

Молекулярно-генетичні дослідження – це новий крок в експертизі речових доказів, оскільки дослідження є високотехнологічними, мають високий рівень складності, характеризуються більшим потенціалом, ніж імунологічні, виконавець має мати специфічні знання, потребують розуміння військово-слідчими органами та суспільством. Об’єктом для даної експертизи є речові докази біологічного походження: кров, сперма, слина, сеча, тканина, які містять клітини з ядрами.

Наразі в Україні експертизу ДНК проводять в бюро судово-медичної експертизи та експертно криміналістичних центрах МВС України. Причому, кількість проведених експертиз в Центрах МВС суттєво перевищує їх кількість в судово-медичній службі. Лише декілька обласних бюро СМЕ та Київське міське клінічне бюро в Україні мають технічні можливості її проведення.

Згідно Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, компетенцією судово-медичної експертизи є:

1.4.1. Експертиза трупів у випадках насильницької смерті.

1.4.2. Експертиза трупів при підозрі застосування насилля або з інших обставин, що обумовлюють необхідність такої експертизи.

1.4.3. Експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб.

1.4.4. Експертиза речових доказів.

1.4.5. Експертиза за матеріалами кримінальних та цивільних справ [1].

Згідно інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, яка регламентує порядок ту умови проведення експертиз в закладах Міністерства юстиції, до яких відносяться і експертно-криміналістичні центри, в переліку криміналістичних експертиз наявна біологічна експертиза (п. 1.2.1 Інструкції) [2]. Біологічна експертиза згідно п. 24.1 Інструкції досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження. Ними найчастіше бувають:

– листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо;

– похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, луска тощо);

– продукти переробки рослинних та тваринних організмів (корми для тварин та птахів, борошно, шматки хутра та шкіри тощо);

– продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів (мед, камедь, екскременти тощо).

Згідно п. 24.2 Основними завданнями біологічної експертизи є: установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження (далі – біологічне походження) до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо).

У кримінальних провадженнях в Україні, які пов'язані зі злочинами проти життя та здоров'я людини, речовими доказами біологічного походження є саме тканини та рідини тіла. Дані об'єкти має вилучати слідчий під час огляду місця події, чи вони є супутнім забрудненням знарядь скоєння злочину. У будь-якому разі слідчий, який є співробітником МВС, вилучає та направляє речові докази до експертної установи, співробітником відомства якої він є. У такому разі порушуються гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновків, що регламентовані ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», згідно яких існування установ судових експертиз має бути незалежним від органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду [3].

Таким чином, для об'єктивності та неупередженості розслідування кримінальних проваджень, експертизу ДНК має

проводитися в бюро судово-медичної експертизи, або ж в окремо створеному відомстві, яке підпорядковується міністерству юстиції.

Список використаних джерел

1. Наказ МОЗ України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95.
2. Наказ Мін'юсту України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

Бондар Альбіна Романівна,
здобувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПОБОЇВ І МОРДУВАНЬ

Серед структурних елементів криміналістичної характеристики способу вчинення злочину в криміналістиці науковцями завжди приділялася особлива увага, оскільки саме спосіб вчинення злочину вказує, які саме дії вчинені та у якій послідовності.

Всі елементи дій злочинця, що входять в спосіб вчинення злочину знаходяться в просторовому, тимчасовому і причинному взаємозв'язку між собою і з навколишнім середовищем. Їх складний характер детермінований властивостями особи злочинця, обстановкою вчинення злочину і предметом злочинного посягання.

Вивчаючи характер актів поведінки слідчий може вийти на встановлення мотиву і мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з підозрюваним, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань.

Поняття способу вчинення злочину не всіма авторами сприймається як триєдине поняття підготовки, вчинення та приховання злочину.

Аналізуючи думки вчених криміналістів, можемо зробити висновок, що спосіб вчинення злочину це комплекс дій або бездіяльності особи або групи осіб, який включає в себе відносно самостійні, але взаємопов'язані елементи: підготовку, вчинення та приховання злочину, між якими можливий проміжок у часі вчинення,

наявність різних суб'єктів та місць злочину. Крім того, для різних категорій кримінальних проваджень допустима відсутність одного чи навіть двох елементів способу вчинення злочину одночасно.

Як показує вивчення кримінальних проваджень досудове розслідування щодо яких розпочато за ст. 126 КК України, то характерним для злочинів даної категорії, у більшості випадків, є відсутність елементу підготовки до вчинення злочину. Оскільки умисел на спричинення побоїв і мордувань виникає найчастіше раптово, наприклад, під час сварки, з'ясування відносин тощо, і така ситуація спостерігається у 78 % вивчених нами кримінальних проваджень даної категорії злочинів. У решті випадків, коли мають місце якісь підготовчі дії, то для них не характерна особлива ретельність підготовки. Головним чином, це:

– підшукання, пристосування та виготовлення знарядь вчинення злочину – 6 %;

– підбір співучасників вчинення злочину – 2 %;

– вибір місця вчинення злочину (найчастіше це ізольовані місця, при цьому злочинець може мати на меті – застати свою жертву зненацька, щоб виключити ймовірність активного опору) – 7 %;

– вибір часу (співвідношення з моментом перебування потерпілого на самоті, тобто вчинення злочинних дій без очевидців і свідків) у 7 %.

У більшості випадків для нанесення ушкоджень організму потерпілого нападаючий використовує власну мускульну силу (57 % вивчених нами кримінальних проведень даної категорії злочинів). Такий спосіб передбачає нанесення ударів руками, ногами, головою в різноманітні частини тіла потерпілої особи або іншого фізичного впливу на потерпілу особу, коли остання отримує пошкодження під час падіння та контактування з предметами або твердою поверхнею.

При заподіянні побоїв і мордувань можуть застосовуватися тупі (камінь, молоток, палка тощо) та гострі (колючі, ріжучі, рублячі тощо) предмети, мотузка, електрошнури, предмети господарського вжитку (праска, сковорода, стілець), вогнепальна або холодна зброя. Також зустрічаються випадки нанесення ушкоджень діями високої або низької температури та отруєння.

Матеріали узагальнення кримінальних проваджень про заподіяння побоїв і мордувань, дають підставу для виокремлення таких типових способів вчинення цього злочину:

– нанесення ударів в різні частини тіла тільки руками (у 30 % випадків);

– нанесення ударів в різні частини тіла руками і ногами (у 22 % випадків);

– нанесення ударів руками, ногами, з використанням різних предметів (у 15 % випадків);

– нанесення ударів безпосередньо предметами як знаряддя злочину (у 13 % випадків);

– нанесення ударів пов'язаних з придушенням, з укусами, з впливом термічних і хімічних засобів (у 5 % випадків);

– заподіяння тілесних ушкоджень шляхом штовхання потерпілого на різні тверді предмети (у 10 % випадків);

– інші насильницькі дії (у 5 % випадків).

Щодо способу приховання злочину, слід відзначити, що це дії винуватої особи, спрямовані на приховування, маскування, інсценування, знищення, фальсифікацію інформації або її носіїв. До типових дій по знищенню матеріальних слідів можна віднести: приховання знарядь чи засобів вчинення злочину, одягу чи взуття злочинця, речей, що належали потерпілому, знищення слідів на місці події, знищення слідів злочинцем на своєму одязі, приховання отриманих під час боротьби з потерпілим тілесних ушкоджень та інші дії.

Злочинці, які вчиняють побої і мордування лише у 35 % вивчених нами кримінальних проваджень вживають заходів для приховування слідів злочину на місці події. В більшості випадках, а це 65 %, характерними для них є дії, спрямовані на приховання самої події або участі в ній конкретної особи.

Заходи, направлені на приховання слідів злочину чи знарядь, не характеризуються продуманістю та ретельністю підготовки, оскільки в більшості випадків вчинення цього злочину не планується особою завчасно, внаслідок чого злочинець після його вчинення виявляється не готовим до будь-яких дій щодо приховання слідів протиправної події. Крім того дається взнаки його збуджений емоційний стан, в якому він перебуває після вчинення своїх дій. У деяких випадках особа розкається у вчиненому та взагалі ніяких дій щодо приховання злочину не вчиняє.

Як показує аналіз проведеного нами дослідження, злочинцями вживалися наступні заходи щодо приховання вчинення побоїв та мордувань:

– приховування інформації або її носіїв – 37 %;

– знищення інформації або її носіїв – 15 %;

– маскування інформації або її носіїв – 11 %;

– фальсифікація інформації або її носіїв – 5 %;

– інсценування обставин злочину – 14%.

У 18 % злочинцем не вживалося жодної дії щодо приховання слідів злочину та спостерігалося надання допомоги органам досудового розслідування у розслідуванні злочину.

Отже, спосіб учинення злочину має важливе практичне і теоретичне значення, оскільки виступає як обставина, що підлягає обов'язковому встановленню та доказування при його розслідуванні.

Способи вчинення злочинів носять різноманітній характер і злочинці у кожному конкретному випадку обирають той чи інший спосіб залежно від конкретних обставин, але можливість типізації способів вчинення злочинів робить їх самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики окремого виду злочинів.

Результат з'ясування типових способів побоїв і моржувань дає можливість встановити обставини та знаряддя злочину, межі суспільно небезпечного діяння, причинний зв'язок між діями та наслідками, способи підготовки та ліквідації слідів-наслідків вчиненого злочину дії, побудувати та висунути версії, спланувати розслідування, розробити тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Бурак Марія Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

МОЖЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Військово-політична напруженість в Україні свідчить про актуальність напрацювань із питань криміналістичного забезпечення діяльності слідчого в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Тому питання, пов'язані з розслідуванням військових злочинів, вкрай важливі.

Під час розслідування військових злочинів кількість слідової інформації є значною. Це насамперед сліди біологічного походження, поранені та загиблі особи, залишки вибухових об'єктів та вибухової речовини, балістичні об'єкти різних форм (зброя, набої, сліди пострілу та інше), деталі військової техніки та озброєння тощо. Таким чином, експертне забезпечення військових злочинів умовно необхідно поділити на три великі групи: по-перше, це судово-медичні та військово-лікарські експертизи; по-друге, великий пласт традиційних

судових експертиз; по-третє, важливе значення мають спеціалізовані військово-технічні та військові експертизи.

Розглянемо основні можливості військової експертизи.

Так, порядок проведення військової експертизи передбачено Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [1].

Основними завданнями військової експертизи є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків).

Відомо, що експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні по справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. На відміну від участі фахівця, проведення експертизи характеризується тим, що особа, яка володіє певними знаннями, з дотриманням особливого процесуального порядку здійснює дослідження і дає висновок, що служить самостійним джерелом доказів. Результатом експертизи є висновок експерта про факти, що не є очевидними, у той час як допомога фахівця призводить до виявлення в процесі слідчої дії фактів, доступних загальному безпосередньому сприйняттю.

На вирішення військової експертизи ставиться наступний орієнтовний перелік питань:

Чи мали (могли мати) негативні наслідки для обороноздатності держави та боєздатності Збройних Сил України рішення про ліквідацію (розформування, скорочення) окремих родів військ, з'єднань, військових частин та підрозділів?

Яким чином було організовано керівником (командиром, начальником) отримання інформації (її джерел) від міжвідомчих органів щодо обстановки у районі ведення бойових (спеціальних) дій?

На яких посадових осіб (командирів, начальників) було покладено підготовку підрозділів, що залучалися до виконання

бойових завдань, та здійснення контролю за їх готовністю та відповідність їх покладання вимогам керівних документів?

Яким чином здійснювалося забезпечення бойових дій за видами забезпечення? Чи були складені плани забезпечення військ (сил) за видами забезпечення для угрупувань, що були задіяні до виконання поставленого завдання?

Яким чином здійснювалося забезпечення підрозділів, які були визначені для виконання бойових завдань?

Які нормативні (керівні) документи застосовувались при плануванні та організації бойових дій?

Чи відповідали вимогам нормативних (керівних) документів, а також обстановці бойові документи (плани) за видами забезпечення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання?

Чи перебувають виявлені порушення у причинно-наслідковому зв'язку з настанням тяжких наслідків, які призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки? Якщо так, то які саме та чиїми діями (бездіяльністю) вони спричинені?

Які дії (бездіяльність) керівництва (командирів, начальників) призвели до потрапляння в оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Яким чином та ким саме (керівниками, командирами, начальниками) визначалася можлива загроза оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Які заходи вживалися з метою запобігання оточенню та виведенню з оточення частин та підрозділів, які були задіяні до виконання бойових завдань та потрапили в оточення?

Яким чином була організована взаємодія у районі ведення бойових дій між підрозділами Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та іншими військовими формуваннями та державними органами влади?

Яким чином було організовано вихід (прорив, відхід) частин підрозділів з оточення, хто саме здійснював забезпечення виходу (прориву, відходу) зазначених частин та підрозділів?

Чи був виконаний передбачений нормативними актами порядок опрацювання, коригування та виконання бойових завдань?

Чи відповідають нанесені графічні зображення на робочих картах командирів усіх рівнів поставленим завданням з ведення бойових дій (виконання бойових завдань)?

Яким чином проводились фіксація участі у бойових діях (на усіх рівнях) та відображення щоденної звітності військових формувань перед керівництвом антитерористичної операції?

Чи відповідали фактичні дії відповідних посадових осіб оперативній обстановці, що склалась на момент виконання бойового завдання?

Дії (бездіяльність) яких посадових осіб, що здійснювали планування та проведення операції щодо розгрому незаконних збройних формувань (противника), перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки? [1].

Крім того, у практиці розслідування військових злочинів використовуються багато інших експертиз, а саме: судово-товарознавча експертиза – експертиза дослідження властивостей виробів із метою визначення їх фактичного стану й вартості; технологічна експертиза, яка проводиться в тих випадках, коли в процесі доказування виникає необхідність у встановленні фактів на основі вивчення особливостей обробки, виготовлення зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу для напівфабрикату, що мають місце в процесі виробництва продукції, а також для визначення можливостей і використання на практиці найбільш ефективних та економічних виробничих технологій; судовоекономічна експертиза, яка ґрунтується на дослідженні слідів відображенні й закономірності утворення в документах інформації щодо господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств та організацій усіх форм власності; почеркознавча експертиза, що дозволяє досліджувати інформаційне поле почерку людини; технічна експертиза документів, яка дозволяє виявити кримінальне втручання в різноманітні документи.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

Бусол Олена Юріївна,
завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, доктор юридичних наук, професор;
Романюк Богдан Васильович,
професор кафедри транспортного права і логістики Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ З КОРУМПОВАНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ

Організована злочинність стала глобальною проблемою, а тому суто національні заходи можуть бути неефективними у розслідуванні таких злочинів. Глобальний ринок не має меж, що призводить до неконтрольованого руху грошей. Електронні фінансові транзакції, інтернет, супутниковий зв'язок, що забезпечують якість життя – все ці технології злочинні співтовариства використовують у своїй діяльності. Таким чином, організована злочинність, що якісно змінюється, породила нові виклики для правоохоронних органів [1].

На початку розслідування у кримінальному провадженні важливо визначити загальну спрямованість злочинної діяльності організованого угруповання. В основному, організовані злочинні угруповання не мають чітко визначеної структури, є гнучкими та швидко адаптуються до різних впливів. Фактично справжня сила й ефективність організованої злочинності обумовлені саме її аморфністю [2].

При встановленні фактичних даних, що підтверджують учинення злочинів організованим злочинним об'єднанням, необхідно якнайшвидше з'ясувати організаційну структуру, встановити ієрархічні та корумповані зв'язки та ролі членів злочинного співтовариства. З цією метою слід першочергові заходи сконцентрувати на колишніх членах злочинного об'єднання, особливо тих, хто незадоволений його діяльністю, став на шлях виправлення тощо, а також – на найменш захищених від викриття діючих членах: виконавцях, охоронцях, пособниках, технічних працівниках, іншому обслуговуючому персоналі та членах їх сімей, знайомих тощо. Певне значення має вивчення психологічних особливостей членів злочинного

об'єднання, існуючих протиріч між ними й ознак суперництва за керівні та ключові пости, розподілу доходів, а також – способів та форм злочинної діяльності.

Організовані злочинні об'єднання з корумпованими зв'язками нині являють собою не мафію у її класичному розумінні, а складаються з політичних фігур, які зловживають суспільною довірою. Слідчий або детектив НАБУ повинні бути готові до того, що протидія політичної корупції буде заснована на набагато меншої кількості інформації, ніж та, яка використовується для оцінки більш традиційної злочинної діяльності. Слід детально відпрацювати зв'язки впливу на чиновників, намітити конкретні можливі контрзаходи. Сьогодення чітко висвітлило недоліки у цьому процесі: витік інформації про заплановані заходи правоохоронців; непрофесіоналізм у плануванні та проведенні слідчих (розшукових) дій; зборі достатньої бази відносних і допустимих доказів тощо.

Слід констатувати, що нині в Україні не працює належним чином інститут захисту свідків. Свідок може побоюватися, що його ім'я потрапить у ЗМІ у контексті співпраці з правоохоронними органами або члени його сім'ї можуть бути вбиті, поранені, або їм будуть погрожувати, переслідувати їх, або позбавлять бізнесу. Іншою проблемою є розголошення таємниці досудового слідства – дані досудового розслідування, інформація про застосування запобіжних заходів, проведення обшуків та інших заходів забезпечення кримінального провадження, постійно висвітлюється у ЗМІ. Встановлена законом відповідальність за розголошення таємниці досудового слідства зазвичай не наступає. У зв'язку з цим, дуже важливе значення у справах даної категорії має застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів щодо осіб, які причетні до злочинної діяльності організованого угруповання, зокрема корумпованих чиновників правоохоронних та інших державних органів.

Діяльність організованих злочинних об'єднань неможлива без оперування фінансовими капіталами, нерухомістю, здобутих злочинним шляхом, та відповідно, злочинними зв'язками з комерційними банками і підприємствами. Тому в процесі розслідування слідчому необхідно залучати спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, фінансового та економічного аналізу [3]. При розслідуванні таких злочинів необхідно максимально використовувати спеціальні інформаційні аналітично-розшукові системи Національної поліції України, СБ України. Безперечно будуть корисні також інформаційні масиви НАБУ, НАЗК, неформальних

міжнародних організацій, таких як EGMONT GROUP. Кількість і якість інформації стосовно діяльності організованих злочинних груп, яка доступна в будь-якій з держав, широко варіюється. До того ж, існує питання доступу до інформації [4]. У європейських державах застосовуються положення різних конвенцій та нормативних документів ЄС, що стосуються обміну даними кримінального обліку [2].

Як свідчить практика розслідування, часто, під час кримінального провадження не вдається встановити всієї розгалуженої системи злочинних діянь організованих об'єднань та виявити їх керівне ядро і корумповані зв'язки у вищих ешелонах влади. Одним із упущень на даній стадії є відсутність комплексного кримінологічного, економічного, фінансового аналізу стану відповідних галузей економіки, які стали об'єктами, залученими до процесу злочинної діяльності. Не аналізується належним чином й попередня робота керівної ланки цих об'єктів, а також контролюючих та правоохоронних органів щодо відповідних перевірок, видачі дозволів тощо. Ознаками можливої діяльності організованих злочинних об'єднань в певному регіоні або більших масштабах можуть виступати: інформація про зростання кількості корисливих злочинів, їх однотипного характеру; занепад економічних, фінансових показників або незначне їх зростання в економічно перспективних галузях, підприємствах, організаціях на тлі появи значних інвестиційних проектів; певні види приватизаційних процесів в окремих галузях діяльності; кількості рейдерських атак та інших кримінальних «розборок»; придбання певними особами предметів розкоші (автомобілів, маєтків, антикваріату тощо). Певним чином про зазначене можуть «свідчити» матеріали архівних оперативно-розшукових справ, кримінальних проваджень, а також інформаційні матеріали про правопорушення, щодо яких не було внесено відомості до ЄРДР, але вони стосуються одних і тих осіб, підприємницьких структур чи навіть деяких конкретних галузей економіки чи фінансів.

Щодо особливостей політичної корупції, то тут дуже мала вірогідність того, що будь хто з учасників корупційної угоди – як «хабародавець», так і «хабароотримувач», будуть давати правдиві покази з приводу своєї участі в цьому діянні. До джерел, які можуть надати найбільш корисну інформацію щодо корупційних діянь, відносяться представники парламенту, які є членом опозиційної партії; юристи, що займаються регулятивними питаннями; кореспонденти ЗМІ. Для досягнення бажаного результату слід спрямувати зусилля розвідки на проникнення до корумпованої інфраструктури. При

плануванні враховується, що злочинна діяльність організованих об'єднань у зв'язку з початком кримінального провадження та арештом низки осіб може тимчасово припинитися, переміщуватися в інші регіони, галузі економіки, фінансів або й за кордон.

Глобальна діяльність організованої злочинності свідчить, що є необхідність у більш активному застосуванні методу системного аналізу до вивчення злочину, й аналітичної розвідки [1]. Окрім удосконалення техніки аналітичної розвідки [1], правоохоронні органи повинні об'єднати цю техніку для спільних тактичних дій [1]. Вважаємо також, що суттєвого переосмислення законодавця потребують норми КК України [5], які стосуються визначення організованої групи, на що уже зверталася увага [6], а також ст. 387 КК України [5] про розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Кримінальну відповідальність за таке розголошення повинні нести вказані у законі особи не тільки у разі, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність.

Кримінальна відповідальність повинна наступати також і у тому разі, коли розголошення таких даних негативно вплинули на подальший хід розслідування і встановлення істини у справі (приховування або знищення документів, предметів, вплив на свідків, переховування підозрюваного тощо). Методика розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, особливо транснаціональними, має достатньо специфічних рис, частина яких потребує подальшого удосконалення, з урахуванням глобалізації злочинності, кримінально-процесуального законодавства та пріоритетів сьогодення. Усе це вимагає розробки окремої новітньої методики розслідування злочинів даної категорії.

Список використаних джерел

1. Suleyman Demirci, B. S. (2001) New organized crime: problems and issues for information analysis. Thesis Prepared for the Degree of master of science university of north Texas. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/d0a1/a2b74b3af9655a78c36228b595707cd48fe0.pdf.

2. Gray W. Potter. Criminal Organizations: Vise, Racketeering Polities in American City. Prospect Heights. Illinois, Waverland Press, 1994. P. 117.

3. Бусол О. Виявлення, розшук та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: міжнародно-правові

аспекти і досвід для України. *Громадська думка про правотворення.* 2016. № 17 (120). С. 18–28.

4. Elites and Organized Crime: Introduction, Methodology, and Conceptual Framework / www.InSightCrime.org. URL: https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/55845/IDL-55845.pdf.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* № 25–26. 2001. Ст. 131.

6. Романюк Б. В. Посилення впливу на організовану злочинність через удосконалення законодавства. *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* 2014. Ч. 2. № 14. С. 94–102. (Серія «Економічні науки»).

Вакулик Ольга Олексіївна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Трансформація сучасного українського суспільства тісно взаємопов'язана з реформуванням кримінального та кримінального процесуального законодавства, а відповідно вимагає подальшого перегляду багато методологічних, передусім, прикладних положень таких споріднених наук, якими є: кримінальний процес, криміналістика, теорія оперативно-розшукової діяльності тощо.

Зосередження уваги на науково-теоретичних засадах заключного розділу криміналістики – криміналістичної методики, є однією з необхідних передумов вирішення у майбутньому багатьох важливих питань у діяльності слідчих підрозділів з розслідування кримінальних проступків та їх взаємодії з оперативними працівниками у цьому напрямку.

Обумовлено це й тим, що наукові знання вдосконалюються, їх обсяг збільшується, як і видозмінюється національне законодавство, що призводить до потреби напрацювання нових ефективніших шляхів практичного використання отриманих знань.

Так сьогодні виникають ряд питань при розробці методики розслідування кримінальних проступків, та можливих шляхів їх вирішення.

Варто зауважити, що абсолютної підтримки серед криміналістів ідея впровадження новели кримінальних проступків не отримала. Як «за», так і «проти» продовжують виступати із аргументами представники різних наукових шкіл, залишаючи цю тему відкритою для дискусії.

Запровадження інституту кримінальних проступків пропонується здійснити шляхом унесення змін до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме: пропонується визначити принципи та критерії розмежування кримінальних проступків та злочинів, змінити класифікацію кримінальних правопорушень на: – кримінальні проступки; – нетяжкі злочини; – тяжкі злочини; – особливо тяжкі злочини.

Очікується, що введення спрощеного порядку досудового розслідування у формі дізнання для кримінальних проступків сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства.

Особливістю кримінальних проступків є значно менший рівень суспільної небезпеки ніж у злочинів. Відповідно покарання за них, не має бути пов'язане з позбавленням волі, а в такому випадку достатньо штрафу або суспільно-корисних робіт. Враховуючи ступінь небезпеки проступку і, відповідно, особи, яка підозрюється у ньому, інструменти для розслідування також мають набагато менше обмежувати його права і свободи. Так, під час розслідування проступку неможливо застосувати до особи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, тобто відправити в слідчий ізолятор. Щодо таких осіб неможливо проводити негласні слідчі дії (прослуховування, спостереження за особою, контрольні поставки тощо).

Таким чином, з огляду на вищевказане, постають проблеми й в розробці методики розслідування кримінальних проступків.

Загальновизнано, що система криміналістичної методики включає в себе загальні положення методики розслідування злочинів і окремі (видові чи групові) методики розслідування певних видів чи груп злочинів. Відповідно – найважливішим призначенням кожної окремої криміналістичної методики є розроблення типових системних дій і заходів слідчого, що сприяють обранню ним найоптимальнішої й ефективнішої лінії поведінки під час розслідування певного виду (групи) злочинів.

На нашу думку, не може бути єдиної усталеної структури методики розслідування злочинів, оскільки, з одного боку, методика є певною сукупністю знань, а з іншого – певним алгоритмом дій. Рекомендації в криміналістичній методиці повинні розроблятися

системно, а не в хаотичному порядку, з метою надання більш ефективної допомоги практичним працівникам.

Проте, варто підкреслити, що структура методики розслідування невеликої групи злочинів (видові та підвидові методики), необхідно будувати за однією схемою: 1) криміналістична характеристика злочину; 2) відкриття кримінального провадження; 3) початковий етап розслідування; 4) подальший етап розслідування; 5) особливості тактики окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

Не виникає сумнівів, що своїм основним і головним завданням методика розслідування злочинів, як розділ криміналістики, має забезпечити слідчого необхідним для його професійної діяльності навчально-методичним комплексом знань і навичок розкриття, розслідування й запобігання окремим видам злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі його діяльності. Водночас, як слушно зазначає В.В. Тіщенко, що теорія не встигає за запитами практики, а пропоновані методики не завжди задовольняють осіб, які ведуть розслідування [1, с. 90].

На наш погляд, методика розслідування кримінальних проступків не повинна розроблятися шляхом трансформування із вже існуючих методик розслідування злочинів невеликої тяжкості. Оскільки законодавцем пропонується: введення нового учасника кримінального провадження – дізнавача, який здійснює розслідування кримінальних проступків у спрощеному порядку; перелік можливих негласних слідчих (розшукових) дій під час дізнання; унормування джерел доказів (крім визначених у ст. 84 КПК України, пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста тощо), а також ряд інших новел [2]. Тому, до розробки вищевказаної методики варто підходити як з урахуванням набутого досвіду у розслідуванні злочинів невеликої тяжкості, так і впроваджуваних особливостей процедури розслідування кримінальних проступків.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 7 черв. 2018 р. № 7279-д. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.

2. Тіщенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* Одеса : Юрид. літ, 2014. Т. 14. С. 90–96.

Важинський Володимир Михайлович,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидат юридичних наук

ПРЕДМЕТ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТОРІВ

Діяльність інституційних інвесторів є однією з ризикових видів діяльності поряд, оскільки передбачає управління та розпорядження чужими коштами громадян-вкладників. До ризикових видів діяльності, до яких потрібна особлива увага, сьогодні відносять: виробництво зброї, алкоголю, медикаментів, тютюнових виробів, гральний бізнес [1, с. 92]. У разі виникнення суперечностей між інтересами інституційного інвестора (його службовими особами) та інтересами вкладника, у разі коли інституційний інвестор ставить свій приватний (бізнес, корисливий) інтерес чи інтерес окремих службових осіб вище за суспільний інтерес, він посягає таким чином на суспільні цінності та інтереси.

Інституційний інвестор оперує значними сумами «чужих» коштів, при цьому, так діяльність завжди несе високі ризики, пов'язані з шахрайством, заволодінням чужими коштами, вчинення службових зловживань та багатьох інших суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на заволодіння коштами громадян-інвесторів.

Таке посягання проявляється у підготовці чи вчиненні кримінальних правопорушень. При цьому, враховуючи залучення значної кількості громадян-інвесторів та ризик суспільного резонансу, такі кримінальні правопорушення характеризуються високою латентністю.

Особливостями злочинності у сфері діяльності інституційних інвесторів є те, що вона поєднує в собі ознаки економічної злочинної та організованої злочинності. При цьому, члени організованих злочинних груп мають хороші знання фінансового та економічного спеціального законодавства, високу освіченість та досвід здійснення діяльності інституційного інвестора в певній сфері, а тому знають прогалини в законодавстві та в практичній діяльності у сфері

інвестицій, які можна використати для вчинення протиправної діяльності.

Нестабільна економічна та політична ситуація в державі часто використовується злочинцями, щоб поставити свої приватні корисливі інтереси вище за суспільні інтереси громадян-інвесторів. У зв'язку з цим спостерігається залежність форми економічної злочинності від економічної та суспільної формації держави. «Саме соціально-економічна природа економічної злочинності обумовлює її генетично каузальну залежність від розвитку економічної системи» [2, с. 72].

Предмет безпосереднього злочинного посягання є важливим елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Предметом безпосереднього злочинного посягання в широкому розумінні є будь-які об'єкти матеріального світу, які є кінцевою метою злочинної діяльності [3, с. 105].

Предмет злочинного посягання всіх кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційних інвесторів в широкому розумінні становлять кошти індивідуальних інвесторів, саме ці кошти є кінцевою метою злочинців як при вчиненні злочинів під час залучення коштів інвесторів, так і під час вчинення кримінальних правопорушень під час їх інвестування інституційним інвестором. Вказані кошти після їх вкладення (перерахування) інституційному інвестору обліковуються на окремих рахунках кожного індивідуального інвестора у вигляді цінних паперів, депозитного вкладу чи індивідуального пенсійного вкладу. Проте оскільки інституційний інвестор отримує право розпоряджатись такими коштами, вони стають загальними активами інституційного інвестора і обліковуються на його рахунках, відповідно всі господарські операції, які вчиняються щодо цих коштів, вчиняються інституційним інвестором. Під час залучення коштів громадян-інвесторів ці кошти можуть бути в готівковій чи безготівковій формі. Кошти перебувають як правило в національній, іноді (під час депозитних вкладів) можуть бути в іноземній валюті, як правило у доларах США або євро.

Під час вчинення кримінальних правопорушень щодо цих коштів під час інвестування коштів, такі кошти вже обліковуються на рахунках інституційного інвестора, проте інституційний інвестор веде облік коштів кожного інвестора на окремих рахунках індивідуальних-інвесторів. Тому фактично такі кошти мають подвійну природу, вони сукупно є в розпорядженні інституційного інвестора і вкладаються ним від свого імені, але в інтересах громадян-вкладників, які у

випадках, передбачених відповідними договорами, можуть вимагати їх повернення у будь-який час [4, с. 176].

Предмет безпосереднього злочинного осягання є визначальним для обрання способу вчинення злочинів і саме завдяки його характеристиці слідчий може висувати версії щодо події кримінального правопорушення (способу злочину в широкому розумінні), а також складу учасників, які були долучені до його вчинення [5, с. 442].

Список використаних джерел:

1. Погорецький М. А. Топорецька З. М. *Гральний бізнес: історія та правове регулювання.* Київ, Алерта. 2014. 92 с.

2. Бойко А. М. Особливості детермінації економічної злочинності в умовах переходу до ринкової економіки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. №1. С. 68-74.

3. Топорецька З. М. Об'єкт та предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом. *«Питання державотворення в Україні та зарубіжних країнах на різних етапах історії»: Матеріали І Всеукраїнської наукової історико-правової конференції молодих учених*. Х.: НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», 2011. – С. 105-108.

4. *Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження):* навч. посіб./за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.

5. *Розслідування окремих видів злочинів* : навчальний посібник / колектив авторів; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2015. 536 с.

Васін Дмитро Олександрович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Ефективне виконання такого завдання кримінального провадження, як повнота, швидкість та неупередженість розслідування, багато в чому залежить від правильної оцінки слідчих ситуацій, які складаються на початковому етапі розслідування злочинів.

Загалом, аналіз та оцінка слідчої ситуації має суттєве значення, оскільки сприяє:

а) висуненню обґрунтованих слідчих версій, визначенню подальших напрямків розслідування;

б) вибору оптимального поєднання та послідовності проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

в) використанню найбільш доцільних напрямів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими службами;

г) розробці найбільш ефективних тактичних прийомів, комбінацій та операцій;

д) виявленню причин та умов вчинення злочину [3, с. 109–110].

Разом з тим, як вірно зазначає Р. С. Бєлкін, для того, щоб бути використаними в криміналістичній методиці, слідчі ситуації потребують типізації, адже лише типові слідчі ситуації враховують типові слідчі версії та містять в собі послідовність відповідних дій [1, с. 139].

На думку, С. В. Веліканова, в межах криміналістичної методики типова слідча ситуація є науковим описом, отриманим завдяки дослідженню репрезентативно оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій, що складаються під час розслідування певного виду злочину і типізовані на підставі заданих параметрів [2, с. 12].

В свою чергу, С. С. Чернявський вважає, що типовою слідчою ситуацією є інформаційна модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [6, с. 405].

В основу типізації слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів можуть бути покладені різноманітні критерії

(компоненти), зокрема такі, як обсяг і зміст даних, на підставі яких вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань; характер типової «слідчої картини» (очевидні, неочевидні, прогнозовані); способи вчинення злочину (ситуації приготування, безпосереднього вчинення, приховування та використання результатів злочинної діяльності) [5, с. 118]. Також за основу класифікації типових слідчих ситуацій можна взяти такі фактори, як позиція підозрюваних, обсяг наявних доказів, наявність або відсутність криміналістично значимої інформації у провадженні та багато інших.

Деякі вчені вважають, що слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією слід типізувати лише залежно від вихідної інформації про злочин. Такими ситуаціями, на їх думку є наступні:

а) про зайняття конкретною особою сутенерством стало відомо з оперативних джерел. Особа, яка займається вказаною неправомірною діяльністю, затримана «на гарячому»;

б) до правоохоронних органів надійшло повідомлення від громадян про те, що в певному місці надають сексуальні послуги;

в) до правоохоронних органів звернулася особа з заявою про те, що її змушують (схиляють) займатися проституцією;

г) про вчинення злочину стало відомо в ході розслідування іншого злочину (наприклад, зґвалтування, спричинення тілесних ушкоджень тощо) [4, с. 302].

Однак, проведений нами аналіз слідчої практики дозволив виявити та узагальнити найбільш типові умови, сукупність яких визначає процес розслідування на початковому етапі, та на підставі цього сформулювати та класифікувати інші типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх в заняття проституцією або примушування їх до заняття проституцією.

1. Залежно від обсягу та змісту наявної інформації про подію злочину та особу злочинця:

а) є ознаки, що вказують на факт вчинення злочину, відомі особа, яка вчинила злочин, потерпілий, встановлені свідки;

б) є ознаки, що вказують на факт вчинення злочину, відомі особа, яка вчинила злочин, потерпілі, однак відсутні свідки вчинення злочину;

в) є ознаки, що вказують на факт вчинення злочину, відома особа, яка вчинила злочин, однак неповнолітній потерпілий не встановлений (встановлений, але його місцезнаходження невідоме) або

потерпілі відмовляються надавати показання чи їх показання суперечать матеріалам провадження;

г) є ознаки, що вказують на факт вчинення злочину, встановлені потерпілі, однак особа, яка вчинила злочин не відома;

д) є ознаки, що вказують на факт вчинення злочину, встановлені потерпілі та особа, яка вчинила злочин, однак її місцезнаходження невідоме.

2. Залежно від етапу вчинення злочину та діянь потерпілої особи:

а) неповнолітня особа надала згоду на заняття проституцією, однак ще не надавала сексуальні послуги за винагороду;

б) відбулося втягнення неповнолітньої особи у заняття проституцією, або мав місце факт примушування до заняття проституцією, особа певний період часу надавала сексуальні послуги за винагороду, однак на даний час припинила заняття проституцією;

в) відбулося втягнення неповнолітньої особи у заняття проституцією, особа на даний час продовжує надавати сексуальні послуги за винагороду.

3. Залежно від кількості потерпілих осіб та їх віку:

а) втягнуто одну неповнолітню особу у заняття проституцією (найчастіше вказані ситуації мають місце у випадках, коли злочин вчиняється родичами, друзями або знайомими потерпілої особи);

б) втягнуто у заняття проституцією декілька осіб, усі з яких є неповнолітніми;

в) втягнуто у заняття проституцією як дорослих, так і неповнолітніх осіб.

Для вирішення вказаних типових слідчих ситуацій з метою встановлення та закріплення криміналістично значимої інформації необхідно застосовувати відповідний алгоритм дій слідчого, який включає в себе динамічно змінюваний відповідно до ситуації, що склалася, комплекс слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій,

Узагальнюючи вищевикладене, варто підкреслити, що виокремлення типових слідчих ситуацій, які виникають (складаються) на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх в заняття проституцією або примушування до заняття проституцією, розробка алгоритмів їх вирішення, мають не лише теоретичне, але й прикладне значення.

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 : Общая теория криминалистики. М. : Юристъ, 1997. 480 с.

2. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.

3. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монография / под ред. Н. П. Яблокова. Калининград, 1997. 248 с.

4. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

5. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.

6. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.

Ващук Олеся Петрівна,
доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сутність інновацій у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти можна сформулювати як нововведення або оновлення, що ґрунтується на наукових досягненнях та які пройшли практичну апробацію і продемонстрували більш ефективні результати в порівнянні зі старими (традиційними). Традиційно у закладах вищої освіти більшість занять проходять в трьох основних формах. Це, лекційні і практичні заняття та лабораторні роботи. Ці форми надають викладачеві велику кількість можливостей для впровадження та застосування інновацій. Наприклад, теоретично розроблюється унікальний та новий вид роботи на практичному занятті (як от експрес–опитування), проте доля його застосування саме на 70% буде залежати від результатів його професійного впровадження та подальшого ефективного застосування.

Інновації у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти – це нові напрями, процеси, методи та підходи у криміналістиці та освітній діяльності, які є поєднанням теорії з практикою, що спрямовані на оптимізацію, модернізацію і підвищення якості освітнього процесу та ефективне опанування навчальної дисципліни здобувачами вищої освіти. Тобто, стосовно освітнього процесу інновації є нововведеннями в організацію спільної діяльності

викладача і осіб, що здобувають освіту (зміни мети, завдань, змісту, видів, форм і методів опанування матеріалу та виховання). Будь-яка інновація сама по собі не виникає. Тим паче, в криміналістиці. Інновації є результатом пошуків і досвіду окремих викладачів і цілих кафедр. Необхідно розуміти, що та інновація є більш дієвою, що стосується двох сторін і освітнього, і виховного.

Основними критеріями таких освітніх інновацій у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти є:

– новизна (абсолютний, локальний, суб'єктивний);

– перспективність (короткоочікувана, середньочікувана, довгоочікувана);

– оптимальність (слабка, середня та висока);

– теоретична обґрунтованість;

– симбіоз наукової та освітньої діяльності;

– інтегрованість (щодо знань, вмінь та навичок);

– зв'язок теорії з майбутньою практичною діяльністю здобувача вищої освіти;

– практична затребуваність (повна, часткова, локальна);

– творчий підхід (з боку викладача та здобувача вищої освіти);

– результативність та ефективність.

Таким чином, такі критерії обумовлюють оптимізацію сучасної підготовки здобувачів, що спрямована на підвищення якості та ефективності освітнього процесу.

З метою апробації матеріалів у сфері інновацій у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти було розроблено анкету та проведено по ній анкетування викладачів (84 респондентів) та здобувачів вищої освіти (678 респондентів) щодо інноватики у освітньому процесі (2017–2018 навчальний рік). Так от, на питання: «Чи вважаєте Ви за необхідним застосування інноваційних видів та форм роботи під час криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти?» більшість студентів підтримала – 88% (з опитаних), з боку викладачів одностайність – 100%. Тобто спостерігається однозначність з боку навчально–педагогічних працівників щодо розуміння необхідності інновацій у освітній діяльності проти 12% студентів-респондентів, які без пояснень обрали відповідь: «Ні». Хоча вони мали можливість надати обґрунтування своєї негативної позиції.

Одне з питань було сформульовано таким чином: «Що на Вашу думку є інноваціями у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти?». Отримані відповіді, розподілилися таким чином. Відповідь 1: Нові методики викладання – 4% студентів, – 6% викладачів. Відповідь 2: Нові методи викладання – 7% студентів, – 9% викладачів. Відповідь 3: Нові види викладання – 2% студентів, – 2% викладачів. Відповідь 4: Нові форми викладання – 3% студентів, – 8% викладачів. Відповідь 5: Варіанти 1 та 2 – 21% студентів, – 11% викладачів. Відповідь 6:

Варіанти 3 та 4 – 27% студентів, – 19% викладачів. Відповідь 7: Варіанти 1, 2, 3 та 4 – 36% студентів, – 45% викладачів. Відповідь 8: Ваш власний варіант відповіді – 0% студентів, – 0% викладачів. Результати свідчать про різностороннє, неоднозначне визначення та небажання надання власного варіанту відповіді респондентами щодо поняття інновацій у освітній діяльності. Не можна оцінити це, як негатив або низький рівень валідності. Тут має місце різноплановість і багатосторонність інновацій та те, що вони можуть мати різний характер та масштаб.

Також, дане анкетування дозволило виявити ряд проблем, що суттєво затримують, а то і зовсім блокують застосування інновацій у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти. Основними з яких є:

Необхідність пошуку, вивчення, узагальнення, диференціації та інтеграції «всього нового» з боку навчально–педагогічних працівників;

Важкий шлях впровадження та застосування «всього нового» в освітньому процесі навчально–педагогічними працівниками;

Відсутність належної підтримки «всього нового» з боку адміністрації закладу вищої освіти;

Обсяг поточної документації ходу та результатів освітнього процесу, що займає великий об'єм робочого часу навчально–педагогічного працівника;

Відсутність соціального або іншого стимулювання навчально–педагогічного працівника, який впроваджує/застосовує «все нове».

Успішне інноваційне впровадження вимагає створення унікального, так званого інноваційного середовища. Інакше, відсутність належного оцінювання інновації, її локальна апробація, не відповідний організаційний, фінансовий та технічний рівень, неналежна професійна і психологічна підготовка навчально–педагогічних працівників призведе до катаклізмів такого впровадження. Розуміння цього та сприяння у вирішенні цих питань суттєво зменшить опір консервативне налаштованих представників навчально–педагогічного складу та студентів.

Інновації самі по собі не є метою і це не є обов'язково кінцевим продуктом, новою методикою чи технологією, оригінальною ідеєю чи підходом або методом у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти. Однак, це може бути комплекс елементів або окремі елементи освітнього процесу з інноваційними засадами. Під час опанування навчальної дисципліни «Криміналістика» зазвичай використовуються часткові зміни, що ведуть до модифікацій і адаптації мети, завдань, змісту, методів, видів і форм освітнього процесу. Так, інноваційним викладанням навчальної дисципліни «Криміналістика» можна назвати заняття, під час якого викладач та здобувач вищої освіти оптимізують, апробують чи впроваджують нові освітні ідеї, методи, технології.

Інновації у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти розрізняються у залежності від специфіки та рівня впровадження:

1. Управлінські інновації – це нововведення у структурі та методах управління освітнім процесом;

2. Організаційні інновації – це нові види, форми та зміст освітнього процесу;

3. Методичні інновації – це нове у сфері методів чи цілої методики освітнього процесу;

4. Технологічні інновації (дія або продукт) – це нова сукупність методів і дій реалізації у освітньому процесі;

5. Фінансові інновації – це зміни у плануванні та оплати праці й оцінці результатів діяльності у освітньому процесі;

6. Кадрові інновації – це нове у активізації кадрового складу (оновлення, стажування, підвищення кваліфікації);

7. Правові та процесуальні інновації – зміни у законодавстві.

Таким чином, маючи уявлення про сутність освітніх інновацій у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти навчально-педагогічні працівники послідовно та обґрунтовано зможуть впроваджувати власні та набуті напрацювання в освітній процес.

Вельчинська Олена Василівна,
професор кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доктор фармацевтичних наук, професор, академік АНВО України

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «СУДОВА ТА ТОКСИКОЛОГІЧНА ХІМІЯ» У РОЗВИТКУ КОНСОЛІДОВАНОЇ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ ТОКСИЧНИХ ТА ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Одним з важливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки молодих спеціалістів на рівні міжнародних вимог [1, 2]. Тому, удосконалення системи освіти та формування нових концептуальних підходів до її розвитку на базі аналітичної оцінки і стратегічного підходу дуже важливі при викладанні хімічних дисциплін, а саме дисципліни «судова та токсикологічна хімія».

Розвинені інтелектуальні можливості студентів мають самостійну цінність не тільки в період навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ), але й у період майбутньої професійної діяльності. Затребуваність фахівців з високим рівнем розвитку

інтелектуальних можливостей, з позиції роботодавця, забезпечує зростання якості їх професійної діяльності. Отже, розвиток інтелектуальних можливостей студентів — це найперше завдання якісної підготовки майбутнього компетентного висококваліфікованого фахівця. Певні прийоми навчання, побудовані з урахуванням розвитку інтелектуальних можливостей, сприяють удосконаленню процесу підготовки фахівця у ВНЗ. Рішення цього завдання, у свою чергу, створює необхідний базис для переходу до наступної стадії навчання, що включає засвоєння способів експериментальної діяльності, набутті практичних умінь і навичок.

До них відноситься проблемно-дискусійний метод навчання, науковість, доступність і системність при викладанні матеріалу тощо. Ефективними в цьому плані є інтелектуальні тренінги, проблемні семінари, електронні підручники, інноваційні технології. При цьому робиться акцент не тільки на наукових проблемах, але й на проблемах повсякденного життя і виробничого характеру. Ефективною є робота з написання «Акту судово-токсикологічної експертизи».

Сучасна людина живе в умовах токсикологічної напруженості, яка зумовлена екологічними катастрофами, професійними вадами, нещасними випадками у побуті, а також різними захворюваннями хімічної етіології, які виникають з кримінальних чи суїцидальних причин. Сьогодні нікого не дивує, що «лікарська хвороба» посідає одне із перших місць в структурі загальних захворювань. Особлива увага приділяється синтетичним лікарським засобам. При правильному призначенні, обгрунтованих дозуваннях, обліку індивідуальної чутливості хворого лікарський препарат – це терапевтичний засіб. При передозуванні лікарський засіб стає отрутою.

Дисципліна «Судова та токсикологічна хімія» є однією серед фармацевтичних дисциплін, яка вивчає властивості отруйних і сильнодіючих речовин, в тому числі й «лікарських отрут», їх поведінку в організмі і трупному матеріалі, способи ізолювання отруйних речовин із об’єктів, методи ідентифікації токсикантів та їх метаболітів в об'єктах біологічного або іншого походження.

При викладенні теоретичного курсу токсикологічної хімії особлива увага приділяється консолідованому системному підходу до вивчення отруйних речовин, особливо – «лікарських отрут». Асортимент лікарських засобів постійно оновлюється: на заміну класичним препаратам приходять оригінальні. Крім того, в результаті активного розвитку синтезу нових біологічно активних речовин (БАР), на світ з’являються агресивні представники БАР з наркотичними та

токсичними властивостями. Поява принципово нових наукових концепцій при їх розробці викликає необхідність постійного вдосконалення методів токсикологічного аналізу.

Зрозуміло, що при застосуванні класичного підходу до аналізу об'єктів дослідження на наявність токсичних та отруйних речовин необхідне впровадження в практику хіміко-токсикологічного експерименту сучасних інструментальних методів, високочутливих реакцій; використовуючи європейський досвід, комплексне використання інструментальних методів, як: GC/FTIR, GC-MS, HPLC/DAD, GC-MS тощо[3, с. 278-283; 4; 5, с. 255-289].

Наприклад, однією із важливіших груп «лікарських отрут» є синтетичні похідні імідазоліну. Це – клофелін (2-(2,6-дихлорфеніламіно)-імідазоліну гідрохлорид) — стимулятор центральних α2-адренорецепторів і розповсюджене знаряддя для вбивства людини або її самогубства. Його важливою особливістю є здатність послаблювати соматовегетативні прояви опіатної та алкогольної абстиненції. Зменшується почуття страху, серцево-судинні розлади. Препарат має недоліки: сильну седативну дію, синдром відміни. У разі передозування клофеліну в людини з'являються сонливість, відчуття втоми, потім вона втрачає здатність реально оцінювати ситуації, непритомніє, розвивається міоз, пригнічується дихання, настає колапс. Фармакологічні властивості клофеліну і клінічні прояви отруєння, зумовлені передозуванням клофеліну, нагадують отруєння опіоїдами. Максимальна доза клофеліну для дорослої людини — 0,3—1,5 мг внутрішньо/доба. Перевищення максимальної дози може спричинити гостре отруєння і смерть.

Клофелін на дисципліні «Судова та токсикологічна хімія» вивчається всебічно: від токсикологічного значення препарату та його метаболізму до методів ізолювання і аналізу в об'єктах біологічного чи іншого походження. Особливості ізолювання: загальними методами (метод Стаса—Отто, метод О.О. Васильєвої), препарат може бути знайдений як у підкисленій, так і в підлужненій хлороформових витяжках. Якісне виявлення клофеліну представлено реакціями: реакції осадження— з реактивом Драгендорфа; реакції забарвлення: з реактивом Манделіна; з натрій нітропрусидом; реакція підтверджувальна: відщеплення хлор-йону; реакції загального виявлення нітрогеновмісних гетероциклів. Метаболізм клофеліну представлено схемами з метою візуалізації шляхів біотрансформації препарату:

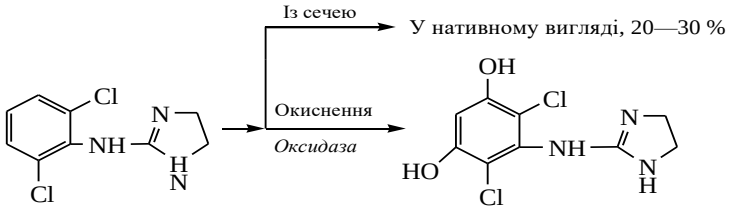

Клофелін

2-(2',6'-Дихлор-3',5'-дигідроксифеніламіно)-імідазолін

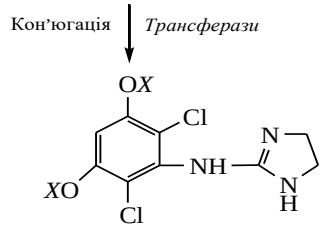

Сульфати, глюкуроніди, де X = –OSO_3H, –$OC_6H_9O_6$

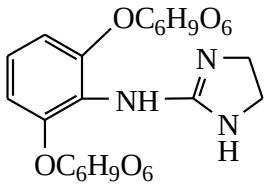

Глюкуроніди

Кількісне визначення клофеліну виконують інструментальними методами: спектральними (УФ: спектр 0,02 %-го водного роз-ну, максимуми поглинання при 272, 280 нм); фотоколориметричним; хроматографічними (ГРХ, ВЕРХ, ТШХ) [5, с. 277–281].

Отже, ефективна консолідація різноманітних підходів та методів не активізує процес розвитку інтелектуальних можливостей студентів під час вивчення токсичних та отруйних речовин, але й забезпечує підготовку компетентного фахівця, який володіє системою сучасних знань, умінь, стилем мислення, системою високих інтелектуально-професійних якостей, що вкрай необхідне як в системі підготовки студентів медичних, фармацевтичних спеціальностей, так і майбутніх співробітників правоохоронних органів України.

Список використаних джерел

1. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2005.
2. Communiqué of Conference European countries' Ministers which responsible for higher education. Budapest – Vienna, 12 March 2010.
3. Busari, J., & Arnold, A. E. R. (2009). Educating Doctors in the Clinical Workplace: Unraveling the Process of Teaching and Learning in the Medical Resident as Teacher. Journal of Postgraduate Medicine, 55(4), 278-283. doi: 10.4103/0022-3859.58935.
4. Holstege, Ch.P., Borloz, M.P. & Lawrence, D.T. et al. (Eds.). (2009). Toxicology recall. (577 p.). Wolters Kluwer Health: Lippincott Williams & Wilkins.
5. Welchinska, E.V. (2017). Toxicological and forensic chemistry (criminal analysis). Poisonous substances and their biotransformation. (p. 255-289). Kiev, Ukraine.: ID "ADEF-Ukraine". (In English).

Вертепна Катерина Олександрівна,
судовий експерт відділу економічних досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

МЕЖІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ефективний економічний розвиток нашої держави є неможливим без дотримання законодавства установами всіх форм власності. На жаль, розвиток України супроводжується криміналізацією суспільства та зростанням злочинності, особливо в економічній та фінансовій сферах, а це створює реальну загрозу економіці країни. Ці фактори обумовлюють необхідність підвищення ефективності боротьби правоохоронних органів з правопорушеннями у сфері бухгалтерського та податкового обліку, фінансів, ціноутворення тощо, в зв'язку з цим виникає необхідність в залучені експертів-економістів, які мають спеціальні знання в зазначеній сфері економіки.

Так, відповідно до ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального

правопорушення, та надати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Експерт-економіст обов'язково повинен володіти як певним обсягом процесуально-правових знань, так і всебічними знаннями з бухгалтерського обліку, звітності та аналізу господарської діяльності.

При вирішенні питань, які виникають в ході слідчих дій щодо економічних злочинів, майже завжди виникає потреба в комплексному використанні правових та економічних знань.

Оподаткування господарських операцій на підприємствах, установах незалежно від форм власності, регулюється нормами відповідних законів, тому при дослідженні здійснення таких операцій і справляння податків виникає необхідність в використанні діючих законів в дослідженому періоді. Також це стосується питань щодо операцій з цінними паперами, корпоративними правами, кредитування тощо, які неможливо дослідити без зв'язку з відповідними нормами законодавства. Але слід зазначити, що експерт-економіст не вирішує питань, якщо при відображенні в обліку певних операцій відсутнє законодавче врегулювання або воно є неоднозначним і суперечливим.

Поза межами знань експертів-економістів є питання, які носять ревізійний характер, питання стосовно спричинення матеріальних збитків діями посадових осіб. Там, де йдеться про збитки, експерти-економісти можуть проводити дослідження тільки стосовно економічної природи збитків. Як свідчить практика судово-економічної експертизи, органами слідства і суду досить часто на вирішення експертів виносяться питання визначення збитків у їх юридичному розумінні, наприклад «чи спричинені збитки діями посадових осіб». Проте при такій постановці питання потребується оцінка дій посадових осіб, тому питання подібного роду виходять за встановлені законом межі використання спеціальних знань судовим експертом і відносяться до завдань судово-слідчих органів.

До завдань судово-економічної експертизи відносяться, перш за все, питання щодо документального підтвердження тих чи інших господарських операцій, недотримання вимог законодавства, що призводить до нестач, безпідставних оплат і виплат, використання коштів не за цільовим призначенням, несплати податків тощо. Експерти-економісти можуть у межах своїх знань вирішувати питання щодо документального та нормативного підтвердження розрахунку збитків, який був наданий до суду позивачем або виявлений ревізорами під час перевірки та зафіксований в акті перевірки.

Особливої уваги заслуговують питання, що ставляться експертам за певної умови, з урахуванням висновків інших видів

експертиз. Наприклад це питання з визначення розміру нестач на певну дату з урахуванням ринкової вартості майна, де ринкову вартість визначають експерти-товарознавці, будівельники, автотоварознавці в залежності від виду майна, що перебувало на балансі. Експерти-економісти не встановлюють свою власну оцінку достовірності та ступень доведеності тих чи інших конкретних обставин, а проводять дослідження та надають висновки тільки на підставі документів, що підтверджують господарські операції, відповідно до вимог чинного законодавства, яким регулюється документування та відображення в обліку та звітності.

Коло питань, які вирішуються в процесі судово-економічної експертизи, визначаються її завданнями, до таких належать питання:

Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації від (зазначаються реквізити акта) нестача (надлишки) грошових коштів у касі (товарно-матеріальних цінностей, основних засобів) на суму (зазначається сума) на підприємстві (указується назва установи, організації) за період (зазначити)?

Чи підтверджуються документально висновки перевірки (зазначаються реквізити акта перевірки) у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт з урахуванням висновків інших видів експертиз?

Чи підтверджується документально заявлений у позовних вимогах позивача (назва підприємства) розмір заборгованості за поставлені підприємству (назва) товарно-матеріальні цінності, виконані роботи (надані послуги) за договором (номер та дата договору) за період (зазначити період), у тому числі з урахуванням висновків інших видів експертиз?

Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки Держаної аудиторської служби (указуються реквізити акта) в частині порушення (зазначаються порушення) за період (указується період) у розмірі (вказується сума)?

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки стосовно наявності у підприємства (організації) (назва) заборгованості з виплати заробітної плати станом на (зазначити дату)?

На які потреби були витрачені грошові кошти підприємства (назва) в період існування заборгованості по заробітній платі перед своїми працівниками?

Чи підтверджується документально розрахунок дивідендів до виплати, здійснений підприємством (назва) емітенту корпоративних прав (назва юридичної або прізвище, ім’я, по батькові фізичної особи) за період (зазначається період)?

Чи підтверджується документально дотримання банком (назва) відповідних нормативів відрахувань до страхового резерву?

Чи відповідає наявний у матеріалах справи розрахунок заборгованості позичальника (по сплаті процентів за кредит та погашення основної суми боргу) перед банком умовам укладеного між вказаними сторонами кредитного договору та розрахунковим документам щодо видачі та погашення кредиту за цим кредитним договором?

Коло питань, які вирішує судово-економічна експертиза досить великий і привести його вичерпний перелік неможливо. Тільки використовуючи всі матеріали провадження, що мають відношення до предмета експертизи, експерт може провести повне дослідження і дати вичерпні відповіді на поставлені питання.

Таким чином, чітко сформульовані питання, що ставляться на вирішення економічної експертизи, що виключали б їх неоднозначне тлумачення, і були істотними для провадження та носили таке змістове навантаження, яке не підштовхувало б експертів до виходу за межі їх спеціальних знань є запорукою швидкого та якісного проведення дослідження.

Список використаних джерел

1. Гуцаленко Л. В., Михальчишина Л. Г., Сидорчук В. М., Пентюк І. К. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2011. С. 352.

2. Воюцкая И. В. Бухгалтерская экспертиза в предупреждении экономических правонарушений. *Вестник ОГУ.* 2007. Вип. 3. С. 101–105.

3. Понікаров В. Д., Попова С. М., Попова Л. М. Судово-економічна експертиза : навч. Посіб. Київ : Центр учб. літ., 2008. С. 271.

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лит. 1999 р. № 996XIV. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

5. Чередніченко А. Межі компетенції судового експерта-економіста. URL: http://n-auditor.com.ua.

Висотенко Юлія Вікторівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК

Криміналістична характеристика злочину становить певну динамічну модель, структурно наповнену інформацією щодо ознак та властивостей окремих елементів, які сукупно формують її систему та є носіями відомостей, що мають значення для розкриття та розслідування кримінального правопорушення. Інформаційна складова криміналістичної характеристики злочину і обумовлює її практичне значення для кримінального провадження, оскільки дозволяє побудувати слідчі версії та визначити механізм вчинення злочину та напрям розслідування, а також сприяє розробці приватних методик розслідування.

Автор погоджується із твердженням Н.А. Селіванова, який справедливо зауважує, що процес пізнання відомостей, які змістовно наповнюють елементи криміналістичної харакетристики злочину, фактично повязаний з процесом його розкриття [1, с. 57].

Нині слово «інформація» має різні змістовні значення: відомості про навколишній світ і протікаючі процеси в ньому, що сприймаються людиною або спеціальним пристроєм (спеціальне значення); повідомлення, що інформують про стан справ, стан чого-небудь, і т.д. Етимологія терміну «інформація» має латинське походження, та буквально означає: повідомлення про що-небудь; відомості, що є об'єктом, переробки і передачі; кількісна міра усунення невизначеності (ентропії), міра організації системи (у математиці та кібернетиці).

Реконструюючи словотворення терміну «інформація» і мотиви його виникнення, тобто з'єднавши відому морфему «ін» (in / в) та слова «форма» або «формація» (formacio / зовнішній вигляд), побачимо, що таке об'єднання буквально означатиме: «всередину зовнішнього вигляду», «всередину матеріального або формального» [4]. Отже, інформація фактично являє собою нематеріальну «копію» внутрішніх і зовнішніх властивостей явища, процесу чи суб'єкта, яка має об'єктивний характер.

Одним із основних типових елементів криміналістичної характеристики злочину є інформація про особу злочинця, яка без перебільшення відіграє найважливішу роль у складній взаємодії багатьох обставин злочину. Тобто, встановлення слідчим фактів, у тому числі і тих, що характеризують особу злочинця, являє собою своєрідний напрям розслідування або цілеспрямований процес збирання доказів, мета якого полягає у об'єктивному дослідженні всіх обставин події.

Загально-теоретичним проблемам дослідження наукової категорії «особа злочинця» як елементу криміналістичної характеристики злочинів приділяли увагу у своїх працях такі вчені як Ю. П. Аленін, Р. С. Бєлкін, Л. В. Васильєв, М. Т. Ведерников, П. С. Дагель, М. М. Демідов, А. В. Дулов, В. Ф. Єрмолович, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, А. С. Кривошеєв, Г. К. Курашвілі, Н. С. Лейкіна, І. А. Матусевич, С. Ф. Мілюков, К. К. Платонов, О. Р. Ратинов, М. В. Салтевський, С. С. Степичев, В. Ю. Шепітько та інші вчені-криміналісти.

Разом з тим, необхідно звернути увагу, що зазначена категорія є об'єктом дослідження не лише у криміналістичній науці, а й у інших науках юридичного циклу, що зумовлює неоднозначний підхід до визначення та вивчення властивостей і ознак, які формують її криміналістичне значення.

Особа злочинця – поняття, що виражає сутність індивіда, який вчинив кримінальне правопорушення та є носієм специфічних мотивів, істотних і стійких властивостей, що закономірно сформувалися під впливом негативного соціального середовища [2, с. 98].

Комплексний підхід до вивчення особи злочинця у своїх наукових працях пропонує В. Сулицький, на думку якого, структурно інформація, яка містить криміналістично значущі відомості стосовно особи або осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та має значення для слідчого під час встановлення обставин події, повинна складатись із наступних компонентів: соціально-демографічної характеристики злочинця (соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т.д.); спосіб життя злочинця; спрямованість; інтелектуальні особливості; рис характеру; ставлення до людей; ставлення до речей або матеріальних цінностей; ставлення злочинця до учиненого ним злочину; способи прийняття злочинцем рішень; емоційності; статусу злочинця в злочинній групі (особистий статус); особливостей поведінки у сім'ї, на роботі, у неформальних групах [6, с. 168].

В. В. Пясковський стверджує, що характеристика особи злочинця включає такі дані: а) соціальні; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т.д.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші.

Перераховані ознаки, дійсно є важливими чинниками, володіючи інформацією щодо яких, слідчий, має змогу ефективно організувати та спланувати процес розслідування, встановити необхідне коло обставин, спрогнозувати та отримати результат, який виражатиметься, в тому числі, і у встановленні всіх винних у вчиненні кримінального правопорушення осіб та притягненні їх до відповідальності.

Разом з тим, у процесі розслідування, слідчий має забезпечити принцип повноти збору та дослідження інформації, в тому числі і стосовно особи, яка вчинила злочин. Слід зазначити, що така інформація може мати не лише суто доказове значення, а і носити орієнтуючий для слідчого характер, в якості реалізації системного підходу до побудови та перевірки версій, алібі, а також планування, підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Тому, уважаємо, доцільним доповнити, запропонований перелік компонентів, стосовно ознак особи злочинця (злочинців), у контексті вчинення крадіжок, наступними інформаційними елементами: фізичні якості злочинця; психічні процеси; темперамент; характер; здібності; мотивація; потреби; інтереси. На думку автора, запропоновані категорії, мають суттєве значення як для процесу розслідування в цілому, так і для організації та проведення окремих (слідчих) розшукових дій.

Крім того, слід пам’ятати, що всі елементи криміналістичної характеристики є кореляційно залежними та характеризуються їх сумісною варіацією (коваріацію), яка відображається у певних наслідках, і як результат зміна значення одного елемента призводить до зміни значення другого. Тобто володіння інформацією щодо окремих «перемінних значень» характеристики особи злочинця-крадія, надасть можливість спрогнозувати інші «невідомі значення» стосовно інформації про решту елементів криміналістичної характеристики, а також перевірити відповідність їх логічної залежності.

Таким чином, специфічні ознаки, які характеризують в інформаційному колі, категорію «особа злочинця», дозволять слідчому не лише висунути версії стосовно кола осіб, які вчиняли крадіжку, ролі кожного під час вчинення кримінального правопорушення, але і ідентифікувати злочинця за слідами, виявленими на місці події, перевірити можливі факти інсценування.

Список використаних джерел

1. Аристакесян Л. Г. Некоторые вопросы организации раскрытия преступлений, совершенных в условиях неочевидности. Вопросы юридической ответственности и деятельность органов внутренних дел. Волгоград. 1989. С. 112–115.

2. Блувштейн Ю. Д. Понятие личности преступника. *Советское государство и право.* 1979. № 8. С. 97–102.

3. Головкін Б. М. Кримінологічний аналіз злочинів проти власності. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_48.

4. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. Феномен інформації: історико-правові та філософські апсекти. Інформація і право. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_1_3.

5. Пясковський В. В. Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2014. 320 с.

6. Сулицький В. Психологічний портрет злочинця. *Практична психологія.* 2005. № 6. С. 166–181.

Волков Олександр Олександрович,
начальник сектору аналітичної роботи Головного слідчого управління Національної поліції України

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ СТВОРЕННЯМ, ВИКОРИСТАННЯМ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ ШКІДЛИВИХ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ

Поняття «електронні докази» уперше згадується в сімдесятих роках минулого сторіччя при появі комп'ютерів, та виготовлення за їх допомогою перших електронних документів. Світовою практикою використовується термін data message, який роз'яснюється ст. 2 Типового Закону про електронну торгівлю 1997 року, який рекомендовано Генеральною Асамблеєю ООН [1], як інформація, що підготовлена, відправлена, отримана або збережена за допомогою оптичних, електронних, електромагнітних або аналогічних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, тощо.

У злочинах пов'язаних зі створенням, використанням та поширенням шкідливих програмних засобів (далі – ШПЗ) подекуди наявність вини у діях особи, а в деяких випадках взагалі і складу

злочину залежить від процесуальних джерел доказів у вигляді показів, речових доказів, документів, а також висновків експертів.

Слідчим під час проведення досудового розслідування рішення приймаються за наявності або відсутності доказів про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні визначеними у статті 91 КПК України [2].

Законодавцем визначено лише загальне правило допустимості доказів, а саме отримання їх у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. Що стосується комп'ютерних злочинів, такі докази класифікуються за трьома основними категорії, згідно зі стандартами SWGDE / IOCE: цифровий доказ, це інформація збережена або передана в електронній або магнітної формі; матеріальні предмети, це інформація в цифровому вигляді збережена або передана через її фізичні носії; об'єкти даних, де інформація пов'язана з фізичними матеріальними предметами [3].

У загальному розумінні електронними доказами є будь-яка інформація представлена в електронному (цифровому) вигляді, що представляє собою інформацію про обставини, що мають значення у кримінальному провадженні. Електронні докази можуть міститися у вигляді текстових, графічних, фото, відео, аудіо файлах. Крім цього, в більш специфічному вигляді міститься технічна інформація (метабази, технічний опис процесу, стану операційної системи, програмного засобу тощо).

Така інформація може знаходитися в директоріях операційної системи, електронних носіях інформації, серверах, хмарних середовищах їх збереження. Місця збереження інформації з плином часу можуть змінюватися, однак основне правило того, що електронна інформація не може існувати без електронного середовища, залишається незмінним.

Зважаючи на це можна зазначити ознаки, що характерні електронним доказам, а саме:

– електронні докази існують виключно в електронному середовищі;

– оригінал електронного доказу може бути в декількох місцях електронного середовища одночасно;

– для сприйняття електронної інформації необхідні як технічні так і електронні програмні засоби;

– створення дублікату електронної інформації здійснюється без втрати характеристик оригіналу.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних зі злочинами у сфері створення, використання та поширення шкідливих програмних

засобів, виявлення місця значущої для слідства інформації подекуди є недостатнім. Як правило, у таких випадках необхідні спеціальні знання, визначення залежностей між несанкціонованим втручанням в роботу ЕОТ, наявністю ШПЗ та негативними наслідками необхідні спеціальні знання, проведення судових експертиз.

Метою експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є збір, збереження, вилучення, аналіз і представлення комп'ютерних доказів. Для проведення експертизи судовий експерт використовує спеціалізоване програмне забезпечення, зазвичай недоступне широкому загалу. Експертиза дозволяє виявляти дані, які знаходяться в комп'ютерній системі, або відновлювати видалену / стерту, зашифровану або пошкоджену ШПЗ інформацію в файлах, а також відновлювати паролі, що забезпечують доступ до інформації.

Таким чином, ці докази можуть бути видимими, якщо вони були збережені в файлах на дисках, або невидимими, коли для їх виявлення потрібне спеціальне програмне забезпечення. Вся інформація, виявлена в процесі експертизи, може бути використана під час досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Підводячи висновок слід зазначити, що електронні докази не можуть існувати без електронного середовища, або його носія, їх копіювання здійснюється без будь-яких змін оригіналу та утворення дублікату оригінала документу в іншому місці електронного середовища. Однак, на електронні докази як і на інші докази у кримінальному провадженні поширюється критерії допустимості, передбачені Кримінальним процесуальним законодавством.

Список використаних джерел

1. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market («Directive on electroniccommerce»). URL: http://eurlex.europa.eu/ LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:EN:HTML.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ : Паливода, 2017. 402 с.

3. Forensic science communications. URL: https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm.

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОТРУЙНИХ, СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН, МІКРОБІОЛОГІЧНИХ АБО ІНШИХ БІОЛОГІЧНИХ АГЕНТІВ ЧИ ТОКСИНІВ

Склад злочину, що включає використання отруйних, сильнодіючих, мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, має специфічний предмет посягання. Ця кримінально-правова норма встановлює відповідальність за незаконні діяння з отруйними і сильнодіючими речовинами. З метою належної кваліфікації дій (бездіяльності) винних осіб і щоб уникнути незаконного притягнення до кримінальної відповідальності невинних необхідно, перш за все, визначити поняття отруйних і сильнодіючих речовин.

Посилання на термін сильнодіючі та отруйні речовини є в ст. 321 КК України. Юридичне визначення цих термінів подає Коментар КК України:

– отруйні речовини – це отрути, токсини (бойові, лікарські, сільськогосподарські та інші), які, потрапляючи всередину організму людини через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини або психоневрологічний розлад, порушення дихання чи функції серцево-судинної системи, ураження нирок (нефропатію) чи печінки (гепатопатію) тощо. Вони можуть бути мінерального (миш'як, стрихнін, ртуть та сулема, синильна кислота та інші ціаніди, пестициди тощо), рослинного (отрута, виділена із мухомора, блідої поганки тощо), тваринного (зміїна отрута та отрута, що виробляється членистоногими тваринами) або змішаного чи штучного (хімічного) походження, оскільки їх потрапляння в організм навіть у незначних дозах викликає тяжке отруєння (гостре чи хронічне) або смерть;

– сильнодіючі речовини – це речовини лікарські, побутові, промислові та інші хімічні речовини, які, потрапляють в всередину організму через органи дихання, травлення або шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив. До них, зокрема, віднесені аміназин, бісептол, гросептол,

еритроміцин, ефералган, камфора, корвалол, ністатин, нітрогліцерин, новокаїн, сульфадимезин, тетрациклін, фурацилін, Деякі інсуліни та вітаміни, кислота нікотинова, настойки женьшеню і прополісу, розчин йоду спиртовий. До них належать й інші кислоти, луги, солі [1].

На сьогодні Перелік сильнодіючих та отруйних речовин, які би були дозволені чи не дозволені до використання відсутній. Є лише Наказ МОЗ «Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів» [2]. Проте це лише Перелік сильнодіючих і отруйних лікарських засобів, а не Перелік сильнодіючих і отруйних речовин.

Отже, на даний період віднесення речовин до отруйних чи сильнодіючих є законодавчо неврегульованим. Тому на сьогодні можна проводити лише дослідження тих чи інших речовин щодо їх складу, структури, якісного та кількісного вмісту.

Проводити такі дослідження можуть фахівці експертних установ, які здійснюють експертизи матеріалів, речовин та виробів. До таких експертних установ належать:

– Експертна служба МВС України (ДНДЕКЦ, Київський НДЕКЦ МВС України, НДЕКЦ в областях України);

– Науково-дослідні інститути судових експертиз МЮ (Дн.НДІСЕ, КНДІСЕ. ЛНДІСЕ, ОНДІСЕ, ХНДІСЕ та їх філіали);

– Експертна служба СБУ України.

Посилання на терміни мікробіологічні або інші біологічні агенти чи токсини є в ст. 326 КК України. Юридичне визначення цих термінів подає Коментар до КК України:

Мікробіологічні та інші біологічні агенти – це предмети і речовини біологічного походження (мікробіологічні, біологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров’я людей.

Токсини – це сполуки (частини білкової природи) бактерійного, рослинного або тваринного походження, здатні при потраплянні в організм людини спричиняти захворювання або смерть (містяться в отруті змій павуків, скорпіонів, в грибах та різних рослинах), які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними [1].

Отже, на даний період дослідження мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів врегульовано Правилами поводження, характером і умовами діяльності, пов’язаними з мікробіологічними та іншими біологічним агентами та токсинами, правила особистої та суспільної безпеки при роботі з біологічними матеріалами, з мікроорганізмами І-ІІ групи патогенності, регламентуються, зокрема: Законом України від 6 квітня 2000 р. № 1645-ІІІ «Про захист населення від інфекційних хвороб» [3], наказом МОЗ від 14 грудня 1992 року №

183 «Державні санітарні правили ДСП 9.9.5.035-99» [4], Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546) (згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 26 червня 1991 року № 1268-XII, враховуючи зміни, внесені 18 грудня 2017 року), від 3 квітня 2018 року N 2380-VIII [5].

Проводити такі дослідження можуть фахівці експертних установ. До таких експертних установ належать:

– Експертна служба МВС України (ДНДЕКЦ – судова імунологічна експертиза, судова цитологічна експертиза, судова молекулярно-генетична експертиза, судова експертиза волосся, Київський НДЕКЦ судова імунологічна експертиза, судова молекулярно-генетична експертиза, судова експертиза волосся), у всіх НДЕКЦ в областях України виконують судову імунологічну експертизу, у НДКЕЦ (Львівська, Миколаївська, Вінницька, Запорізька, Харківська області) виконують молекулярно-генетичну експертизу, в НДЕКЦ у Одеській області виконують судову експертизу об'єктів рослинного походження, в НДЕКЦ у Миколаївській та Вінницькій областях виконують судову одорологічну експертизу.

– Науково-дослідні інститути судових експертиз МЮ (ДНДІСЕ, КНДІСЕ, ЛНДІСЕ, ОНДІСЕ, ХНДІСЕ та їх філіали) – судова експертиза об'єктів рослинного походження, судова експертиза об'єктів тваринного походження;

– Експертна служба СБУ України – судова імунологічна експертиза, судова цитологічна експертиза.

– Експертна служба МОЗ України (Бюро судово-медичних експертиз – судово-медичні експертизи (імунологічні дослідження; цитологічні дослідження; токсикологічні дослідження; дослідження волосся; молекулярно-генетичні дослідження (лише у м. Дніпро та м. Одеса).

Коли виникає необхідність щодо дослідження мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, яких немає серед переліку видів експертних досліджень, які можуть проводити вище вказані Експертні установи, то призначаються або окремі експертизи, або комплексні експертизи із залученням відповідного фахівця з певної галузі знань для вирішення поставлених питань.

Список використаних джерел

1. Науково практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 1063 с.

2. Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів : наказ Міністерства охорони здоров'я від 17 серп. 2007 р. № 490. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1007-07.

3. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квіт. 2000 р. № 1645-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14.

4. Державні санітарні правили ДСП 9.9.5.035-99 : наказ МОЗ України від 14 груд. 1992 р. № 183.

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991, № 41, ст. 546.

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ;
Поліщук Віталій Вячеславович,
курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ФОРМА ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

З огляду на те, що проблема кіберзлочинності на сучасному етапі розвитку України набуває глобального виміру та становить загрозу інформаційному суспільству отримала відображення у нормативно – правових актах національного та міжнародного рівнів. Кібератаки значно почастішали, тому було вирішено посилити механізми захисту державних комп'ютерних систем. 15 березня 2016 року Президент України видав Указ «Про введення в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України».

У складі Ради національної безпеки створено робочий орган – Національний координаційний центр кібербезпеки. Поява цього органу цілком обґрунтована, адже поруч з перевагами інформаційних технологій, їх активно використовують для «здійснення терористичних актів, в тому числі шляхом порушення штатних режимів автоматизованих систем управління технологічним процесами на об'єктах інфраструктури [1].

У науковій літературі боротьба зі злочинністю розглядається як першочергове загальнодержавне завдання, яке є складовою частиною діяльності органів державної влади. Особливе місце в

боротьбі зі злочинами, пов'язаними з протиправним використанням комп'ютерної інформації та комп'ютерних технологій, необхідно надати правоохоронним органам України. Наказом МВС України № 575 від 07.07. 2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» і розділі XV зазначенні особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів) [2].

В умовах сьогодення, що характеризується агресивними діями Російської Федерації проти України, шляхом застосування методів гібридної війни, використання кібератак в інформаційному просторі є однією з її форм.

Інформаційна війна – це узгоджена діяльність з використання інформації як зброї для ведення бойових дій. Головним стратегічним національним ресурсом стає інформаційний простір, тобто інформація, мережева інфраструктура та інформаційні технології. зростання яких має місце [3].

Одним з ключових компонентів гібридної агресії проти України стала пропаганда, яка створила сприятливий ґрунт для ініціювання внутрішніх заворушень, економічного тиску а також кібератак. При цьому Інтернет використовується для поширення радикальної ідеології, вербування прихильників і фінансування незаконної діяльності, пов'язаної з тероризмом.

Одним із наслідків пропаганди Російська Федерація постійно збільшує кількість операцій по кібершпіонажу, та все більше намагається вплинути на громадську думку, не гребуючи використанням фейкових новин. які спрямована, перш за все, проти слабких місць України.

Тому кібербезпека – одна з основних проблем, що викликає занепокоєння. Гібридна війна має виміри кібер та інформаційний і на сьогодні вони набувають особливого значення. Особливістю соціальних мереж є те, що через них негативний інформаційний вплив часто здійснюється приховано і має тривалий характер до моменту свого виявлення та «включення» важелів протидії. Очевидно, що соціальні мережі все більше стають ареною протиборства. Наслідки такого протиборства для України залежать в першу чергу від захисту особистих даних Інтернет-ресурсів від кіберзагроз.

Кіберпростір, поряд із землею, повітрям, морем і космосом, визнано новим оперативним простором, а кібероперації – невід'ємною частиною гібридної війни. інфраструктури від кібератак. Тож Росією постійно проводяться кібернетичні операції проти об'єктів критичної інфраструктури, приватного сектору, а також інформаційно-телекомунікаційних систем Збройних Сил України які можуть призвести до наслідків кожна з кібератак, що використовуються під час проведення кібероперацій:

– вандалізм – атака, яка, звісно, не вбиває людей, але завдає удару по авторитету держави як у світі, так і серед населення, простими словами, завдає репутаційних втрат;

– пропаганда – розсилка спаму, що містить інформацію пропагандистського характеру, фейкові новини для просування вигідної точки зору та дезорієнтації населення;

– збір інформації – злом приватних сторінок або серверів баз даних для збору цінної інформації та її заміни на інформацію, корисну іншій стороні. Інша назва – кібершпигунство;

– відмова сервісу – атаки з великої кількості комп'ютерів, основна мета яких – порушення функціонування сайтів або комп'ютерних систем;

– втручання в роботу обладнання – атаки на комп'ютери або сервери, які, наприклад, забезпечують роботу комунікаційних цивільних або військових систем, що, у свою чергу, призведе до відключення або виникнення помилок при обміні даними, а ще гірше – буде втрачено зв'язок, а відтак можливість управління діями підрозділів;

– атаки на об'єкти критичної інфраструктури – атаки на комп'ютери та системи, що забезпечують життєдіяльність міст, а саме: системи водопостачання, електроенергії, транспорту.

Використовуючи кіберпростір, хакери можуть зламати захищені мережі та отримати необхідну інформацію, тому ми мусимо спрямувати зусилля на захист своїх мереж і забезпечити їх безпеку, використовуючи такі рівні захисту інформації:

– запобігання – доступ до інформації та технології надається тільки для персоналу, який отримав допуск та має відповідні фахові навички;

– виявлення – забезпечується раннє виявлення злочинів і зловживань, навіть якщо механізми захисту були обійдені; обмеження – зменшується розмір втрат, якщо злочин все-таки відбувся, незважаючи на заходи щодо його запобігання та виявлення;

відновлення – забезпечується ефективне відновлення інформації за наявності документованих і перевірених планів з відновлення [7].

Свої особливості має робота правоохоронних органів що протидії кібератаки в умовах проведення Операції об'єднаних сил. Відтак найактуальніші напрямки роботи кіберполіцейських Донеччини та Луганщини – це боротьба з інтернет-шахрайствами, (як правило, знаходяться на непідконтрольній території) протидія загрозам в сфері кібербезпеки, а також «розвідка» в кіберпросторі щодо дій незаконних збройних формувань.

Що стосується інформаційно-гібридної війни, то щодня, починаючи з 2014 року і по сьогоднішній день, здійснюється щоденний моніторинг мережі інтернет з метою виявлення осіб, причетних до незаконних збройних формувань і повалення влади, а також щодо виявлення несанкціонованих мітингів, порушення громадського порядку, сепаратизму.

Висновок, який ми повинні зробити для себе, – це збільшення інвестування в кібербезпеку, щоб запобігати атакам на великі державні й приватні компанії і протистояти намірам дестабілізувати суспільство.

Крім того, кожне суспільство потребує правил, стандартів, норм, положень, інструкцій та інших документів, щоб почувати себе захищеним у кіберпросторі хоча б у правовому відношенні.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента від 15 берез. 2016 р. № 96/2016. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/96/2016.

2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html.

3. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/3908582-sbu-khakery-vkraly-10-mln-hryven-u-kyievi.

4. The origins of the concept of a hybrid war. Electronic journal «The Bell» 28 Feb. 2015. URL: http://www.thebellforum.com/showthread.php?t=130013.

5. Савин Л. Гибридная война. *Геополитика.* Информационно-аналитический портал. 27 янв. 2015 р. URL: http://geopolitica.ru/article/gibridnaya-voyna#.VazC1qTtmko.

6. Демидов А. В. Управляемый хаос. *Стратегия России.* 2015. № 5. URL: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews.php?subaction=showfull&id=1430428108&archive=1430773984&start_from=&ucat=14&.

7. Климчук Ю. В. Гибридная война как вид вооруженного конфликта. *Международное право.* URL: http://www.rusnauka.com/34_NNM_2014/Pravo/13_179711.doc.htm.

Воробей Олена В'ячеславівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Загоруйко Юлія Василівна,
здобувач вищої освіти 3-го курсу навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПІДРОБКА ПАСПОРТІВ, ПОВ'ЯЗАНА З ДІЯЛЬНІСТЮ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У сучасних умовах спостерігається ескалація терористичної діяльності екстремістських організацій, зростає продуманість, підступність та антигуманність їх дій. Загострення кризових явищ, нездатності суспільства регулювати складні соціально-політичні процеси, швидка зміна систем людських і політичних цінностей, підключення до активного політичного життя широких мас населення з низькою духовністю, культурою та освітою, являються причинами поширення терору у світі. Масові вбивства, захоплення заручників, викрадення політичних діячів, їхнє вбивство, вимагання грошей, транспортних засобів, зброї тощо – про ці страшні результати діяльності терористичних організацій ми чуємо з випусків новин регулярно. Звичайно, за міжнародним законодавство терорист переслідується на території майже будь-якої країни.

Тероризму притаманний таємний, конспіративний характер підготовки терактів поряд з публічністю їхнього здійснення. Для забезпечення терористичної діяльності нерідко виникає потреба у виготовленні підроблених документів, що посвідчують особу. Так, непоодинокими стали випадки вилучення підроблених паспортів у осіб, причетних до діяльності міжнародних терористичних організацій. Наприклад, у березні 2018 року у повідомленні прес-служби Служби безпеки України йшлося про викриття та блокування механізму

оформлення підроблених документів для виїзду в Європейський Союз, що ймовірно використовувався бойовиками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР». Спецслужбовці виявили, що троє зловмисників забезпечували своїх клієнтів фальшивими паспортами однієї з країн Близького Сходу. Серед замовників таких документів були й проросійські терористи, які вирішили «легалізуватися» у Європі [1].

Небезпечною є також тенденція використання у якості основи для виготовлення частково підроблених паспортів бланків справжніх документів, не знищених у встановленому порядку. Повне підроблення паспортів на практиці зустрічається досить рідко, оскільки потребує відповідних науково-технічних знань, умінь та навичок, певного технічного обладнання для нанесення тексту, зображень, кріплення тощо, матеріалів та засобів, що мають відповідати справжнім. Таким чином, найчастіше відбувається саме часткове підроблення паспортів. Наприклад, СБУ викрила співробітників Державної міграційної служби, які виготовляли підроблені паспорти. Про це під час брифінгу повідомив заступник голови СБУ Віктор Кононенко. «Від іноземних партнерів нами була отримана інформація про затримання в країнах Європи 5 осіб, причетних до діяльності міжнародних терористичних угруповань, в яких виявлено паспорти громадян України для виїзду закордон з елементами підробки», – повідомив він. При цьому Кононенко зазначив, що виявлені бланки паспортів вважаються офіційно знищеними одним із регіональних органів Державної міграційної служби. Згодом під час обшуку у будівлі міграційного підрозділу було вилучено 151 бланк паспорту, які, всупереч наказових вимог, не були знищені. Також повідомлялось, що у підпільній майстерні було виявлено обладнання для виготовлення посвідок на постійне та тимчасове проживання, 5 кліше міграційної служби та 9 дата-штампів Державної прикордонної служби України [2].

Використання терористами підроблених паспортів нерідко виявляється і в інших країнах. Так, Бельгійський суд визнав винними 14 осіб у фальсифікації паспортів, деякі з яких були придбані терористами організації «Ісламська держава», що брали участь в терактах в Парижі і Брюсселі. Згідно з рішенням суду, 13 осіб отримали тюремні терміни від одного до восьми років ув'язнення, один із членів групи був засуджений до громадських робіт, а всього учасники групи підробили близько 2000 документів. Встановлено, що документи, підроблені учасниками групи, були придбані Салахом Абдесламом, підозрюваним у нападах в листопаді 2015 року в Парижі,

та Наджиму Лашруї, який підірвав себе в аеропорту Брюсселя в березні 2016 року. Фальсифікаторів не притягнули до відповідальності за тероризм, оскільки вважається, що вони не були обізнані щодо намірів клієнтів. Паспорт одного з терористів був виявлений на стадіоні після вибухів. Поліцейські виявили ознаки підробки документа: ім'я та дані в документі вказані правильно, але фото було заміненим [3].

Зазначимо, що необхідно більш детально та професійно перевіряти вказану категорію документів на предмет характерних ознак підроблення. Наприклад, особливої уваги потребує сторінка з фото та іншими персональними даними: потрібно оглянути, чи немає пошкоджень на її поверхні, відшарувань плівки покриття, сторонніх штрихів та елементів. Найчастіше саме фото підлягає заміні, тому місце його нанесення на сторінці слід оглянути у розсіяному світлі, на просвіт та у косо спрямованих променях. Фотокартка власника документу може бути змінена цілком чи частково. Заміна її цілком здійснюється у три прийоми: відділення фотокартки власника (шляхом відпарювання, за допомогою леза, ножа тощо); наклейка на бланк паспорта нової і підробка тієї частини відбитка печатки, що знаходиться на фотокарточці. Відокремлення фотокартки від бланка документа часто призводить до пошкодження як бланка, так і її самої. Після того, як фотокартку відокремили від бланка документа, на її місце наклеюється фотокартка іншої особи.

Застосування рельєфних відбитків печаток і штампів на фотознімках в паспортах має важливе позитивне значення як захисний засіб від підробки. Такі відбитки наносяться за допомогою спеціального механічного штампа. У більшості випадків злочинці намагаються відтворити видалену частину відбитку тим чи іншим способом: видавлюванням штрихів на фотокарточці яким-небудь загостреним предметом, наносять відбиток монетою чи безпосередньо виготовляють металічне кліше. У паспорті можуть замінити аркуш цілком, про що буде свідчити: різниця захисної сітки за кольором і малюнком у вклеєного аркуша та інших аркушів документа; неспівпадіння паперу за фізико-хімічними властивостями; відмінності штрихів записів, захисної сітки та інших зображень на межі склейки; невідповідність записів тощо. Неоднакова довжина стібків, нерівна лінія строчки, невідповідність нитки оригінальній будуть ознаками перепрошивання сторінок паспорта.

Таким чином, боротьба з міжнародним тероризмом неможлива без виявлення та усунення джерел надходження підроблених

паспортних документів; посилення контролю за знищенням недійсних бланків оригінальних документів; підвищення якості перевірки паспортів на предмет повного та часткового підроблення.

Список використаних джерел

1. Блоковано механізм підробки документів для виїзду до Євросоюзу, зокрема терористами «ЛНР». URL: https://ua.censor.net.ua/photo-news/3058398/blokovano-mehanizm-pidrobky-dokumentiv-dlya-vyyizdu-do-yevrosoyuzu-zokrema-terorystamy-ldnr-sbu-fotoreport.

2. Працівників міграційної служби викрили на підробці паспортів для терористів. URL: https://www.unian.ua/society/10087601-pracivnikiv-migraciynoji-sluzhbi-vikrili-na-pidrobci-pasportiv-dlya-teroristiv-sbu.html.

3. У Бельгії засудили 14 осіб за підробку паспортів для терористів. URL: https://informator.news/u-belhiji-zasudyly-14-osib-za-pidrobku-pasportiv-dlya-terorystiv-id/.

Гладіліна Олена Володимирівна,
аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ: СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Висновок судового експерта є одним із видів доказів у кримінальному судочинстві, іноді навіть єдиним прямим доказом, на якому ґрунтується обвинувачення. Судові експерти, як і інші суб'єкти можуть допустити помилки під час проведення експертного дослідження, що суттєво впливає на кінцевий результат.

Досліджуючи наукові праці провідних вчених з криміналістики та судової експертології можна зазначити, що проблеми експертних помилок висвітлювалися лише з окремих позицій. Поняття експертних помилок та їх зміст були висвітлені у роботах В. М. Абрамової, Р. С. Бєлкіна, В. Д. Берназа, А. І. Вінберга, А. В. Іщенка, І. М. Каплунова, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, М. Я. Сегая. Окремі питання щодо помилок під час проведення судово-медичної експертизи у рамках кримінальних проваджень за ст. 115 ККУ були досліджені в роботах О. М. Герасименка, В. Д. Мішалова, М. М. Тагаєва, П. Л. Шупика, М. Г. Щербаковського, але проблему помилок, і сьогодні так і не вирішено.

У загальному вигляді експертна помилка – це дослідження, дії або бездіяльність експерта, які не відображають дійсність та не встановлюють істину, через неправильне отримання чи переробку інформації. Вони виявляються слідчим під час досудового розслідування, або судом під час судового розгляду. Але виявити експертні помилки можливо лише тоді, коли слідчий або суд мають власні спеціальні знання у галузі, в якій була проведена експертиза [1].

Як визначає Р. С. Бєлкін за своєю природою експертні помилки є неоднорідними та можуть бути поділені на три класи [2]: помилки процесуального характеру; гносеологічні помилки; дослідницькі помилки.

Помилки процесуального характеру полягають у порушенні експертом процесуального режиму та процедури проведення експертного дослідження. До них можна віднести проведення експертизи, яка виходить за рамки компетенції експерта; експертна ініціатива у формах, які не визначені законодавством; недотримання вимог щодо складання висновку експерта тощо. Помилки процесуального характеру можуть виникнути і через неправильні дії керівника експертної установи [4]. Так, наприклад, керівник експертної устави у випадках не згоди з висновком експерта формує комісію експертів для проведення повторної експертизи, що не входить до його компетенції.

Гносеологічні помилки виникають через складність проведення експертного дослідження. Вони поділяються на логічні та фактичні помилки. Логічні помилки пов’язані з порушенням законів логіки, а також з некоректним застосуванням логічних прийомів. Фактичні помилки – це невірне представлення взаємовідносин між предметами об’єктивного світу. Наприклад, невірне встановлення причинно-наслідкового зв’яку між дією та наслідком такої дії.

Дослідницькі помилки пов’язані із проведенням експертного дослідження, застосуванням процедур, методів та прийомів під час проведення експертизи.

Причини експертних помилок можуть бути різними, але всі вони пов’язані з пізнавальною діяльністю судово-медичного експерта. Будь-яке судово-медичне дослідження складається з двох етапів: перший – це дослідження самого об’єкта та міркування, другий – підготовка висновків експерта [5]. Помилки під час проведення судово-медичної експертизи можна поділити на дві групи. Перша – це помилки, які зумовлені професійними якостями судово-медичного експерта, його досвідом та здатністю до логічного мислення; технічні помилки. Технічні помилки можуть виникнути в тих видах судово-

медичних експертиз, де відбуваються маніпуляції з об'єктом дослідження. Наприклад, при дослідженні трупа без дотримання обережності та правил проведення розтину, можна спричини пошкодження, що призведе до прийняття їх за прижиттєві, до невірних результатів та невірних висновків. Мало досвідчений експерт може порушити певний етап дослідження об'єктів, що призведе до тактичної помилки. Помилки міркування є найчастішими у висновках судово-медичного експерта, які призводять до проведення повторної або комісійної експертизи. Суть таких помилок виражається у невірному трактуванні об'єктивних даних, які були отримані під час проведення дослідження. Друга група – це особисті якості судово-медичного експерта, які включають в себе організованість, системність, послідовність та цілеспрямованість під час проведення судово-медичної експертизи.

Крім того, невірний висновок експерта може бути не через експертну помилку. Так, експертне дослідження може бути проведено з дотримання вимог, а висновки експерта є логічними та послідовними, але експертні дані для проведення дослідження, що були надані експертові, виявилися помилковими, або досліджені об'єкти не відносилися до події, яка сталася.

До помилок, що виникають під час проведення судово-медичної експертизи трупа можна віднести наступні [3]: неякісний огляд трупа на місці події; безпідставне затримання терміну виконання судово-медичної експертизи, що може привести до продовження терміну досудового розслідування та зникнення доказів; надання висновку експерта без проведення додаткових досліджень, які потрібні для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідком від таких дій (гістологічне, імунологічне, токсикологічне, криміналістичне дослідження); помилки під час оформлення судово-медичної документації; недостатньо вмотивовані та обґрунтовані висновки; проведення судово-медичної експертизи без врахування матеріалів кримінального провадження; недостатнє використання матеріалів лабораторних досліджень; невірне направлення матеріалів для проведення лабораторного дослідження; недотримання інструкції про порядок проведення дослідження трупів невідомих осіб; побудова висновків без врахування причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідком від таких дій.

Немаловажними для дослідження експертних помилок є шляхи їх попередження та усунення у подальших експертних дослідженнях.

Перш за все вимагає вдосконалення система підготовки кадрів: потрібно приділити увагу формуванню професійних якостей, знань,

умінь майбутніх судово-медичних експертів, з цією метою удосконалювати форми і методи навчання, залучати їх до науково-практичних конференцій, круглих столів, на яких обговорюються питання судово-медичної діяльності. Крім тестування з суто професійних питань, важливо проводити тестування на абстрактне та логічне мислення. під час проходження практичної частини в інтернатурі з судової медицини.

На наш погляд необхідно:

Удосконалити порядок проходження практичної частини в інтернатурі, за рахунок збільшення кількості годин залучати інтернів до чергувань з судово-медичними експертами та участі у розтинах трупів складних випадків.

Посилити увагу до раціональної організації праці судово-медичного експерта. Надмірна завантаженість призводить до поверхневого дослідження з порушенням методики проведення розтину трупа, що може привести до формулювання невірних висновків.

Для підвищення якості проведення експертного дослідження потрібно удосконалити технічне оснащення робочих місць, зокрема лабораторій, покращити умови праці у секційних залах.

Важливими чинниками підвищення якості проведення судово-медичної експертизи залишається взаємодія органів досудового розслідування з судово-медичними експертами, здійснення неупередженого та об'єктивного аналізу експертних помилок, що допускаються як судово-медичними експертами, так і слідчими під час організації, призначення та проведення судово-медичних експертиз, а також вдосконалення кадрової політики, раціональна організація праці експерта, технічне оснащення та системне підвищення кваліфікації експертів, слідчих.

Список використаних джерел

1. Абрамова В. М. Поняття помилки судового експерта. *Вісник академії правових наук*. 2002. № 3 (30). С. 172–179.

2. Белкин Р. С. Криминалистика. М., 1986. 544 с.

3. Герасименко О. І. Судова медицина : підручник. Київ : КНТ, 2016. 630 с.

4. Клименко Н. И. Экспертные ошибки и их причины. *Криминалистика и судебная экспертиза.* 1988. Вып. 37. С. 35–38.

5. Нетудихатка О. Ю., Мавед О. О. Судова медицина : навч. посіб. Харків : Бурун і К, 2012. 240 с.

Гребельський Віктор Васильович,
завідувач вибухотехнічної лабораторії Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ПІДРИВУ (ІНІЦІЮВАННЯ): КАПСУЛІ-ДЕТОНАТОРИ, ЗАПАЛИ ДО ГРАНАТ, ЗАПАЛЮВАЛЬНІ ТРУБКИ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ПОСТРІЛІВ, ЕЛЕКТРОДЕТОНАТОРИ ТОЩО

Проблема, яка буде розглянута під час доповіді є така: під час дослідження об'єктів вибухотехнічної експертизи (у частині віднесення чи не віднесення до категорії боєприпасів, засобів ініціювання (запали, детонатори, електродетонатори, підривники тощо) за експертною спеціальністю 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», експертом використовуються такі методичні матеріали, як методики «Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовині і слідів вибуху» (Київ, 2011) [1], «Криміналістичне дослідження електродетонаторів промислового та саморобного виготовлення» (Київ, 2006) [2], а також рішення Постанови пленуму Верховного суду України від 26.042002 № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» [3].

Керуючись зазначеними інформаційними джерелами у експертів виникає можливість двоякого трактування визначення предметності засобу ініціювання, а саме віднесення чи не віднесення їх до боєприпасів, а й загалом криміналістичного визначення у висновках експертиз, які будуть використані у судах з метою подальшого притягнення до відповідальності правопорушників за зберігання, придбання, передачу, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв. Так, рішенням методики [2, ст. 3], уже у вступній частині розглядається категоричне віднесення до боєприпасів: капсулів-детонаторів, запалів до гранат, запалювальних трубок артилерійських пострілів та електродетонаторів. Хоч у розділі пункті 2.8 розділу ІІ «Терміни та визначення» цієї ж методики [2, ст. 6] зазначено, що засоби ініціювання – пристрої, призначені для збудження вибухового перетворення зарядів вибухових речовин. До них належать капсулі-детонатори, запали, запалювальні трубки,

електродетонатори, електрозапали та детонуючі шнури. Тобто, призначення, як у боєприпасів (враження живої чи іншої цілі) у них відсутнє.

Також, в методиці «Комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовині і слідів вибуху» [1, ст. 203] , у зразках висновків Додаток І до методики, зазначено: «…Висновки …2. Цей електродетонатор ЕДП належить до боєприпасів…».

У підпункті 4.2.1 пункту 4.2 розділі IV Дослідження засобів підриву та вибухових пристроїв промислового виготовлення цієї ж методики [1] зазначено, що засобами ініціювання є пристрої, призначені для запалювання порохів, піротехнічних сумішей, збудження вибухового перетворення зарядів бризантних вибухових речовин. Засоби ініціювання за видом імпульсу, що формується, поділяється на засоби запалювання та засоби детонування, засоби запалювання формують тепловий імпульс, а засоби детонування формують вибуховий (детонаційний) імпульс [1, ст. 37].

Підпунктом 4.2.3 пункту 4.2 розділі IV Дослідження засобів підриву та вибухових пристроїв промислового виготовлення цієї ж методики [1] Вибуховий пристрій промислового виготовлення – вибуховий пристрій, виготовлений із застосуванням промислової технології відповідно до вимог нормативно-технічної документації. За сферою застосування вибухові пристрої промислового виготовлення розподіляються на пристрої військового, господарського, спеціального призначення. До вибухових пристроїв військового призначення належать боєприпаси, що застосовуються для знищення живої сили і техніки в бою.

У військовій галузі застосовується класифікація боєприпасів за призначенням:

– основного призначення – для ураження людей і об’єктів;

– спеціального призначення – для освітлення, маскування, тощо;

– допоміжного призначення – для навчально бойової підготовки військ і полігонних випробувань військової техніки.

Однак дві останні групи для ураження живої або іншої цілі не призначені, тому під час проведення вибухотехнічного дослідження доцільно застосовувати таке визначення терміну «бойові припаси».

Бойові припаси – це патрони до зброї, артилерійські снаряди, бомби, бойові частини, міни, гранати а також інші вироби й снаряди споряджені вибуховою речовиною і призначені для ураження живої цілі або руйнування різних об’єктів.

Піротехнічні, навчально-імітаційні, навчальні (холості) засоби, макети, муляжі боєприпасів та інші подібні засоби, що не містять

вибухову речовину (або містять вибухову речовину) і не призначені для ураження живої цілі або руйнування різноманітних об'єктів не належать до боєприпасів [1, ст. 37].

Вибухові речовини – хімічні сполуки або їх суміші, які здатні під впливом зовнішнього імпульсу (удару, надколу, тертя, нагрівання тощо) до вибуху [2, ст. 5].

Вибуховий пристрій – спеціально виготовлений промисловим або саморобним пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням вражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху.

Найпоширеніші вибухові пристрої складаються із заряду вибухової речовини, конструктивно об'єднаного із засобами підриву, корпусу (оболонки) і допоміжних елементів, що забезпечують його функціонування [1, ст. 37].

Що, ж говорить законодавець, а саме Кримінальний кодекс (далі – Кодекс) [4]:

Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами

…«1. Носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу»…

Стаття 262. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем

Стаття 410. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Тож, до жодної із категорій (бойові припаси, вибухові речовин або вибухові пристрої). Як того вимазає Кодекс за незаконний обіг якими настає кримінальна відповідальність засоби ініціювання за прямими ознаками не підходять, тому й відповідальність за незаконне поводження із ними виходить, що відсутня.

Постанова пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002 Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами (далі – Постанова) [3] говорить про те, що:

…«Обговоривши практику розгляду судами справ про злочини, предметом яких є вогнепальна, холодна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному забезпечують правильне застосування закону при розгляді справ даної категорії. Разом з тим у їх діяльності ще мають місце певні недоліки…..З метою поліпшення судового розгляду справ даної категорії Пленум Верховного Суду України ПОСТАНОВЛЯЄ: ….3. Судам слід мати на увазі, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом. ….

Як бачимо, що саме цільове призначення пристрою дає йому право бути визнаним чи не визнаним боєприпасом.

У пункті 22 Постанови зазначено, що у разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи слід розцінювати як закінчений злочин і кваліфікувати за ст. 262 КК.

Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підривники, гранати без підривників тощо), теж потрібно кваліфікувати за ст. 262 КК як закінчене розкрадання таких речовин.

Як наслідок у пункті 25 Постанови зазначено, що оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут утворюють реальну сукупність злочинів, передбачених ст. 262 та ч. 1 ст. 263 КК.

Що ж, у дійсності маємо те, що засоби ініціювання дійсно користуючись Методиками, експертам не можливо правильно однобічно оцінити у судовій експертизі, і лише у двох пунктах Постанови якимось чином можливо розцінити засоби ініціювання, як пристрої які містять вибухову речовину та за зберігання яких наступає кримінальна відповідальність, але не за прямими ознаками. У свою чергу даний стан справ дає можливість розцінювати судами дії злочинців абсолютно по різному аж до можливого рішення про відсутності у їх діях складу злочину, що в подальшому може призвести до їх виправдання.

У зв’язку із чим вбачається за необхідне:

Клопотати перед Верховним судом України про внесення змін у Постанову та додати розділ відповідальності за незаконне поводженні

і засобами ініціювання за наявну у них вибухову речовину ідентичну, як і за зберігання самої вибухову речовину.

Внести зміни до Методик в частинах дослідження засобів ініціювання.

Список використаних джерел

1. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху : методика. Прохоров-Лукін Г.В., Пащенко В.І., Биков В.І. та ін. Київ : КНДІСЕ МЮ України, ДНДЕКЦ МВС України, ЛНДІСЕ МЮ України, ХНДІСЕ МЮ України, 2011. 216 с.

2. Криміналістичне дослідження електродетонаторів промислового та саморобного виготовлення : методика. Пащенко В.І., Ткаченко Є.М., Біба О.М. та ін. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, КНДІСЕ МЮ України, 2006. 67 с.

3. Постанова пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» / Відомості Верховної Ради України 1994–2018. Київ, Ід.: v0003700-02.

4. Кримінальний кодекс України від 04.11.2018 / Відомості Верховної Ради України 1994-2018 – К, Ід.: 2341-III.

Горлачук Олексій Анатолійович,
судовий експерт відділу економічних досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат економічних наук

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННО ОТРИМАНИХ ДОХОДІВ

Одним із негативних явищ економічного життя країни є легалізація незаконно отриманих доходів, форми проявленні яких є різноманітними. Економічні збитки, які зазнає суспільство і в тому числі держава, щорічно сягають мільярдів гривень, які «відмиваються» в тому числі і через вітчизняні або ж іноземні фінансово-кредитні установи. В цих умовах судово-економічна експертиза, а саме в розрізі фінансово-економічної та бухгалтерської, є одним із правових заходів у запобіганні та протидії у відмиванні доходів, отриманих незаконним шляхом.

У правовому полі вказані заходи в нашій країні регламентуються безпосередньо Законом України «Про запобігання та

протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» та іншими законодавчими й нормативно-правовими актами, а також Конвенцією про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [2–4], оскільки особливістю даних порушень в умовах глобалізаційних відносин є подолання будь-яких географічних кордонів шляхом використання комп'ютерних інформаційних технологій.

Незважаючи на передбачену законодавством систему фінансового моніторингу [5], тобто аналізу фінансових операцій з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації таких доходів, вказані явища мають значне поширення, оскільки первинний і фінансовий рівні фінансового моніторингу не завжди дозволяють виявити дані факти внаслідок дії певних чинників.

Не всі банки перевіряють фінансові операції з доходами клієнтів, котрі підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, оскільки зацікавленні у збільшенні своїх активів. Наприклад: переказ грошових коштів на анонімний рахунок за кордон і надходження грошових коштів з анонімного рахунку із-за кордону; переказ грошових коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом того самого або наступного операційного дня іншій особі; відкриття рахунку з внесенням на нього коштів на користь третьої особи; переказ особою, за відсутності зовнішньоекономічного контракту, коштів за кордон.

Банками в обов'язковому порядку повинна звертатися увага на факти не відповідності фінансово-господарської діяльності юридичної особи тим положенням, які визначені статутними документами. До них належать: не пов'язане з діяльністю особи істотне збільшення залишку на рахунку, який згодом перераховується іншому суб'єкту первинного фінансового моніторингу або використовується для цілей купівлі іноземної валюти, цінних паперів на пред'явника; відсутність зв'язку між характером і родом діяльності особи з послугами, за яким особа звертається до суб'єкта первинного фінансового моніторингу; розміщення на рахунку значної суми готівкових коштів особою, яка за рівнем доходу чи сферою діяльності не може здійснювати фінансову операцію на зазначену суму.

Предметом експертного дослідження легалізації незаконно отриманих доходів, є безпосередні фактичні дані, котрі свідчать про вчинення економічного порушення. Об'єктом дослідження вказаних порушень є бухгалтерська і фінансова звітність підприємств, установ і організацій, до яких належать й фінансово-кредитні установи, в яких здійснюються спроби «легалізувати» незаконно отримані доходи.

Серед основних завдань, які вирішує судово-економічна експертиза у «відмиванні» незаконних доходів, можна виділити: встановлення обґрунтованості списання матеріальних і грошових коштів, встановлення наявності або відсутності матеріальних цінностей і грошових коштів, визначення правильності ведення бухгалтерського обліку, звітності та організації контролю.

При здійсненні судово-економічної експертизи щодо легалізації доходів її об'єктами виступають готівкові й безготівкові розрахунки банків і фінансових установ, звіти банків і фінансових установ про касові обороти, операції первинного і державного фінансового моніторингу, фактографічна інформація з легалізації доходів.

В кримінальних провадженнях за даним фактом експерт-економіст використовує розрахунково-аналітичні прийоми – фінансово-економічний аналіз, аналітичні і статистичні розрахунки, економіко-математичні розрахунки, функціональний аналіз та документальні прийоми – за формою і змістом, зустрічна перевірка, взаємний контроль операцій і документів, інформаційне моделювання та ін.

В процесі експертного дослідження експерт-економіст повинен відповісти на такі поставлені запитання: Чи допущені в системі обліку, звітності і контролю на підприємстві порушення? Чи виявлені на підприємстві порушення при здійсненні розрахунково-кредитних операцій? Чи в повному обсязі і чи в належні строки здійснені підприємством вказані платежі до бюджету, за договірними зобов'язаннями?

До фактографічних джерел інформації, які використовуються в процесі експертного дослідження, слід віднести баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, виправлення помилок і зміни у фінансових звітах (регістрах бухгалтерського обліку), облікові регістри капітальних інвестицій, облікові регістри за операціями на рахунках у банках, облікові регістри з довгострокових фінансових інвестицій, облікові регістри операцій з доходів від реалізації [1, с. 332–333].

Якщо порушення розглядається на рівні суб'єкта малого підприємства (мікропідприємства, малі підприємства), то об'єктом дослідження є скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу та звіту про фінансові результати.

До уваги беруться також й облікові регістри за операціями зі статутним, пайовим капіталом, оскільки одним із найбільш поширених способів легалізації незаконних доходів є розміщення останніх у вказаних фондах щойно створюваного підприємства. Крім того, незалежно від етапу розвитку життєвого циклу суб'єкта господарювання, досліджуються й додатковий та резервний капітал.

Значне поширення легалізації незаконно отриманих доходів, в тому числі й через фінансово-кредитні установи, їх модифікація та ускладнення схем здійснення, вимагає в свою чергу постійного розвитку і вдосконалення судово-економічною експертизою своєї теоретичної та науково-методичної бази, що лише в цьому випадку забезпечить підвищення ефективності їх проведення та дотримання законності в економічній сфері.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза : підручник. Київ : Воля, 2004. 656 с.

2. Про банки і банківську діяльність : Закон України URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18.

4. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

5. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15.

Гуледза Василина Михайлівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Однією з найскладніших та найважливіших слідчих (розшукових) дій у процесі досудового розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є огляд місця події.

Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та, згідно ч. 3 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування. Огляд місця події, проведений своєчасно, організовано та кваліфіковано, дозволяє запобігти знищенню слідів, порушенню

обстановки, втраті речових доказів, і, відповідно, є запорукою повноти та якості проведення подальшого розслідування.

Провадження огляду місця події підпорядковане певним принципам, до яких належать:

а) своєчасність огляду. Огляд місця події здійснюється негайно після одержання повідомлення про подію злочину, в будь-який час доби. Своєчасність огляду забезпечує одержання всебічної інформації про подію і оперативність у здійсненні розшукових заходів;

б) об'єктивність і повнота огляду. Об'єктивність огляду означає всебічне обстеження всієї обстановки, слідів та речових доказів. Як правило, при огляді місця події слідчий виходить з первісної інформації про подію, одержаної після прибуття на місце події, а також з тих версій, що виникають під час огляду. Таких версій може бути декілька і згідно з кожною з них має провадитися огляд;

в) планомірність огляду. Слідчий огляд передбачає певний порядок у діях слідчого, планомірність передбачає й обрання методів огляду (ексцентричний, концентричний, фронтальний та ін.);

г) застосування науково-технічних засобів. Цей принцип огляду місця події стосується виявлення і фіксації слідів та речових доказів, що у багатьох випадках неможливе без застосування науково-технічних засобів. Важливим засобом фіксації окремих слідів, речових доказів, як і усіх обставин події, є фото- або відеозйомка. Застосована згідно з передбаченими правилами, вона сприяє об'єктивному відображенню загальної та слідової картин, які спостерігалися під час огляду місця події [4, с. 162].

Ефективність огляду місця події багато в чому залежить і від правильної організації заходів, спрямованих на виявлення слідів втечі засудженого, від способу втечі та кількості залишених слідів, а також від кваліфікації осіб, які проводять першочергові слідчі (розшукові) дії [5, с. 260–266].

Крім того, результативність огляду місця події також визначається рівнем підготовки його проведення. Підготовка до огляду є комплексом заходів організаційно-забезпечувального характеру, які створюють сприятливі умови для слідчої (розшукової) дії. Така підготовка здійснюється у два етапи:

– підготовка до огляду після отримання повідомлення про подію (уточнення відомостей про характер події, забезпечення охорони місця події, забезпечення безпеки громадян та запобігання шкідливим наслідкам злочину, залучення спеціалістів, визначення складу слідчо-оперативної групи та перевірка готовності науково-технічних засобів, комплектності криміналістичної валізи тощо);

– підготовка до огляду, який здійснюється безпосередньо на місці події (вжиття заходів щодо надання необхідної домедичної та медичної допомоги потерпілим, усунення сторонніх осіб з місця події, встановлення очевидців вчинення злочину, постановка конкретних завдань кожному члену слідчо-оперативної групи, а також роз'яснення прав і обов'язків іншим учасникам огляду [3, с. 68].

Після здійснення підготовчих дій, слідчий проводить загальний огляд місця події, метою якого є:

– визначення меж території, що підлягає огляду, та вибір вихідної точки огляду. Межі огляду місця події, зазвичай, повинні включати в себе місце, де відбувся злочин; місця, де виявлені сліди чи предмети, що можуть бути в подальшому визнані як речові докази; приміщення, транспорт або ділянку місцевості, де злочинець знаходився безпосередньо перед вчиненням злочину, а також, де знаходяться його особисті речі, які є носіями біологічної та одорологічної інформації; можливі шляхи залишення злочинцем місця події (маршрут його втечі) тощо;

– обрання способу послідовного вивчення обстановки події;

– вирішення питання про необхідність залучення до огляду місця значної кількості працівників оперативних підрозділів (вжиття заходів щодо їх своєчасного прибуття), а також про доцільність прочісування місцевості та залучення з цією метою допоміжних сил, в тому числі і представників громадськості [2, с. 28].

Специфіка місця вчинення злочину (яким у більшості випадків є установа виконання покарань) обумовлює певні особливості проведення огляду місця події. Зокрема, слід враховувати, що значна кількість засуджених володіє певними знаннями в галузі кримінального права, кримінального процесу та криміналістики і тому нерідко вони вчиняють досить активні дії, направлені на знищення слідів злочину та інших речових доказів, або навпаки, умисно залишають на місці події сліди, які не мають жодного відношення до події, що розслідується.

Також при організації проведення огляду місця події, слід враховувати, що основними місцями концентрації криміналістично значимої інформації при втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є місце початку подолання перешкод, місце безпосереднього подолання, місце закінчення подолання загороджувальних засобів, а також шляхи (маршрут) втечі. Тому в стадії статичного огляду рекомендується застосовувати вузловий спосіб, зосередивши увагу на виявленні слідів подолання перешкод та обстановки вчинення злочину. У випадку вчинення втечі шляхом проходу через контрольно-

пропускні пункти варто застосовувати лінійний метод огляду, оскільки межі місця події є обмеженими. В даній ситуації, в першу чергу, концентрується увага на фіксації обстановки вчинення злочину [1, с. 23]. При проведенні огляду ділянки місцевості, якою злочинець залишав місце події, слід звертати увагу на наявність камер відеоспростережння, за допомогою яких можна вирахувати подальший маршрут руху злочинця, а також встановити осіб, які могли надавати допомоги при здійсненні втечі з місця позбавлення волі.

Варто також наголосити на тому, що при проведенні огляду місця події під час розслідування даної категорії злочинів суттєве значення має якість складання схеми або плану місця події, а саме місця втечі, адже саме схема (план) допомагає візуалізувати картину події, що відбулася та полегшує діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування.

Отже, підсумовуючи викладене, підкреслимо, що огляд місця події дозволяє отримати початкову інформацію про злочинну подію, що відбулася, і на підставі неї визначити основні напрямки подальшого розслідування. Відповідно до цього, питання вироблення практичних рекомендацій щодо організації і тактики проведення вказаної слідчої (розшукової) дії під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є надзвичайно актуальним і вимагає проведення подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Грязева Н. В. Методика расследования побегов из мест лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2014. 27 с.

2. Едресов С. А. Вопросы организации осмотра места происшествия в условиях УИС : монография. Костанай, 2015. 182 с.

3. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 160 с.

4. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.

5. Лютынский А. М., Морозов Р. М. Некоторые вопросы практики расследования побегов из исправительных учреждений ФСИН России. *Актуальные проблемы российского права.* 2008. № 2. С. 260–266.

Гусєва Влада Олександрівна,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Важливість і значення питань планування розслідування, висунення та перевірки слідчих версій, визначення оптимальних шляхів розслідування, застосування методу криміналістичного моделювання вже давно представляє предмет особливої уваги вчених-криміналістів [1, с. 177; 2, с. 224].

Діяльність слідчого по розслідуванню злочинів, пов'язаних з посяганням на життя працівника правоохоронного органу, починається з оцінки первинної інформації та визначення ймовірних пояснень події, що в подальшому трансформуються в слідчі версії. З урахуванням вивчених обставин злочинного діяння на момент початку кримінального провадження, слідчий складає план розслідування.

За допомогою реалізації плану розслідування здійснюється перевірка висунутих слідчих версій. При цьому завершення його складання є перехідною ланкою, що зв'язує уявлення слідчого про інформаційні компоненти слідчої ситуації з їх конкретною реалізацією щодо її зміни в сприятливу сторону, шляхом проведення різних слідчих (розшукових) дій і оперативних заходів.

Взагалі планувати роботу по кримінальному провадженню можна як у формі умоглядного (уявного), так і письмового плану. Але, як показує практика, при розслідуванні справ даної категорії, явну перевагу вбачається на стороні письмового плану. По-перше, він обумовлює більш вдумливий підхід до розслідування і, по-друге, дає можливість не випустити з виду жодне з намічених заходів, що нерідко трапляється при умоглядному плануванні, коли план фіксується лише в пам'яті слідчого.

Планування своєї роботи дозволяє слідчому передбачити обсяг майбутніх слідчих (розшукових) дій, оперативно реагувати на слідчу ситуацію, а також сформулювати рекомендації для членів слідчо-оперативної групи з виконання даних їм доручень.

Досліджуючи роль слідчого в організації розслідування, в оцінці складних слідчих ситуацій і специфіки початкового етапу

розслідування, автор зазначає, що діяльність слідчого по розкриттю злочину являє собою цілісну, взаємопов'язану систему слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Так, І. М. Лузгін визначає етап розслідування як «взаємопов'язану систему дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів» [3, с. 36].

З огляду на викладене, можна в повній мірі визначити розслідування злочину як певну систему організаційних заходів, слідчих (розшукових) дій, криміналістичних, оперативно-розшукових та інших пошукових заходів, що забезпечують процес розслідування злочину.

Своєчасність, повнота та всебічність розслідування злочину в значній мірі визначається тим, наскільки вміло і правильно слідчий, якому належить основна роль в організації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з посяганнями на життя працівників правоохоронних органів, організовує, перш за все, збирання, дослідження, перевірку, оцінку та використання доказів по кримінальному провадженню. З огляду на це діяльність слідчого в ході розслідування кримінального провадження не зводиться тільки до виконання рішень, а має безліч організаційних моментів, тобто слідчий водночас виступає в ролі організатора і виконавця [3; с. 36].

При цьому слід виходити з того, що криміналістика, на відміну від науки управління, займається не загальною організацією слідчої роботи, а розслідуванням (і розкриттям) злочинів [4, с. 28]. Вона розробляє прийоми і методи підготовки і здійснення власне розслідування, тобто безпосередньої роботи з доказами, тому вся інша діяльність слідчого виходить за межі слідчої тактики.

При безпосередньому здійсненні слідчої (розшукової) дії також важливе місце займають організаційні питання [5, с. 66]. Важко собі уявити слідчу дію, при проведенні якої взагалі не потрібно було б здійснювати ніяких організаційних заходів. У той же час в криміналістичній літературі вони зазвичай не виділяються, а розглядаються як окремі тактичні прийоми проведення тієї чи іншої слідчої дії.

Необхідність дотримання «оптимальної організованості кожної слідчої дії пропонується вважати одним з принципів тактики слідчих дій» поряд з таким принципом, як «граничне використання можливостей поєднання єдиноначальності і колегіальності при проведенні кожної слідчої дії» [6, с. 18].

Отже, під організацією в ході розслідування розуміється прийняття слідчим організаційно-розпорядчих рішень у справі

(планування, встановлення певного порядку роботи, надання вказівок певним особам про виконання відповідних завдань), їх здійснення та перевірка [7, с. 116–118].

Іншими словами, серед функцій слідчого, крім процесуальної, при розслідуванні злочинів можна виділити дві: пошукову та контролюючу, які майже завжди взаємопов'язані.

Здійснюючи першу з них, слідчий збирає інформацію про подію злочину, особу злочинця, інші обставини, що входять до предмету доказування по кримінальному провадженню. При цьому він використовує не тільки офіційну (відкриту) інформацію, здобуту процесуальними засобами, а й інформацію, зібрану негласно, за оперативними каналами. Така інформація не завжди достовірна і потребує перевірки. Тому, вивчаючи її, слідчі виконують функцію контролю, критично оцінюючи здобуті працівниками правоохоронних органів відомості. Якщо слідчі відмовляються від реалізації контролюючої функції (а вони здійснюють її не тільки при оцінці відомостей, що надходять з оперативних джерел), то можуть опинитися «в полоні» тієї чи іншої версії [8, с. 28].

Значення організаційних заходів при проведенні окремих слідчих дій на початковому етапі розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу обумовлюється все більш колективним характером процесу боротьби зі злочинністю, що виявляється в даному випадку в більш частій участі в слідчих діях різних спеціалістів, проведенням одночасно зі слідчими діями оперативно-розшукових заходів тощо [9, с. 542].

Отже, залучення комплексних знань, високий і різнобічний рівень ерудиції, об'єднання зусиль всіх тих осіб, які брали участь (в межах своєї компетенції) в розкритті та розслідуванні злочину на практиці полягають у вироблені наступної форми колективного сприяння слідчому в розслідуванні злочину:

– аналіз слідчої ситуації за участю слідчого, слідчого-криміналіста, керівника слідчого підрозділу, який розслідує цей злочин, і прокурора;

– обговорення можливих тактичних рішень з іншими слідчими (особливо при розслідуванні слідчою групою), зі працівниками оперативних підрозділів, фахівцями та експертами;

– спільна з взаємодіючими у кримінальному провадженні оперативними працівниками розробка плану реалізації тактичного рішення;

– участь спеціаліста, що володіє спеціальними знаннями в окремих питаннях.

Список використаних джерел

1. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособие. М., 1969. 177 с.
2. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.
3. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М., 1973. 215 с.
4. Васильев А. Н. Следственная тактика. М. : Юрид. лит., 1976. 197 с.
5. Дулов А. В. Основы психологического анализа на предварительном следствии. М., 1973. 168 с.
6. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 272 с.
7. Дулов А. В. Судебная технология : учеб. пособие. Минск, 1975. 464 с.
8. Кулагин Н. И. Организационная деятельность следователя и вариант ее оптимизации. *Проблемы организаторской работы следователя :* сб. науч. тр. Волгоград, 1991. С. 28–36.
9. Белкин Р. С. Криминалистика : учеб. пособие. М., 1999. 971 с.

Демедюк Тетяна Сергіївна,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Криміналістична характеристика є важливим елементом розслідування будь-якого злочину. Вона дозволяє виокремити обставини, що підлягають доказуванню, виділити типові слідчі ситуації, висунути версії, встановити мотив злочину.

До основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, відносять суб'єкта посягання, його психічну та фізичну діяльність, яка включає в себе спосіб, знаряддя, час і місце вчинення злочину; особливості особистості потерпілого. Практичного значення характеристика та описання способу вчинення злочину набуває лише у випадку розгляду способу дій злочинців у сукупності та взаємозв'язку з такими елементами криміналістичної характеристики як типові сліди вчинення злочину, характеристика особи потерпілого та злочинця.

Злочини з мотивів нетерпимості можуть вчинятися особами обох статей, різного віку та соціального стану. Проте, у переважній більшості випадків, злочини вчиняються неповнолітніми або молоддю. Вік осіб, яких було притягнуто до відповідальності в Україні, від 16 до 29 років. Переважно – чоловіки. В Україні лише одну жінку було притягнуто до відповідальності за злочини на ґрунті нетерпимості [1].

Більшість злочинців навчалися в школах, інших навчальних закладах. Доволі низький відсоток (біля 10 %) осіб з вищою освітою. Стільки ж осіб не навчалися і не працювали, не мали постійного джерела прибутку [1].

Розглядаючи психологічну характеристику особистості злочинця, необхідно відмітити, що він агресивний, фанатичний, злий на оточуючий світ, схильний до конфліктів, ідеологічно підкований. Злочинців відрізняє соціальна непристосованість, загальна незадоволеність своїм положенням у суспільстві. У них виражена імпульсивність, що виявляється у зниженому самоконтролі своєї поведінки, необдуманих учинках. Такі люди часто входять до екстремістської організації або є її потенційними членами. Стосовно представників іншої раси або національності мають стійке переконання, що вони є злом, нелюдськими істотами або тваринами [2].

Злочини на ґрунті ненависті вчиняються систематично, з поступовим збільшенням небезпеки злочинних дій. Спочатку злочинці задовольняються усними або письмовими закликами, які викликають національну чи расову ворожнечу. Після цього переходять до погроз певним особам, потім – до знищення їх майна, завдання тілесних ушкоджень, посягання на життя [4].

Основним елементом, який відрізняє злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості від інших злочинів проти життя і здоров'я особи та є підставою їх об'єднання до однієї групи, є наявність відповідного мотиву. Мотив вчинення злочину даного виду необхідно розглядати як основний елемент криміналістичної характеристики. Він дозволяє зрозуміти причини злочинної поведінки, визначити напрямки доказування.

Під мотивом вчинення злочину на ґрунті нетерпимості слід розуміти зумовлені певними потребами внутрішні спонукання особи, що виражають прагнення показати свою перевагу і неповноцінність потерпілого через його приналежність до іншої раси, нації, віросповідання, виразити своє ненависне ставлення, принизити його гідність [5].

Доказування мотиву здійснюється шляхом опитування друзів, колег, сусідів підозрюваного, проведення обшуків в його помешканні, одержання інформації від Інтернет-провайдерів, негласне спостереження за ним з метою встановлення зв'язків з відповідними угрупованнями. Інформацію щодо мотиву можна одержати і в ході огляду місця події та з висновків експертів. В якості непрямих доказів мотиву нетерпимості можуть використовуватися такі факти, як відсутність провокації з боку потерпілого, попередніх конфліктів та неприязних стосунків з підозрюваним, наявність коментарів, які принижують честь та гідність. Певну інформацію щодо мотиву можна одержати також з публікацій на Інтернет-сайтах радикальних організацій, які проводили відповідні акції або члени яких вчинили відповідний напад.

Джерелами фактичних даних можуть бути показання свідків; журнали, книжки, які читає підозрюваний; Інтернет-сайти, які відвідує; наявність татуювань, притаманних скінхедівській субкультурі або націоналістичним організаціям. Про настрої підозрюваного можуть свідчити здійснення написів або зображень нацистського чи расистського характеру в громадських місцях перед або після нападу.

Знаряддя, яке використовується при вчиненні насильницьких злочинів на ґрунті нетерпимості включає предмети, які спеціально пристосовані для спричинення тілесних ушкоджень: зброя – вогнепальна, травматична, холодна, вибухові пристрої і механізми; побутові предмети – ножі, сокири, мотузки, шнури тощо; транспортні засоби, тощо.

Знаряддям вчинення злочинів на ґрунті нетерпимості, які не пов'язані із застосуванням насильства, виступають як правило друковані видання: листівки, газети, журнали, брошури, плакати тощо; інші предмети, які використовуються для виготовлення друкованої продукції, а також для виготовлення надписів та малюнків на стінах будівель та інших об'єктах; типографське обладнання; фарби, балончики з барвниками; пензлі, інші предмети, що застосовуються для виготовлення надписів та малюнків.

Слідами злочину, що свідчать про мотив нетерпимості є: висловлювання расистського чи іншого змісту, що відображають ненависть; наявність надписів, малюнків, які принижують національні, релігійні або інші почуття. Сліди залишаються як на місці злочину та на потерпілих і злочинцях, так і в пам'яті потерпілих, свідків, очевидців тощо. Виходячи з демонстративного характеру злочину, його учасники матеріальні сліди не приховують. Навпаки, після

вчинення злочину такі особи відкрито заявляють, що зробили свій внесок у діяльність групи, довели свою відданість і тепер вважаються повноправними її членами [3].

Висловлювання расистського змісту можуть бути здійснені усно або письмово. Спосіб висловлювання залежить від того, чи вчиняє особа такі дії одноособово чи в складі групи. Якщо злочин скоєно одинаком, то його націоналістичні або расистські ідеї знайдуть вираження як в усних висловлюваннях, так і в записках, плакатах. Коли діє організована група, відповідна діяльність буде носити дещо інший характер. Злочинці, для того щоб ідеї, які ними спонукають, довести до широких мас, використовують різні друковані видання: листівки, газети, журнали, брошури, а також плакати та надписи в стилі графіті. Необхідність публічного розголошення такого роду ідей може бути обумовлена різними факторами. Перш за все, це прагнення привернути на свій бік як можна більше людей, в тому числі й безпосередньо для участі в скоєнні запланованих злочинів, а також бажання надати своїм злочинним діям видимість захисту Батьківщини, боротьби за рівноправність того чи іншого народу [5].

У випадку публікації відповідних матеріалів сліди будуть відображатися в тексті висловлення; матеріалі (предметі), на який його нанесено; способу друку, тощо. Якщо виготовлено рукописний текст, в ньому будуть відображені особливості написання та почерку, використаного письмового знаряддя, барвника. При виготовленні друкованого тексту в ньому відобразяться особливості процесу друку і тих пристосувань, тієї техніки, які були використані. У подальшому такі матеріали стають об’єктами експертизи технічного дослідження документів, почеркознавчої експертизи. У випадку нанесення текстів, слів, символів, інших зображень на парканах та стінах будівель, важливим є проведення експертизи лаків, фарб та матеріалів; можливе проведення почеркознавчої експертизи.

Складовими способу вчинення злочинів розглянутої категорії є також спосіб виготовлення друкованих видань, спосіб їх доставки до того чи іншого місця, розповсюдження серед населення. Друковані видання, які цікавлять слідство, можуть тиражуватися цілком легально: бути зареєстрованими та видаватися у встановленому законом порядку [3].

У випадку публікації у ЗМІ, сліди залишаються в матеріалах редакції, свідками можуть виступати журналісти, які спілкувалися з підозрюваним чи брали у нього інтерв’ю, рукописи, які передавалися автором до редакції, угоди, договори, контракти, якщо такі укладалися між редакцією та автором.

Таким чином, криміналістична характеристика злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості – це сукупність узагальненої інформації щодо типових способів вчинення злочинів та притаманних їм слідів, знаряддя, часу, місця та обстановки злочинів, характеристики особи злочинця та особливостей його мотивації, яка використовується для визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, формування, висунення і перевірки обґрунтованих версій та визначення основних напрямків розслідування задля забезпечення швидкого, повного, всебічного та об'єктивного розкриття злочинів.

Список використаних джерел

1. Буткевич М. Расизм і ксенофобія в Україні: роль правоохоронних органів у подоланні негативних наслідків. URL: http://noborders.org.ua/sferydijalnosti/ksenofobiya/antysemytyzm-kseno.

2. Лихачев В. Насилие на почве ненависти в Украине в 2008 г.: результаты мониторинга. URL: http://forumn.kiev.ua/2009-02-81/81-06.html.

3. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості: навч.-практ. посіб. / колектив авт. : Дрьоміна-Волок Н. В., Канюс В. М. та ін. Київ, 2012. 167 с.

4. Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства : наук.-практ. вид. / за заг. ред. Дж. Перліна; упор. О. А. Мартиненко та Ю. Л. Бєлоусов. Львів : Астролябія, 2010. 524 с.

5. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова ; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. СПб., 2002. 92 с.

Доброскок Поліна Юріївна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Боротьба з корупцією в Україні є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів. Проте, попри розгалужену систему антикорупційного законодавства, посилену увагу суспільства, позитивні зміни відбуваються занадто повільно. Негативний вплив корупції на суспільне життя держави потребує детального вивчення та дослідження. Дуже багато причин розвитку корупції безпосередньо пов'язані з труднощами становлення

незалежної держави України, як члена міжнародного та європейського рівня.

Сьогодні досить активно у вітчизняній криміналістичній літературі обговорюються питання, пов'язані з протидією корупційним правопорушенням Невід'ємним елементом розслідування будь-якого кримінального правопорушення є належне його криміналістичне забезпечення.

Так, ефективність розслідування корупційних правопорушень зумовлена рівнем криміналістичного забезпечення цього процесу, основне завдання якого полягає в оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції у протидії злочинності за рахунок упровадження досягнень науково-технічного прогресу. Як слушно зазначає В.Ю. Шепітько, у сучасному глобальному світі завдання криміналістики зумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, які діють не лише в Україні, а й у різних країнах світу та спрямовані на оптимізацію процесів виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів, а отже, і сприяють встановленню істини у справі [1, с. 150].

Однак технологічний процес «не стоїть на місці», і проблема криміналістичного забезпечення залишається актуальною дотепер та потребує подальшого дослідження, адже вдосконалення і технізація способів учинення корупційних злочинів, створення нових корупційних схем вимагає впровадження у діяльність органів кримінальної юстиції нових розробок, що відповідали б сучасним потребам судово-слідчої практики [2, с. 183].

Відтак, одним із перспективних напрямів підвищення ефективності організації досудового розслідування корупційних правопорушень слід уважати впровадження новітніх інформаційних систем та технологій, під якими прийнято розуміти організаційно впорядковану сукупність масивів інформації про об'єкти та інформаційні технології, у тому числі засоби сучасної комп'ютерної техніки, програмне забезпечення і мережі зв'язку, що забезпечують процеси введення, опрацювання та видачі інформації. Тому перед ученими криміналістами постають завдання щодо розробки й впровадження в слідчу практику таких інформаційних систем і технологій, які виступають підґрунтям інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, що здійснює кримінальне провадження.

Під інформаційним забезпеченням слід розуміти створення та впровадження інформаційних систем і технологій, що здійснюють збір, обробку, накопичення, збереження, пошук, аналіз і передавання

даних правового, організаційного, тактичного та методичного характеру, які створюють інформаційні умови для ефективного здійснення досудового розслідування.

Так, на думку В. М. Журавля, Н. В. Павлюк, найбільш продуктивними, такими, що відповідають як сучасному стану наукових досліджень, так і потребам слідчої практики, можна визнати інформаційно-довідкову, інформаційно-пошукову та інформаційно-консультативну системи. Якщо перші дві утворюються на суто емпіричній основі, то остання базується не лише на статистично значущій інформації, а й на масиві відповідних узагальнених знань, насамперед на висновках певної групи фахівців [3, с. 15].

Першими й найбільш поширеними слід уважати інформаційно-довідкову та інформаційно-пошукову системи, призначення яких полягає насамперед у забезпеченні автоматизованого режиму пошуку й оброблення статистичних (кількісних) показників, що містяться в різних видах криміналістичних обліків. Це стосується, насамперед, інформації про осіб, які вчинили злочин, способи вчинення злочину і відповідні сліди, предмети злочинного посягання.

Дещо складнішими з точки зору внутрішньої архітектоніки та процесу побудови є інформаційно-консультативні системи, що функціонують на підставі звірених даних про можливого злочинця та обставини вчинених ним злочинів із так званими ресурсними характеристиками, тобто з ознаками всіх узагальнених ідентичних злочинів, інформацією про злочинців, а також судженнями певної категорії досвідчених фахівців, які міститься в базі даних [3, с. 14–17].

З метою автоматизації запровадження зазначених систем перспективним слід вважати можливість створення відповідних комп'ютерних програм. Зокрема, комп'ютерної програми з умовною назвою «Протидія корупції», до структури якої можуть входити два блоки: ресурсний і консультативний. Перший блок включає узагальнену інформацію, яка представлена за категоріями злочинів корупційної спрямованості й містить такі відомості: довідкові дані про характерні ознаки певної категорії корупційного злочину, а саме: предмет злочинного посягання, спосіб злочину, дані про обстановку злочину, особу злочинця, типові сліди, а також об'єкти, що з ними пов'язані, способи їх вилучення; дані щодо потенційно корупційних сфер діяльності та відповідні ризики виявів корупційних діянь та/або виникнення корупційних ситуацій; перелік корупційно небезпечних функцій, що виконуються службовою особою, під час реалізації яких найбільш імовірне виникнення корупційних виявів або дій; нормативна база, що включає тексти конвенцій, законів, коментарів до

них, а також необхідні постанови, положення, накази, розпорядження, з якими потрібно ознайомитися слідчому; зразки документів, що використовуються під час кримінального провадження, наприклад, «Запити», «Клопотання», «Постанови», «Повідомлення», «Рапорти», «Обвинувальні акти» тощо; архівні дані про справи за певною категорією злочинів і відповідні судові рішення.

Другий блок зазначеної комп'ютерної системи може включати відомості щодо оптимальної організації розслідування злочинів корупційної спрямованості. Принцип роботи цього блоку – «запит – повідомлення», коли користувач (найчастіше слідчий) заносить до спеціальних вікон такі відомості з матеріалів кримінального провадження, як місце вчинення корупційного діяння; сфера діяльності; відомості про підозрювану особу, у тому числі категорію, до якої належить службова особа; вид функцій, що виконуються цією особою; відомості про доходи, витрати, майно й зобов'язання майнового характеру особи та близьких членів її сім'ї; ознаки, що характеризують корупційну поведінку посадової особи, у тому числі соціальні індикатори корупційної поведінки; наявність ознак у роботі установи, організації, підприємства, що породжують корупційні правопорушення або сприяють їх розповсюдженню; спосіб, знаряддя й засоби вчинення; предмет злочинного посягання; сума неправомірної вигоди (хабара) або сума матеріальних збитків; інформація про заявника; наявні і матеріалах провадження докази та проведені слідчі (розшукові) дії.

Резюмуючи викладене вище зазначимо, що запропоновану систему необхідно розглядати як вагоме підґрунтя інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, детективом, прокурором, які здійснюють досудове розслідування за конкретним кримінальним провадженням.

Список використаних джерел

1. Шепитько В. Криминалистика в системе юридических наук и ее роль в глобальном мире. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика :* зб. наук. пр.: у 2 т. Харків : Апостіль, 2014. Т. 1. С. 142–153.

2. Павлюк Н. В. Інформаційне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості: поняття та шляхи реалізації. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. Харків : Право, 2014. Вип. 28. С. 182–190.

3. Журавель В. А. Автоматизовані інформаційні системи як засіб забезпечення ефективності досудового розслідування. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків : Право, 2015. Вип. 15. С. 13–21.

Дудко Ольга Василівна,
аспірант докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

НЕКВАЛІФІКОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА: ЧИ ІСНУЄ ПАНАЦЕЯ?

Справедливість у кримінальному судочинстві неможлива без дотримання прав усіх осіб, які у ньому беруть участь. Захист, як один із видів адвокатської діяльності у кримінальному провадженні, що передбачений п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є багатоаспектним поняттям, що містить у собі як процесуальні, так і організаційні характеристики [1]. Правильна та сумлінна організація захисної діяльності має велике значення для оцінювання якості наданої правової допомоги підзахисному та результатів усього процесу в цілому [2, с. 152].

Багато в чому професіоналізм і кваліфікованість надання юридичної допомоги залежить від активності адвоката в кримінальному процесі. Адвоката-захисника можна віднести до важливих професійних суб'єктів кримінально-процесуального доказування з певними обмеженнями в правах і можливостях його участі у збиранні доказів, в порівнянні зі стороною обвинувачення [3, с. 128].

У процесі здійснення захисту у кримінальному провадженні адвокат формує позицію, яка в залежності від свого змісту передбачає різний обсяг пізнавальної та практичної активності. Позиція може зумовити стратегію, спрямовану лише на критику сторони обвинувачення, або може передбачати встановлення захисником усіх можливих обставин, сприятливих для підозрюваного, обвинуваченого, незалежно від пізнаного стороною обвинувачення. У будь-якому випадку підзахисному повинна бути надана кваліфікована юридична допомога. З цього приводу доцільним вважаємо співвіднести учинення захисником дій з поняттям кваліфікованої або некваліфікованої юридичної допомоги.

Корінне оновлення кримінально-процесуального законодавства і законодавства про адвокатуру і адвокатську діяльність свідчить про підведення певного підсумку багаторічної дискусії вчених-правознавців і юристів-практиків про шляхи удосконалення правового

інституту захисту, що, однак, не поклало кінець проблемам, які існують у даній сфері. Викладене, насамперед, стосується проблеми пасивної позиції захисника при здійсненні кримінально-процесуального доказування, що може свідчити про окремі випадки здійснення ними некваліфікованого і непрофесійного захисту [4, с. 12].

На наш погляд, пасивний захист насамперед свідчить про таку процесуальну бездіяльність захисника під час досудового розслідування, при якій ним, в першу чергу, не використовуються процесуальні повноваження, передбачені ст. 47 КПК України.

Подекуди діяльність захисника зводиться до мовчазного підписування протоколів. В окремих випадках він фактично не здійснює захист під час досудового розслідування, що є вигідним для органів кримінального переслідування. Судово-прокурорська практика виходить з тієї аксіоми, що якщо в ході досудового розслідування приймав участь захисник, то порушення права на захист не було. Тому можна сказати, що на сьогоднішній день непрофесійний захист є виключно проблемою підозрюваного, обвинуваченого, який іноді обирає собі захисника на свій страх і ризик.

З іншого боку, захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках: якщо є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні; незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника; умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо; якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним (ч. 4 ст. 47 КПК України) [5].

Випадки пасивного захисту також досить часто зустрічаються в судах. Беручи участь в судовому засіданні, захисник не ставить запитання допитуваним судом і стороною обвинувачення особам, за виключенням питання обвинуваченому про склад сім'ї та стан здоров'я. Коли виникає необхідність заявити клопотання, він не заявляє жодного, а погоджується з усіма клопотаннями прокурора, в тому числі і з оголошенням показань свідків, що викривають підзахисного. Виступаючи в дебатах, захисники обмежуються стандартними репліками, а після проголошення обвинувального вироку, відмовляються його оскаржити в апеляційному порядку. Цілком очевидно, що своєю бездіяльністю захисник надає довірителю «ведмежу» послугу. Фактично за такого «захисту» підсудний залишається без захисника [6, с. 21-22].

На нашу думку, пасивний захист необхідно розглядати як один з видів порушення конституційного права громадян, які зазнали кримінального переслідування, на захист з витікаючими цього наслідками. Необхідно погодитись з Т.Б. Вільчик, що на практиці не завжди легко буде довести вину адвоката у порушенні зобов'язань за договором про надання правової допомоги. Наприклад, щоб зробити висновок, що помилка адвоката призвела до незаконного рішення, необхідно довести, що існує причинно-наслідковий зв'язок між діями (бездіяльністю) адвоката і винесенням незаконного рішення у справі [7, с. 120].

Водночас, варто застерегти й від надмірної активності захисника, яка подекуди супроводжується порушенням законодавчих приписів та морально0етичних норм. Так, за окремими даними адвокати досить часто (65%) вдаються до незаконних способів обстоювання інтересів підзахисного, при цьому не дотримуючись своїх прав та обов'язків, а в окремих випадках прямо вчиняючи злочин [8, с. 114].

На наш погляд, цю ситуацію можна змінити насамперед шляхом проведення комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня професійної підготовки адвокатів, удосконалення механізму притягнення їх до відповідальності у разі несумлінного виконання повноважень.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076–17/page2. (Дата звернення 12.02.2019).
2. Липівська О. А. Організаційно-правові засади захисної діяльності адвоката у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства* № 2/2016. С. 152–158.
3. Адвокат в уголовном процессе: учеб. пособ.; под ред. Н.А. Колоколова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2010. 375 с.
4. Буробин В. Н. Адвокатская деятельность: учебн.-практ. пособ.; 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИКФ ЭКМОС, 2003. 623 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. (Дата звернення 10.02.2019).
6. Пассивная защита нарушает права граждан. *Бизнес-адвокат*. 2005. № 24. С. 21–24.
7. Вільчик Т. Б. Дисциплінарна та цивільно-правова

відповідальність адвокатів. *Інформація і право*. 2015. № 3. С. 115–122.

8. Самойленко О. Криміналістичний аналіз протиправних дій адвоката під час здійснення ним професійних обов'язків у кримінальній справі. *Юридична Україна*. 2011. № 1. С. 113–117.

Ергард Наталія Миколаївна,
асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, кандидат медичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСОТКУ ВТРАТИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених, підозрюваних та інших осіб займає є одне з провідних місць в роботі судово-медичного експерта та дозволяє встановлювати ступінь тяжкості тілесних ушкоджень не лише за тривалістю розладу здоров'я, але й визначати втрату загальної працездатності, що допомагає органам досудового розслідування у розслідуванні злочинів, спрямованих проти життя та здоров'я населення України.

Встановлення втрати загальної працездатності під час проведення судово-медичного освідування особи проводиться у випадках визначення наслідків перенесених травм. В залежності від ступеня вираженості патологічних змін, які настали лише внаслідок отриманої раніше травми встановлюється розмір втрати загальної працездатності за умов об'єктивного підтвердження травми органу чи порушення його функції. Іноді порушення функції органу відбувається не внаслідок перенесеної травми, а порушена раніше в результаті будь-якого захворювання. Тому судово-медичний експерт повинен визначити причинно-наслідковий зв'язок між отриманою травмою та порушенням функції органу.

При встановленні втрати загальної працездатності судово-медичний експерт визначає відсоток порушення функції органу та системи. Так, наприклад, перелом одного ребра без ушкодження внутрішніх органів відповідає 5 % втрати загальної працездатності, перелом кожного наступного ребра оцінюється в 3 %. Таким чином, перелом одного ребра без ушкодження внутрішніх органів відповідає легким тілесним ушкодженням, однак, якщо потерпіла особа отримає переломи 5 ребер, то дані ушкодження будуть відповідати тілесним ушкодженням середнього ступеня тяжкості за критерієм втрати

загальної працездатності. Отже, за цим критерієм тілесні ушкодження можуть перейти від одного ступеня до іншого.

При встановленні відсотку загальної працездатності всі Бюро судово-медичної експертизи в Україні і дотепер керуються «Инструкцией о порядке организации и проведения врачебно-страховой экспертизы, утвержденной Министерством Финансов СССР Главным управлением государственного страхования СССР, 1986 год, Москва» (надалі – Інструкція), що втратила чинність ще з моменту становлення незалежності України, тобто у 1991 році [1].

Тут постає правове питання: чи є легітимним встановлення відсотку загальної працездатності потерпілої особи, якщо Інструкція втратила чинність? В більшості Бюро судово-медичної експертизи експерти посилаючись на цю Інструкцію пишуть так: «Інструкція № 2 …», не вказуючи її повної назви та вихідних даних.

Розроблення нормативно-правової бази для проведення судово-медичної експертизи є виключною компетенцією ДУ «Головне бюро судово-медичної експертизи» МОЗ України. Однак численні звернення судово-медичних експертів до них з вимогою привести у відповідність до чинного законодавства України цієї Інструкції були відхилені.

Варто зазначити, що ступінь тяжкості тілесних ушкоджень у потерпілої особи, яка, наприклад, отримала травму опорно-рухової системи, наслідками якої можуть бути деформація кісток та порушення об’єму рухів в суглобах внаслідок чого порушується її хода, в даному випадку можна визначити лише за критерієм втрати загальної працездатності у відсотках. Однак, визначати відсоток загальної працездатності, посилаючись на Інструкцію, яка втратила чинність є неприпустимим.

Такі дії судово-медичного експерта може бути розцінено в суді як необ’єктивність встановлення ступеня тілесних ушкоджень та дати підстави злочинцю, який спричинив ушкодження потерпілій особі, уникнути кримінальної відповідальності.

Отже, варто зазначити, що таких випадків в судово-медичній практиці стає надалі більше, і встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень за критерієм втрати загальної працездатності посилаючись на Інструкцію, яка втратила чинність, дозволяє злочинцям уникати покарання внаслідок визнання недопустимими доказів, отриманих у такий спосіб.

Список використаних джерел

1. Инструкция о порядке организации и проведения врачебно-страховой экспертизы. М. : Финансы и статистика, 1986. 109 с.

Єфіменко Ігор Миколайович,
старший науковий співробітник відділення забезпечення навчального процесу навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства України дає нам можливість зазначити, що норма ст. 93 КПК України регламентує загальний порядок збирання доказів. Поряд із цим законодавець передбачає й гл. 15 КПК України, а також ст. 234 та ст. 235 вказаного Кодексу, що на практиці призвело до нівелювання наявної можливості збирання та отримання доказів на підставі ч. 2 та ч. 3 ст. 93 КПК України.

Існує помилкова думка, яка полягає у тому, що єдиним «процесуально правильним» способом збирання доказів, які знаходяться (перебувають) у розпорядженні конкретної юридичної чи фізичної особи є, по-перше, проведення тимчасового доступу до речей і документів у порядку, передбаченому гл. 15 КПК України, а по-друге, застосування таких слідчих (розшукових) дій як обшук (ст. 234 КПК України) або огляд (ст. 237 КПК України) [1, с. 286, 352, 387]. З цього приводу, необхідно звернутися до п. 18 інформаційного листа ВССУ № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013 р. [2], у якому з урахуванням змісту положень ч. 1 ст. 86, ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України зазначено, що застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей і документів, може здійснювати у випадках, якщо:

1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповіді речі або документи;

2) речі і документи, згідно зі ст. 162 КПК України, містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання

володільцем без застосування процедури, передбаченої гл. 15 КПК України [3].

Обгрунтовуючи вищевикладене, можливо зазначити, що в науковій літературі під «витребуванням» розуміють: пред'явлення письмової або усної вимоги сторонами обвинувачення чи захисту посадовими особами і громадянами про надання письмових документів чи предметів; виконання вимог адресатами; прийняття сторонами обвинувачення і захисту об'єктів і фіксація цієї дії в кримінальному провадженні [4, с. 280]. Погоджуючись із наведеним тлумаченням слід зауважити, що кримінальний процес потребує постійної та належної фіксації, у зв'язку з цим передбачене у ч. 2 та ч. 3 ст. 93 КПК України право сторін на витребування речей та документів виникає у них лише після подання адресатові належним чином оформленого письмового запиту з мотивуванням необхідності його добровільного виконання.

Таким чином, доцільно зробити висновок, що для застосування положення ст. 93 КПК України на практиці саме з цього витребування необхідним є дотримання ряду характерних вимог, до яких слід віднести: внесення відомостей до ЄРДР про початок кримінального провадження; письмове оформлення вимог про витребування та передання її адресатові; добровільне виконання вимог про витребування речей, документів, їх копій або інших відомостей.

У зв'язку з цим абсолютно помилковою є позиція практиків, які намагаються застосувати положення ч. 2 ст. 93 КПК України для збирання доказів шляхом винесення «Постанови про витребування доказів». Ні вказаний процесуальний документ, ані його назва не мають нічого спільного з положеннями ст. 93 КПК України, а є лише невдалою спробою реанімувати окремі положення КПК України 1960 р., що за КПК України 2012 р. є недопустимим.

З цього приводу окремі вчені слушно зазначають, що витребування слід застосовувати у випадках коли відомо, у кого чи де зберігаються предмет чи документ та коли відсутня загроза того, що документ або предмет будуть знищені чи внесено в них зміни в період між вимогою і доставлянням об'єкта [4, с. 280–281].

Також, на нашу думку, вважаємо за доцільне закцентувати увагу на необхідності розмежування на практиці поняття «витребування» та «отримання», оскільки вони є двома принципово різними (самостійними) процесуальними засобами збирання доказів. Так, під «отриманням» слід визнавати самостійний процес доставляння стороні обвинувачення чи захисту юридичними або фізичними особами письмових документів або їх копій, а також предметів із проханням

приєднати їх до матеріалів кримінального провадження [4, с. 281]. Тобто для «отримання» є характерним не ініціювання вказаного порядку збирання доказів, а процесуальна фіксація постфактум волі (рішення) іншого учасника про необхідність добровільної передачі таких матеріалів потенційно зацікавленому суб'єкту кримінальних процесуальних відносин з метою приєднання їх до матеріалів кримінального провадження. Отже, якщо вести мову про необхідність процесуального оформлення «витребування» та «отримання» речей або документів (чи їх копій), то вказані процесуальні документи будуть мати різну назву. Так, ми вважаємо, що результати ініціювання добровільного витребування на підставі письмового запиту потрібно фіксувати у «Протоколі добровільного витребування речей та документів», у той же час результати отримання доказів повинні бути оформлені «Протоколом отримання речей та документів». Крім того, не слід забувати, що складення відповідного протоколу само по собі не завершує процес формування доказу, оскільки, згідно з вимогами ч. 2 ст. 100 КПК України, речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, повинен оглядатися, фотографуватися та докладно описуватися в протоколі огляду. Однак слід враховувати, що зазначений у ч. 2 ст. 100 КПК України процесуальний обов'язок поводження з документами або речовими доказами встановлений лише для слідчого та прокурора і не поширює свою дію на сторону захисту, потерпілого та представника юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

2. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13.

3. Приклади процесуальних документів слідчих, прокурорів, слідчих суддів та рішень адміністративних судів до теми: «Деякі актуальні питання податкових та інших перевірок суб'єктів господарювання. Умови відкриття кримінальних проваджень та кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків

відповідно до норм КПК України 2012 року». *Бібліотека адвокатського об'єднання «Яр.ВАЛ».* URL: http://yandex.ua.

4. Уголовный процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / отв. ред.: С. В. Кивалов, С. Н. Мищенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1184 с.

Жижин Артем Вадимович,
аспірант докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Наркоманія – це негативне соціальне явище, що призводить до негативних наслідків як для окремих верств населення, так і для держави вцілому. Психічна та фізична залежність, що виникає в разі немедичного вживання наркотиків, є актуальною та серйозною сучасною проблемою. Наркоманія, як соціальна хвороба, спричинює загрозливі наслідки, особливо для молоді. Наслідки вживання наркотичних речовин доволі різноманітні: від психосоціальних до медичних.

За роки незалежності України показники захворюваності на розлади психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин і їх розповсюдження, зросли в 2,5–3,2 рази, у 25 разів збільшилася кількість неповнолітніх наркоманів. Наркотики прирівнюються до складових молодіжної «культури», таких як паління та вживання алкогольних напоїв. Набирає негативного резонансу проникнення наркотиків із кримінального середовища до місць масового проведення дозвілля та в навчальні заклади.

Одним з найбільш важливих завдань реформування правоохоронних органів України є впровадження процесів системної протидії злочинам, які становлять суспільну небезпеку для усієї країни, а одним з таких видів суспільно-небезпечних явищ є злочини, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Якісна організація розслідування та повне і всебічне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за фактами виявлення таких правопорушень є запорукою відновлення порушених злочином суспільних відносин, притягнення

винних осіб до суворої відповідальності, а також подальшого здійснення профілактичних заходів в цій сфері.

Питання боротьби зі злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів сьогодні набувають особливої актуальності, а тому є предметом численних наукових досліджень таких юридичних галузей як кримінальне право та процес, кримінологія, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність. Насамперед тому, що незаконний обіг наркотиків і психотропних речовин – надзвичайно складне, багатогранне і у той же час суспільно-небезпечне явище у сучасному світі, яке з кожним днем набуває все більших масштабів, глибше проникає у життя суспільства, викликаючи занепокоєння світового співтовариства.

Питання наркоманії серед неповнолітніх, у різних аспектах досліджували вітчизняні науковці. Особливу увагу кримінологів, психологів, криміналістів і педагогів ця проблема привернула в останнє десятиліття, коли негативні тенденції цієї проблематики засвідчили про необхідність вжиття дієвих заходів для боротьби з нею.

Аналіз сучасних наукових праць, присвячених зазначеним питанням, дає підстави дійти висновку про те, що при вивченні та вирішенні окремих проблем протидії вказаним злочинам, вчені по різному підходять до визначення напрямків подолання цього негативного явища. Водночас процес розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, пов’язаний із значним обсягом роботи, специфічністю умов розслідування, необхідністю проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Особливу стурбованість в Україні викликає те, що кількість осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, поповнюється переважно за рахунок молоді, що підтверджується результатами досліджень громадських організацій. Незважаючи на комплекс превентивних заходів, що здійснюються органами державної влади, рівень поширення наркоманії в країні залишається досить високим. На кожні 10 тис. населення в середньому 21 особа незаконно вживає наркотичні засоби та психотропні речовини.

Причиною неефективної боротьби зі злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є недостатність дієвих методів розслідування, відсутність типових сучасних моделей такої злочинної діяльності, невідповідність

рекомендацій по проведенню окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів сучасним умовам та потребам, недосконаліть криміналістичних програм по вирішенню проблемних слідчих ситуацій та інше.

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлена потребами практики протидії злочинності та криміналістичної науки у комплексному вивченні та розв'язанні проблем методики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, вчинених неповнолітніми. Важливість наукової розробки цього напрямку обумовлена, необхідністю проведення комплексного дослідження даних судово-слідчої практики та досягнень вітчизняних та зарубіжних наук правового циклу та побудовою, на підставі отриманих результатів, специфічної системної моделі, яка дозволить запропонувати практиці нові прийоми боротьби зі злочинами, пов'язаними із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту, а також незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинених неповнолітніми, що відповідатимуть сучасному рівню розвитку науки та повинні стати практичним інструментарієм для слідчих та оперативних працівників.

Список використаних джерел

1. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 201 с.

2. Книженко С. О., ДеменкоТ. В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Форум права*. 2012. № 4. С. 470–474.

3. Сачко О.В. Процесуальні й тактичні проблеми проведення слідчих дій під час розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. *Право і суспільство.* 2015. № 3. Ч. 3. С. 213–218.

Замула Богдан Анатолійович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У ст. 10 Кримінального процесуального кодексу України нормативно закріплена рівність перед законом і судом. Так, в ч. 1 вказаної статті зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Водночас, ч. 2 цієї ж статті декларує, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб, (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями [1].

Злочини вчиненні іноземцями та відносно іноземців завжди перебувають під пильною увагою, як керівництва Національної поліції України, так і громадськості. А поширення злочинів міжнародного характеру та необхідності боротьби з ними, є однією із нагальних проблем сучасного суспільства та актуальним завданням юридичної науки [2].

Тому, швидке та об’єктивне розслідування даної категорії злочинів вимагають від правоохоронних органів якісної та ефективної роботи. Інтенсивний розвиток зовнішньої міграції в Україні та активні зміни в зовнішньополітичному становищі сприяють виокремленню злочинів, які учиняються іноземцями, в окрему групу для здійснення їх криміналістичного аналізу, з метою розробки максимально ефективного комплексу заходів направлених на ефективне, повне та швидке розслідування такої категорії злочинів.

Необхідність криміналістичного дослідження вчинення злочинів іноземцями підтверджується і статистичними даними судових та правоохоронних органів України. Так, лише з початку 2018 року до суду направлено 2,2 тис. кримінальних проваджень, де в якості підозрюваних є іноземці. Водночас, кількість зареєстрованих

кримінальних проваджень по даній категорії осіб за вказаний період складає 3,8 тис [3].

Особливого занепокоєння, сьогодні, викликає вчинення іноземцями особливо тяжких злочинів, а саме вбивств. Так, із загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень за 2017 рік – 43 вбивства, вчиненні іноземцями. Із них, направлено до суду 27 кримінальних проваджень.

Із статистичних матеріалів стає зрозумілим, що проблема розслідування вбивств вчинених іноземцями на практиці існує. Тому, у сучасних умовах надзвичайно актуальним постає питання удосконалення та оптимізація процесу розкриття і розслідування фактів щодо вчинення умисних вбивств іноземцями. Розслідування цієї категорії злочинів має низку особливостей, які відрізняють організацію розслідування даної категорії злочинів від інших злочинів проти життя та здоров'я, які необхідно враховувати слідчим у своїй діяльності. Криміналістична характеристика умисних вбивств, що вчиняються іноземцями, суттєво відрізняється від інших, а значить і має суттєві відмінності в організації розслідування та доказування. Крім цього, особливого значення по даній категорії злочинів посідають питання особливостей перейняття кримінального провадження під час під час розслідування вбивств, вчинених іноземцями та видача особи іноземця (екстрадиція), що підозрюється у вчиненні вбивства.

Окремі проблеми розкриття та розслідування умисних вбивств у сучасних умовах розглядали наступні вітчизняні науковці, а саме: О. О. Андрєєв, А. О. Антощук, В. П. Бахін, І. В. Борисенко, В. І. Бояров, О. Ю. Булулуков, С. Ф. Здоровко, Ю. Б. Комаринська, М. В. Костенко, І. В. Кубарєв, О. С. Саінчин, В. В. Семеногов, В. Л. Синчук, А. В. Старушкевич, В. Ю. Шепітько, А. М. Чорний, Ю. М. Чорноус. Але слід констатувати, що багато питань як теоретичного, так і практичного плану залишилися поза увагою дослідників.

Питання особливостей розслідування злочинів, що вчинені іноземцями, досліджувалися О. І. Бастрикіним, Р. С. Белкіним, Н. О. Жуковою, І. І. Когутичем, А. Г. Крамаревим, В. С. Кузьмічовим, В. П. Лавровим, О. І. Олександровою, Л. Д. Удаловою, Л. Г. Шарай та іншими.

Значна кількість наукових досліджень присвячувалась окремим аспектам розслідування. В той час як питання розслідування вбивств, вчинених іноземцями не було предметом окремого дослідження. Праці перерахованих вчених становлять велику теоретичну цінність і практичну значущість, але тим не менше, не охоплюють повного

комплексу питань, спеціально присвячених проблемам розслідування вбивств вчинених іноземцями.

Потреби слідчої й судової практики вимагають комплексного підходу в оновленні криміналістичної методики. Зокрема, потребують свого подальшого дослідження теоретичні основи розкриття й розслідування умисних вбивств, вчинених іноземцями: визначення криміналістичної класифікації й характеристики злочинів зазначеного виду, побудова на сучасному методологічному підґрунті окремої видової методики. На основі узагальнення типових слідчих ситуацій, типових версій сформувати організаційно-тактичні алгоритми діяльності на початковому етапі розслідування зазначених видів вбивств.

Таким чином, підвищена соціальна небезпека та наявна тенденція до зростання умисних вбивств, вчинених іноземцями, а їхнє низьке розкриття, існуючі недоліки в організації та тактичному забезпеченні розслідування, що пов'язані з недостатньою теоретичною розробкою та методичним забезпеченням цих злочинів й викликає необхідність у досліджені.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Чорноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія. Київ : Скіф, 2012. 448 с.

3. Інформація, щодо притягнення до відповідальності іноземців URL: https://www.npu.gov.ua.

4. Антощук А. О. Початковий етап розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 203 с.

Іванова Руслана Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра Національної академії внутрішніх справ

УЧАСТЬ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ

На сьогодні в слідчого є широкі можливості із залучення спеціалістів різноманітних галузей знань під час огляду місця події. Їх участь регламентовано в КПК України, законах України та інших нормативно-правових актах.

Відповідно до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343, експертна служба МВС є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовує та координує Міністерство внутрішніх справ України. Експертна служба безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України [1].

Експертна служба МВС складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі ДНДЕКЦ) та територіальних підрозділів-науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів. Основними завданнями Експертної служби МВС є здійснення судово-експертної діяльності, забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду та деякі інші. Працівники Експертної служби МВС (спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС) залучаються як спеціалісти для участі в провадженні огляду місця події, за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування.

З метою забезпечення дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України щодо проведення оглядів місць подій наказом МВС України від 19.08.2015 р. № 993 у структурі слідчих відділів (відділень) поліції передбачено створення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій. Для забезпечення техніко-криміналістичного супроводження досудового розслідування злочинів, зокрема під час виїзду слідчо-оперативної групи на місце злочину, введено посади поліцейських: начальника сектору (для відділу), старшого інспектора-криміналіста, інспектора-криміналіста, техніка-криміналіста. Більш детально зупинимося на діяльності інспектора-криміналіста.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення [2].

Інспектори-криміналісти у своїй діяльності безпосередньо підпорядковуються та підзвітні начальникові органу досудового розслідування. Зобов’язані виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку. Також залучаються для участі у складі

слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події за рішенням керівника слідчого підрозділу. Інспектори-криміналісти, які залучені до участі у проведенні ОМП, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації [3].

Під час огляду місця події за дорученням слідчого проводиться вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляються відбитки та зліпки наявних слідів, за необхідності складаються плани і схеми, виготовляються графічні зображення оглянутого місця події чи окремих речей.

В ході ОМП інспектор-криміналіст надає допомогу щодо опису специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, способи виявлення та фіксації [4].

У ході огляду місця події технік-криміналіст може проводити експрес- аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, а також відповідає за повноту відображених даних у протоколі огляду.

Реалії сьогодення засвідчують, що інспектор-криміналіст (посада, яку обіймає поліцейський, виконуючи функції спеціаліста), що брав участь в огляді місця події (проведенні іншої слідчої (розшукової) дії), не має права проводити експертизу щодо тих об'єктів, які він зібрав. Адже, відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію», до системи поліції не належать підрозділи та служби, які можуть проводити експертні дослідження [5].

Отже, інспектор-криміналіст – це працівник органу досудового розслідування поліції, якого залучають як спеціаліста для участі в проведенні огляду місця події. Його залучення є необхідним для визначення меж огляду, найбільш ефективних методів огляду, використання додаткових способів фіксації (фото, відео, схеми тощо), вивчення місць ймовірного залишення слідів злочинця та злочину, вилучення об'єктів, слідів, обрання їх правильної упаковки для збереження, а також для встановлення обставин скоєння злочину. Нині інспектори-криміналісти тісно співпрацюють зі слідчими.

На сьогодні діяльність інспектора-криміналіста в кримінальному процесі нормативно не визначена, що схиляє до обговорення в наукових колах проблеми його правового статусу.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від

3 листоп. 2015 р. № 1343. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15.

2. Про затвердження інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МНС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339.

3. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 лип. 2017 р. № 570.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

Ізотов Олександр Іванович,
викладач відділу підвищення кваліфікації військових прокурорів Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ДОСТОВІРНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЛЬФАКТОРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ОДОРОЛОГІЇ

Постановка проблеми. З давніх часів були помічені унікальні тонкі нюхові чуття собак, їхнє уміння переслідувати по запаховому сліду свою здобич. Ці здібності знайшли своє застосування і в інших областях людського життя, зокрема, в боротьбі із злочинністю.

На сьогодні одорологічні сліди залишаються «білою плямою» при різноманітних слідчих (розшукових) діях, проблеми їх пошуку, фіксації, вилучення та дослідження недостатньо опрацьовані в криміналістичній літературі та не повною мірою регламентовані нормативними документами, хоча цінність здобутої таким чином інформації жодним чином не заперечується.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідження використання запаху людини з метою розшуку та ідентифікації особи проводять науковці багатьох країн світу, в тому числі і України. Цим питанням присвячені роботи таких науковців, як В. Д. Басай, Р. С. Бєлкін, К. Г. Байєрман, В. К. Гончар, Г. А. Грановський,

А. І. Дворкін, О. А. Кириченко, Д. А. Купріянов, М. В. Кісін, В. І. Старовойтов, В. О. Снєтков, Л. І. Слепнева, Г. В. Федоров, А. П. Шеремет та ін. Однак слід зауважити, що ставлення науковців до одорологічного методу дослідження запахових слідів людини, а тим паче до використання його результатів у кримінальному провадження як доказів, і на сьогодні досить неоднозначне.

Метою доповіді є деталізація наукових основ використання одорологічної інформації у кримінальному провадженні, висвітлення низки пов'язаних з цим проблем щодо забезпечення суб'єктів розслідування сучасними технологіями отримання джерел доказової та орієнтовної інформації в процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична одорологія як складова криміналістичної техніки поступово сформувалася в кінці 50-х років XX століття в результаті розвитку молекулярної біології, хімії, електроніки й інших природних наук.

Предметом одорології є запах: механізм його утворення, поширення і сприйняття, а також психофізична природа нюху. У цьому предметі можна виділити три основних елементи: процес утворення, формування запаху; безпосередньо запах; процес сприйняття запаху (тобто нюх). У криміналістиці термін «запах» вживається у значенні матеріальне тіла живої і неживої природи. У трасології тверді тіла, що мають стійку зовнішню форму, утворюють клас «сліди-предмети», а рідкі і газоподібні речовини відносять до класу «сліди-речовини».

За механізмом утворення останні (в т.ч. запахові сліди) суттєво відрізняються від слідів-предметів і слідів-відображень специфічним агрегатним станом речовини-слідоносія. Звідси в криміналістичному аспекті вони мають характерні властивості, які визначають способи і засоби виявлення, фіксації і дослідження: безперервність механізму слідоутворення, рухливість структури, розсіюваність, дифузія та подільність.

За сприйняттям запаху запахові сліди – також відрізняються від традиційних слідів властивостями, прийомами і технічними засобами роботи при використанні їх в розслідуванні кримінальних правопорушень. В даний час є підстави говорити про запахові сліди в слідознавчому аспекті, оскільки розроблені засоби і прийоми збирання і збереження таких слідів з метою одержання доказової інформації.

У 60-і роки у вітчизняній криміналістиці визначилися три основних напрямки використання слідів запаху[1, с. 21]:

– розшук особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, за її запаховим слідом;

– відшукання предметів злочинного посягання чи предметів, що підлягають визнанню як речові докази та володіють індивідуальним запахом злочинця чи потерпілого;

– встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що володіють властивостями запаху.

Проте найбільшу вагу як доказ одорологічна інформація набуває після так званої одорологічної вибірки. Цей захід означає застосування фахівцем службово-розшукового собаки для дослідження запахових слідів з метою встановлення джерела їх походження. З одного боку, вибірка дещо нагадує впізнання, але це не впізнання в процесуальному сенсі і не узнавання в оперативному, оскільки вибірка здійснюється не людиною, а твариною. З іншого боку, вибірка нагадує використання в процесі слідчої дії або оперативного заходу спеціальних знань фахівця із застосування технічних засобів.

Чи можна цю дію називати одорологічною експертизою і використовувати її результати як доказ? Науково доведено, що кожна людина має індивідуальний запах. І, як основа ідентифікаційного дослідження, в цьому сенсі завдання видається цілком коректним.

Основні заперечення, головним чином, процесуального порядку, виникають через участь в процесі ідентифікації за запахом біологічного детектора, тобто собаки, поведінка якої не завжди може бути інтерпретована однозначно. Людина, на жаль, в цьому процесі брати участь безпосередньо не може, і це, на сьогоднішній день, вирішує дискусію на користь противників одорологічної експертизи.

В принципі ж одорологічна експертиза допустима як органолептичний метод дослідження, як, наприклад, при дегустації продуктів харчування, вин, парфумерних виробів, і висновок такого фахівця цілком може бути використано як судовий доказ.

В цьому плані ми цілком погоджуємось з В. О. Гусевою [2], що результати одорологічної експертизи ніяк не можуть бути менш достовірними, ніж інші докази, і вони повинні розглядатися в сукупності з іншими наявними доказами у провадженні. Заперечення ж противників достовірності цих результатів критики не витримує, оскільки практика судочинства, цей найвірніший критерій теоретичних викладок, має вже чимало прикладів, коли висновки одорологічної експертизи приймалися беззаперечно судами першої і другої інстанції, навіть в тих випадках, коли вони становили основу обвинувачення [3].

Список використаних джерел

1. Біленчук П. Д. Криміналістика: підручник. Київ : Атіка, 1998. 456 с.
2. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека.* 2015. № 3 (58). С. 71–76.
3. Вирок апеляційного суду Житомирської області від 23 груд. 2011 р. Справа № 1/0690/4/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/20386611.
4. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности : учеб. пособие / [Р. С. Белкин, Т. Н. Шамонова, В. И. Старовойтов и др.]. М. : ЭКЦ МВД, 1997. 72 с.
5. Грошенкова О. А. Одорологические исследования. *Весник СГАП.* Саратов : Изд-во Саратов. гос. акад. права, 1997. № 4. С. 142–148.

Калиновська Оксана Ігорівна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

ПОШИРЕННЯ ДЕЗОМОРФІНОВОЇ НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні продовжує спостерігатись негативна тенденція до зростання кількості споживачів наркотичних та психотропних препаратів, що мають аддиктивні властивості, тобто є причинами хімічної залежності осіб.

За даними професорів А. П. Чуприкова та О. М. Дзюби Українського науково-дослідного інституту соціальної та судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я в Україні хімічно залежними є близько 200 тисяч осіб, з них лише половина перебуває на наркологічному обліку, і лише третина з цих підоблікових осіб отримує лікування та реабілітацію [1, с. 27].

Вражають дані головного позаштатного токсиколога Міністерства охорони здоров'я України, професора Бориса Шеймана, який вказує на те, що у кожної п'ятої дитини, що потрапляє в токсикологічну реанімацію причиною є вживання різних таблеток з метою отримання «нових вражень», тобто нейротоксичних ефектів [2, с. 128].

Одним із різновидів наркоманії є «аптечна», вона характеризується доступністю та дешевизною, навіть приносить прибуток в державний бюджет.

Саме поширення «таблеткової», «аптечної» наркоманії в Україні є однією з найбільш актуальних проблем, що потребують негайного медико-правового реагування.

Серед психотропних речовин, які можна придбати в аптеках зустрічаються практично всі групи небезпечних з точки зору аддикції препаратів [3, с. 76]:

Наркотичні анальгетики: трамадол, кодеїновмісні препарати.

Галюциногени: кетамін, каліпсол, циклідін.

Стимулятори центральної нервової системи – кодеїновмісні препарати, препарати, що містять похідні ефедрину та псевдо-ефедрину.

Транквілізатори (гідазепам, феназепам), снодійні препарати (з вмістом фенобарбіталу, мідазолам), тощо.

Проте, значного поширення набуває епідемія дезоморфінової залежності, так званий «крокодил», він являється похідним морфіна. Всі необхідні інгредієнти можливо купити в аптечних пунктах (лікарські препарати, які містять кодеїн) та господарських магазинах. Значний ріст популярності даного «товару» виражається у двох чинниках: висока активність препарату (перевищує активність морфіна) та доступність всіх необхідних інгредієнтів для виготовлення так званого наркотику «крокодил».

Надзвичайно високі аддиктивні властивості дезоморфіну виводять його на перше місце за небезпечністю серед всіх наркотичних засобів, що є сьогодні в легальному та нелегальному обігу.

Що ж таке дезоморфін і чому дезоморфінова наркоманія є такою небезпечною? Вперше дезоморфін був винайдений в ході пошуку нових знеболюючих ліків – аналогів морфіну, шляхом взаємодії кодеїну з тіоніл хлоридом. Новий наркотичний анальгетик перевершував майже в 10 разів за знеболюючим ефектом еталонний морфін, проте мав надзвичайно високі аддиктичні ефекти: залежність розвивалась практично після першої-другої ін'єкції.

На сьогодні в Україні дезоморфін відноситься до Таблиці І списку 1 психотропних речовин Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [4] – речовин, обіг яких заборонено. Проте не відноситься до заборонених речовин основа для виготовлення дезоморфіну – кодеїн (Таблиця ІІ, список 1 – речовини, обіг який обмежено відповідними правилами).

В той же час препарати кодеїну, за умов, що вони поєднані з одним або декількома інгредієнтами і містять не більш 100 мг засобу, відносяться до Таблиці ІІІ списку 1 Переліку наркотичних засобів,

психотропних речовин та прекурсорів – засоби, обіг яких обмежено і стосовно яких допускається виключення деяких заходів контролю.

Незважаючи на відносно низькі дози психоактивних речовин, часте регулярне вживання цих препаратів призводить до розвитку залежності, а для отримання швидкого психо-токсичного ефекту наркозалежні вживають ці препарати у дозах, що в 10 разів перевищують терапевтичні (від 10 до 20 таблеток).

Втім головна небезпека продажу кодеїномістних препаратів є те, що вони є сировиною для отримання дезоморфіну – забороненої речовини.

Для виготовлення дезоморфіну використовують бензин, сірчану кислоту, йод, соду, голівки сірників та « терку» від сірникових коробок. Всі ці компоненти є вкрай небезпечними для організму людини, особливо червоний фосфор, смертельна доза якого є 0,5–1 грам.

Небезпечні речовини, які утворюються при нелегальному виготовленні дезоморфіну викликають в організмі людини незворотні руйнівні зміни та призводять до смерті:

– руйнування кісток, кісткового мозку, кровотворної системи;всихання кінцівок, виразки, ампутація «відкидання кінцівок»;

– емболії: закупорювання судин, абсцеси внутрішніх органів, абсцеси м’язів кінцівок, гниття, зараження крові;

– нейротоксичний ефект: руйнування нервової системи, незворотні зміни головного мозку, «отупіння», безумство.

Для знаття стану панальгії – тяжкого больового синдрому в період «ломки» наркомани збільшують дозу так званого наркотику «крокодилу» в декілька разів та починають вводити його внутрішньом’язово, що прискорює їх загибель.

Доведено, що наркомани, що вживають дезоморфін більше 6 місяців є «живими трупами», які вже не піддаються лікуванню, сучасна медицина здатна лише продовжити їм життя на деякий час. Позбавитись від залежності з мінімальними наслідками можна лише в перший-другий місяць вживання, проте руйнівні процеси в організмі не припиняються, а лише вповільнюються.

Тобто за допомогою певних хімічних перетворень з доступної, легальної лікарської форми отримується заборонений до обігу препарат.

Ці питання потребують правового врегулювання, ініціатива якого повинна належати як Державній службі України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, так і Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Чуприков А. П., Педак А. А. Клиническая наркология : посібник. Николаев : Атолл, 2006. 362 с.
2. Бут О. Проблеми деінтенсифікації наркотизації у підлітковому та молодіжному середовищі (на прикладі Скандинавських країн та України). *Підприємництво, господарство і право.* 2008. № 2. С. 127–130.
3. Наркологія : навч. посіб. / Западнюк Б. В., Стрільців О. М., Галан Н. В. та ін. ; за ред. О. М. Джужі. Київ : КНТ, 2012. 328 с.
4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 трав. 2000 р. № 770. *Офіційний вісник України.* 2000. № 19. Ст. 789.

Карандась Ян Володимирович,
головний судовий експерт сектору комп'ютерно технічних видів досліджень відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Запорізького НДЕКЦ МВС України

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ВСТУП, МОТИВАЦІЯ, КАТЕГОРІЇ

«Кіберзлочинність» або «злочинність в області цифрових технологій» є давно встановленим явищем. Зростання глобального зв'язку, нерозривно пов'язаний з розвитком сучасної кіберзлочинності. Будь-яка злочинна діяльність, яка включає в себе комп'ютер як інструмент, метою чи засобом для зберігання інформації, входить в сферу кіберзлочинності.

Поширення цифрових технологій і конвергенція обчислювальних і комунікаційних пристроїв змінили спосіб спілкування і ведення бізнесу, в переважній більшості своїй позитивно, проте є і негативна сторона цих подій.

Злочин випливає за можливостями; практично кожен прогрес супроводжувався відповідною нішею, яка використовується в злочинних цілях. «Кіберзлочинність» використовувалася для опису широкого спектра правопорушень, включаючи злочини проти комп'ютерних даних і систем (наприклад, «хакинг»), підробку і шахрайство за допомогою комп'ютера (наприклад, «фішинг»), порушення контенту (наприклад, дитячою порнографією), і порушення авторського права (наприклад, поширення піратського контенту) [1, с. 17].

Електронний банкінг та онлайн-продаж створили сприятливий підставу для шахрайства. Електронні засоби зв'язку, такі як електронна пошта і меседжер можуть бути використані для вистежування і переслідування. Легкість, з якою цифрові носії інформації можуть бути скопійовані, призвели до великих проблем в порушенні авторських прав. Наша зростаюча залежність від комп'ютерів і цифрових мереж робить саму технологію привабливою мішенню – для отримання інформації або в якості засобів заподіяння руйнування і збитків. Ідея окремої категорії комп'ютерних злочинів виникла приблизно в той же час, коли комп'ютери стали більш доступними.

Комп'ютерні мережі зробили для злочинців те ж саме, що і для звичайних користувачів, вони спростили роботу і стали більш зручними. Деякі кіберзлочинці використовують Інтернет, щоб знайти своїх жертв, сюди входять шахраї, серійні вбивці та інші. Поліція може часто перешкоджати цим видам злочинів і ловити злочинців, створюючи операції, в яких вони маскуються під жертву, яка звернеться до злочинця.

В інших випадках злочинці використовують мережі для зберігання записів, пов'язаних з їх злочинами (таких як продавець наркотиків або список повій), вони використовують цю технологію для спілкування з потенційними клієнтами або їх колегами по злочинності. Вражає те, що значне число злочинців використовують свої власні ноутбуки або облікові записи електронної пошти для цього. Це ситуація, коли IT-фахівці можуть випадково наштовхнутися на докази злочину, в тому числі на злочини, які самі по собі не пов'язані з комп'ютерами та мережами.

Кіберзлочинці складаються з різних груп і категорій. Кримінальне профілювання – це мистецтво і наука про розробку опису характеристик злочинця (фізичних, інтелектуальних і емоційних) на основі інформації, зібраної на місці злочину. Профіль складається з набору певних характеристик, які можуть бути передані злочинцеві, які здійснюють певний тип злочинів. Його можна використовувати для звуження поля підозрюваних або оцінки ймовірності того, що конкретний підозрюваний скоїв злочин.

Критичне профілювання, хоча і не зовсім просте або реальне в реальному житті, є цінним інструментом, який може дати розслідування багатьох відомостей про людину, яка вчинила певний злочин або серію злочинів. Тим не менш, важливо розуміти, що профіль, побудований на місці злочину, забезпечить тільки уявлення про загальний тип особи злочинця, яка вчинила злочин; профіль не

буде вказувати на конкретну людину в якості підозрюваного. Хоча хороші профілі можуть бути напрочуд точними щодо професії правопорушника, освітнього фону, дитячих переживань, матеріального становища і навіть загального фізичного вигляду, завжди буде багато людей, які відповідають даним профілем. У сценарії кіберзлочинності [2, с. 103] кіберзлочинці класифікуються за такими основними категоріями.

1. Діти і підлітки у віці від 6 до 18 років. Проста причина такого типу поведінки у дітей проявляється в основному через допитливості. Інший близький випадок може полягати в тому, щоб проявити себе серед інших дітей в їх групі.

2. Організовані хакери. Ці хакери в основному працюють групами осіб, для досягнення певної мети. Причиною може бути їхня політична упередженість, фундаменталізм і т.п.

3. Професійні хакери / зломщики. Їх робота мотивована грошима. Ці хакери в основному працюють над зломом сайтів або крадіжці достовірної, надійної і цінної інформації. Крім того, вони навіть працюють над зломом систем роботодавців в основному в якості заходів, щоб зробити її безпечнішою, виявивши лазівки.

4. Незадоволені співробітники. У цю групу входять ті люди, які були або звільнені, або незадоволені своїм роботодавцем. Щоб помститися, вони зазвичай зламують систему свого роботодавця.

Мережа абсолютно необхідний інструмент для хакерів. Якщо у хакера немає фізичного доступу до комп'ютера з мережею, для нього неможливо вчинити злочин.

Хакери можуть здійснювати кілька злочинів, такі як несанкціонований доступ, крадіжка даних, пошкодження сайту, випуск вірусів і DoS, а також інші атаки, які призводять до втрати інформації серверів або збою мережі в цілому.

Хакери вивчають своє «ремесло» шляхом проб і помилок, вивчаючи мережеві операційні системи і протоколи з метою вивчення їх вразливостей. Є безліч сайтів для задоволення потреб хакерів, які надають інструменти, які можуть бути використані для злому сайтів. Веб-сайти, такі як Ethical Hacker Network, Cult of the Dead Cow, Hacktivismo, Security Hacks і Darknet, надають інформацію та програмне забезпечення для виявлення вразливостей і систем доступу. Звичайно, для цих цілей можна використовувати практично будь-який інструмент мережевої безпеки, який використовується для тестування системними адміністраторами.

На додаток до цього є групи новин, списки і розсилки, онлайн-документи і відеоролики, які містять керівництво та детальну інформацію та створення програм для злому. Хакерські конференції такі як DEFCON і Black Hat Briefings, надають реальні напрацювання для хакерів.

Список використаних джерел

1. Chawki M. Cybercrime, Digital Forensics and Jurisdiction / M. Chawki, A. Darwish, M. A. Khan, S. Tyagi // Switzerland: Springer, 2015. 145 p.

2. Shinder, D. L. Scene of the Cybercrime 2nd Edition / D. L. Shinder, M. Cross // Syngress, 2008. 744 p.

Клещунов Анатолій Миколайович,
судовий експерт відділу товарознавчих досліджень та оціночної діяльності Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стрімкий розвиток сучасних технологій з використанням досягнень науки спонукає експертів товарознавців постійно розвиватись, відстежувати зміни і впроваджувати нові підходити для визначення вартості об’єктів дослідження.

Одним із актуальних питань товарознавчої експертизи на сьогоднішній день є визначення ринкової вартості мобільних пристроїв, які в сучасному світі є невід’ємною частиною життя людини. Їх асортимент постійно розширюється, технології виробництва вдосконалюються, впроваджуються нові досягнення науки та техніки.

Мобільний телефон – пристрій, призначений для роботи в мережах стільникового зв’язку, використовує приймач радіодіапазону і традиційну телефонну комутацію для здійснення телефонного зв’язку на території зони покриття мережі [1].

Мобільні пристрої мають маркувальні позначення, Imei, серійний номер, технічні характеристики.

Imei – міжнародний ідентифікатор мобільного устаткування - це номер, зазвичай унікальний, для ідентифікації телефонів GSM, WCDMA і IDEN, а також деяких супутникових телефонів. Має 15 цифр в десятковому поданні, де остання цифра контрольна по алгоритму Місяць, або 17, де ще дві цифри – це версія [2].

Серійний номер – унікальний ідентифікатор, який присвоюється виготовленому продукту виробником, що дозволяє розпізнати конкретний продукт і відрізняти його від інших одиниць. Серійний номер зазвичай складається переважно з цифр, в деяких випадках використовуються і букви. Часто супроводжується позначкою «S/N» (англ. Serial Number) [3].

Якщо раніше для експерта товарознавця при дослідженні мобільного пристрою було достатньо марки та моделі, то на сьогоднішній день існує відмінність в технічних характеристиках сучасних мобільних пристроїв в рамках однієї марки та моделі (оскільки виробник надає можливість кінцевому споживачу обирати об'єм пам'яті), що суттєво впливає на його ринкову вартість. Наприклад iPhone 7 може бути з об'ємом внутрішньої пам'яті 32 Гб, 64 Гб, 128 Гб, 256 Гб або Huawei P20 може бути з об'ємом пам'яті 4/64 Гб, 4/128 Гб.

Оскільки існує дуже великий відсоток користувачів мобільних пристроїв, які не мають змоги надати органам досудового розслідування інформацію про необхідні характеристики, це стає суттєвою проблемою під час проведення судової товарознавчої експертизи.

Експерт вимушений порушувати клопотання про надання додаткових вихідних даних, які суттєво впливають на ринкову вартість мобільного пристрою, що значно затягує строки виконання експертизи або у разі, якщо потерпілий не пам'ятає необхідні характеристики призводить до неможливості визначення його ринкової вартості.

Існує можливість створити єдиний алгоритм дій, який допоможе ідентифікувати пристрій та визначити його марку, модель та характеристики для проведення судової товарознавчої експертизи.

На ринку України офіційно представлені марки виробників мобільних пристроїв Apple, Samsung, Huawei, Lenovo, Motorola, LG, Xiaomi тощо. Можна використовувати міжнародні сайти офіційних виробників мобільних пристроїв. Для визначення всіх необхідних характеристик для проведення судової товарознавчої експертизи достатньо ввести Imei (або деякі офіційні сайти дозволяють вводити серійний номер) та отримати інформацію щодо повної правильної марки та моделі, об'єму внутрішньої та оперативної пам'яті, кольору мобільного пристрою та упевнитися щодо його оригінальності.

Imei вказується в п'яти місцях: на самому пристрої (найчастіше під акумуляторною батареєю), в операційній системі, викликається комбінацією набором * #06#, на упаковці і в гарантійному талоні.

Серійний номер вказується на пакувальній коробці, в гарантійному талоні та в деяких випадках на корпусі виробу.

Наприклад розглянемо мобільний телефон Xiaomi Redmi 5, Imei 1: 869817030660200. Його вартість відрізняється в залежності від об'єму пам'яті (може бути 2/16 Гб або 3/32 Гб).

Знаходимо офіційне джерело в якому зазначається Imei або серійний номер мобільного пристрою марки Xiaomi:

https://www.mi.com/verify/#/en/tab/imei [4].

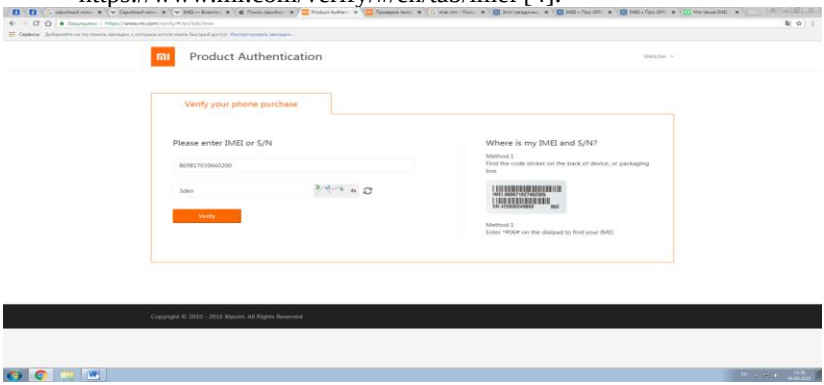

Вказуємо Imei1: 869817030660200 в першому вікні, а в другому вікні вводимо код верифікації безпеки сайту.

Отримуємо повну ідентифікацію мобільного пристрою: марка – «Xiaomi», модель – «Redmi 5 Plus», об'єм оперативної пам'яті – 4 GB, об'єм вбудованої пам'яті - 64 GB, колір пристрою – «Black».

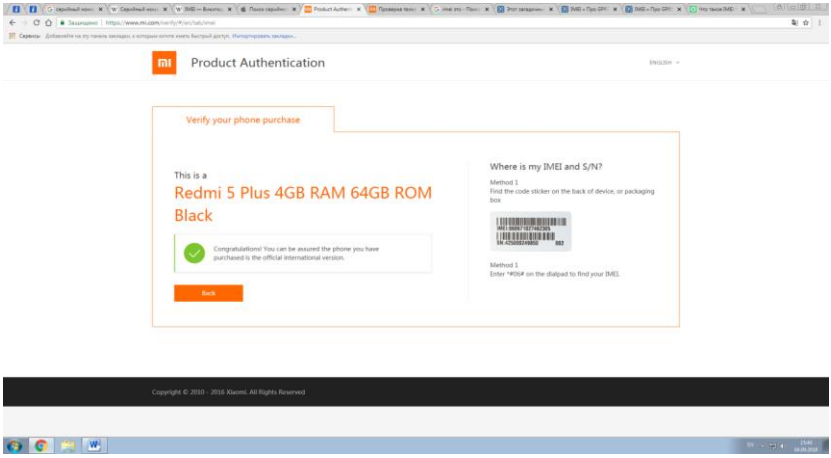

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що під час проведення судової товарознавчої експертизи у разі, якщо

експерту недостатньо характеристик мобільного пристрою, але відомий Imei існує можливість за допомогою офіційних Інтернет сайтів встановити всі необхідні характеристики мобільного пристрою, які впливають на визначення ринкової вартості.

Список використаних джерел

1. Інформаційне джерело https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%BD.
2. Інформаційне джерело https://ru.wikipedia.org/wiki/IMEI.
3. Інформаційне джерело. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0 %B5%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80.
4. Інформаційне джерело https://www.mi.com/verify/#/en/tab/imei.

Кобець Микола Вікторович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНИХ БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

У правоохоронній діяльності під час розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з убивством працівники оперативних підрозділів та органу досудового розслідування інколи стикаються з проблемою пошуку та виявлення прихованих біологічних об'єктів, зокрема трупів людей чи тварин.

Огляд місця події, пов'язаної за фактом безвісно відсутніх осіб, здійснюється безпосередньо після надходження заяви (повідомлення) про їх зникнення. До участі в ньому залучаються спеціалісти та використовується відповідна криміналістична і спеціальна техніка, що зумовлено тим, що приміщення, яке оглядається, або ділянка місцевості, автотранспорт можуть бути місцем учинення злочину. Порядок здійснення обшуку та огляду регламентується статтями 234, 237, 236 Кримінального процесуального кодексу України.

У разі, якщо слідством було встановлено орієнтовне місце захоронення безвісно відсутньої особи, для її пошуку та виявлення застосовують різні методи та науково-технічні засоби, наприклад, газоаналізатори, георадари, металошукачі тощо. Розглянемо деякі з них детальніше.

Один із простих методів пошуку та виявлення прихованих трупів - це візуальний метод, який полягає у візуальному обстеженні місцевості на наявність підозрілих ознак можливого їх приховування.

Для виявлення трупа або частин трупа вбитої особи, характер пошуку залежить здебільшого від того, де розташоване приміщення, в якому здійснюється обшук. Якщо це окремий будинок в сільській місцевості, у передмісті, у невеликому містечку або робочому селищі чи на околиці великого міста, що має присадибну ділянку, то ймовірніше за все труп сховано безпосередньо під будинком: у підвалі або льосі, під надвірними будівлями, а також у дворі, садку, городі. Траплялися випадки виявлення трупу у замкнутих колодязях, картопляних ямах. Якщо потерпіла особа зникла взимку, то розкопки насамперед організовують під будинком, стайнею або хлівом, де шар гною захищає землю від промерзання, а отже, там злочинцеві було взимку легше закопати тіло людини.

Перед обшуком на присадибній ділянці доцільно з'ясувати, чи не відбулося на ній будь-яких змін із часу зникнення особи, якщо так, то чим вони викликані. Потрібно уважно перевірити, чи немає на території, в якому здійснюється обшук, свіжопосаджених або засохлих рослин; оглянути дупла, нарости, кору на деревах. Відомо, що злочинці, закопавши тіло людини неподалік від будинку, часто намагаються якось замаскувати це місце: розбивають там клумби, грядки і саджають рослини, пересаджують дерева, засипають колодязі та ін.

До іншого методу пошуку та виявлення прихованих трупів слід віднести фізико-хімічний. Цей метод реалізується застосуванням газоаналізаторів, які реагують на гази типу сірководень, аміак та групи газів, так званих, меркаптанів (азотно-сіркові сполуки).

До газоаналізаторів можна віднести прилад пошуку біомаси «Поиск-1БМ» (Україна), призначений для виявлення біооб'єктів (трупів) шляхом експресного аналізу ґрунтових газів у місцях ймовірного захоронення тіла людини або його частин з метою виявлення продуктів розладу тканин (біомаси) і визначення їх концентрації (H_2S – сірководень, NH_3 – аміак, меркаптани). Однак цей метод недоцільний у місцях де є гниття, наприклад, сміття, звалища тощо.

Інколи працівники правоохоронних органів для виконання цього завдання використовують електротехнічний метод. До такого методу слід віднести електрощуп «ИБМ-1», призначено для пошуку закопаних і затоплених трупів або їх частин. Прилад придатний для пошуку тіла людини, що знаходиться як у сухих, так і у вологих

(заболочених) ґрунтах. Поряд з основними призначенням електрощуп може також застосовуватись для пошуку металевих предметів, прихованих у ґрунті, у воді або інших рідинних і в'язких середовищах, електропровідність яких є значно меншою ніж у металі. Дію приладу засновано на вимірювані опору ґрунту з подальшою світлодіодною індикацією його величини.

Одним із сучасних методів пошуку та виявлення біомаси – радіолокаційний метод. Цей метод реалізується таким приладом як георадар, призначений для підповерхневого зондування ґрунту. Цим приладом виявляють неоднорідності структури ґрунту. Отримана інформація висвічується на індикаторному екрані у виді хвильового рельєфу (осцилограм) чи у виді щільностного профілю. Із-за наглядної візуалізації об'єкта пошуку цей метод вважається найефективніший, проте дорогий.

Для пошуку тіл людини на території невеликих водойм, що обшукуються, або значних за розміром і глибиною калюж використовують механічний метод. Трал застосовують для виявлення тіла людини чи його частин, які містяться у воді, або витягти предмети одягу, взуття, головні убори й інші предмети.

Інший метод, який використовують працівники поліції для пошуку та виявлення біологічних об'єктів – біосенсорний. Цей метод реалізується шляхом застосування спеціально натренованих службово-розшукових собак. Однак кінологічні центри собак з такими можливостями готують мало, оскільки на такі заходи практично відсутні замовлення.

Для виявлення знарядь злочину на місці події, зокрема зброї, гільз, виробів з дорогоцінних металів, предмети контрабанди тощо правоохоронні органи використовують електромагнітний метод, який реалізується у виді металошукачів, наприклад "GTI 2500", «Стерх Мастер –7234» тощо. У деяких випадках металошукачі застосовують для виявлення тіла людини, які злочинці приховують під поверхневим шаром ґрунту. Ці засоби ефективні у тому випадку, якщо на тілі людини чи в його одязі можуть знаходитись будь-які металеві предмети, наприклад, монети, ключі, ланцюжки, пряжка з ременю, металеві вставки або пластини в тілі людини тощо.

Список використаних джерел

1. Кобець М.В. Засоби виявлення знарядь та предметів злочину : [навчально-практичний посібник] / М.В. Кобець, А.В. Іщенко, А.В. Кофанов. – Київ : «Три К», 2011. – 144 с.

2. Кобець М.В. Технічні засоби пошуку у правоохоронній діяльності // Сучасна спеціальна техніка. – Київ : Держ. наук.-досл. ін-т МВС України, 2016. – №2 (45). – С. 80–88.

3. Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб : [посібник] / А.В. Іщенко, А.С. Шевченко. – К.: РВВ МВС України, 2005. – 146 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI.

5. Спеціальна техніка: основні поняття, терміни та визначення : [навчальний посібник] / М.В. Кобець, Б.В. Жуков, П.П. Артеменко, В.А. Кудінов. – Київ : Аванпост-Прим, 2013. – 192 с.

6. Помозов В.В. Георадар как универсальный поисковый прибор / В.В. Помозов, Н.П. Семейкин // Специальная техника. – Москва. – 2001. – №2. – С. 1–4.

Кобилянський Олег Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕКСПЕРТИЗА ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Криміналістична експертиза холодної зброї з часу своєї появи має доволі суб'єктивний і суперечливий характер. Причиною цьому є як повна відсутність законодавчої бази, так і недосконалість Методики дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів (далі – Методика) [1, с. 135].

Проблемами криміналістичного дослідження холодної зброї займалися багато провідних вітчизняних криміналістів, такі як Бергер В.Є., Біленчук П.Д., Кобилянський О.Л., Кофанов А.В., Кофанова О.С., Прохоров-Лукін Г.В., Рибалко Я.В., Садченко О.О., Самусь О.Р., Ягодін О.П. та інші.

Однак в одних випадках деякі з пропозицій криміналістів не були науково-обґрунтовані, в інших – суперечать самій концепції загального поняття холодної зброї, а якщо ж автор і пропонував внести свої позитивні зміни в Методику, то згодом його пропозиції не були враховані.

Проте сьогодні взагалі стає актуальним питання в недоцільності існування самого поняття холодної зброї, особливо в тому вигляді, в

якому визначення даного поняття подано в Методиці. Воно було «скопійовано» з російської Методики без урахування диференціації холодної і метальної зброї [2, с. 118]. За українською Методикою метальна зброя відноситься до різновидів холодної зброї (п. 1.2.1.2.), на відміну від російської.

Це, на нашу думку, пояснюється низкою факторів. По-перше, калькуванням, наслідуванням російської Методики. Проте, навіть і цю роботу можна визнати безсистемною і фрагментарною. По-друге, відсутністю вітчизняного законодавства, яке б регулювало обіг різного виду зброї, в тому числі і холодної (Закон «Про зброю»). По-третє, відсутністю класифікатора зброї та озброєння і/або державних стандартів, які б встановлювали єдину класифікацію зброї.

Вся ця невизначеність призводить до суб'єктивізму в прийнятті рішення при проведенні експертизи холодної зброї та експертних помилок, і, як наслідок, призначення повторних експертиз.

В попередніх роботах автором не раз наголошувалось на проблемних аспектах використання вітчизняної Методики при проведенні експертних досліджень предметів щодо визнання їх холодною зброєю [1–4]. І ці тези є продовженням критичного осмислення деяких положень Методики.

Одним із таких аспектів є питання криміналістичних критеріїв визначення холодної зброї та загальних техніко-криміналістичних вимог до неї.

У відповідності до п. 3.2.1. Методики мінімальна довжина клинку повинна складати менше як 90 мм. Проте довжина самої зброї або її клинка не є якимись визначальними ознаками, а лише свідчать про розміри даного предмета. Холодна зброя визначається не довжиною, а можливістю її використання для нанесення тілесних ушкоджень. Справа не в довжині клинка, а в тому, що вся конструкція холодної зброї в цілому зручна і дозволяє наносити тяжкі і смертельні тілесні ушкодження.

Враховуючи це злочинці можуть виготовляти клинкову зброю, яка не буде підпадати під ці критерії, наприклад, клинок довжиною 89,5 мм. І, відповідно до існуючої Методики, наданий на дослідження предмет не буде мати сукупність необхідних конструктивних ознак. Отже, буде відсутній такий критерій визначення холодної зброї як призначеність для ураження цілі. А відповідно до п. 2.1. Методики «... предмети, у яких повністю або частково відсутня хоча б одна з цих загальних ознак, до холодної зброї не відносяться».

Зрозуміло, що і таким клинком можна нанести тяжкі і смертельні тілесні ушкодження. Через те, на нашу думку, такі

обмеження встановлювати недоцільно, оскільки можливість спричинення певного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень певним предметом повинна встановлюватися експериментально.

Різного роду ножі і предмети господарсько-побутового та спеціального призначення є невід'ємною частиною нашого життя. Виділити з безлічі предметів господарсько-побутового, спортивного та спеціального призначення холодну зброю доволі складно.

Не менш актуальним сьогодні є поява на ринку 3D-принтерів, які дозволяють отримувати геометрично точні копії зразків холодної зброї. Ці предмети стають невидимими для метало-детекторів, що в свою чергу дозволяє злочинцям безперешкодно проносити їх в місця, де встановлюються певні обмеження (наприклад, літаки).

Виходячи з цього, на нашу думку, варто зупинитися на певних криміналістичних рекомендаціях.

1. Вважаємо за доцільне виключити взагалі з національного законодавства норми, в яких наявне поняття «холодна зброя».

2. Законодавчо закріпити поняття «небезпечних предметів», носіння яких в місцях і за обставин, що явно не відповідають їх цільовому призначенню, повинно тягнути адміністративну відповідальність у вигляді значної суми штрафу та конфіскації «небезпечного предмету» (наприклад, поява в місцях проведення масових заходів з мисливським ножем тощо).

3. Законодавчо закріпити використання при вчиненні злочинів «небезпечних предметів» (ті, які до цього визнавалися холодною зброєю та конструктивно схожими виробами) як обставину, що обтяжує покарання.

Викладене вище та в попередніх роботах свідчить про наявність проблемних питань в цій галузі та необхідність їх комплексного вивчення та обговорення фахівцями в галузі криміналістики, судової експертизи, адміністративного та кримінально права.

Список використаних джерел

1. Кобилянський О.Л., Малікова А.О. Проблемні аспекти експертизи холодної зброї. Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень: матер. круглого столу (м. Київ, 21 листопада 2013 р.). Київ : ННІПФЕКП НАВС, 2013. С. 134–139.

2. Кобилянський О.Л., Малікова А.О. Проблемні аспекти експертизи холодної зброї (частина 2). Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень: матер. круглого столу (м. Київ, 10 квітня 2014 р.). Київ : ННІПФЕКП НАВС, 2014. С. 118–125.

3. Кобилянський О.Л., Малікова А.О. Проблемні аспекти експертизи холодної зброї (частина 3). Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: матер. круглого столу (м. Київ, 23 квітня 2015 р.). К.: ННІПФЕКП НАВС, 2015. С. 180–183.

4. Кобилянський О. Л. Проблемні питання експертизи холодної зброї. Криміналістичний вісник. 2014. №2. С. 65–73.

Ковальова Ольга Вікторівна,
завідувач сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Донецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

КЛАСИФІКАЦІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Аналіз наукових джерел показав, що класифікація науково-технічних засобів проводиться за різними підставами. Так, М. В. Салтевський класифікацію здійснює за: а) галуззю наукового знання; б) суб'єктом використання технічних засобів; в) спеціальним призначенням криміналістичних засобів [1, с. 56–57]. Р. С. Бєлкін пропонує умовно виділяти засоби і методи «польової криміналістики», тобто ті, що використовуються або можуть використовуватися не в кабінеті слідчого чи лабораторії експерта, а безпосередньо в «польових» умовах – на місці проведення слідчих дій, та лабораторну (кабінетну) техніку [2, с. 5–6]. Автор слушно називає такий поділ умовним, оскільки стрімкий розвиток технічних засобів і методів їх застосування створює об'єктивні передумови для застосування лабораторних технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Наочно це видно на прикладі створення пересувних криміналістичних лабораторій за різними напрямами роботи (для роботи на місцях ДТП, пожеж, вибухів тощо).

Зустрічається така класифікація науково-технічних засобів: а) взяті без змін із різних технічних і природничо-технічних наук; б) спеціально пристосовані для завдань криміналістики; в) спеціально розроблені для завдань криміналістики [3, с. 60; 4, с. 56].

Досліджуючи класифікації засобів, що застосовуються у досудовому провадженні, В. Г. Гончаренко відмічає їх широке призначення та пропонує розподіляти на: фотографічні, акустичні, фізичного моделювання, пошукові прості та аналітичні, а також допоміжні [5, с. 77–78].

Розгорнуту класифікацію науково-технічних засобів, що використовуються в розшуковій роботі слідчого, запропонували О. О. Закатов та Ю. Н. Оропай. Підставою для класифікації обрано цільове призначення науково-технічного засобу [6, с. 13–14].

За походженням розрізняють загально-технічні та техніко-криміналістичні засоби.

За функціональним призначенням – фотографічні, аудіовізуальні, акустичні, комп'ютерні, механічного виявлення і моделювання слідів, пошукові аналітичні, пошукові прості, допоміжні [7, с. 63].

За видом – прилади, апаратуру й устаткування, інструменти та пристрої, приладдя та матеріали, комплекти науково-технічних засобів (пересувні криміналістичні лабораторії, пересувні вибухотехнічні лабораторії, мобільні комплекси науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи).

За суб'єктом застосування – комплекти та комплекси науково-технічних засобів для слідчого, спеціаліста-криміналіста, спеціаліста-вибухотехніка, дільничного інспектора, інспектора ДАІ, судового медика, експерта й ін. [8, с. 48–49].

Спроби науковців розробити власні класифікаційні групи науково-технічних засобів заслуговують схвалення. Це сприяє поглибленому їх дослідженню та розробці рекомендацій для результативного застосування в практиці.

Вважаємо, що відповідно до того, яким джерелом доказів будуть слугувати результати використання науково-технічних засобів, а саме це прямо пов'язане з їхнім функціональним призначенням, можна запропонувати три групи таких науково-технічних засобів.

Перша група – це науково-технічні засоби, у результаті використання яких суб'єкти такої діяльності отримують матеріально фіксовані дані, які безпосередньо використовуються як доказова інформація у кримінальному провадженні.

Друга група – це засоби, результатом застосування яких є отримання суб'єктами інформації про наявність будь-яких предметів, явищ, процесів, що можуть виступати як самостійні джерела доказової інформації. При цьому слід враховувати, що інформація, одержана в результаті застосування науково-технічних засобів, не ґрунтується на матеріально-фіксованих даних. Тобто в цьому випадку суб'єкти отримують інформацію не у вигляді матеріально фіксованих даних, а у вигляді «одномоментних» доказів, для отримання яких було застосовано науково-технічні засоби, спрямовані на встановлення

певних предметів, явищ, процесів, що можуть втілитись у джерела доказової інформації.

І нарешті, третя група – це засоби, результат застосування яких проявляється в інформації, що має значення для розслідування кримінального правопорушення і яка може бути опосередковано використана як доказова у кримінальному провадженні.

Отже, усі існуючі науково-технічні засоби доцільно розподілити на три великі групи. Перша – засоби, застосування яких безпосередньо дозволяє отримати доказову інформацію у вигляді матеріально фіксованих даних. Такі науково-технічні засоби доцільно охарактеризувати як «науково-технічні засоби фіксації». Друга – засоби, що допомагають виявляти джерела доказової інформації; це «пошукові науково-технічні засоби». Третю групу складають науково-технічні засоби для експертних досліджень.

Таким чином, визначення функціональної природи будь-якого науково-технічного засобу, цільового призначення, можливостей виділення ознак та групування науково-технічних засобів дозволяє розв'язувати правові та організаційні питання, безпосередньо пов'язані з результатами застосування цих засобів [7, с. 66].

Отже, за функціональним призначенням і напрямами використання одержаних результатів науково-технічні засоби доцільно класифікувати на: а) науково-технічні засоби, у результаті використання яких суб'єкти цієї діяльності отримують матеріально фіксовані дані, що безпосередньо використовуються як доказова інформація у кримінальному провадженні; б) засоби, результатом застосування яких є отримання суб'єктами інформації про наявність будь-яких предметів, явищ, процесів, що можуть виступати як самостійні джерела доказової інформації; в) засоби, результат застосування яких проявляється в інформації, що має значення для розслідування кримінального правопорушення і яка може бути опосередковано використана як доказова у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2006. 588 с.

2. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.

3. Криміналістика: підручник для студ. юрид. спец. ВЗО / за ред. В. Ю. Шепітько. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін-Юре». 2004. 736 с.

4. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Варфоломеєва Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

5. Гончаренко В. Г. Onus probandi в контексті процесуальних функцій і етики спілкування. Вісник Академії адвокатури України. Київ, 2005. Вип. 4. С. 5–9.

6. Закатов А. А. Оропай А. А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. Київ: РИО МВД УССР. 1980. 104 с.

7. Ковальова О. В. Використання науково-технічних засобів і методів у розшуковій роботі слідчого: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2014. 241 с.

8. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

Кожевніков Валерій Вікторович,
заступник завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАГМЕНТАРНИХ СЛІДІВ РУК

До ідентифікації особи шляхом виявлення особливостей будови контурів папілярних ліній (у т.ч. форми, розмірів, розташування та взаєморозташування пор) звертаються у разі, коли неможливо встановити факт тотожності під час виконання дактилоскопічної експертизи традиційним методом [1, с. 56]. Це зазвичай буває у випадках, коли на дослідження надходять сліди рук з невеликим об’ємом дактилоскопічної інформації або подібні сліди виявляються під час дослідження об’єктів в лабораторних умовах.

На стадії попереднього дослідження експерту слід у першу чергу звернути увагу на стан і упаковку об'єктів, які надаються для виявлення слідів рук. Бажано, щоб на дослідження об’єкти надходили не обробленими. Це пов’язано з тим, що інспектор-криміналіст на місці події не завжди зможе правильно підібрати спосіб обробки поверхні об’єкту відповідно до її властивостей, що може призвести до «забивання» пор [2, с. 127]. Більш того, оброблений на місці події об’єкт потребує певних особливостей упакування, з метою уникнення знищення чи пошкодження виявлених слідів.

Не менш важливо звертати увагу на якість експериментальних зразків відбитків рук особи. Необхідно, щоб відбитки були достатньо повні та чіткі, а також були відібрані у спосіб, аналогічний до умов механізму слідоутворення слідів чи копіювання [3, с. 29].

На стадії роздільного дослідження експерт з'ясовує наявність у фрагменті сліду традиційних загальних та окремих ознак, а також окремих ознак мікрорельєфу папілярних ліній [1, с. 59]. Одразу слід зауважити, що у випадку нечіткого відображення сліду, зі значними спотвореннями або якщо мікрорельєф поверхні не дозволяє дослідити фрагмент сліду, проводити подальше дослідження буде недоцільно.

Під час пошуку ідентифікаційних ознак, експерту слід звертати увагу на такі загальні ознаки, як напрям потоку папілярних ліній та ступінь його кривизни, що допоможе в подальшому визначити ділянку папілярного узору, яким залишено даний слід, а також враховувати й інші ознаки, які зможуть вказати на певну ділянку.

Якість та повнота дослідження фрагментарних слідів залежить від професіоналізму, особистого досвіду та гостроти зору експерта, а також від психологічних особливостей сприйняття експертом ідентифікуючих ознак.

Критична та об'єктивна оцінка даних, отриманих в ході дослідження залежить від здатності експерта відрізнити ознаки папілярного узору від мікроструктури слідосприймаючої поверхні, наскільки правильно експерт зможе визначити положення, форму і розмірні характеристики мікроознак. Таке дослідження слід починати при малому збільшенні, коли в поле зору потрапляє весь слід. При значному збільшенні аналізуються ознаки, що характеризують окремо взяті деталі папілярного узору і окремі ділянки самих папілярних ліній. Закінчується дане дослідження виявленням і аналізом поро- та еджеоскопічних ознак в сліді.

Стадія роздільного дослідження завершується оцінкою взаємного розташування виявлених в сліді відображень пор та еджеоскопічних ознак, і робиться висновок про придатність сліду для ідентифікації [1, с. 60].

Оцінюючи виявлені загальні та окремі ознаки з огляду на ступінь індивідуальності їх сукупності, експерт стикається з деякими труднощами. Це пов'язано з тим, що в процесі слідоутворення, обробки, копіювання тощо частина мікроознак може бути втрачена, деякі ознаки можуть відтворитись із викривленням, частина ознак (як дійсних, так і хибних) може з'явитись в момент утворення сліду. Частина ж очевидних ознак на момент дослідження може бути недостатньою за обсягом. Фактично, в таких випадках визначити

придатність сліду для ідентифікації за мікроознаками папілярних ліній можливо буде лише в процесі порівняльного дослідження. Однак в цьому випадку результат буде напряму залежати ще й від якості порівняльних зразків [3, с. 30].

Дії експерта на стадії експертного експерименту в основному зосереджені на відібранні експериментальних зразків [3, с. 30]. Адже відмінність механізму отримання відбитків на дактилокарті шляхом прокатки від механізму утворення слідів на об'єкті може привести до суттєвих відмінностей у відтворенні одних і тих самих ознак в досліджуваному сліді та відбитку. Тому доцільно ще розглядати й особливий порядок відбору експериментальних фрагментарних слідів, а саме:

– отримання експериментальних слідів при тих же умовах і з тим же механізмом їх утворення, при яких були залишені й досліджувані сліди (відповідною частиною потоку папілярних ліній на досліджуваному об'єкті або об'єкті, який аналогічний досліджуваному за структурою; з передбачуваною або різною силою натиску, а також з різною кількістю слідоутворюючої речовини і тривалістю контактного впливу);

– отримання декількох експериментальних слідів, залишених у максимально наближених умовах;

– відбір експериментальних слідів та відбитків проводити як із неочищених, так і з очищених від бруду та пилу рук особи, що перевіряється;

– можливість вивчення мікроознак, які відтворились у сліді в результаті експерименту, безпосередньо на об'єкті.

Порівняльне дослідження проводиться способом безпосереднього зіставлення ідентифікаційних ознак сліду і відбитку в зразках, використовуючи оптичні прилади різного збільшення,

Встановлення самого факту збігу обмеженої кількості деталей узору за їхнім виглядом та взаєморозташуванням не є визначальним, так як не дозволяє встановити індивідуальність їх сукупності.

У процесі порівняння, в сліді можуть бути встановлені нові ознаки мікрорельєфу, які під час роздільного дослідження експерт може не врахувати або прийняти за випадкові утворення, зумовлені особливостями механізму відображення [1, с. 62].

Закінчується процес порівняльного дослідження саме порівнянням мікроознак – конфігурації пор та країв папілярних ліній.

Оцінка результатів порівняльного дослідження повністю залежить від наявної індивідуальної сукупності ознак та дозволяє експерту вирішити наступні питання, а саме:

– придатність досліджуваного фрагментарного сліду для ідентифікації (висновок ґрунтується на основі якісно-кількісної оцінки сукупності ознак, які відобразилися в сліді, а також виявлених в процесі порівняльного дослідження з ознаками в експериментальних слідах);

– висновок про наявність тотожності (висновок ґрунтується на підставі збігу індивідуальної сукупності ознак в досліджуваному сліді та експериментальних слідах).

Разом з цим, є ряд причин, які не дозволяють експерту вирішити ці питання в категоричній формі, внаслідок чого експерт приходить до висновку про неможливість вирішення даного питання, а саме:

– на дослідження надано слід неналежної якості (не чіткий, відсутні деталі папілярного узору, малий обсяг дактилоскопічної інформації, більшість мікроознак відобразилися в сліді зі значними спотвореннями);

– експерту не вдалося локалізувати частину потоку папілярних ліній, якою залишено досліджуваний фрагментарний слід чи відтворити механізм утворення даного сліду, внаслідок чого не вдалось отримати експериментальні зразки необхідної якості [3, с. 34].

Підсумовуючи викладене, при дослідженні фрагментарних слідів рук експерту слід звернути увагу на наступне:

– повністю відтворити процес слідоутворення досліджуваного фрагменту сліду під час отримання порівняльного матеріалу практично неможливо, оскільки мікроознаки в процесі слідоутворення зазнають значних змін;

– неможливо провести ідентифікаційне дослідження фрагментарного сліду незалежно від інших ознак, лише за пороскопічними ознаками;

– поро- та еджеоскопія як самостійні способи ідентифікації практично не застосовуються, оскільки при всій відмінності форм і розмірних характеристик, відображення їх в слідах зовні схожі, і відшукати досліджувані мікроознаки в експериментальних слідах серед сотень і тисяч інших навряд чи вдасться;

– при дослідженні фрагментарних слідів папілярних узорів дослідження мікроознак має важливе ідентифікаційне значення.

Список використаних джерел

1. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / [укл. Жолтанська І.І., Кузнєцов В.А., Щавелєв А.В., Димитрова А.В., Кушніренко Н.В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2014. 119 с.

2. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук : наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьева. Київ : Атіка, 2000. 152 с.

3. Пономарев В.В. Современная методика исследования паппилярных узоров при их фрагментарном отображении в следе // Эксперт-криминалист: федер. науч.-практ. журнал. М. : Юрист. № 2. 2009. С. 28–34.

Козьяков Ігор Миколайович,
начальник відділу Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, професор

МЕТОДИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті проведення конституційної реформи в сфері правосуддя (2016 рік) прокуратура України здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України).

Головна відмінність в характеристиці діяльності прокурора – процесуального керівника (насамперед від адміністративно-владної діяльності керівника органу досудового розслідування щодо організації праці слідчого) полягає у наявності повноважень владно-розпорядчого типу, комплекс яких закріплений у КПК України, зокрема в частині 2 ст. 36, ч. 5 ст. 284, ч. 2 ст. 305, ст. 284, ст. ст. 295–296 тощо.

Варто акцентувати увагу на тому, що прокурорські повноваження мають кримінальний процесуальний характер, спонукають слідчого на використання методики, техніки й тактики розслідування злочинів, використання всього арсеналу засобів, прийомів, способів провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і процесуальних дій. У гносеологічному аспекті вони націлені отримання відомостей про наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Керуючи роботою слідчого, беручи безпосередньо участь у провадженні слідчих дій, своєчасно вказавши на помилки, що були допущені під час розслідування, прокурор набуває фактичної і юридичної можливості наполегливо обстоювати в суді власні погляди

стосовно доведеності факту кримінального правопорушення й інших елементів обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Сказане створює умови для виокремлення наглядового та організаційно-управлінського аспектів криміналістичної методики процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням.

Формою прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування визначене процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням.

Відомо, що криміналістика певною мірою взаємопов'язана з наукою управління, положення якої реалізуються при формуванні рекомендацій з організації розслідування кримінальних правопорушень у цілому та науковій організації праці прокурора, слідчого зокрема. Технологія управлінської діяльності, пов'язаної з процесуальним керівництвом прокурором досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень містить у собі ряд операцій управлінського циклу, починаючи від постановки завдань і до отримання кінцевих результатів при безпосередньому контролі виконання ухвалених рішень і оцінці результатів діяльності.

Однак слід обов'язково взяти до уваги, що процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, які проводяться стороною обвинувачення, а також взаємодії із слідчим суддею; нарешті, забезпечення у процесі розслідування додержання та виконання законів України.

Формування сучасної кримінальної процесуальної парадигми, модернізація кримінального процесуального законодавства, утворюють для сторони обвинувачення головний виклик – необхідність переходу досудового розслідування та наглядової діяльності у формі фактичного керівництва слідством на якісно новий теоретичний і практичний рівень. Досягнення такого рівня можливо лише за умови, якщо головним пріоритетом і критерієм ефективності такої роботи визначити якість процесуального керівництва у кожному окремому кримінальному провадженні. Запорукою якості має бути визнана активна позиція прокурорів в організації досудового розслідування та їхня особиста участь у проведенні окремих слідчих і процесуальних дій, проведення яких мають будуватися на сучасному криміналістичному знанні.

Відтак, на фундаментальному рівні існує проблема, що пов'язана з розробкою теоретичних основ криміналістичного забезпечення організації та процесуального керівництва досудовим

розслідуванням – криміналістичного вчення про організацію та процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням.

На прикладному рівні актуальним є питання створення базової та окремих криміналістичних методик процесуального керівництва прокурором розслідуванням окремих видів кримінальних правопорушень. Їх кінцева мета має бути спрямована на розробку методичних рекомендацій (наукових і практичних порад), які утворюють два напрями:

1) методики оптимальної організації прокурором досудового кримінального провадження, яка має охоплювати визначення та організації ним оптимальної правової (на основі КПК та інших законів) процедури виявлення, закріплення та дослідження доказів із безумовним засвідченням їх допустимості, достатності і достовірності для подальшого використання у судовому розгляді кримінального правопорушення.

2) методики прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Даними розробками має охоплюватись сукупність заснованих на законі прийомів і способів застосування заходів до найбільш ефективного виявлення й усунення порушень законів під час досудового провадження.

Коломієць Олена Вікторівна,
доцент кафедри тактичної підготовки Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

АСПЕКТИ ТРУДОВОГО ПРОЦЕСУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Як відомо, професійна діяльність науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу вимагає від нього певного рівня психологічного і психофізіологічного статусу, що забезпечує її успішність і якість. З іншого боку, умови діяльності, сама професійна діяльність, її зміст суттєво впливають на психофізіологічний стан, здоров'я науково-педагогічного працівника, навіть за умови відповідності його індивідуальних особливостей вимогам педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури дав змогу встановити, що проблемою психічного і фізичного здоров'я педагогів займаються О. Смаковець, В. Бобрицька, Г. Зайцев, Л. Мітіна, Г. Мітяєва, М. Смірнов, В. Єфімова, М. Зоріна та ін. Відмітними рисами професії

педагога, що відображаються на стані його здоров'я, є наступні: праця педагога виступає одночасно як розумова і фізична, що поєднує і творчу, і організаторську, і дослідницьку діяльність; висока щільність міжособистісних контактів; велика кількість стресових ситуацій, висока нервовоемоційна напруга; періодична необхідність виконання запланованого обсягу роботи в жорстко регламентований термін; особлива відповідальність перед студентами і колегами; необхідність приймати оперативні рішення; значна мобілізація функцій аналізаторів, уваги, пам'яті.

Згідно із ст. 56 Закону України «Про вищу освіту» робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків і становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу). Норми часу методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти. Максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік.

Втім для професії науково-педагогічного працівника характерна відсутність чітких часових меж: нелегко встановити, коли закінчується виробнича, «службова» діяльність і починається суспільна. Він продовжує трудитися і в позаудиторний час: аналізує проведені заняття, продумує та розробляє зміст наступних, аналізує та нагромаджує нові знання. Навіть після припинення роботи думки про неї ще зберігаються, що виснажує нервову систему та часто призводить до виникнення неврозів.

Також діяльність педагогічного працівника характеризується нерівномірністю навантаження, розподілом уваги одночасно на декілька видів діяльності (творчу, організаторську, дослідницьку), постійним навантаженням на голосовий апарат.

Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» (наказ МОЗ України від 08.04.2014 № 248) визначають, що навантаження на голосовий апарат – це сумарна кількість годин, з напруженням голосового апарату протягом тижня.

Так, тижневе навантаження від 16 до 20 годин є показником допустимих умови праці, що характеризуються такими рівнями, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів (а можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступного робочого

дня) та не повинні чинити несприятливого впливу на стан здоров'я працівників.

Показником першого ступеня шкідливих умов праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів трудового процесу, які викликають функціональні зміни, що виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни, перерві контакту зі шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я, у тому числі й виникнення професійних захворювань, являється тривалість навантаження на голосовий апарат від 20 до 25 годин на тиждень.

Більше ніж 25 годин тижневого навантаження на голосовий апарат – ознака другого ступеня шкідливих умов праці, які здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять у більшості випадків до зростання виробничо обумовленої захворюваності та появи окремих випадків професійних захворювань, що виникають після тривалої експозиції.

У Переліку професійних захворювань, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662, викладацька робота віднесена до робіт, на яких можливе виникнення професійного захворювання, оскільки пов'язана з систематичним перенапруженням голосових складок протягом тривалого часу.

Згідно із зазначеною вище Гігієнічною класифікацією праці до шкідливих умов праці також відносять наступні показники напруженості трудового процесу, які типові для науково-педагогічних працівників ВНЗ: евристична (творча) діяльність, що вимагає вирішення складних завдань за відсутності алгоритму, контроль та попередня робота з розподілу завдань іншим особам, обробка, перевірка і контроль за виконанням завдання, відповідальності за безпеку інших осіб.

Слід зауважити, що всі ці особливості роблять діяльність педагогічного працівника значно складнішою, ніж у сфері обслуговування та матеріального виробництва. Таким чином, вже через 5–7 років постійної роботи в навчальному закладі у науково-педагогічного працівника з'являються порушення здоров'я та захворювання (виснаження, педагогічні кризи, дистреси, професійна деформація, емоційне вигоряння тощо), які відчутно знижують працездатність і ефективність професійної діяльності.

Дослідники визначають такі порушення здоров'я у педагогів: нервові розлади, порушення серцево-судинної системи, остеохондроз, порушення обміну речовин, системи травлення, захворювання верхніх

дихальних шляхів, патологія зору, у жінок – різноманітні гінекологічні захворювання, а також професійні деформації й емоційне вигоряння педагога.

Заслуговують на увагу і особливості трудового процесу науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Закон України «Про вищу освіту» визначає, що заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання – це заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Навчальний процес у таких закладах забезпечують дві категорії педагогічних працівників: особи, які відповідно до законодавства про працю працюють за трудовим договором (контрактом), а також особи, які проходять службу, наприклад, в Національній поліції України.

До науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, які проходять службу в Національній поліції, висуваються певні додаткові вимоги. Ці вимоги знаходять своє вираження і закріплення в законодавстві, зокрема у Законі України «Про національну поліцію». Існує особливий порядок професійного відбору кандидатів на службу в НПУ (спеціальна перевірка, тестування, медичний огляд тощо) та обов'язковість принесення присяги, текст якої затверджується у ст. 64. Закону України «Про національну поліцію». Мають єдиний однострій, зразки якого законодавчо затверджені, і відзнаки.

Порядок та умови проходження служби особами рядового та начальницького складу НПУ регламентуються Положенням про проходження служби особовим складом органів внутрішніх справ (Постанова КМУ від 29 липня 1991 р. № 114) та цілою низкою відомчих нормативно-правових актів. Особи рядового та начальницького складу НПУ повинні дотримуватись суворої ієрархії (субординації) залежно від посади, наказу (розпорядження) та

спеціального звання, а визначальним методом регулювання службових відносин є імперативний, який базується на владі та підпорядкованості.

Законом України «Про національну поліцію» для осіб рядового та начальницького складу НПУ визначені певні обмеження, пов'язані зі службою. В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. Поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень (ст. 10 Політична нейтральність). Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої (ст. 66 Службове сумісництво поліцейських).

Діяльність у сфері права, охорони громадського порядку та безпеки, так само як і діяльність у сфері оборони, належить до 1 класу професійного ризику згідно із постановою Кабінету Міністрів країни від 8 лютого 2012 р. № 237 «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності».

Клас професійного ризику – це рівень виробничого травматизму і професійних захворювань за видами професійної діяльності, що визначає ступінь вірогідності втрати професійної працездатності або смерті працівника під час виконання трудових обов'язків, з урахуванням результатів аналізу показників виробничого травматизму і професійних захворювань.

Службова діяльність атестованих науково-педагогічних працівників закладів освіти зі специфічними умовами навчання, як і звичайних поліцейських, за певних умов може бути пов'язана з небезпекою і стресовими ситуаціями. Своєрідність впливу небезпеки полягає в її постійній потенційній присутності. Можливість нападу на працівника поліції існує протягом усього часу виконання службових завдань, зокрема, патрулювання, чергування і, навіть, носіння форменого одягу та зброї.

Важливо враховувати той факт, що атестовані науково-педагогічні працівники закладів освіти зі специфічними умовами навчання виконують у повному обсязі навчальну, методичну, наукову та організаційну роботу, передбачену Законом України «Про вищу освіту», а також службові обов'язки згідно із Законом України «Про національну поліцію», що додатково виснажує ресурси стійкості до

стресу, знижує працездатність й збільшує ризик виникнення психосоматичних розладів.

Таким чином, у педагогічній діяльності поряд із загальними факторами ризику здоров'я працівників розумової сфери (наприклад, нервово-емоційне напруження, інформаційні перевантаження, гіпокінезія) є і специфічні фактори ризику такі, як: значне голосове навантаження при виконанні професійних обов'язків, переважання в процесі трудової діяльності статичного навантаження, великий обсяг зорової роботи, порушення режимних моментів праці та відпочинку.

Комаринська Юлія Борисівна,
заступник директора навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ з навчально-методичної та наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент

ДОПИТ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИБУХІВ, УЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

Враховуючи існуючі класифікації та традиційні криміналістичні ознаки класифікації злочинів, окремою категорією злочинів, вчинених із застосуванням вибухових речовин чи пристроїв є злочині, вчиненні з необережності (необережне зберігання, експлуатація та поводження з вибуховими пристроями, речовинами) або службова недбалість.

Механізм необережних злочинів, що призводять до вибухів, суттєво відрізняється від навмисних правопорушень, під час яких вибух є способом вчинення. В основі даної групи злочинів знаходяться різного роду порушення спеціальних правил, що регулюють порядок організації праці, ведення тих чи інших робіт, проведення технологічних чи інших виробничих операцій тощо [1, с. 47].

Саме тому підготовка до допиту осіб, з недбалості яких стався вибух, або потерпілих, які є співробітниками підприємства, свідків, які в силу службових обов'язків перебували на місце вчинення вибуху або мали відношення до підготовчих робіт, має свої особливості та вимагає від слідчого ретельного, кваліфікованого підходу до цієї слідчої (розшукової) дії.

Під час досудового розслідування допиту належить визначальне місце: з усього бюджету часу, що витрачається слідчим на проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, на допит витрачається понад 80 %. Допит розглядають як процес передачі слідчому особою, що допитується, інформації про подію, яка

розслідується, або про пов'язані з нею обставини й осіб. На практиці – це одна з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але і тим, що у показаннях добросовісної особи, яка допитується, можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження. Допит вимагає від слідчого високої професійної майстерності [2, с. 443].

Особливості допиту потерпілих і свідків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, обумовлені низкою наступних обставин: а) суттєвим впливом характеру події, що відбулася, на стан потерпілих і свідків, їх стурбованістю за наслідки надання показань; б) потребою залучення до участі в допиті відповідних спеціалістів, особливо за відсутності у слідчого необхідних знань і досвіду розслідування таких злочинів; в) доцільністю використання для забезпечення точності відтворення сприйнятих обставин події ілюстративних матеріалів і об'єктів (фототаблиць, планів, речових доказів, плакатів і макетів вибухових пристроїв тощо), а також фіксації показань за допомогою різного роду графічних зображень (малюнків, креслень, схем) [3].

Наукову основу криміналістичного дослідження вибухових речовин, вибухових пристроїв та їх слідів становлять відповідні положення фундаментальних (фізики, хімії, математики, механіки тощо) і прикладних наук (піротехніки, військової справи, конструювання і технології виготовлення вибухових речовин, боєприпасів та вибухових пристроїв). У криміналістичному дослідженні вибухонебезпечних об'єктів застосовуються також загальні положення криміналістики, зокрема щодо механізму утворення слідів вибуху, ідентифікації об'єкта за слідами, установлення цілого за частками тощо, а також знання із судової медицини, насамперед у галузі дослідження впливу вибуху на тіло людини та її одяг тощо. Криміналістична практика, як зазначає І.Ф. Пантєлєєв, спонукає природні та технічні науки шукати нові своєрідні шляхи дослідження криміналістичних об'єктів. У процесі цього пошуку і виникають нові криміналістичні методи та засоби, зароджуються нові галузі криміналістичної техніки [4].

Під час підготовки до допиту спеціаліст може допомогти слідчому збудувати уявну модель події, охарактеризувати особливості виробництва, особливості режиму роботи на об'єкті, особливості матеріалів та механізмів, що використовуються під час виробничого процесу тощо.

У потерпілих у справах даної категорії з'ясовують, яким чином вони опинилися на місці вибуху, які події передували вибуху, хто знаходився на цьому місці або зустрівся на шляху, чи не здалася їм підозрілою чия-небудь поведінка; як розвивалися події після вибуху і т. ін. [5, с. 64]

Зрозуміло, що допит осіб, які підозрюються у вчиненні злочину з необережності, в наслідок його протидії розслідуванню буде більш складним. Саме тому вже на етапі підготовки слідчий повинен продумати тактику допиту, визначити можливі тактичні прийоми та комбінації. Доцільно «діагностувати» вибухотехнічну обізнаність допитуваного. Повна його непоінформованість із загальновідомих питань даної тематики може бути наслідком «перегравання» допитуваного. Її можна використати як при оцінюванні його позиції, так і в наступній бесіді, демонструючи такий його невдалий «спосіб захисту» [5, с. 69].

Допит, як будь-яка слідча (розшукова) дія, виконує пізнавальну й засвідчувальну функції. Процесуальна форма реалізації цих функцій не дозволяє, вважати сам допит методом збирання доказів або методом практичної слідчої діяльності, як вважає В.Г. Лукашевич [6, с. 23]. Здійснення діяльності у формі допиту передбачає застосування різних методів, у тому числі психологічних і суто пізнавальних.

Список використаних джерел

1. Трегубов В.В. Использование специальных знаний при расследовании неосторожных преступлений, связанных со взрывами на объектах промышленности, транспорта, сельского и коммунального хозяйства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2007. 204 с.
2. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: Центр навч. л-ри, 2015. 544 с.
3. Поліщук В.В. Особливості допиту потерпілих і свідків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=393.
4. Кобець М.В. Науково-технічні (техніко-криміналістичні) засоби, які застосовуються під час попередження та розслідування кримінальних вибухів. URL: http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/234-naukovo-tehnichni-tehniko-kriminalistichni-zasobi-jaki-zastosovujutsja-pid-chas-poperedzhennja-ta-rozsliduvannja-kriminalnih-vibuhiv.html.
5. Бахін В.П., Михайлов М.А. Розслідування кримінальних вибухів: наук.-практич. посіб. Київ: НАВС, 2001. 132 с.
6. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий. Киев, 1989. 76 с.

Копин Валерія Миколаївна,
курсант навчально-наукового інституту № 2 Національна академії внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук ***Приходько Ю. П.***

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ

За останні роки в державі позначилася стійка тенденція зростання злочинів із застосуванням вибухових матеріалів. Застосування вибухових матеріалів для здійснення різного виду злочинів, а як правило це: диверсія і терористичний акт; розпалювання міжособистісних конфліктів; знищення або пошкодження майна; посягання на життя та здоров'я громадян; самогубство; незаконне зберігання вибухових матеріалів; приховування слідів іншого злочину (вбивства, крадіжки) тощо.

Практика розслідування злочинів за фактами кримінальних вибухів показала, що успіх їх розслідування залежить, в першу чергу, від того, наскільки грамотно і повно було оглянуте місце події і вилучені необхідні речові докази. Також, велику роль при отриманні значимих результатів вибухотехнічної і хімічної експертиз відіграють правильна упаковка і транспортування речових доказів. Навіть при правильному вилученні речових доказів, недотримання вимог щодо їх пакування, може привести до негативних результатів експертного дослідження.

Досвід експертної практики дозволяє виділити три типові ситуації щодо злочинів пов'язаних з використанням вибухових матеріалів:

– загроза вибуху по прийнятому анонімному повідомленню, коли вибуховий пристрій не виявлений;

– загроза вибуху при виявленні предмета, схожого на вибуховий пристрій;

– безпосередньо місце вибуху (тобто, вибух вже стався).

Перша типова ситуація: загроза вибуху по прийнятому повідомленню, коли вибуховий пристрій не виявлений.

Оскільки інформація, що поступила черговому, як правило, не містить відомостей, що дозволяє зробити які-небудь висновки, то необхідно раціонально організувати подальшу роботу виходячи із

забезпечення безпеки громадян і фахівців, що беруть участь в розслідуванні. Для цього необхідно вжити наступні заходи:

– терміново викликати фахівців вибухотехників з метою очищення місцевості від вибухонебезпечних предметів;

– визначити межу небезпечної зони. Відстань від неї до місця розташування вибухонебезпечного предмета визначається з урахуванням конкретної обстановки як правило, не менше 100 м на відкритій місцевості та 50 м у будівлі;

– організувати евакуацію людей з небезпечної зони;

– організувати оточення по межах небезпечної зони за допомогою постів і умовних знаків (червоні прапорці, огороджувальна стрічка і тому подібне);

– направити на місце події слідчо-оперативну групу.

Друга типова ситуація: загроза вибуху при виявленні предмета, схожого на вибуховий пристрій.

При виникненні цієї ситуації необхідно вжити наступні заходи:

– виконати увесь комплекс заходів, передбачених для першої типової ситуації;

– зробити фотографування, а по можливості - і відеозйомку вибухонебезпечного предмету;

– скласти детальний опис цього об’єкту: зовнішній вигляд, габарити і забарвлення, засоби перенесення і маскування(сумки, портфеля, валізи і тому подібне), зовнішній вигляд, габарити і забарвлення самого об’єкту(по можливості), видиме маркування і інші специфічні ознаки;

– при прибутті на місце події фахівців вибухотехників негайно вирішити питання про можливість транспортування вибухонебезпечного об’єкту у безпечне місце для його знешкодження або знищення;

– якщо фахівець з розмінування визнає можливим транспортування цього об’єкту, а також безпечними певні маніпуляції з ВП (повороти, підведення і тому подібне), то необхідно досліджувати поверхню вибухового пристрою на наявність слідів рук, при цьому доцільно зробити(по можливості) рентгенівську зйомку предмету;

– якщо фахівець з розмінування визнає необхідним зробити руйнування вибухонебезпечного предмету за допомогою гідроруйнівної гармати на місці події, треба вжити заходи по відвертанню розльоту осколків корпусу вибухового пристрою і інших вражаючих елементів(використати вибухозахисний контейнер, мішки з піском і т.п.);

– після руйнування осколки і інші фрагменти вибухового пристрою упаковуються і спрямовуються на експертизу;

Третя типова ситуація: огляд місця вибуху.

Оскільки на місці вибуху можуть бути вибухові пристрої, що не спрацювали, то необхідно викликати, окрім оперативно-слідчої групи, і фахівців зі знешкодження вибухонебезпечних предметів. При виявленні подібних предметів необхідно виконати увесь комплекс заходів, передбачених для другої типової ситуації.

Місце вибуху оглядається в наступному порядку:

– фіксується обстановка місця події (фото і відео зйомка);

– організовуються при необхідності рятувальні і аварійно-відновлювальні роботи, а за наявності жертв і потерпілих викликаються на місце події працівники відповідних медичних служб;

– детальному огляду мають бути піддані: об’єкт вибуху, територія, безпосередньо прилегла до місця вибуху, потерпілі, а також їх одяг, документи і речі;

– фіксуються в протоколі огляду місця події необхідні для проведення експертизи геометричні і якісні характеристики;

– збираються предмети з кіптявою, причому доцільно вилучати їх цілком, якщо об’єкт-носій занадто громіздкий, а локалізація кіптяви відома, то необхідно вилучити відповідний фрагмент об’єкту;

– здійснюється ретельний збір осколків і уламків вибухового пристрою (металеві осколки, шматки шнурів, дроту, електродротів, деталі годинникових механізмів, радіодеталі, елементи електроживлення, частини можливої упаковки);

– якщо вибух стався на ґрунті, беруться проби ґрунту безпосередньо з епіцентру вибуху, а також в якості зразків порівняння контрольні проби на достатньому віддаленні від місця вибуху;

– при зборі речових доказів не треба забувати про виявлення і фіксацію традиційних криміналістичних слідів (відбитки пальців, сліди взуття, сліди інструментів і тому подібне).

Інформація отримана на стадії попереднього дослідження слідів вибуху частіше всього є дуже приблизною неповною і такою, що не має доказового значення, але вона потрібна для визначення видів і послідовності проведення оперативно-розшукових заходів і здійснення слідчих дій, інформація ж отримана експертами в лабораторних умовах, здатна внести ясність в суть справи і відповісти на широке коло питань і дозвіл яких сприятиме розкриттю злочину, пов’язаного з вибухом. Але це твердження є істинним тільки за умови правильної фіксації і вилучення слідів вибуху, і послідовності призначення тієї або іншої експертизи. Вибухотехнічна експертиза, як правило, носить

комплексний характер, і її проведення вимагає залучення фахівців, що мають знання в різних галузях науки, техніки, ремесла.

Крім того, за фактом вибуху нерідко виникає необхідність в призначенні інших експертиз, послідовність проведення яких визначається з урахуванням інформації отриманої на стадії попереднього дослідження криміналістичних слідів, що є основними об'єктами подальших досліджень. Інакше кажучи, важлива для слідства інформація може бути втрачена, а речові докази передчасно видозмінені або зруйновані. Уникнути цього - одна з головних вимог криміналістичного підходу до дослідження усієї сукупності ознак, що виражають властивості речових доказів особливо за фактом кримінального вибуху.

Корж Валентина Павлівна,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Криміналістика, найбільш тісно пов'язана з науками кримінального й кримінального процесуального права. Процесуальні норми визначають межі й умови застосування криміналістичних рекомендацій, засобів, прийомів, методів під час досудового розслідування злочинів, дослідження, оцінки та використання доказів у суді. Удосконалення існуючих та розробка нових тактичних прийомів, рекомендацій виникає і як результат реформування кримінального процесуального законодавства. На жаль, політики, можновладці на сучасному етапі розвитку суспільства замість реформування здійснили руйнування кримінального процесуального законодавства. Псевдоновації окремих положень КПК України зруйнували низку інститутів кримінального процесуального права, деформували процесуальний статус слідчого, оперативного працівника, прокурора, судді. Формальна, непродумана, хибна політика можновладців, правове невігластво, кон'юнктура депутатського корпусу призвели до руйнування вітчизняних процесуальних інститутів, традицій, досвіду у сфері кримінального судочинства. Це призвело до юридичних колізій, хаосу та безладдя, неузгодженості у правозастосовній практиці, суттєвого погіршення

конституційних прав і свобод людини і громадянина у кримінальному процесі.

Науковий аналіз окремих положень чинного законодавства (за період з 2012–2018 роки) свідчить про здійснення спланованого руйнування функцій прокуратури, системи органів досудового розслідування. Вважаємо, правовим невіглаством законодавця положення, викладенні в нормах КПК України, Законі України «Про прокуратуру» , про обов'язок слідчого, прокурора реєструвати у ЄРДР заяви без проведення попередньої їх перевірки, розпочинати без відповідного процесуального акту розслідування кримінального правопорушення, тобто діяння не передбаченого Кримінальним кодексом України. За приписом ч.1 ст. 216 КПК України слідчі здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених Законом України «Про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення». Такого Закону в Україні не існує. Слідчий, прокурор, суддя порушують вимоги правової аксіоми – «не має злочину і покарання за нього, якщо не має закону». Вони використовують у процесуальних документах термін «кримінальне правопорушення» із посиланням на відповідні статті Кримінального кодексу, незважаючи на те, що у сфері кримінального законодавства аналогія повністю не допустима. За таких підстав обвинувальні вироки суддів є незаконними, у зв'язку неправильним застосуванням кримінального закону.

Способом вирішення цієї юридичної колізії у правотворчості та правозастосуванні є внесення змін до окремих положень КПК України, в яких вилучити термін «кримінальне правопорушення» та унормувати термін матеріального права – «злочин».

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, які десятки років ефективно використовували слідчі у практичній діяльності. Чинний КПК України не передбачає процесуальний порядок допиту підозрюваного, якому направляється підозра про вчинення злочину. Як свідчить практика, слідчі проводять допит підозрюваного, за його згодою і за участю захисника, за аналогією визначеної процесуальної процедури допиту підозрюваного у попередньому КПК України (1960р.). На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного шляхом внесення доповнення до глави 20 «Слідчі (розшукові) дії», де у відповідних статтях передбачити «Допит підозрюваного».

Вивчення та аналіз окремих положень КПК України свідчать про те, що має місце не реформування процесуальної системи, а її – деформування. Так, протягом багатьох років у слідчій практиці ефективно використовувалися криміналістичні рекомендації щодо тактики виїмки. При розслідуванні злочинів економічної

спрямованості документи є основним джерелом інформації про злочин, важливим доказом про спосіб злочину, його виконавців, інші обставини. У чинному КПК України не передбачено проведення виїмки як самостійної слідчої (розшукової) дії. Слід відзначити, що за приписом ч. 5 ст. 237 КПК України при проведенні огляду слідчий має право вилучати речі та документи, що мають значення для розслідування. Правові підстави, процесуальний порядок, наслідки огляду і виїмки різні. Чинним законодавством не визначений процесуальний порядок виїмки матеріальних носіїв, оригіналів первинних бухгалтерських та фінансово-господарських документів, комп'ютерної інформації, програм тощо. Це негативно впливає на слідчу практику, значно ускладнює виявлення і розслідування економічних та інших злочинів, призводить до формалізації слідчого огляду і не уможливлює вилучення оригіналів первинних бухгалтерських документів, або документів, що містять банківську таємницю. У зв'язку з цим, доцільно внести доповнення до глави 20 «Слідчі (розшукові) дії», де у відповідних статтях передбачити «Підстави та порядок проведення виїмки».

Слід зазначити, що реформатори кримінального процесуального законодавства України, зруйнували інститут обвинувачення у кримінальному процесуальному праві. Так, в нормах КПК України, Закону України «Про прокуратуру» викладено, що «прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінального правопорушення», тоді як в КПК України відсутні положення, які визначають правові підстави, процесуальну процедуру пред'явлення особі обвинувачення на досудовому слідстві, роз'яснення прав обвинуваченого та його допит. Необхідно констатувати, що складання обвинувального акта слідчим за погодженням з прокурором або прокурором відповідно до ст. 291 КПК України без пред'явлення особі обвинувачення та без визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину є не тільки порушенням прав обвинуваченого у кримінальному процесі, але й дискредитацією інституту обвинувачення у кримінальному процесі, руйнуванням функції державного обвинувачення в суді.

У криміналістичній літературі зазначено, що обвинувачення і тактика його здійснення беруть свій початок із досудового слідства. Версія обвинувачення та її доказове і криміналістичне обґрунтування офіційно закріплюються у обвинувальному висновку й в такому вигляді подаються до суду. Вважаємо, що у кримінальному судочинстві і прокурорській практиці мають місце юридичні колізії, коли норми КПК України зобов'язують прокурора в суді підтримувати обвинувачення, змінювати його (ст. 338 КПК України), висувати додаткове (ст. 339 КПК України), відмовляється від обвинувачення (ст. 340 КПК України), яке не було сформульовано на досудовому слідстві

і не пред'явлено особі. У своїй практичній діяльності прокурор вимушений у судовому засіданні в якості обвинувачення використовувати повідомлення про підозру, яке було вручено особі на досудовому слідстві. На наш погляд, ці суттєві прогалини у чинному КПК України унеможливлюють реалізацію основних принципів кримінального процесу: верховенства права, законності, презумпції невинуватості, погіршують правовий захист обвинуваченого, руйнують інститути кримінального процесуального права. У зв'язку з цим, чинний КПК України необхідно доповнити «Главою 22-а» у якій унормувати правові підстави висунення публічного і приватно-публічного обвинувачення, процесуальну процедуру притягнення особи як обвинуваченого та допит обвинуваченого.

Котляренко Лідія Теодорівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, доктор біологічних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ХІМІКІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Забезпечення розкриття та розслідування злочинів залежить від правильної взаємодії окремих підрозділів Національної поліції із суб'єктами досудового розслідування, в тому числі експертними підрозділами. На сьогодні активно відбувається процес реформування системи Міністерства внутрішніх справ України (далі МВС), який зачіпає різні напрямки правоохоронної діяльності.

Підготовка експертних кадрів у МВС відбувається в Експертній службі МВС України, а також у Національній академії внутрішніх справ. Так у навчально-науковому інституті № 2 Національної академії внутрішніх справ проходить навчання у магістратурі зі спеціальності 081 «Право» за спеціалізацією «Судова експертиза». Для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за даною спеціалізацією з напрямку хімічних досліджень студенти повинні мати базову вищу (академічну) хімічну або біологічну освіту. Під час навчання вони проходять спеціальну підготовку з проведення досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих та отруйних речовин. Навчання за спеціалізацією проходить у лабораторії досліджень матеріалів, речовин та виробів, а саме відділі досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) під

керівництвом висококваліфікованих судових експертів даного центру та науковців НАВС.

ДНДЕКЦ є державною спеціалізованою науково-дослідною установою судової експертизи – головним підрозділом Експертної служби МВС, на яке покладено організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю територіальних НДЕКЦ, як і Експертною службою загалом.

Навчальні дисципліни «Судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» та «Судова експертиза сильнодіючих та отруйних речовин» являють собою єдність аудиторної та позааудиторної роботи, різних форм самостійної роботи з обов'язковим контролем з боку викладачів.

Аудиторні заняття проводяться у формі лекцій, семінарських і практичних занять. На лекційних заняттях викладач у стислий формі викладає необхідний матеріал з певної теми. На семінарських заняттях викладачем і студентами здійснюється обговорення кожної теми з викладеного матеріалу, детально розглядаються проблемні питання, які виникають у студентів при їх засвоєнні. Лекційний матеріал, методичні вказівки для підготовки до семінарських і практичних занять, тестові завдання, відеофільми розміщені на WEB-сторінці НАВС для дистанційного навчання.

На практичних заняттях студенти виконують практичні завдання, які є однією із форм організації навчання, що має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, отриманих під час лекцій і семінарських занять, а також застосування цих знань на практиці.

Самостійна робота полягає у вивченні матеріалу, що виноситься на семінарські заняття, опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової літератури, ознайомлення із нормативно-правовими джерелами. Для опрацювання кожної окремої теми рекомендуються запропонована література, методичні поради до кожної теми.

На вивчення навчальної дисципліни «Судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» програмою передбачено 360 годин, з них аудиторних та на самостійну роботу по 180 годин. При вивченні навчальної дисципліни «Судова експертиза сильнодіючих та отруйних речовин» – усіх разом 330 годин, з яких аудиторних 180 годин, а на самостійну роботу відводиться 150 годин. За період вивчення дисциплін студенти повинні виконати не менше трьох навчальних експертиз з кожної навчальної дисципліни. Необхідно зазначити, що проведення навіть найпростішої експертизи не є механічним процесом, а є таким, що носить науково-дослідний, пізнавальний характер, вимагає від майбутнього експерта значної зосередження та творчого підходу, а отже, відповідного часу на її виконання.

По завершенні вивчення вище вказаних дисциплін згідно навчального плану студенти проходять двомісячні стажування в територіальних НДЕКЦ чи в ДНДЕКЦ і повинні самостійно виконати не менше шести навчальних експертиз відповідно до можливостей підрозділу в якому проходять стажування. Після успішного захисту представлених матеріалів проходження стажування, студент вважається допущеним до складання Державної атестації.

Таким чином, одночасне поєднання в освітньому процесі наукової та практичної складової підвищує не лише пізнавальну активність і самостійність студентів при вирішенні як навчальних, так і практичних завдань, але й забезпечує індивідуальний підхід у навчанні, розвиток професійного інтересу й мотивації, а також сприяє активному формуванню практичних вмінь і навичок у майбутніх судових експертів-хіміків з дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, сильнодіючих і отруйних речовин.

Кофанов Андрій Віталійович,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Кофанова Олена Сергіївна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

«ВТРАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ» ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ЧИННОГО КПК УКРАЇНИ

Головною метою заради якої призначалися для проведення висновки спеціалістів було втілення принципу швидкого (оперативного) отримання доказової інформації з метою розкриття та розслідування злочинів. Найчастіше для виконання, висновки спеціалістів призначалися по криміналістичним напрямам досліджень, одним з яких були «зброєзнавчі» дослідження.

Безумовно, чим швидше й у більшому обсязі слідчий (оперативний працівник) одержував корисну інформацію по справі, тим реальніші шанси на те, що злочин був би розкритий, а злочинець викритий. Тому зазначені дослідження найчастіше мали місце на початковому етапі розслідування, у стадії порушення кримінальної справи або (до початку «кримінального процесу»), на етапі оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення злочину, тобто тоді, коли необхідно було швидко одержати важливу доказову

інформацію, відображену у матеріальних слідах злочину, а умов, можливостей і юридичних передумов для проведення судової експертизи не було.

Проведені «зброєзнавчі» дослідження, коли вони оформлювалися таким документом як висновок спеціаліста, мали як процесуальний так і непроцесуальний характер. Існування їх в правовому полі або відсутність їх у такому, залежало від стадії процесу на якій він призначався та від органу (особи) який ініціював проведення дослідження.

Отже, під час проведення (на стадії проведення) оперативно-розшукових заходів (стадія виявлення ознак злочину) дослідження призначалися за завданням оперативних підрозділів (п. 4.1–4.6 Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України), – таке дослідження вважалося непроцесуальним, оскільки воно виведено за межі кримінального процесу (проведення слідства).

Дослідження вважалося процесуально регламентованим, якщо воно призначалося після порушення кримінальної справи – на стадії попереднього або судового слідства, на підставах заяви адвокатів (ст. 6 Закону України «Про адвокатуру», ст. 48 «попереднього» КПК України), за дорученням митних органів, нотаріату (п. 3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1999 № 53/5), за заявами установ і громадян (Закон України «Про судову експертизу»).

Найбільший дискусійні питання з правої точки зору, викликали не процесуальні дослідження з таких причин: проведення дослідження об’єктів та речовин, що можуть набути статусу речових доказів перед експертизою, як процесуальною дією; проведення дослідження поза межами кримінального процесу, тобто неможливість контролю за речовими доказами учасниками слідства; неповторність досліджень деяких об’єктів, зокрема в галузі «криміналістичного зброєзнавства» – саморобної зброї та саморобних патронів, для визнання яких вогнепальною зброєю або боєприпасами необхідно проведення експертного експерименту (експериментальної стрільби), а отже витрачання (знищення) певної кількості об’єктів (при проведенні дослідження застосовуються тільки ті методи, що не змінюють зовнішнього вигляду і властивостей об’єктів дослідження не спричиняють їхньої втрати і не виключають можливості подальшого експертного дослідження – п.5.3.4 Настанови, для спеціалістів які проводили зазначені дослідження актуальною була порада – не використовувати за необхідності всі об’єкти дослідження, так як можливе призначення проведення дослідження в іншій експертній

установі; не визнання «загалом» в кримінальному процесі висновку спеціаліста як джерела доказів; статус особи яка проводила дослідження – спеціаліст, у висновку якого було відсутнє письмове попередження за дачу завідомо неправдивого висновку. Як приклад можна навести таку ситуацію, в експертній установі системи МВС проводилось дослідження обрізу мисливської рушниці по кримінальній справі за завданням слідчого обласної прокуратури, яке було оформлене висновком спеціаліста. Зазначений обріз був визнаний вогнепальною зброєю придатною для проведення пострілів. Далі постала необхідність пред'явлення обвинувачення за ст. 263 КК України, крім тих, що вже були пред'явлені. У зв'язку з тим, що висновок спеціаліста не можна було покласти у основу обвинувального висновку, суддею винесена ухвала за поданням прокурора про призначення судово-балістичної експертизи, але тепер в іншу експертну установу системи МВС.

У зазначеному випадку була необхідна фіксація ходу і результатів досліджень, а це означало, що у випадках коли дослідження неможливо без застосування методик, що змінюють зовнішній вигляд об'єктів дослідження, додатково фіксується і фотографується початковий їхній стан, наводиться перебіг процесу дослідження з посиланням на методики, що застосовувалися, технічні засоби, опис виявлених ознак і результатів їхньої оцінки. А також повинен був бути вказаний характер змін і кількість витраченого матеріалу, все це повинно було бути засвідчено підписом особи яка би його проводила. Зазначені вимоги в сукупності дозволяли би дотримуватись найважливішого принципу доказового права – достовірності (перевіреності, як цілісності доказових властивостей досліджуваних слідів, так і достовірності отриманих, при їхньому дослідженні фактичних даних).

В той же час дослідження речових джерел доказової інформації, що мають перспективу згодом набути статусу речових доказів, на наш погляд, ні за яких умов не повинно було виводитися за правове поле, проводитися «негласно» поза юридичною формою і без фіксації ходу і результатів таких досліджень у юридичних (процесуальних) документах. Будь-яка робота з джерелами доказової інформації повинна здійснюватися гласно і фіксуватися процесуальними засобами. Фіксація повинна бути повною, всебічною і безперервною, починаючи з виявлення матеріального об'єкта, що має доказове значення, і закінчуючи його дослідженням. В іншому разі немає гарантій того, що доказові властивості вилученого предмета збережені

в незмінності, а сам предмет може бути джерелом достовірної інформації і засобом встановлення об'єктивної істини.

Таким чином, спостерігався суперечливий характер висновку спеціаліста з урахуванням можливості розширеної форми його викладення та додержання принципів достовірності і допустимості речових доказів на тлі проведення попередніх досліджень поза меж кримінального процесу, тому висновок спеціаліста потребував перегляду, а ні як не скасування його статусу в контексті кримінального процесу України.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В. Особливості експертних помилок та деякі шляхи їх запобігання під час проведення судово-балістичних експертиз / Криминалистика и судебная экспертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Мінюст України, КНДІСЕ. – К., 2015. – Вип. 60. – С. 275–287. http://bit.do/ezXDW

2. Кофанов А.В. Деякі аспекти проблематики підготовки судових експертів, їх взаємодії з керівництвом та оцінки проведених ними досліджень / Криміналістичний вісник : наук. практ. зб. / [голов. ред. В.В. Чернєй] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ПК «Типографія від «А» до «Я», 2013. – № 2 (20). – С. 107–116. https://u.to/h3j_Ew

3. Кофанов А.В. Недоліки психолого-правової (професійної) підготовки судового експерта як передумови виникнення експертних помилок / Криміналістичний вісник : наук. практ. зб. / [голов. ред. В.В. Чернєй] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ПК «Типографія від «А» до «Я», 2015. – № 1 (23). – С. 72–79. https://u.to/A3n_Ew

4. Кофанов А.В. Дискусійність висновку спеціаліста або його аналогу (минуле та майбутнє) / Актуальні питання стандартизації та акредитації трасологічних досліджень та досліджень зброї : матеріали міжвідом. наук.-практ. семінару (м. Київ, 12 січня 2018 р.) / КНДІСЕ. – К., 2018. – С. 30–34.

5. Кофанов А.В. Деякі питання оптимізації висновку експерта / Актуальні питання кримінального права, кримінального судочинства та кримінології, з нагоди 280 річниці з дня народження Чезаре Беккаріа : Матеріали Регіональної науково-практичної конференції. – К.: ДУІТ, 2018. С. 84–87.

Кравченко Вадим Олександрович,
судовий експерт сектору дактилоскопічних видів досліджень та обліків відділу криміналістичних видів дослідження Запорізького НДЕКЦ МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Питання строків виконання експертизи пов'язано, насамперед, з реалізацією одного із завдань кримінального судочинства – швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, недопущення затягування процесуальних строків розслідування.

На законодавчому рівні чітких посилань на строки проведення експертних досліджень немає. Замала увага цим питанням з боку науковців переважно пояснювалася думкою про недостатню науковість даної проблеми, але ми вважаємо, що визначення строків проведення експертизи має велике практичне значення і є актуальним при проведенні розслідування.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) та Закон України «Про судову експертизу» не містять положень, що вказують на строки проведення експертиз та досліджень. Водночас п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, вказує, що строк проведення експертизи та експертних досліджень встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців, керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах: 10 календарних днів – для матеріалів з невеликою кількістю об'єктів і простих за характером досліджень; 30 календарних днів – для матеріалів із середньою кількістю об'єктів або середньої складності за характером досліджень; 60 календарних днів – для матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень; понад 60 календарних днів – для матеріалів з дуже великою кількістю об'єктів або особливо складних за характером досліджень (досліджень з використанням криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів), при цьому строк виконання не повинен перевищувати 90 календарних днів.

У виняткових випадках, якщо експертиза є особливо складною і не може бути виконана в зазначені строки, більший розумний строк установлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив (ла) експертизу після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Попереднє вивчення матеріалів при проведенні простих та середньої складності досліджень не повинно перевищувати відповідно п'яти та десяти робочих днів; при складних та особливо складних дослідженнях – відповідно п'ятнадцяти та двадцяти робочих днів» [1].

Аналогічні строки проведення судових експертиз та експертних досліджень передбачені наказом МВС України № 591 від 17.07.2017 року «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [2].

Крім Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, терміни їх проведення регламентовано іншими відомчими нормативно-правовими актами. Наприклад, відповідно до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи від 08.10.2007 року № 397 [3], термін проведення амбулаторних та стаціонарних судово-психіатричних експертиз становить до 30 діб з моменту отримання всіх відповідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи й обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей термін може бути продовжений за узгодженням з органом, що призначив експертизу.

У деяких випадках загальні терміни проведення судових експертиз, які зазначені в Інструкції № 53/5, не збігаються з термінами, які зазначені в інших нормативно-правових актах, що регламентують проведення окремих видів судових експертиз та експертних досліджень. Так, Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 року № 6, вказує на те, що проведення судово-медичної експертизи повинно бути закінчене протягом одного місяця з дня отримання від органів досудового слідства або суду всіх необхідних матеріалів [4].

Аналогічні строки передбачені у Правилах проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів у бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення судово-медичних експертиз

(досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи, Правилах проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи (наказ МОЗ України від 17.01.1995 року № 6), де вказано, що строк виконання експертизи не повинен перевищувати одного місяця.

Порівнюючи чинне законодавство з нормативними актами колишнього СРСР, можна побачити, що на сьогодні строки проведення судових експертиз та експертних досліджень значно збільшилися. При встановленні термінів проведення експертиз, на наш погляд, необхідно враховувати такі фактори: складність дослідження (застосування складного обладнання; проведення експериментальних досліджень; застосування декількох методів; залучення додаткових фахівців установ України, у тому числі іноземних громадян; час, витрачений на проведення дослідження; вивчення додаткової літератури та інших матеріалів; доручення експертизи декільком фахівцям або установам); навантаження експерта; наявність необхідного для проведення експертизи обладнання; кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів та поставлених для вирішення питань; складність вирішуваних експертизою завдань та, відповідно, кількість поставлених питань; кількість залучених для експертизи фахівців; середній час, який було витрачено на проведення даного виду дослідження; ступінь розробленості методики проведення даного виду експертизи.

Терміни проведення експертизи у кожному випадку повинні конкретизуватися та контролюватися керівником експертної установи з урахуванням кваліфікації та стажу роботи експерта; кількості працюючих в установі експертів. Серед інших проблем, які впливають на строки проведення експертиз та експертних досліджень, варто зазначити перевантаженість експертів галузевих міністерств, у структурі яких функціонують відомчі експертні служби, у тому числі МВС.

Отже зазначимо, що неузгодженість строків проведення судових експертиз у нормативно-правових актах зумовлює необхідність розробки єдиних підходів до цієї проблеми та закріплення строків проведення експертиз в єдиному нормативно-правовому акті (наприклад у Законі України «Про судову експертизу»), узгодженому основними суб'єктами судово-експертної

діяльності – Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством охорони здоров'я України з урахуванням рекомендацій, викладених вище.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз: наказ Мін'юсту України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

2. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Наказ МВС України від 17.07.2017 року № 591. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17.

3. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2007 № 397. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02.

4. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується системними трансформаційними змінами, оскільки він обумовлений епохою глобалізації. Очевидно, що розвиток криміналістики в третьому тисячолітті обумовлений глобалізаційними процесами, а значить постійним прагненням науки до розширення обсягу досліджуємих об'єктів і можливості їх пізнання з допомогою сучасних ноозасобів, інтерактивних методів і грідтехнологій.

Основні засади поняття науки криміналістики вперше сформулював австрійський вчений – Ганс Гросс в 1892 р. на основі узагальнення тогочасної правової бази, наукових розробок, досвіду судової практики ряду країн Європи з континентальною системою права.

Фактично в цій праці були систематизовані накопичені на той час у світі знання про засоби пізнання, доказування, розслідування, які використовуються в правосудді і судочинстві. Практично це перша наукова праця у світовій юриспруденції, в якій були системно узагальнені засоби і методи пізнання, доказування, розслідування, які використовувались на той час у сфері кримінального провадження.

На думку В. Я. Колдіна класичним зразком безсистемних моделей науки криміналістики є сучасна криміналістика США [1, с. 15–17]. Вірогідно це тому, що вона, як вважає американський дослідник Р. М. Перкінс, бере свій початок від системи поліцейської науки, яка представляє собою конгломерат відомостей кримінального права, кримінального процесу, криміналістики і правил професійної діяльності поліцейського.

Дійсно, в різних державах світу є своє бачення сутності науки криміналістики. Так, наприклад, в Великій Британії та США поряд з терміном «криміналістика» використовується «поліцейська техніка», «поліцейська лабораторія», або «судова наука». У Німеччині використовується термін «поліцейська наука» та «природничо-наукова криміналістика».

Очевидно, що формування предмета науки криміналістики має певний історичний аспект, суть якого до цього часу становить дискусійну проблему. Зазначимо, що поява науки криміналістики була зумовлена потребами самого життя, оскільки необхідність запобігання, протидії і розслідування фактів вчинення злочинних посягань була завжди.

В Україні теж є різні погляди щодо визначення сутності предмету науки криміналістики. Так, І. І. Когутич вважає, що криміналістика забезпечує суб'єктів кримінального провадження відповідними знаннями. Виявляючи об'єктивно обумовлені найсуттєвіші, найстійкіші якісні зв'язки і взаємозалежності (закономірності) злочинної діяльності, пізнаючи їх, криміналістика розробляє шляхи, прийоми боротьби зі злочинами та засоби, методи і рекомендації щодо їх дослідження, озброюючи ними оперативних співробітників, експертів, слідчих, прокурорів і суддів [2, с. 4].

Ю. М. Чорноус зазначає, що діяльність із розслідування, як і власне феномен злочинної діяльності – є головними предметами пізнання криміналістики. Сьогодні спостерігається розширення меж предмету науки криміналістики, пізнання й інших видів правозастосовної практики [3, с. 45].

Все це свідчить, що на окремих етапах становлення та розвитку науки криміналістики в різних країнах світу простежується

виокремлення окремих її новітніх напрямів – судове експертознавство, судове пізнання, судове безпекознавство, або у формуванні самостійних наукових дисциплін – судової медицини, судової психіатрії, судової психології, судової токсикології, судової хімії, судової фармакології, судової екології.

Отже, автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація суспільного життя зумовлює створення якісно нового напряму криміналістичної науки – «електронної криміналістики». Слідча і судова практика уже сьогодні потребують проведення спеціальних обстежень новітньої цифрової, електронної, телекомунікаційної техніки – цілої системи мобільного зв'язку, мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, ноутбуків та субноутбуків, електронних онлайн-засобів, електронних веб-проектів, системи відеоспостереження, сервісів всесвітньої мережі інтернет і їх відповідного програмного забезпечення.

Це обумовлено тим, що сьогодні з'явилися зовсім нові способи вчинення злочинів: кіберзлочинність, злочинність у сфері високих інформаційних технологій тощо. В повсякденний побут ввійшли також і такі нові терміни як «звукові, запахові, електронні і геномні сліди», «електронний підпис», «електронний документ». Вочевидь практика потребує розробки нових засобів і методів їх виявлення, порядку їх збирання і дослідження.

Водночас у сучасному вигляді криміналістична наука являє собою цілісну систему наукових знань, що має слугувати цілям: а) пізнання, доказування, розслідування юридично значущих фактів; б) запобігання та протидії злочинним проявам; в) забезпеченню встановлення істини в конституційному, цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Узагальнений досвід практики і наукових досліджень [4, с. 98–177] свідчить, що сьогодні засоби, методи та прийоми криміналістики успішно використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях освіти, науки і практичної діяльності [5, с. 481–494].

Криміналістика як сфера практичної діяльності своїми засобами, методами і технологіями сприяє ефективному забезпеченню запобігання, протидії, розслідування правопорушень, кримінальних проступків і злочинів. Зміни, які відбуваються в епоху глобалізації обумовлюють необхідність системного криміналістичного забезпечення діяльності органів юстиції, правосуддя, судочинства та правозахисних організацій з метою запобігання правопорушенням, відновлювання справедливості та забезпечення реалізації

конституційних прав і обов'язків людини та громадянина на засадах верховенства права, законності і об'єктивності.

Нині майже неможливо уявити ефективну стратегію, мистецтво, організацію і тактику запобігання, протидії, розслідування злочинів без впровадження в діяльність органів правосуддя, судочинства, правопорядку новітніх здобутків криміналістичної науки. Об'єктивне пізнання та доказування юридично значущих фактів, подій і явищ можливе тільки на основі використання як традиційних, так і сучасних криміналістичних знань, навиків і вмінь.

Список використаних джерел

1. Криминалистика: информационные технологи доказывания. Учебник для вузов / Под ред. В. Я. Колдина. – М.: Зерцало, 2007. – С. 15–17.

2. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія / І. І. Когутич. – Л.: Тріада Плюс, 2008. – 420 с.

3. Чорноус Ю. М. Криміналістика як навчальна дисципліна / Ю. М. Чорноус // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 січня 2015 р.) // Національна академія внутрішніх справ. – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 44–47.

4. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. / В. М. Юрчишин. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 276 с.

5. Біленчук П. Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник / П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков / За ред. П. Д. Біленчука. – 4-те вид. змін., доповн. і доопр. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 520 с.

Кулініч Наталія Дмитріївна,
здобувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Культурні цінності є культурні надбанням нації. Саме вони часто викликають підвищену зацікавленість представників кримінального світу. Висока ціна зумовлює попит на старовинні ікони,

картини, книги, а тому вони стають предметом крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайства тощо. Як свідчить аналіз слідчої, судової та експертної практики тим злочинам притаманний високий рівень законспірованості, підготовки, ретельне підшукування засобів проникнення, зброї, транспорту, залучення спеціалістів для перевірки предмету на цінність, планування способів передачі викраденого замовникам.

Сучасний стан боротьби зі злочинністю вимагає суттєвого переосмислення даної концепції, саме тому розробка та внесення пропозицій щодо вдосконалення порядку проведення судово-мистецтвознавчої експертизи.

Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року затверджено Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, яким визначається процедура атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз (крім судово-медичної, судово-психіатричної), внесення змін до методик, що пройшли атестацію та державну реєстрацію, а також припинення їх застосування [1]. На виконання, завдань передбачених Постановою, був створений Реєстр методик проведення судових експертиз, тобто офіційна електронна база даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз, які атестовані та рекомендовані до провадження в експертну практику [2].

За реєстраційним кодом «15.1» з 03.03.2003 року до реєстру була включена мистецтвознавча експертиза з розгалуженими видами методик її проведення:

Мистецтвознавчі дослідження визначення вартості живопису;

Методика грошової оцінки пам'яток;

Методика загальної класифікації і прогнозування вартості культурних цінностей;

Методика оцінки культурних цінностей;

Методика визначення вартості майна;

Методика оцінки антикварних російських самоварів;

Методика оцінки антикварних ювелірних виробів з діамантами;

Методика оцінки антикварних ювелірних виробів з гранатами;

Методика оцінки пам'яток історії, архітектури та місця будування;

Методика визначення стану збереження творів станкового живопису;

Методика атрибуції видань Кирилівського другу;

Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру.

Перелік питань, які вирішуються мистецтвознавчою експертизою:

чи є наданий на дослідження предмет оригіналом (авторською роботою), копією, виконаною від імені іншого автора, або копією, виконаного від імені автора;

хто є автором наданого на дослідження твору мистецтва;

чи підлягав даний твір мистецтва реставрації (який фрагмент тощо);

яку вартість має твір мистецтва;

чи містяться на наданому носії інформації твори, що пропагандують культ насильства та жорстокості;

чи є наданий на дослідження твір автентичним;

чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове або інше значення;

чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний характер;

чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного характеру;

чи мають місце в наданому на дослідження творі (літературному, кінематографічному, театральному, видовищному) сцени порнографічного характеру;

чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях, до дитячої порнографії.

Втім, ватро зазначити, якщо перед експертом становиться питання про вартість твору, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) обов'язково зазначається період (час), станом на який необхідно вирішити поставлене питання[4].

Об'єктами мистецтвознавчої експертизи є: предмети антикваріату; твори мистецтвознавства, а саме монументального та станкового живопису, графіки декоративно-ужиткового мистецтва, пам'яті архітектури, скульптура, дрібної пластики, музичні експерименти, нотна література, друкована продукція, аудіо- та відеозаписи та фотографії

Основними завданнями мистецтвознавчої експертизи є:

Проведення атрибуції твору; визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної та страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Наказом Міністерства Культури України від 11.09.2014 року №744 затверджено перелік державних установ, яким надається право проведення експертизи культурних цінностей [3].

За загальним правилам експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи [4].

Список використаних джерел

1. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2008 р. № 595 // офіційний вісник України від 14 липня 2008 р. – № 49. – С. 33.

2. Порядок введення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства Юстиції України від 02 жовтня 2008 р. №1666/5 // офіційний вісник України від 20 жовтня 2008 р. – №77. – С. 33.

3. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей: Наказ Міністерства Культури України від 11 вересня 2014 р. №744 // офіційний вісник України від 17 жовтня 2014 р. – №81. – С. 84.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства Юстиції України від 08 жовтня 1998 р. №53/5

Курилін Іван Ростиславович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Огляд є важливою слідчою (розшуковою) дією, під час проведенні якої слідчий виявляє, сприймає, вивчає та фіксує стан, властивості і ознаки матеріальних об’єктів, що знаходяться на місці події або пов’язані з розслідуваною подією, з метою виявлення фактичних даних, які мають значення для встановлення істини у справі [5, с. 95].

У процесі розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності своєчасне та якісне проведення слідчого

огляду із використанням спеціальних знань дозволяє слідчому виявити, зафіксувати, вилучити різні види слідів та інші об'єкти, при дослідженні яких встановлюються обставини події.

Огляд залежно від характеру об'єктів, поділяється на види, одним з яких є огляд місця події. Огляд місця події (місцевості, приміщення) є першочерговою та, як правило, невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка наближена за часом проведення до події злочину, а тому несвоєчасне його проведення при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, тягне можливу втрату важливих доказів [3, с. 3–12].

Як свідчить судово-слідча практика, різноманітність обстановки місця події та обставин, які належить з'ясувати під час огляду місця події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, різнохарактерність об'єктів (компакт диски, комп'ютерна техніка, засоби поліграфії, документи та ін.), які вивчає слідчий, а також складність завдань, що доводиться часто вирішувати йому в зв'язку з виявленням, вилученням та фіксацією зазначених об'єктів, обумовлюють необхідність використання спеціальних знань і залучення до огляду, з цією метою, відповідних спеціалістів.

Однією з передумов успішного проведення огляду місця події є ретельна попередня підготовка слідчого до нього.

Вже на першій стадії огляду, до виїзду на місце події, слідчий залежно від характеру події і слідчої ситуації, за наявності достатньої інформації про подію, може запросити відповідного спеціаліста та отримати від нього консультацію з питань подальшої підготовки до огляду, його учасників, намітити план дій, обговорити, які науково-технічні засоби необхідні, разом із спеціалістом перевірити їх наявність, комплектність та справність.

Під час самого огляду слідчий може прийняти рішення про залучення нових спеціалістів, якщо у цьому виникає потреба. У кримінальних провадженнях про злочинне порушення прав інтелектуальної власності спеціалісти сприяють слідчому в з'ясуванні обстановки місця події, визначаючи його межі та послідовність подальшого огляду, надають технічну допомогу тощо. Остання необхідна тоді, коли умови огляду специфічні й обстановка слідчому незнайома (наприклад, цех великого поліграфічного підприємства, значна кількість комп'ютерної техніки та поліграфічного устаткування тощо). Спеціаліст може звернути увагу слідчого на об'єкти, які важливо детально оглянути, виділивши ті, що необхідно оглянути у першу чергу; надати допомогу в організації робочого місця (наприклад, підключення освітлення, підготовка до застосування

науково-технічних засобів, настройка вимірювальних приладів тощо), налагодження вентиляції та організація захисту від шкідливих впливів якщо у поліграфічному цеху йде виробничий процес тощо.

Завершивши підготовчі дії слідчий збирає учасників огляду, і проводить інструктаж, роз'яснюючи їх функції та завдання. Під час інструктажу слідчий, після консультації із спеціалістами, з питань, що виникли (наприклад, про обставини події, механізм її розвитку), пояснює учасникам, на яку допомогу він очікує від них у процесі огляду.

Після підготовчих заходів слідчий приступає безпосередньо до огляду. На даній стадії спеціаліст може виступати консультантом. У всіх випадках його участі під час проведення огляду у кримінальних провадженнях про злочинне порушення прав інтелектуальної власності, він разом із слідчим, послідовно, за наміченим планом, вивчає матеріальну обстановку, за необхідності дає роз'яснення щодо значення окремих об'єктів та про способи більш детального їх вивчення, за завданням слідчого проводить фотографування місця події.

На динамічній стадії огляду спеціаліст допомагає визначити послідовність вивчення об'єктів та використання науково-технічних засобів і прийомів з метою виявлення, закріплення, вилучення слідів, з'ясувати їх походження, механізм утворення. За необхідності допомагає описати це у протоколі огляду місця події.

При динамічній стадії огляду частіше за все виявляється корисною допомога інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), який володіє прийомами та засобами виявлення і дослідження різних слідів, особливо – мікрослідів, слідів запаху, латентних слідів рук тощо.

Участь спеціалістів при застосуванні нетрадиційних прийомів та засобів виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів важлива тим, що він знає не тільки їх призначення, а й якості (умови взаємодії з поверхнею, ступінь усадки, час затвердіння) та може застосувати їх без ризику пошкодження речового доказу.

На цій же стадії спеціаліст виконує різні доручення слідчого, які пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням слідів й інших речових доказів. Наприклад, він може вилучити рослину, інтегральну мікросхему, знайти в комп'ютері певну програму або файл, провести фото- та відеозйомку упакування об'єктів, скласти план чи схему.

На заключному етапі огляду місця події у кримінальних провадженнях про злочинне порушення прав інтелектуальної власності, коли слідчий підсумовує проведену роботу, спеціаліст

допомагає описати обстановку, звертає його увагу на суттєві ознаки предметів і слідів, які повинні бути відображені у протоколі.

Також, під час проведення огляду місця події у зазначеній категорії проваджень, для отримання вірного уявлення про об'єкт іноді необхідні спеціальні знання та навички спеціалістів різного профілю, тому доцільно залучати спеціалістів з комп'ютерної техніки, програмістів, товарознавців, поліграфістів, біологів тощо.

Участь групи спеціалістів у проведенні огляду під час розслідування таких проваджень, обумовлюється складною обстановкою на місці події (наприклад, наявність на місці події значної кількості поліграфічного упакування, різноманітних носіїв інформації, складного поліграфічного обладнання, значної кількості різноманітних сортів рослин тощо). Спеціалісти різного профілю знань у цих випадках залучаються почергово, у разі виникнення під час огляду необхідності у з'ясуванні спеціальних питань, які потребують певних професійних знань.

Під участю групи спеціалісті при огляді слід розуміти спільну роботу двох чи більше спеціалісті різного профілю знань під керівництвом слідчого з виявлення, закріплення та вилучення доказів, а також з'ясування питань, які виникають під час вивчення слідів, предметів та обстановки. Підготовка та проведення огляду з участю групи спеціалістів суттєво не відрізняється від раніше розглянутих правил і рекомендацій. Слідчий перед тим, як приступити до огляду з участю групи спеціалістів різного профілю, на основі загального огляду місця події, повинен сам чітко з'ясувати матеріальну обстановку. Спеціалісти разом із слідчим оцінюють обстановку, визначають послідовність своїх дій, обговорюють питання, які потрібно з'ясувати під час проведення огляду, інформують один одного та слідчого про результати своїх спостережень, про виявлені сліди і речові докази, дають пояснення із спеціальних питань. У ході проведення інструктажу усіх учасників огляду слідчий одночасно ставить перед кожним спеціалістом певні завдання, спрямовані на виявлення, фіксацію та вилучення слідів і об'єктів на місці події, обговорює з ними план та послідовність подальшої роботи.

Спеціалісти, ознайомившись з обстановкою, залежно від поставлених перед ними завдань, можуть ставити один одному запитання, обговорювати майбутні дії. Проте слідчий організовує та спрямовує їх дії, з'ясовує, відбирає та фіксує необхідну інформацію, отриману під час проведення огляду місця події, предметів і слідів, приймає у ході огляду необхідні рішення.

Отже, участь спеціаліста у огляді місця події у кримінальних провадженнях про злочинне порушення прав інтелектуальної власності розширює можливості у роботі зі слідовою інформацією, забезпечує якісне виявлення, фіксацію, вилучення знайдених слідів і предметів, сприяє розшуку і викриттю злочинців.

Список використаних джерел

1. Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні. К.: Форум, 2004. 160 с.

2. Криміналістика: підручник / [Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін.]; за ред. П.Д. Біленчука. [2-ге вид., випр. і доп.]. К.: Атіка, 2001. 544 с.

3. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / Бахін В.П., Весельський В.К., Клименко Н.І. та ін.; за ред. Н.І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

4. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

5. Ціркаль В.В. Участь спеціалістів при проведенні слідчих дій: кримінально-процесуальні, організаційні й криміналістичні аспекти: навч.-практ. посіб. К.: Кантрі Лайф, 2003. 184 с.

Курята Леонід Леонідович,
аспірант докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ШАХРАЙСТВО

Системний підхід до проблеми вивчення злочину (злочинності) передбачає всебічне дослідження всіх його складових з точки зору використання різноманітних методів, розроблених в межах наук суміжних галузей.

Шахрайство полягає у протиправному заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою і відзначається тим, що особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, сама передає таке майно винному, вважаючи, що останній має право на нього. Особливістю шахрайства є те, що шахрай викликає у потерпілого спонукання, бажання передати йому майно чи уступити право на майно. Введений в оману, потерпілий сам добровільно передає винному майно чи право на нього [4, с.147].

Зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови поняттям «шахрай» та «шахрайство» надає такі визначення: «Шахрай – хитра, спритна й нечесна в учинках людина // Дрібний злодій» [1, с. 1615]; «Шахрайство – 1. Хитрий і спритний обман; крутійство, ошуканство. 2. Заволодіння індивідуальним майном громадян або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою» [1, с. 1615]. У Словнику російської мови С.І. Ожегова поняття «шахрайство» визначається таким чином: «Мошенничество – обман, неблаговидные жульнические действия с корыстными целями». Етимологічне значення терміна «шахрайство» є неоднозначним і відрізняється за змістом та обсягом, а також може використовуватись у різних аспектах. Із усіх запропонованих семантичних тлумачень, ми все ж звертаємось до визначення закріпленого у ст. 190 КК України, відповідно до якого шахрайство являє собою суспільно-небезпечне та кримінально каране діяння, сутність якого полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно, шляхом обману чи зловживання довірою.

Криміналістична характеристика злочину акумулює у собі інформацію, яка безперечно має прикладне криміналістичне значення та являє собою невід'ємний елемент криміналістичної методики розслідування, а також вже давно використовується поза її межами.

На думку автора, основними типовими елементами криміналістичної характеристики шахрайства є: спосіб шахрайства (у тому числі із урахуванням дій, спрямованих не лише на безпосереднє досягнення злочинної мети, але і діяльності шахрая щодо підготовки до вчинення злочину та приховування злочинного результату або своєї участі у злочині); характеристика особи злочинця або групи злочинців, що для досліджуваної категорії злочинів є більш типовим; характеристика особи потерпілого або групи потерпілих об'єднаних, спільною ознакою; місце вчинення злочину (поширення злочинних дії на території конкретної адміністративної одиниці; декількох адміністративних одиниць в межах однієї області; декількох адміністративних одиниць в межах декількох областей; дії, які відбуваються в межах однієї держави або транснаціональна злочинна діяльність); час вчинення шахрайських дій (в тому числі їх тривалість); предмет злочинного посягання (матеріальні цінності або права на них); використовуванні засоби та знаряддя [3, с. 274].

Разом з тим, з поміж усіх зазначених елементів, окрему увагу, необхідно приділити характеристиці особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. На думку автора, проблема вивчення особи злочинця є центральною та однією з найскладніших, оскільки злочин, будучи

результатом свідомої вольової діяльності людини, не тільки не може існувати поза особою, яка його вчинила, а й в більшій мірі обумовлюється сутністю і особливостями цієї особи.

Зусиллями багатьох вчених, представників різних галузей права, здійснено колосальний внесок у розробку методологічних та практичних рекомендацій стосовно боротьби із шахрайствами, а також висвітлення проблемних та актуальних аспектів щодо такої складної категорії як «криміналістична характеристика особи злочинця-шахрая».

За результатами узагальнення судової практики, на підставі отриманих відомостей стосовно ознак та властивостей, які характеризують певні групи шахраїв, можливо диференціювати їх на певні типи: випадкові шахраї, що здійснюють шахрайство уперше по легковажності, під впливом обставин або інших осіб; шахраї-рецидивісти, що здійснюють головним чином дрібні шахрайські витівки (як правило це раніше судимі раніше судимі за шахрайство та інші особи, що не мають постійного джерела доходу); шахраї – багатократні рецидивісти; шахраї-гастролери; шахраї, що здійснюють «шахрайство, яке триває» (по суті така незаконна діяльність зводиться до постійного отримання яких-небудь або будь-яких матеріальних благ); шахраї-аферисти або шахраї-професіонали (спосіб життя таких осіб пов'язаний із систематичним здійсненням злочинів, які є для них основним джерелом отримання коштів для існування) [2, с. 51].

Особа шахрая значно відрізняється від особи інших злочинців (злодіїв, грабіжників, хуліганів), незважаючи на зовнішню схожість багатьох характеристик. Як правило шахраям притаманний хитрий розум, акторські здібності, розвинена фантазія, уміння орієнтуватися в складній обстановці та уміння використовувати обстановку на свою користь. Здебільшого шахраями є особи, які мають певні знання з психології людини. Шахраєві властивий розвинений інтелект, сила переконання, витончена наполегливість в реалізації злочинного задуму. Вивчення особи шахрая свідчить про їх високий професіоналізм, вузьку спеціалізацію, досить широкий кругозір, правові знання [5, с. 21].

Таким чином, вивчення основних рис, які дозволять характеризувати особу шахрая, та, побудова на підставі таких відомостей певних типових моделей, дозволить звузити коло пошуку суб'єктів, які вчинили шахрайство, швидко та правильно визначити місце та час вчинення злочину, побудувати робочі слідчі версії про мотив та мету злочину, про спосіб його вчинення, про місце

знаходження предметів злочинного, а також забезпечити дотримання розумних строків розслідування.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, 2007. 1728 с.
2. Волженкин Б. В. Мошенничество. Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе. 1998. С. 20–25.
3. Курята Л.Л. Криміналістичні засади розслідування шахрайства. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 272–275.
4. Курята Л.Л. Криміналістична характеристика розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів та її значення для розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 145–148.
5. Попов С. Зловживання довірою при шахрайстві. Кримінальне право. 2004. № 9. С. 21–25.

Линник Олена Валеріївна,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Лінгвістична експертиза – це процесуально регламентоване експертне лінгвістичне дослідження усного і (або) письмового тексту, що завершується наданням письмового висновку експерта з питань, вирішення яких вимагає застосування спеціальних пізнань. Вона визначає фактичні дані про особу автора (чи виконавця) тексту та про умови створення мовного повідомлення (мотивацію, цілі, настанову автора, збиваючи фактори, викривлення відображеної у свідомості інформації, адаптацію мовних засобів до можливостей адресата, маскування мовної ситуації шляхом диктування, навмисного викривлення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві, тощо). Тобто, лінгвістична експертиза надає інформацію стосовно учасників мовленнєвого акту, умов його протікання та співвіднесеності його результату (тексту) з дійсністю [1].

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди:

1) лінгвістична експертиза писемного мовлення, об'єктом дослідження якої є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі;

2) лінгвістична експертиза усного мовлення, об'єктом дослідження якої є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксованій у (відео) фонограмі [2].

Слід зазначити, що особливістю досліджуваної криміналістичної експертизи є те, що вона сприймається експертом на слух і характеризує різні властивості звукового ладу мови, відображають індивідуальні мовні і мовленнєві навички, а також інтелектуальні здібності та особливості викладення думок того, хто говорить. Однією з головних переваг лінгвістичних ознак є те, що експерт при їхньому виділенні здатний зафіксувати дрібні відтінки, відхилення у звучанні мови, оцінювати розходження, що не піддаються сьогодні інструментальному вимірюванню.

Для досягнення результату у проведені судово-лінгвістичної експертизи експерт повинен уміло орієнтуватися у таких лінгвістичних дисциплінах, як: фонетика, фонологія, синтагматика, акцентологія, лексикологія, семасіологія, фразеологія, словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика, діалектологія, соціолінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика.

На сьогоднішній день даний вид експертного дослідження активно розвивається в теоретичному і методологічному плані, стає більш затребуваним в процесі слідчих і судових дій.

За останні роки збільшилась кількість цивільних справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, за позовами щодо виборчих технологій, реклами, та кримінальних проваджень щодо наклепу, образи тощо. Тобто виникнення лінгвістичної експертизи зумовлено сучасним етапом розвитку суспільно-мовної ситуації в Україні.

Аналізуючи літературні джерела і експертну практику, С. М. Вул дав визначення предмета судової експертизи писемного мовлення – це фактичні дані, істотні для розслідування і судового розгляду кримінальних або цивільних справ, які встановлюються за допомогою спеціальних знань в галузі судової лінгвістики та об'єкта як продукту мовленнєвої діяльності людини (слова, словосполучення, текст, групи текстів), які викладені в письмовій формі [4, с. 100].

Крім того, лінгвістична експертиза дозволяє вирішувати ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання.

У межах ідентифікаційних завдань встановлюються авторство тексту відносно конкретної людини, а також тотожність декількох анонімних текстів невідомого автора. До класифікаційних завдань судово-лінгвістичної експертизи відносяться встановлення статі, віку, соціального стану, професійної належності (в тому числі конкретних професійних навичок – діловодства, відбору показань, тощо), рівня освіти, рідної чи основної мови спілкування, місця формування мовних навичок або визначення діалекту, говірки, вплив яких спостерігається у досліджуваному тексті тощо.

Під зазначеними завданнями розуміються встановлення незвичного тимчасового психофізіологічного стану автора (виконавця) тексту на момент створення (виконання) останнього та розпізнання наявності у автора стійких патологій мовно-розумових процесів без постановки діагнозу. Розв'язання ситуаційних завдань передбачає моделювання, відновлення повної або часткової картини мовленнєвої ситуації, а саме: створення тексту в співавторстві, з імітацією чужого мовлення, з використанням довідкової літератури, з літературно-художньою обробкою, тощо [1].

Слід також зазначити, що практика проведення лінгвістичних досліджень показує, що найбільш складним і важливим є усвідомлення органами, які призначають експертизи, і самими експертами того, на які питання може відповісти експерт. Це пояснюється тим, що лінгвістичні дослідження в Україні знаходяться на стадії формування й у методичних рекомендаціях до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, відсутній перелік питань, які вирішуються в рамках саме лінгвістичних досліджень [3, с. 130].

Отже, що лінгвістичний аналіз в цілому спрямований на дослідження усної мови, на збирання інформації, її обробки і виведення істини. Він відбиває соціальні, інтелектуальні, психофізіологічні й інші особистісні характеристики людини. Крім того, даний вид експертного дослідження спрямований і на вивчення характеристик, визначуваних анатомічними, фізіологічними і психофізіологічними особливостями індивідуума.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В. Криміналістика України: питання і відповіді: навч. посіб. URL: http://westudents.com.ua/glavy/62533-11-sudovo-lngvstichna-avtoroznavcha-ekspertiza.html (дата звернення: 30.10.2018).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // База даних

«Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 30.10.2018).

3. Судак Г. В. Лінгвістична експертиза у правозастосовній діяльності // Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 3. С. 128–132.

4. Вул С. М., Довженко О. В. О линвистической экспертизе как новом роде исследований в системе Минюста Украины // Экспертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики: материалы международной научно-практической конференции (7–8 сентября 2006 г., Симферополь). С. 99–101.

Лисенко Володимир Васильович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор;
Курілов Геннадій Миколайович,
кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ В УКРАЇНІ

Поряд із легальним виробництвом та реалізацією лікарських препаратів в Україні, останнім часом, значного поширення отримали факти їх підробки та фальсифікації. Така діяльність в Україні досягла загрозливих масштабів [1], не менше третини ліків на українському ринку – підроблені, сфальсифіковані [2]. Процвітання фальсифікату, донедавна, сприяла, зокрема, лояльність українського законодавства, де виробнику чи постачальнику фальсифікату лікарських препаратів загрожував незначний штраф. У нинішній редакції ст. 321-1 КК України за фальсифікацію лікарських препаратів (ч. 3) передбачено від 8 до 10 років позбавлення волі або довічне позбавлення волі за такі дії.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я фальсифіковані лікарські засоби – це препарати, які навмисно неправильно промарковані щодо ідентичності та назви виробника. Фальсифікованими можуть бути як оригінальні, так і відтворені препарати. Вони можуть містити інгредієнти у відповідному або невідповідному складі, можуть бути без активних речовин (найчастіше), з недостатньою їх кількістю або у підробленій упаковці.

Небезпека підробок в тому, що їх виробники зазвичай для виготовлення фальсифікату використовується дешеві, а часто прострочені за терміном придатності або погано очищені субстанції,

порушують технологію виробництва. Практика правоохоронних органів свідчить, що найчастіше підробляються дорогі імпортні засоби, переважно антибіотики і кардіологічні препарати.

Підроблені лікарські засоби, в багатьох випадках, є небезпечними для здоров'я. Це, відповідним чином, руйнує довіру громадськості до системи охорони здоров'я, постачальників лікарських засобів, до фармацевтичної промисловості та національних органів з контролю якості ліків. Невідповідне маркування, із зазначенням легального виробника, також може бути шкідливим для репутації та фінансового стану виробника, назва якого була незаконно використана на упаковці. Крім того, виробництво та обіг фальсифікованих лікарських засобів, як і будь-яка інша «тіньова» діяльність, завдає великих збитків державі (ненадходження податків до бюджету, витрати на лікування громадян тощо) та легальним суб'єктам фармацевтичного ринку.

Проблема незаконного обігу лікарських препаратів, їх підробки та фальсифікації актуальні не лише для України. Практика свідчить про загрозливі масштаби поширення таких препаратів у всьому світі. На думку фахівців фармацевтичного ринку біля 10 % світового ринку ліків є підробка та фальсифікація. В сегменті дорогих ліків, які продаються за низькими цінами, підробка сягає 75–90 %. У більшості випадків підроблені ліки не шкідливі для здоров'я та містять нейтральні для організму людини елементи (крейду, оливкове масло, дистильовану воду тощо). Однак практика свідчить також про використання у підроблених (сфальсифікованих) ліках шкідливих для здоров'я людини речовин.

Підроблені ліки в аптекарські мережі України потрапляють різними способами. Значна частина лікарських засобів ввозиться контрабандою із інших країни (Китай, Індія тощо), однак більшість фармацевтичних препаратів, останнім часом, незаконно виробляється в Україні на підпільних підприємствах. На жаль, ні контролюючі, ні правоохоронні органи не можуть точно підрахувати, скільки продається в Україні підробок та фальсифікату. Одні експерти визначають рівень фальсифікату біля 4 відсотків, на думку інших – такий обіг займає до 50 відсотків.

Фальсифіковані лікарські засоби можуть містити відповідні препарати (діючу речовину) з точним її складом, не відповідними інгредієнтами, без активних інгредієнтів, з недостатньою кількістю активного інгредієнта або з підробленою упаковкою. Нерідко спеціальними дослідженнями встановлювалося використання у

лікарських препаратах небезпечних для здоров'я інгредієнтів (антифриз, гудрон тощо).

Практика правоохоронних та контролюючих органів свідчить про існування чотирьох, найбільш поширених на сьогодні, способів підробки (фальсифікації) фармацевтичних препаратів: «ліки-пустушки»; «ліки-імітатори»; «змінені ліки»; «ліки-копії».

Найбільшого поширення в Україні отримали факти використання у ході підробки лікарських препаратів за основу нейтральної нешкідливої (індиферентної) речовини, тобто взагалі відсутність лікарської основи у фармацевтичних препаратах. У такому разі пігулки не містять діючої речовини, а включають лише допоміжні елементи (крейда, тальк, крохмаль). Загалом можна говорити про безпечність вживання пацієнтами таких фармацевтичних препаратів. В окремих випадках такі пігулки можуть містити окремі елементи діючої лікувальної речовини, однак її вміст не відповідає визначеним стандартам.

Іншим способом підробки лікарських препаратів є імітація оригінальної діючої (лікувальної) речовини, яка визначена відповідними стандартами на більш дешеву та менш ефективну речовину.

Наступним способом підробки лікарських препаратів є випуск для реалізації майже ідентичних з оригінальною назвою лікарських засобів (включаючи ємність для препарату, відповідні етикетки тощо). Діюча (лікувальна) речовина у таких засобах зазвичай заміняється на дешевшу та відповідно на менш ефективну. Назва такого лікарського препарату, як правило, копіює відому торгову марку чи назву лікарського препарату (но-шпа, нош-бра тощо) [3].

Нерідко при підробці чи фальсифікації лікарських засобів недотримуються встановлені вимоги нормативних актів щодо вмісту діючої речовини у лікарських препаратах. При використанні таких препаратів виникає небезпека щодо перевищення дози лікарських препаратів чи незабезпечення необхідної терапевтичної дії лікарського препарату. Поширеним є випадки, коли у лікарських препаратах не зазначається про використання сильнодіючих інгредієнтів. Наприклад, у препаратах для схуднення були знайдені не зазначені анаболічні стероїди.

Поширеним способом незаконного обігу лікарських препаратів в Україні є реалізація ліків із закінченим терміном їх використання. Такі лікарські препарати закуповуються за низькою ціною за кордоном, незаконно ввозяться на митну територію України та безпідставно змінюється їх термін реалізації.

Проблема протидії фальсифікації лікарських засобів потребує спеціальних комплексних підходів на законодавчому рівні, взаємодії контролюючих органів із правоохоронними органами, об'єднання зусиль усіх легальних суб'єктів фармацевтичного ринку.

Список використаних джерел

1. СБУ ліквідувала виробництво підроблених ліків у Одесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.censor.net.ua/photo_news/434480/sbu_likviduvala_vyrobnytstvo_pidroblenyh_likiv_u_odesi_fotoreportaj.

2. Третина ліків в аптеках – підробка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.molbuk.com/news/29906-tretina-likiv-v-aptekakh-pidrobka.html.

3. К вопросу о фальсификации лекарственных препаратов и опасности их применения в клинической практике. . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www.edoctor.uz/page/section_for_doctors/tests/1407.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних наук, професор;
Лук'янчикова Вікторія Євгенівна,
науковий співробітник ДНДІ МВС України

ЧИ ПОТРІБНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ?

Питанням нормативного регулювання початку кримінального переслідування з давніх часів приділяли увагу науковці. Найбільш активні дослідження проводилися у період між прийняттям кримінального процесуального законодавства 1960 р. та розробкою КПК України 2012 року. Активні дискусії відбувалися навколо самої назви діяльності з перевірки заяв та повідомлень про вчинені правопорушення, термінів її проведення та процесуальних засобів перевірки джерел інформації про правопорушення. Пропонувалося збільшити, у необхідних випадках, терміни перевірки інформації та дозволити прокурору їх продовжувати, розширити перелік процесуальних дій для перевірки такої інформації. Значний внесок у розроблення проблемних питань початкової стадії кримінального

процесу зроблено українським науковцем Л.М. Лобойко, який пропонував називати дану стадію дослідчим кримінальним процесом.

Разом з тим, зверталася слушна увага на низку недоліків у правозастосовній практиці норм даного інституту. Це стосувалося приховування інформації про правопорушення від обліку у різних формах, не реагування на заяви та повідомлення про правопорушення, вигадані підстави для відмови у порушенні кримінальної справи та поновлення порушених прав та інтересів особи. Наведені обставини, значною мірою, спонукали розробників нового КПК України до кардинальних змін у регулюванні початку кримінального провадження.

Чинний КПК України не згадує про стадію порушення кримінальної справи. Досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР), що мають зробити слідчий або прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення (ст. 214 КПК України). Метою такого нововведення, зазначає М.А. Погорецький, було унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв та повідомлень, застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів [1, с. 93].

Подальші дослідження науковців показують, що рожеві сподівання розробників чинного КПК України виправдовуються не повною мірою. На етапі ініціювання досудового розслідування, зазначає А.В. Столітній, і сьогодні спостерігаються такі процесуальні порушення як: 1) невнесення до Реєстру відомостей про початок досудового розслідуваннями за фактами, що підлягають реєстрації; 2) внесення до Реєстру відомостей про початок досудового розслідування з викривленням даних, що мають істотне процесуальне значення; 3) внесення до Реєстру відомостей про початок досудового розслідуваннями за фактами, що не підлягають реєстрації [2, с. 16]. Отже, норми КПК України, що регулюють початок досудового розслідування нові, а проблеми та недоліки у реагуванні на заяви і повідомлення про злочини залишаються старими. На стан діяльності на початковому етапі досудового розслідування суттєво впливає якість норм КПК України, які регулюють цю діяльність, але не менш

важливим є ставлення посадових осіб до виконання покладених на них процесуальних функцій.

В першу чергу слід звернути увагу, що до ЄРДР слідчий і прокурор мають вносити відомості про кримінальні правопорушення. Про це свідчать результати роботи правоохоронних органів, до яких щорічно надходить близько 5 млн. заяв і звернень громадян про усі правопорушення, а до ЄРДР вносять близько 500 тис відомостей. Тобто, значна частина заяв і повідомлень не містять інформації про ознаки злочину і мають розглядатися іншими компетентними органами. Для цього такі заяви, орган який їх прийняв, має направити за належністю, як це передбачалося попереднім КПК України. Такого висновку доходимо із аналізу змісту ч. 1 та ч. 4 ст. 214 КПК України. Правом вносити відомості до ЄРДР наділені тільки слідчий та прокурор. Приймати та реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, окрім слідчого та прокурора, зобов‘язана ще службова особа уповноважена на це. Скоріше за усе йдеться про чергову частину поліції, до якої надходить більшість відомостей про правопорушення. Не з усіх заяв та повідомлень можна дійти висновку, що йдеться саме про кримінальне правопорушення. Інколи для цього потрібно здійснити певну перевірку (добре, коли є можливість провести огляд місця події), щоб отримати достатню інформацію для прийняття процесуального рішення про необхідність почати досудове розслідування. Процесуальне рішення слідчого повинно бути викладено у формі постанови. Проте сьогодні закон такого не вимагає, а зобов‘язує слідчого внести відомості до ЄРДР. Вважаємо, що рішення слідчого про необхідність проведення розслідування має відображатися у відповідній постанові, відомості про що вноситися до ЄРДР. У разі відсутності підстав до початку розслідування має бути винесена постанова про це. Такі рішення слідчого можуть бути оскаржені відповідними учасниками кримінального провадження.

Про доцільність доповнення КПК нормами, які б врегульовували порядок проведення перевірки заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; прийняття за її результатами рішень про початок досудового розслідування або про відмову у цьому; оскарження цих рішень слідчому судді, зазначає М.А. Макаров, посилаючись на результати проведеного дослідження. Таку пропозицію поділяють 92 % слідчих, 85 % прокурорів, 79 % суддів [3, с. 22].

Слід звернути увагу, що окремі науковці і сьогодні вважають, що отримання і реєстрація інформації про кримінальне правопорушення в ЄРДР є першою стадією кримінального провадження, але її сутності, змісту діяльності та засобів перевірки інформації не розкривають [4, с. 20, 28].

Навряд чи можна сьогодні сказати, що громадяни отримали реальну можливість реалізувати право на захист своїх інтересів відразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин, оскільки кожна заява, кожне повідомлення буде розглянуто та, відповідно, буде прийнято рішення щодо них [5]. Із усього масиву облікованих кримінальних правопорушень повідомлення особі про підозру здійснюється лише відносно третини розпочатих кримінальних проваджень, що не є свідченням того, що усі вони набудуть законного вирішення у суді. Тому сумнівною вважається можливість реально захистити права потерпілого внесенням його заяви про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слушною з цього приводу є думка В.Ю. Шепітько про те, що створення електронної бази даних і внесення до неї певних відомостей ще не означає, що здійснюється належна пізнавальна діяльність, яка спрямована на встановлення ознак злочину, достатніх для кримінального переслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі примусового характеру [6, с. 67–76].

З метою упорядкування діяльності з приймання та перевірки інформації про правопорушення, що надходить до органів Національної поліції України, наказом МВС України від 6.11.2015 № 1377 затверджено Інструкцію про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. У ній визначено порядок ведення єдиного обліку органами Національної поліції України, у тому числі їх структурними (відокремленими) підрозділами (відділами, відділеннями) заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, а також порядок здійснення контролю за його дотриманням. Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється цілодобово негайно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення, або самостійне виявлення слідчим або іншою службовою особою органу внутрішніх справ з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення та іншої події можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, форма якого наведена у додатку до Інструкції. Протокол підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву.

Висновок. Порядок роботи з заявами та повідомленнями про злочин має суттєве процесуальне значення і потребує закріплення не у відомчій інструкції, а у відповідних статтях Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Погорецький М.А. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування Вісник кримінального судочинства. № 1/2015. С. 93–103.
2. Столітній А.В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Дніпро, 2018. 40 с.
3. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 38 с.
4. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2017. 40 с.
5. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний вісник України. № 24 (889). 16-22 червня 2012 року.
6. Шепітько В.Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 2015. Вып. 60. С. 67–76.

Манько Євгенія Сергіївна,
головний судовий експерт з контролю якості та метрологічного забезпечення Сумського НДЕКЦ МВС України

«ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ» ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Поняття «внутрішнє переконання» використовується в багатьох нормативно-правових актах та науковій літературі. Так, Цивільний-процесуальний кодекс закріплює норму, про те, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням оцінюють докази [1, ст. 94]. Суд також оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об’єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [1, ст. 89]. Відповідно до статей 80 та 388, Кримінального процесуального кодексу, питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого

внутрішнього переконання [2, ст. 80], присяжні при вирішенні питань керуються законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю [2, ст. 388]. Аналогічні норми існують в Господарському процесуальному кодексі України [3, ст. 79], в Кодексі адміністративного судочинства України [4, ст. 76] та Кодексі про адміністративні правопорушення. Але в жодній з вищезазначених норм не закріплено визначення поняття «внутрішнє переконання».

Науковці також багато уваги приділяли цьому питанню, що виразилося в працях Ю.М.Грошевий, В. Ф. Бохан, Н.Л. Гранат , Ю.Н. Погібко, О.К. Черновський, М. М. Михеєнко, Ю. К. Орлов, В.Е. Коновалов, В.Ю. Шепітько, С.Я. Фурса, Т.С. Нешик, О.М. Гумін, Г.М. Рєзнік, П.А. Лупинська. Але всі вони розглядали «внутрішнє переконання» через призму оцінки доказів.

Темі внутрішнього переконання судового присвячено менше наукових праць, чим підкреслена актуальність обраної тематики. Проблематикою даного питання займались Р.С. Бєлкін, В.П. Колмаков, Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсеньєв, Г.В. Кудрявцева, О.Р. Шляхов, Н.І. Клименко, Л.Г. Бордюгов, З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко. Хоча законодавчого відображення поняття «внутрішнє переконання судового експерта» не знайшло до сьогодні.

Перш за все потрібно дати визначення поняттям «переконання» та «внутрішнього переконання». Академічний тлумачний словник української мови визначає термін «переконання» як тверду впевненість, певність у чому-не-будь, віру в щось, а також як тверду міцно усталену думку про що-небудь, погляд на щось [5, с. 200].

В.Е. Коновалова та В.Ю. Шепітько вважають, що поняття «внутрішнє переконання» за своїм змістом виражає суб'єктивну впевненість відповідно до суб'єктивної оцінки об'єктивно існуючих обставин або фактів [6, с. 110].

Що ж стосується дефініції поняття «внутрішнє переконання експерта», то на думку автора найбільш точне визначення наводить Н.І. Клименко, яка вважає, що внутрішнє переконання - це досягнення доведеності якогось положення, коли експерт вважає вирішеним поставлене перед ним завдання, його переконання в істинності або неправильності отриманих результатів ґрунтується на знанні достатньої підстави [7, с. 119].

Як вже зазначалося, поняття «внутрішнє переконання» не вживається в нормативно-правових актах, які регулюють експертну діяльність. Не зважаючи на це, в багатьох видах експертних досліджень, в тому числі ідентифікаційних, при оцінці результатів проведеного дослідження та прийнятті рішення експертом, цьому поняттю відводиться вагома роль.

З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко, розглядаючи математичні методи судово-почеркознавчою експертизи, стверджують, що математичні методики носять допоміжний характер і результати їх застосування повинні оцінюватися експертом у сукупності з усіма даними проведеного дослідження за внутрішнім переконанням [8, с. 59].

Інші вчені, говорячи про ідентифікаційні почеркознавчі дослідження зазначають: «Після того, як експерти, в результаті проведених досліджень, виявили та оцінили ідентифікаційну сукупність ознак, у них повинно скластися внутрішнє переконання в тому, що ознаки виявлені ними повністю і правильно, що їм дана вірна оцінка. Після формування такого переконання, яке представляє собою створену, обґрунтованими фактами та досягнуту шляхом логічного аналізу, впевненість, є підстави зробити висновок» [9, с.59].

Також поняття «внутрішнє переконання» часто використовується, говорячи про ймовірну форму висновку експерта-почеркознавця.

В основі ймовірного висновку лежать такі критерії: 1) ступінь впевненості експерта в правильності зробленої ним оцінки виявленої сукупності ознак, оцінки окремих ознак і їх ідентифікаційної значущості; 2) ступінь наукової обґрунтованості, значущості сукупності виявлених ознак [10, с. 150].

Отже, на основі викладеного можемо зробити висновок, про те, що поняття «внутрішнього переконання» широко використовується в нормативно-правових актах та в наукових працях вчених. Але, частіше це поняття розглядається через призму оцінки доказів компетентними органами. Внутрішньому переконанню судового експерта присвячено менше робіт, чим підкреслюється актуальність обраної тематики. В нормативно-правових актах, які регулюють експертну діяльність, дефініція поняття «внутрішнє переконання експерта» відсутня. Не зважаючи на це, в теорії експертного дослідження поняття «внутрішнього переконання» відіграє вагому роль при прийнятті експертних рішень, при застосуванні математичних методик, при оцінці ідентифікаційних ознак, при формуванні ймовірного висновку.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

3. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:/ http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

3. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:/http://zakon0.rada.gov.ua/la.ws/show/2747-15.

4. Словник української мови : в 11 т. Т. 6. 1975. С. 200.

5. Коновалова В.Е. Основы юридической психологии: [учебник] / В.Е. Коновалова, В.Ю. Шепитько. Х. : Одиссей, 2005. 352 с.

6. Клименко Н.І. Загальна теорія судової експертології: монографія / [Н.І. Клименко; ДонДУУ]. – Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. – 262с.

7. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: Навч.-метод. Посіб. / З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко; За аг. Ред.. І.П. Красюка. – Укр. Центр духовн. Культури, 2007. – 280с.

8. Добровольская Е.Д. Судебно-почерковедческая экспертиза / Е.Д. Добровольская, А.И. Манцветова, В.Ф. Орлова. М. : Юрид. лит., 1971.

9. Почерковедческая экспертиза : курс лекций. Волгоград : ВЮИ МВД России, 1999. 200 с.

Марко Сергій Іванович,
завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Дуфенюк Оксана Михайлівна,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Глобалізаційні тенденції на європейському континенті не оминули сферу судово-експертної діяльності. Доволі часто у межах кримінального провадження правоохоронні судові органи однієї держави звертаються за допомогою до своїх зарубіжних колег, судових експертів або науково-дослідних установ, з метою надання на основі спеціальних знань фахових висновків. Посилення такої

співпраці, що набуває дедалі більших масштабів впродовж останніх років, обумовлене низкою факторів.

По-перше, така взаємодія додає певності в об'єктивності та незалежності результатів, оскільки часом розслідування, особливо коли йдеться про резонансні справи, може бути піддане критиці, зокрема й через політичні чинник. Як приклад, можна згадати розслідування Смоленської трагедії правоохоронними органами Республіки Польщі, коли уряд під головуванням Д. Туска зазнав нищівної критики у ЗМІ у зв'язку з недоліками польсько-російської співпраці та організації процесу збирання та дослідження доказів причин катастрофи польського президентського літака Ту-154. Після зміни влади, коли уряд очолила Б. Шидло, розслідування було відновлено, а окремі докази повторно досліджено. І, власне, з метою уникнення звинувачень щодо політичного підтексту було проведено експертизу уламків літака за участю польських та іноземних експертних інституцій (зокрема, експертів з США, Австралії та Великої Британії).

З цього ж прикладу випливає і наступний чинник, який детермінує необхідність міжнародної співпраці у сфері судово-експертної діяльності, а саме – необхідність такої взаємодії у випадках, коли розслідується злочин, який має транскордонний характер, потерпілі особи або підозрювані є громадянами різних країн тощо. Така ситуація типова для розслідування терористичних актів (наприклад, співпраця Інтерполу, ФБР та іспанської поліції при розслідуванні вибухів на залізничному вокзалі у 2004 році в Мадриді) або злочинів, вчинених нелегальними мігрантами (наприклад, співпраця італійських та польських служб при розслідуванні нападу на польську пару (зґвалтування та жорстоке побиття поляків громадянами Конго, які виявилися нелегальними мігрантами) в курортному італійському містечку Ріміні у серпні 2017 року). Крім того, така потреба співпраці завжди існувала при розслідуванні торгівлі людьми, незаконного обігу наркотиків, легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом та багатьох інших видів кримінальних правопорушень.

Розуміючи необхідність міжнародної співпраці у сфері експертної діяльності та важливість підвищення її ефективності, країни-члени Європейського Союзу останніми роками активізували зусилля щодо створення єдиного експертного простору, у межах якого було б повне визнання повноважень експертів на території будь-якої країни учасниці, а висновки, приміром, голанського, британського, болгарського чи французького експерта мали б однакову юридичну силу у кримінальних провадженнях.

Разом з такою ідеєю постала ціла низка завдань для реалізації: консолідація європейських установ, «зрівноваження» розвитку експертних технологій, впровадження єдиних стандартів підготовки, сертифікації, кваліфікації експертів, акредитації науково-дослідних установ, роботи з науковими доказами (збирання, дослідження, оцінки та використання доказів у суді), утримання постійних професійних контактів з іншими організаціями схожого профілю діяльності як у середині, так і за межами Європи.

Як слушно стверджує О.В. Тимченко, українська експертна спільнота при подальших євроінтеграційних тенденціях, також буде інтегруватись у склад загальноєвропейських експертних установ, що вимагає підґрунтя, щоб наші іноземні партнери були зацікавлені у співпраці [1, с. 57–64]. Таке підґрунтя охоплює впровадження єдиних міжвідомчих стандартів роботи на місці події та збиранні доказів, проведення експертних досліджень, застосування сертифікованої лабораторної та іншої техніки, атестації експертів. Перед нами постає завдання розробити належне нормативно-правове, матеріально-технічне, методологічне забезпечення усіх форм міжнародної співпраці експертів у кримінальному провадженні, а до них у науці відносять: 1) залучення експерта за запитом іноземної держави; 2) участь експерта у міжнародному суді; 3) проведення експертизи на місці експертами або комісією експертів; 4) надання висновку експерта; 5) консультування експертами з питань, які вимагають спеціальних знань; 6) надання спеціалістами допомоги при проведенні слідчих дій, які викликаються в якості експерта; 7) надання спеціалістами допомоги при оцінці доказів, які викликаються в якості експерта; 8) залучення експертів міжнародними організаціями [2, с. 9].

Втім, у діяльності українських експертів вже є приклади ефективної міжнародної співпраці. Так, варто згадати розслідування авіатрощі, що мала місце у 2014 р., коли 17 квітня о 16.20 над територією України, на висоті близько 10100 метрів, невстановленими особами із застосуванням ракетної зброї (зенітно-керованої ракети класу «земля-повітря», випущеної із самохідного зенітно-ракетного комплексу), був збитий пасажирський літак «Boeing 777-200 9M-MRD» авіакомпанії «Малайзійські авіалінії», у результаті чого загинуло 298 людей. За фактом катастрофи літака Службою безпеки України було розпочато кримінальне провадження за ч. 3 ст. 258 КК України «Терористичний акт». З метою розслідування причин трагедії, за словами фахівців, було укладено міжнародний договір між правоохоронними органами Австралії, Бельгії, Королівства Нідерланди, Малайзії та України під головуванням Прокуратури Королівства Нідерландів та створено міжнародну слідчу групу. До розслідування катастрофи, було залучено судових експертів зазначених країн – спеціалістів з трасологічних, балістичних та

вибухово-технічних досліджень; досліджень матеріалів, речовин та виробів; проектування, виробництва та експлуатації зенітно-ракетної зброї. До проведення експертиз у рамках міжнародного розслідування в якості судових експертів з боку України на першому етапі були залучені співробітники Київського НДІСЕ, які були включені до міжнародної експертної комісії постановами слідчого-судді (Королівства Нідерланди) [3, с. 33].

Важливим елементом міжнародної співпраці у вказаній сфері є гармонізація національних та міжнародних стандартів праці, а також обмін досвідом. Одним із таких інструментів є участь у міжнародних програмах, тренінгах, стажуваннях та навчаннях, ефективність яких підтверджують як науковці, так і практики. Зокрема, С.І. Ольховенко констатує особливе значення з точки зору підвищення якості експертних досліджень участь підрозділів Експертної служби МВС України у Міжнародній програмі підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування (ICITAP) Департаменту юстиції США, яка реалізується у межах Меморандуму про взаєморозуміння між Урядами США та України. Метою цієї програми є надання методично-консультаційної та технічної допомоги у розвитку молекулярно-генетичної ідентифікації та експертизи у сфері інтелектуальної власності і високих технологій, акредитація лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 [4, с. 88]. Україна бере також участь у роботі ENFSI (European Network of Forensic Sciens Institutes), що дозволило українським судовим експертам неодноразово брати участь у заходах, проектах, ініційованих бюро ENFSI, отримати доступ до останніх фахових розробок, налагодити контакти з провідними спеціалістами у сфері криміналістичних наук. Таких прикладів співпраці можна привести багато і слід їх надалі пролонгувати, адже як доречно зазначають Н.І. Клименко, О.А. Купрієвич, судова експертиза охоплює велику кількість наукових дисциплін, і багатоактуальних проблем експертної науки важко вирішити, використовуючи ресурси однієї лабораторії в одній державі [5, с. 133].

На порядку денному сьогодні перед Україною стоїть впровадження європейських стандартів управління якістю у діяльність судово-експертних установ і відбувається цей процес шляхом акредитації експертних установ відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025:2005 (General requirements for the competence of testing and calibration laboratories). В Україні цей стандарт вже функціонує як ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 (Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій) і деякі наші установи пройшли відповідну акредитацію (Київський НДІСЕ, Харківський НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; ДНДЕКЦ МВС України) [3, с. 33, 35; 6; 7]. Завдяки наполегливій праці та прагненню

до роботи за міжнародними стандартами, за підтримки зарубіжних колег вдалося акредитувати за окремими напрямами Миколаївський, Запорізький, Кіровоградський, Львівський та Черкаський НДЕКЦ МВС України на відповідність до вимог вище вказаного ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 [8, с. 28]. Це вагомий крок уперед на шляху до визнання висновків наших експертів у Європі.

Разом з тим світовою спільнотою дедалі більша увага приділяється питанню етики поведінки судового експерта. Під час розслідування вищезгаданої катастрофи літака Малайзійських авіаліній перед роботою у міжнародній комісії українські експерти з Київського НДІСЕ повинні були ознайомитись із Кодексом поведінки судових експертів, внесених до Нідерландського реєстру судових експертів, що наштовхнуло на ідею розробки проекту аналогічного кодексу для українських фахівців [3, с. 36, 40]. Цей документ не тільки визначає ціннісні критерії, яким повинні відповідати експерти королівства Нідерландів (професійна компетентність, незалежність, справедливість, неупередженість, сумлінність, чесність), але й вимоги до певних дій експерта під час проведення експертизи, у тому числі, конфіденційного поводження з матеріалами дослідження та отриманими під час дослідженнями відомостями; визначення особливостей надання інформації та звітування; визначення дій експерта при виникненні окремих особливих обставин при проведенні експертизи або після її проведення тощо [3, с. 34].

Кінцевим результатом прямування до міжнародних стандартів судово-експертної діяльності, а одночасно й головним критерієм оцінки успішності цього процесу, є визнання компетенції, кваліфікації, професіоналізму експертів за межами рідної країни, а їх висновків як джерел доказів в іноземних чи міжнародних судах. У цьому вбачаються перспективи розвитку судової експертної діяльності в Україні [9, с. 166]. Таку ж амбітну ціль ставлять перед собою ініціатори творення простору ЄвроЕксперт.

Список використаних джерел

1. Тимченко О.В. Оптимізація судово-експертної діяльності на основі удосконалення інформаційно-доказової баз из урахуванням світового досвіду / О.В. Тимченко // Вісник ОНДІСЕ. – 2017. – Вип. 2. – С. 57–64.

2. Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження: автореф. дис. … канд. юрид. наук. / А.В. Дудич. – Одеса : НУ «ОЮА», 2017. – 23 с.

3. Рувін О.Г. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI / О.Г. Рувін, Т.Д. Голікова, А.Л. Полтавський та ін. // Криміналістика і судова експертиза. – 2016. – Вип. 61. – С. 32–40.

4. Ольховенко С.І. Сучаний стан судової експертизи та можливості її використання у розслідуванні злочинів / С.І. Ольховенко // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 1 (23). – С. 85–89.

5. Клименко Н.І. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ / Н.І. Клименко, О.А. Купрієвич // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – Вип. 4. – С. 130–134.

6. Харківський НДІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. Акредитація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hniise.gov.ua/14159-akreditatsya.html;

7. Історія розвитку Експертної служби МВС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dndekc.mvs.gov.ua/про-дндекц/історія-підрозділу/

8. Смерницький Д.В. Поняття та засади адміністративно-правового забезпечення стандаризації в діяльності наукових установ МВС України / Д.В. Смерницький // Криміналістичний вісник. – 2016. – № 2 (26). – С. 20–29.

9. Клименко Н.І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності / Н.І. Клименко // Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів круглого столу / ред. кол. О.Л. Кобилянський та ін. – Київ, 2015. – С. 165–168.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Гвоздюк Віталій Валерійович,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАННОСТІ

Загальновідомо, що допит є слідчою (розшуковою), яка полягає в одержанні слідчим, прокурором, суддею від потерпілого, підозрюваного, свідка, обвинуваченого, експерта та інших учасників кримінального провадження показань про обставини, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

У результаті допиту здобувається і перевіряється значна частина відомостей про злочин, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він вчинявся. Разом з тим, необхідно зазначити,

що на законодавчому рівні поняття допиту як слідчої (розшукової) дії не закріплено, а також не сформульовано мети його проведення, як наприклад, огляду чи обшуку [1, с. 387].

Досліджуючи особливості допиту неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, необхідно звернути увагу не лише на особливий процесуальний порядок проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії, а і на тактичні особливості, які обумовлені специфічною категорією допитуваної особи.

Чинне законодавство визначає неповнолітнього як особу віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. У статті 226 КПК України зазначено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Також відповідна слідча (розшукова) дія не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [2].

Особливості допиту неповнолітнього обумовлені не тільки своєрідним процесуальним порядком, адже значну роль в даному випадку відіграє і психологічний аспект. Допит підлітка потребує глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу (розшукову) дію, тактовності і стриманості, культури спілкування [3, с. 15].

Невід'ємною складовою отримання повної та ефективної інформації, а також відомостей про обставини злочину, під час проведення допиту неповнолітнього є забезпечення ретельної підготовки до нього.

Такий підготовчий процес полягає не тільки в складанні плану проведення цієї слідчої (розшукової) дії з переліком заздалегідь запитань щодо обставин, які підлягають встановленню, а і у вивченні відомостей про спосіб життя особи, її вподобання, відносини з оточуючими, психологічний стан, тощо. Проаналізувавши цю інформацію, уповноважена на проведення допиту особа, в більшій вірогідності матиме змогу дізнатись об'єктивну інформацію про обставини злочину, не травмуючи психіку потерпілого. Крім того, такий процес позитивно впливатиме на встановлення психологічного контакту між допитуваним та особою, яка проводить допит.

На нашу думку, однією з проблем, яка потребує подальших досліджень, є визначення доцільності залучення до участі в допиті неповнолітнього законного представника, а саме матері, батька або осіб, що їх замінюють. Досліджуючи питання допиту неповнолітнього обвинуваченого В.Г. Дрьомов зазначає, що підліток може відчувати в присутності батьків почуття страху, сорому тощо, чутливо реагувати

на емоції батьків, стежити за їх мімікою, жестами, рухами і відповідно до цього давати показання або зовсім відмовитись відповідати на запитання слідчого.

Аналіз слідчої та судової практики дає підстави уважати, що аналогічні реакції спостерігаються й при допиті неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів. Ми уважаємо, що для ефективності проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії потрібно залучати психологів, які спеціалізуються на дитячій та юнацькій психології, адже вони зможуть професійно оцінити поведінку потерпілого. Також, по даній категорії злочинів, на наш погляд, доцільно було б запросити лікаря відповідного фаху, навіть якщо неповнолітня особа стверджує, що вона не потребує медичної допомоги. При категоричній відмові від присутності медичного працівника під час допиту, вищезгаданий лікар має бути неподалік, наприклад у сусідній кімнаті, щоб швидко зреагувати, якщо неповнолітньому потерпілому потрібна буде допомога.

Враховуючи викладене, вбачаємо, що категорія неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дійсно є специфічною в контексті проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування, в тому числі допиту, оскільки існує не тільки особливий кримінально-процесуальний порядок його проведення, а й тактичні особливості, які зумовлені рядом факторів. До таких ключових факторів, перш за все відноситься вік особи, її психологічний розвиток та психологічний стан на момент допиту, а також побутові умови у яких зростала особа. Урахування цих позицій надасть змогу отримати найбільш повну інформацію, яка міститиме відомості необхідні для забезпечення всебічного, об'єктивного та повного розслідування злочину.

Список використаних джерел

1. Кунтій А.І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. С. 386–393.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-V1. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/4651. (Дата звернення 23.03.2018 р.).

3. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего. Закон и жизнь. 2005. № 1. С. 15–18.

4. Удалова Л.Д. Особливості проведення вербальних слідчих дій. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 11. С. 164–165.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Данильонок Неля Дмитрівна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ФОТОПОРТРЕТНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

В процесі інноваційного розвитку суспільства, майже у всіх галузях знань застосовуються прогресивні технології з метою отримання високотехнологічних продуктів. Криміналістика не є виключенням із загальної тенденції, про що свідчить, зокрема, сучасна система засобів та методів досліджень у пріоритетних напрямках, які використовуються слідчими під час розслідування кримінальних правопорушень та експертами під час проведення криміналістичних досліджень.

Нині в Україні найбільш інноваційний розвиток спостерігається в галузі трасологічних, балістичних, авторознавчих та техніко-криміналістичних досліджень документів, що в першу чергу, обумовлено збільшенням злочинних проявів, після яких на місці вчинення або місці виявлення злочину залишаються сліди, які являються об'єктами згаданих вище досліджень. Крім того, необхідно враховувати і безліч додаткових факторів, таких як загальна інтелектуалізація злочинності, підвищення її рівня та зміцнення «якісної» складової.

В межах нашого дослідження, окрім вже запропонованих Вашій увазі напрямків, нам хотілось би виокремити ще один вид дослідження – фотопортретна експертиза, який на нашу думку, також є доволі актуальним у сучасних умовах.

Фотопортретні дослідження є одним з найскладніших видів судових експертиз, який не тільки має тенденцію до зміни кола родових об'єктів, а й тісно пов'язаний з науково-технічним розвитком інноваційних технологій у суспільній сфері, адже предметом дослідження для експертів є зображення з різних сучасних пристроїв (фото-, відеокамер і т.д.). Проблема здійснення фотопортретних досліджень полягає у наступних можливостях: отримати зображення з

носіїв інформації, визначити придатність цього зображення до розпізнання, встановити оригінальність зображення чи його підробленість та здійснення конкретного висновку і т.д. Вирішення цієї проблеми полягає у всебічному і повному застосуванні цифрових технології у поєднанні з вміннями і спеціальними навичками спеціаліста, виробленні нових методик, прийомів і методів дослідження, які відповідають сьогоденню.

Фотопортретна експертиза – це окремий вид ідентифікаційних досліджень, що полягає в аналізі й порівнянні зовнішніх прикмет особи та їх відображень на фотографічних знімках із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаємного розташування ознак обличчя. Цей вид дослідження базується на загальних положеннях теорії криміналістичної ідентифікації, даних анатомії і морфології людини, антропології, судової фотографії, судової медицини, а також математики і кібернетики [1, с. 133].

Зокрема, портретні експертні дослідження з метою ототожнення особи за ознаками зовнішності є одним із найскладніших видів судово-експертних досліджень. Складність цього виду експертного дослідження визначається як самою його природою, так і низкою різноманітних факторів. Під природою в цьому випадку ми розуміємо суміжну галузь таких експертних досліджень: їхню біологічну, антропологічну, анатомічну, краніологічну основу. Це потребує наявності у експерта комплексу знань із вказаних наук. До комплексної природи портретних досліджень необхідно ще додати складнощі, зумовлені біологічною природою людини як об'єкта експертного дослідження, а також і складнощі, зумовлені закономірностями просторового сприйняття та фіксації об'єкта людиною візуально та за нюансів: вікові зміни обличчя людини, вплив перенесених захворювань, стан об'єкта під час фіксації, спосіб фіксації (фото-, відеографічна зйомка), розташування особи, яку фотографують, кут та дистанція зйомки, властивості застосованої оптики, освітлення об'єкта, наявність природних або штучних змін у об'єкта зображення тощо. Отже, сукупність цих та подібних факторів і робить цей вид спеціальних досліджень чи не найскладнішим з усіх криміналістичних [2, с. 17].

Об'єктами фотопортретної експертизи є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовані портрети ототожнюваної особи. Це можуть бути фотознімки особи в документах (у паспорті, посвідченні водія тощо), фотознімки в поліграфічній продукції, аматорські та професійні художні знімки, представлені свідками чи вилучені під час

проведення слідчих (розшукових) дій. Як об'єкти дослідження на фотопортретну експертизу досить часто направляють зображення людини, отримані за допомогою фоторобота, малювання, ліплення тощо. Але ці зображення за своїм походженням є суб'єктивними, і результати експертного дослідження таких об'єктів не можуть мати доказового значення [3, с.18].

Останнім часом на експертизу все частіше надходять зображення осіб, отримані з телевізійних систем контролю приміщень, територій, технічних засобів тощо. Разом з фотопортретами, що підлягають дослідженню, на експертизу надаються порівняльні зразки. Для ототожнення особи в якості порівняльних зразків найбільш придатними є фотознімки, виготовлені з додержанням правил сигналетичної (розпізнавальної) фотографії, а за їх відсутності використовуються також поширені в побуті аматорські чорно-білі та кольорові знімки [4].

Успішність проведення таких досліджень залежить від вивчення різноманітних факторів, що впливають на повноту й достовірність ототожнення зовнішнього вигляду людини. Проводять такі дослідження за стадіями: попереднього дослідження, порівняльного та стадії оцінки виявлених ознак. Завершується воно складанням висновку експерта та оформленням фототаблиці, котра ілюструє висновки спеціаліста з портретних досліджень. Даючи оцінку висновку експерта, слідчий, суддя та адвокат, що бере участь як захисник у справі, повинні уважно вивчити не лише ілюстративний матеріал, на що найчастіше звертають основну увагу, а й оцінити послідовність, повноту, обґрунтованість зроблених спеціалістом висновків [2, с. 18].

Таким чином, сучасний стан та перспективи розвитку можливостей фотопортретної експертизи знаходиться на етапі розвитку, що дає підстави, користуючись здобутими знаннями в даній сфері, працювати над виробленням новітніх досягнень. Як висновок, слід зазначити, що фотопортретна експертиза – це сучасний вид криміналістичного дослідження, який допомагає правоохоронним органам, здійснювати роботу відповідно до сучасних технологій, шляхом дотримання у своїй діяльності принципів оперативності, повноти та законності.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник. / [В.В. Пясковський, Ю.М.Чорноус, А.В.Іщенко та ін.] Київ, 2015. 704 с.

2. Гора І.В., Колесник В.А. Сучасні криміналістичні дослідження допомагають встановленню істини не лише в судочинстві. Адвокат. 2009. № 8(107). С. 16–21.

3. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. / [В.В. Пясковський, А.В. Іщенко, Ю.М. Чорноус та ін.]. Київ, 2016. 55 с.

4. Експертизи у судочинстві України : навч. посіб. / [В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, Т.В. Будко та ін.]. Київ, 2015. 502 с.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Журавська Юлія Сергіївна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПІДГОТОВКА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: ПРАВОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Сучасні потреби органів Національної поліції в експертах-криміналістах зумовлені не лише певним ступенем демократизації суспільства та посиленням уваги до дотримання прав і свобод людини, а і необхідністю підвищення ефективності та результативності роботи правоохоронних органів з виявлення, розслідування та розкриття злочинів, нарощуванням зусиль у боротьбі зі злочинними проявами в цілому.

Нині роль спеціальних знань у процесі розслідування злочинів стрімко зростає. Така тенденція пов’язана із підвищенням «технологічності» вчинення злочинів, а посилення інституту використання науково-технічних методів є підґрунтям до загального покращення якості розкриття та розслідування злочинів та до скорочення строків розслідування. Іншою обставиною, яка потенційно призводить до розширення практики використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, є розвиток нових технологій і методик експертного дослідження, що дозволяє слідчим вирішувати раніше недосяжні завдання [6, с. 313].

Реформування діяльності правоохоронних органів щодо техніко-криміналістичного та експертного забезпечення розкриття і розслідування злочинів потребує не тільки реорганізації їх структури,

а й зміни ставлення фахівців до своєї службової діяльності. Виконання цього завдання неможливе без якісної підготовки фахівців високого рівня. Якість та ефективність експертної діяльності безпосередньо пов'язані з рівнем її теоретичного осмислення, ступенем розроблення методологічних, правових, організаційних засад її провадження, забезпеченням досягненнями науково-технічного прогресу, а також підвищенням якості добору, підготовки та перепідготовки експертів [3, с. 107].

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [4].

Для забезпечення якісної підготовки експертів має існувати професійна освіта на базі підготовки у вищих навчальних закладах із повним циклом навчання на магістерському освітньому рівні, як це прийнято в більшості країн світу.

Професіоналізація наукових працівників у сфері судово-експертної діяльності повинна будуватися переважно на фундаментальній підготовці майбутнього судового експерта у вищому навчальному закладі саме як судового експерта. Такий підхід передбачає необхідність розвитку післядипломної освіти, її базування на фундаментальній підготовці у вищих навчальних закладах. Тому підготовка судового експерта повинна передбачати: базову повну вищу освіту; післядипломну освіту (спеціалізація стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовка); спеціальну освіту за певними експертними спеціальностями; самоосвіту [1, с. 230].

Також, досить значимим, постає питання поняття інформаційного забезпечення експертної діяльності, яке неодноразово висвітлювалось у сучасній криміналістичній літературі, оскільки саме від інформаційного забезпечення залежить підвищення ефективності експертної діяльності.

Без проведення судових експертиз, як основної форми використання спеціальних знань, неможливе всебічне, повне і об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, тому що проведення судової експертизи суттєво розширює можливості судочинства шляхом наукового пояснення актів і обставин, що встановлюються.

Експерт у ході проведення спеціалізованого дослідження, використовуючи всю різноманітність видів розумової діяльності і застосовуючи високоточні реєструючі й дослідницькі науково-технічні засоби, підходить до найвідповідальнішого етапу – до оцінки встановлених ознак і формулювання на підставі такої оцінки свого висновку. Останній в кожному випадку експертизи є підсумком пізнання об'єктивної дійсності [2, с. 2].

Таким чином, проаналізувавши сучасний рівень підготовки судового експерта, а також нормативно-правове забезпечення цієї сфери, ми можемо дійти висновку, що ця діяльність є вкрай важливою для судочинства. Разом з тим, на думку автора, для підвищення ефективності судово-експертної діяльності необхідно, по-перше: урегулювати норми вітчизняного та міжнародного законодавства з метою усунення протиріч, розбіжностей та неоднозначного тлумачення окремих позицій; по-друге: забезпечити належне сучасне матеріально-технічне забезпечення експертної діяльності із урахуванням інноваційних напрямків у відповідних сферах та постійне підвищення кваліфікації працівників і впровадження передового досвіду у експертну діяльність.

Список використаних джерел

1. Бараняк В.М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2014. № 801: Юридичні науки. С. 229–233.

2. Гончаренко В.Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні. Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 1 (10). С. 2–9.

3. Кофанов А.В. Деякі аспекти проблематики підготовки судових експертів, їх взаємодії з керівництвом та оцінки проведених ними досліджень. Криміналістичний вісник. 2013. № 2 (20). С.107–115.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-V1. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/4651. (Дата звернення 23.03.2018р.).

5.Мазниченко Ю.О., Андрієнко А.В. Сучасний стан і перспективи інформаційного забезпечення судово-експертних досліджень. Криміналістичний вісник. 2012. № 2 (18). С. 89–93.

6. Мировька А.В. Проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 24. С. 313–319.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Конончук Анна Олегівна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ІНСЦЕНУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми протидії розслідуванню та їх нейтралізація були і залишаються одним із пріоритетних напрямків наукових досліджень.

Протидія розслідуванню являє собою протиправну діяльність зацікавлених у результаті кримінального провадження осіб, яка виражається в діях, безпосередньо спрямованих на приховування злочину (знищення або зміна слідів злочину та інформації щодо особи, яка його вчинила, різні роду інсценування злочинів та ін.), а також на ухилення від відповідальності за вчинене діяння.

Інсценування злочинів являє собою один із різновидів протидії правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю. У сучасних умовах науково-практичну зацікавленість викликають питання, пов'язані не лише з пізнавальною сутністю інсценування, але і питання за допомогою яких формується криміналістичний та психологічний аспект сутності даного явища.

Проблема дослідження закономірностей виявлення інсценувань, а також ознак, які вказують на можливі інсценування є достатньо актуальною, оскільки має суттєве практичне значення та залишається недостатньо науково розробленою відповідно до сучасних умов [6, с. 46].

Інсценування, тобто створення на місці події зацікавленою особою (особами) обстановки, що не відповідає події, яка в дійсності мала місце, є саме тим негативним чинником /обставиною/, який гальмує процес досудового розслідування, подовжуючи строки розслідування та ускладнюючи роботу слідчих, спрямовану як на розкриття злочинів так і на встановлення об'єктивної істини, а у деяких випадках призводить до судової помилки.

Як і будь-яка діяльність, інсценування кримінального правопорушення, складається із певних стадій (етапів) його вчинення.

Першим етапом інсценування є – уявлення суб'єктом інсценування обстановки, яку він бажає створити, тобто формування у свідомості елементів за допомогою яких можливо замаскувати вчинений злочин. Другою стадією або етапом є безпосередня реалізація уявного плану шляхом інсценування та підготовки аргументації, яка пояснює встановленні слідчим факти, а також як і будь-який інший вид поведінки особи, відображається на матеріальних об'єктах живої та неживої природи та в пам'яті людей.

Враховуючи викладене, інформація про інсценування може бути отримана у результаті дослідження місця події, виявлених при цьому об'єктів, а також на підставі оперативно-слідчої роботи з людьми-носіями криміналістично-значущої інформації [4, с. 142]. Отримана в рамках таких досліджень інформація, в свою чергу, утворює певне коло ознак, наявність яких відрізняє типову подію злочину від інсценованої події [1, с. 66].

У криміналістиці виділяють такі групи контрверсійних ознак інсценування як: розміщення реальних ознак на такому місці де при здійсненні ймовірної дії вони з'явитися не могли; наявність ознак, які передбачені версією дії, але виникнути внаслідок такої дії не могли; наявність негативних обставин [2, с. 507].

Важливе значення для виявлення інсценувань відіграє збір даних, аналіз слідової картини на місці вчинення злочину та узагальнення показань осіб, які є учасниками кримінального провадження. Таким чином з метою виявлення ознак інсценування та їх викриття необхідно встановити: обставини події, у зв'язку з якими здійснено інсценування; учасників інсценування та роль кожного з них; обставини підготовки й здійснення інсценування; наслідки інсценування, а сама інформація про ознаки інсценування використовується з метою створення повної та об'єктивної картини вчинення злочину, а також для підвищення ефективності розслідування, оптимізації витрати сил для перевірки висунутих версій.

Безперечною умовою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування виступає саме вміння виокремити ознаки, які вказуватимуть на подію злочину, яка в дійсності мала місце [5, с. 141].

Таким чином, протидія розслідуванню у формі інсценування злочину є суттєвою перешкодою ефективній діяльності органів поліції, оскільки впливає на процес розслідування, ускладнюючи отримання даних, необхідних для розкриття злочину, а також для встановлення істини у кримінальному провадженні [3, с.185].

Тому всебічне вивчення феномену сучасної протидії як складового елементу протистояння злочинності та суспільства надасть змогу для розробки та впровадження дієвих заходів, спрямованих на подолання цих негативних факторів.

Список використаних джерел

1. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: науч.-практ. пособ. Москва, 1998. 288 с.
2. Криміналістика: підручник. / [В.В. Пясковський, Ю.М.Чорноус, А.В.Іщенко та ін.] Київ, 2015. 704 с.
3. Мировська А.В., Блах О.Г. Механізм виявлення ознак інсценування злочинів. Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: матеріали конференції (Київ, 25 лист. 2016 р.). Київ, 2016. С. 184–186.
4. Образцов В.А. Криминалистическая психология: учебн. пособ. Москва, 2002. 448 с.
5. Саковський А.А. Поняття інсценувань злочинів, учинених організованими злочинними групами. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика. 2011. № 25. С. 137–143.
6. Саковський А.А. Проблеми розслідування інсценувань злочинів, учинених організованими злочинними групами. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 27. С. 43–50.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Копач Ірина Валентинівна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ І ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Державна політики сьогодні спрямована передусім на зміцнення законності та правопорядку, поліпшення якісного рівня боротьби зі злочинністю. Особливе значення у вирішенні цих завдань має підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема

тих, що здійснюють досудове розслідування. В оптимізації цього процесу важливу роль відіграє повноцінне застосування сучасних досягнень науки й техніки [4, с. 129].

Криміналістична методика, загалом, являє собою синтезовану систему знань створюючи теоретичну єдність криміналістичної техніки та криміналістичної тактики, яка спрямована на забезпечення повного, швидкого, ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Безпосередньо вивченням актуальних проблем формування та використання криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів займались такі вчені як Р.С. Бєлкін, П.Д. Біленчук, В.К. Весельський, І.А. Возгін, А.В. Іщенко, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, В.О. Коновалова, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько та ін.

Нині існує декілька підходів до формування криміналістичної методики розслідування злочинів і це пов'язано з тим, що перш за все криміналістична методика розслідування злочинів розглядається, безпосередньо, як процес розслідування злочинів, тобто як специфічна діяльність уповноважених законом органів та осіб, що здійснюється за допомогою засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів злочинів, та як розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів. Саме у взаємозв'язку цих двох напрямів – практичного і теоретичного – методика розслідування злочинів виявляє своє призначення, сприяючи розробці наукових рекомендацій і запровадженню їх у практику розслідування злочинів [3, с. 369].

На думку автора, методика розслідування – це сукупність взаємопов'язаних слідчих та інших дій, що здійснюються у певній послідовності з метою повного, всебічного та швидкого розслідування і попередження злочинів [5, с. 65], тобто своєрідний алгоритм дій слідчого з організації та планування розслідування, який чітко визначає коло питань, що підлягають встановленню, застосування технічних засобів криміналістики, перелік слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, необхідних тактичних прийомів.

Аналізуючи стан розробленості окремих положень криміналістичної методики, необхідно звернути увагу на позитивні зміни у її змісті, зумовлені переходом від описового способу викладення програми розслідування до формалізованої моделі у вигляді алгоритму слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і профілактичних заходів. Разом з тим, не можна залишити поза увагою

і ряд проблем, пов'язаних із практичним застосуванням окремих криміналістичних методик під час розслідування кримінальних правопорушень. По-перше, криміналістична методика та її положення повинні бути доступними та зрозумілими всім без виключення слідчим не залежно від їх практичного досвіду. Також її зміст має відповідати конкретному злочину та його специфіці, а рекомендації щодо необхідних дій та заходів повинні забезпечувати ефективність та безпомилковість, тобто отримання максимального результату при мінімальній затраті часу та зусиль. По-друге, криміналістична методика має відповідати вимогам норм сучасного законодавства та новітнім досягненням науки та техніки.

Отже, криміналістична методика відіграє важливу роль у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, оскільки дозволяє ефективно налагодити взаємодію вчених з практичними працівниками та використовувати передовий досвід.

Разом з тим, на нашу думку, з метою забезпечення реалізації найголовніших принципів кримінального процесу, доцільно створити мережеву базу криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів та структурувати її відповідно до структури Кримінального кодексу України (розбити на розділи, а в разі необхідності враховувати положення окремих статей Кримінального кодексу України), із можливістю службового доступу до такої інформації слідчих, оперативних працівників, прокурорів та суддів. Крім того, для розробки, координації, контролю та забезпечення безперебійного доступу до можливостей системи, а також постійного оновлення її змісту, відповідно до чинного законодавства, та не допущення використання неактуальної інформації у системі, необхідно створити спеціальний підрозділ в структурі Національної поліції України.

Запровадження такої системи допоможе правоохоронним органи України «йти в ногу з часом», підвищити ефективність їх діяльності по збору й обміну необхідною інформацією на всіх етапах розкриття й розслідування злочинів [4, с. 130].

Список використаних джерел

1. Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Часть III. – Спб: Санкт-Петербургский юридический институт МВД России, 1992. 100 с.

2. Кочнєва А.О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. Юридичний вісник. 2016. № 1 (38). С. 157–161.

3. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

4. Мировська А.В., Процюк Д.В. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі з фальшивомонетництвом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 3. С. 129–131.

5. Слободян Я.І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика. 2012. № 2(28). С. 64–70.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Синоверський Андрій Іванович,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Організовані злочинні угруповання є досить багатоаспектним та негативним соціальним явищем. Діяльність організованих злочинних угруповань впливає на стабільність державної й економічної системи, завдає шкоди фізичним та юридичним особам, є основною перешкодою у розвитку та нормальному функціонуванні ринкових відносин, заважає цивілізованому торговельному обміну, створює загрозу національній безпеці України. Останнім часом організована злочинність має тенденцію до зростання, а також вона характеризується більш високим рівнем латентності та складністю у виявленні та доведенні обставин вчинення ними злочинів [1, с. 274].

На сьогодні діяльність організованих злочинних груп характеризується учиненням великої кількості злочинів з використанням надсучасних технічних засобів та новітньої зброї, що дозволяє злочинцям чітко координувати свої дії, легко долати опір, швидко зникати з місця скоєння злочину не залишаючи жодних слідів злочинної діяльності. Вказане не дозволяє правоохоронцям швидко розкривати злочини, виявляти сліди злочинної діяльності, ефективно протидіяти злочинній діяльності, висувати правильні слідчі версії.

Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, полягають, перш за все, у вирішенні специфічних завдань, пов'язаних з встановленням і доказуванням саме ознак організованості злочинної групи. Це тактичні завдання розслідування, оскільки вони є проміжними на шляху вирішення кінцевих (стратегічних) завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

В криміналістичній літературі під організованою групою розуміється стійка організація з ієрархічною структурою і власними нормами поведінки, сформована в цілях отримання матеріальних вигод злочинним шляхом. У ході злочинної діяльності групи, за окремими учасниками закріплюються постійні функції, пов'язані з безпосереднім учиненням злочинів (виконавська ланка); з керівництвом діяльністю групи (організаційно-управлінська ланка); із забезпеченням існування і функціонування групи (організаційно-забезпечувальна ланка) [1, с. 276].

Аналіз функціональної ролі членів організованої групи дозволяє виявити місце і роль кожного учасника в організованій злочинній групі та в учиненні конкретних злочинів. При цьому найважливіше значення набуває характеристика дій з реалізації тієї чи іншої функції, тобто вирішення питання, що конкретно зроблено і яким чином [2, с. 312]. Проте, в організованій злочинній групі місце і роль кожного з учасників можуть бути зрозумілі тільки у взаємозв'язку його дій з діями інших членів.

Саме тому під час розслідування злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами важливим є встановлення зв'язків між усіма членами злочинного угрупування. В процесі встановлення таких зв'язків важливим є виявлення лідера організованої злочинної групи, який є ключовою фігурою у злочинній групі для визнання її організованою.

Докази існування стійких зв'язків між членами групи можуть бути отримані результаті допитів свідків з найближчого оточення підозрюваних, які володіють інформацію про стабільні соціальні контакти між ними. Але, звичайно найбільшу цінність мають покази тих підозрюваних, яких вдалося схилити до співробітництва зі слідством (як правило, такими витупають члени злочинної групи, які виконували другорядні функції)

Проведеним дослідженням установлено, що організовані злочинні групи цілеспрямовано займаються розробленням заходів захисту від викриття та притягнення їх до кримінальної відповідальності, застосовуючи власну розвідку та контррозвідку, використовуючи сучасні технічні засоби. Лідери та організатори

злочинів загальнокримінальної спрямованості у сфері економіки та обігу наркотиків з метою уникнення викриття приділяють велику увагу одержанню відомостей про діяльність слідчих підрозділів, чинять активну протидію їм за допомогою прямих погроз, підкупу, шантажу. Вони також розробляють спроби схилити працівників зазначених підрозділів до співпраці зі злочинними структурами [3, с. 23].

Прийоми, методи і засоби протидії органам розслідування організованих злочинних груп можна поділити на дві групи. У першому випадку фактично йдеться про існування захисного механізму організованої злочинної групи від викриття. У другому – про протидію розслідуванню організованої групи як колективного суб'єкта.

Розслідування злочину, що вчинений організованою злочинною групою, передбачає необхідність його ретельного планування. У криміналістичній літературі зазначено, що планування розслідування є основним методом організаційно-управлінської діяльності у кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес з визначення шляхів, способів, засобів, сил і термінів успішного досягнення заздалегідь поставленої мети. Р. С. Бєлкін вважає, що мета планування розслідування (інколи її називають завданням планування) полягає у визначенні напряму і змісту діяльності слідчого на усіх її етапах, забезпеченні її цілеспрямованості, повноти, об'єктивності, усебічності й швидкості, економії часу, сил і засобів, ефективного застосування прийомів роботи з доказами [4, с. 296].

У криміналістичній літературі звертається увага на те, що із самого початку розслідування групових злочинів необхідно доручати спеціально створеним слідчо-оперативним групам. Водночас така організація розслідування має переваги, що дає змогу вирішити і питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. При формуванні слідчо-оперативної групи необхідно передбачити участь оперативних співробітників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, що сприятиме більш швидкому виявленню ознак та слідів вчинення злочину саме організованою групою.

Підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що особливості розслідування злочинів, які мають таку кваліфікуючу обставину, як вчинення злочину організованою групою осіб, обумовлені не тільки більш активною протидією, але й більш широким предметом доказування. Таким чином, особливості розслідування злочинів,

вчинених організованими злочинними групами полягають в складному, багатоетапному процесі виявлення злочинного угрупування, встановлення зв'язків всіх членів злочинного формування і фактів скоєних ним злочинів, ролі кожної особи, у тому числі організаторів злочинів та інших співучасників, які не є безпосередніми виконавцями конкретного злочину, а також багатоепізодним характером вчинення злочинних посягань та високим рівнем приховування злочинів.

Список використаних джерел

1. Іванчишин І.І Організоване злочинне угрупування як об'єкт криміналістичного дослідження. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 253-279.

2. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник. Москва, 1995. 710 с.

3. Гула Л.Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 37 с.

4. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва, 1997. 342 с.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Хоменко Марія Михайлівна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕЖАХ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

З моменту виникнення судової експертизи та на всіх етапах її розвитку в ній вбачали важливий інструмент правосуддя, необхідний для правильного вирішення справи як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді, а експерта вважали «науковим свідком».

Згідно із Законом України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів з

метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [4].

Одним із перших науковців, який запропонував визначення експертної методики, був А.Р. Шляхов, котрий вважав, що методика кожного виду судової експертизи – це система методів, прийомів і технічних засобів, які застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів [1, с. 17].

Пізніше різні автори наводили достатньо велику кількість інших визначень методики експертного дослідження. Наприклад, Р.С. Бєлкін методику експертного дослідження описував, як систему рекомендацій щодо вибору та застосування методів дослідження об'єктів даного роду (виду) судової експертизи та формування необхідної матеріально-технічної бази дослідження [5, с. 147]. А.М. Зінін та Н.П. Майліс уважали, що експертна методика – це програма дій, що пропонує експерту в категоричній або рекомендаційній формі використовувати певні методи дослідження об’єктів, послідовність і процедуру застосування цих методів [6, с. 53].

Ми погоджуємось із думкою ряду вчених-криміналістів, які уважають що методика або ж техніка експертного дослідження – це рівень високоспеціалізованого методологічного знання, і в силу притаманних йому функцій безпосередньої регламентації наукової діяльності, завжди має чітко виражений нормативний характер [2, с. 78].

Створення нових методик є творчим процесом, заснованим на пізнанні закономірностей процесу утворення ознак на об’єктах дослідження, виявленні цих ознак з використанням певних засобів і методів. Конкретною метою створення нових методик є розширення обсягу фактичних даних, що надаються слідству та суду, заснованого на можливості вирішення нових завдань, дослідження нових об’єктів, скорочення строків проведення експертиз, матеріальних і трудових витрат, зменшення кількості не вирішених питань, підвищення наукового рівня й повноти вирішення експертних завдань [3, с. 228].

Для того, щоб експертні методики в процесі їх використання забезпечували своєчасне, повне, всебічне виявлення та пізнання фактів і обставин, вирішення як типових, так і не стандартних завдань експертного дослідження; ефективно застосовували наукові прийоми і методи, а також успішно долали різного роду перешкоди у ході експертного дослідження з найменшою витратою сил і засобів, – в процесі створення методики її розробник повинен пройти певні стадії.

В цілому науковцями та практиками виділяються чотири етапи (стадії) створення експертних методик: 1) дослідження закономірностей, що обумовлюють прояви ознак, які характеризують ті або інші об'єкти; 2) виділення з усієї сукупності виявлених ознак тих, які задовольняють вимогам, що дозволяють використовувати їх в експертному дослідженні; 3) визначення доступних широкому колу експертів-практиків технічних засобів, методів і прийомів, що дають можливість вивчати зазначені ознаки; 4) оформлення методики у вигляді, що дозволяє однозначно сприймати і використовувати викладену в ній інформацію методичного характеру, в тому числі проводити оцінку одержуваних результатів [7, с. 265–272].

Однак, недостатньо лише розробити відповідну методику, перед її використанням експертами, вона повинна пройти відповідну процедуру об'єктивної оцінки та рекомендації для використання експертами у практичній діяльності. Це передбачено у статті 8 Закону України «Про судову експертизу», згідно з якою методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних і судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

З прийняттям нового КПК України, яким було введено змагальну систему судочинства, рано чи пізно може виникнути ще одна проблема – проблема конкуренції експертних методик. Така конкуренція може виникнути тоді, коли в різних експертних установах, можливо в різний час, були розроблені методики дослідження того самого об'єкта, які в певній мірі відрізняються одна від одної.

Негативом такої ситуації є те, що при наявності конкуруючих теоретично обґрунтованих і науково розроблених методик, по-перше, з'являється можливість сторонам обвинувачення та захисту обирати більш «обґрунтовану» на їхній погляд методику, що в кінцевому рахунку може призвести до протилежних висновків і затягування строків кримінального провадження. По-друге, така конкуренція методик якоюсь мірою ставить під сумнів авторитетність висновків судового експерта, оскільки при можливості науково обґрунтувати протилежні висновки втрачається віра у достовірність отриманих експертом результатів. Вирішенням проблеми конкуренції методик дослідження як раз може стати процедура їх розгляду та державної реєстрації одним органом, до якого б входили фахівці експертної галузі з різних відомств, а також «інвентаризація» вже існуючих експертних методик.

Ще однією проблемою є недостатнє забезпечення інформацією відповідних судових і правоохоронних органів про існування окремих методик та взагалі про можливість судових експертиз. За результатами опитування, які наводить у своїй монографії І.В. Пиріг, 58 % опитаних слідчих і 35 % експертів зазначили дефіцит інформації щодо нових видів експертиз і особливостей їх призначення. На його думку, це можливо усунути семінарами для слідчих за участю провідних експертів з ретельним аналізом проведених досліджень, демонстрацією експертної та спеціальної техніки [2, с. 233].

Таким чином, розроблення нових і вдосконалення існуючих методик дослідження дозволить вирішувати завдання судової експертизи з більшою точністю та вищим ступенем ефективності.

Список використаних джерел

1. Шляхов А.Р. Предмет и система криминалистической экспертизы. Труды ВНИИСЭ. 1971. Вып. 3. С. 16–21.
2. Плесовских Ю.Г. Судебно-экспертное исследование: методология, методика, метод. Известия Иркутской государственной экономической академии. 2005. № 3–4. С. 77–79.
3. Пиріг І.В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ, 2011. 312 с.
4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038%12.
5. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва, 1997. 342 с.
6. Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза: учебник. Москва, 2002. 320 с.
7. Слободян Я.І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 1. С. 265–272.

Молибога Микола Павлович,
провідний науковий співробітник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук

СЛІДИ БЛИЗЬКОГО ПОСТРІЛУ

Фактори близького пострілу можуть надавати механічну, температурну та хімічну дію. Виникаючі при цьому ушкодження і відкладення називають слідами близького пострілу.

Такими слідами є:

1. Пошкодження від механічної дії порохових газів і повітря з каналу ствола:

а) дефект в тканинах одягу і тіла, розриви одягу і шкіряних покровів, розриви і розшарування тканин в напрямку ранового каналу;

б) осаднення і подальша пергаментація шкіри;

в) відриви і радіальне пригладжування ворсу тканин одягу;

г) відбиток дульного кінця зброї.

2. Пошкодження від температурної дії газів, кіптяви і порохових частинок:

а) обпалення ворсу тканин і волосся тіла;

б) опіки;

в) обгорання тканин одягу;

3. Пошкодження від хімічної дії газів:

а) утворення CO-Hb, карбоксимиоглобина, Mt-Hb;

б) знебарвлення тканин одягу;

4. Відкладення і впровадження кіптяви в тканини одягу, шкірні покриття, стінки ранового каналу.

5. Відкладення і впровадження частинок порохових зерен і металевих частинок в тканини одягу, шкірні покриття, стінки ранового каналу; сліди удару цих частинок у вигляді дрібних садин на шкірі і просічки на тканинах одягу.

6. Відкладення бризок рушничного мастила на одязі або шкіряних покривах.

На різних відстанях від дульного зрізу зброї дія чинників близького пострілу не одинакова. У зв'язку з цим у межах близької дистанції розрізняють постріл впритул, зону переважної механічної дії порохових газів (перша зона), зону дії кіптяви, порохових зерен і металевих частин (друга зона) і зону дії порохових зерен і металевих частин (третя зона). Межі між цими зонами носять умовний характер, вони змінюються залежно від виду зброї, стану боєприпасів, а також її властивостей вражати об'єкти.

У першій зоні відбувається вплив всіх факторів близького пострілу на уражаючий об'єкт, проте, основним фактором є механічна дія порохових газів. Поряд з цим відбувається відкладення кіптяви, порохових зерен і металевих частинок, термічна і хімічна дія компонентів близького пострілу. Довжина першої зони невелика, для різних зразків зброї вона коливається в межах від пострілу впритул до 1–5 см.

Сама потужна ручна військова вогнепальна зброя – 7,62-мм гвінтовка – дає розриви шкіри на відстані до 5 см, одягу – до 8-10 см, а 5,45-мм укорочений автомат АК74 – до 15-30 см [4].

У другій зоні близького пострілу основне ушкодження заподіює вогнепальний снаряд; тільки на самому початку цієї зони порохові гази можуть утворити на шкірі незначне забиття у вигляді не різко виражених внутрішньошкірних і підшкірних крововиливів і поверхневих ушкоджень епідермісу. На ворсистих тканинах одягу від розтікання газів в різні боки ворс навколо вхідного отвору приймає веєроподібне розташування. В результаті хімічної дії газів може відбуватися часткове знебарвлення тканин одягу.

У третій зоні близького пострілу, крім вогнепального снаряду, діють тільки порохові зерна та металеві частинки. Таке утворення слідів може бути при пострілах з бойової вогнепальної зброї на відстані від 20 до 200 см, і для мисливської зброї - до 300 см.

Вхідна рана на шкірі при пострілі впритул може мати різну форму: зірчасту, хрестоподібну, Х-образну іноді незграбну або лінійну – в результаті розривної дії порохових газів, а також круглу або неправильно-круглу без надривів або з одиничними радіальними надривами при пробивній дії. Краї рани, за винятком розривів, нерівні, кровопідтьочні, розтрощені, відшарування від прилягаючих тканин і покриті зсередини кіптявою. При зіставленні країв розривів у центрі рани визначається дефект шкіри за рахунок невеликих закруглених виїмок, бувають потоншення, від чого центр рани западає.

Список використаних джерел

1. Разумов Э. А. Практическое руководство по осмотру места роисшествия : теория, тактика, техника / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога; под. ред. И.П. Красюка. – К., 2015. – 750 с.: ил.

2. Виноградов Н. В. Судебная медицина / Н. В. Виноградов, Н. А. Сингур А. К. Туманов. – М., 1967.

3. Акопов В.И. Судебная медицина: практ. пособ. для юристов и врачей / В.И. Акопов. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Дашков и К, 2006.

4. Попов В. Л. Судебно-медицинская баллистика / В. Л. Попов, В. Б. Шигеев, Л. Е. Кузнецов. – СПб.: Питер, 2002.

5. Эйдлин Л. М. Огнестрельные повреждения / Л. М. Эйдлин. – Ташкент, 1963. – 330с.

6. Самсонов Г. А. Судебная баллистика / Г. А. Самсонов. – М., 1975. – Т. 1.

7. Колмаков В. П. Криминалистика / В. П. Колмаков. – М., 1963.

8. Грановский Г. Л. Ситуалогическое исследование места происшествия / ВНИИСЭ; Г. Л. Грановский // Программированные и ситуалогические методики трасологических исследований : сб. науч. тр. – М., 1979. – Вып. 37. – С. 104-138.

9. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2004. – 728 с.

10. Колоколов Г. Р. Судебная медицина: курс лекций / Г. Р. Колоколов. – М., 2006.

11. Лазари А. С. Определение дистанции выстрела / А. С. Лазари // Методы экспертных криминалистических исследований: сб. науч. тр. / ВНИИСЭ. – М., 1977. – Вып. 29. – С. 3–10.

Нагайник Тарас Григорович,
старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ (МЕДИКО-ПСИХІАТРИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ)

В юрисдикційному процесі застосовується велика кількість різновидів психологічних експертиз, зокрема, психолого-психіатрична, медико-психологічна, психолого-педагогічна, психолого-дефектологічна, психолого-лінгвістична і психолого-технічна.

Базою судово-психологічної експертизи є юридична психологія та інші галузі психологічної науки.

Юридична психологія має своїм предметом вивчення психіку людини, яка діє в рамках права, в тому числі й у рамках адміністративного матеріального і процесуального права.

Ураховуючи останні зміни в законодавстві та збільшення судових психологів, на теперішній час збільшена можливість призначення судової експертизи, яка стосується дослідження особи правопорушника та її протиправної діяльності – психологічної експертизи.

Потреба в психологічній експертизі виникає у зв’язку з: наявністю особливостей, які свідчать про крайню неврівноваженість, емоційність, агресивність; порушенням у таких психічних процесах, як сприйняття, уява, увага, запам’ятовування, відтворення, мислення; наявністю ознак, які свідчать про можливість скоєння правопорушення у стані афекту, стресу, під час провокуючої поведінки потерпілих чи

інших осіб; нерозумінням чи неналежним оцінюванням соціальної, моральної сутності й значення своїх дій; сумнівами у правдивості показів правопорушника, свідка, потерпілого, базованих на невідповідності характеру ситуації, іншим даним; невідповідністю мотивів характеру скоєного правопорушення; чудернадскістю, незвиченістю мотивації; сумнівами в авторстві письмового тексту; різкою відмінністю поведінки від традиційної, яка відповідає віковій, статевій, професійній і соціальній групі; невідповідністю поведінки, її характеру цілям і мотивам скоєного; душевною "глухотою" правопорушника, свідка чи потерпілого; явно несприятливими соціальними умовами найближчого оточуючого середовища, в якому перебував правопорушник; різко вираженими характерологічними особливостями суб'єкта (надмірна в'ялість чи активність, замкнутість чи ейфорія, сором'язливість чи безстидство та ін.); незвичністю поведінки суб'єкта в момент скоєння правопорушення, дивністю зовнішнього вигляду, міміки, жестикуляції, пантоміміки, рухів тіла; даними, які свідчать про акумуляцію емоційного збудження чи переживань, та ін. [1, с. 18–19].

Що стосується науково-методичної бази комплексних судово-психіатричних експертиз, то в останні десятиріччя в Україні не було цілеспрямованих наукових розробок з цієї проблеми, з наявністю лише поодиноких статей [2; 3], що зумовило суттєву плутанину у відношенні видів комплексної СПЕ, їх диференціації, порядку проведення, меж компетенції фахівців, які беруть у них участь. Як свідчить наукове дослідження, розпочате в Українському НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології з 2011 р., у практичній роботі експерти користуються частково розробками науковців Російської Федерації, або навіть рекомендаціями радянських часів, а інколи взагалі не мають чітких уявлень щодо специфіки проведення комплексної судово-психіатричної експертизи [4–6].

Проведення деяких видів комплексних судово-психіатричних експертиз на теперішній час суперечить як клінічному сенсу, так і матеріальним витратам на їх організацію, не кажучи вже про нормативно-правове підґрунтя, яке потребує докорінного переосмислення та удосконалення. Відсутнє чітке розмежування таких понять, як комплексна судово-психіатрична експертиза; судово-психіатрична експертиза з залученням спеціаліста, що не є експертом (невропатолога, ендокринолога, сексолога тощо); судово-психіатрична експертиза з залученням психолога у якості консультанта.

Психологічна наука займається людьми, які вважаються психічно здоровими. З психічно хворими людьми працює психіатрія.

Однак у природі, ще є проміжна категорія людей з психопатіями, розумовою відсталістю та вродженими чи набутими соматичними відхиленнями і хворобами, які можуть дезорганізовувати психічну діяльність людини – це прерогатива патопсихології, психосоматики, дефектології тощо.

Призначення судово-психологічної експертизи в юрисдикційному процесі може бути на підставі наявності відомостей про: перенесені чи наявні психічні хвороби; відставання рівня психічного розвитку від паспортної норми (вікової норми); перенесені чи наявні соматичні захворювання, особливо інфекційні, хронічні чи невиліковні; порушення психофізичного розвитку, затримка психічного розвитку, порушення мовлення; педагогічна запущеність; порушення емоційно-вольової сфери психіки [7, с. 54–57; 8, с. 25–29].

При цьому слід враховувати, що до компетенції судово-психологічної експертизи належить вивчення психічної діяльності здорової людини; судово-психіатрична експертиза досліджує порушення у нервово-психічній сфері, виникнення і розвиток яких пов'язані з уродженими чи набутими відхиленнями психіки. Експерт-психіатр не може вирішувати завдання психології, а психолог – психіатрії. Тому при підозрі щодо наявності суміжних станів призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Психолого-медична експертиза об'єктом пізнання має психіку особи, яка хворіла чи хворіє на тяжку хронічну або невиліковну хворобу. Ці захворювання можуть викликати постійні чи тимчасові зміни в психіці: трансформацію сприймання, пам'яті, відтворенні сприйнятого, неадекватність реагування тощо.

Для осіб, які хворіють на хронічні соматичні хвороби, характерні специфічні ознаки перебігу психічних процесів. Наприклад, хворі на туберкульоз відрізняються нестійкістю, лабільністю настрою, легкою навіюваністю, різкими переходами від песимізму до невиправданого оптимізму. При онкологічних захворюваннях характерними є гіперестезія (підвищена чутливість) усіх органів чуття, прояви психогенних реакцій (істероїдна сентиментальність, озлобленість, наростаюча афективність). Особи з уродженими або набутими дефектами кістково-м'язового апарату (люди з особливими потребами) відзначаються підозрілістю, схильністю до маніакальних ідей; одні з них наполегливо, активно діють із метою компенсації свого дефекту, інші – уникають оточення, замикаються в собі.

Вище наведені, а також і багато інших особливостей соматично хворих людей можуть мати надзвичайно важливе значення для суду і слідства, коли вони стають процесуальними особами, оскільки оцінка

ними ситуації може значно відрізнятися від об'єктивних даних. Більше того, під дією соматичного захворювання, особливо хронічного чи невиліковного, можуть настати незворотні зміни в мотивації хворого, його ціннісних орієнтаціях. У такої людини може різко знизитися суб'єктивна межа дозволеного і недозволеного, навіть протиправна і злочинна поведінка – стати нормою.

Комплексна медико-психологічна (медико-психіатрично-психологічна) експертиза має ширший предмет дослідження, ніж проста психологічна чи психіатрична експертиза. Комплексна психолого-психіатрична експертиза характеризується синтетичним характером дослідження об'єкта (психіки людини), який виступає предметом різних галузей знання та може відповісти на питання пограничного між психологією і психіатрією характеру.

Соматичний вплив хвороби на психіку зумовлений безпосереднім впливом на центральну нервову систему біохімічних і фізіологічних чинників, пов'язаних з конкретною соматичною патологією, а також під впливом больових відчуттів. Соматогенний вплив виявляється в онкохворих у зв'язку з інтенсивним больовим синдромом, при хворобах нирок і печінки – через інтоксикацію, при серцево-судинних захворюваннях і хворобах легень – внаслідок кисневого голодування. Комплекс порушень у нервовій і психічній сферах у людини під час больового синдрому, кисневого голодування й під час інтоксикації називається соматогенією, яка може виявлятися у різних психічних розладах, починаючи від неврозоподібних до психотичних станів.

Список використаних джерел

1. Нор В. Т. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе / В. Т. Нор, М. В. Костицкий. – К. : «Выс. шк.», 1985. – 56 с.
2. Первомайский В. Б., Канищев А. В. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза: заблуждения и реальность // Архів психіатрії. – 2006. – Т. 12, № 1–4. – С. 175–179.
3. Ревенок О. А. Комплексна судова нарколого-психіатрична експертиза: за і проти // Архів психіатрії. – 2002. – № 2. – С. 50–55.
4. Ілейко В. Р., Каніщев А. В. Аналіз галузевої статистики щодо комплексних судово-психіатричних експертиз в Україні за період 2005–2009 років // Архів психіатрії. – 2011. – Т. 17. – № 4. – С. 78–83.
5. Ілейко В. Р., Каніщев А. В. Науково-методичні аспекти комплексної судової психолого-психіатричної експертизи в Україні // Архів психіатрії. – 2011. – Т. 17. – № 3. – С. 53–57.
6. Ілейко В. Р., Каніщев А. В. Спірні питання законодавчого та нормативного регулювання комплексної судової психолого-

психіатричної експертизи в Україні // Архів психіатрії. – 2011. – Т. 17. – № 3. – С. 58–60.

7. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі : навч. посіб. / Костицький М. В. – К. : УМК ВО, 1990. – 88 с.

8. Медична психологія : підручник / Максименко С. Д., Коваль І. А., Максименко К. С., Папуча М. В. ; за ред. акад. С. Д. Максименка. Вінниця : Нова кн., 2008. 520 с.

9. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко ; за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с.

Наумова Анна Олександрівна,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ РЕАБІЛІТОВАНОМУ

Здоров’я людини – найвища соціальна цінність в державі. Невід’ємне право громадянина – право на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Конституції України). Слід зазначити, що незаконними процесуальними рішеннями, діями посадових осіб органів досудового розслідування та суду, завдається шкода здоров’ю особи, не винуватої у вчиненні злочину, наслідками якої є ушкодження, захворювання, патологічний стан, інвалідність, але в чинному законодавстві не визначені її поняття та механізм відшкодування Так, співробітники міліції м. Дніпропетровська протягом десяти годин катували М., який не скоював злочин, але зізнався у крадіжці після отриманих переломів ребер, розривів сухожиль і м’язів [14]. Викладене свідчить про те, що зазначені ушкодження є наслідками фізичної шкоди, завданої здоров’ю особи.

У юридичній літературі проблеми заподіяння шкоди здоров’ю не достатньо досліджені. У зв’язку з цим, вважаємо, що для визначення поняття фізичної шкоди в кримінально-процесуальному праві необхідно використовувати спеціальні медичні знання. Дослідники медичних наук зазначають, що поняття здоров’я характеризується складністю, багатозначністю і неоднорідністю складу [5, с. 3]. Здоров’я – це стан повного фізичного, душевного і

соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів» [12, с. 308]. У зазначеній дефініції викладені три самостійні категорії здоров'я: біологічний (фізіологічний), психологічний і соціальний. У науковій літературі дослідники відзначають, що в загальних рисах, здоров'я на біологічному рівні можна охарактеризувати як стан, протилежний хворобі. При цьому здоров'я не має чітких меж, тому що включає різні перехідні стани. Насамперед здоров'я – це природний стан організму, який характеризується повною врівноваженістю із зовнішнім середовищем (біосферою) і відсутністю будь-яких виражених хворобливих змін [1, с. 356]. Стан здоров'я може встановлюватися на основі суб'єктивних відчуттів конкретної людини у сукупності з даними клінічного обстеження, з урахуванням статі, віку, соціальних, кліматичних, географічних та метеорологічних умов проживання людини [11, с. 265].

Водночас, поняття здоров'я у медичній і юридичній літературі окремі дослідники визначають як певний об'єктивний фізіологічний стан людини, який вона мала до вчинення злочину [6; 4], а шкоду здоров'ю – як порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виявляється у тілесному ушкодженні, або захворюванні, чи патологічному стані [7; 15].

Системний аналіз медичної, юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що для правильного розуміння сутності та наслідків фізичної шкоди, доцільно дослідити її в медико-біологічному і юридичному аспектах. У судовій медицині ушкодження – це порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виникло в результаті впливу факторів навколишнього середовища [3, с. 34]. Водночас, тілесні ушкодження виражені в анатомічному порушенні структури органу або тканини (рани, вивихи, розтягнення, переломи, тріщини, розриви органів, тощо) або функціональних ушкодженнях органів (струс мозку, тощо) [11, с. 3]. У медичній літературі до наслідків шкоди здоров'ю фахівці вважають, що захворювання – це порушення життєдіяльність організму при надмірних пошкоджуючих змінах параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища, при яких виникає недостатність підтримки гомеостазу за рахунок перенапруження основних і дублюючих механізмів регуляції. Для стану хвороби характерна поява функціональних відхилень від норми, неадекватних відповідей організму на подразник, навіть адекватний, розвиток різних порушень на всіх рівнях організації – молекулярно-клітинному, тканинному, органному, системному [9, с. 16].

Більшість спеціалістів в галузі медицини вважає, що патологічний стан є наслідком ушкодження здоров'я. Патологічний стан – це стійке відхилення від норми, яке має біологічне негативне значення для організму [2, с. 417]. Дещо іншу точку зору має В. В. Михайлов. Він вважає, що патологічний стан – вроджена чи набута після завершення патологічного процесу структурно-функціональна недостатність органів із частковою або повною втратою здатності до відновлення нормальної діяльності (генетичні дефекти обміну речовин, вроджене недорозвинення органів, заміщення втрачених паренхіматозних клітин рубцевою тканиною та ін.) [9, с. 24]. Працівники міліції м. Черкаси під час допиту Іванова застосовували фізичне насильство та електричний струм, в результаті чого він одержав безліч ушкоджень, які призвели до патологічного стану, а саме: опіків і посттравматичної невропатії суглобів [13].

Негативним наслідком, завданої шкоди здоров'ю є інвалідність. Відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» інвалідність – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призвести до обмеження життєдіяльності особи [8]. В медичній літературі зазначено, що до інвалідності може призвести патологічний стан, захворювання, тілесні ушкодження. Перелік негативних наслідків завданої шкоди здоров'ю, в результаті яких встановлюється група інвалідності передбачений Інструкцією про встановлення груп інвалідності [10].

Викладене дозволяє сформулювати поняття фізичної шкоди, завданої особі, не винуватій у вчиненні злочину. Вважаємо, що в межах кримінально-процесуального інституту реабілітації, фізичну шкоду слід розглядати як шкоду завдану здоров'ю внаслідок незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного засудження, яка визначається як порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції органів або тканин і виявляється в тілесному ушкодженні, захворюванні, патологічному стані, інвалідності.

Список використаних джерел

1. Большая медицинская энциклопедия : в 30 т./ гл. ред. Б. В. Петровский. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1978 – Т. 8. – 528 с.

2. Большая медицинская энциклопедия : в 30 т./ гл. ред. Б. В. Петровский. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1978 – Т. 18. – 528 с.

3. Большая медицинская энциклопедия : в 30 т./ гл. ред. Б. В. Петровский. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1978 – Т. 20. – 560 с.

4. Борзенков Г. Н. Квалификация преступлений против жизни и здоров'я : учебно-практическое пособие. / Г. Н. Борзенков. – М. : Зерцало-М, 2005 – 144 с.

5. Васильева О. С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. – М. : Академия, 2001. – 352 с.

6. Гаврилов Э. П. Как определить размер компенсации морального вреда? // Российская юстиция. – 2000. – № 6. – с. 28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.juristlib.ru/book_1878.html.

7. Гурочкин Ю. Д. Судебная медицина : курс лекцій / Ю. Д. Гурочкин, В. И. Витер. – М.: Право и закон, 2003 – 320 с.

8. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Украïн» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – Ст. 36.

9. Михайлов В. В. Основы патологической физиологии : руководство для врачей. – М. : Медицина, 2001. – 704 с.

10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» від 5 вересня 2011 р. № 561 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/z1295-11.

11. Новая популярная медицинская энциклопедия / гл. ред. В. И. Покровский. – М. : ООО Издательство «Энциклопедия», 2004. – 768 с.

12. Словник термінів, що вживаються в законах України (станом на 1 жовтня 2009 р.) / уклад. В. Д. Андрієнко [та ін.]. – К. : Фенікс, 2009. – 987 с.

13. Суд освободил из-под стражи жителя Черкасс, которого жестоко пытали в милиции // Факты и комментарии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://fakty.ua/155697-sud-osvobodil-iz-pod-strazhi-zhitelya-cherkass-kotorogo-zhestoko-pytali-v-milicii.

14. Суд приговорил «оборотней в погонах» к трем годам лишения свободы – Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umdpl.info/index.php?id=1337930037.

15. Судебная медицина: Общая и особенная части : учебник для вузов / С. Ф. Щадрин, [и др.].– 2-е изд., испр. и доп.– М. : Эксмо, 2006.– 640 с.

Несен Ольга Олександрівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ В ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ

Певний час спеціальні знання у галузі медицини були досить примітивними та використовувались переважно під час огляду живих потерпілих, а також трупів для встановлення причини смерті. Ще Папа Інокентій III (1200 р.) наказував при з'ясуванні причин смерті звертатись до лікарів, а у відомому збірнику законодавчих актів Середньовіччя «Кароліна» (1532 р.) закріплено обов'язковість участі лікарів під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я [1, с. 136].

Спеціальні знання слідчий і суд використовують як безпосередньо під час досудового розслідування, так і шляхом одержання довідок і консультацій у компетентних осіб, залучення спеціалістів різного профілю для їх участі у слідчих (розшукових) діях, проведення експертизи. На стадії досудового розслідування спеціальні знання використовуються у різних процесуальних формах. Слідчий і спеціаліст застосовують їх під час слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду, обшуку та ін. У свою чергу, експерт – під час проведення експертизи [1, с. 138].

Важливим та необхідним елементом криміналістичної характеристики злочинів, зокрема пов'язаних із вибухами є особа злочинця. Встановлення та визначення поведінкових особливостей якої потребує допомоги спеціаліста.

В етимологічному розумінні особа – це конкретна людина, представник певних соціальних верств, що займається певними видами діяльності й усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища, має індивідуальні особливості, феномен суспільного розвитку, жива людина, що має свідомість і самосвідомість. В юридичній літературі особа злочинця розглядається як особа людини, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, забороненого законом під загрозою кримінальної відповідальності [2, с. 39].

Як зазначає В.П. Бахін перед проведенням слідчих (розшукових) дій з урахуванням характеру особистості «підривника» (нерідко такого, який має відхилення в психіці, іноді готового «на все») слід здобути про нього і його можливу поведінку необхідну інформацію. Ігнорування цієї умови може призвести до серйозних негативних наслідків [3, с. 70].

Існує певна залежність між деякими властивостями і якостями особи злочинця й обраним ним способом вчинення кримінального правопорушення, а також особливостями предметів злочинного посягання.

Характеристика особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики кримінального правопорушення повинна будуватися на основі врахування тих типових рис соціального і соціально-психологічного характеру, що властиві особам, які вчинили злочини розглянутої категорії протягом певного часового періоду. Знаючи їх, слідчий зможе вірно визначити напрямок розслідування. Крім того, не можна забувати, що чим глибше слідчий вивчить психологію підозрюваного, тим ефективніше він зможе проводити будь-яку слідчу (розшукову) дію, одержати найбільш повний доказовий матеріал [2, с. 41].

Особистість злочинця, який іде на здійснення вибуху, характеризується рядом специфічних рис, оскільки ця досить складна операція доступна не будь-якій особі. По-перше, злочинець повинен володіти певними знаннями й уміннями знатися на вибуховій справі, хімії, радіоелектроніці і т. д. Ці знання він може здобути під час проходження служби в армії, в процесі виконання відповідної роботи або задовільнення виявленого інтересу чи спеціально набути в злочинних цілях. По-друге, він повинен мати доступ до вибухових речовин, боєприпасів, вибухових пристроїв. У теперішні час «роздобути» (викрасти, купити) ці засоби не надто складно, але для цього потрібні певні зусилля, кошти і дії. По-третє, він повинен відрізнятися деякими рисами характеру – рішучістю, байдужістю до наслідків вибуху, що організується і т.п.

З урахуванням викладеного злочинців даного виду можна поділити на такі три категорії:

а) «випадкові», для яких вчинення вибуху – лише епізод із виявом мотивів цікавості (чи вдасться це зробити самому), особистої неприязні, хуліганства; їхні знання з вибухової справи звичайно поверхневі; а пристрої вони застосовують примітивні; які мають конструктивні недоробки, закладаються неефективно, вибухають при виготовленні, доставці й установці; використовуються же вони найбільш доступні вибухові речовини (порох і т. п.);

б) «аматори», для котрих вибухова справа є своєрідним «хобі». Для підготовки вибухів вони підбирають і використовують відповідну літературу, консультуються у фахівців, широко експериментують для вдосконалення своїх вибухових пристроїв.;

в) «професіонали» відрізняються високим рівнем організаційно-технічної підготовки (серед них військові, вояки підрозділів спеціального призначення, підривники і т. д.). Основний мотив –

виконання замовлення. Для них є характерними ретельна підготовка до вибуху та вибору вибухових речовин, точний вибір умов закладання вибухових пристроїв і вибухівки, безпомилкові розрахунки відповідність потужності заряду, цілям вибуху. Їх можуть «видати» досконаліть вибухових пристроїв, способи вибуху, що не є доступними для непрофесіоналів (направлений вибух, специфічність «мін-пасток»), а також придумані заходи власної безпеки (наприклад, включення в електричний ланцюг вибухового пристрою запобіжників від випадкового вибуху) [3, с. 71].

Злочини, пов'язані з використанням ВР та ВП, являють особливу загрозу для суспільства й держави, що пояснюється насамперед тим, що вони при неналежному обігу становлять об'єктивну небезпеку для життя і здоров'я невизначеного кола осіб, а також здатні стимулювати ріст тяжкої злочинності. Аналіз злочинів, вчинених з використанням різних ВП, показав, що серед них переважну більшість становлять тяжкі злочини, спрямовані проти життя і здоров'я громадян. Особливістю таких злочинів є поранення або загибель потерпілого зі значними матеріальними збитками, викликаними руйнуванням предметів, що перебували в зоні дії вибуху, а також інші наслідки, які передбачені Кримінальному кодексі України [4, с. 38]

Психологічні наслідки зазначених злочинів роблять відчутний негативний морально-психологічний вплив на населення, породжують страх, занепокоєння за своє життя й життя своїх близьких, почуття непевності й незахищеності. Наслідком цього стає недовіра людей у здатність держави і його органів захистити своїх громадян, приборкати злочинність [4, с. 42].

Список використаних джерел

1. Антощук А.О. Початковий етап розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 100 с.

2. Поліщук В.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 229 с.

3. Бахін В.П., Михайлов М.А. Розслідування кримінальних вибухів: наук.-практич. посіб. Київ: НАВС, 2001. 132 с.

4. Бульба Т.М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 156 с.

Нестеров Дмитро Миколайович,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ОСОБИ ЧИ ЇЇ БЛИЗЬКОГО РОДИЧА У ЗВ'ЯЗКУ З ВИКОНАННЯМ ЦІЄЮ ОСОБОЮ СЛУЖБОВОГО АБО ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Згідно зі ст. 3, 27 Конституції України людина, її життя та здоров'я, недоторканність та безпека, визнається найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Це визначає зміст і спрямованість діяльності правоохоронних органів щодо реалізації обов'язків держави перед людиною. Питання розслідування злочинів проти життя та здоров'я людини завжди були й залишаються однією з найактуальніших проблем держави і суспільства, одним із факторів його дестабілізації. Ступінь цивілізованості суспільства вимірюється саме ставленням однієї людини до життя іншої, оскільки це фундаментальні та непорушні цінності.

В останні роки внаслідок соціально-економічних змін, на жаль, спостерігається значна кількість тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, і в, першу чергу, – умисних вбивств, які відрізняються заподіянням особливо тяжких наслідків. Так, у 2016 році було зареєстровано 5870 кримінальних проваджень за фактами умисних вбивств, а у 2017 році – 5029, однак значна кількість таких злочинів залишається нерозкритими. Наприклад, у 2016 році було повідомлено про підозру 1371 особам, а у 2017 році – 1353. Різноманітність обстановки злочинів, способів їх вчинення, мотивів та мети, специфічність використовуваних злочинцями знарядь і засобів, обумовлюють необхідність особливого тактичного підходу щодо розслідування зазначеної категорії злочинів.

В умовах складної економічної ситуації та проведення військових дій на території України формуються різні суспільні думки та настрої населення, що стає підґрунтям для зростання вбивств осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цією особою

службового або громадського обов'язку. Як відомо, такі злочини характеризуються значною суспільною небезпекою. Їх розслідування обумовлено характерними рисами, які часто призводять до помилок, що значно ускладнює процес досудового розслідування. На практиці виникають великі труднощі щодо встановлення мети вбивства, зокрема, недопущення чи припинення правомірної діяльності особи у зв'язку з виконанням нею своїх службових або громадських обов'язків, що є визначальним чинником, та дозволяє вірно кваліфікувати діяння, проводити на належному рівні розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень.

Сформована ситуація обумовлюється низьким рівнем спеціальної підготовки слідчих, які стикаються з подібними випадками, відсутністю наукових розробок проблем методики розслідування вбивств даного різновиду і активною протидією розслідуванню з боку кримінальних елементів.

Слід зазначити, що питання методик розслідування певних різновидів умисних вбивств були висвітлені в наукових працях О.О. Андрєєва, І.В. Борисенка, Р.Х. Бічуріна, О.Ю. Булулукова, Л.Г. Відонова, О.С. Саінчина, В.Л. Сінчука, С.І. Винокурова, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, В.Г. Лукашевича, І.Г. Маландина, М.В. Салтєвського, В.Ю. Шепітька, В.І. Боярова та інших учених. Проте окрема підвидова методика розслідування вбивств осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, залишилась поза увагою та потребує подальшого розширення та деталізації, особливо зважаючи на прийняття нового КПК України, й існуючі загальні рекомендації з розслідування вбивств. Отже, є об'єктивна потреба у розробленні зазначеної методики. Крім того, практичне значення очікуваних результатів дослідження додатково обумовлює актуальність даної теми.

Метою дослідження є розробка науково-обґрунтованої методики розслідування умисних вбивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Для досягнення зазначеної мети необхідно на основі аналізу і узагальнення слідчої практики, вивчення нормативних актів та літературних джерел розглянути і висвітлити:

1) зміст та особливості основних елементів криміналістичної характеристики умисних вбивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку осіб чи їх близьких родичів;

2) проблемні питання початкового та наступного етапів досудового розслідування умисних вбивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;

3) тактичні особливості проведення окремих процесуальних дій у кримінальному провадженні щодо розслідування умисних вбивств особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку.

Крім того, метою дослідження є формулювання можливих пропозицій щодо удосконалення законодавства та відомчих нормативних актів, що регулюють діяльність органів правопорядку, а також впровадження в практику роботи підрозділів досудового розслідування рекомендацій щодо методики розслідування зазначеної категорії умисних вбивств.

Нікітіна-Дудікова Ганна Юріївна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, УЧИНЕНОГО ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

В процесі розслідування будь-яких злочинів саме початковий етап розслідування має найбільше значення, оскільки, як вказує практика розслідування кримінальних справ, якщо злочинець не був встановлений на початковому етапі розслідування, то він, як правило, не буде встановлений взагалі.

Початковий етап розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи має наступні цілі: отримання та закріплення вихідної інформації про злочин шляхом проведення слідчих (розшукових) дій; встановлення та затримання злочинця; перевірка причетності конкретної особи чи осіб до вчиненого злочину.

Поділ досудового розслідування злочинів на окремі етапи, в тому числі і розгляд окремих проблем початкового етапу розслідування, неодноразово досліджувався в працях таких учених, як Р.С. Бєлкін, А.Я. Вишинський, А.Ф. Волобуєв, І.А. Возгрін, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, І.М. Лузгін, В.О. Малярова,

Г.А. Матусовський, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та ін.

Основоположні принципи кримінального процесу можуть бути реалізовані, а права громадян надійно захищені лише за умови, що кожному факту порушення закону надаватиметься вчасна належна правова оцінка шляхом встановлення точної відповідності обставин події, що містить склад кримінального правопорушення, фактичним даним [1, с. 87, 88].

Проте, одночасно із необхідністю негайного реагування на заяви і повідомлення про злочин необхідно звернути увагу на необхідність достатніх підстав для такого реагування, де головною складовою є їх оцінка з точки зору наявності ознак кримінального правопорушення. Відтак початок досудового розслідування нерозривно пов'язаний із визначенням та оцінкою необхідних для цього приводів та підстав.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема у ч. 1 ст. 214 КПК України, в якості приводів для відкриття кримінального провадження, внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, проте не деференціюючи їх саме як приводи, законодавець наводить заяви і повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. В якості підстави (так само не вживаючи цього поняття) зазначено обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Останнє закономірно призвело до проблем у правозастосовній практиці, адже така законодавча формула не дає змоги однозначно відповісти на питання які саме факти необхідно встановити до моменту початку досудового розслідування та який рівень інформації може задовольнити пізнавальні потреби особи, яка вирішує чи потрібно розпочинати досудове розслідування за заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення [2, с. 98].

Законне порушення кримінальної справи неможливе без наявності передбачених КПК України приводів і підстав. Помилки, що їх допускають при порушенні кримінального провадження, найчастіше пов'язані з неправильною оцінкою наявності підстав, необхідних для прийняття цього рішення [3, с. 20].

Привід є характеристикою інформації про кримінальне правопорушення з точки зору її форми, а підстава – з точки зору її змісту.

В.С. Зеленецький категорично зауважив, що до приводів можна відносити не будь-які, а лише ті джерела інформації про злочин, які за своїм змістом є правовими. Крім того, приводами є лише ті, що прямо зазначені в законі, а не у відомчих нормативних актах. Таким чином, для того щоб джерело інформації про злочин стало приводом до порушення кримінальної справи, воно повинно бути передбачене законом, але не будь-яким, а саме кримінально-процесуальним, тобто КПК [4, с. 53].

Вважаємо за необхідне погодитись із позицією вчених, які наголошують на необхідності законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування. Вбачається, що відсутність належного законодавчого визначення приводів та підстав для початку досудового розслідування відкриває шлях до необґрунтованого застосування заходів державного примусу щодо учасників кримінального провадження, коли таке провадження розпочато "автоматично" лише за заявою, з якої не можна однозначно зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення мало місце та про причетність до нього певної особи. Тим більше, що можливість оскарження безпідставно розпочатого досудового розслідування не передбачена.

Це має велике значення при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітнього, оскільки, за офіційними даними статистичної інформації Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [5] вбачається, що у 2016 році було відкрито 214 проваджень за вказаною статтею, з них 70 закрито за реабілітуючих обставин (26,8%), у 2017 році було порушено 246 кримінальних проваджень, з них за реабілітуючих обставин було закрито 66 проваджень (32,7%). Таким чином вбачається, що майже третина порушених кримінальних проваджень не знаходить свого підтвердження.

Список використаних джерел

1. Чернявський С.С. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події / С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 2 (136). – С. 85–93.

2. Квашук О.Д. Підстави прийняття рішення про початок досудового розслідування [Електронний ресурс] / О. Д. Квашук. – Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_2/31.pdf.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

4. Зеленецький В.С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлении : [монография] / В. С. Зеленецький. – Х., 2004. – 400 с.

5. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

Остапчук Марія Олександрівна,
судовий експерт Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Поширення економічної злочинності, що має місце практично в усіх сферах функціонування держави, завдає значної шкоди її розвитку. Зазначене негативно впливає на ефективність діяльності органів державної влади і управління, знижує довіру громадян до них, загрожує національній безпеці України та ускладнює нормальні відносини з іноземними державами.

До економічних злочинів відносять злочини, що вчиняються в економічній сфері і які мають в якості прямого мотиву отримання винуватцем економічної вигоди [6, с. 190]. При характеристиці економічних злочинів виходять з того, що це систематично і тривало здійснюване під прикриттям легальної господарської діяльності протиправне діяння в економічній сфері [8, с. 159].

Головними особливостями економічних злочинів є: маскування під законну економічну діяльність; вміння злочинців пристосовуватись до нових форм і методів підприємницької діяльності; досконале володіння ринковою ситуацією; використання прогалин чинного законодавства, яке регулює підприємницьку діяльність [5, с. 58].

Найбільш поширеними злочинами в економічні сфері є:

1) злочини у сфері власності, пов’язані з шахрайством, розкраданням майна, зловживанням службовим становищем;

2) злочини у сфері виконання бюджету;

3) злочини у сфері фінансових відносин;

4) злочини у сфері підприємницьких відносин;

5) злочини у сфері захисту від монополізму і недобросовісної конкуренції;

6) злочини у сфері обслуговування населення;

7) злочини у сфері митного регулювання (контрабанда) [7, с. 74].

Одним із основних інструментів розкриття економічних злочинів є судово-експертне забезпечення процесу розслідування, яке полягає у проведенні різних видів незалежних судових експертиз.

Відповідно до положень чинного законодавства, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Варто зауважити, що в процесі розкриття економічних злочинів не обмежуються проведенням суто економічних експертиз (за експертними спеціальностями: 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій», 11.3 «Дослідження документів фінансово-кредитних операцій» та 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності»). Судово-експертне забезпечення розслідування економічних злочинів охоплює значно ширший спектр судових експертиз, що пов'язано зі значним різноманіттям злочинів в економічній сфері.

Так, судово-експертне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем, а також інших злочинів у сфері господарської та службової діяльності, державного управління тощо вимагає також призначення та проведення таких видів судових експертиз: судово-товарознавчих (експертна спеціальність 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання»); земельних (за експертними спеціальностями: 10.7 «Розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками», 10.14 «Оцінка земельних ділянок» та 10.20 «Дослідження з питань землеустрою»); криміналістичних (за експертними спеціальностями: 1.1. «Дослідження почерку і підписів», 2.1 «Дослідження реквізитів документів», 2.2 «Дослідження матеріалів документів», 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів») та інших. Причому, зазначений вище перелік не є вичерпним і залежить від конкретних обставин, за яких було вчинено певний економічний злочин.

Судово-експертне забезпечення розслідування економічних злочинів являється одним із основних засобів доказування обставин у судовому провадженні із економічних правопорушень щодо господарської діяльності суб'єктів різних форм власності. Аналізуючи судову практику, слід зазначити, що встановлення ряду обставин правопорушення економічного спрямування є ключовим у процесі доказування і неможливим без використання знань судового експерта [4, с. 42].

Проведення судових експертиз під час розслідування економічних злочинів сприяє накопиченню доказової інформації, а отже, є необхідною та невід'ємною складовою частиною кримінального процесу [2, с. 185–186].

Порядок призначення різного виду експертиз при розслідуванні економічних злочинів практично нічим не відрізняється від загального порядку проведення цієї слідчої дії. У кримінальних провадженнях, порушених за фактами вчинення злочинів у даній сфері, питання зазвичай групуються за видами господарської діяльності.

Сучасний стан економічних процесів спричинив суттєве ускладнення процесу проведення судових експертиз, у зв'язку з наявністю великого різноманіття об'єктів експертиз та збільшення числа прошарків у фрагментах господарської діяльності, які виносяться на експертне дослідження. Відповідно, пошук відповідей на поставлені питання (вирішення експертних завдань) неухильно приводить до розширення існуючих та розробки нових методів, засобів та методик дослідження, що охоплюють все більше коло різноманітних об'єктів - документально зафіксованих господарських фактів, явищ, операцій, в часових та логічних межах, визначених конкретним питанням, запропонованим на дослідження судовому експерту. Тобто здійснюється динамічний розвиток наукових потреб судово-експертного забезпечення розслідування економічних злочинів.

Таким чином, одним з дієвих засобів протидії злочинам у сфері економіки є їх своєчасне виявлення, розкриття й притягнення до відповідальності усіх причетних до злочинної діяльності осіб. Вирішення таких завдань не може бути результативним без використання спеціальних знань і можливостей експертних служб та підрозділів, призначення й проведення експертних досліджень.

Судово-експертне забезпечення протидії економічній злочинності має на меті створення належних умов для встановлення предмету злочинного посягання та визначення суми завданих збитків і доведення причетності конкретних осіб до підготовки, вчинення, приховування слідів і наслідків злочинних посягань. Все це сприяє успішному доказуванню, всебічності розгляду матеріалів кримінального провадження, об'єктивізації отриманих результатів

досудового розслідування і водночас слугує забезпеченню дотримання прав та інтересів кожного з учасників кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

2. Давиденко В.С. Спеціальні знання в розслідуванні економічних злочинів. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 178–188.

3. Денисюк С.Ф. Криміналістичне забезпечення: проблеми визначення та шляхи їх подолання. Форум права. 2010. № 4. С. 281–285.

4. Євдокіменко С.В. Перспективи розвитку судово-економічних експертиз. Наше право. 2016. № 2. С. 42–46.

5. Кальман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття. Проблеми законності. 2002. Вип. 55. С. 133–141.

6. Пузиков В. В. О соотношении понятий экономическая и беловоротничковая преступность. Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в республике Беларусь: материалы международной научно-практической конференции (Минск, 22–23 апреля 1999 г.). Минск: «Право и экономика», 1999. С. 189–193.

7. Савчук Т. І. Поняття економічних злочинів та їх види. Право і бізнес. 2009. № 1. С. 71–75.

8. Чеберяк П. П. Використання криміналістичних знань у доказуванні за кримінальними провадженнями про економічні злочини. Наукові записки ЛУБП. 2012. № 9. С. 158–163.

Павлюк Наталія Вікторівна,
асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СИСТЕМИ 3D-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Проблема криміналістичного забезпечення залишається актуальною дотепер та потребує подальшого дослідження, адже вдосконалення і технізація способів учинення злочинів вимагає впровадження у діяльність правоохоронних органів нових розробок, які відповідали б сучасним потребам судово-слідчої практики.

Складовою частиною криміналістичного забезпечення є науково-технічне забезпечення слідчої діяльності, що являє собою

розробку наукових положень та рекомендацій, спрямованих на підвищення науково-технічного арсеналу процесуальної діяльності, суб'єктами якої є слідчий, прокурор, детектив, шляхом удосконалення технічних засобів, організаційних та правових основ їх застосування [1, с. 207].

Використання можливостей інноваційних методів та технологій, новітніх науково-технічних засобів під час розслідування та розкриття злочинів, забезпечує швидке та якісне отримання доказової інформації, економії сил та часу суб'єктів, уповноважених на проведення досудового розслідування (слідчих, детективів, прокурорів), а також сприяє правильному, всебічному оцінюванню фактів, пов'язаних із подією злочину. Одним із прикладів застосування новітніх досягнень у світовій судово-слідчій практиці є тривимірні цифрові технології й штучний інтелект, що використовуються з метою поліпшення візуалізації та реконструкції картини злочину або окремих його епізодів за допомогою створення 3D-моделей.

Розслідування злочинів передбачає точну і детальну фіксацію місця події, особливо важливе значення це має при розслідуванні вбивств, розбійних нападів та дорожньо-транспортних пригод [2]. Наприклад, складність матеріальної обстановки ДТП, як джерела інформації про факти, характеризується великою кількістю матеріальних слідів, які у повній мірі не завжди можливо дослідити через об'єктивні причини. Складність процесу фіксації результатів огляду, точність й повнота проведення цієї слідчої (розшукової) дії забезпечує правильність та швидкість вирішення завдань кримінального провадження [3, с. 95]. Фіксація первісного, незміненого стану місця події є важливим моментом при забезпеченні можливих доказів і, як правило, здійснюється за допомогою фотозйомки та відеозапису. Однак, у даний час правоохоронні органи з усього світу в якості найбільш надійних й точних засобів фіксації місця події крім фото- та відеокамер використовують лазерні сканери для візуального документування інформації про подію злочину в тривимірному (3D) середовищі [4].

Нещодавні досягнення в галузі можливостей та доступності потужних технологій створення 3D-зображень стали все більш широко розповсюджуватися у вигляді систем 3D-візуалізації у практику боротьби зі злочинністю зарубіжних країн в якості науково-технічного засобу реконструкції місця події. Адаптація в криміналістичних цілях технологій лазерного сканування в гірничодобувній й геодезичній промисловості дозволяє зафіксувати та реконструювати в міліметрових деталях місце події в цілому, а революційні новітні

системи надають можливість досліджувати сукупність цих даних слідчим, прокурорам, детективам, експертам, суддям. Численні корисні дані, такі як: визначення траєкторії польоту кулі, відображення слідів крові, ідентифікація зброї тощо, відтепер можна передавати в тривимірному просторі, надаючи можливість для розкриття нової інформації шляхом реконструкції складних кримінальних сцен, що неможливо зробити належним чином за допомогою звичайних засобів та методів [2].

Прикладом використання системи 3D-візуалізації для реконструкції місця події може слугувати робота швейцарських дослідників, які працювали з безконтактною оптичною системою 3D-оцифровки GOM ATOS [5], результатом застосування цієї системи стали 3D-дані обстановки місця події, створювані 3D-лазерним скануванням та фотограмметрією. Ученими використовувалася Elcovision (PMS AG, Св. Маргретен, Швейцарія) [6] або GOM TRITOP (GOM, Брауншвейг, Німеччина). Так, перебуваючи в квартирі зі своїм батьком, молодий чоловік під час суперечки вистрілив в нього з пістолета. Батько помер через серйозну внутрішню травму. У своїх показаннях син стверджував, що постріл стався випадково, коли він впав на ліжко після поштовху отриманого від батька. Для перевірки цих відомостей та різних версій, а також з метою пояснення перебігу події, що сталася, використовувалася тривимірна віртуальна реконструкція. Аналіз значущих для розслідування відомостей був заснований на зовнішніх та внутрішніх морфологічних пошкодженнях померлого завдяки поєднанню фактичних даних й 3D графіки, що дозволило отримати відповідь на питання стосовно динаміки завданих травм. У результаті лазерного сканування всієї поверхні тіла та фіксації ранових ушкоджень були отримані дані, об'єднані в тривимірну модель всього тіла покійного, причому з урахуванням як зовнішньої, так і внутрішньої його будови. Документування про зовнішні травми померлого здійснювалося за допомогою цифрових фотограмметрії й сканування проекції штрихового малюнка, використовуючи GOM TRITOP/ATOS. Фіксація внутрішньої морфології й травм відбувалася за допомогою багатошарової комп'ютерної томографії та магнітно-резонансної томографії – методів, що дозволяють візуалізувати внутрішні структури тіла: кістки, органи, снаряди, що залишилися в ньому, а також були використані для відображення траєкторії проходження кулі через тіло. Окрім віртуальної 3D-реконструкції місця події були зроблені тривимірні моделі тіл самого підозрюваного та жертви, їх точне розташування відносно один одного. На підставі травм жертви

візуалізована траєкторія польоту кулі. Були відтворені три можливі конфігурації й продемонстровані суду відеороликом, з обертанням зображення у 360 градусів. Твердження підозрюваного було спростовано, оскільки положення жертви не відповідало напрямку пострілу. У результаті отримано висновок про те, що траєкторія віртуальної кулі не відповідає траєкторії кулі, описаної підозрюваним. Доведено, що постріл з пістолета здійснено під час перебування підозрюваного в вертикальному положенні [7].

Таким чином, одним із головних напрямів підвищення ефективності науково-технічного забезпечення розслідування злочинів є освоєння органами досудового розслідування віртуальної реальності. Використання 3D систем лазерного сканування дає можливість: фактичного занурення в 3D простір й дослідження місця події у пошуках доказової інформації; досягнення високого рівня деталізації за участю людських персонажів; швидкого проведення фіксації об'єктів; неруйнівного методу отримання інформації; отримання високоточних даних; збереження доказової інформації протягом тривалого терміну і відтворення події злочину в будь-який момент часу; візуалізації події злочину з різної перспективи, наприклад, з точки зору жертви або злочинця; отримання нових доказів у кримінальному провадженні тощо.

Список використаних джерел

1. Павлюк Н. В. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр./редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2017. Вип. 33. С. 199–213.

2. Raneri D. Enhancing forensic investigation through the use of modern three-dimensional (3D) imaging technologies for crime scene reconstruction. Australian Journal of Forensic Sciences. 2018. 30 Jan. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00450618.2018.1424245?journalCode=tajf20 (дата звернення: 01.09.2018).

3. Bilous V. Topical problems of technical and criminalistic support of National police of Ukraine. Криминалистъ первопечатный. 2016. № 12. С. 95.

4. Ma M., Zheng H., Lallie H. Virtual Reality and 3D Animation in Forensic Visualization. Journal of Forensic Sciences. 2010. 01 Sept. URL: https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2010.01453.x (дата звернення: 02.09.2018).

5.Веб-сайт Precise Industrial 3D Metrology. GOM. URL: https://www.gom.com (дата звернення: 06.09.2018).

6. Веб-сайт PMS AG. Photo Mess Systeme AG Deutsch. URL: https://www.elcovision.com/index.html (дата звернення: 06.09.2018).

7. Buck U., Naether S., Räss B., Jackowski C., Thali M. J. Accident or homicide – Virtual crime scene reconstruction using 3D methods. Forensic Science International. 2013. 10 Feb. Volume 225. P. 75-84. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0379073812002587?via%3Dihub (дата звернення: 03.09.2018).

Патик Леся Леонідівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Патик Андрій Анатолійович,
начальник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ПІДРОБКИ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Документообіг будь-якої держави світу забезпечує її нормальне функціонування та розвиток, і Україна на є виключенням. Національна валюта, цінні папери, документи, що посвідчують особу та діяльність громадян у різних сферах є найважливішими серед усієї маси інших також важливих документів. Не зважаючи на захист таких документів від несанкціонованого виготовлення, на жаль, мусимо спостерігати значну кількість їх підробки. Для прикладу, у 2017 році було зареєстровано 15218 кримінальних правопорушень за ст. 358 Кримінального кодексу України (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів) [1].

На підробку документів впливає низка факторів: 1) не достатній рівень захисту від підробки; 2) доступність інформації щодо захисту документів від підробки в соціальній мережі Інтернет; 3) стрімкий розвиток науково-технічних засобів, за допомогою яких підробляють документи; 4) відсутність наукових досліджень щодо удосконалення засобів захисту документів від підробки та окремих методик техніко-криміналістичного дослідження різних видів документів. Зупинимося на деяких з них.

Не достатній рівень захисту документів від підробки. Безумовно, захист документів від підробки покладається на державу, саме вона має здійснити усі необхідні заходи і контролювати у подальшому їх дотримання щоб кожен документ виконував свою функцію і не піддавався підробці. Однак, на сьогодні існують деякі прогалини, якими користуються злочинці. Так, якщо захист на етапі виготовлення документів суворого обліку, у більшості випадків, ще

виконує покладену на нього функцію, то на етапі їх оформлення та видачі існують певні невироблені моменти (відсутні чіткі правила заповнення документів, конкретним видом пишучого приладдя, конкретні місця для реквізитів документа тощо). Усі ці та багато інших вимог мають бути стандартизовані та обов'язковими до виконання уповноваженими особами.

Доступність інформації щодо захисту документів від підробки в соціальній мережі Інтернет. У мережі Інтернет можна віднайти інформацію не лише щодо порядку виготовлення, видачі певних документів, але й про спеціальні засоби захисту таких документів від підробки. Наприклад, на офіційному сайті Тернопільського НДЕКЦ МВС України «Елементи захисту української гривні (Частина 1 з 2)» [2], статті щодо методів та технологій друку документів та цінних паперів [3] тощо. Можливо така інформація викладена для виявлення громадянами явних ознак підробки документів. Однак, виникає питання: навіщо пересічному громадянину знати спосіб друку, яким нанесено зображення чи серійний номер банкноти?, оскільки такий громадянин все одно не в змозі розрізнити будь-який спосіб друку! А це означає, що особа, яка хоч трохи розуміється у криміналістичному документознавстві, почитавши відповідну специфічну літературу в змозі відтворити документ повністю або ж внести зміни у справжній документ. Поряд з цим, на різних сайтах можна віднайти засоби захисту дипломів про вищу освіту, ID карти, різних видів паспортів, водійських прав та низки інших важливих для життєдіяльності громадян та існування держави документів.

Оскільки захист документів має виконувати свою функцію, бути неповторним, стійким до змін та несанкціонованого відтворення, то вважаємо, що інформація такого ґатунку має бути у закритому доступі. У свою чергу, з правилами огляду документів, з метою виявлення в них ознак внесення змін, мають бути ознайомлені більшість громадян, що значно сприятиме виявленню та вилученню з обігу підробки та попередженню інших кримінальних правопорушень.

Відсутність наукових досліджень щодо удосконалення засобів захисту документів від підробки та окремих методик техніко-криміналістичного дослідження різних видів документів. Якщо поринути у світ науки, то можна сміливо стверджувати, що документознавство не було розкрито ще з часів праць В.К. Лисиченка. Саме він присвятив низку робіт проблемним питанням технічної експертизи документів та судового почеркознавства. За останнє десятиліття, питаннями окремих аспектів криміналістичного документознавства займалися такі вчені як: О.Л. Кобилянський, О.В. Воробей, Д.В. Мельник, Л.Л. Патик, Л.С. Тальянчук. Оскільки документознавство є досить великою галуззю знань, то зазначені праці не охоплюють усіх видів документів сьогодення і не вирішують

проблемних питань як теоретичної, так і практичної спрямованості. Поява маси нових документів вимагає нових засобів захисту їх від підробки і, звичайно, нових методів їх дослідження. Відсутність теоретичної розробленості породжує проблеми практичної спрямованості, оскільки залишаються невирішеними питання кількості та якості наданих для порівняльного дослідження зразків, відсутності нових обґрунтованих методів та методик дослідження документів тощо. Наявність методики техніко-криміналістичного дослідження документів містить загальні засади алгоритму експертного вивчення для всіх видів документів. Однак, на сьогодні таких документів в рази побільшало, а тому слід проводити наукові дослідження та розробляти окремі методики дослідження різних видів документів.

Отже, розв'язання означених вище питань уможливить зменшення підробок документів в Україні, зміцнить довіру до нашої держави і розширить можливості експертних досліджень. На сьогодні, особливої уваги потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту документів від підробки та спеціальних засобів захисту, розроблення окремих методик проведення техніко-криміналістичної експертизи різних видів документів із використанням сучасної техніки та нових методів дослідження, а також удосконалення прийомів огляду документів працівниками поліції та іншими посадовими особами з метою виявлення ознак підробки [4, с. 4].

Список використаних джерел

1. Статистичні звіти Генеральної прокуратури України за 2017 рік. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html.

2. Елементи захисту української гривні (Частина 1 з 2): Тернопільський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: http://www.ndekc.te.ua/news/elementi-zahistu-ukransko-grivn-chastina-1.

3. Різник В., Ляхович О. Методи та технології захисту документів і цінних паперів від підробки. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8259/1/39.pdf. 2010.

4. Патик Л.Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2010. 249 с.

Пашиєва Алла Сергіївна,
науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ЕКСПЕРТИЗА ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

Висновок експерта відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України є процесуальним джерелом доказів [1].

Висновок експерта як джерело доказів – це процесуальний документ, в якому відповідно до ст. 101 Кримінального процесуального кодексу України міститься докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на поставлені перед ним запитання. Доказами у висновку є повідомлені експертом відомості про встановлені ним факти, що мають стосунок до кримінального провадження [2, с. 243].

Проведення експертом дослідження є найбільш дієвою формою використання невичерпного арсеналу науково-технічних засобів в процесі розслідування та судового розгляду кримінального провадження. На різних етапах розслідування для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження необхідне використання спеціальних знань. У таких випадках призначається експертиза (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Аналізуючи норми кримінального процесуального права, відомчих наказів та інструкцій, криміналістичної літератури та експертної практики можна окреслити певні ознаки криміналістичної експертизи холодної зброї. У дійсності підставою для призначення такої експертизи є потреба у використанні спеціальних знань.

Спеціальні знання – це професійні знання та вміння, якими володіють спеціалісти у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, отримані у процесі навчання та практичної діяльності за тією чи іншою спеціальністю (фахом) і необхідні для вирішення питань, які виникають в процесі досудового розслідування, суду та виконавчого провадження [3].

Використання спеціальних знань в області дослідження холодної зброї, що стосується її незаконного носіння, виготовлення, ремонту, збуту або застосування є обов'язковим. Для проведення дослідження холодної зброї експерт повинен володіти відповідними спеціальними знаннями, що підтверджується свідоцтвом на право

виробництва того чи іншого виду експертизи. Експерт за своїм процесуальним становищем відрізняється від всіх інших суб'єктів кримінального провадження. Він має певну процесуальну самостійність і незалежність при проведенні експертизи, дає висновок від свого імені, за своїм внутрішнім переконанням і несе за нього особисту відповідальність. Висновок експерта є результатом наукового дослідження наданих на експертизу об'єктів.

Експертне дослідження холодної зброї проводиться у відповідності з науково розробленою та обґрунтованою методикою. Така методика передбачає кілька стадій дослідження, які здійснюються у певній послідовності. Дотримання такої послідовності є гарантом повноти і якості експертизи. Застосовувані при цьому засоби і методи дозволяють експерту більш ретельно і всебічно досліджувати об'єкти і отримувати достовірні та обґрунтовані висновки.

Криміналістичне дослідження холодної зброї базується на Методиці криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів, затвердженою рішенням розширеного засідання секції НКМР міністерства Юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи (протокол від 10.04.2009 року № 22), яка забезпечує єдиний та послідовний підхід щодо лабораторних досліджень холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів з метою їх ідентифікації як холодної зброї або предметів господарсько-побутового призначення, встановлює порядок досліджень зазначених об'єктів, визначає методи та послідовність досліджень згідно з нормативними документами [4].

Експертне дослідження холодної зброї включає наступні елементи: попереднє дослідження (ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, з'ясування мети дослідження, з'ясування поставлених перед експертом питань, вивчення пакування та стану наданих об'єктів, визначення необхідного комплексу методів дослідження і послідовність їх застосування); роздільне (детальне) дослідження (виявлення, аналіз та оцінка ознак досліджуваного предмета (пристрою), які мають значення для вирішення поставлених перед експертом питань, встановлення наявності у об'єкта сукупності двох основних критеріїв: призначеності для ураження цілі, придатності для неодноразового ураження цілі), порівняльне дослідження (визначення подібності або відмінності досліджуваного об'єкта за таким комплексом ознак, як конструкція в цілому, наявність

характерних елементів, їх форма і розміри з відомими аналогами історично сформованих різновидів холодної зброї), експериментальне дослідження, оцінка результатів дослідження та формулювання висновків (аналіз результатів випробувань кожного виду, порівняння отриманих при випробуваннях характеристик та параметрів досліджуваних об'єктів зі встановленими Методикою вимогами, формулювання висновку (висновків) про групову приналежність досліджуваного предмету) і оформлення результатів експертного дослідження [5].

Окрім підстав призначення експертизи кримінальним процесуальним законодавством урегульовано також порядок її проведення та процесуального оформлення. Результати експертного дослідження оформлюються відповідним процесуальним документом – висновком експерта. Висновок експерта надається у письмовій формі, адже тільки така форма забезпечує чіткість формулювань висновку, дозволяє відстежити процес дослідження відповідно методики, полегшує оцінку висновку експерта слідчим та судом, дозволяючи наочно проаналізувати на будь якому етапі, зіставляючи з іншими обставинами кримінального провадження та доказами.

Висновок експерта не повинен розглядатися в порівнянні з іншими доказами, як «винятковий» з точки зору його особливої доказової сили, адже жоден доказ не має наперед встановленої сили. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [1].

Отже, експертиза холодної зброї є однією з різновидів експертизи, яка володіє особливими ознаками. Як і будь яка інша експертиза, експертиза холодної зброї становить собою спеціальне дослідження і є засобом доказування, сутність якого полягає в тому, що уповноважена процесуальним законом особа доручає судовому експерту вирішити поставлені перед ним питання, а судовий експерт, користуючись своїми спеціальними знаннями, проводить дослідження наданих йому матеріалів і надає висновок, який використовується як джерело доказів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.
3. Про судову експертизу та самоврядування судових експертів: проект Закону від 03 квіт. 2018 р. № 8223. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780
4. Щодо Методичних рекомендацій криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів: лист від 22.03.2010 № 29/1-10.2/1013-ЕП. Державна митна служба України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MK100426?an=286
5. Мультимедійний навчальний посібник «Холодна зброя»: Національна академія внутрішніх справ. URL: https://www.naiau.kiev.ua/books/xolodna-zbroya/pages/rozdil_6.html

Петров Сергій Станіславович,
завідувач відділу економічних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

РОЛЬ ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ НАРАХОВАНИХ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

До основних завдань судової економічної експертизи належить установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню [1]. Серед них виокремлюються завдання щодо документального підтвердження висновків про заниження розміру митних платежів при переміщенні товарів, що викладені в актах перевірок підрозділами Державної фіскальної служби України.

У даному контексті постає проблематика визначення митної вартості товарів, які є об’єктами експортно-імпортних операцій. Вказаний показник формує розмір відповідних митних платежів (мита, акцизного збору та податку на додану вартість). Саме тому органами фіскальної служби під час перевірок дотримання вимог митного

законодавства України під час оформлення товарів здійснюється документування виявлених порушень, і на підставі складеного акту – донарахування митних платежів порівняно з початковою задекларованою сумою.

Нерідко вказані коригування показників вартості товарів та донарахування митних платежів оскаржуються суб'єктами господарювання, що провадять зовнішньоекономічні операції, в судовому порядку.

Слід вказати, що до кола запитань, що відносяться до спеціальних знань експерта-економіста, не належать:

– правова оцінка рішень та діянь осіб (як службових осіб фіскальної служби, так і представників суб'єктів господарювання) при митному оформлені товарів, а також дотримання ними визначеної законом процедури декларування митної вартості;

– визначення вартості товарів. Останнє належить до компетенції суб'єктів оціночної діяльності та експертів-товарознавців;

– визначення економічних показників без попереднього проведення документальної перевірки фінансово-господарської діяльності уповноваженим суб'єктом контролю, яким відповідно до ст. 19-1 Податкового кодексу України [3] та Положення [4] є Державна фіскальна служба України.

Таким чином, визначення дотримання особою-декларантом вимог митного законодавства, а також встановлення вартісних параметрів товарів, що переміщуються через кордон, як і проведення ревізійних дій виходить поза межі спеціальних знань експерта-економіста.

Завдання економічної експертизи полягає в дослідженні матеріалів перевірки уповноваженим органом контролю, та документів, що підтверджують здійснення певної господарської операції. Митна вартість товару відповідно до ст. 49 Митного кодексу України, формується на основі ціни, що фактично сплачена або підлягає сплаті [2]. Документальним підтвердженням задекларованої митної вартості, згідно із ст. 53 зазначеного Кодексу, є сукупність документів (рис. 1):

Рис. 1. Сукупність документів, що підтверджують митну вартість товару

Джерело: узагальнено автором на основі [2]

1) основних (що подаються у звичайному режимі);

2) додаткових:

2.1) при встановленні розбіжностей, ознак підробки, або недостатності відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари);

2.2) за наявності підстав вважати, що існуючий взаємозв'язок між продавцем і покупцем вплинув на заявлену декларантом митну вартість.

Шляхом перевірки документів за формою та змістом, і наступним співставленням відомостей, відображених у вказаних документах з діючим податковим законодавством, експерт-економіст може підтвердити або спростувати визначені в акті підрозділу фіскальної служби порушення при визначенні декларантом розміру заявленої митної вартості та нарахованих митних платежів.

Список використаних джерел

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17 (дата звернення: 30.10.2018).

2. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 30.10.2018).

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

4. Положення про Державну фіскальну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 236. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п.

Пиріг Ігор Володимирович,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРЕДМЕТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства інститут судової експертизи як самостійної галузі знань продовжує формування та становлення. Дискусії стосовно предмета та об’єкта науки, її системи, завдань та принципів тривають серед науковців і дотепер. Деякі дослідники не сприймають виділення судової експертології в окрему науку, а навіть ті криміналісти, які визнали доцільність її

виокремлення та зробили значний внесок у розробку її теорії, при підготовці підручників продовжують включати судову експертизу до складу криміналістики. Відсутність теоретичного підгрунтя обумовило виникнення проблем у практичній діяльності експертних підрозділів з приводу видів, форм експертної діяльності, вирішуваних завдань, методик проведення експертиз та інших питань. На наш погляд, можна виділити два основних підходи до предмета та об'єкта судової експертології.

Перша група науковців, до якої можна віднести Т.В. Аверьянову, І.А. Алієва, С.Ф. Бичкову, Ф.М. Джавадова, Н.І. Клименко, Ю.Г. Корухова, О.Р. Росинську, М.Я. Сегая в основу визначень предмета судової експертології покладають праксеологічний підхід та вважають об'єктом її вивчення експертну діяльність.

Так, Ф.М. Джавадов розуміє під предметом загальної теорії судової експертизи закономірності експертної діяльності, закономірності формування і розвитку окремих родів та видів судових експертиз, закономірності методів експертного дослідження [1, с. 142]. Н.І. Клименко зазначає, що судова експертологія мусить взяти на себе «наукове обслуговування» всіх сторін багатогранної практичної судово-експертної діяльності як процесуального інституту, так і галузевої професіональної корпорації, що діє в межах судочинства» [2, с. 10]. Предметом судової експертології вона вважає «закономірності формування, розвитку і функціонування експертної діяльності в цілому і предмети окремих експертиз» [2, с. 20]. За назвою та текстом статті М.Я. Сегая «Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність» чітко визначено зміст поняття цієї науки [3]. Але найбільш повним, на нашу думку, є визначення загальної теорії судової експертизи, надане Т.В. Аверьяновою, як «системи світоглядних і праксеологічних принципів як самої теорії, так і її об'єкта – експертної діяльності, окремих теоретичних побудов у цієї галузі наукового знання, методів розвитку теорії та здійснення експертних досліджень, процесів та відносин – комплексне наукове відображення судово-експертної діяльності як єдиного цілого» [4, с. 43].

Дещо інша точка зору, на нашу думку, відображається в працях В.Д. Арсеньєва, Р.С. Бєлкіна, А.І. Вінберга, В.М. Галкіна, А.В. Дулова, О.Р. Шляхова та полягає у визначенні судової експертології як науки про закономірності дослідження об'єктів – матеріальних носіїв інформації про обставини справи. На думку О.Р. Шляхова, «теорія судової експертизи – це система знань про закономірності та засновані на них методи, що застосовуються у різного роду судових експертизах

при вирішенні завдань з дослідження тих чи інших об'єктів» [5, с. 4]. За визначенням А.І. Вінберга «судова експертологія – галузь радянської юридичної науки, що вивчає закономірності, методологію і процес формування і розвитку наукових основ судових експертиз, а також досліджує їх об'єкти» [6, с. 76]. Р.С. Бєлкін віддає перевагу терміну «загальна теорія судової експертизи» і розглядає її «як науку про закономірності виникнення і розвитку судових експертиз, процесу експертного дослідження та формування його результатів» [7, с. 455].

Наука про судову експертизу відокремилась від криміналістики завдяки накопиченим протягом практичної діяльності з проведення експертиз знанням, що вимагало узагальнення та теоретичного обґрунтування. Як і будь-яка наукова теорія, судова експертологія формувалась у результаті накопичення практичних знань. На певному етапі виникла потреба систематизації цих знань та виділення закономірностей, яким вони відповідають, тобто створення окремої науки. Наукові знання відображують об'єктивні закономірності дійсності та досягаються шляхом пізнання об'єктів, процесів і явищ, їх діалектичного взаємозв'язку та взаємозалежності і містяться у системі понять, суджень, теорій. Наукові знання поділяються на емпіричні та теоретичні як два взаємопов'язані рівні наукового пізнання окремих об'єктів, процесів, явищ природи та суспільства. На емпіричному рівні наукові знання формуються шляхом узагальнення методів та результатів практичної діяльності людей. Теоретичний рівень знань має загальний і всеохоплюючий характер та розкриває внутрішню сутність процесів і явищ, що пізнаються. Між практичними та науковими знаннями існує діалектична єдність і взаємозалежність. Взаємодоповнюючи себе емпіричні та теоретичні знання формують зміст науки, розширюючи і розвиваючи її.

Будь-яка прикладна наука складається з теоретичних знань, що мають в повному обсязі, всебічно, ґрунтовно розкривати об'єктивні закономірності об'єкту пізнання та практичних рекомендацій, які сформувались на базі теоретичних знань, але мають чітку спрямованість на вдосконалення практичної діяльності. Основним завданням судової експертології є сприяння своїми положеннями та рекомендаціями вдосконаленню судово-експертної діяльності. Саме тому праксеологічний підхід до предмета цієї науки є найбільш розповсюдженим та сприятливим серед науковців. Дійсно судова експертологія, як і криміналістика тісно пов'язана з практикою розслідування злочинів, одним з її завдань є вивчення та узагальнення експертної діяльності при розслідуванні кримінальних проваджень,

цивільних, господарських та справ про адміністративні правопорушення.

На наш погляд, судово-експертна діяльність, або експертна практика, є галуззю діяльності, з якої судова експертологія отримує емпіричний матеріал, а також сферою використання своїх наукових здобутків. Але безпосереднім предметом пізнання судової експертології є закономірності процесу дослідження ознак об'єктів, які відображені в ньому та містять нову інформацію, можливу для використання у судочинстві. При дослідженні застосовуються прийоми та методи, засновані на спеціальних знаннях суб'єкта експертної діяльності, за допомогою яких інформація, отримана під час дослідження, формулюється окремими положеннями (висновками), зручними для використання у судочинстві. Тобто ми підтримуємо думки науковців, які розглядають судову експертологію як систему знань про певні закономірності й не ототожнюють її з експертною діяльність.

Узагальнюючи викладене вище, визначимо судову експертологію як систему знань про закономірності проведення судових експертиз та заснованих на них засобах та методах дослідження матеріальних об'єктів, процесів або явищ.

З визначення предмета судової експертології випливає система науки, яка, на нашу думку, повинна складатися із загальної частини як основи теоретичних знань та особливої, спрямованої на вирішення проблем практики. До загальної частини, або концептуальних основ, судової експертології мають входити такі розділи: формування та розвиток вчень про судову експертизу; предмет, система, завдання та принципи судової експертології; природа та місце в системі наукових знань; вчення про методи експертного дослідження; систематизація та класифікація знань в судовій експертології; експертна техніка; теорія експертного прогнозування та передбачення; експертна профілактика; поняття та загальна характеристика експертних методик; психологічні основи експертного дослідження та експертні помилки. Особлива частина повинна включати методики проведення окремих видів судових експертиз: трасологічної, зброї, почеркознавчої, технічного дослідження документів, портретної, вибухотехнічної, економічної, біологічної, технічної тощо.

Список використаних джерел

1. Джавадов Ф. М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе : монография. Баку, 1998. 188 с.

2. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 521 с.

3. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / Вісник Академії правових наук. 2003. № 2–3. С. 740–762.

4. Аверьянова Т. В. Судебная експертиза. Курс общей теории. М. : Норма, 2007. 479 с.

5. Шляхов А. Р. Проблемы классификации в криминалистической экспертизе и её практическое значение / Правовые и методологические проблемы судебной экспертизы. М., 1974. Вып. 10. С. 4–7.

6. Словарь основных терминов судебных экспертиз / редкол. А. Р. Шляхов. М. : ВНИИСЭ, 1980. 124 с.

7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., дополненное. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837с.

Пічкуренко Сергій Іванович,
доцент кафедри оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Злагода Ольга Валеріївна,
старший викладач кафедри оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Кацан Любов Олексіївна,
старший викладач кафедри оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

За останні роки відбулася трансформація організованої злочинності в нашій країні, зросла кількість організованих злочинних формувань, які мають чітку ієрархічну структуру, використовують новітні технічні засоби забезпечення протиправної діяльності, протидії правоохоронним органам [1, с. 4]. Злочинні угрупування мають свої служби розвідки та контрозвідки, до яких нерідко входять колишні та діючи співробітники правоохоронних органів. Тому і виникло питання щодо визначення нетрадиційних засобів, форм, та методів документування злочинної діяльності організованих груп та злочинних організацій в рамках оперативно-розшукових справ [2] та кримінальних проваджень.

Як свідчить практика один із дійових методів у протидії організованій злочинності – це виконання спеціального завдання в організованій групі чи злочинній організації.

Уперше у главі 21 Кримінального процесуального кодексу України закріплено перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Важливим є факт правового закріплення виконання спеціального завдання в організованій групі чи злочинній організації.

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [3].

Разом з тим, при наявності великої кількості наукового і практичного матеріалу, до сьогодні належними чином не вивчено питання застосування суб'єктом виконання спеціального завдання криміналістичних знань під час документування протиправної діяльності організованої злочинності.

Головна мета виконання спеціального завдання в організованій групі чи злочинній організації – виявлення слідів, які містять в собі інформацію щодо події, яка відбулася або та її учасників, зокрема:

час, місце, спосіб учинення злочину;

місцезнаходження знарядь злочину, здобутого злочинним шляхом майна, товарно-матеріальних цінностей, грошей тощо;

місця приховування викрадених документів, майна, предметів, речовин тощо;

розмір шкоди, заподіяної злочином;

інші обставини (спосіб приховування слідів злочину, мотив тощо).

У зв'язку з тим, що виконання спеціального завдання продовжується тривалий час (від 6 місяців і до закінчення розробки по оперативно-розшуковими справам і кримінальними провадженням) суб'єкт виконання спеціального завдання повинен володіти криміналістичними знаннями, щодо закономірностей збереження у часі слідів злочину, вміти їх виявляти та фіксувати.

В подальшому зібрані належними чином матеріали, щодо діяльності членів організованих груп та злочинних організацій надасть змогу органам досудового розслідування визначити роль кожного у скоєні злочину.

Отже, можна зробити висновок, що криміналістичні знання виявлення і фіксації слідів злочину членів організованих груп та злочинних організацій значно підвищать ефективність виконання спеціального завдання.

Список використаних джерел

1.Катеринчук І.П. Негласні слідчі (розшукові) дії: до питання процесуалізації оперативно-розшукової діяльності // Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 квітня 2016 р.). – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 204.

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Документи Верховної Ради України: [сайт] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2013 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Плосконос Артем Ігорович,
ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Вирішення проблем, пов'язаних із зростанням злочинності та її організованих проявів на сучасному етапі розвитку Української держави належить до найбільш актуальних соціальних, політичних і правових завдань. В умовах сьогодення організована злочинність винаходить нові форми протидії виявленню та розслідуванню їх злочинної діяльності, тому існує нагальна потреба у вивченні психологічних механізмів існування організованих злочинних угруповань, розробці тактичних засад боротьби з цим негативним явищем.

Психологічне забезпечення являє собою розробку нових, адаптацію та застосування вже існуючих психологічних знань у вигляді методик, технологій, рекомендацій з метою забезпечення супроводження будь-якої діяльності, в тому числі і оперативно-службової з метою підвищення її ефективності. Складання психологічних портретів правопорушників (злочинців) з подальшим їх використанням в оперативно-розшукових та слідчих заходах визначено як одне з пріоритетних завдань такої діяльності.

У криміналістиці та теорії розслідування злочинів під психологічним портретом, як правило, розуміють систему відомостей про психологічні та інші (соціальні, демографічні, правові) ознаки особи, важливі з точки зору її встановлення та ідентифікації [1, с. 174]. Разом з тим, необхідно зазначити, що інформаційні відомості, які закладаються в психологічний портрет злочинця мають суттєве значення не лише для її встановлення та подальшої ідентифікації, а і для розширення можливостей щодо всебічного та повного встановлення обставин, які супроводжували злочинну подію, під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій.

Психологічний портрет і його використання не має доказового значення у кримінальному провадженні, але така інформація успішно застосовується під час пошуку доказів, а також під час організації та проведення оперативних заходів і слідчих (розшукових дій) дій.

Вчені-психологи, що займалися проблемою розробки типових моделей створення пошукового портрета злочинця, наводять відомості про його структуру і елементний склад. Структура запропонованих моделей може мати невеликі відмінності, але практично всі дослідники цього питання виділяють ознаки, що характеризують біологічні, психічні та соціальні складові розшукуваної особи. [1, с. 176].

Разом з тим доцільно зазначити, що саме криміналістична складова психологічного портрета злочинця нині ще недостатньо глибоко розроблена [2, с. 32]. Тому цілком обґрунтованою є постановка питання про співвідношення необхідного обсягу криміналістичної та психологічної інформації в такому портреті невідомого злочинця.

У кожному конкретному випадку психологічний портрет є результатом комплексного міждисциплінарного аналізу відображених в матеріалах кримінального провадження обставинах злочину. Спрямованість такого аналізу – отримати відомості про особу злочинця, інформацію, що дозволяє створити імовірнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього конституційного вигляду, професійною орієнтацією, стилем життя, захопленнями тощо.

Найчастіше такий психологічний профіль злочинця складається на підставі інформації, отриманої з місця події, тобто шляхом аналізу матеріальних доказів.

Разом з тим, на увагу заслуговують і інші джерела інформації, такі як усне мовлення злочинця [1, с. 177], відомості стосовно якого можливо буде використовувати під час розслідування не лише до

встановлення та ідентифікації особи, а під час проведення безпосередньо допиту.

Індивідуальність мови мовця зумовлена як анатомічно-фізіологічною будовою мовотворних органів, так свідомою і підсвідомою діяльністю вищої нервової системи, яка відображає інтелектуальний та навиковий рівень мовного розвитку диктора [1, с. 178]. Тому за акустичними, стилістичними, лексичними ознаками, граматичною будовою і іншими особливостями усної мови в процесі її сприйняття навіть безпосередньо не спостережуваного мовця можна розпізнати його національну, статеву, професійну приналежність і ряд інших ознак, важливих для діагностичних, а також ідентифікаційних цілей.

Корисними з цього погляду можуть бути визначені науковцями закономірні зв'язки властивостей особи з особливостями голосу, форми, будови і змісту усного мовлення [5, с. 314].

За усним мовленням можна зробити висновки щодо ряду якостей людини. за змістом висловів можна судити про погляди особи, її переконання, цілі, плани, мотиви, потреби, ціннісні орієнтації, інтереси та ін.; по словниковому запасу, побудові мови, викладу думок, відповідях на запитання можна судити про її освіту, культуру, професійну приналежність, розумовий розвиток, винахідливість, особливості правової психології тощо; по вимові можна оцінювати її національну і регіональну приналежність, можливе місце народження і тривалого проживання, освіту; по темпу мови, інтонації, жестикуляції і експресивності мови можна оцінювати її тип темпераменту, емоційну врівноваженість, уміння володіти собою, силу волі, зарозумілість, культурність, систему ціннісних пріоритетів [5, с. 312].

Інформація про властивості мовця, яка міститься в ознаках його усного мовлення, дозволяє зробити висновки про фізичний, психологічний та соціальний вигляд особи [3, с. 136].

Моделювання властивостей невідомого злочинця, або складання психологічного портрета, здійснюється в умовах гострого дефіциту інформації, на основі поведінкового аналізу наявних слідів і відомих обставин вчинення злочину. Такі моделі дозволяють також на основі відомих взаємозв'язків і кореляційних залежностей прогнозувати і не встановлені властивості, і особливості розшукуваних злочинців, для того щоб зробити портрет більш детальним [1, с. 174].

Таким чином результатом побудови психологічного портрета є імовірнісний опис криміналістично значущих характеристик невідомої особи, що скоїла злочин. Комплексний і аналітичний підходи до створення розшукового портрета можуть бути реалізовані на основі

сучасних можливостей криміналістичного дослідження різних матеріальних відображень і слідів

Список використаних джерел

1. Жерж Н.А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. Вип. 2(65). С. 172–179.

2. Зинин А.М. Проблемы криминалистического установления личности. Вестник криминалистики. 2003. Вып. 4 (8). С. 29–33.

3. Зинин А.М. Теоретические и практические проблемы криминалистического установления личности по признакам внешности: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1997. 269 с.

4. Криміналістика: підручник. / [В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко та ін.] Київ, 2015. 704 с.

5. Мацкевич И. М. Криминологический портрет преступника (теоретические проблемы составления). Научные труды Московской государственной юридической академии. 2008. № 6. С. 1424–1444.

6. Папкин А. И., Анфиногенов А.И. Психологический портрет преступника: понятие, виды методика составления. Право и юридическая психология. 1995. № 1. С. 6–14.

7. Саковський А.А. Проблеми розслідування інсценувань злочинів, учинених організованими злочинними групами. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 27. С. 43–50.

Поліщук Інна Юріївна,
здобувач Національної академії внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ І ПРАВОВИХ ЗНАНЬ

Заперечення охоплення спеціальними знаннями правових міститься у працях багатьох вчених-криміналістів.

В першу чергу це пов’язано з дискусією щодо неприпустимості існування у галузі судової експертизи досліджень направлених на вирішення так званих «правових питань», з приводу чого у кримінальному процесуальному законодавстві України міститься імперативна норма, за якою не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України).

На думку Л.В. Лазаревої перші міркування щодо цього питання зустрічаються ще у XIX ст. у працях відомого юриста тих часів І.Я. Фойницького, котрий писав: «Экспертиза не решает юридических

(правовых) вопросов, их решает следователь, лицо, производящее дознание, прокурор, суд. Решение с помощью экспертизы правовых вопросов было бы коренным извращением судебной экспертизы» [1, с. 49; 2, с. 338].

Однак, як відомо процес доказування злочинів у сфері господарської діяльності пов'язаний з багатьма особливостями її ведення, які не завжди однозначно та якісно урегульовані правовими нормами. Прикладами можуть слугувати податкове законодавство, яке відзначається особливою складністю, неузгодженістю і мінливістю, а також нормативно-правова база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності, нерідко імплементована з міжнародних правових норм без урахування особливостей національного законодавства.

Є очевидним, що саме це зумовило розпочатись сучасну тенденцію обговорення доречності створення правових експертиз, ряд публікацій щодо яких виходить на початку 00-х рр. XXI ст.

З іншого боку активізацію висвітлення означеного явища пов’язують з завершенням дискусії відносно незаперечної юридичної природи криміналістики. «Довгі роки в юридичній науці панувала доктрина про неприпустимість в судочинстві експертного дослідження правових питань», – стверджують В.Г. Гончаренко, В.В. Кудюков, К.В. Легких, «проте на якомусь етапі ця конструкція почала пробуксовувати», продовжують вони, пов’язуючи це з колізією коли, «з одного боку, юридичні знання не належать до спеціальних, з іншого – знання в галузі юридичної науки криміналістики є спеціальними, бо інакше не було б підстав призначати криміналістичні експертизи» [3, с. 30].

Краще за все продемонструвати зазначену колізію за допомогою кіл Ейлера (див. мал. 1). Як видно з мал. 1, якщо стверджувати, що правові знання не входять до спеціальних, проте до останніх включати криміналістичні, це логічна помилка, бо на фіг. А коло спеціальні знання не має жодної спільної точки з колом правові знання.

І навпаки, якщо ми впевнені в тому, що криміналістичні знання спеціальні, то, за всіх інших рівним умов, необхідно визнати такими і весь обсяг правових знань (фіг. Б).

А Б

Мал. 1. Крайні співвідношення спеціальних та правових знань

Додатково зазначимо, що ми навели крайні співвідношення спеціальних та правових знань, зрозуміло, якщо вводити додаткові умови та параметри, наприклад, що множина правових знань містить знання, що не можуть входити до спеціальних, тоді необхідно обов'язково вказувати відношення таких знань в межах правових і вже на підставі цього будувати кола Ейлера.

Не можна залишити поза увагою критичний розгляд цього питання, що наведений у працях М.Г. Щербаковського та Д.В. Куриленка. Вказані вчені наводять шість можливих варіантів співвідношення спеціальних знань з правовими, зокрема: тільки неправові знання; неправові знання, а також криміналістичні знання, які є основою криміналістичних експертиз; неправові знання, а також правові, крім професійних знань суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; неправові знання, а також правові, крім кримінального процесу та кримінального права; неправові знання, а також правові, крім матеріального та процесуального права; неправові та правові знання [4, с. 52–57; 5, с. 32–34].

В результаті свого аналізу, М.Г. Щербаковський, посилаючись на заборону з'ясувань питань права шляхом експертизи, не дає загального визначення спеціальних знань. Він диференціює спеціальні знання експерта, з яких виключає знання у галузі права, та спеціальні знання спеціаліста, де такого виключення не робить [4, с. 65].

Не менш цікавим є висновок Д.В. Куриленка, котрий зазначає: «спеціальні знання – це знання з будь-якої галузі людської діяльності, за виключенням права, що застосовуються обізнаними особами, залученими до кримінального провадження в межах своєї компетенції. Правові знання можуть застосовувати лише спеціаліст для надання пояснень та перевіряючий під час здійснення перевірки» [5, с. 34].

За нашим переконанням, навіть якщо упустити невідповідність змодельованого терміну більшості методичних положень мови науки криміналістики та принципам законодавчої техніки, в обох випадках допускаються логічні помилки.

По-перше, при обґрунтуванні виключення правових знань зі складу спеціальних допускається логічна помилка «non sequitur» («не випливає»). Якщо законодавець забороняє з'ясовувати питання права, шляхом проведення судової експертизи, з цього прямо не випливає, що до спеціальних знань не можуть входити знання в галузі права. Така заборона, наприклад, виключає можливість вирішення експертом питань правової кваліфікації фактів, які він встановлює, а також вирішення питань, які віднесено законом до компетенції суду (зокрема щодо вини, неосудності чи недієздатності особи тощо).

По-друге, при визначенні спеціальних знань, не можна застосовувати мовний зворот «крім права», тому що, як ми довели за допомогою кіл Ейлера, таким чином або заперечується весь обсяг знань з криміналістичної техніки, або мається на увазі якісь окремі складові знань у галузі права, тобто допущено багатозначність, якої треба уникати.

По-третє, аргументація, яку використовує М.Г. Щербаковський, коли розмірковує, що правові знання не можуть входити до спеціальних, через те, що якщо вони увійдуть, тоді «спеціальні знання поглинають всі можливі» і «в даній ситуації взагалі втрачає сенс термін «спеціальний», оскільки нічого спеціального серед множини знань не залишається» [4, с. 56] є логічною помилкою під назвою «апеляція до традиції» («argumentum ad antiquitatem»): «Так вважається з найдавніших часів, бо це вірно». В цьому випадку, ймовірно особа роздумами знайшла правильний шлях, проте від нього відмовилась, вважаючи, що це неприпустимо, бо так склалося історично.

Продовжуючи розгляд питання співвідношення правових і спеціальних знань, проілюструємо реальну ситуацію, котра склалася в Україні з експертизою об'єктів інтелектуальної власності. Обов'язковим критерієм для отримання статусу професійного судового експерта для всіх підвидів (їх всього дев'ять) цього виду судової експертизи, є наявність повної вищої освіти у сфері інтелектуальної власності. Ми провели експеримент на підставі даних Додатку до диплому про вищу освіту за спеціальністю 7.18010011 «Інтелектуальна власність», який свідчить, що рівно половина навчального часу при підготовці професіонала з інтелектуальної власності було присвячено правовим дисциплінам. Вочевидь наведене

свідчить, що спеціальні знання судового експерта з інтелектуальної власності складаються з правових знань.

Відповідно до цього, нам треба, або визнати 16-ти річне існування в Україні правової експертизи, або погодитися з тим, що правові знання можуть бути складовою спеціальних без наслідку визнання в подальшому такого дослідження правовим. Виокремлення складових правових знань і дослідження їх співвідношення зі спеціальними є темою окремого дослідження.

Таким чином правові (юридичні) та/або знання у галузі матеріального і процесуального права, в тому числі криміналістичні, входять до поняття спеціальні знання. Надаючи загальне визначення спеціальним знанням не коректно вживати мовні звороти «крім правових» або «за винятком знань у галузі матеріального та процесуального права», оскільки допускається ряд логічних помилок.

Список використаних джерел

1. Лазарева Л.В. Правовая экспертиза: проблемы становления и перспективы развития. Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). 2014. № 3. С. 49–55.

2. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб.: Альфа, 1996. Т. 2. 606 с.

3. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. Вісник Академії адвокатури України. 2007. №2 (9). С. 22–34.

4. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.

5. Куриленко Д.В. Інститут обізнаних осіб у змагальному процесі: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 248 с.

Полтавський Андрій Олександрович,
помічник директора Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

ПИТАННЯ УНОРМУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день нормативне забезпечення діяльності з огляду місця події є недосконалим, починаючи від Кримінального процесуального кодексу України та закінчуючи відомчими нормативно-правовими актами. Здебільшого зазначені норми носять

загальний характер та не відображають сучасні міжнародні тенденції з організації та проведення оглядів (досліджень) місць подій.

Так, у 2008 році Генеральною Асамблеєю Європейської кооперації з акредитації (ЕА) та Генеральною Асамблеєю Європейської мережі криміналістичних установ (ENFSI) ратифікується Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 «Conformity assessment. Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection» («Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів, що проводять перевірку») у сфері розслідування місця злочину (EA-5/03 «Guidance for the implementation of ISO/IEC 17020 in the field of crime scene investigation»).

У 2014 році з метою актуалізації спрямування процесів акредитації судових лабораторій, що займаються криміналістичним аналізом та судовою експертизою, Міжнародна організація з акредитації (ILAC) випускає нову версію Керівництва – «Модулі в судово-науковому процесі» (G19:08/2014 «Modules in a Forensic Science Process»), в якому надаються загальні вказівки щодо застосування, у тому числі, стандарту ISO/IEC 17020.

У 2018 році технічним комітетом Міжнародної організації із стандартизації (ISO) 272 «Судові науки» («Forensic sciences») було опубліковано міжнародний стандарт ISO 21043-2:2018 «Forensic sciences. Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items» («Розпізнавання (виявлення), запис (фіксація), збір (вилучення), транспортування і зберігання предметів»), в якому закладені основні принципи проведення огляду місця події, деякі положення якого викладено нижче. При цьому, порядок виявлення, фіксації, вилучення тощо цифрових доказів регламентовано стандартом ISO 27037, гармонізованим в Україні як національний.

Із змісту стандарту ISO 21043-2:2018 (далі – Стандарт) витікає, що підрозділи, які проводять огляд (досліджують) місця події, мають запровадити у своїй діяльності систему управління якістю за вимогами ISO/IEC 17020, що передбачає собою, перш за все, наявність задокументованих політик та/або процедур, які повинні включати:

а) контроль документа;

б) вимоги до освіти й підготовки персоналу для забезпечення компетентності;

г) як здійснюються та переглядаються корегувальні дії;

д) контроль та облік відповідності політикам та процедурам;

е) перевірки якості, включаючи експертну оцінку;

є) контроль запису;

ж) відповідальність, повноваження і роль персоналу;

з) технології, методики, стандартні операційні процедури;

і) порядок використання зовнішніх постачальників послуг.

У стандарті велика увага приділяється оцінці ризиків для здоров'я, що можуть бути неочевидними та неконтрольованими, та безпеки персоналу, що буде задіяний, зокрема:

– біологічні;

– хімічні та наркотичні;

– обмежений простір;

– електрична проводка (небезпечна схема проводки, небезпечно перевантажені схеми);

– вплив ультрафіолетового випромінювання (використання джерел світла);

– екстремальні температури;

– пожежа;

– вдихувані частки небезпечного пилу;

– люди та тварини, що пов'язані з місцем події (підозрювані, домашні тварини);

– пастки для людей (оголені проводи, вибухові речовини, розтяжки);

– фізичні (вогнепальна зброя, інша зброя, гострі предмети);

– психологічні (вплив травматичних обставин або картин подій);

– радіологічні;

– будівельні (небезпечні підлоги, стіни, покрівлі);

– небезпечне слизьке покриття, ковзання або падіння;

– пристрої, що не розірвалися, тощо,

що мають бути оцінені з наступним вжиттям запобіжних заходів відповідно до вимог щодо охорони праці та техніки безпеки.

Окремо наголошується на необхідності визначення ролі та обов'язків персоналу, який повинен бути компетентним та зобов'язаним:

– знати та застосовувати на практиці знання кримінального процесуального права, тактики та методики проведення огляду місця події, зокрема визначення предметів потенційної судової цінності;

– розумітися на методах виявлення (розпізнавання), фіксації (записування), вилучення (збирання) із наступним пакуванням предметів, що можуть мати потенційну судову значимість, їх транспортуванням та зберіганням до проведення судової експертизи;

– запобігати втратам, руйнуванню, забрудненню або змінам слідової інформації, зокрема необхідно вживати заходів для зменшення забруднення між задіяними особами, предметами,

приміщеннями, обладнанням, учасниками огляду та/або місцями подій:

– предмети вилучені з жертв, підозрюваних і місць подій збираються і упаковуються окремо;

– коли це можливо, предмети з жертви й підозрюваного повинні відбиратися різними особами; якщо це не можливо, особа, яка відбирає предмети, має змінити засоби індивідуального захисту між відборами предметів;

– обладнання для відбору має бути одноразовим та викидатися після кожного використання; якщо це неможливо, тоді обладнання для відбору дезактивується після кожного використання ефективною процедурою очищення;

– обладнання для відбору та упаковки повинно бути вільним від виявленого забруднення щодо типу матеріалу, який відбирається, та методу відбору, який має проводитися;

– відповідні засоби індивідуального захисту одягаються та змінюються, коли це необхідно, щоб мінімізувати забруднення;

Повинно бути визначено та задокументовано мінімальний рівень освіти, підготовки та досвіду персоналу, продемонстровано його компетенцію з відповідною фіксацією. Задокументовані політики мають включати підтримку навичок та досвіду персоналу, таких як безперервна освіта, постійні тренінги та переоцінка компетентності.

Положеннями Стандарту встановлюється, що обладнання та витратні матеріали повинні бути придатними на предмет їх передбачуваного використання. Серед них визначаються ті, що суттєво можуть вплинути на надійність результату. Документально оформлена процедура повинна включати порядок проведення:

– калібрування і/або перевірку ефективності;

– очищення;

– запобігання забрудненню;

– обслуговування;

– експлуатаційного використання;

– простежування,

а також вимоги до робочого середовища й зберігання.

Технічне обслуговування, калібрування і/або перевірка ефективності визначеного обладнання та витратних матеріалів має реєструватися.

Стандартом передбачено, що мають бути задокументовані методики застосування методів виявлення, відбору та вдосконалення, у тому числі, заходи контролю якості. Обладнання та реагенти, що можуть суттєво вплинути на надійність результату, повинні бути

перевіреними на продуктивність на планових засадах, за винятком комплектів одноразового використання, ефективність яких перевіряється для кожної партії. Результати перевірок діяльності повинні реєструватися та оцінюватися відповідно до визначених критеріїв ефективності.

Підрозділи повинні бути забезпечені приміщеннями, що мають відповідати їхньому передбачуваному використанню, в яких повинні бути безпечні зони для зберігання та обробки обладнання та витратних матеріалів. Мають бути задокументовані процедури для зниження ризику зараження. Це включає в себе підтримку чистого середовища, доступного тільки уповноваженому персоналу.

В одному з основних розділів стандарту передбачено порядок першого реагування на місцях подій, що повинний бути задокументованим у відповідних керівництвах для тих, хто прибуває першим, для зменшення втрат, руйнування, забруднення чи змін з метою забезпечення цілісності та збереження місця події. Відповідні керівництва мають бути для співробітників, які не є співробітниками правоохоронних органів та можуть бути задіяними на місці події (представники швидкої медичної допомоги, інших рятувальних служб). Першим найважливішим завданням є збереження життя та безпеки, включаючи персонал, який реагує першим. Потім, наскільки це можливо, необхідно забезпечити збереження місця події з мінімальним забрудненням та порушенням його первісного стану. Той, хто реагує першим, повинен, наскільки це можливо на практиці, діяти наступним чином:

а) оцінювати будь-які можливі небезпеки для здоров’я та безпеки;

б) виявляти будь-якого потерпілого (-их) і надавати допомогу;

в) оцінити можливі точки входу та виходу;

г) зберегти місце поді від втрати, руйнування, забруднення або зміни шляхом:

– недопущення до місця події несанкціонованих осіб;

– оберігання місця події (наприклад, виставлення кордону) та запобігання несанкціонованого доступу;

– зведення до мінімуму будь-яких контактів з предметами потенційної судової важливості;

е) розпочати вести журнал запису входу та виходу всього персоналу на місці події;

є) записувати початкові спостереження місця події та умови;

ж) зберігати предмети, що можуть бути втрачені до прибуття персоналу з огляду місця події;

з) здійснювати відповідні записи всього, що, можливо, становитиме інтерес для фахівців;

і) зберігати записи, включаючи будь-які фотографії та відеоматеріали;

к) докладно інформувати слідчих та персонал з огляду місця події.

Положеннями Стандарту визначено, що з метою визначення належного судового (криміналістичного) реагування, включаючи необхідний персонал і обладнання, необхідно з'ясувати, при першій же нагоді, наступну інформацію:

– характер події;

– місце, час та дата вчинення;

– місце розташування будь-яких вторинних місць подій;

– потребу в кордонах і наявність відповідних існуючих кордонів місця події;

– будь-які особливі небезпеки для безпеки, пов'язані з місцем події чи предметами, та рівень засобів індивідуального захисту, що буде використовуватися під час обстежень (захисне спорядження повинно запобігати забрудненню місця події, а також захищати учасників огляду);

– про те, хто мав контакт або пов'язується з місцем події і з якою метою щось було переміщено, змінено або порушено;

– про осіб, які задіяні або виступають у ролі свідків та які потенційно можуть мати відношення до події.

Працівниками правоохоронних органів, що реагують першими, персоналом з огляду місця подій повинен здійснюватися запис осіб, які перебували на місці події.

Дослідження місць подій повинні бути систематичними, неупередженими, належним чином спланованими, скоординованими та документально оформленими для оптимізації розпізнавання і збору предметів, що мають потенційну судову цінність.

При оцінці місця події враховуються наступні фактори:

а) механізм забезпечення безпеки місця події, включаючи маршрути в'їзду/виїзду;

б) ділянки в межах місця, де потрібно провести дослідження;

в) умови навколишнього середовища, що вимагатимуть пріоритету щодо обробки певних територій та предметів;

г) дослідження, що необхідно провести до того, як предмет буде оброблений і/або переміщений;

д) чи потрібні додаткові координація та /або залучення (у т. ч. консультації) спеціалістів, обладнання або допомога.

Для проведення дослідження місця події повинно бути розроблено його (дослідження) стратегію, що залежить від обставин справи та професійного судження яка (стратегія) повинна включати:

а) наявність ресурсів;

б) ризики для здоров'я і безпеки та відповідні запобіжні заходи, включаючи засоби індивідуального захисту;

в) захисні заходи, необхідні для запобігання забруднення, включаючи засоби індивідуального захисту;

г) відповідні методи пошуку (виявлення);

д) предмети, що підлягають збору, та вимоги до процесу їхнього збору;

е) послідовність дослідження (огляду);

є) методи запису (фіксації), що будуть використовуватися,

та (стратегія) повинна бути переглянута за результатами отриманих висновків, поглядів, у разі надходження додаткової інформації або зміни обставин.

Перед завершенням дослідження місця події необхідно переглянути його (дослідження) стратегію, щоб визначити, чи була вона (стратегія) завершеною та чи була досягнута її мета. При цьому, розглядається можливість потенційних подальших досліджень місця події, якщо обставини змінюються або з'являється додаткова інформація. Безпека та цілісність місця події повинна зберігатися.

Предмети, що мають потенційну судову значущість, повинні реєструватися в їхньому ситуаційному контексті до будь-якого первинного зрушення з місця. Запис (фіксація) повинен тривати протягом усього огляду (дослідження) місця події.

Записи повинні бути досить детальними, щоб дати можливість іншим, хто матиме відношення до розслідування (дослідження) інциденту, точно повідомити:

– розташування місця події, опис і умови навколишнього середовища, коли це необхідно;

– розташування предметів, висновків та спостережень, отриманих у ході огляду (дослідження);

– дослідження, що проводилися, де і коли вони були зроблені та ким;

– результати досліджень, як позитивні так і негативні;

– опис зібраних предметів та унікальних ідентифікаторів, пов'язаних з цими предметами.

Мають бути документально підтверджені процедури щодо забезпечення того, щоб всі записи, що підлягають аналізу та інтерпретації, були придатні для передбачуваної мети.

Стандарт регламентує розроблення документально оформлені політик з розпізнавання (виявлення), збору (вилучення) та подальшого управління предметом. Якщо в рамках дослідження місця події є підозра, що предмет може становити загрозу, ці обставини повинні бути зареєстровані. Якщо передбачається деструктивне поводження або руйнування предметів, то реєструється детальний опис предмета у його початковому стані.

Стандарт передбачає розроблення документально оформлених методик збору (вилучення) різних типів предметів, що зазвичай зустрічаються при огляді місць подій.

Методики повинні включати:

а) як предмет має бути зібраний, отриманий або відібраний (вилучений);

б) вказівки щодо збирання еталонних зразків, якщо це необхідно;

в) заходи з мінімізації ризику втрати, руйнування, забруднення або зміни;

9) кількість, необхідну для повторного тестування (дослідження), де це можливо.

У стандарті передбачено розроблення документально оформлених методик для упаковки предметів, що регулярно збираються, щоб мінімізувати ризики втрати, руйнування, забруднення або зміни.

Методики повинні включати:

а) заходи, необхідні для забезпечення предметів та їхнього збереження перед здійсненням упакування;

б) необхідність окремого упакування предметів, де упаковка предметів може пошкодити їх;

в) тип використовуваної упаковки;

г) спосіб герметизації та пломбування упаковки;

д) будь-які заходи, необхідні для збереження цілісності, в тому числі при транспортуванні;

е) умови при короткостроковому та довгостроковому зберіганні.

Небезпечні предмети повинні бути вміщені до відповідного контейнеру. Зазначені принципи повинні застосовуватися, коли не існує процедур щодо незвичного збору предметів.

Повинні бути розроблені документально оформлені методики для маркування всіх предметів. Упаковка і/або предмет повинні бути відзначені спеціальним ідентифікатором, що дозволяє його відстежувати протягом усього процесу. Унікальний ідентифікатор повинен включати такі дані:

а) опис предмета;

б) місце розташування, звідки було вилучено предмет;

в) дату збору предмета;

г) найменування або ідентифікатор особи, яка відібрала предмет;

д) справа або дослідження (провадження), до якої має відношення предмет;

е) будь-яку іншу відповідну інформацію, що може представляти інтерес для подальших процесів в майбутньому, наприклад, як збір предметів.

Небезпечні предмети повинні бути відзначені відповідним попереджувальним маркуванням. Маркування може також включати будь-які особливі вимоги щодо зберігання або обробки.

Повинні бути розробленими і документально оформленими методиками щодо опису того, як зібрані предмети мають реєструватися, транспортуватися та зберігатися для підтримки цілісності предметів. Предмет повинен контролюватися протягом усього судового процесу.

Умови транспортування і зберігання повинні мінімізувати втрати, руйнування, забруднення або зміни через умови навколишнього середовищ, таких як температури, радіація і вологість.

Умови зберігання повинні враховуватися при прийомі будь-якого предмета з метою можливого тривалого зберігання і можливості подальших експертиз. Якщо цей предмет схильний до руйнування, слід вжити відповідних заходів, наприклад, взяття проб перед довгостроковим зберіганням.

Задокументовані політики повинні включати до себе способи керування предметами, що отримані в пошкодженому або невідповідному упакуванні.

Стандартом передбачено, що звіт (протокол) повинен бути точним, чітким, недвозначним, неупередженим і відповідним для передбачуваного використання. Повинні бути передбачені задокументовані методики для забезпечення цілісності письмового звіту, включаючи оновлення методик, а також, що вони зберігаються, систематизуються та відстежуються доступним способом.

Враховуючи обмеження в обсязі матеріалу, ми не будемо робити детальний аналіз наведених положень, при цьому лише акцентуємо увагу на головних, на наш погляд, двох моментах.

1. Підрозділи, що забезпечують огляд (дослідження) місця події, перш за все, розпізнавання (виявлення), запис (фіксація), збір (вилучення), транспортування і зберігання предметів, що мають

потенційну судову значущість, повинні впровадити системи управління якістю відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17020. Так, в державі тільки ДНДЕКЦ МВС України акредитовано за вимогами ISO/IEC 17020 у сфері (акредитації) виявлення, фіксації, вилучення, пакування та попереднього дослідження слідів рук, у тому числі з об'єктами-слідоносіями; перевірці дактилокарт і слідів рук за центральним автоматизованим дактилоскопічним обліком Експертної служби МВС.

2. При регламентації певних загальних положень з дослідження місць подій, Стандартом передбачено наявність ряду документів, вказаних вище, що повинні визначати компетентність персоналу, всі його дії з моменту отримання повідомлення про подію (інцидент) до зберігання вилучених предметів та звітності за результатами огляду, які у більшій частині відсутні.

На сьогоднішній день розпочато роботи із гармонізації міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018 «Forensic sciences. Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items» («Розпізнавання (виявлення), запис (фіксація), збір (вилучення), транспортування і зберігання предметів») технічним комітетом стандартизації 292 «Судова експертиза» Національного органу стандартизації України в якості національного, що потребуватиме певного часу.

Слід зазначити і те, що відповідно до ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» стандарт – це нормативне видання, що містить комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації, встановлених на основі узагальнених досягнень науки, техніки й практичного досвіду, ухвалене уповноваженим органом; до ДСТУ 1.1:2015 «Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Словник термінів» стандарт – це документ, оснований на консенсусі, прийнятого визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, і спрямованого на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Незважаючи те, що національні стандарти є узагальненнями «досягнень науки, техніки й практичного досвіду», спрямовані «на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері», є комплексом «норм, правил, вимог», прийнятими «визнаним органом», відповідно до статті 23 Закону України «Про стандартизацію» (від 05.06.2014 № 1315-VII) вони застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування не встановлена

нормативно-правовими актами Центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики з певних питань. Тобто використання стандартів у нашій державі, у більшості випадків, є добровільним началом з метою підтвердження компетенції та компетентності певної установи надавати у визначеній нею галузі продукції та послуг.

Таким чином, на наш погляд, з початком робіт з гармонізації міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018 необхідно починати роботу з впровадження в діяльність підрозділів, що забезпечують огляд (дослідження) місця події, перш за все, розпізнавання (виявлення), запис (фіксація), збір (вилучення), транспортування і зберігання предметів, що мають потенційну судову значущість, систем управління якістю відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17020 з наступною регламентацією обов'язковості застосування вимог міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018 в практичній діяльності підрозділів, що забезпечують огляд (дослідження) місця події.

Полях Анатолій Михайлович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ, ОТРУЙНИХ ТА СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН

Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів (психотропних речовин) передбачає призначення та проведення комплексу судових експертиз. Зокрема, у літературних джерелах визначається такий блок: 1) експертиза наркотичних засобів; 2) судово-фармакологічна; 3) агротехнічна; 4) судово-ботанічна; 5) хіміко-технологічна; 6) медико-наркологічна; 7) судово-психіатрична експертиза [1]. Звичайно, що такий комплекс є достатньо орієнтовним і можуть бути призначені й інші експертизи. Окрім цього, цей перелік розрахований на різні види злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

В той же час, вивчення матеріалів кримінальних справ про контрабанду наркотичних засобів та досвіду слідчої діяльності дозволило визначити типовий комплекс судових експертиз при розслідуванні даної категорії злочинів. У цьому плані всі експертизи

можуть бути поділені на три блоки: 1) судові експертизи для визначення предмета контрабанди: а) експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин (судово-хімічна експертиза); б) судово-біологічна експертиза (судово-ботанічна експертиза та судово-біологічна ольфакторна експертиза); в) судово-агротехнічна експертиза; г) судово-фармакологічна експертиза; 2) судові експертизи, які пов'язані з дослідженням особи підозрюваного: а) судово-наркологічна експертиза; б) судово-психіатрична експертиза; в) судово-психологічна експертиза; 3) судові експертизи, пов'язані з дослідженням інших речових доказів: а) криміналістичні експертизи (трасологічна, дактилоскопічна, технічна експертиза документів, почеркознавча та ін.); б) експертиза металів та сплавів; в) ґрунтознавча; г) комп'ютерної техніки та програмних продуктів; ґ) товарознавча тощо

У ході досудового розслідування, для визначення предмета контрабанди, серед першочергових слідчих дій є проведення експертизи наркотичних засобів та сильнодіючих речовин, яка по різному іменується у тих чи інших літературних джерелах. Зокрема, у словнику-довіднику для працівників правоохоронних органів дана експертиза має назву: «Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів». До орієнтовного переліку вирішуваних питань цією експертизою віднесено: а) яка природа поданої на дослідження речовини і чи є вона наркотичним засобом, психотропною речовиною або прекурсором, яка її вага?; б) якщо подана на дослідження речовина належить до наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, то до якої групи вона належить?; в) який зміст наркотичних або психотропно активних компонентів у речовині, поданій на дослідження?; г) чи є сліди наркотичних засобів або психотропних речовин на поданих на дослідження об'єктах? Якщо так, то на яких саме?; д) чи містять подані на дослідження тютюнові вироби наркотичні засоби? Якщо так, то які саме?; е) чи є в залишках викуреного тютюнового виробу або попелу наркотичні засоби? Якщо так, то які саме?; ж) Чи виготовлені подані на дослідження наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори за єдиною технологією?; з) чи мають подані на дослідження наркотичні засоби загальну родову (групову) належність за використаною для їх одержання сировиною?; и) Чи не складали єдиної маси подані на дослідження зразки наркотичних засобів або психотропних речовин?; к) який технологічний процес використано для одержання поданих на дослідження наркотичних засобів та психотропних речовин?; л) чи може бути використана як сировина для

кустарного виробництва наркотичних засобів подана на дослідження рослинна маса (рослини)?; м) чи є подана на дослідження рослинна маса відходами від кустарного виробництва наркотичних засобів?; н) чи може бути використана подана на дослідження речовина для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин? [2].

У Настільній книзі слідчого дана експертиза отримала назву: «Експертиза наркотичних засобів». Хоча перелік вирішуваних питань

пропонується достатньо схожий [3].

В Енциклопедії судової експертизи розглядувана експертиза визначена як експертиза наркотичних засобів, сильнодіючих та отруйних речовин, яка встановлює фактичні дані, що свідчать про наявність або відсутність зв'язку з розслідуваною подією (незаконне виготовлення, розкрадання, придбання, збут) наркотичних засобів, сильнодіючих та отруйних речовин, у відповідності до потреб судової та слідчої практики і можливостями теорії та методики цього роду експертиз. Встановлення цих обставин пов'язано з визначенням: природи речовини (у тому числі в мікрокількостях на предметах носіях), тобто віднесення її до конкретного виду наркотичної, сильнодіючої та отруйної речовини; спільності порівнюваних обсягів, мас наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин за їх природою, використовуваній сировині, технології виготовлення та іншим (загальна родова або групова належність); тотожності конкретних мас наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин; джерела походження наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин (підприємство, кустарна майстерня, місце вирощування та ін.); способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних речовин [4].

Поряд з цим, важливими завданнями проведення експертизи наркотичних засобів у ході досудового розслідування є: 1) необхідність виявлення слідів наркотичних засобів та психотропних речовин на різних предметах-носіях (окрім органів і тканин тіла людей та тварин); 2) віднесення предмету дослідження до наркотичного засобу або психотропної речовини із зазначенням роду та маси; 3) встановлення загальної групової належності однорідних наркотичних засобів або психотропних речовин за ознаками сировини, обставин зберігання та ін.; 4) встановлення загального джерела походження наркотичного засобу або психотропних речовин за місцем та способом їх виготовлення або виробництва; 5) визначення способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва

наркотичних засобів; 6) ототожнення конкретних мас наркотичних засобів і психотропних речовин за окремими їх частинами.

При розслідуванні контрабанди та незаконного обігу наркотичних засобів призначаються і інші експертизи про яких вказано вище і кожна з яких має свої особливості, які завжди необхідно враховувати.

Список використаних джерел:

1. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. - 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 498-500.

2. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори: словник-довідник для працівників правоохоронних органів /уклад. Г.П. Петюнін, А.М. Полях, В.Ю. Шепітько. – Х.: Право, 2006. – С. 61, 62.

3. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. - 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 499.

4. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. – М.: Юристъ, 1999. – С. 243.

Примак Роман Миколайович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАЯВНІСТЬ І РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРОК ОБ'ЄКТІВ, УМІЩЕНИХ ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ, ЗА ЗАПИТАМИ ОСІБ, ЯКІ НЕ Є СТОРОНАМИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА КОНКРЕТНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ

У статті 1 Закону «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року закріплена норма, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року (ч. 1ст. 10) кожна особа має право:

1) знати у період збирання інформації, але до початку її використання, які відомості про неї та з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються, передаються чи поширюються, крім випадків, встановлених законом;

2) доступу до інформації про неї, яка збирається та зберігається;

3) вимагати виправлення неточної, неповної, застарілої інформації про себе, знищення інформації про себе, збирання, використання чи зберігання якої здійснюється з порушенням вимог закону;

Розпорядники інформації, які володіють інформацією про особу, зобов'язані:

1) надавати її безперешкодно і безкоштовно на вимогу осіб, яких вона стосується, крім випадків, передбачених законом;

2) використовувати її лише з метою та у спосіб, визначений законом;

3) вживати заходів щодо унеможливлення несанкціонованого доступу до неї інших осіб.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації» запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту.

Закон «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року (ч. 6 ст. 6) не допускає обробку даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 11 вищевказаного закону підставами для обробки персональних даних є необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, який передбачений законом, тобто експертні підрозділи мають підстави обробки, оскільки вони виконують свої функції.

В свою чергу, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та п. 9 ст. 2 Указу Президента України від 5 травня 2011 року № 547 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» наказом МВС України від 14 травня 2012 року № 423 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в системі Міністерства внутрішніх справ України» затверджений перелік відомостей, що

становлять службову інформацію в системі Міністерства внутрішніх справ України. Відповідно до Розділу XX п.20.1 «У сфері досудового слідства службовою є інформація про Методики проведення науково-дослідних і технічних робіт (заходів), що сприяли розкриттю злочину».

А п.п. 20.2 «Функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України» та 20.3. «Інформація, яка вміщена до криміналістичних обліків Експертної служби МВС» виключені. А оскільки вона не належить ні до конфіденційної відповідно до Закону України «Про інформацію» ні до таємної, то вона є доступною.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 жовтня 2014 року в статті 20 «Професійні права адвоката» ч.1 п. 3 передбачено право ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, а інформацію про наявність об'єктів вміщених до інформаційних баз криміналістичних обліків не є такою, отже підрозділи Експертної служби МВС України мають право надавати таку інформацію. А щодо другої частини запитання, зокрема, результатів перевірок можуть спробувати відмовити, оскільки п.20.1 Методики технічних робіт (заходів), що сприяли розслідуванню злочину є службовою інформацією.

Приходько Владлена Олександрівна,
викладач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ ОБЛІКІВ

Питання про правові підстави використання криміналістичних інформаційно-довідкових обліків в ході розслідування кримінальних правопорушень є дуже важливим, оскільки має здійснюватися у суворій відповідності до загальних засад кримінального провадження. Використання зазначених криміналістичних обліків є тісно пов'язаним із такою засадою кримінального провадження як законність. Об'єкти інформаційно-довідкових обліків доволі часто використовуються експертами при проведенні експертних досліджень, рідше слідчими та оперативними працівниками в ході слідчих (розшукових) дій. Разом із тим, їх використання, на перший погляд, знаходиться поза межами

встановлених законом норм та може поставити під сумнів допустимість висновку експерта у якості доказу.

Інформаційно-довідкові обліки ведуться Експертною службою МВС України на центральному й регіональному рівнях та формуються за рахунок об'єктів і даних, які безпосередньо не пов'язані з подією злочину та отримані в результаті накопичення відомостей інформаційного характеру. Форми їх ведення можуть бути різноманітні – криміналістичні довідники, колекції, автоматизовані інформаційні системи (далі – АІС), картотеки, каталоги продукції фірм виробників та реалізаторів, тощо. Масиви обліків поповнюються об'єктами на протязі багатьох років з урахуванням потреб практики, а їх створенню передує узагальнення досвіду судово-слідчої та експертної практики разом з його теоретичним осмисленням.

Правовою основою створення, ведення та використання інформаційно-довідкових обліків виступають нормативні акти трьох рівнів:

– закони України «Про інформацію», «Про судову експертизу»;

– Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах»;

– накази та інструкції, а саме Положення про Експертну службу МВС України, затверджене Наказом МВС України від 3.11.2015р. №1343; Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10.09.2009 р. № 390.

Внесення змін до закону України «Про судову експертизу» у 2017 році позитивно відобразилося саме на правових підставах використання об'єктів інформаційно-довідкових обліків при проведенні експертних досліджень. А саме поняття судової експертизи було змінено. Так, в статті 1 цього закону зазначається, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Відзначимо, що таке визначення судової експертизи не містить, а ні прямих, а ні опосередкованих вказівок та обмежень щодо використання тих чи інших об'єктів в ході експертного дослідження. З визначення прямо випливає, що особа, яка володіє спеціальними знаннями та уповноважена на проведення експертизи може використовувати будь-які об'єкти з метою надання висновку експерта. Отже, використання об'єктів з інформаційно-довідкових обліків в ході

проведення судових експертиз здійснюється із дотриманням законності, як однієї із засад кримінального провадження.

Визначення поняття судової експертизи у першій редакції зазначеного закону, як «…дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду», на відміну від теперішнього, вказувало, що висновок експерта може спиратися лише на вивчення наданих йому матеріальних об'єктів, перелік яких містить ст. 84 КПК України (показання, речові докази, документи, висновки експертів). Як видно, в цьому переліку відсутня згадка про можливість використання об'єктів інформаційно-довідкових обліків під час експертизи. Окрім цього, об'єкти цих обліків згідно ст. 98 КПК України не відносяться й до речових доказів. Також, ст. 245 КПК України передбачено використання зразків для порівняльного дослідження в ході проведення експертиз. Однак, об'єкти довідкових фондів не відносяться й до цієї категорії об'єктів судової експертизи.

Питання про доцільність використання об'єктів інформаційно-довідкових обліків у дослідженні вирішує безпосередньо експерт, це входить лише до його компетенції на відміну від інших об'єктів експертного дослідження (речових доказів та зразків для порівняльного дослідження, які залучаються до провадження чи вилучаються з нього згідно до передбаченої процесуальної форми). І можна говорити, що відомості, отримані експертом, є його спеціальними знаннями. Спеціальні знання слід розуміти, як не правову систематизовану інформацію з різних галузей наукової та практичної діяльності, якою оволоділа обізнана особа в результаті навчання або практичного досвіду з певної спеціальності й має відповідні вміння та навички її застосування для вирішення завдань, пов'язаних з установленням для ухвалення уповноваженими особами процесуальних та організаційно-тактичних рішень у кримінальному провадженні [2, с. 48].

Отже, встановлено, що об'єктам інформаційно-довідкових обліків властива не процесуальна природа, оскільки їх уміщення до колекцій, картотек чи АІС відбувається не під дією змін у середовищі, що спричинені подією злочину. Вони зберігаються в довідкових фондах судово-експертних установ та «очікують» на своє застосування. Залучення до процесу розслідування кримінальних правопорушень відбувається за необхідності вирішення експертних завдань чи досягнення цілей проведення слідчих (розшукових) дій. Разом із тим, природа та сутність інформаційно-довідкових обліків

відповідає поняттю спеціальних знань експерта. У процесі розслідування кримінальних правопорушень використання об'єктів інформаційно-довідкових обліків відноситься до спеціальних знань експерта про ознаки і властивості об'єктів експертизи, а за своїм процесуальним положенням є спеціальними знаннями, якими володіє експерт.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 26.10.2018).

2. Щербаковський М.Г. Загальні положення використання спеціальних знань під час розслідування злочинів // Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2017. §1 глави 4. С. 47–49.

Приходько Юрій Павлович,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБУХОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Роль наука в сучасному світі, перетворення її в безпосередню продуктивну силу, без якої неможливо вирішити жодного завдання в галузі соціального, економічного або культурного існування суспільства, з особливою гостротою ставить питання про призначення, мету і її розвиток в конкретній практичній діяльності. Це певною мірою стосується й проблем техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів пов'язаних з використанням вибухових матеріалів.

Розроблення наукових основ та положень, що визначають змістовний блок діяльності – це сфера науково-технічного забезпечення. Проблемами науково-технічного забезпечення практики розкриття, розслідування, попередження злочинів присвячено досить багато ґрунтовних праць учених-криміналістів. Відомий вітчизняний науковець-криміналіст М.Я. Сегай стверджував, що природа знань кожної науки визначається виключно її предметом як частиною об'єктивної дійсності, яку вивчає конкретна наука. Використання

знань інших наук (фізики, хімії, біології, математики тощо) не змінює її предмета, ці знання лише пристосовуються для вирішення завдань, які на цю науку покладені [1].

Під час розробки теоретичних засад і відповідних до них рекомендацій, адресованих експертній практиці, судова експертна практика використовує такі знання і трансформує їх в знання юридичні, за допомогою яких оптимізується впровадження спеціальних знань в судочинство, зазначає з цього приводу Клименко Н.І. [2].

Г.І. Грамович вважав, що науково-технічне забезпечення – це регламентована нормативними актами діяльність науково-дослідних, судово-експертних та інших установ, а також відповідних посадових осіб, на котрих покладається обов'язок із розроблення та реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів з метою створення умов для ефективного застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю [3].

П.Т. Скорченко до наукового забезпечення відносить: наукове тлумачення законодавчих актів з техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів та розроблення пропозицій з їх удосконалення; наукову розробку проектів підзаконних актів, пов'язаних із техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування злочинів (наказів, інструкцій, положень, настанов та інших документів); наукове узагальнення практики використання техніко-криміналістичних засобів і розробку пропозицій з її удосконалення; розроблення з урахування потреб практики нових техніко-криміналістичних засобів і методів; наукову апробацію приладів та матеріалів, які виготовляються підприємствами різних відомств із визначенням можливості їх використання з криміналістичною метою; наукову розробку прийомів, методів і методик виявлення, фіксації, вилучення й дослідження речових доказів; розробку навчальних програм та методичної літератури з техніко-криміналістичної підготовки кадрів правоохоронних органів та проведення практичних занять зі слідчими, експертами-криміналістами, студентами з вивчення нових криміналістичних методів і засобів, які надходять на озброєння практичних органів; вивчення й розповсюдження зарубіжного досвіду з використання техніко-криміналістичних засобів при розслідуванні злочинів [4, с. 35–37].

Судова експертиза як галузь наукового знання складалася протягом багатьох десятиліть. В результаті наполегливої роботи вчених була створена загальна методологічна основа судової експертизи, яку складають загальна теорія судової експертизи (судова

експертологія), теорії судово-експертної ідентифікації, діагностики і ситуатології (судово-експертного ситуативного аналізу), система вчень, методів і методик судової експертизи. З цього приводу видається доречним навести думку Р.С. Бєлкіна та А.І. Вінберга про те, що загальними законами розвитку науки, які заслуговують самої прискіпливої уваги, є закон безперервності накопичення наукового знання, закон інтеграції та диференціації наукового знання, закон зв'язку та взаємного впливу науки та практики [5, с. 53].

Тому, враховуючи вищевикладене можна стверджувати, що для вдосконалення наукової роботи, підвищення результативності наукових розробок та якості експертної діяльності необхідно вироблення єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та напрямів розвитку судової вибухотехнічної експертизи. Для ефективного виконання своїх обов'язків експерт вибухотехнік має бути якісно підготовленим спеціалістом, який повинен поєднувати фундаментальну наукову підготовку та глибокі практичні навички, безперервно поповнювати свої професійні знання, володіти високими громадянськими якостями.

Список використаних джерел

1. Сегай М.Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М.Я. Сегай // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – Х. – С. 25–27.

2. Клименко Н.І. Загальнатеорія судової експертології: поняттяі місце в системі наукового знання / Н.І. Клименко // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). Вип. 2. 2013 – С. 101–106.

3. Грамович Г.И. Проблемы теории и практики эффективного применения специальных знаний и научно-технических средств в раскрытии и расследовании преступлений: автореф. дис. … докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Г.И. Грамович. – К., 1989. – 43 с.

4. Скорченко П.Т. Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса: дисс. … докт. юрид. наук в виде научного доклада: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / П.Т. Скорченко. – М., 2000. – 69 с.

5. Белкин Р.С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р.С. Белкин, А.И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с.

Пясковський Вадим Валерійович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТОВБИВСТВ

Дані про обстановку злочину, як указує В. І. Куликов, є доволі значущими для змісту предмета доказування у кримінальному провадженні. Обстановка має прямий вплив на перебіг і динаміку злочину, обумовлюючи його механізм, вказує на закономірності утворення інформації про розслідувану подію, вона здатна впливати на формування всіх інших елементів криміналістичної характеристики злочину, визначати характер поведінки людей, які беруть в ньому участь [1, с. 14].

У науковому обігу криміналістики термін «обстановка вчинення злочину» вживається вже досить давно. Так, ще на початку XX століття в юридичній літературі зазначалося, що «рідкісний злочин за своєю обстановкою може протікати поза світом речей, на якій в тій чи іншій формі проектується злочин… Зовнішня обстановка відображає не тільки зовнішні дії злочинця, але й внутрішні мотиви злочину» [2, с. 71, 91].

На думку професора Н. П. Яблокова, обстановку вчинення злочину можна визначити як систему різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, фізико-хімічні, метеорологічні умови, виробничі фактори, особливості поведінки учасників події та інші умови об'єктивної реальності, що склалися на момент учинення злочину, та механізм, що проявляється в різного роду слідах, які дозволяють вести мову про особливості цієї системи [3, с. 145].

Обстановка вчинення злочину являє собою систему факторів навколишнього середовища, які мають безпосереднє відношення до розвитку кульмінаційного етапу злочинної діяльності. Вона відображає найбільшу кількість інформації щодо всіх обставин злочину. У свою чергу, обстановка вчинення злочину в певній мірі може зумовити конкретний спосіб, заздалегідь обраний злочинцем для його вчинення, й ті чи інші фактори, на створення яких були спрямовані дії злочинця в ході підготовки до вчинення злочину. Готуючись до вчинення дітовбивства, злочинець часто активно

впливає на раніше відому йому обстановку, вносячи до неї зміни і тим самим домагаючись сприятливих умов для вчинення такого виду злочину (приховування факту вагітності, поширення неправдивих чуток про нібито відправлення дітей на відпочинок, безвісне зникнення дітей і т.д.).

Прикладом може слугувати вбивство, що мало місце в м. Кагарлик Київської області. ОСОБА_2 у жовтні місяці 2017 року відчувши поштовхи в животі зрозуміла, що є вагітною з тривалим строком внутрішньоутробного виношування плоду. Побоюючись виникнення конфлікту зі своїм чоловіком ОСОБА_3 з приводу народження п'ятої дитини, що на її думку могло негативно вплинути на їх спільне подружнє життя, вона приховала свою вагітність від чоловіка ОСОБА_3 та своєї матері ОСОБА_4. Приховуючи вагітність ОСОБА_2 будучи матір'ю чотирьох дітей та знаючи про необхідність медичного супроводу вагітності та пологів, до медичних закладів з даного приводу не звернулася та на відповідний облік до медичних закладів не стала.

04.02.2018 р. у вечірній час ОСОБА_2, перебуваючи за місцем свого проживання, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1, зрозумівши зі свого фізіологічного стану, що розпочинаються пологи, до медичних закладів не звернулася. З метою приховати пологи від рідних, ОСОБА_2 пішла до підсобного приміщення, що знаходиться на території подвір'я за місцем її проживання, де самостійно, без допомоги сторонніх осіб та медичної допомоги, народила живу, життєздатну, доношену дитину, чоловічої статі.

Після пологів, приблизно о 2 год. 30 хв., усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, бажаючи настанні смерті своїй новонародженій дитині, достовірно знаючи, що вона жива, ОСОБА_2 діючи умисно, стиснула шию дитини, чим припинила доступ кисню до легень останньої та позбавила можливості самостійно дихати, вчинивши тим самим її вбивство [4].

Вивчення обстановки, що передувала та безпосередньо існувала в момент учинення дітовбивства, дає можливість найбільш точно і повно визначити шляхи і засоби пошуку доказової інформації, а також здійснити розробку ефективних заходів, спрямованих на попередження аналогічних злочинів. Безсумнівно вірною є вказівка на те, що встановити у справі істину без комплексного врахування всіх компонентів і етапів обстановки, яка передувала злочину, не можливо [5, с. 52].

Обстановка, що склалася після вчинення дітовбивства, являє собою систему тих факторів навколишнього середовища, під впливом

яких розвивалися подальші події, пов'язані зі злочином. За часом ця обстановка обмежується моментом початку проведення процесуальних дій, пов'язаних з розслідуванням дітовбивства.

Для обстановки, що склалася після вчинення дітовбивства, характерним є виникнення окремих, в ряді випадків суттєвих, змін в порівнянні з тією обстановкою, яка склалася на момент учинення злочину, пов'язаних з подальшим впливом на неї будь-яких чинників навколишнього середовища. Ці фактори можуть носити як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, бути випадковими або навмисними, впливати протягом тривалого або короткого проміжку часу.

Наслідки описаного вище злочину розвивалися наступним чином. З метою приховати вчинений нею злочин, ОСОБА_2 у підсобному приміщенні, в якому народила і вбила дитину, знайшла поліетиленовий пакет чорного кольору, до якого помістила труп дитини та, обмотавши пакет липкою стрічкою, винесла його з подвір'я та сховала у старій шафі, що знаходилася на території її домоволодіння [4].

На підставі вищевикладеного, обстановку вчинення дітовбивства можливо визначити як систему просторово-часових, матеріальних, соціально-психологічних та інших факторів навколишнього середовища, характер взаємин злочинця з дитиною, що впливають на підготовку і вчинення злочинного посягання, певним чином детермінуючи його спосіб.

Список використаних джерел

1. Куликов В.И. Обстановка совершения преступления и ее криминалистическое значение: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1983. 23 с.

2. Бразоль Б.Л. Очерки по следственной части: История. Практика. Петроград: Гос. Тип., 1916. 215 с.

3. Яблоков Н.П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 182 с.

4. Вирок Кагарлицького районного суду Київської області від 7 вересня 2018 р. Справа № 368/884/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76295934 (дата звернення 04.10.2018).

5. Гавло В.К. Обстановка преступления как структурный элемент криминалистической характеристики преступления. Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений. Иркутск, 1980. С. 52–55.

Пустовойтова Яна Володимирівна,
здобувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ ОРГАНОГЕННОГО УТВОРЕННЯ

Незаконний видобуток дорогоцінного каміння органогенного утворення як екологічний злочин, пов'язаний з порушенням правил охорони або використанням надр залишає різноманітні сліди в різному середовищі, на різних об'єктах. Вивчення їх і самого процесу слідоутворення має значення не тільки для встановлення самого факту негативних наслідків, але і їх причинних зв'язків з фактами порушень правил екологічної безпеки, допущених певними особами.

Сліди незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення як екологічного злочину, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр, є криміналістично значимими відображеннями злочинної діяльності, які можна класифікувати на два види:

Матеріальні сліди. До них відносяться «відбитки» події на будь-яких матеріальних об'єктах: обстановці події, предметах, документах, тілі й (або) організмі потерпілого тощо.

Ідеальні сліди – «відбитки» події у свідомості, пам'яті людей, які вчинили злочин, і (або) до нього причетних (наприклад, приховувачі злочину, збувачі незаконно видобутого дорогоцінного каміння органогенного утворення тощо).

Залежно від умов, обстановки, особи злочинця, предмета посягання сліди незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення як екологічного злочину, пов'язаного з порушенням правил охорони надр можуть бути класифіковані на певні групи:

Сліди в документах (змістовно-інтелектуальні).

Сліди в технологічному процесі, на механізмах і устаткуванні (зміни конструкції, неякісний ремонт, відступи від техніко - екологічних норм тощо)

Сліди людини (рук, ніг), предметів одягу, взуття.

Сліди інструментів, засобів упакування, обробки, переробки, транспортування.

Сліди на тілі людини, у її організмі як наслідок негативного впливу екологічних порушень.

Сліди на об'єктах рослинного й тваринного світу, природних об'єктах, водоймах, ґрунті, об'єктах сільгоспвиробництва.

Сліди в документах (змістовно-інтелектуальні). В практиці розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення як екологічного злочину, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр документи можна розділити на: письмові, фото, кіно, відеодокументи, фонодокументи.

Документи можуть перебувати на підприємствах, установах і організаціях у системі документообігу або архіві, у службових осіб, працівників різних установ екологічного контролю, а також у осіб, які стали свідками наслідків екологічних порушень та їх зафіксували (фото, відео). Матеріальний аспект слідів, що відображаються в документах, виражається в порушенні його цілісності, через внесені в нього зміни. Документи, що зустрічаються в практиці розслідування можна класифікувати з таких підстав: по джерелу походження (офіційні й приватні); по призначенню (посвідчувальні, інструктивні, довідкові); по галузі, профілю регулювання (технічні, технологічні, правові); по способу виготовлення (рукописні, машинописні, типографські, фотографічні, комбіновані); по черговості виготовлення (оригінал, копії).

Специфіка слідів, що виявляються в документах, полягає в тому, що вони нерідко являють собою записи про початок, закінчення певних процесів, режим роботи об'єктів природокористування, їх стан, ремонт тощо.

У документах можуть виявитися сліди приховання (маскування) порушень у вигляді внесених у текст змін, щодо дати, часового інтервалу й режиму роботи. У ряді випадків слідчий повинен бути готовий і до того, що представлені йому документи були замінені повністю й не містять правдивої інформації.

Важливими об'єктами криміналістичного дослідження, що містять ознаки кримінального правопорушення при приховуванні або викривленні відомостей про стан екологічної обстановки або захворюваності населення, є документи службових осіб екологічного, санітарного контролю, об'єктів природокористувачів. Особливу групу складають документи, що засвідчують надання спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами, які повинні відповідати встановленим вимогам.

Сліди в технологічному процесі підприємств (установ) звичайно пов'язані з екологічними порушеннями, що допускаються в технології виробництва, і стосуються відступів від норм проектування, конструювання, виготовлення й експлуатації устаткування. У таких випадках ознаки вказують на фактори розбіжностей приписів технологічних вимог й виробничого процесу.

Матеріальні сліди зазначеної групи нерідко виявляють у вигляді внесених конструкційних і експлуатаційних змін в устаткуванні, використанні неналежного матеріалу й виробів. До даних груп відносяться сліди - відображення, по яких можлива ідентифікація

застосованих для переустаткування інструментів і відповідно встановлення причетності до них конкретних осіб.

Сліди людини (рук, ніг), предметів одягу, взуття. До слідів, залишених особами, відносяться сліди рук, ніг, предметів одягу, взуття. Сліди рук особи в більшості випадках залишаються на засобах і знаряддях злочину. Це може бути положення пальців рук під час захвату та підняття окремих елементів водяної мотопомпи, пожежного гідранту, сачка для вилову бурштину в сировині, лопати тощо. Наявність слідів конкретних осіб на місці виявлення вказаних об'єктів або на самих об'єктах може свідчити про причетність особи до злочину.

Сліди взуття утворюються на місці вчинення злочину й особливо помітні на ґрунтових ділянках місцевості. За слідами взуття можна встановити напрямок руху до місця вчинення незаконного видобутку, його характерні особливості, кількісний склад осіб. Про наявність співучасників свідчить утворення інших за формою та розмірами слідів взуття, що знаходяться на короткій відстані один від одного та спрямовані в один бік.

Сліди знарядь. Це найчастіше знаряддя або засоби злочину (лопата, кирка, лом, сокира, пилка тощо). Виявлені речові докази (мотопомпи, шланги), залишки паливно-мастильних матеріалів.

З розглянутою групою слідів тісно пов'язані сліди знарядь: сліди від рублячих інструментів, що використовувалися при незаконній порубці дерев. Доказове значення зазначених слідів визначається можливістю ідентифікації конкретних екземплярів знарядь порубки.

Сліди транспортних засобів. Різновидом даної групи слідів є сліди транспортних засобів, що залишаються на шляху перевезення й складу незаконно видобутого дорогоцінного каміння органогенного утворення. Тобто сліди транспортування знарядь злочину утворюються і на місці вчинення злочину, і за його межами. До них можна віднести сліди коліс велосипедів, гужового транспорту, транспортних засобів, ручних тачок. Ці сліди дозволяють установити модель транспортного засобу, ідентифікувати його, визначити місце зупинки, напрямок та швидкість руху. На засобах транспортування при взаємодії їх частин із поверхнею знарядь злочину можуть бути залишені сліди у вигляді подряпин, нашарувань фарби, мазуту, залишки пального, що використовувалося для мотопомпи чи генератора, частинок ґрунту з місцевості, де здійснювався незаконний видобуток.

Сліди впливу на людей негативних екологічних факторів. В окрему групу можна виділити сліди впливу на людей негативних екологічних факторів. У цих випадках особливо враховуються сліди на тілі потерпілих осіб, в організмі людини у вигляді хворобливих змін. Такі сліди носять як би додатковий характер, проявляючись не слідом

за екологічними порушеннями, а через певний час. Ознаки заподіяння значної шкоди здоров'ю людей у результаті порушення екологічної безпеки встановлюються висновком медичних установ шляхом судово-медичної експертизи живих осіб і потерпілих з летальним результатом. Наявність значної шкоди як наслідку злочину дає підстави для визначення тяжкості захворювання й вирішення питання про інвалідність. У цих випадках з'являються ознаки, що вказують на присутність в організмі певних шкідливих речовин, що потрапили в нього через дихальний орган, травний тракт.

Сліди на об'єктах рослинного й тваринного світу, природних об'єктах, водоймах, ґрунті, об'єктах сільгоспвиробництва. Окрему групу слідів становлять негативні зміни об'єктів рослинного, тваринного світу й середовища їх безпосереднього перебування. Під впливом забруднення рослини не тільки гинуть, але й вироджуються або змінюють свої якості, створюючи передумови для мутації й розвитку рослин, що заподіюють шкоду корисним сільгоспкультурам. Дані зміни приводять до руйнування природних об'єктів, порушують екологічний баланс в уражених місцевостях.

Романюк Уляна Петрівна,
курсант факультету податкової міліції Університету державної фіскальної служби України
Науковий керівник: доцент кафедри фінансових розслідувань Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент ***Амеліна А. С.***

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Інформація про кожного з нас охороняється законом. Стаття 31 Конституції гарантує право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Збір, зберігання, використання, поширення даних про будь-яку особу без її попередньої згоди заборонені. Але є випадки, коли згоди не потрібно. Такі випадки обумовлені законом і визначаються судом з метою запобігти злочинові, встановити істину під час розслідування кримінальної справи, якщо отримати інформацію іншими способами неможливо.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як негласна слідча (розшукова) дія (далі – НСРД) заключається в негласному проведенні спостереження із застосуванням відповідних технічних засобів, відбору та фіксації змісту інформації, яка

передається особою, а також отриманні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються по каналах зв'язку.

Інформація, яка зосереджена в пам'яті комплексно-програмного обладнання операторів і провайдерів телекоммунікаційних мереж, накопичується і використовується для модернізації, оптимізації, контролю техніко-економічних показників і задоволення інформаційних послуг споживачів, використовується ними для забезпечення технологічних процесів в мережі. Так, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації» оператори і провайдери телекомунікаційних мереж зобов'язані зберігати записи про надані телекомунікаційні послуги протягом строку давності, визначеного законом, та надавати інформацію про надані телекомунікаційні послуги в порядку, установленому законом.

За допомогою додаткових програмно-апаратних комплексів, встановлених на платформі оператора, можлива постановка на відстежування зразка голосу конкретної особи з встановленням IMEI-номера терміналу, номера абонента в разі, якщо така особа починає сеанс голосового зв'язку. Відповідно, можливо здійснювати запис розмов цієї особи незалежно від того, яким терміналом або абонентським номером вона користується [1, с. 19].

Проведення зняття інформації з транспортних телекоммунікаційних мереж покладається виключно на уповноважені підрозділи органів Національної поліції і органів безпеки. Дана норма в сучасних умовах потребує вдосконалення, оскільки з моменту утворення Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) виникла необхідність наділити цей орган правом самостійно проводити дане НСРД. Таке повноваження сьогодні є необхідним і обгрунтованим з огляду на: 1) сучасний стан правоохоронної і судової системи; 2) критично високий рівень корумпованості влади; 3) цільового призначення НАБУ [2, с. 237].

Варто погодитися з думкою, що перед ухваленням рішення про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж потрібно встановити особливості його проведення, зокрема, кількість абонентських номерів, які використовуються особою, а також рівень його довіри даному виду зв'язку [3, с. 337].

За результатами проведення цієї НСРД складається протокол, в якому зазначаються дата складання, посада, прізвище та ініціали особи, який веде кримінальне провадження, номер кримінального провадження, номер рішення (постанови), а також дата його приняття і найменування суду, яким видано дозвіл, і терміни здійснення. Крім того, в протоколі вказується найменування підрозділу, працівники якого залучалися до здійснення зняття інформації з транспортних

телекомунікаційних мереж, дані про особу, щодо якої здійснювалося НСРД, його результати, відомості про матеріали аудіо- чи відеозапису, фото- і кінозйомки, магнітні накопичувачі і т. п.

Крім складання цього протоколу, ст. 265 КПК України визначає, що зміст інформації, яка передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, фіксується в протоколі про проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації. У свою чергу зміст інформації, отриманої в результаті здійснення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, фіксується на відповідному носію особою, яка здійснювала зняття.

Отримана таким чином звукова інформація повинна бути розшифрована уповноваженою посадовою особою із залученням в необхідних випадках відповідного фахівця. В протокол данного НСРД вносяться тільки ті фрагменти, які мають значення для кримінального провадження. В якості фахівців можуть залучатися особи, обізнані в галузі економіки, кредитування, аграрного сектора, природних ресурсів і т.д.,в залежності від виду розслідуваного кримінального злочину. Якщо особи, чия звукова інформація знята з телекомунікаційних мереж спілкувалися іноземною мовою, для розшифровки (переведення) інформації залучається перекладач. Носії інформації, на яких міститься звукозапис розмов, можуть бути досліджені на предмет ототожнення особистості за фізичними параметрами голосу і встановлення технічних умов та технології отримання відео-, звукозапису [4, с. 210].

Таким чином, негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 21 КПК України, крім іншого включають в себе «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем», що в народі називається «прослушкою».Дозвіл на проведення даної НСРД дається в наступних випадках: у кримінальних провадженнях; по контррозвідувальним справам; в рамках зовнішньої розвідки.

Суб’єктами, яким дозволено використовувати зняття інформації з транспортних телекоммунікаційних мереж, є правоохоронні органи, правоохоронні органи спеціального призначення (спецслужби) і служби зовнішньої розвідки.

Список використаних джерел

1. Тагієв С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 2. С. 13–24.

2. Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід. Харків: Право, 2017. С. 376.

3. Шевченко В.М. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як оперативно-розшуковий захід, який проводиться при розслідуванні та розкритті корупційних діянь в органах судової влади України.Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 336–339.

4. Бараненко Б.І., Бочковий О.Б., Гусєва К.А. та ін. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навч.-практ. посіб. Луганськ. 2014. 416 с.

Савчук Тетяна Іванівна,
старший викладач кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

В умовах євроінтеграції українського суспільства та реформування його основних сфер на даний час найгостріше стоїть проблема протидії різним видам корупційних проявів. Зараз України потерпає як від адміністративних корупційних правопорушень так і від корупційних злочинів. Особливу загрозу для економіки країни, розвитку її економічних та правових інститутів становлять саме корупційні злочини, тому запобігання їм є одним із пріоритетних напрямків становлення правової держави.

В наукових колах запобігання злочинам розглядається поряд із такими поняттями як «протидія», «профілактика», «боротьба» тощо. Однак на нашу думку, слід підтримати тих вчених, які вважать, що запобігання злочинам співвідноситься із іншими вказаними поняття як загальне та окреме. Так, юридичний словник під запобіганням злочинів пропонує розуміти систему заходів економічного, соціально-

культурного, виховного та правового характеру, що здійснюються державними органами та громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин. Складовою частиною цих заходів є законодавство та практична діяльність правоохоронних органів, безпосередньо суду, який застосовує специфічні заходи боротьби зі злочинністю – кримінальне покарання [1, с. 343].

І.В. Однолько вказує, що зазначені заходи не спрямовані безпосередньо проти злочинності, але вони опосередковано справляють суттєвий вплив на стан злочинності. Вчений пропонує розглядати поняття «запобігання злочинам» у широкому та вузькому значенні. Так під запобіганням злочинності в широкому розумінні мається на увазі історично сформована система подолання об'єктивних та суб'єктивних передумов злочинності, яка реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства щодо усунення, зменшення та нейтралізації факторів, які детермінують існування злочинності та вчинення злочинів. У більш вузькому, прикладному значенні запобігання злочинам являє собою діяльність, спрямовану на недопущення їх вчинення шляхом виявлення та усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, здійснення впливу на осіб, схильних до їх вчинення [2, с. 145].

Уявляється, що вказане розуміння запобігання злочинам є цілком виправданим, адже дійсно первинні заходи повинні проводитися на державному рівні. В першу чергу вони повинні охоплювати якісне законодавче регулювання всіх сфер діяльності, яке не лише передбачає певні права та обов'язки для певних громадян, але і відповідні шляхи та механізми їх реалізації. Тому на даному вищому рівні мова повинна вестися саме про запобігання злочинам.

Друга частина діяльності щодо запобігання злочинам пов'язана з діяльність правоохоронних органів, яка носить профілактичний характер та спрямована на: виявлення та попередження злочинів, що готуються; припинення вже розпочатих злочинів; встановлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів; вчинення заходів, спрямованих на усунення вказаних причин та умов; попередження вчинення аналогічних злочинів у майбутньому; встановлення осіб, які схильні до вчинення злочинів (проблемних неповнолітніх, осіб, які звільнилися із місць позбавлення волі тощо); проведення профілактичних заходів щодо посадових чи службових осіб з приводу запобігання вчинення корупційним злочинам.

Таку діяльність досить часто йменують криміналістичною профілактикою. В.М. Шевчук, провівши ґрунтовне узагальнююче дослідження, зробив висновок, що криміналістичну профілактику

злочинів слід розглядати у двох аспектах [3, с. 176-177]. По-перше – як специфічну діяльність уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів, криміналістичної тактики, методів розслідування певних злочинів і пов'язана із встановленням причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів;, а також вжиттям спеціальних криміналістичних засобів для профілактики, запобігання і припинення злочинної діяльності конкретних осіб. У зв'язку із суб'єктним складом слід розрізняти такі види профілактичної діяльності: 1) слідчу профілактику – здійснюється слідчим під час розслідування злочинів; 2) оперативну профілактику – застосовується органом дізнання і оперативно-розшуковими органами в процесі виявлення і розкриття злочинів; 3) експертну профілактику – має місце при проведені судових експертиз; 4) судову профілактику – провадиться при розгляді кримінальних справ у суді [4, с. 209]. По-друге – як один із наукових напрямків криміналістичної науки, окрема криміналістична теорія, основними напрямками якої можуть бути: 1) вивчення закономірностей утворення, виявлення і дослідження слідів-ознак криміногенних обставин, характерних для тих чи інших видів злочинів; 2) дослідження і розробка техніко-криміналістичних і тактичних засобів, прийомів і методів виявлення, фіксації та вивчення обставин криміногенного характеру, захисту окремих об'єктів від злочинних посягань; 3) розробка і вдосконалення методів та прийомів виявлення і усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів; 4) виділення у кожному випадку розслідування об'єктів криміналістично-профілактичного вивчення і відповідного впливу, 5) виявлення і дослідження особливостей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, які виникають під час розслідування, і розробка на їх підґрунті головних напрямків діяльності по попередженню злочинів; 6) визначення та прогнозування комплексу профілактичних заходів, найефективніших і дійових у кожній із виділених ситуацій; 7) розробка і дослідження заходів припинення та попередження при підготовці, вчиненні або приховуванні окремих видів злочинів [5, с. 35].

В рамках дослідження ми зосередимо увагу на практичній діяльності уповноважених органів щодо профілактики корупційних злочинів.

Враховуючи викладене, можна сказати, що криміналістична профілактика корупційних злочинів на рівні правоохоронних органів полягає, в першу чергу, у визначенні потенційно небезпечних категорій посадових та службових осіб, які можуть бути втягнуті в

корупційну діяльність та проведення профілактичних бесід з ними; визначення причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних злочинів і здійснення заходів, спрямованих на усунення вказаних причин та умов (шляхом надання пропозицій до усунення прогалин у законодавстві, визначення негативних аспектів організації діяльності державних органів, установ та організацій, визначення потенційно небезпечних операцій, які можуть бути використання в корупційних схемах, визначення потенційно вразливих для корупційних проявів сфер господарювання тощо) та ін.

Такою профілактичною роботою займаються як підрозділи превенції так і оперативні та слідчі підрозділи Національної поліції, Служби безпеки, Державного бюро розслідувань, антикорупційні органи тощо. Характер профілактичних заходів для кожного із суб'єктів може відрізнятися і залежить від правового статусу вказаних підрозділів.

Таким чином, запобігання корупційним злочинам повинно здійснюватися на двох рівнях: загальному та спеціальному. Суб'єктами запобігання корупційним злочинам на загальному рівні є державні органи, установи та громадські організації, а на спеціальному рівні – правоохоронні органи. Безпосереднє запобігання корупційним злочинам на спеціальному рівні включає ряд профілактичних заходів, які здійснюються спеціалізованими суб'єктами в межах їх компетенції.

Список використаних джерел

1. Юридический энциклопедический словарь / А.Я. Сухарев; Ред. кол.: М. М. Богуславский и др.; 2-е идз., доп. М.: Советская энциклопедия, 1987. 528 с.

2. Однолько І.В. Теоретичні засади запобігання злочинності. Юридичний вісник. 2013. № 4 (29). С. 143–147.

3. Шевчук В. М. Криміналістична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми. Вісник Академії правових наук України. 2002. №2(29). С.173–180.

4. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навчальний посібник; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Е. М. Моісеєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

5. Криміналістика: підручник; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

Садченко Олександр Олексійович,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Маланяк Павло Іванович,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Однією з особливостей музею судових експертиз, який створений і функціонує на базі ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ є те, що він є інтерактивним за своєю природою. Відвідувачі музею – курсанти, слухачі, викладачі – є учасниками створення музейного середовища, активно взаємодіють між собою, створюючи особливий музейний простір. Слухачі і курсанти ННІ № 2 відчувають свою причетність до формування експозиції: беруть участь в обговоренні тематики, проводять науково-дослідну роботу, приносять з дому експонати і часто стають екскурсоводами.

Інша особливість – це ігровий, інтерактивний освітній простір, у якому курсанти мають робити щось самостійно, за своїм вибором: входять до складу активу або ради музею, бути просто відвідувачем, брати участь у творчій групі або допомагати музею. В музеї судових експертиз чіпати експонати заборонено.

Термін «музей навчального закладу» є узагальнюючим, умовним, бо традиційно до музеїв навчальних закладів відносять усі музеї створенні на громадських засадах за активної участі слухачів і курсантів. Такі музеї в навчальному закладі створюються з метою виховання, навчання, розвитку та соціалізації курсантів. Він адресований курсантській аудиторії, має яскраво виражену освітню спрямованість, будує свою роботу на основі активного залучення до діяльності та співучасті слухачів, курсантів, педагогів, а також інших помічників та партнерів.

Унікальність музею судових експертиз полягає в тому, що він служить своїм творцям. Ті, хто створює музей, є основним «споживачем» або «користувачем».

Це відрізняє музей судових експертиз від багатьох інших, включаючи державні та відомчі, які створюються групою осіб для інших.

Перш ніж створювати музей судових експертиз в ННІ № 2 НАВС, ми визначилися з концепцією, профілем і жанром, окреслили напрямки пошуково-дослідної діяльності. Концепція – дотримання програми діяльності зі створення музею. Профіль музею визначається колективом педагогів і курсантами згідно із педагогічною доцільністю, спеціалізації навчання, характером наявних колекцій пам'яток історії, культури, засобів вчинення, розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Профіль музею – спеціалізація музейного зібрання та діяльності музею. Він залежить від обраного напрямку пошуково-дослідної діяльності. Для роботи в науково-педагогічного середовищі ми виділили наступні профілі музею: історичний, сучасний, майбутній; галерея видатних вчених, які сприяли розвитку судової експертизи.

Тематику музею необхідно обмежити певною проблемою чітко окресливши хронологічні рамки.

Тематика музею судових експертиз передбачає такі напрями:

збирання, зберігання, облік та експонування документально-речових, образотворчих, художніх, кіно, фото, відеопам'яток, які ілюструють суспільно-політичні події в Україні та діяльність Експертної служби МВС України;

історико-правове виховання слухачів, курсантів та студентів зміцнення довіри до підрозділів Національної поліції України та МВС України;

проведення науково-освітньої роботи, виховання слухачів і курсантів, цивільної молоді на прикладах сумлінного виконання обов'язків інспекторів-криміналістів та судових експертів;

збагачення професійних знань, умінь, навичок, досвіду з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій, експертного забезпечення правосуддя, підвищення фахової культури працівників поліції.

Експонати музею відображають історію розвитку та функціонування науки криміналістики, державних спеціалізованих судово-експертних установ України, діяльність правоохоронних органів у боротьбі з кримінальною злочинністю. Документально-речові матеріали розкривають характер і особливості роботи інспекторів-криміналістів, судових експертів та їх роль у створенні доказової бази у кримінальному провадженні.

Загальна площа експозиційного залу становить 72.40 кв. м. У фондах музею зібрано понад тисячу експонатів, які відображають найважливіші події, що стосуються створення, організації та діяльності експертної служби МВС України.

В музеї експонуються колекції холодної та вогнепальної зброї, яка була предметом експертного дослідження, підроблених грошей, документів, штампів і печаток, а також інструментів, за допомогою яких вони виготовлялися, матеріали резонансних кримінальних проваджень, речові докази та багато інших об'єктів експертного дослідження.

Структурно музей складається з таких постійних експозицій:

експозиція видів злочинів;

експозиція історії кримінального судочинства;

експозиції вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів;

експозиція історії писемності;

експозиція історії розвитку дактилоскопії;

експозиція історії розвитку холодної зброї;

експозиція історії розвитку вогнепальної зброї;

експозиція пам'яті професора Громовенка Л.І.;

експозиція учбових вибухових пристроїв;

експозиція досліджень об'єктів природного та хімічного походження;

експозиція наркотичної сировини природного та медичного походження;

експозиція колекції аудіо, фото, відео-технічних засобів;

експозиція вмісту валіз слідчого і експерта.

За час існування музею було проведено понад 500 екскурсій, які відвідали близько 1500 осіб. Музейні експозиції оглянули представники іноземних делегацій (Австрії, Азербайджану, Анголи, Білорусії, Великобританії, Грузії, Данії, Єгипту, Ізраїлю, Китаю, Латвії, Литви, Молдови, Нігерії, Німеччини, Пакистану, Польщі, Португалії, Японії).

Тематичні експозиції музею використовуються в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Судова експертиза документів», «Судова дактилоскопічна експертиза», «Судова трасологічна експертиза», «Судова почеркознавча експертиза», «Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів», «Участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій», « Теорія судової експертизи» тощо

Музей є невід'ємною локацією під час проведення «Днів відкритих дверей» навчально-наукового інституту № 2, де учні

загальноосвітніх шкіл, студенти освітніх установ міста Києва та Київської області, вихованці ліцею імені Ярослава Кондратьєва, ветерани органів внутрішніх справ, представники громадських організацій та міжнародних делегацій мають змогу ознайомитись із діючими експозиціями.

У приміщенні музею неодноразово проводились зйомки телепрограм для телеканалів «1-й національний», «Інтер», «ICTV» та «1+1» , присвячені історії розвитку та діяльності Національної поліції України та Експертної служби МВС України.

Зміст культурно-освітньої діяльності виражається в формах організації роботи з музейною аудиторією, взаємодію з системою освіти і зокрема з навчальними дисциплінами експертно-криміналістичними спеціалізації.

В арсеналі музею можна виділити безліч різних форм роботи, серед яких можна виокремити наступні: лекція; екскурсія; консультація; наукові читання; гуртки; літературні вечори; свята; історичні ігри; конкурси та вікторини.

У сучасних умовах культурно-освітня діяльність орієнтована на особистість потенційного і реального від музейного відвідувача. У зв'язку з цим можна визначити такі основні напрямки культурно-освітньої діяльності: інформування, навчання, розвиток творчих начал, спілкування, відпочинок.

Подібний поділ є умовним, адже напрямки мінливі і часто тісно пов'язані між собою або перетинаються в будь-яких аспектах. Проте для набуття методичних навичок музейно-педагогічної діяльності необхідно чітко виявляти мету і завдання роботи за кожним із зазначених напрямків, а також продумувати оптимальну форму роботи з музейною аудиторією і методи педагогічного впливу на неї. Сукупність різних форм, об'єднаних спільною темою і педагогічною метою, стає основою музейно-педагогічної програми.

Список використаних джерел

1. Бєлофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис. … канд. пед. Наук / Т. Ю. Бєлофастова – К., 2003. – 22 с.

2. Гаврилів Б. М., Домбровський С. В. З досвіду роботи музеїв освіти / Б. М. Гаврилів, С. В. Домбровський // Радянська школа. – 1985. – №6 – С. 94-95.

3. Гогиберидзе Г. М. Формирование музейной педагогики / Г. М. Гогиберидзе, М. Г. Чесняк // Преподавание истории в школе. – 2007. – №8 – С. 3-5.

4. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Урядовий кур'єр. – 1995. – 17 серпня. – С. 8-9.

5. Медведева Е. Б., Юхневич М. Ю. Музейная педагогика как новая научная дисциплина / Е. Б. Медведева, М. Ю. Юхневич // Культурно-образовательная деятельность музеев. – М.: ИПРИКТ, Каф. Музейного дела, 1997. – 210 с.

6. Щербак Д. Становлення і розвиток музейної педагогіки в Україні / Д. Щербак // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: збірник наукових праць. – К. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2009. – Вип. 1. – 231 с.

Саковський Андрій Анатолійович,
директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ознакою будь-якої правової держави є наявність механізму, за допомогою якого реалізуються гарантовані державою права і свободи людини. Цей механізм містить закріплені на законодавчому рівні регуляторні правові норми, що визначають порядок та спосіб забезпечення їх реалізації.

Так, відповідно до статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (Презумпція невинуватості). Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [1].

Для забезпечення реалізації презумпції невинуватості у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) передбачено ряд норм, покликаних врегулювати порядок здійснення правосуддя та захисту прав учасників кримінального процесу.

Зокрема, у статті 84 КПК України зазначається, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Тобто, приймаються до уваги лише ті докази, які отримані у визначеному законом порядку. Таким порядком і є здійснення документування [2].

За тлумачним словником української мови «документувати» значить обґрунтовувати документами. В свою чергу документ – це діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь, акт, протокол; все те, що підтверджує що-небудь [3, с. 581].

Кримінально-процесуальний документ – це письмовий документ, складений на основі кримінально-процесуального закону управомоченим на це суб'єктом при здійсненні будь-яких процесуальних актів (виконанням процесуальних дій чи прийняттям рішень), в якому засобами писемної мови зафіксовано інформацію про хід та результати діяльності учасників кримінального процесу [4, с. 68].

Частина 1 статті 99 Кримінального процесуального кодексу України визначає документ як спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [2].

Документи як джерело доказів можуть бути як офіційні (довідки, характеристики, акти ревізії, протоколи зборів чи засідань тощо), так і неофіційними, особистими (листи, листівки, телеграми, записки, записні книжки, рукописи тощо). Офіційні документи повинні мати всі необхідні реквізити (зокрема, дату, підпис, печатку). Відомості, що містяться у документі, фіксуються будь-яким способом, що дозволяє особам однозначно їх відтворювати, передавати і тлумачити за допомогою технічних засобів або усної мови, а саме: письмової, фото-, кіно-, відео-, фоно-, електрографо-, пластико-, комп'ютеродокументи та інші різновиди, що можуть з'явитися при розвитку інформаційних технологій [4, с. 69].

У частині 2 статті 99 КПК України законодавець допускає, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Відповідно до статті 41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України

здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [2].

Зазначені документи працівники підрозділів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, використовують лише в межах досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні і лише на підставі доручення слідчого, прокурора.

Однак, це не єдині документи, які використовує у своїй роботі оперативний працівник. Окрім процесуальних, для забезпечення своєї діяльності, оперативні підрозділи також використовують такі документи як: акти, висновки, рапорти, пояснення, подання, заяви, довідки, службові листи.

Хоча ч. 2 ст. 99 КПК України й визнає документами, які можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази, матеріали, отримані посадовою особою, уповноваженою на здійснення оперативно-розшукової діяльності, у абсолютній більшості на практиці вони не визнаються судами як самостійний доказ і потребують «легалізації» через слідчі (розшукові) дії.

Таким чином, оперативно-розшукове документування – це здійснюваний уповноваженими посадовими особами встановлений відомчими нормативно-правовими актами комплекс взаємозалежних дій і рішень, спрямованих на достовірне відбиття (закріплення, фіксацію) у матеріалах оперативно-розшукової діяльності порядку й результатів як окремих оперативно-розшукових заходів і рішень, так і всього ходу й результатів ОРД з метою вирішення завдань ОРД та сприяння вирішенню завдань кримінального процесу [5, с. 28].

Оперативно-розшукове документування не є невід'ємною частиною процесуального документування, але, оскільки результати оперативно-розшукового документування фіксуються в наведених вище документах, ці документи беззаперечно є джерелом доказів у кримінальному процесі, за умови дотримання правил допустимості.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий словник української мови: тлумачний словник: у 3 т. / Аконіт. Київ, 2003. Т. 1. 926 с.

4. Корж А. В. Документознавство. Зразки документів праводілової сфери: навч. посіб. / за ред. В. М. Співак. 3-тє вид. Київ: Стереотип, 2009. 372 с.

5. *Лисиченко В.К., Гулкевич З.Т.* Документирование производства следственных действий. Криминалистика и судебная экспертиза. 1987. № 35. С. 26–32.

Самодін Артем Володимирович,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ КВЕСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Сучасні умови діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України щодо організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, а також правова регламентація такої діяльності положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами, обумовлює необхідність трансформації окремих усталених, а подекуди й стереотипних підходів до криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання.

Одним із таких підходів до організації проведення занять з професійно орієнтованих навчальних дисциплін, що дозволяють суттєво підвищити якість практичної підготовки здобувачів вищої освіти, є впровадження в освітній процес так званого «поліцейського квесту», який є прийомом, що охоплює практичне заняття вабо декілька практичних занять та моделює різні аспекти професійної діяльності поліції і забезпечує умови для комплексного використання набутих курсантами знань з предмета професійної діяльності, удосконалення загальних та професійних якостей, а також більш повне оволодіння дисциплінами професійного спілкування (лист Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності «Про використання методичних рекомендацій з проведення поліцейського квесту» від 12.10.2018 № 22/2-5178).

Зазначений підхід не є кардинально новим, інноваційним у системі криміналістичної підготовки поліцейських. Наприклад, ще у 2001 році, у своїй «Концепції криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України», В.П. Бахін, Є.М. Моісеєв, А.В. Іщенко та О.О. Алєксєєв, зазначали, що ефективність реалізації форм теоретичного (ідеального) та практичного (реалістичного) вирішення завдань криміналістики як навчальної дисципліни безпосередньо залежить не лише від контингенту тих, кого навчають та викладацького складу, а й від особливостей організації процесу навчання, у тому числі й проведення практичних занять у вигляді «ділових ігор» шляхом їх відпрацювання в умовах максимально наближених до реальності, подекуди штучно ускладнених викладачем, на підставі сучасної судово-слідчої практики. Така позиція є актуальною й сьогодні, адже якісна криміналістична підготовка поліцейських має відбуватись з обов'язковим врахуванням сучасних реалій діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, тенденцій та напрямів протидії злочинності, а також зарубіжного досвіду у правоохоронній сфері. У свою чергу при впровадженні певних інновацій в освітній процес, доцільно враховувати й окремі наукові й освітні традиції, ефективність яких доведена часом.

До окремих елементів квест-технологій проведення занять, на наш погляд, доцільно відносити й використання можливостей інтерактивного (віртуального) простору. Така теза вже знайшла своє відображення на сторінках у певних веб-ресурсів мережі «Інтернет». Наприклад, вважається базисом оновлення фахової освіти електронне навчання (e-learning) (електронне навчання): m-learning (мобільне навчання); u-learning (все проникаюче навчання); f-learning («перевернуте» навчання); blended-learning, в яких використовуються інтерактивні та комп'ютерні технології навчання, а також використання викладачем форм проведення занять як кейс-технології; дебати; ділові ігри; case-study; тренінги; відео конференції; «мозковий штурм»; фокус-групи; рольові ігри; групові дискусії; метод проектів тощо (http://invnz.blogspot.com/). Вважаємо, що такий підхід, дозволить більш оперативно впровадити в освітній процес окремі елементи «поліцейського квесту», адже він дозволяє більш оперативно змінювати його вихідні умови (місце проведення та імітацію умов, сценарій, форми вхідного та підсумкового контролю тощо). Така комплексна концепція потребує перегляду вектору професійно-спрямованого навчання, адже курсант має вивчати не науку в об'ємі навчальної дисципліни, а конкретну практичну ситуацію за допомогою

поєднання наукових знань у розрізі окремих навчальних дисциплін, оскільки у слідчій практиці існує необхідність швидкого поєднання набутих знань та навичок, наприклад під час проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

Разом з тим, до окремих компонентів впровадження «поліцейського квесту» в освітній процес, доцільно відносити й:

– міжкафедральні навчальні дисципліни, які б надавали змогу здобувачу вищої освіти усвідомити та «відчути» не лише окремі елементи діяльності слідчого, наприклад, окремі аспекти організації роботи слідчо-оперативної групи або проблематику кваліфікації злочинів, а комплексність тих завдань, які вирішує слідчий здійснюючи досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні – від виїзду слідчо-оперативної групи на місце події і до його закінчення у процесуальній формі, визначеній кримінальним процесуальним законом;

– інтерактивні навчальні полігони, які б в он-лайн режимі дозволяли змінювати вихідні умови «поліцейського квесту», наприклад, ускладнювати обстановку роботи слідчо-оперативної групи на місці події;

– електронні дидактичні засоби навчання, наприклад, мультимедійні навчальні посібники, автоматизовані робочі місця, імітаційні комп'ютерні програми щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, навчальні відеофільми, а також відео фрагменти з місць вчинення злочинів;

– бінарні заняття з фахівцями-практиками, а також виїзні заняття до територіальних підрозділів органів досудового розслідування Національної поліції України та Експертної служби МВС України.

Окреслена проблематика впровадження «поліцейського квесту» обов'язково повинна забезпечуватись не лише систематичним моніторингом якості підготовки фахівців на умовах взаємодії між практичними підрозділами та закладом вищої освіти, а й оновленням матеріально-технічної бази криміналістичних навчальних полігонів, тактичних містечок, спеціалізованих лабораторій та аудиторій, адже, виключно у такій взаємодії може бути ефективно реалізовано практичну підготовку поліцейського у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Моісеєнко Христина Сергіївна,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ АВТОПІДЛОГУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКОНАННЯ ПІДПИСІВ З НАВМИСНОЮ ЗМІНОЮ ОЗНАК ВЛАСНОГО ПІДПИСНОГО ПОЧЕРКУ

Останнім часом у практиці проведення судово-почеркознавчих експертиз зросла кількість експертних завдань, пов'язаних з дослідження підписів, виконаних у незвичайних умовах. Серед них значне місце займають підписи, що виконуються особами від свого імені, але з навмисною зміною ознак власного підпису.

Слід зазначити, що дослідження зазначених підписів належить до числа складних об'єктів, що обумовлено такими причинами, як:

1) підпис – це об'єкт, що містить малий обсяг графічної інформації, тому дослідження ускладнюється дефіцитом корисної інформації;

2) на процес письма впливає збиваючий фактор, внаслідок чого існує менша співставленість порівняльного матеріалу з досліджуваним почерговим об'єктом;

3) цю категорію підписів дуже важко виділити від підписів, виконаних із наслідуванням підпису іншої особи «на око», тому що у цих двох групах підписів виявляються діагностичні ознаки штучного характеру.

Коротко зупинимося на понятті «автопідлог». Існує декілька визначень цього поняття. Автопідлог – це викривлене виконання власного підпису, при якому виконавець прагне змінити її в такому ступені, щоб він мав вигляд справжнього [1, с.79]. Друге визначення поняття, що під автопідлогом розуміється навмисне викривлення підпису особою, від імені якої він виконаний, з метою відмови від нього в подальшому [2]. Але, на нашу думку, найбільш охоплюючим усі поняття є таке визначення автопідлогу, що це є навмисна зміна підпису особою, від імені якої він значиться [3, с.304].

Особа прагне змінити свій підпис або почерк таким чином, щоб вони набули виду несправжніх.

Основними способами викривлення власного підпису є:

1) зміна його загальної будови: навмисне перекручування в межах скорописних форм літер; виконання рукописів з наслідуванням літерам друкарського шрифту (і спеціальними шрифтами); наслідування почерку іншої особи; виконання рукописів незвичною до письма рукою.

2) часткова його зміна при зовнішній схожості шляхом викривлення загальних та окремих ознак: напрямок згинальних рухів при виконанні основних елементів літер щодо лінії письма (нахил); виробленість почерку; загальна будова почерку (зокрема, наслідування шкільним прописам); протяжність рухів по вертикалі; протяжність рухів по горизонталі; ступінь зв'язаності рухів; окремі ознаки.

Змінам у навмисному викривленні скорописним способом піддаються загальні ознаки, що відображають ступінь і характер сформованості письмово-рухової навички, а також структуру рухів за їхньою траєкторією та окремі особисті ознаки почерку.

Спостерігається зниження ступеня виробленості почерку, почерк стає мало виробленим, як у особи, що пише погано. Це зниження викликає за собою зміну інших взаємозалежних ознак, а саме координацію рухів і темпу письма, розміру, розгону та ін..

Порушення координації рухів виявляється в невеликих відхиленнях від прийнятого напрямку в межах елементів літер, а також в неточності рухів при виконанні сполучень літер, слів, фраз протягом усього рукопису.

Темп руху також зазнає змін, він стає нерівномірним в окремих частинах рукопису. Ознаками швидкого виконання тексту є поступове стоншення або стовщення початків та закінчень елементів, спрощення будови літер та відбувається збільшення зв'язності. Ознаками повільного письма є тупі початки і закінчення елементів літер, будова літер при цьому наближена більш до шкільних прописів або виявляються ускладнені варіанти, зв'язаність знижується.

Набувають зміни й окремі ознаки почерку. Найбільш поширеним викривленням піддаються: будова літер «б», «д», «ж», «м», «х»; форма рухів при з'єднанні елементів у літерах ««ж», «л», «м», «М», «н»; форма рухів при виконанні початкових частин елементів у літерах «н», «і», «п»; форма рухів при виконанні заключних частин елементів у літерах «б», «д», «р», «ц», «щ», «я»; вид з'єднання руху при виконанні літер і їх елементів, а саме злитий вид змінюється на інтервальний.

Зміна вище зазначених окремих ознак почерку пов'язана в основному з уповільненням темпу рухів при виконанні тексту, а, отже, зі зниженням виробленості.

Якщо рукопис великий за обсягом, то в окремих його фрагментах, особливо в заключній частині, зберігаються загальні і окремі ознаки почерку, тому що особа стомлюється, зоровий контроль

над процесом письма слабшає і вона звертається до звичних, автоматизованих рухів.

Викривлення почерку шляхом зміни форми і напрямку рухів. У рукописах можна побачити одночасне сполучення двох або більш різних форм і напрямків рухів. Так, поряд із прямолінійно-дуговою, у тексті можуть зустрічатися кутаста, або округла і звивиста форми руху, а також різне сполучення лівоокружних і правоокружних рухів.

Зміна нахилу почерку також може змінюватися, зазвичай на протилежний звичному нахилу письма, спостерігається хитливий нахил елементів літер, письмових знаків і їхніх сполучень; лінія рядка східчаста.

Зміна нахилу тягне за собою зміну й інших ознак. Так, при зміні нахилу з правого на лівий зменшується протяжність рухів по вертикалі і горизонталі, зв'язаність, як правило, зменшується. Окремі ознаки звичайно зберігаються без істотних змін, крім таких, як розміщення точок початку, закінчення рухів і точок перетину рухів, форма рухів при виконанні і з'єднанні елементів літер і літер між собою, тому що ці ознаки найбільше свідомо контролюються особою, яка пише, у процесі письма, і тому частіше піддаються змінам.

Викривлення почерку шляхом зміни розміру літер може проявитися у збільшенні або зменшенні протяжності рухів по вертикалі. Поряд зі зміною висоти літер проявляється змінення такої ознаки, як розгін, а саме при збільшенні розміру почерку, розгін зменшується, а при зменшенні розміру - збільшується.

Зміна зв’язності проявляється в її зменшенні, уривчастому виконанні літер в словах.

Одним із найбільш значимих способів викривлення почерку, в якому найбільш помітні ознаки з погляду особи, яка пише, являє собою зміну окремих ознак. Цій зміні піддаються:

1. прямолінійна, дугова й овальна форми руху: у літерах «у», «р», «е», «ж», «і», «м», «л», «п», «р», «т», «у», «ф», «щ», «и» змінюються на звивисту; у літерах «т», «п», «р», що мають дугову форму рухів, з'являється подвійна вугловатість; у літерах «ж», «до», «л», «н», «р», «х» з’являються додаткові петельні рухи;

2. проста будова літер замінюється ускладненою;

3. злитий вид з’єднання рухів замінюється інтервальним;

4. протяжність рухів по вертикалі збільшується.

Особа, що пише, замінюючи різні ознаки почерку, не знає механізму їх утворення, тому зберігає комплекс ознак, властивий його звичайному письму, тому ті самі ознаки можуть зустрітися і в зміненому, і в не зміненому варіантах.

Також ступінь зміни ознак почерку залежить від обсягу рукопису. Чим коротше текст , там легше витримується зміна ознак почерку усього тексту і навпаки.

Ознаки просторової орієнтації рухів (розміщення тексту і його фрагментів у межах письма паперу, розмір і конфігурація полів і ін.) зберігають стійкість. Так як вони залишаються за межами уваги особи, яка пише.

Таким чином можна зробити висновок, що навмисне викривлення почерку супроводжується такими способами, як зміна його загальної будови та часткова зміна при зовнішній схожості шляхом викривлення загальних та окремих ознак. В разі навмисного викривлення власного підпису відбувається колізія між свідомим бажанням змінити підпис і стійкістю раніше виробленої навички в його виконанні. Така колізія призводить до порушення звичної системи рухів, до їхньої деавтоматизації.

Список використаних джерел

1. Ароцкер Л.Е., Коновалов Е.П. Признаки автоподлога подписей Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1957. С. 79-86

2. Маркова Л.В. Криминалистическое исследование подписей, выполненных лицами от своего имени намеренным искажением: автореф. дис. …канд. юрид. наук. Москва, 1992.

3. Меленевська З.С., Свобода Є. Ю. , Шаботенко А.І. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. Київ.Укр. центр духовної культури, 2007. 280 с.

Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Сергадєєв Олександр Валерійович,
здобувач вищої освіти ступеня магістра навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ НЕАВТЕНТИЧНИХ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ІЗ НАСЛІДУВАННЯМ

Один з найпоширеніший способів підробки підписів є саме виконання підпису особою з наслідуванням. Слід зауважити, що таке дослідження слід проводити після дослідження та перевірки ознак автентичності підпису. Наслідування підпису може бути як навмисне так і не навмисне. Наприклад ненавмисне наслідування підпису може проявитися у осіб (дітей), що запозичили у своїх батьків чи інших осіб транскрипцію підпису, або інші особливості виконання підпису. У

практиці зазвичай підлягають криміналістичному дослідженню підписи виконанні з навмисним наслідування підпису особи, від якої виконується цей підпис, тобто у цьому випадку йдеться мова про неавтентичність підпису. Оскільки підпис це затверджуваний знак, то підпис що виконаний із наслідування, можна вважати почерковим об'єктом, у якому відтворюються особливості виконання підпису певної особи і особи що виконала такий підпис. [1, с.304]

Виконання підпису із наслідуванням полягає у процесі викривлення наявних навиків письма у особи, що виконує підпис, та вироблення нової навички письма, не характерної для цієї особи. При наслідуванні, перш за все, у якійсь мірі засвоюються навички письмово-рухової системи іншої особи і потім відтворюються при письмі. Однак засвоєння і відтворення таких навичок неминуче призводять до часткової зміни власних навичок письма особи, що наслідує, а, отже, і до порушення всієї стереотипної рухової установки. У почерковому об'єкті це проявляється не тільки у імітації ознак чужого почерку, але і у викривленні ознак власного почерку підроблювача. Таке виконання підпису потребую постійного чіткого контролювання процесу наслідування підпису.

А.М. Лисенко визначив несправжні підписи, виконані з наслідуванням, як почеркові об'єкти, що відтворюють конфігураційні особливості оригіналу або образу справжнього підпису певної особи, виконані на основі функціонально-динамічного комплексу навичок виконавця або з допомогою знову виробленої рухової навички [2, с.120].

Ступінь схожості справжнього підпису і підпису із наслідуванням буде залежати не тільки від здібностей виконавця, а і наступних факторів: вид наслідування; вид транскрипції підпису-оригіналу (точніше конструктивна складність підпису-зразка); ступінь виробленості підпису-оригіналу; ступінь виробленості почерку особи, що наслідує.

На сьогоднішній день відомі три основні способи виконання підпису із наслідуванням: «на око»; «по пам'яті»; «після попереднього тренування» [3, с.204-205]. Треба зазначити, що подану класифікацію можна вважати в певній мірі умовною, тому що кожний із зазначених видів наслідування може проявитися не в «чистому» вигляді, а бути наслідком сполучення в деякому ступені прийомів інших видів.

Виконання підпису із наслідуванням «на око» полягає у зоровому сприйнятті підпису і саме його виконанні. Тобто спочатку підпис аналізується в цілому, потім ділиться на складові частини, аналізується виконання, а вже потім виконується підпис. Саме під час аналізу особливостей підпису, часто не враховуються вагомі ознаки,

що індивідуалізують підпис. Також в силу того, що підпис відтворюється не як єдина система рухів, процес його виконання складається з окремих рухів. Ознаками виконання підпису із наслідуванням «на око» є: порушення координації рухів, уповільнений темп, несанкціоновані зупинки пишучого приладу, кутаста форма рухів при виконані окремих елементів, низька ступінь зв'язності, форма рухів при виконані початкових і заключних частин підпису, протяжність рухів і т. ін.

Виконання підпису із наслідуванням «по пам'яті» полягає у тому, що особа виконує підпис від імені іншої особи, який вона раніше бачила і запам'ятала. Підроблювач у цьому випадку наслідує не підпису, який він міг би спостерігати у момент наслідування, а зоровому образу, який зберігся у його пам'яті. Ступінь точності такого виконання залежить від тривалості спостерігання, характеру і складу пам'яті особи. В підписах, виконаних експромтом за наслідуванням «по пам'яті», відсутня координованість рухів, спостерігається зниження звичного темпу письма, присутність повільних рухів, зупинок, підрисовувань, тремтіння. Це пояснюється перш за все тим, що зоровий образ підпису зберігається в пам'яті лише в загальних рисах. Крім того, той, що наслідує, має виконувати незвичні рухи, характерні для підпису, що відтворюється.

В підписі, виконаному за наслідуванням «по пам'яті» після попереднього тренування, ознак повільного руху може й не бути.

Разом із зазначеними ознаками підписи, виконані за наслідуванням «по пам'яті», відрізняються від справжніх підписів у більшості випадків майже усіма окремими ознаками почерку. Однак переважно співпадає транскрипція підписів.

Підписи, виконані за наслідуванням «по пам'яті» , відрізняються від підписів, виконаних за наслідуванням «на око», тим, що перші менш подібні справжнім підписам. При наслідуванні «на око» загальні ознаки, як правило, співпадають, при наслідуванні «по пам'яті» загальні ознаки (окрім нахилу) у більшості випадків не співпадають. Окремі ознаки в підписах, виконаних за наслідуванням «по пам'яті» , відрізняються більше, ніж при наслідуванні «на око».

Виконання підпису із наслідуванням «після попереднього тренування» найчастіше збігаються переважний напрям рухів при виконанні літер, штрихів, розміщення крапок початку та закінчення рухів, помітні особливості в способі початку рухів при виконанні заголовних та інших літер, не з'єднаних із попередніми, спосіб з'єднання літер, характерні за своєю будовою надрядкові й підрядкові елементи літер. Однак разом із збігом порівняльне дослідження

дозволяє виявити розбіжності. В таких випадках дослідження має бути спрямоване до максимально глибокого роздільного аналізу ознак не тільки літери, але й усіх її елементів.

В більшості випадків встановлюється відмінність наступних окремих ознак: особливостей напряму рухів при виконанні основних елементів літер, складних за конфігурацією штрихів, надрядкових та підрядкових елементів; відносного розміщення крапок початку і закінчення рухів при виконанні певних елементів літер; відносного розміщення крапок перетину штрихів, елементів літер; протяжності рухів при виконанні певних літер, штрихів; розміщення натиску в основних та по'єднальних штрихах, початкових та заключних; розмірів площ, окреслених частинами літер або штрихів (рядкових, надрядкових, підрядкових); будови лінії основи і вершини елементів літер чи штрихів.

Висновок експерта про виконання підпису з наслідуванням «тренуванням» буде правильним, якщо встановлені ним відмінності торкаються суттєвих, найбільш стійких ознак, основні варіації яких ним встановлено в процесі роздільного дослідження підпису та зразків.

Таким чином, можна зробити висновок, що підписи нерідко виконуються із наслідуванням; кожний підпис, виконаний із наслідуванням є результат зміни звичного почерку і відтворення особливостей чужої навички; у підписах, виконаних із наслідуванням спостерігаються певні ознаки, які впливають на експертне дослідження. Дослідження підписів, виконаних із наслідуванням часто пов'язано з великими труднощами. Це пояснюється тим, що експерт повинен вивчити порівняно малий об'єм графічного матеріалу й за ним визначити факт наслідування, його вид, справжність підпису, особу виконавця підпису, виконаного з наслідуванням.

Список використаних джерел

1. Винберг Л.А. Почерковедческая экспертиза: учебник // Л.А. Винберг , М. В. Шванкова / Под ред. Р.С. Белкина.- Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1977. – 208 с.

2. Лисенко А.М. Актуальні питання криміналістичного дослідження недійсних підписів, виконаних з наслідуванням оригіналу або його узагальненого вигляду /А.М. Лисенко // Право і суспільство, 2006 – С. 119–128.

3. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. /З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко; за ред. І. П. Красюка. – Укр. центр духовної культури, 2007. – 280 с.

Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЛУЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

У сучасних умовах розвитку суспільства ефективна протидія злочинності неможлива без широкого застосування органами досудового розслідування сучасних науково-технічних засобів, належних організаційних і тактичних методів і прийомів виявлення, фіксації, вилучення та використання доказів у кримінальному провадженні. Як відомо, невідкладною слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події, що в більшості випадків має виключне значення для збирання матеріальних слідів кримінального правопорушення.

Питання участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема, під час огляду місця події, розглядалися в роботах А.А. Вайнштейна, О.М. Зініна, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченка, В.К. Лисиченка, Г.А. Матусовського, В.М. Махова, Е.Б. Мельникової, М.П. Молибоги, Е.О. Разумова, Б.В. Романюка, О.В. Селіной, І.М. Сорокотягіна, В.Ю. Шепітька, В.І. Шиканова та ін.

Практичні питання технології роботи зі слідами біологічного походження частково висвітлюються в роботах таких учених, як Л.О. Барсегянц, М.А. Бронникова, І.В. Лозинский, Т.Ф. Моїсеєва, І.О. Перепечина, В.І. Старовойтова, Т.В. Стегнова, В.В. Томілін, А.К. Туманов та ін.

Огляд місця події проводиться прокурором або, як правило, слідчим, який є керівником слідчо-оперативної групи. У разі залучення до огляду спеціаліста (в порядку ст.ст. 71, 237 КПК України) [1] він

надає допомогу слідчому за його вказівкою для: виявлення слідів та предметів, що мають відношення до події; візуалізації слабовидимих та невидимих слідів; попереднього дослідження та пояснення механізму утворення слідів; проведення фотозйомки (відеозйомки); складання планів, схем тощо; виготовлення копій, зліпків тощо; пакування виявлених слідів та предметів-слідоносіїв; отримання зразків для проведення порівняльних досліджень; фіксації результатів слідчої (розшукової) дії у протоколі.

Спеціаліст під час огляду місця події з'ясовує конкретний час або проміжок часу вчинення злочину та з урахуванням давнини утворення слідів визначає алгоритм застосування методів виявлення (візуалізації) невидимих, слабовидимих слідів із врахуванням того, що зазначені сліди можуть нести, перш за все, запахову, дактилоскопічну та біологічну (ДНД-профілі) інформацію про людину, за допомогою якої може бути ідентифікований злочинець. Кожен предмет, на якому могли утворитися сліди, спеціаліст бере в руки в рукавичках таким чином, щоб не змінити, не ушкодити та не втратити сліди; у разі можливості вилучити предмети, на яких під час вчинення злочину могли бути утворені сліди, з відповідним упакуванням для досліджень в лабораторних умовах. У разі неможливості вилучення предмета із можливою наявністю на ньому невидимих слідів, наявністю слабовидимих слідів спеціаліст обробляє його для візуалізації невидимих слідів, підсилення контрасту слабовидимих слідів і, відповідно, фотографує їх за правилами судової фотографії та відкопійовує на слідокопіювальні матеріали (дактилоскопічні плівки, стрічки типу «скотч» тощо), або вилучає їх шляхом виготовлення зліпків, зіскобу, змиву тощо.

У разі неможливості предмет з наявними видимими слідами може бути вилучений, для подальшої їх обробки (порошками (у тому числі люмінесцентними), парами ціанокрилату, йоду тощо) з метою підсилення контрасту, фотографування та виготовлення їх копії за допомогою слідокопіювальних матеріалів (дактилоскопічних плівок, стрічок типу «скотч» тощо. Спеціаліст проводить усі виміри розташування об'єктів та слідів за допомогою рулетки, лінійки, штангенциркуля тощо з якнайбільшою точністю. Розміри, що показують місце розташування слідів та предметів-слідоносіїв на місці події, слідів на предметах визначаються по відношенню до двох постійних точок на місці події, предметі, відповідно [2].

Специфікою слідової інформації біологічного походження є те, що вона залишається на предметах у результаті як контактної, так і безконтактної взаємодії.

Залишення людиною біологічного матеріалу на предметах може відбуватися під час розмови, сміху, кашлю, чхання, забруднення рукавичок клітинним матеріалом, перенесеним зі шкіри на об'єкт (шляхом торкання до обличчя та інших відкритих ділянок тіла або дотику чи контакту з такими предметами, як мобільні телефони, ручки, окуляри, лінійки, рулетки тощо).

Наслідками випадкового характеру утворення біологічних слідів є забруднення предметів біоматеріалом осіб, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях, та втрата слідової інформації через некоректне поводження з об'єктами-носіями.

Під час проведення огляду місця події з можливим вилученням об'єктів біологічного походження, потрібно дотримуватися певних вимог, спрямованих на мінімізацію біологічного забруднення (контамінації) об'єктів та якнайшвидшого направлення їх до лабораторії. Це стосується як працівників, що безпосередньо проводять огляд місця події (слідчий, судмедексперт, інспектор-криміналіст, спеціаліст-вибухотехнік), так і інших осіб, присутніх під час огляду (керівники правоохоронних органів, дільничні та оперативні працівники, поняті та ін.).

Робота зі слідами біологічного походження, через їх специфічність (відсутність стійкої структури, швидка зміна зовнішнього виду під впливом фізичних факторів тощо), потребує спеціальних знань, засобів і методів із їх пошуку, виявлення, фіксації та вилучення.

У той же час існують певні особливості та проблемні питання під час роботи із слідами біологічного походження, починаючи з вилучення під час огляду місця події та закінчуючи направленням їх на експертизу. Причини, що викликають ці проблеми є як об'єктивними (давність слідів, особливі умови зберігання та транспортування, погодні умови, що впливають на сліди, тощо), так і суб'єктивними (неінформованість ініціатора про порядок роботи зі слідами, наявність слідів у тих чи інших об'єктах, неправильне поводження зі слідами тощо).

Наведемо деякі типові недоліки, що мають місце при вилученні біологічних слідів: неправильне упакування вологих об'єктів із слідами біологічного походження; вилучення об'єктів, на яких передбачається наявність слідів біологічного походження, проводиться за умов, які не виключають їх забруднення (випадкове забруднення вилучених об'єктів біологічним матеріалом учасників слідчої (розшукової) дії); використання в якості упаковки бувших у вжитку поліетиленових пакетів, мішків тощо; об'єднання слідів біологічного

походження з різних ділянок предмета-носія; ігнорування слідчими використання допомоги спеціалістів у дослідженні обстановки місця події; низька якість технічного оснащення спеціаліста.

На підставі проведеного аналізу проблемних питань [3], з метою підвищення якості вилучених слідів біологічного походження під час огляду місця події, пропонуємо проводити теоретичні та практичні заняття з працівниками слідчих підрозділів Національної поліції із залученням спеціалістів-біологів Експертної служби МВС України. Крім того, роль спеціаліста при проведенні огляду місця події необхідно розглядати в широкому контексті: не лише як суб'єкта з надання технічної й консультативної допомоги слідчому, а й як активного учасника пізнавального процесу, спрямованого на встановлення всебічної, повної та об'єктивної інформації про обставини злочину і злочинця.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651- VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник / Є.Ю. Свобода, А.В. Кофанов, А.В. Самодін та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

3. Про вилучення об'єктів біологічного походження та призначення молекулярно-генетичних експертиз: інформаційний лист. Київ, ДНДЕКЦ. 2017. 10 с.

Семенов Віктор Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО

Щоб надати науково обґрунтовані криміналістичні рекомендації суб'єктам розслідування з недопущення та виправлення слідчих помилок, недостатньо констатації наявності такого явища у діяльності слідчого. Для розуміння процесу прийняття рішень та виконання дій, які у подальшому можуть привести до негативних наслідків і будуть визнані помилковими, необхідне з'ясування та дослідження причин їх виникнення. Складність виявлення й вивчення причин допущення слідчих помилок полягає в тому, що кожна конкретна помилка являє

собою наслідок одночасної дії не одного, а декількох різнопланових обставин. Для розкриття механізму утворення помилок у кримінальному провадженні необхідний аналіз усіх без винятку процесів, обставин, що їх детермінують, інакше не можна повністю з'ясувати джерела помилкових дій слідчого.

Помилка, допущена на будь-якої стадії кримінального провадження, при проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії неприпустима. Пошук і подальше вивчення закономірностей виникнення помилок дає можливості для розробки методів і засобів їх усунення, недопущення у подальшому. Для вирішення цього завдання в першу чергу слід встановити причини, що сприяють допущенню слідчих помилок.

Згідно теорії причинності слідча помилка похідна від її причини. Між причиною і слідчою помилкою є функціональний зв'язок, виявлення якого можливо при аналізі таких даних: чи була ця причина необхідною умовою допущення слідчої помилки; чи була ця причина не лише необхідною, але і достатньою умовою допущення помилки; яку роль зіграла причина допущення слідчої помилки в настанні негативних наслідків. Вказана інформація дозволяє оцінити конкретну причину з точки зору її взаємозв'язку із слідчою помилкою, визначити її вигляд (прояв), ступень її впливу на результат досудового розслідування.

Під причинами, які можна назвати внутрішніми, розуміються безпосередні фактори, які при визначних обставинах закономірно викликають помилку, визначають її характер і місце в загальній системі негативних юридичних явищ. Такими можуть бути недосягнення істини при дослідженні фактичних обставин кримінального провадження, неправильний вибір і тлумачення норм матеріального або процесуального права при кваліфікації діяння, винесення рішення, що суперечить фактичній або правовій основі розслідуваного кримінального правопорушення.

Умови – це обставини, що не безпосередньо, а опосередковано пов'язані з помилками, що сприяють їх виникненню в діяльності слідчого. Вони створюють ту слідчу ситуацію, у якій зростає вірогідність неправильного застосування права, реалізації владних повноважень слідчого.

Далі можна виділити загальні й необхідні умови, враховуючи механізм їхнього зв'язку із правозастосовною діяльністю слідчого. Перші відповідають кримінальному провадженню, обслуговують його, їх вплив на якість роботи слідчого найбільше значний й безпосередній. Серед них можна назвати рівень професійної підготовленості особи,

що здійснює досудове розслідування або проводить слідчу (розшукову) дію, його морально-вольові якості.

Загальні умови чинять менш помітний, але більш глибокий вплив, через низку проміжних факторів. Це загальні гарантії дотримання законності: економічні, політичні, ідеологічні і юридичні. Вони дозволяють простежити залежність слідчих помилок від рівня економічного розвитку держави, ступені організованості й ефективності роботи правоохоронної системи.

Причини й умови тісно пов'язані між собою – одні помилки нерідко спричиняють інші, стаючи їх причинами. У зв'язку із цим доцільне розглядати їх, об'єднавши в єдиний перелік факторів, що детермінують можливість допущення слідчої помилки, переходячи від загальних причин до окремих.

Словники дають наступні тлумачення поняття причини – явище, яке обумовлює або породжує інше явище (наслідок) Трактуючи загальне поняття причини, щодо причин слідчих помилок можна сказати, що це обставини, які: породжують слідчі помилки, викликають їх появу; сприяють збереженню помилок, тобто протидіють їх усуненню.

Класифікація причин виникнення помилок може маті наступний вигляд: об'єктивні причини; суб'єктивні причини; безпосередні причини; опосередковані причини.

У наведеної класифікації найбільш важливим вважаємо поділ на об'єктивні та суб'єктивні причини, тому в першу чергу слід розглянути співвідношення суб'єктивних та об'єктивних причин виникнення слідчих помилок.

Об'єктивні причини не залежать від слідчого як суб'єкта досудового розслідування. Їх можна поділити на і загальні і окремі.

Загальні об'єктивні причини знаходяться в «зовнішньому середовищі», яке оточує процес розслідування з кримінального провадження, і не залежать від дій слідчого.

Окремі об'єктивні причини слідчих помилок залежать від слідчої ситуації, яка склалася при розслідуванні конкретного кримінального провадження.

Суб'єктивні причини не можуть не мати об'єктивної основи.

Джерела багатьох слідчих помилок слід шукати у прогалинах свідомості суб'єктів розслідування, їхній професійній підготовці, моральному рівні, тобто в недоліках особистості, у її суб'єктивній (психологічної) сфері. Практично будь-яку конкретну помилку можливе пояснити суб'єктивними причинами, пов'язаними з особистістю правозастосовника.

Суб'єктивні причини залежать від властивостей особи слідчого, його професійних умінь і навичок. Наприклад, до суб'єктивних причин помилок відносять невеликій практичний досвід і недостатній рівень професійної майстерності. Проте вольовий самоконтроль за своєю поведінкою в ході розслідування, аналіз власної мотивації ухвалення рішень, знання суб'єктивних причин помилок допомагають слідчому уникнути їх допущення.

До безпосередніх причин можливо віднести:

– неправильну оцінку зібраних доказів у кримінальному провадженні;

– не ефективне планування конкретної слідчої (розшукової) дії та розслідування в цілому, не висунення доцільних в конкретний слідчої ситуації версій по обставинах події і неякісну перевірку вже висунутих версій;

– звуження меж доказування – відмова від проведення всіх можливих у конкретній слідчої ситуації слідчих (розшукових) дій, або не використання всіх можливих тактичних засобів при проведенні слідчої (розшукової) дії;

– неякісну перевірку отриманої з різних джерел доказової інформації;

– неправильну оцінку отриманих з різних джерел доказів (недооцінка або переоцінка).

До опосередкованих причин можливо віднести:

– рівень правової й моральної свідомості слідчого, що визначає відповідне відношення до виконання своїх посадових обов'язків (сумлінне, несумлінне);

– рівень початкової підготовки слідчих кадрів і організації підвищення їх професійної майстерності у подальшому;

– недоліки в реагуванні керівництва слідчих органів на слідчі помилки;

– недоліки в оцінці результатів діяльності слідчих, відсутність моральних і матеріальних стимулів;

– рівень організації і нормативного забезпечення роботи слідчих органів, що не відповідає сучасним вимогам.

Для усунення та нейтралізації негативних наслідків слідчих помилок в першу чергу слід встановити причини їх виникнення, які потребують у подальшому глибокого і всебічного вивчення. Розробка та подальше дослідження причин слідчих помилок надає можливість сформулювати рекомендації для практичних працівників слідчих підрозділів з мінімалізації негативних наслідків їх проявів.

Сидоренко Леонід Онисимович,
провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності Черкаського науково-дослідного експерно-криміналістичного центру МВС України

КОДОВІ МІТКИ В ДІАГНОСТИЦІ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОЛЬОРОВИХ ЕЛЕКТРОФОТОГРАФІЧНИХ АПАРАТІВ

На сьогоднішньому етапі розвитку технічної експертизи документів проблемою залишається ідентифікація кольорових електрофотографічних апаратів (далі КЕА). Одним із можливих шляхів її вирішення є використання кодових міток, які наносяться абсолютною більшістю цих апаратів. На сьогодні це самий ефективний метод дослідження, який дозволяє досить успішно вирішувати завдання ідентифікаційного, діагностичного, класифікаційного та ситуаційного характеру, хоча і не виключає використання інших традиційних методів.

В Черкаському НДЕКЦ МВС України накопичено значну кількість кодових малюнків та ідентифікаційних кодових схем (як з підроблених, так і не з підроблених об'єктів) різних марок та моделей близько 1400 кольорових електрофотографічних апаратів, обладнаних системою маркування проти підробок.

Аналіз та систематизація кодових малюнків (далі КМ) та ідентифікаційних кодових схем (далі ІКС), проведення чисельних експериментів, узагальнення отриманих результатів дозволило отримати значну кількість інформації на підставі якої: створені відповідні обліки; визначені орієнтація, кодові точки відліку, відносні та абсолютні розміри ІКС; встановлено низку загальних та окремих ознак; визначені параметри контролю правильності відтворення КМ та ІКС тощо [1–7]. Навіть за відсутності доступу до відповідних технологій Інтерполу чи Європолу, це дозволило досить успішно вирішувати ряд експертних завдань.

Дослідження ідентифікаційного характеру

Суть процесу ідентифікації: встановлення однакової кількості та взаємного розташування кодових точок в порівнюваних ідентифікаційних кодових схемах. Можливі різні випадки проведення таких досліджень.

Найбільш поширеним є порівняння КМ та ІКС в об'єкті дослідження та зразку. Часто ідентифікаційне дослідження пов'язане із встановленням єдиного джерела походження об'єктів, навіть якщо вони різнопланові: банкнота – рецепт на наркотичний засіб; свідоцтво

про реєстрацію транспортного засобу – марка акцизного податку; візитна картка – посвідчення) чи різного способу друку (електрофотографічного, струменево-крапельного, офсетного) тощо.

Якщо при порівнянні встановлено розбіжності навіть по одній кодовій точці, а експерт не може пояснити таку розбіжність, на перший погляд встановлення тотожності неможливе. Разом з тим, в таких випадках не можна говорити і про відсутність тотожності, так як міг бути використаний один і той же апарат, але через наявність в ІКС перемінних даних (дати та часу друку, використаної функції (принтер-копір) тощо, кількість та взаємне розташування кодових точок може відрізнятися. Отже висновок необхідно формувати у формі «не є можливим».

Дослідження діагностичного характеру

В ході цих досліджень може бути вирішено досить велику кількість завдань, до яких можна віднести наступні: встановлення наявності чи відсутності кодових точок (встановлення факту обладнання чи не обладнання системою маркування даного КЕА); один чи два і більше апаратів було використано для друку; встановлення дати і часу друку; встановлення використаної функції (копір чи принтер) тощо.

Навіть в поліграфічних зображеннях, основою для виготовлення яких були кольорові електрофотографічні зображення із кодовими точками, можуть відображатися кодові точки. Таке відображення КТ можливе і в зображеннях, надрукованих на струменевих (в тому числі в твердочорнильних) принтерах. Але таке буває не завжди.

Найбільшою проблемою досліджень діагностичного характеру є визначення марок та моделей апаратів.

Дослідження класифікаційного характеру

В ході таких досліджень можуть визначатися марки та моделі кольорових електрофотографічних апаратів, обладнаних системою маркування проти підробок. З іншого боку, можуть визначатися і можливі марки кольорових електрофотографічних апаратів, які не обладнані системою маркування проти підробок (не наносять кодові точки).

Дослідження ситуаційного характеру

Це найбільш складні дослідження так як вони часто потребують вирішення і ідентифікаційних, і діагностичних, і класифікаційних завдань.

При дослідженні обкладинки збірника тез доповідей круглого столу «Інформатизація судово-експертної діяльності», який відбувся 29 березня 2012 року в НАВСУ встановлено наступне: для друку

обкладинки було використано два кольорових електрофотографічних апарати марки Xerox (вірогідно, Xerox DocuColor та Xerox Phaser); в обох випадках друк здійснювався в різних напрямках з деяким зміщенням аркушу в приймальному лотку; на одному апараті (вірогідно, Xerox DocuColor), заводський номер 652580, друк здійснено 14.05.2012 року о 7 годині 34 хвилини (з можливою поправкою часу на різницю між системним часом та місцевим); на іншому апараті (вірогідно Xerox Phaser), заводський номер 200130, друк здійснено 16.05.2012 року о 5 годині 50 хвилин (з можливою поправкою часу на різницю між системним часом та місцевим); використання двох апаратів для виготовлення однієї обкладинки можна пояснити тим, що на одному апараті було виготовлено основні (постійні) зображення (шаблон), а на іншому апараті додруковані перемінні дані.

Підсумовуючи зазначене вище можна сказати, що дослідження прихованих міток в багатьох випадках дає змогу отримувати таку доказову інформацію, яку іншими методами дослідження, існуючими на сьогоднішній день в експертній практиці, отримати було б досить проблематично чи взагалі неможливо.

Разом з тим, у застосуванні цього методу існує ще досить багато проблем науково-методичного та технічного характеру, що обумовлює необхідність проведення подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Сидоренко Л.О. Можливості ідентифікації повнокольорових копіювальних апаратів. // Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие: Сб. матер. Междунар. науч.-практ. конф. (20-21 октября 2005 г., г. Киев) / Сост. Ковалев К.Н., Тимофеева Т.В. – К: ИПЦ МВД Украины, 2006. - С. 103-114

2. Сидоренко Л.О. Сучасні можливості діагностики та ідентифікації кольорових електрофотографічних апаратів. /Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 56.– К., 2011. – С. 101-109.

3. Сидоренко Л.А. Практика и проблемные вопросы использования скрытых меток в технической экспертизе документов // Судебная экспертиза: российский и международный опыт: материалы Международной науч.-практ. конф. / редкол.: Н.Н. Шведова [и др.]. – Волгоград: ВА МВД России, 2012.- С.177-181.

4. Сидоренко Л.А. Проблемные вопросы и преимущества криминалистической диагностики и идентификации цветных лазерных принтеров путем использования скрытых меток. // Technicznokryminalistyczne badania autentyczności dokumentów

publicznych: Materiały 8. Konferencji. Poznań, 29-30 września 2011 r. /pod redakcją Huberta Kołeckiego/. Wydawnictwo Poznańskie. – Poznań., 2012. – С. 185–209.

5. Сидоренко Л.О. Технічна експертиза кольорових електрофотографічних зображень шляхом вивчення кодових міток та її можливості в отриманні доказової інформації. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. Вип. 12 / ред. кол.: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 197–205.

6. Сидоренко Л.О. Деякі шляхи вирішення окремих проблем у використанні кодових міток для діагностики та ідентифікації кольорових електрофотографічних апаратів // Нормативне регулювання судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу. – К.: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2013. – С. 154–162.

7. Сидоренко Л.О. Особливості проведення ситуаційних досліджень в технічній експертизі документів за допомогою кодових міток : методичний лист / Л.О. Сидоренко. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. – 40 с.

Синоверська Тетяна Іванівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Демократія кожної розвиненої країни світу приділяє значну увагу правам тварин, та захисту тварин від насильства, жорсткого поводження, каліцтва та навмисного винищення. Жорстокість по відношенню до тварин у багатьох випадках є початком злочинної діяльності особи, та в подальшому тягне за собою можливість вчинення більш тяжких злочинів.

Жорстоке поводження з тваринами є не просто злочином проти тваринного світу, але й правопорушення проти моральних устоїв суспільства. Адже воно сприяє поширенню жорстокості серед дітей та молоді, закріпляє почуття байдужості до страждань живих істот. Також дане діяння є не сумісне з принципами гуманізму та чинним національним й міжнародним законодавством, є антиподом гуманного ставлення до тварин. Проте на даний момент в Україні досить

поширеними стали випадки вчинення жорстокого поводження з тваринами.

При розробці криміналістичних методик наука виходить з індивідуальності кожного конкретного злочину, що виключає можливість шаблонного підходу до процесу встановлення істини у справі [1, с. 222]. А отже різнитимуться і законодавчі акти, які регламентуватимуть особливості досудового розслідування того чи іншого виду злочину, в залежності від предмету злочинного посягання та інших особливостей.

Аналізуючи законодавство України, можна зазначити, що у численних нормативно-правових актах наголошується на неприпустимості жорстокого поводження з тваринами, визначаються правила поведінки людей із представниками тваринного світу, та виховується гуманне ставлення до тварин. Проте які законодавчі акти регламентують та допомагають при розслідуванні злочинів пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами.

В Основному Законі України в ст.1 зазначається, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. З цього випливає, що права людини цінуються і дотримуються лише у тому суспільстві, яке поважає права тварин, адже утвердження демократичного громадянського суспільства неможливе в країні, де панує жорстокість відносно тварин. Окрім цього в ст. 66 Конституції України закріплено обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки [2]. Так як об'єкти тваринного світу також належать до природи, то ця норма поширюється і на них.

Криміналізація даного діяння знайшла свій вираз у ст. 299 Кримінального кодексу України, де указаний злочин визначається як «жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій» [3]. Тобто виходячи із положення даної статті, слідчий під час проведення досудового розслідування може визначити, лише які саме тварини будуть предметом вчинення даного злочину, а також мотив та наслідки, без вказівки на те, якими способами та за допомогою яких знарядь і засобів може бути вчинено таке діяння.

Що ж стосується процесуальних особливостей досудового розслідування жорстокого поводження з тваринами, а саме порядку

відкриття кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових дій), проведення експертиз, то вони регламентуються Кримінальним-процесуальним кодексом України [4].

Ще одним нормативно-правовим актом є Закон України « Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 року № 3447-IV. Даний закон майже дублює визначення ст. 299 ККУ, та вказує, що жорстоке поводження з тваринами-знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесні ушкодження, каліцтво або призвело до загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин. [5]. Також закон регламентує забезпечення охорони тварин від жорстокого поводження, правила утримання тварин, та окрім цього значною мірою сприяє правильному застосуванню норм ст. 299 Кримінального кодексу України.

Також для повного і всебічного розслідування жорстокого поводження з тваринами, слідчому необхідно призначати ряд експертиз, зокрема це судово-психіатрична експертиза та судово-ветеринарна. Порядок призначення та проведення таких експертиз регламентується Кримінальним-процесуальним кодексом України, ЗУ «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII, а також Наказом Міністерства охорони здоров'я від 08.10.2001 №397 «Про порядок проведення судово-психіатричної експертизи».

Також відповідно ч. 3 ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом [6]. Тобто виходячи з даного положення у практичній діяльності кожний державний або приватний працівник ветеринарної медицини, котрий має досвід роботи кваліфіковано володіє законодавчими і практичними основами судової експертизи, а також який пройшов відповідну спеціальну підготовку та внесений в державний реєстр атестованих судових експертів, може бути залучений за клопотанням слідчого відповідно до ухвали слідчого судді як експерт.

Що стосується призначення судово-психіатричної експертизи діє також наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.06.2017 № 722 «Про організацію служби судово-психіатричної експертизи», який встановлює вичерпний перелік установ, в яких проводяться судово-психіатричні експертизи.

Окрім цього швидке та ефективне розслідування даної категорії злочинів неможливе без взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Наказ МВС від 07.07.2017р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», регламентує порядок взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час заступання в слідчо-оперативні групи, а також на інших етапах проведення досудового розслідування.

Таким чином в національному законодавстві існує низка нормативно-правових актів, які тою чи іншою мірою регламентують особливості розслідування жорстокого поводження з тваринами. Проте поки що не отримала правової регламентації взаємодія органів досудового розслідування із зоозахисними організаціями, та іншими громадськими об'єднаннями, що сприяло б більш швидкому та неупередженому розслідуванню даного виду злочину.

Список використаних джерел

1. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення: наукові засади та напрями реалізації. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 220–222.

2. Конституція України від 26.08.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv (дата звернення: 22.10.2018).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 22.10.2018).

4. Кримінальний-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 22.10.2018).

5. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 року №3447-IV URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15 (дата звернення: 22.10.2018).

6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv (дата звернення: 22.10.2018).

Сівчук Ірина Петрівна,
судовий експерт відділу товарознавчих досліджень та оціночної діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СПРАВАХ ПРО ЛЕГАЛІЗАЦІЮ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Боротьба з легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є актуальною для України протягом останнього десятиліття, оскільки криміналізація економіки стала однією з головних загроз для економічної безпеки держави. Дана проблематика – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом має прояв у вдосконаленні нормативно-правових актів України (ст. 209 Кримінального кодексу України); у розробці та впровадженні дієвих методів фінансово-економічного моніторингу та контролю; у забезпеченні взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами; у застосуванні спеціальних знань при розслідуванні злочинів корупційного характеру; у врахуванні та використанні міжнародного досвіду протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

В Україні діють такі закони, які спрямовані на боротьбу з корупцією. До них відносять: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері державних закупівель щодо приведення їх у відповідність з міжнародними стандартами та вжиття заходів з подолання корупції».

Згідно з Законом України «Про запобігання корупції» корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [1].

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – це будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання або маскування незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення та зміну їх форми (перетворення) [2].

У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України, визначено такі форми використання спеціальних знань: призначення експертизи (ст. 242–244, 332 КПК); консультації та роз'яснення спеціаліста (ст. 71, 360 КПК); Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду [3]. За даними судової адміністрації України у 2017 році до судів надійшло 111 справ (проваджень) про злочини щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за ст. 209 Кримінального кодексу (далі – КК) України, у тому числі: від прокуратури України – 7; від національної поліції (внутрішніх справ) – 41; від служби безпеки - 7; від детективів НАБУ – 4. Судами розглянуто з постановленням вироку – 24; із закриттям провадження у справі – 1; із повернення на додаткове (досудове) розслідування – 12; із направленням до визначення підсудності – 22 [4]. У 2017 році слідчими органів прокуратури закінчено досудове розслідування 15 кримінальних правопорушень вказаної категорії, 9 з

яких направлено до суду з обвинувальним актом. Предикатними кримінальними правопорушеннями у виявлених випадках стали такі: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) – 16; кримінальні правопорушення щодо хабарництва (ст. 368-370) – 3; інші кримінальні правопорушення, вчиненні у сфері службової діяльності – 14. Установлена сума доходів, здобутих злочинним шляхом (за обвинувальними актами) становить 6 403 026 135 грн [5].

При проведенні розслідування злочинів пов'язаних із легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом найчастіше призначають такі експертизи: судово-економічні, почеркознавчі експертизи, техніко-криміналістичні експертизи документів, комп'ютерно-технічні експертизи. Судово-економічні експертизи використовують спеціальні економічні знання, до них відносять: судово-бухгалтерську експертизу, економіко-статистичну, планово-економічну, фінансово-кредитну, інженерно-економічну, експертизу цін і ціноутворення. Їх проводять для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб, для перевірки місцевого товарного фінансового планування, відповідності звіту організації дійсності тощо, дослідження документів про економічну діяльність підприємств, дослідження документів фінансово-кредитних операцій. Так, бухгалтерська експертиза дає можливість встановити правильність оформлення бухгалтерських документів, розмір шкоди, заподіяної злочином, обґрунтованість списання товарно-матеріальних цінностей, відповідність відображення господарських операцій правилам бухгалтерського обліку. Це дослідження дає змогу встановити документальну обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду й часу їх утворення, відповідності багатьох фінансових операцій підприємства законодавству. Економіко-статистична експертиза встановлює правдивість звітності про виконання економічних показників виробничої діяльності, порядок проведення статистичного обліку і контролю. Планово-економічна експертиза визначає обґрунтованість планування, виконання планових показників виробничої діяльності об'єднань, підприємств і організацій. Фінансово-кредитна експертиза перевіряє обґрунтованість одержання і витрачання кредитів суб'єктами фінансово-господарської діяльності, додержання ними законодавства, яким регламентується формування і витрачання бюджетних коштів, обґрунтованість розподілу прибутку між партнерами, визначає нормування й оплату праці, використання фонду заробітної плати, перерозподіл фондів тощо. Інженерно-економічна експертиза досліджує показники, що характеризують формування розміру оплати праці для встановлення відхилення від діючих норм. Експертиза цін і

ціноутворення надає висновки про ціноутворення для встановлення викривлень під час їх формування, а також впливу на фінансові результати господарюючого суб'єкта підприємницької діяльності [6].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс] – режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18.

2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2015 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 90. – 18 листопада. – Ст. 7.

3. Климчук І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / І.В. Климчук // Науковий Вісник Національного університету податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 2. – С. 175–180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_2_28.

4. Звіт судів першої інстанції про стан розгляду справ про злочини, передбачені статтями 209, 209-1, 306 КК України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.

5. Звіт про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, за 12 місяців 2017 року [Електронний ресурс] – режим доступу до ресурсу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=&s=print.

6. Клименко Н. Щодо сутності корупції та антикорупційних судових експертиз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://veche.kiev.ua/journal/3031/.

Сіренко Оксана Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Питанню профілактики кримінальних правопорушень завжди приділялось і приділяється багато уваги. Дана проблема досліджувалась як вітчизняними так і науковцями інших країн. Зокрема, питанню експертної профілактики в своїх роботах приділяли увагу Т. В. Авер'янова, І. А. Алієв, А. І. Вінберг, Ф. Е. Давудов, Р. С. Бєлкін, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель,

Г. Г. Зуйков, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, О. М. Моїсєєв, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, І. Я. Фрідман, М. П. Яблоков, Берначек, К. Шпіндлер і М. Пфау та ін.

Експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певного кола питань у кримінальному провадженні необхідні спеціальні знання.

Існують різні точки зору з приводу визначення терміну «експертна профілактика». Так, на думку І. А. Алієва, – це складне системне утворення, фундамент якого складає діяльність експертів, котрі на базі своїх спеціальних знань виявляють обставини, що сприяли чи можуть сприяти вчиненню кримінальних правопорушень [1, с. 76].

І. Я. Фрідман зазначав, що термін «експертна профілактика» є невдалим і слід говорити про профілактичну діяльність співробітника експертної установи, судового експерта. Саме така термінологія дозволяє охопити всі сторони профілактичної діяльності, незалежно від її форм і обсягу [7, с. 31].

В. П. Колмаков відмічав, що під експертною профілактикою слід розуміти сукупність обставин, які сприяють учиненню кримінального правопорушення, досліджуваних експертом за допомогою засобів і методів науки криміналістики [1, с. 74].

На думку О. М. Моїсєєва, найбільш прийнятним є визначення експертної профілактики як ініціативної діяльності експерта з виявлення в ході судово-експертної діяльності обставин, які сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення, і формулювання змісту заходів у межах своєї компетенції щодо усунення визначених обставин [4, с. 46–52].

До предмету експертної профілактики входять закономірності, які сприяли вчиненню злочину чи іншого соціально-небезпечного діяння, з приводу якого ведеться розслідування, а також які ускладнюють вчинення злочину й, природно, будуть ускладнювати вчинення інших аналогічних злочинів, якщо їх взяти до уваги в профілактичній роботі, та закономірності запобігання злочинам (іншим соціально-небезпечним діянням) шляхом застосування спеціальних знань [5, с. 13].

Узагальнюючи практику, О. М. Моїсєєв виділяє наступні особливості профілактичного напрямку судово-експертної діяльності:

застосовується комплекс експертних методик, обсяг якого та послідовність їх використання встановлюється відповідно до розробленої та узгодженої з ініціатором дослідження та всіма його учасниками технологічної карти, яка передбачає участь фахівців

різних судово-експертних установ та залучення науково-технічного обладнання, інформаційної бази інших установ, підприємств, організацій;

управління процесом застосування знань здійснює особа, яка обізнана з експертних методик та володіє адміністративними повноваженнями для залучення експертів (спеціалістів) різної спеціалізації. Таким адміністратором, зазвичай, стає керівник чи інша службова особа судово-експертної установи, до якої надійшло доручення правоохоронного органу або суду. Перед нею постає завдання забезпечити оптимальне застосування експертних засобів, виходячи з необхідності досягнення мети за критеріями оперативності проведення дослідження, достовірності, економності в застосуванні технічних засобів.

Таким чином, у ході судово-експертної діяльності встановлюються факти та обставини профілактичного характеру, з приводу яких замовник проведення експертного дослідження не завжди може, внаслідок відсутності спеціальних знань, сформулювати відповідні запитання [4, с. 46–52].

Протягом тривалого часу науковці говорили про необхідність законодавчого регулювання профілактичної діяльності експертів. Зокрема, А. Р. Шляхов відзначав недостатню регламентацію прав експерта та експертних установ в профілактичній діяльності, подібно до того, як це визначено відносно прокурора, слідчого, органів дізнання та суду [8].

Ф. Е. Давудов вважав прийняття спеціальної статті Кримінального процесуального кодексу, яка регулює права та обов'язки експертів та експертних установ в області профілактичної діяльності, суттєвою, актуальною проблемою [2].

Вказували на необхідність передбачити в КПК обов'язки експертів і керівників експертних установ по встановленню обставин, які мають профілактичне значення й І. П. Кононенко, І. Я. Фрідман та інші [4, с. 447].

Н. А. Селіванов, вважав, що найбільш доцільною правовою формою регламентації профілактичної діяльності експертних установ є відомча інструкція, погоджена з керівником всіх зацікавлених відомств [6, с. 27–28].

Актуальним дане питання залишається і сьогодні. Здійснюючи регламентацію даного виду діяльності, необхідно враховувати специфіку роботи експерта, судово-експертної установи та закріпити їх права і обов'язки щодо виявлення обставин, що сприяють або могли сприяти вчиненню кримінального правопорушення. Також слід

звернути увагу і на необхідність розроблення експертами та судово-експертними установами рекомендацій стосовно недопущення (перешкоджання) вчиненню кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Алиев И.А. Проблемы экспертной профилактики. Баку, 1991. 311 с.

2. Комаринец В.М., Петрухин И.Л., Шляхов А.Р. и др. Предупреждение преступлений и судебная практика. Москва, 1968. 192 с.

3. Моїсєєв О.М. Технологія експертної профілактики. Правничий часопис Донецького ун-ту. Донецьк, 2008. № 2 (20). С. 46–52.

4. Селиванов Н.А. Правовые, методические и организационные вопросы деятельности судебно-экспертных учреждений по предупреждению преступлений. Вопросы судебной экспертизы. Баку, 1973. Выпуск 16. С. 27–28.

5. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов. Киев, 1968. 88 с.

6. Цимбал П.В., Мельник П.В., Данкович Н.О. та ін. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): монографія. Ірпінь, 2011. 170 с.

Слободяник Олександр Іванович,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічних видів досліджень та обліків відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС України;
Кондрацький Валерій Валерійович,
старший судовий експерт сектору трасологічних видів досліджень та обліків відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗЛАМУ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ЗАПИРАЮЧИХ ПРИСТРОЇВ

Століття технологічного розвитку і кожним новим днем надає нам все більше новинок, кожна з яких допомагає жиги набагато простіше і спокійніше. Особливо на сьогоднішній день розвивається сфера захисту життя і майна людини.

Не так давно люди дізнались про квінтесенцію електронного дверного замка та зручність у його використанні. Двері будь-якого будинку або квартири знаходилися під постійною загрозою зламу через те, що, як відомо багатьом (чого не приховує жоден виробник) можна відкрити будь-який замок незалежно від його якості виготовлення та комплектації. Мало хто із звичайних людей правильно розуміє той факт, що насправді замок не являє собою ідеального захисту приміщення, і має єдину мету – якомога довше затримати грабіжника, більш якісні пристрої значно збільшують час зламу, але в кінцевому підсумку вони все одно піддаються завзятості «професіонала».

Але, після появи електронних замків ситуація кардинально змінилася, адже вони дозволили зробити двері дійсно невразливими.

У першу чергу електронні замки знайшли своє застосування на промислових підприємствах, в комерційних і громадських місцях. Особливо в таких об'єктах, як торгові центри, готелі, ресторани та офіси. У цей список включаються будь-які об’єкти, доступ до яких є в обмеженого кола осіб.

Винятком не стають і житлові приміщення. Електронні замки все частіше встановлюють на вхідні двері, особливо металеві, адже такі замки гарантують безпеку і комфорт всіх домочадців.

Що ж таке електромагнітний замок?

Електромагнітний замок являє собою електронний механізм, який запобігає доступ до приміщення стороннім особам. Пройти електромагнітний замок можна за допомогою магнітної картки, штрих-коду, датчика контактної пам'яті, біометричного датчика, клавіатури для набору [1].

Переваги електронних, електромагнітних замків:

не потрібно витрачати час на відкриття дверей, електромагнітний ключ відкриває двері миттєво;

замок не вимагає особливого догляду, дуже практичний; висока стійкість до зломів;

електронний замок може містити інформацію про людину, на яку він зареєстрований.

Великою перевагою є відсутність класичних ключів. Для електромагнітного замка достатньо мати магнітну картку або знати пароль, який надає доступ до приміщення.

На сьогоднішній день виробники замків на вхідні двері пропонують широкий спектр сучасних електромагнітних систем:

За типом відкривання замки бувають:

зсувні – при відключенні механізму натисканні кнопки відпускається ригель з отвору, двері відчиняються;

відривні – відкривання відбувається завдяки відпусканню стулки магнітом;

За способом монтування:

накладні – встановлюються зверху на функціонуюче полотно та раму, врізні – вмонтовуються безпосередньо в конструкцію.

За механізмом взаємодії замки розрізняють:

електронний картковий чіпована картка дозволяє відкрити двері, розблоковуючи ригель;

механічно-електронний як і в механічному замку пружиною блокується ригель до моменту введення вірного коду або ж сигналу пульта дистанційного управління;

кодовий замок – управляється контролером, який відкриває і закриває замок по команді (введення буквенно/цифроного коду);

комбінований – відкривання проходить за допомогою циліндричного або ж зсувного/врізного механізму, а також карткою чи пультом, вважаться одним з найнадійніших:

біометричний – розблоковується завдяки прикладанню рук, пальців, що полегшує ситуацію з носінням ключів та запам'ятовуванням паролів;

невидимий – замок, який складно помітити, не володіє жодними зовнішніми деталями, управління відбувається дистанційно.

Недоліками електромагнітних замків, що призводить до їх злому є:

необхідність в надійному безперебійному джерелі живлення: без подачі електроенергії замок відкривається. Це одночасно є і гідністю, так як згідно з вимогами пожежної безпеки в приміщеннях з великим скупченням людей (офісі, торгові і т. д.); габарити і маса запірних пристроїв інших типів;

при втраті ключів (карток) доведеться якнайшвидше викликати спеціалістів для перепрограмування або ж заміни механізму;

можливість забути комбінацію коду або спостереження сторонніх осіб під час її введення;

якщо зловмисник проник в приміщення, забезпечене простим електромагнітним замком, він легко зробить це повторно, якщо наклеїть пластир або скотч на замок або відповідну пластину. Контакт стає неповним, і двері віджимаються силою. Однак це може не спрацювати на багатьох моделях електромагнітних замків, оснащених датчиками Холла, герконами, мікроконтроллерами в відповідних пластинах, системами раннього попередження про злам, так як такі

датчики подадуть тривожний сигнал при наявності нещільного замикання [2].

Тому фахівці рекомендують монтувати електронні замки в парі з механічними замками. Таке комбінування суттєво збільшить вашу безпеку і гарантію захисту вашого будинку.

Список використаних джерел

1. Комиссаров М. Л. Визначення та класифікація запираючих пристроїв. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.* Донецьк : ДІВС, 2001. № 2. С. 247–257;

2. Комиссаров Н. Л. Актуальные проблемы криминалистического исследования замков и запирающих устроиств. *Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы борьбы с преступностью в современых условиях :* материалы межвузовской научно-практической конференции. 2002. Вып. 5. С. 76–77.

3. Комиссаров М. Л. Способи кримінального впливу па замки та заходи протидії. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України імені 10-річчя незалежності України.* Луганськ, 2002. № 4. С. 185–193.

Сокиран Федір Михайлович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ, ЯКИМИ ПОВИНЕН КЕРУВАТИСЯ У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Слідчі підрозділи Національної поліції України займають винятково важливе місце в системі державних правоохоронних органів, оскільки саме вони безпосередньо пов’язані із здійсненням кримінального переслідування осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Кожній людині властива сукупність індивідуальних психологічних рис, якими вона відрізняється від інших людей. Одночасно кожен індивід має основні, цілісні утворення, що складаються з різних якостей, які утворюють психологічну структуру особи. Серед дослідників немає єдності поглядів з питання про характер вмісту цієї структури [1].

Не розглядаючи детально теоретичні і термінологічні питання про вміст психологічної структури особи, відзначимо, що загальна структура особи відповідним чином заломлюється в процесі здійснення професійної трудової діяльності. В результаті з'ясовується, що не всі сторони психологічної структури особи мають рівнозначне втілення в цілях досягнення успіхів в трудовій діяльності. Одні елементи цієї структури виявляються професійно значимими, інші – не впливають або незначно впливають на результати діяльності. Для того, щоб професійна діяльність слідчого здійснювалась ефективно, необхідна певна відповідність структури його особи психологічній структурі даної професії. Така відповідність може виражатися в наявності у слідчого наступних високорозвинених професійних якостей: моральних (моральні принципи, моральне обличчя, почуття відповідальності тощо); інтелектуальних або пізнавальних (типи мислення, уява, спостережливість і ін.); характерологічних (цілеспрямованість, принциповість і т.д.; сюди ж слід віднести і вольові властивості – рішучість, наполегливість і ін.); психофізичних (емоційна врівноваженість, психічна витривалість, увага і т.д.).

Проаналізуємо деякі з них.

Морально-етичні якості слідчого. Загальні принципи моралі конкретизуються в спеціальних етичних нормах, правилах поведінки, специфічних для представників різних професій. Відомо, що конкретний факт отримує різну етичну оцінку залежно від того, до якої сфери життєдіяльності він відноситься. Представники кожної професії несуть на собі тягар спеціальних етичних обов'язків, що базуються на загальних моральних принципах, які доповнюють і розвивають їх. Моральні принципи, які сповідує слідчий, впливають не лише на характер його професійної діяльності, але і на його поведінку в побуті. Звідси вони стають надбанням всіх тих, з ким слідчий має взаємини в своєму повсякденному житті і, поза сумнівом, надають виховну дію.

Моральні цінності, які використовує слідчий в практичній діяльності – це правила поведінки слідчих, що склалися на основі загальних моральних принципів і за допомогою яких регулюються їх стосунки між собою, з іншими посадовими особами, з громадянами та з суспільством в цілому. Основами таких цінностей є об'єктивна необхідність повного і швидкого розкриття злочину, правильного застосування закону і створення всіх передумов для того, щоб кожен хто вчинив злочин був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений.

У забезпеченні досягнення цих завдань і полягає не лише службовий, але і моральний обов'язок слідчого. Слідчий має бути зразком моральної чистоти, людяності, високої культури. Моральні цінності, що розділяються слідчим, виступають як стійкі елементи не лише його моральної свідомості, але і втілюються в його якостях, що його характеризують – чесності, справедливості, гідності, порядності і т.п. Правосвідомість же, як відомо, є єдність правової ідеології і правової психології. Як правова ідеологія – це система правових знань, поглядів та ідей, як правова психологія – це сукупність соціальних відчуттів, переживань, звичок, що виникають в процесі дії правових норм.

Моральні цінності слідчого і заснована на них його професійна правосвідомість виступають як основа для умілого використання ним тактичних прийомів з метою правильного вирішення розумових завдань і реалізації тактичних і процесуальних рішень.

З психологічної точки зору високорозвинена правосвідомість слідчого включає глибоке розуміння сутності призначення всіх принципів та інститутів права, солідарність з ними і віру в їх справедливість, нетерпимість до всяких правопорушень, стійку звичку беззастережного виконання правових норм, загострене почуття правди, істини, справедливості і законності, що роблять слідчого «законником» в кращому сенсі цього слова. Проте на практиці добитися такої ідеальної моделі психологічної сторони правосвідомості слідчого вельми не просто, а деколи і неможливо.

Інтелектуальні або пізнавальні якості слідчого. Слідчий організовує своє сприйняття так, щоб виділити необхідне, з'ясувати істотне, врахувати все, що має значення для своєчасного і правильного вирішення постійно виникаючих слідчих ситуацій. Звідси планомірне, цілеспрямоване сприйняття іменується спостереженням. Важливою психологічною передумовою плідного спостереження є гострота органів чуття слідчого, особливо для провадження таких слідчих дій, в яких плотське пізнання виступає на перший план (огляд, обшук, пред'явлення для пізнання, очна ставка і ін.) [2]. І проте, на відміну від представників інших професій, у слідчого переважають його інтелектуальні якості. Саме думка додає особливу гостроту його органам чуття. Ось чому результат спостереження (його повнота і точність) залежить від досвіду і знань слідчого.

Відомо, що висока ефективність спостереження забезпечується точністю визначення мети, ясно сформульованим завданням, як правило, менш продуктивна установка на спостереження.

Конкретність поставленого завдання набагато полегшує спостереження.

У зв'язку з цим нам представляються досить доречним рекомендації по організації спостереження слідчого, які напрацьовані слідчою практикою на протязі багатьох років в процесі розслідування кримінальних проваджень. До цих рекомендацій можна віднести наступне:

до спостереження необхідно отримати якнайповніше уявлення про людину, що вивчається, предмет або явище;

визначити мету, сформувати завдання, скласти хоча б у думках план або схему спостереження;

шукати в спостереженому не лише те, що передбачалось знайти, але і зворотнє тому;

розчленувати предмет спостереження і в кожен момент спостерігати одну з частин, не забуваючи і про спостереження цілого;

стежити за кожною деталлю, прагнучи помітити найбільше їх число, встановити максимальну кількість ознак предмету або особливостей спостережуваного;

не довіряти однократному спостереженню, досліджувати предмет або явище з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях, змінюючи умови спостереження;

ставити під сумнів спостережувані ознаки, які можуть бути помилковою демонстрацією, симуляцією або інсценуванням;

ставити питання «чому» і «що це означає» відносно кожного елементу спостереження, продумувавши, передбачаючи, піддаючи критиці і перевірці подальшим спостереженням свої думки і висновки;

порівнювати об'єкти спостереження, протиставляти їх, шукати схожість, відмінності, зв'язки тощо.

Список використаних джерел

1. Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: монографія. К.: НАВСУ-НВТ «Правник», 2002. 172 с.

2. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М.: Юрид. лит.-информ, 2001. 352 с.

Сорока Ірина Вікторівна,
викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Судові експертизи під час розслідування крадіжок в цілому та під час розслідування даних злочинів учинених неповнолітніми мають вагоме значення, оскільки з їх допомогою одержують та закріплюють докази, які можна отримати тільки експертним шляхом. Експертні висновки забезпечують підґрунтя для висунення та перевірки слідчих версій, встановленню причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, сприяють правильній кваліфікації, підвищенню ефективності тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. [1]

Пояснення експерта можуть стосуватися наступних положень висновку: обраної методики дослідження; використання в експертизі науково ‑ технічних засобів та їх можливостей; критеріїв оцінки, яких дотримувався експерт при дослідженні; окремих термінів і формулювань, що були використані тощо [2, с. 42–43].

Висновок експерта з'являється у кримінальному провадженні в результаті цілеспрямованої діяльності слідчого, суду (судді). На відміну від інших джерел фактичних даних воно містить вихідне знання про обставини, що цікавлять слідчого та суд [3, с. 43].

При з'ясуванні доцільності призначення експертизи необхідно враховувати, що нерідко після отримання висновків експертизи підозрюваний визнає свою вину та дає правдиві свідчення. Так, результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 39 %; одержати відомості про особливості вчинення кримінального правопорушення – 24 %. Наведені дані визначають важливість експертиз у викритті злочинців.

Проанкетовані у 81 % працівники слідчих підрозділів визначили дактилоскопічну експертизу, як найбільш важливу, у викритті неповнолітніх злочинців, котрі вчинили крадіжки чужого майна громадян.

Наведені відомості вказують на те, що позиція правоохоронців визначається значенням застосування спеціальних знань у встановленні обставин події при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії.

Під час розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми виникає потреба у проведенні товарознавчої експертизи. У межах експертизи експерт вирішує питання пор належність предметів до даного виду товару, їх сорт, якість, вартість, місце та час виготовлення, відповідність стандарту тощо.

Експертиза матеріалів, речовин та виробів дозволяє встановити спільну родову (групову) приналежність. За допомогою цієї експертизи можна встановити однорідність (чи не однорідність) викрадених речовин (наприклад фарб, продуктів), виявлених у підозрюваного осіб і зразків, вилучених під час огляду, обшуку [4, с. 112].

Для визначення найменування, сорту і вартості викрадених цінностей з урахуванням їх якості та ступеня амортизації призначається товарознавча експертиза. [5, с. 36]

Заслуговує на увагу й проведення судово-психіатричної експертизи, яка проводиться за наявності сумнівів у психічній повноцінності неповнолітнього та визначає чи не страждає неповнолітній психічним захворюванням, яким саме, чи є він осудним і чи не потребує заходів медичного характеру. За допомогою цієї експертизи визначають психічний стан особи і вирішують питання про її осудність – здатність усвідомлювати фактичний характер і небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними.

За дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження може проводитися судово – психологічна експертиза. Під час розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, вагомого значення має встановлення специфічних особливостей, пов’язаних з психологічною характеристикою вікових груп неповнолітніх. Вона встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви у поведінці особи, котрі мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. Головним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи: індивідуально – психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивоутворювальних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

На розсуд слідчого, з урахуванням потреб з'ясування тих чи інших обставин, можуть проводитись й інші експертизи.

Кількість проведених експертних досліджень за фактами вчинення неповнолітніми крадіжок чужого майна громадян вказує на те, що слідчі позитивно сприймають їх у встановленні обставин вчиненої події. За кількісними показниками експертні дослідження проводяться за більшістю кримінальних проваджень розглядуваної категорії.

Використання спеціальних знань забезпечує процес розслідування необхідними відомостями. Слідчі переважно звертаються до слідчого судді чи суду з клопотанням про призначення ідентифікаційних, оминаючи увагою діагностичні та класифікаційні експертизи. У той же час діагностичні дослідження мають вагоме значення. Особливо це актуально в тих випадках, коли злочинець не встановлений. Результати цих експертиз дозволяють визначити напрямки проведення розслідування, висування обґрунтованих версій, пошуку неповнолітніх злочинців тощо.

Під час розслідування злочинів розглядуваної категорії слідчому необхідно звертатися до слідчого судді чи суду з клопотанням про призначення відповідних експертиз: трасологічних, дактилоскопічних, авторознавчих, психологічних, психіатричних, товарознавчих та інших. Залежно від типової слідчої ситуації, що склалась у кримінальному провадженні на вирішення експертизи доцільно ставити завдання як ідентифікаційного, так і діагностичного та класифікаційного змісту, що дасть можливість всебічно, повно та об'єктивно розслідувати кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р.№ 4038-XII. Верховна рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

2. Макаренко Є.І. Розслідування злочинів проти приватної власності: навч.посіб. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2010. 106 с.

3. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. К.: НАВСУ, 2002. 196 с.

4. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Использование специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: аннотация. Харьков, 1999. 78 с.

5. Митрохина З.И. О судебно-психологической экспертизе Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сб. науч. и науч.-метод. работ. Вып. 11. Киев, 1975. 460 с.

Старушкевич Анатолій Володимирович,
професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Національного університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Питання про об'єкти криміналістики в будь-який період її розвитку залишається дискусійним, така тенденція, на нашу думку, залишиться і в майбутньому.

Правильне визначення об'єктів криміналістики, зумовлює вирішення низки питань пов'язаних з предметом та системою цієї науки. Тому, Р. Г. Домбровський зазначив, що питання про об'єкт криміналістики залишається дискусійним і повинно стати предметом самостійного дослідження [1, с. 22].

Свого часу В. В. Клочков зазначав, що недостатня розробленість об'єкта криміналістики проявляється в суттєвій неповноті опису його структури. На його думку, під час характеристики предмета криміналістики розслідування злочинів розглядається лише як діяльність професійних учасників розслідування, головним чином (або виключно) слідчого. Однак дана предметна область охоплює також поведінку підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, свідка і інших професійних учасників розслідування. До неї входять також криміналістично значимі властивості усіх учасників розслідування, які впливають на нього та умови в яких воно здійснюється (слідчі ситуації) [2, с. 133].

В останні роки, науковці, розширення кола об'єктів криміналістичної науки аргументують використанням криміналістичних знань в цивільному, адміністративному, господарському процесах, нотаріальній та адвокатській практиках [3, с. 61]. На думку А. А. Голованова, криміналістика перестала бути наукою про розслідування злочинів. Засоби і методи криміналістичної науки використовуються в різних галузях життя і діяльності. Вона володіє значним арсеналом технічних, тактичних і методичних засобів, і на їх базі можуть формуватися теорії і методики які використовуються не лише при розслідуванні злочинів. Все це повинно змінити уявлення про об'єкт криміналістичної науки [3, с. 63].

Пропонується навіть, не механічно переносити весь спектр криміналістичних знань на ту або іншу сферу правозастосовчої діяльності, а здійснювати певну «адаптацію», при цьому зміст криміналістики «потребує певного упорядкування», тому уявлення про об'єкт криміналістики зумовлює звернення до питань криміналістичної систематики [3, с. 61].

На думку Л. В. Бертовського об'єктом криміналістики як важливого «соціального інституту» є процесуальна діяльність посадових осіб правоохоронних органів, які реалізують свої владні повноваження у сфері кримінального судочинства [4, с. 228].

Найбільш часто, до об'єктів криміналістики, ще до недавнього, відносили: 1) злочинну, або кримінальну діяльність; 2) інформацію породжену злочином і пов'язану з ним; 3) судово-слідчу практику [5, с. 18].

На нашу думку, М. К. Камінський справедливо виділяє два об'єкти криміналістики: 1) злочинну діяльність; 2) діяльність з виявлення, розкриття і розслідування злочинів. При цьому наполягає на їх взаємозв'язку та взаємообумовленості [6, с. 13].

Виникає запитання, а чим зумовлена потреба переглядати об'єкти дослідження криміналістики і до «безкінечності» розширювати перелік об'єктів цієї науки?

На нашу думку, на даному етапі розвитку криміналістики, проблематика даного питання є дещо надуманою, і постійне звернення до неї обумовлене такими чинниками:

– змінюється покоління «радянських криміналістів», а відповідно з'явилися нові науковці, які намагаються змінити певні теоретичні конструкції, споглядаючи тенденції сучасного суспільного розвитку, що є досить «природнім явищем» для будь якої науки та значимих періодів її розвитку;

– потенціал криміналістики все глибше проникає в інші сфери наукового знання і використовується в діяльності суб'єктів, професіях, які не пов'язані з виявленням, розкриття і розслідуванням злочинів;

– розвивається філософія науки, наукознавство як «наука про науку», і там почали переважати тенденції щодо зміни поглядів на методи вивчення об'єктів науки, вплив суб'єкта дослідження на обрання та конструювання таких методів, а також зростання ролі «суб'єктивного чинника» в дослідженні об'єктів науки.

На нашу думку, виділяючи об'єкти криміналістики, потрібно виходити з таких положень: 1) дійсність, яка пізнається криміналістикою знаходиться поза свідомістю людини і незалежна від неї; 2) об'єкт завжди є предметом пізнання криміналістики; 3) об'єкт криміналістики виокремлюється суб'єктом пізнання (зазвичай, науковцями криміналістами); 4) об'єкт криміналістики є предметом

практичного впливу; 5) об'єкт криміналістики, як і будь-якої іншої науки, може бути як емпіричним так і теоретичним, тобто таким, що в реальності не існує але має свій прообраз; 6) об'єкт криміналістики може вивчатися і іншими науками, а відмінність, від інших наук, повинна відмежовуватися предметом даної науки; 7) предмет криміналістики виділяється з об'єктів цієї науки, залежно від завдань і під певним кутом зору вивчення; 8) суб'єктивний фактор у виділенні предметів дослідження із об'єкту науки завжди буде наявним, адже наукова діяльність, завжди має суб'єктивне забарвлення і носить значний суб'єктивний характер; 9) виділення об'єктів наукового пізнання в криміналістиці завжди є менш суб'єктивним ніж предметів дослідження цієї науки; 10) виділення значної кількості об'єктів дослідження криміналістики, зазвичай, зумовлене лише суб'єктивним чинником, історичним періодом розвитку науки, сферою використовуваних знань певною наук і суб'єктивним кутом зору дослідника; 11) виділення значної кількості об'єктів дослідження науки, завжди «розмиває» її досліджувану область, значно збільшуючи кількість закономірностей, які нею досліджуються, і як наслідок, зниження «якості» здійснюваних досліджень і надмірна «теоретизація» щодо нових предметних областей.

Список використаних джерел

1. Домбровский Р. Г. Философские проблемы криминалистики. Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов в расследовании преступлений. Иркутск: изд-во Иркут. ун-та, 1983. С. 21-29.

2. Клочков В. В. Состояние и проблемы развития теории криминалистики и криминалистической техники. Вопросы борьбы с преступностью. Москва: Юрид. лит., 1988. Вып. 46. С. 132-138.

3. Голованов А. А. Современные представления о предмете, объекте и системе криминалистической науки. Вестник криминалистики. 2010. Вып. 4 (36). Москва : Спарк. С. 60-64.

4. Бертовский Л. В. Понятие, объкт и предмет криминалистики. Пробелы в российском законодательстве. 2016. № 4. С. 228-233.

5. Возгрин И. А. Актуальные проблемы современной отечественной криминалистики. Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики: сб. статей в III ч. Москва : Акад. управл. МВД России, 2004. Ч. II. С. 16-21.

6. Каминский М. К. Что есть, что может быть и чего не может быть для системы «Криминалистика». Вестник криминалистики. Москва : Спарк, 2002. Вып. 1 (3). С. 8-15.

Степанюк Руслан Леонтійович,
професор кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Лапта Сергій Павлович,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДУ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Генезис криміналістики як прикладної юридичної науки найбільше залежить від тих завдань, які постають перед нею у зв'язку з діяльністю органів правопорядку у сфері протидії злочинності. Проте у сучасний період майже для всіх пострадянських держав притаманною є криза криміналістики. Ця наука все більше відстає від потреб практики, виявляється неспроможною виконувати свої функції з розроблення ефективних засобів, прийомів і методів, необхідних для застосування під час досудового розслідування і судового провадження.

Домінування у вітчизняній криміналістиці сформованих за радянських часів уявлень про її виключно правову природу призвело до занедбання природничо-технічної складової (криміналістичної техніки). Також слід відзначити концентрацію уваги науковців на створенні криміналістичних рекомендацій лише для стадії досудового розслідування та недостатній рівень досліджень у напрямах формулювання положень, необхідних для застосування у діяльності сторони захисту, прокуратури та суду.

Таким чином можна констатувати, що сьогодні в Україні, не дивлячись на теоретичне обґрунтування криміналістики як галузі наукового знання, що розробляє засоби, прийоми і методи збирання, оцінки та використання доказів у судочинстві, фактично (за змістом) вона переважно включає лише положення, що стосуються здійснення досудового розслідування. Це стримує подальший її розвиток у галузі застосування досягнень природничих і технічних наук до вирішення завдань судочинства. Водночас за кордоном, на відміну від України, саме останній аспект розвивається найбільш активно.

На нашу думку, подальший розвиток уявлень про сутність і систему криміналістики в Україні має здійснюватися з урахуванням підходів, що застосовуються у провідних країнах Європи, США та Великої Британії. Тим більше, що в останні часи спостерігається взаємний вплив положень щодо розуміння природи криміналістики в країнах різних правових сімей, які йшли різними шляхами формування даної науки.

У США, де найбільш розвинена наука природничо-технічної природи, що має назву Forensic Science, термін «Criminalistics» вживається у двох значеннях – широкому як синонім із Forensic Science та у вузькому як позначення складової частини Forensic Science, зокрема, тих її галузей, які в Україні відносять до розділів криміналістичної техніки. Водночас правові та організаційні питання розслідування у кримінальному провадженні виступають предметом іншої галузі знань, що отримала назву Criminal Investigations. Перша галузь знань являє собою застосування природничих і фізичних наук до права, а друга – включає рекомендації щодо кримінального розслідування, у тому числі і застосування Forensic Science під час розслідування. Отже, між цими дисциплінами існує певний зв'язок і питання щодо їхнього співвідношення залишається відкритим.

Для України та інших пострадянських країн особливо корисним видається розуміння криміналістики у ФРН, оскільки саме на німецькомовному фундаменті розвивалась радянська, а потім і українська криміналістика. Сьогоднішнє розуміння німецької криміналістики засновано на її віднесенні до числа кримінально-правових наук, проте неюридичних, разом із кримінологією та судовою наукою (судова медицина, судова психіатрія, судова психологія, судова біологія, судова хімія, судова фізика, судово-ядерна наука та інші судові дисципліни).

У Франції криміналістику вважають мистецтвом виявлення, дослідження та ідентифікації матеріальних (речових) доказів, їх використання в доказуванні. Визнається її подвійна природа, оскільки з одного боку вона вивчає юридичні явища, пов’язані з доказуванням, з іншого вимагає мультидисциплінарних знань і навичок з різних гуманітарних, природничих і технічних наук, які можуть бути пристосовані до розслідування злочинів і судового розгляду. При цьому криміналістика охоплює такі галузі як технічна поліція, наукова поліція, судова медицина та пов’язані з нею судові науки.

Отже, сьогодні у провідних країнах світу спостерігаються суттєві відмінності у розумінні сутності, природи та змісту криміналістики. Проте простежується і тенденція взаємного

проникнення підходів з англо-американського, романського та німецького розуміння цієї науки, зокрема, у питанні визнання її гетерогенності та складності вирішення питань щодо співвідношення правових і неправових (природничо-технічних) знань.

Оскільки в країнах західної Європи та США криміналістика не звужується лише до юридичної науки про розслідування, в Україні, на наш погляд, слід переглянути доцільність продовження радянської лінії, спрямованої на вихолощення природничо-технічних знань зі змісту даної науки. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми видається доцільним повернутись до визнання подвійної (юридичної та природничо-технічної) природи криміналістики і на цій підставі вжити дієвих заходів щодо розвитку ґрунтовних досліджень у галузі криміналістичної техніки. Також слід активізувати наукові пошуки з вивчення передового досвіду розвинутих країн із метою усунення відставання у використанні технічних засобів і спеціальних знань як на досудовому розслідуванні, так і під час судового розгляду, як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, а також не тільки у кримінальному, а й у цивільному та інших галузях судочинства.

Стратонов Василь Миколайович,
професор кафедри галузевого права Херсонського державного університету, доктор юридичних наук, професор

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

В процесі розвитку науки криміналістики не раз змінювалися погляди на її предмет, об’єкт, структуру та сутність. Не був виключенням і зміст криміналістичної тактики. Так, ще на початку активних дискусій щодо становлення криміналістичної (слідчої) тактики як розділу науки криміналістики С. Мітричев, заперечуючи М. Строговичу, який вважав криміналістичну тактику конгломератом умовних, суто емпіричних узагальнень слідчого досвіду, далеких від теоретичного дослідження та обґрунтування [1], зокрема писав, що криміналістика розробляє наукові методи і прийоми розслідування злочинів не тільки у сфері техніки, але й слідчої тактики [2]. Пізніше цю конструктивну позицію розвинув О. Васильєв [3]. В. Коновалова криміналістичну тактику визначала через систему наукових прийомів і методів, заснованих на вимогах кримінально-процесуального закону, що застосовується під час провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з метою попередження і розслідування злочинів

[4]. На сьогодні більшість науковців схильні вважати криміналістичну тактику складною системою положень, прийомів і рекомендацій, що стосуються не тільки провадження окремих процесуальних дій, але й організації та планування досудового провадження та судового слідства у цілому, вжиття заходів з превенції злочинів, здійснення різних заходів організаційного і технічного характеру[5].

Проте в кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено обов'язок органу розслідування виявляти причини і умови які сприяли вчиненню злочину, тому говорити про профілактику вчинення злочинів, мабуть недоречно, або ж постає необхідність внесення змін до законодавства, а саме в ст.91 КПК України, передбачивши ще одну обставину, яка потребує доказування – обставини які сприяли вчиненню злочину.

В юридичній літературі, зокрема криміналістичній, слідчі дії частіше розглядають як суто процесуальну форму діяльності слідчого зі збору фактичних даних (доказів), необхідних для розслідування злочинів, як спосіб реалізації норм кримінально-процесуального законодавства. У цьому аспекті слідчі дії вивчаються в кримінально-процесуальному праві, де вони характеризуються низкою моментів – особливим процесуальним завданням; спеціальним порядком і межею провадження; визначеним колом учасників; відповідною процесуальною формою закріплення, – порушення яких позбавляє інформацію статусу доказу. Аналізуючи норми Кримінальних процесуальних кодексів України 1921, 1927 та 1961 років, слід зазначити, що законодавець не використовує однозначного тлумачення поняття «слідчі дії». Навіть у Кримінальному процесуальному кодексі 2012 року не дається окреме визначення поняття «слідча дія», лише у ст. 223 Вимоги до про проведення слідчих (розшукових) дій у першому абзаці вказано, що слідчі (розшукові) дії є діями які спрямовані на збирання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Об'єднання по суті різних дій (слідчих і розшукових) вносить ще більшу невизначеність яка існувала і до цього. Оскільки Закон «Про оперативно розшукову діяльність» та інші нормативні документи не передбачають слідчого як суб'єкта розшукової діяльності, то чи не доречно говорити про «пошукові» дії. Тобто, законодавцем, вченими, ототожнювалися поняття «слідчі дії – дії слідчого», відбувалося їх розширене юридичне тлумачення. Такий суто процесуальний підхід призвів до того, що і сьогодні в підручниках з криміналістики та навчальних посібниках з криміналістичної тактики майже не розглядаються тактичні прийоми, а левова частка змісту присвячується

тлумаченню процесуальних правил і організаційних процедур, що збіднює їх практичну цінність. Історично так склалося, що розуміння та застосування терміну слідча дія як у науці, так і у практиці не однозначна. До цього часу немає такого її визначення, яке б відповідало поглядам усіх вчених. І в цьому немає нічого поганого. На нашу думку, безперспективно шукати, хто із дослідників більш правильно і точно сконструював відповідну дефініцію. Слідча дія як певний елемент складної та багатогранної діяльності слідчого теж має непросту структуру, відповідно до якої припустимі різні аспекти наукового аналізу. Так, С. Шейфєр, досліджуючи пізнавальну сутність слідчих дій, визначає слідчу дію як установлену законом сукупність пізнавальних прийомів, застосовуваних з метою одержання доказової інформації [6]. О. Гусаков – як певний елемент діяльності слідчого – як процесуальні дії уповноваженої законом особи, зміст яких складає виявлення, закріплення і вилучення із застосуванням науково-технічних засобів і спеціальних прийомів, фактичних даних, їх попередня оцінка з метою одержання доказів у стадії досудового розслідування [7]. І. Лузгін у слідчій дії підкреслював кримінально-процесуальний аспект – спосіб збирання, дослідження та оцінки доказів [8]. І. Биховський у слідчій дії виділяв три сторони: це вид діяльності слідчого, змістом якої є виявлення, дослідження, фіксація і вилучення доказів, що регламентується кримінально-процесуальним законом [9].

Окремі науковці правильно звертали увагу на те, що слідча дія в гносеологічному та методологічному планах є засобом (способом, методом) пізнання події злочину та осіб, які вчинили його, а також обставин провадження, тобто є пізнавально-практичною діяльністю [10].

У рамках слідчої дії тактичні (пізнавальні) прийоми як засоби здійснення певних елементів діяльності об‘єднані у відповідну систему (форму організації пізнавальних актів), яка формує стадії (етапи, фази, періоди) діяльності слідчого і по суті утворює тактику слідчої дії. Тому стосовно цієї системи з криміналістичної точки зору слідчу дію, на нашу думку, доцільно розглядати як форму реалізації спеціальних (окремо-наукових) методів, які використовує в своїй практичній діяльності слідчий для пізнання події злочину і встановлення істини по кримінальній справі.

Концепція такого підходу свого часу була розроблена професором Лукашевичем В.Г. та професором М. Салтевським [12]. Але цей, на нашу думку, дуже продуктивний підхід сприймається науковцями надто обережно, щоб стати теоретичним підґрунтям

удосконалення криміналістичної тактики. При цьому опоненти не наводять яких-небудь аргументів проти позначеної концепції. Це спонукає нас ще раз звернутися до теоретичних витоків криміналістики, а саме – до її методології.

В юридичній літературі висловлювались в цілому слушні думки, що методологія є найзагальнішим науковим керівництвом до дії, яке становить концептуальну єдність ряду моментів – ідей, принципів, методів тощо, які складають базис (пізнавальний стрижень) певної системи знань, є найбільш загальним вираженням способу вирішення теоретичних або практичних задач [13]. У цьому аспекті професор М. Порубов цілком слушно зазначає, що методологія криміналістики не зводиться до простої сукупності ні окремих, ні загальних підходів, методів і прийомів дослідження, а визначає можливості та межі їх застосування під час розкриття і розслідування злочинів, становить собою певну світоглядну настанову [14].

Спираючись на об'єктивні закономірності органічної єдності діалектики, логіки та теорії пізнання (щоб там не казали сучасні ревізіоністи), стосовно галузевих юридичних наук можна зробити важливий у методологічному плані висновок щодо певної єдності їх теорії та методів.

На це неодноразово зверталася увага у філософській літературі: «... теорія одночасно є методом і, навпаки, метод – сутність теорії. Це стосується будь-якої науки» [15]. Тому у найбільш загальному плані науковий метод є теорією, шляхом пізнання, що становить собою систему керівних принципів, правил наукового дослідження, вироблену на основі пізнання об'єктивних закономірностей [16]. Але це зовсім не означає тотожності цих понять. Зокрема, під теорією ми будемо розуміти систему узагальненого достовірного знання, яке віддзеркалює особливість об'єкта (фрагменту дійсності), що досліджується, описує, пояснює та передбачає його внутрішні зв'язки, закони функціонування та розвитку. Метод при першому наближенні виконує регулятивну функцію, визначає, як саме має себе вести суб'єкт відносно до предмету, що пізнається, які операції та дії він повинен здійснити, аби досягнути визначеної мети. Таким чином, теорія описує та репрезентує предмет дослідження, а метод приписує здійснення певних дій стосовно цього предмета.

Для нас цілком очевидно, що кожна конкретна наука, маючи свій особливий, притаманний тільки їй предмет дослідження, неминуче створює і свій окремий метод дослідження, який органічно входить до змісту цієї науки, виконуючи у ній відповідну методологічну функцію і розробляється представниками даної галузі

знань. Тактичний прийом, може навіть бути криміналістичним за змістом. Тому спільний розгляд процесуальних правил і тактичних прийомів дозволяє глибше усвідомити сутність і значення слідчої дії, проаналізувати взаємопроникний зв'язок кримінального процесу та криміналістики [17].

В багаторівневій системі методології метод займає нижчий рівень і за семантикою збігається з методикою. Під таким кутом зору слідча дія репрезентується як процесуальна форма реалізації відповідних окремих (спеціальних) криміналістичних методів. Загалом, розділяючи конструктивний підхід деяких науковців, нам вважається доцільним підняти рівень «евристичних елементів» з тактичного прийому до методу – слідчої дії.

У слідчих діях, як у впорядкованій кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого, знаходять практичну реалізацію окремі теорії, пізнавальні прийоми та операції, за допомогою яких отримується необхідна інформація та передається адресатам доказування. Тому, розділяючи позицію М. Костицького, можна стверджувати, що і в нашому випадку метод трансформує логіко-гносеологічну функцію теорії (методології) криміналістики і конкретну форму практичного та теоретичного освоєння дійсності, спрямовану на оволодіння нею [18].

У такому розумінні слідчі дії характеризуються: джерелом (носієм) інформації (об'єктом пізнання), видом відомостей, на отримання яких спрямований даний метод; суттю прийомів та їх систем (тактичних комбінацій) зі збирання, дослідження, перевірки й оцінки доказів; місцем, часом і послідовністю застосування цих прийомів і комбінацій (тобто процедурою або методикою) тощо.

Перераховані питання відносяться до змісту організаційно-пізнавального боку слідчих дій і не розглядаються в кримінально-процесуальному праві, проте є предметом вивчення криміналістичної тактики. Тут, зрозуміло, не треба випускати з уваги, що пізнавальна і засвідчувальна сторони слідчої дії органічно взаємопов'язані. Пізнавальні прийоми і операції підкріпляються і поєднуються з прийомами й операціями, а також організаційно-розпорядчими діями, спрямованими на забезпечення і посвідчення правильності одержаних відомостей, повноту і точність їх передачі, охорону прав і законних інтересів осіб, що виявилися в сфері дій зі збирання, дослідження і перевірки доказів.

Проте багато які завдання кримінально-процесуальної науки і криміналістики на перший погляд схожі, тому що стосуються тієї самої близької сфери відносин у кримінальному процесі. Однак ця

схожість суто зовнішня, їх інтереси проходять в різних площинах цих відношень, і по суті одні й ті ж засоби збирання і дослідження доказів у криміналістичній тактиці розглядаються під іншим кутом зору та з іншим акцентом, ніж у кримінальному процесі.

Кримінально-процесуальна наука для криміналістики розкриває лише форму слідчої діяльності і не торкається характеру та виду засобів і прийомів, якими вона здійснюється. Так, законодавець не розкриває тактики дій слідчого під час провадження, наприклад, допиту – не приписує, як, в якій послідовності йому належить ставити запитання, які застосувати прийоми впливу і технічні засоби, щоб одержати і зафіксувати свідчення особи, що допитується. Цей змістовний аспект слідчої дії – допиту – розкриває наука криміналістика, зокрема її розділ – криміналістична тактика. Саме вона розробляє тактичні прийоми і технічні засоби діяльності слідчого під час провадження конкретної слідчої дії.

Ми цілком згодні із застереженням Р. Бєлкіна, що сама слідча дія не є одним із криміналістичний засобів або методів роботи з доказами [19].

Очевидно, що криміналістичний метод не підміняє собою слідчу дію. Певна річ, і це випливає з проведеного вище аналізу, що слідча дія як відповідний різновид або елемент діяльності слідчого має не тільки пізнавальний, але й організаційно-технічний характер, а її результати, оформлені у відповідності з установленим законом порядком, сформовані в належну форму тому і мають засвідчувальний характер.

Слідча дія, як складний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого може мати декілька аспектів наукового аналізу. Зокрема, на наш погляд, доцільно слідчу дію розглядати, з одного боку, як певну форму (фрагмент, елемент, різновид) практичної діяльності слідчого, в ході якої він застосовує комплекс знань з кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології, наукової організації праці тощо. З іншого боку, це наукова теорія тих галузей знань, які вивчають цю сторону практичної діяльності слідчого. Нарешті, це метод – як система наукових рекомендацій, розроблена відповідною галузевою теорією з метою озброєння слідчого відповідними засобами діяльності.

Отже, припустимо вважати, що кримінально-процесуальне право репрезентує для криміналістики слідчі (розшукові) дії у вигляді процесуальної форми, в якій має місце діяльність слідчого, а наука криміналістика визначає їх практичний (методичний) зміст – тобто

якими засобами і прийомами реалізовується вирішення завдань, що стоять перед слідчим.

Таким чином, слідчу дію доцільно розглядати з трьох позицій: процесуальної – як нормовану кримінально-процесуальним законом форму діяльності слідчого і спосіб доказування у кримінальній справі, криміналістичної – як окремо-науковий (криміналістичний) метод пізнання, практичної – як особливий вид діяльності слідчого.

Зрозуміло, що виділення для наукового аналізу будь-якого фрагменту дійсності певною мірою умовне і залежить від мети дослідження. Не треба забувати, що кожна слідча (розшукова) дія завжди спрямована на збирання та перевірку доказів (а не будь-якої інформації), навіть якщо в її результаті докази не отримані. Тому нам здається припустимим у методичних цілях, в межах слідчої дії, окремо розглядати криміналістичні засоби (методи і прийоми), які слугують виконанню певних організаційно-технічних заходів і процесуальних (засвідчувальних) процедур, і є складовою частиною – пізнавальним змістом слідчої (розшукової) дії.

Тому знову, з певними застереженнями, засновану на закономірностях науки криміналістики і регламентовану нормами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого з провадження окремих слідчих дій, на нашу думку, можна розглядати, з одного боку, як теоретичну концепцію (вчення), а з іншого – як засіб пізнання події злочину, і загалом – як спеціальний (окремий) криміналістичний метод [20].

Структуру такого окремого криміналістичного методу складають такі елементи:

Знання щодо об’єкта (предмета), що підлягає пізнанню або перетворенню.

Мета пізнання або перетворення об’єкта знання.

Засоби знаряддя.

Процедура (методика) – оптимальна система застосування відповідних правил, засобів, операцій та прийомів.

Очікувана імовірна (припустима, можлива) межа досягнення запланованого результату. А також передбачення можливих побічних наслідків застосування метода.

Список використаних джерел

1. Строгович М.С. Уголовный процесс. – М.,1946. – С.28.
2. Митричев С.П. Задачи советской науки криминалистики//Соц.за-конность. –1951.-№ 6. – С.13.
3. Васильев А.Н. Основы следственной тактики. Автореф. дис… д-ра юрид.наук. – М., 1960.
4. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики. Автореф.дис… д-ра юрид. наук. Харьков, 1966. – С.15.

5. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. –М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА.М.,1999. – С.452.

6. Шейфер С.А. Познавательное значение следственных действий и их систем//Вопросы борьбы с преступностью . – М.,1972. – Вып. 15. – С.64.

7. Гусаков А.Н. Следственные действия и тактические приемы. Автореф.дис… канд. юрид. наук. – М.,1973. – С.8.

8. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М., 1973. – С.94.

9. Быховский И.Е. Развитие и совершенствование следственных действий//50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. –Л.,1972. – С.31.

10. Біленчук П.Д., Головач В.В., Салтевський М.В. та ін. Криміналістика: Підручник / За ред. акад. П.Д. Біленчука. – Київ: Право, 1997. – С.105.

11. Новий тлумачний словник української мови. В 4-х томах. – К.,1988. –Т.3. – С.96, Т–4. – С.804-805.

12. Лукашевич В.Г., Салтевский М.В. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1984. – Вып.29. – С.29-36.

13. Див.: Андреев И.Д. Проблемы логики и методологии познания. – М., 1972. – С.277; Казимирчук В.П. Право и методы его изучения. – М., 1965. – С.14; Киримов Д.А. Вступительная статья // Лукич Р. Методология права. – М., 1981.–С.12.; Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т.1: Общая теория криминалистики. – М.: Юристъ, 1997. – С.41-42.

14. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И.Порубова. – Мн.: Выш.шк.,1997. – С.10.

15. Коршунов А.М. Познание и деятельность. – М., 1984. -С.133.

16. Быков В.В. Методы науки. – М., 1974. – С.89-90.

17. Криминалистика: Учеб. Пособие / Под ред. Н.И.Порубова. – Мн.: Выш.шк.,1997. – С.12-13.

18. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. – К., 1990. – С. 190.

19. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистики. – М.: Юристъ, 1997. – С.150.

20. Ищенко Е.П. Алгоритмизация первоначального этапа расследования преступлений: Автореф. дисс… докт. юр. наук. – М., 1990. – С.22.

Стефанова Галина Григорівна,
студент Національної академії внутрішніх справ

КОНФЛІКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Конфлікт – це суспільний феномен, який супроводжує людство протягом його існування. Діяльність поліцейських має всі ознаки конфліктності, що і зобов'язує працівників Національної поліції професійно розбиратися з цим явищем. Вміння виявляти причини протиріч, передбачати конфліктні ситуації, керувати поведінкою людей, що беруть участь в конфлікті, є важливою професійною якістю поліцейських.

Особливо це стосується професійних конфліктів у діяльності слідчих. Діяльність слідчого характеризується наявністю владних повноважень; суворим нормативним регулюванням; підвищеною відповідальністю за прийняття рішень; різноманітністю вирішуваних завдань та наявністю фізичних і психічних перевантажень; протидією зацікавлених осіб. Все це призводить до її особливої конфліктності, оскільки у кожному конкретному випадку вбачається розвиток протиріччя, викликаного вчиненням злочину, що потребує неодмінного розв'язання.

Висвітленню проблеми конфлікту в слідчій діяльності присвячені роботи О.Я. Баєва, Г.Г. Доспулова, А.В. Дулова та ін.

Слідча діяльність – це окремий вид практичної юридичної діяльності, яка поряд з діяльністю судді та прокурора є невід´ємною частиною судочинства, завдяки якій відбувається процес реалізації права, втілення соціальної справедливості.

Слідчий – це спеціаліст-юрист, працівник спеціального відомства, який у встановленому законом порядку здійснює досудове розслідування кримінального провадження для їх подальшого розгляду в органах правосуддя – судах. У цьому визначенні набули відображення ті риси слідства, які вказують на його функціональне призначення у кримінальному процесі та на взаємодію з органами правосуддя.

Дотримання принципу законності і справедливості вимагає від слідчого суворого виконання правових і моральних норм. Це означає, що від працівника, його професійних та моральних якостей залежить доля людини. Велику роль в цьому відіграє сама особистість слідчого, його інтелект, пам'ять, інтуїція, наполегливість.

До характерних рис слідчої діяльності, можна віднести такі: основним призначенням слідчої діяльності є розслідування злочинів; слідча діяльність чітко регламентована кримінально-процесуальним законом, хоча, з іншого боку, у прийнятті рішень слідчий залишається процесуально незалежною особою; діяльність слідчого характеризується високим рівнем відповідальності, а також надмірним рівнем емоційного напруження; слідчій діяльності властиві також елементи примусу.

Слово «конфлікт» походить від латинського «conflictus» – зіткнення. Конфлікт – це найбільш деструктивні засоби розвитку і завершення суперечностей, які виникли в процесі соціальної взаємодії, а також боротьби підструктур особистості [1, с. 200]. Визначення цього терміна, що існують у різних сучасних енциклопедіях, можна звести до таких положень: стан відкритої, часто затяжної боротьби; стан дисгармонії в стосунках між людьми, ідеями, інтересами; психічна боротьба на основі внутрішніх протилежних бажань людини; емоційне напруження тощо.

Існують різні погляди вчених стосовно визначення терміну «конфлікт». Так, конфліктолог В.І. Андреева визначає конфлікт як процес різкого загострення протиріччя й боротьби двох чи більше сторін-учасників у вирішенні проблеми, яка має особисту значимість для кожного з його учасників. А.Т. Ішмуратов, вважає, що немає конфлікту насправді, «конфлікт – це уявлення про реальну ситуацію, яке конструюється у свідомості кожного з його учасників».

Об’єктивною основою конфліктів у правоохоронній діяльності є суперечності, викликані розбіжністю поглядів, інтересів, прагнень індивідів, які виникають під час виконання ними професійних обов’язків. Як соціально-психологічне явище, конфлікти виконують у житті колективу підрозділу поліції конструктивні (творчі) і деструктивні (руйнівні) функції. Конструктивна функція конфлікту в поліцейському колективі полягає в підвищенні рівня організованості, поліпшенні психологічного клімату, введенні інновацій в організації правоохоронної діяльності. Наслідком деструктивних конфліктів є недоброзичливість у взаєминах, психологічні травми, зниження згуртованості, розпад колективу [2, с. 9].

Характер конфліктів значно залежить від рівня розвитку колективу. У менш зрілих, недостатньо згуртованих колективах співробітників поліції із кожних десяти конфліктів три мають творчий характер, а сім виникають на тлі неприязних взаємин і спричиняють негативні наслідки. У таких колективах частіше виникають конфлікти між досвідченими працівниками і молодими, які проявляються, з одного боку, у постійній незадоволеності старших діяльністю «молодих», з іншого – у скаргах молодих на те, що старший колега не

тільки не ділиться з ним досвідом, але і постійно жартує над його недосвідченістю.

Поширені ситуації, коли на новопризначених працівників слідчих підрозділів розподіляють злочини, які завідомо не можуть бути розкриті, що значно знижує професійну мотивацію молодих фахівців. У незрілих колективах частіше трапляються конфлікти, пов'язані з «нездоровим» суперництвом або на ґрунті взаємних звинувачень за провали в роботі. У колективах із вищим рівнем розвитку із десяти конфліктів шість мають позитивну спрямованість. Одним з основних завдань керівників підрозділів є попередження конфліктів, які мають негативні та руйнівні наслідки для колективу.

Необхідною умовою ефективного розв'язання конфлікту є: розвиток у слідчого конфліктологічної компетентності та конфліктостійкості, що передбачає обізнаність співробітника поліції про генезис конфлікту; діапазон можливих стратегій поведінки у конфлікті та навички реалізації цих стратегій у конкретних життєвих ситуаціях; вміння прогнозувати конфлікт, знання способів його врегулювання [3, с. 190].

Список використаних джерел

1. Конфліктологія: словник / [за ред. О. Колба, А. Буймістера]. – К. : Переяслав-Хмельницький, 2012. – 592 с.

2. Пов'якель Н. І. Психопрофілактика конфліктів / Н. І. Пов'якель. – К. : Шк. світ, 2012. – 128 с.

3. Гребеньков Г. В. Конфліктологія : навч. посібник. [для студ. вищ. навч. закл.] / Г. В. Гребеньков. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 229 с.

Сухомлин Юлія Володимирівна,
заступник директора навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Питання інституту клопотань перебуває постійно перебуває у полі зору як науки кримінального процесу, так і судово-слідчої практики. Клопотання у кримінальному провадженні виступають не лише своєрідною процесуальною гарантією ефективної реалізації завдань кримінального судочинства, й певним фільтром процесуальних можливостей сторін кримінального провадження у

контексті реалізації засади змагальності на стадії досудового розслідування.

Особливу проблематику подання та вирішення клопотань сьогодні у процесуальній сторін кримінального провадження створили нормативні новели жовтня 2017 року [2], одним із напрямів яких стала зміна порядку проведення експертизи на стадії досудового розслідування (статті 242-245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)).

З одного боку, сторона обвинувачення втратила можливість самостійно адмініструвати питання призначення судових експертиз, залучення експерта, а також обирати відповідні експертні установи, а з іншого – законодавцем було досить формально та обмежено вирішено питання розширення повноважень сторони захисту у цій сфері, наприклад, не вирішено питання щодо можливості витребування стороною захисту об'єктів щодо яких може бути призначено експертизу, якщо вони вилучались та зберігаються під контролем сторони обвинувачення. Створено й певні передумови правової невизначеності у цьому напрямі, зокрема щодо випадків відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання про призначення експертизи, якщо обов'язковість її проведення регламентована ч. 2 ст. 242 КПК. Слідчий суддя, у свою чергу, отримав повноваження, які значно розширюють межі судового контролю на стадії досудового розслідування.

Разом з цим, відповідно до положень ст. 242 КПК, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Тобто, кримінальний процесуальний закон визначив правило, про те, що експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження, у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Саме ж право залучення експерта делеговане сторонами кримінального провадження, які мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді.

Новелою КПК є те, що у такому клопотанні, відповідно до положень ст. 244 КПК, обов'язково зазначаються: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із

зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом. До клопотання також додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання.

Саме ж клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Процедура розгляду слідчим суддею зазначеного клопотання визначається положеннями ст. 244 КПК, а за результатами також діяльності слідчого судді можуть бути прийняття рішення про призначення експертизи або відмову у цьому. Водночас, слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ч. 2 ст. 244 КПК, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Існують й інші випадки, на наш погляд, необґрунтованої відмови у задоволенні клопотань про призначення експертизи. Наприклад, слідчий суддя Херсонського міського суду Херсонської області Мусулевський Я.А. відмовив у задоволенні клопотання слідчого слідчого відділу Херсонського ВП ГУНП в Херсонській області про проведення експертизи у зв'язку із неявкою без поважної причини сторони кримінального провадження, якою подано клопотання про призначення експертизи, що на його погляд свідчить про фактичне не підтримання клопотання та не доведення вказаних обставин, що може оцінюватись як підстава для відмови в задоволенні такого клопотання [3]. Проте, ч. 3 ст. 244 КПК прямо передбачає, що неприбуття особи, яка подала клопотання не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

На наш погляд, не зовсім вкладається у процесуальні функції слідчого судді положення про те, що слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи. Адже, фактично слідчий суддя відходить від реалізації завдань пов'язаних із судовим контролем, а набуває за формою статусу активного учасника кримінального провадження, який формує докази на стадії досудового розслідування, а не лише їх оцінює за внутрішнім переконанням. При

задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, яка звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень ст. 245 КПК. На наш погляд, не зовсім є регламентованою є й процедура щодо надання слідчим суддею, особі за клопотанням якої проводилась експертиза, висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2256#n2256.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/paran187#n187.

3. Ухвала від 23.07.2018 у справі №766/13421/18 н/п 1-кс/766/9711/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75470835.

Татаров Олег Юрійович,
професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вже вісім місяців діють положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1], внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 (далі – Закон) [2], проте як правоохоронна та судова система, так і захисники досі не можуть оговтатися від її «результативності».

Доцільно згадати, що одними з найсуперечливіших, хоча їх було немало, є наразі діючі положення ст.ст. 242-244 КПК, які передбачають, що сторони кримінального провадження можуть призначити експертизу виключно шляхом подання відповідного клопотання до слідчого судді. Слідчий суддя за результатами розгляду

клопотання, самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи, і направляє відповідну ухвалу. При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя, у разі необхідності, має право за клопотанням особи, яка звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень ст. 245 КПК.

Під егідою захисту від самостійного призначення органом досудового розслідування експертиз у провадженні з метою затягування строку досудового розслідування (згідно пояснювальної записки до законопроекту) [3], слідчий суддя повинен був як незацікавлена процесуально незалежна особа, приймати рішення про призначення експертиз у кримінальному провадженні з огляду на наявність матеріалів, поданих стороною кримінального провадження до клопотання про призначення експертизи.

Згідно п. 4 § 2. Прикінцевих положень вказаного Закону, ряд змін до КПК України, у тому числі й щодо порядку призначення експертиз, почали діяти через три місяці від дня початку роботи Верховного Суду, визначеного рішенням його Пленуму відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», тобто з 15.03.2018 і стосуються лише тих кримінальних проваджень, які були зареєстровані починаючи від вказаної дати та зворотньої дії у часі не мають. При цьому, деякими слідчими суддями така процесуальна дія призначається у кримінальних провадженнях минулих років, а доводи учасників провадження, які вказують на незаконність їх дій – відхиляються.

Про факт недоречності таких змін висловлювалися як науковці, так і практичні працівники. Так, ст. 242 КПК визначає перелік випадків, коли проведення експертизи є обов’язковою, а тепер їх призначення покладено на слідчих суддей, навантаження на яких і до цього було суттєве. Крім того, виникає питання достатності строку досудового розслідування, визначеного нормою ст. 219 КПК (зміни щодо обчислення яких внесені також цим Законом) [1], на проведення відповідних експертних досліджень, спрямованих на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення (комплексні, комісійні чи повторні експертизи, генетико-молекулярні, будівельно-технічні, маркшейдерські тощо). Адже, одночасні зміни в частині можливості доручення проведення експертиз виключно в державних експертних установах зумовило суттєве збільшення навантаження і на експертів, що безумовно впливає на строки виконання експертиз.

Так «нововведення» призвели до фактичної паралізації роботи слідчих підрозділів та судових установ у центральних районах столиці. На сьогодні, за неформальними правилами, які склались в окремих районах, один слідчий не може звернутися до слідчого судді із більш, ніж 5 клопотаннями у кримінальних провадженнях, або, щоб мати змогу просто подати це клопотання до канцелярії суду, він повинен займати чергу приблизно за добу. Після цього, відповідну ухвалу про призначення експертизи, потрібно «випрошувати» іноді більше місяця. Окремі проблеми створені й тими положеннями КПК, які передбачають, що у разі необхідності додаткових матеріалів для проведення експертизи, а також при направленні її результатів, експерт звертається саме до слідчого судді, який призначив таку експертизу, а не до ініціатора її проведення, що зумовлює додаткове витрачання процесуального часу.

Зазначені положення законодавства тільки зумовлюють додаткове навантаження на слідчого (підготовка матеріалів для звернення до суду, витрати на матеріально-технічне забезпечення), захисника та слідчих суддів, та, на наш погляд, жодним чином не впливають забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Неможливість самостійного прийняття рішення про проведення експертизи стороною захисту йде усупереч належної реалізації захисту прав клієнта, адже за таких умов стороні обвинувачення фактично безперешкодно надано можливість ознайомлюватися із тактикою та стратегією захисту, а підозрюваний нерідко повідомляє своєму захиснику ті відомості, які органу досудового розслідування невідомі або маловідомі.

Деякі законотворці розуміють такий стан кримінального судочинства, і навіть до вступу цих норм у законну силу намагалися повернути чинність попередньої редакції КПК, або удосконалити ці норми, проте поки безуспішно.

Так, проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства» № 7547 від 05.02.2018 [4], пропонувалося майже всі зміни (у тому числі й щодо порядку призначення експертизи у кримінальному провадженні), які внесені Законом, скасувати та повернути КПК до попередньої редакції.

В свою чергу, проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо надання слідчим та прокурорам права самостійного призначення окремих слідчих дій в ситуаціях, коли такі дії не зачіпають права та свободи інших осіб» № 8273 від 17.04.2018 [5] передбачав визначення

повноважень слідчого, прокурора в частині самостійного призначення експертизи виключно у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру, що безумовно послабило б тиск як на органи досудового розслідування, так і на слідчих суддів,

Спроби зміни законодавства в цій частині були запропоновані законопроектами № 8112 від 13.03.2018 [6]; № 8116 від 14.03.2018 [7]; № 8150 від 16.03.2018 [8], № 8223 від 03.04.2018 [9], № 8249 від 06.04.2018 [10], проте й досі вони не знайшли належної підтримки у народних обранців, що, у свою чергу, унеможливлює належного виконання завдань кримінального провадження.

У підсумку можна визнати, що «реанімація» норм щодо порядку призначення експертизи є конче необхідною, а практика застосування чинних положень КПК в цій частині знизила процесуальну самостійність сторін кримінального провадження та погіршила ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст.436.

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Проект Закону № 6232 від 23.03.2017 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/card2#Card.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства: Проект Закону № 7547 від 05.02.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо надання слідчим та прокурорам права самостійного призначення окремих слідчих дій в ситуаціях, коли такі дії не зачіпають права та свободи інших осіб: Проект Закону № 8273 від 17.04.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408.

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку призначення експертизи: Проект Закону

№ 8112 від 13.03.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63610.

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо підстав проведення експертизи: Проект Закону № 8116 від 14.03.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63614.

8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення кримінального судочинства: Проект Закону № 8150 від 16.03.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63657.

9. Про судову експертизу та самоврядування судових експертів: Проект Закону № 8223 від 03.04.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз: Проект Закону № 8249 від 06.04.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818.

Таранова Анастасія Миколаївна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ВАЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів [1, с. 233]. Особливе місце займає огляд місця події при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, від якості якої залежить весь хід і результати по кримінальному провадженні.

У науковій літературі питання використання спеціальних знань у проведенні огляду місця події при розслідуванні злочинів передбачених ст. 140 КК України висвітлено недостатньо. На жаль, слідчі не завжди використовують спеціальні знання при проведенні слідчої розшукової дії, що може призвести до втрати важливих слідів та інших речових доказів. Тому особливого значення у розслідуванні

таких злочинів при проведенні огляду місця події займає питання використання спеціальних знань.

При проведенні слідчої (розшукової) дії з боку слідчого можна виявити наступні недоліки: самостійне застосування техніко-криміналістичних засобів фіксації злочину; недостатність спеціальних знань слідчого при описі специфічних ознак на трупі та навколо нього; помилки під час вилучення та пакування слідів злочину; обмежене застосування науково-технічних засобів. Для уникнення вищезгаданих помилок необхідно використовувати кваліфіковану допомогу особи, яка володіє необхідними спеціальними знаннями, уміннями та навичками.

Відповідно до статті 71 КПК України спеціалістом у кримінальному проваджені є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1, с. 178].

Під час проведення ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії злочинів слідчий може використовувати консультації від спеціаліста, як в отриманні усних довідок так і у письмовій формі. У такому випадку спеціаліст може допомогти слідчому: обрати найбільш правильну тактику огляду; виявлені та вилученні медичної документації, в якій містяться дані про стан здоров'я хворого; формулюванні питань для експертизи або в їх коригуванні, якщо вони вже окреслені слідчим; визначити коло медичних працівників, що могли бути причасні до надання неналежної медичної або фармацевтичної допомоги та висунення версій з приводу вчиненого злочину.

Важливе значення має також залучення спеціаліста для участі у проведенні огляду місця події та трупа. Відповідно до статті 238 КПК України огляд трупа проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта [1, с 233]. Судово-медичний експерт чи лікар якого залучили до проведення огляду місця події виступають як спеціалісти, оскільки при проведенні слідчої (розшукової) дії експертизи не проводяться.

Під час огляду місця події судово-медичний експерт або лікар допоможе слідчому:

– встановити факт смерті та час її настання;

– детально описати позу трупа, встановити її первинне положення, якщо таке можливо;

– провести огляд трупа і описати його в протоколі;

– детально оглянути та описати одяг на трупі;

– дослідити та описати трупні явища (ранні та пізні);

– оглянути та описати пошкодження на всіх частинах тіла;

– описати та оглянути виявлені сліди та об'єкти поряд із трупом.

Експерт-криміналіст надає допомогу слідчому під час:

– підготовки необхідних науково-технічних засобів;

– вилучення слідів взуття, рук, волосся на місці вчинення злочину;

– збирання слідів виділень організму (промивні води, блювотні маси, кров та інше);

– виявлення та вилучення знарядь вчинення злочину (медичних виробів), наприклад (голки, шприци, скальпелі).

При розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником також виникає потреба у використанні фармацевтичних та фармакологічних знань, оскільки на місці злочину можуть залишатися малопомітні сліди від лікарських засобів, які знаходяться на предметах пов'язаних із наданням неналежної допомоги хворому (одяг, підлога, тіло потерпілого, медичні інструменти, медичні відходи). Тому при дослідженні лікарських засобів на огляді місця події, відборі їх проб та подальшому зберіганні необхідно дотримуватись заходів безпеки при поводженні з ними.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що використання спеціальних знань у проведені огляду місця події при розслідуванні даної категорії злочинів є суттєвим фактором, що підвищує якість досудового розслідування. Залучення кваліфікованих спеціалістів дозволить слідчому визначити спосіб вчинення злочину (роз'яснити слідчому черговість вжитих медичних заходів відповідно до діагнозу потерпілого), вилучити необхідні зразки та речовини, для подальшого проведення експертизи, направити слідчого на вжиття наступних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а також уникнути тактичних помилок та прийняття необґрунтованих рішень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України. – К: КМ Publishing, 2012. – 352 с.

Терещенко Віктор Федорович,
старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ АУТЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

Останнім часом при вирішенні питань забезпечення безпеки життєдіяльності суспільства, захищеності особи, підвищення оперативності дій щодо профілактики та припинення злочинної діяльності, значно підвищився інтерес до можливостей цифрової ідентифікації особи. Це перш за все пов’язано з зростанням загроз міжнародного тероризму, проблемами процесів демократизації при переході до інформаційного суспільства, а також збільшенням обсягів торговельних операцій, що здійснюються через глобальні комп'ютерні мережі, зокрема через Інтернет. Необхідність чіткого регулювання доступу особи пов’язана перш за все із природним бажанням кожної людини захистити себе, свої інтереси та інтереси суспільства. Але робота системи контролю доступу особи неможлива без вирішення питання ідентифікації особи. Цифрова ідентифікація особи нерозривно пов'язана також з такими поняттями, як аутентифікація, ідентифікація людини, біометрія, електронний цифровий підпис, біометричний паспорт.

Під ідентифікацією особи розуміють процес встановлення тотожності людини за сукупністю наявних суттєвих ознак шляхом здійснення порівняльного дослідження. Саме у слідчій та судовій практиці широко здійснюється ідентифікація осіб підозрюваних у скоєнні злочину, кримінальних злочинців, невідомих осіб, затриманих правоохоронними органами, невпізнаних трупів та ін.

Біометрія являє собою технологію ідентифікації особи, що будується на використанні фізіологічних параметрів суб'єкта (відбитки пальців, райдужна оболонка ока, геометрія обличчя та ін.).

До основних характерних ознак, за якими може проводитися аутентифікація людини в процесі вирішення питань контролю доступу відносяться:

предмети, які є власністю людини, (особливий розпізнавальний знак, ключ, магнітна картка та ін.);

інформація, якою володіє людина (засекречені дані, пароль, та ін.);

деякі особливості людини (мова, почерк, характерні ознаки певних видів діяльності, та ін.);

деякі фізичні характеристики (відбитки пальців, форма руки, узори кровоносних судин, геометрія обличчя та ін.).

На основі таких ознак створені спеціальні технічні засоби, розроблені методи аутентифікації, які широко застосовуються у судовій практиці. Неможливо обійтися без використання характерних ознак людини і в повсякденній діяльності, при зустрічі незнайомих людей, отриманні повідомлень.

На теперішній час аутентифікація особи та робота системи контролю доступу здійснюється в основному за пред'явленням конкретного документу, магнітної картки, ключа, шифру, та ін. Але це не дає повної впевненості в тому, що пред'явник дійсно має право доступу. А між тим природа створила людей досить різними, кожна людина індивідуальна та неповторна за сукупністю своїх характерних ознак. Застосування ж технічних систем біометричної аунтифікації особи з використанням математичних методів допомагає швидко та ефективно при здійсненні контролю доступу вирішувати питання ідентифікації по частині тіла людини, її фотографії, голосу, підпису, тобто однозначно стверджувати про наявність певної людини (біометрична ідентифікація особи).

Термін «біометрична ідентифікація», як спосіб підтвердження особи, чи приналежності паспорта його власнику шляхом розпізнавання і зіставлення, зафіксованих носіями біометричної інформації біометричних даних (кольору очей, малюнка сітківки ока, відбитків пальців, геометрії руки, та ін.) був започаткований в Україні ще в 2004 році при розробці концепції створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб. яка передбачала, в якості основи побудови інформаційного забезпечення цього Реєстру, використання даних біометричної ідентифікації та машинозчитуваної інформації.

Переходячи до огляду застосувань систем біометричної аутентифікації людини, відзначимо, що їх застосування можна умовно розділити на два основні типи: «відкриті» системи (з користувачами, переважно незнайомими з правилами поведінки, тобто з «недисциплінованими» користувачами) і «закриті» системи (з користувачами, від яких вимагається суворе виконання певних правил поведінки).

У відкритих системах, які часто застосовують в банківських та фінансових установах, рівень контролю поведінки користувачів визначається обмеженнями пристроїв захисту. Ці пристрої можуть бути вбудовані в термінали та забезпечувати певні режими одержання контрольованих даних (пристрої для відтворення підпису; механічні обмежувачі положення руки при аутентифікації з геометрії руки,

пристрої обмеження положення пальців – при дактилоскопічній аутентифікації).

Закриті системи характеризуються тим, що доступ до ресурсів для співробітників та інших користувачів є керованим (наприклад доступ до операційної системи ЕОМ), чи може бути винятковим, для спеціально відібраного персоналу (наприклад, до систем управління зброєю).

Широке поширення біометричних систем поки стримується відсутністю стандартів на них. Виробники систем керуються своїми внутрішніми нормативами. Але дослідження та розробки систем тривають. Вони зосереджені на створенні таких версій пристроїв та систем, що характеризуються більш високою пропускною здатністю, зниженим рівнем відмов в аутентифікації законних користувачів, меншою вартістю та великими можливостями інтеграції.

Зокрема, застосування безконтактних біометричних технологій дозволяє з високою вірогідністю встановлювати особу за унікальними характеристиками, такими як обличчя та голос людини, здійснювати моніторинг небажаних осіб на підході до об'єкту, біометричну реєстрацію персоналу та відвідувачів об'єкту, біометричну реєстрацію усіх клієнтів при отриманні облікового запису на сайті, захист операцій та доступу зареєстрованих користувачів, забезпечувати автоматичне виявлення шахрайських дій шляхом виявлення потенційно небезпечної поведінки та ін.

Практично всі методи біометричної аутентифікації засновані на наявності характерної сукупності певних індивідуальних ознак у кожній людині. Але важливо зазначити, що існуючі моделі не дозволяють адекватно описати десь біля 5 % населення Землі, крім того, інструментальна похибка методів складає найчастіше десятки відсотків. Так професор антропології Університетського коледжу Лондона Анжела Сесс стверджує, що біометричні сканери, які будуть використовуватися в системі внутрішніх паспортів Великобританії, неможливо застосовувати для ідентифікації людей з деякими фізичними вадами. Наприклад, застосування сканерів сітківки ока буде складним для тих, хто носить окуляри або контактні лінзи, а людина, хвора артритом, не зможе рівно покласти палець на сканер відбитка. «Відсоток тих, для кого неможливо використовувати біометрію, виявляється набагато більшим, ніж передбачалося», – вважає професор [3, с. 54].

Враховуючи усі переваги застосування біометричної аутентифікації, доцільність використання таких систем при вирішенні питань профілактики та припинення злочинної діяльності, опрацювання місць можливого перебування підозрюваних осіб (метро, вокзали та ін.), слід зосередити увагу на необхідності подальшого

дослідження цього питання з метою підвищення ефективності застосування методів цифрової ідентифікації людини та належного захисту її прав та свобод. Важливим також є вирішення питання щодо підвищення можливостей роботи систем біометричної аутентифікації та їх надійності в складних умовах.

Список використаних джерел

1. Брюхомицкий Ю.А., Казарин М.Н. Тестирование биометрических систем контроля доступа. Россия, г. Таганрог: ТРТУ, 2004. 78 с.

2. Ворона В.А., Тихонов В.А. Системы контроля и управления доступом. Москва: Горячая линия - Телеком, 2010. 272 с.

3. Дубчак О.В., Підгайна К.І., Порівняльний аналіз сучасних біометричних методів аутентифікації. / «Захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах». Київ: НАУ, 2010. 87 с.

4. Конеев И.Р., Беляев А.В. Информационная безопасность предприятия. СПб: Петербург. 2003. 733 с.

5. Лакин Г.Ф. «Биометрия». Москва: Высш. Шк., 1990. 352 с.

6. Тихонов В.А., Райх В.В. Информационная безопасность: концептуальные, правовые, организационные и технические аспекты: уч. пособие. Москва: Гелиос АРВ, 2006. 98 с.

7. Wikipedia. USA «Биометрия», [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Биометрия. (дата звернення 20.10.2018).

Теплицький Броніслав Броніславович,
директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України – керівник Експертної служби МВС України

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Згідно змісту статті 1 Закону України «Про судову експертизу» під судовою експертизою визначено дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Крім того, як повністю справедливо зазначається у наукових джерелах, саме судова експертиза є найбільш значимою та кваліфікованою формою використання спеціальних знань при провадженні доказування обставин злочину [2, с. 481].

Безпосередньо, у контексті проблемних питань призначення у кримінальних провадженнях комп'ютерно-технічної експертизи, варто констатувати, що навіть висококваліфікований фаховий юрист – слідчий (слідчий суддя) із об'єктивних причин, зумовлених відсутністю таких спеціальних знань у сфері високих інформаційних технологій, не спроможний на належному рівні провадити виявлення та розкриття злочинів відповідної категорії без участі фахівця (спеціаліста або експерта), який є професіоналом та носієм вузькоспеціальних знань та навичок саме у цій галузі суспільних відносин. Ми маємо зазначити, що саме комп'ютерно-технічна експертиза є самостійним видом судових експертиз, що належить до класу інженерно-технічних експертиз і проводиться з метою: визначення статусу об'єкта як комп'ютерного засобу, виявлення й вивчення його слідової картини в розслідуваному злочині, а також одержання доступу до інформації на носіях з наступним всебічним її дослідженням [3, с. 161].

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено механізм залучення фахівців до участі в слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) діях. Нажаль, як судові експерти, ми можемо констатувати, що станом на теперішній час мають місце випадки, коли слідчі не залучають до участі в слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) діях фахівців і, як наслідок, недостатньо кваліфіковано проводяться слідчі (розшукові), а також негласні слідчі (розшукові) дії за злочинами даної категорії. Це спричиняє руйнування, незворотну втрату, об'єктивну неконтрольовану зміну необхідної для успішного викриття злочинців інформації, а отже втрати процесуальної можливості отримання встановлених кримінально-процесуальним законом джерел доказів. Це також зумовлює неможливість провадження подальшого повного, всебічного та об'єктивного розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень зазначеної категорії, тим самим перешкоджає виконанню визначених законом завдань кримінального процесу.

У цьому контексті необхідно наголосити, по-перше, що питання поставлені на вирішення комп'ютерно-технічної експертизи мають бути вказані, у обов'язковому порядку в логічній послідовності. Безпосередньо, першими мають ставитися перед судовим експертом питання, що об'єктивно та логічно обумовлюють можливість надання конкретних відповідей на наступні питання.

Важливо, що перелік визначених в ухвалі слідчого судді питань експерту має бути встановлений з врахуванням наявних об'єктивних

технічних та методологічних можливостей такого виду судової експертизи та максимально повний. Це необхідна передумова для складання обґрунтованого та вичерпного висновку експерта. Однак, при цьому, шкідливим для успішної роботи судового експерта є механічне відтворення у відповідному процесуальному рішенні (ухвалі слідчого судді) загального переліку питань, які теоретично можуть бути поставлені на вирішення експерта за даною експертною спеціальністю.

При цьому, неприпустимим для вирішення завдань слідчої та судової діяльності є постановка експерту питань, що об'єктивно, з урахуванням сучасного розвитку високих інформаційних технологій не можуть отримати однозначної та точної відповіді.

На підставі викладеного спробуємо визначити базові вимоги до питань, що можуть бути поставлені перед судовим експертом при проведенні комп'ютерно-технічної експертизи:

1. За загальними правилами юридичної техніки нормотворчості при формулюванні завдань варто застосовувати встановлений нормативно понятійний апарат, що виключає жаргонну термінологію, характерну для маргінального елементу. Виключно за відсутності термінології, можливо використання термінів, що застосовують безпосередньо самі розробники інформаційних засобів, пристроїв чи програмних продуктів у власній супровідній до них технічній документації.

2. Усі поставлені питання повинні виключати їх «навідність», але при цьому мають бути максимально чіткими, однозначними та зумовлювати можливість надання на них судовим експертом однозначної відповіді.

3. Поставлені перед експертом питання не можуть безпосередньо стосуватися етапів проведення дослідження ним інформації та методики дослідження, що є виключною прерогативою самого судового експерта.

4. Неприпустимо ставити питання довідкового та правового характеру, оскільки вони виходять за межі кваліфікації судового експерта такої експертної спеціальності та можуть належати до виключної компетенції конкретного правозастосовного органу судової чи правоохоронної систем.

Застосування вище викладених положень у ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій забезпечить належний рівень судово-експертної діяльності у кримінальних провадженнях за злочинами у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 28. Ст. 232.
2. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
3. Колдин В. Я. Вещественные доказательства. Информационные технологии процессуального доказывания / под общ. ред. В. Я. Колдина. М. : НОРМА, 2002. 768 с.

Тищенко Євген Федорович,
провідний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПІДСЛІДНИХ СЛІДЧИМ ОРГАНІВ БЕЗПЕКИ

У засобах масової інформації періодично з'являються повідомлення щодо окремих, як правило резонансних, здобутків слідчих органів і підрозділів СБ України. Оприлюднюються й офіційні звіти цього державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, де фігурують узагальнені числові показники за результатами досудового розслідування. За кілька останніх років підслідність слідчих органів безпеки хоча й несуттєво, але змінилась. Розслідувані ними види злочинів мають певні особливості, обумовлені, на нашу думку, не стільки кримінально-правовими чи кримінальними процесуальними аспектами, скільки ускладненнями політичної, воєнної, оперативної обстановки та їх впливом на криміналістичну характеристику правопорушень, слідчі ситуації, в яких відбувається досудове слідство, та суттєве зростання навантаження на кожного слідчого тощо, тобто чинниками, які є предметом вивчення криміналістичною наукою і, переважно, такого її розділу, як «Методика розслідування окремих видів та груп злочинів». Такий стан вимагає наукового забезпечення діяльності слідчих.

Проте, вітчизняний науковець О. І. Пашинін відносно недавно зазначив, що «…в Україні не розроблені теоретичні основи досудового провадження. Увага учених, як правило, прикута до окремих стадій … або ж до окремих питань, що вирішуються в цих стадіях. Комплексні ж теоретичні дослідження сутності досудового провадження, його структури, засобів здійснення відсутні…» [1, с. 1]. Колишній начальник Головного слідчого управління СБ України І. М. Дерев'янко аналогічно зауважив: «…Історія виникнення,

розвитку та вдосконалення системи досудового слідства в органах державної безпеки нерозривно пов'язана зі становленням самого інституту досудового (попереднього) розслідування. У випадку України комплексно дослідити цей процес досить складно з огляду на тривалі періоди її входження до інших державних утворень. Тож не дивно, що досі це питання спеціально не вивчалося. Деякі сюжети відповідної проблематики розпорошені в літературі, присвяченій історії України, питанням державного будівництва, створенню силових структур тощо... [2, с. 8]. Діяльність слідчих Служби безпеки незалежної України заслуговує спеціального дослідження…» [2, с. 529].

Розглядаючи стан дисертаційних досліджень з проблем саме методики розслідування, вітчизняні криміналісти А. В. Іщенко й В. В. Матвієнко вже давно звернули увагу, що «розробка методик розслідування деяких злочинів носить поодинокий характер, або зовсім не привертає уваги науковців. Це стосується методики розслідування злочинів проти держави… Епізодичний інтерес до певних проблем криміналістичної методики, або його повна відсутність з боку дисертантів, не може бути свідченням їх малозначущості…» [3]. «Криміналістичне забезпечення боротьби із зазначеними злочинами викликане не тільки і не стільки їх поширеністю. Деякі з них посідають за кількістю малопомітне місце у загальному числі злочинів. Однак, не має принципового значення те, наскільки часто скоюються такі злочини. Саме ця група злочинів небезпечна для головного, що забезпечує добробут і спокій у суспільстві, – для держави, тому й потребує постійної уваги науковців… Методика їх розслідування повинна бути» [4]. «…Серед дисертаційних досліджень з криміналістики, які проводяться в Україні, більше половини присвячені проблемам методики розслідування злочинів. Але їх зміст, як правило, переважно присвячено криміналістичним характеристикам певних злочинів та початковому етапу розслідування або загальним його засадам. На жаль, у дисертаційних роботах, монографіях, посібниках не часто можна зустріти цілісну методику розслідування злочинів. Тому нам вважається, що за сучасних умов розвитку криміналістика повинна сконцентрувати свої зусилля на вирішенні завдання оптимального криміналістичного забезпечення саме методики розслідування злочинів» [5].

Повністю погоджуємося з актуальністю думок вказаних юристів. При цьому науковий розгляд особливостей досудового розслідування злочинів неможливий без такого важливого інформаційного джерела, як точні й повні дані досудової і судової практики. Ними є не кількісні, а якісні показники змісту кримінальних проваджень, наприклад: виявлені нові форми і методи злочинної

діяльності; категорії осіб, притягнутих до відповідальності; застосовані нові тактичні прийоми та методи розкриття злочинів, використані сучасні наукові досягнення криміналістичної техніки; строки, тривалість, послідовність, результативність проведених слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій і тактичних комбінацій), інших процесуальних дій; причини, через які злочини залишаються нерозкритими, злочинці не встановленими або не розшуканими; стан взаємодії слідчих із значною кількістю учасників кримінального провадження та суб'єктів, які не є ними, але мають можливість впливати на його хід (оперативні підрозділи, політики, представники громадськості, засобів масової інформації тощо); форми (способи) протидії розслідуванню; завантаженість слідчих, їх професійний рівень, підвищення кваліфікації, зміни і їх тенденції у кадровому складі слідчих підрозділів, виховна робота і дисципліна слідчих, недоліки у службовій діяльності; стан підзаконного нормативного регулювання їх діяльності, науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення тощо.

Це можливо встановити лише детально вивчивши за спеціально розробленими програмами репрезентативну кількість закінчених і не закінчених кримінальних проваджень й номенклатурних справ слідчих підрозділів за кілька років, здійснивши інтерв'ювання або анкетування сотень слідчих, керівників слідчих підрозділів, оперативних співробітників і їх начальників, суддів, прокурорів, захисників, підозрюваних, обвинувачених, засуджених, ознайомившись з поданнями прокурорів і ухвалами судів з окремих питань, матеріалами службових розслідувань, публікаціями у відомчій літературі тощо. Але таке багатогранне й глибоке вивчення не завжди демонструють навіть при підготовці монографій, дисертацій, підручників, посібників. Серед головних об'єктивних причин цього є таємниця досудового слідства, обмежений доступ до матеріалів закінчених кримінальних проваджень; до числа ж суб'єктивних слід віднести недостатні зусилля науковців.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні основні висновки:

Особливості досудового слідства у кримінальних провадженнях про злочини, підслідні слідчим органів державної безпеки, можуть бути розроблені у змісті криміналістичних методик розслідування окремих видів чи груп злочинів.

Виявлення й наукове вивчення особливостей досудового слідства у зазначених кримінальних провадженнях дає можливість удосконалювати існуючі та розробляти нові окремі криміналістичні методики. Не зважаючи на окреслені вище проблеми теоретичного й

прикладного характеру, реалізовувати ці завдання мають науковці у тісній взаємодії з практиками.

Список використаних джерел

1. Пашинін А. І. Досудове провадження у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків. : – 2011. – 27 с. Електронний ресурс. [Режим доступу]: http://mydisser.com/ru/avtoref/view/7296.html

2. Дерев'янко І. М. Слідство спецслужби: історія, сучасність, перспективи / І. М. Дерев'янко. – К. : Либідь, 2012. – 572 с.

3. Іщенко А. В., Матвієнко В. В. Розробка проблем методики окремих видів злочинів у дисертаційних дослідженнях // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 2. – С. 33–40.

4. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. К. : – 2002. – НА ВСУ. – 212 с. – С. 95–96, 98.

5. Матвієнко В. В. Наукове забезпечення розслідування злочинів як завдання криміналістики / В. В. Матвієнко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 3. С. 35–39.

Ткач Андрій Володимирович,
прокурор Київської місцевої прокуратури № 6

ОСОБЛИВОСТІ ІНІЦІЮВАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ОЗНАКИ НЕОСУДНОСТІ

Постійне реформування кримінального процесуального законодавства торкнулося і порядку призначення судових експертиз, який було суттєво змінено після набуття чинності 16.03.2018 окремих положень Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». За наслідками запровадження новел до низки положень КПК, зокрема ст.ст. 242-244 КПК України, введено обов'язковий судовий контроль слідчого судді за призначенням експертиз на стадії досудового розслідування кримінального провадження. Таким чином слідчий і прокурор були позбавлені укорінених функцій призначення судових експертиз шляхом прийняття відповідної постанови та вказане право було делеговано виключно слідчому судді і суду. Крім внесення змін до загальних норм КПК України, що регулюють призначення і проведення експертиз взагалі, суттєві зміни торкнулись і спеціальних норм у сфері

призначення і проведення судово-психіатричних експертиз зокрема. Мова йде про призначення амбулаторної судово-психіатричної експертизи, яка раніше призначалась за постановою слідчого, прокурора, а після набуття чинності змін до КПК в частині призначення експертиз після 16.03.2018 виключно за ухвалою слідчого судді, суду [1]. Крім цього 13.07.2018 набув чинності новий Порядок проведення судово-психіатричної експертизи.

Вивченню вказаної проблематики присвятили свої праці такі вчені, як Ю. М. Антонян, Л. В. Багрій-Шахматов, В. М. Бурдін, С. Є. Віцин, М. Н. Голоднюк, В. О. Глушков, І. В. Жук, Г. М. Зільберблат, М. М. Книга, П. А. Колмаков, В. В. Лень, Д. Р. Лунц, Р. І. Міхєєв, Н. А. Мирошниченко, Є. В. Мищенко, А. А. Музика, Г. В. Назаренко, А. П. Овчинникова, Н. А. Орловська, Б. А. Протченко, Б. А. Спасенніков, Є. Л. Стрєльцов, С. Я. Улицький, О. О. Хомовський, С. Л. Шаренко та ін. Проте враховуючи динамічне внесення змін до профільного законодавства у вищевказаній сфері зазначена тема потребує додаткової розробки, вивчення та опрацювання.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного суду України № 7 від 03.06.2005 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», виходячи з принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину, закріпленого у ст. 62 Конституції, а також із сформульованого у ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» принципу презумпції психічного здоров'я людини (згідно з яким кожна особа вважається такою, що не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених зазначеним та іншими законами) до набрання законної сили судовим рішенням про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України [2].

Наведені висновки відповідають і практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, у пп.96, 97 рішення ЄСПЛ від 26.02.2015 у справі «Заїченко проти України №2» констатовано, що тримання під вартою особи, яка вважається психічно хворою, має відповідати цілям п. 1 ст. 5 конвенції, що полягає у запобіганні позбавленню осіб свободи у свавільний спосіб, а також відповідати цілям обмеження, зазначеного в підпункті «е» [3]. У зв'язку з останнім ЄСПЛ наголошує, що відповідно до його усталеної практики особа не може вважатися «психічно хворою» та бути позбавленою свободи, якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов: по-перше, об'єктивна медична експертиза повинна достовірно

встановити, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад має бути таким, що обумовлює примусове тримання особи у психіатричній лікарні; по-третє, необхідність продовжуваного тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості захворювання (п.39 рішення від 24.10.79 у справі «Вінтерверп проти Нідерландів») [4].

При цьому жодне позбавлення свободи особи, яка вважається психічно хворою, не може розглядатися як таке, що відповідає пп. «е» п.1 ст.5 Конвенції, якщо воно було призначене без висновку медичного експерта. Це правило застосовується навіть якщо метою тримання заявника є отримання медичного висновку (пп. 47, 48 рішення від 05.10.2000 у справі «Вербанов проти Болгарії»). Конкретні форма та порядок можуть відрізнятися залежно від обставин. У термінових випадках або у випадках, коли особу затримано внаслідок агресивної поведінки, може бути прийнятним отримання такого висновку одразу після затримання. В усіх інших випадках є необхідною попередня консультація лікаря. Коли такої можливості немає (наприклад, у зв'язку з відмовою зазначеної особи з'явитися для проведення огляду), потрібно принаймні призначити проведення медичної експертизи на підставі документів з матеріалів справи, і якщо цього зроблено не буде, не можна стверджувати, що наявність у особи психічної хвороби було достовірно доведено [5].

У розумінні ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства [6].

Зі змісту постанови Пленуму ВСУ № 7 також вбачається, що неосудність та обмежена осудність є юридичними категоріями, а тому визнання особи неосудною (ч. 2 ст. 19 КК України) чи обмежено осудною (ч. 1 ст. 20 КК України) належить виключно до компетенції суду. Разом з тим рекомендовано враховувати, що примусові заходи медичного характеру мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого висновку експертів-психіатрів про те, що особа страждає на психічну хворобу чи має інший психічний розлад, які зумовлюють її неосудність або обмежену осудність і викликають потребу в застосуванні щодо неї таких заходів, а примусове лікування щодо осіб, які вчинили злочини та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК), – висновку судово-медичної експертизи.

У зазначеній вище постанові Пленуму ВСУ особливу увагу звернуто на те, що суди повинні критично оцінювати зазначені висновки з точки зору їх наукової обґрунтованості, переконливості й вмотивованості. Коли ж висновки експертиз є недостатньо зрозумілими, неповними або виникає потреба у з'ясуванні додаткових питань, суд повинен викликати в судове засідання експерта-психіатра чи судово-медичного експерта для проведення допиту з усіх проблемних питань [2].

У відповідності до ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи поміж іншого щодо: визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

За змістом ст. 509 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді щодо залучення експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. Такими обставинами, зокрема, є:

1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;

2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення

психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження - ухвалою суду. Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку [1].

Відповідно до основних положень Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, судово-психіатричну експертизу (далі – СПЕ) проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України та особи, які відповідають вимогам, передбаченим статтею 10 Закону України «Про судову експертизу». За формою проведення СПЕ може бути амбулаторною, стаціонарною, посмертною.

За процесуальними ознаками виділяють наступні СПЕ: первинну, повторну, додаткову. За організаційними ознаками – одноосібну та комісійну. Предметом СПЕ є психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу з метою надання відповіді на запитання, поставлені особою або органом, яка (який) залучила(в) експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Строк проведення амбулаторної СПЕ становить до 30 робочих днів з дати отримання всіх необхідних матеріалів, строк посмертної СПЕ становить 60 робочих днів, стаціонарна СПЕ проводиться у строк до двох місяців, якщо коротший строк не встановлено ухвалою слідчого судді або суду [7].

На нашу думку вищевикладене ставить перед прокурором, як процесуальним керівником і організатором досудового розслідування, завдання приділяти значну увагу вивченню характеризуючих матеріалів відносно підозрюваного ще на стадії досудового розслідування і за наявності ознак неосудності, навіть якщо особа і не перебуває на обліку у лікаря-психіатра, необхідно ініціювати звернення із клопотанням до слідчого судді про проведення хоча б амбулаторної психіатричної експертизи.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень вказує на те, що прокурори не завжди приділяють достатню увагу вивченню матеріалів кримінального провадження на стадії досудового розслідування, зокрема змісту показань свідків, тому з'ясування питання осудності обвинуваченого доводиться з'ясовувати безпосередньо під час судового розгляду кримінального провадження

по суті. Так у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 09.07.2018 (справа № 752/9811/16-к) за змістом якої у провадженні Голосіївського районного суду м. Києва перебуває кримінальне провадження відносно обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 187 КК України. В ході судового розгляду прокурор звернувся до суду з клопотанням про призначення стаціонарної комплексної психолого-психіатричної експертизи для визначення психічного стану обвинуваченої, посилаючись на те, що згідно висновку амбулаторної судово-психіатричної експертизи від 07.05.2018 року, остання потребує проведення стаціонарної комплексної психолого-психіатричної експертизи. За фабулою обвинувачення 01.05.2016 року приблизно о 12 годині 00 хвилин, перебуваючи в під'їзді, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на заволодіння чужим майном шляхом розбійного нападу, обвинувачена підійшла до раніше незнайомої їй потерпілої, дістала ніж та, приставивши його до горла останньої, стала погрожувати його застосуванням, після чого зірвала з її шиї золотий ланцюжок з хрестиком, чим завдала потерпілій матеріальної шкоди на загальну суму 9 000 грн., після чого була затримана працівниками поліції.

В ході судового розгляду даного кримінального провадження обвинувачена показала суду про те, що дійсно 01.05.2016 року вона йшла на зустріч зі своїм знайомим, тому взяла з собою ножа. По дорозі вона побачила раніше незнайому їй жінку, як потім з'ясувалось - потерпілу, яка у той момент заходила до під'їзду. Заблукавши, вона зайшла у той же під'їзд, що і потерпіла та запитала у неї дорогу до метро, однак остання, накинувшись на неї, почала кричати, в результаті чого порвався золотий ланцюжок, який був на шиї у потерпілої. Так, між ними почалась штовханина, прибігли сусіди потерпілої та повалили її - обвинувачену – на землю, в результаті чого з її сумки випав ніж. Розбійний напад відносно потерпілої , за її версією, вона не вчиняла, дана подія мала місце у зв'язку із тим, що потерпіла не зрозуміла її дійсного наміру, а саме – з'ясувати дорогу до метро. Хронічних захворювань у неї не має, однак періодично з'являється головний біль.

Потерпіла спростувала показання обвинуваченої. Крім того п’ятеро свідків, допитані у судовому засіданні окремо один від одного показали, що поведінка обвинуваченої після затримання була неадекватною та дивною, вона постійно повторювала одне і те ж саме, у неї були розширені зіниці очей і вона перебувала у збудженому стані

[8]. Очевидно, що вищевказані свідки були допитані ще за два роки до скерування обвинувального акта до суду, проте під час досудового розслідування сторона обвинувачення – слідчий і прокурор не ініціювали призначення хоча б амбулаторної судово-психіатричної експертизи. Тому вказані обставини довелося з'ясовувати вже в судовому провадженні, провівши за рішенням суду спочатку амбулаторну судово-психіатричної експертизу, яка показала що обвинувачена потребує проведення стаціонарної комплексної психолого-психіатричної експертизи. А потім за ухвалою суду була призначена і стаціонарна СПЕ. На нашу думку в даному випадку присутня недостатня увага органу досудового розслідування в питаннях призначення хоча б амбулаторної СПЕ, що призвела до порушення розумних строків розгляду провадження у суді, у розумінні ст. 28 КПК України та судової тяганини із розглядом провадження по суті.

Непоодинокі випадки із прикладів судової практики коли сторона обвинувачення пристає на пропозицію захисту і підтримує обвинуваченого під час розгляду клопотання про необхідність призначення СПЕ. З одного боку вказана позиція може бути продиктована необхідністю досягнення повноти і об'єктивності судового розгляду у розумінні ст. 2 КПК України, з іншого – знову ж таки призводить до судової тяганини. Оскільки сторона обвинувачення перекладає на суд з'ясування обставин, які могли бути встановлені під час досудового розслідування. Так Оболонський районний суд м. Києва в ухвалі від 02.08.2018 у справі № 756/5503/18 відносно обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України вирішив за можливе задовольнити клопотання обвинуваченого про призначення психіатричної експертизи з метою з'ясування чи перебував він в стані сильного душевного хвилювання під час вчинення злочину. За змістом вказаного судового рішення прокурор не заперечував. Захисник підтримав, просив суд поставити на розгляд експертів питання, які звичайно ставляться судом під час призначення такої експертизи, а також надав суду довідку про те, що обвинувачений в період з 26.04.2011 по 05.05.2011 перебував в нейрохірургічному відділенні Дніпропетровської обласної лікарні з діагнозом: закрита черепно-мозкова травма, струс головного мозку. Під час судового розгляду обвинувачений пояснив, що причину його дій щодо нанесення потерпілому тілесних ушкоджень він не пам'ятає, але не виключає, що ці дії могли бути викликані неправомірними діями потерпілого, який перший спричинив йому тілесні ушкодження, тому можливо він перебував у стані сильного душевного хвилювання.

За таких обставин суд ухвалив призначити стаціонарну комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, але вказав, що питання на розгляд експертів слід поставити з урахуванням з'ясування обставин справи які стосуються психічного стану обвинуваченого. [9].

Присутні в судовій практиці і випадки обґрунтованої відмови суддею у клопотанні обвинуваченого про проведення стаціонарної судової психолого-психіатричної експертизи. Так Дніпровський районний суду м. Києва, розглядаючи справу № 755/13545/18 у своїй ухвалі від 16.10.2018 за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 2 ст. 259 КК України відмовив у задоволенні клопотання обвинуваченого про призначення стаціонарної судової психолого-психіатричної експертизи, оскільки на думку суду у даному випадку обвинуваченим було сформовано клопотання без урахування положень ст.ст. 242, 332 КПК України, у зв'язку з чим воно, на думку суду, за своєю суттю є сумнівним, оскільки не випливає зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту. Анаявність сумнівів не узгоджується із стандартом доказування «поза розумним сумнівом» (див. рішення від 18 січня 1978 року у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom), п. 161, Series A заява № 25), який застосовується при оцінці доказів. Такі докази можуть «випливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту» (рішення Європейського суду з прав людини, справа «Коробов проти України» № 39598/03 від 21.07.2011 року, (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України), зокрема заявником не визначено підставу для проведення експертизи регламентовану ст. 242 вказаного Кодексу [10]. Таким чином на нашу думку суд вірно вирішив вказане клопотання, оскільки безпідставне призначення СПЕ у випадках, де немає для цього достатніх підстав призводить лише до порушення розумності строків судового розгляду і необґрунтованої тяганини.

Отже, можемо зробити висновок, що при зверненні із клопотаннями про призначення СПЕ стороні обвинувачення необхідно враховувати, що обов'язковість звернення до експерта для проведення експертизи у зазначених в статті 242 КПК України випадках обумовлена необхідністю доказування тих обставин, без встановлення яких неможливе всебічне та повне розслідування вчиненого кримінального правопорушення. Частиною 1 статті 242 КПК України регламентовано, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді

чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Сутність експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду на основі її спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, що знаходить своє відображення у висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року No 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 N 7 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05
3. Справа «Заїченко проти України (№ 2)» (Заява № 45797/09): рішення Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87
4. Справа Вінтерверп проти Нідерландів: рішення Європейського суду з прав людини від 24.10.1979 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_155
5. Справа Вербанов проти Болгарії: рішення Європейського суду з прав людини від 05.10.2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2365.html
6. Про судову експертизу: Закон України в редакції від 20.01.2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12
7. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#n16
8. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 09.07.2018: справа № 752/9811/16-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76736950
9. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 02.08.2018: справа № 756/5503/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75687418
10. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 16.10.2018: справа № 755/13545/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/77135840.

Топчій Василь Васильович,
директор Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В РАЗІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Огляд місця події є ключовою інформативно-пошуковою слідчою дією. Вона часто проводиться як першочергова після відкриття кримінального провадження.

Вагомий внесок у розробку наукових положень із зазначеної тематики зробили такі вчені, як О.Я. Баєв, А.І. Вінберг, В.І. Громов, Г.Ю. Жирний, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.І. Попов, В.В. Рожнова, А.В. Самодін, Д.О. Турчин, Л.Д. Удалова, В.В. Чернєй, С.С. Чернявський, І.М. Якимов.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у кримінальній справі. Огляд проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [1].

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві термін «місце події» не роз'яснюється, тоді як у криміналістиці місцем події називають приміщення або ділянку місцевості, у межах якої виявлені сліди скоєного злочину [2, с. 163]. На думку шведських криміналістів А. Свенсона та О. Венделя, місце вчинення злочину – це «найбільш повне джерело усілякого роду відомостей, і в більшості випадків розкриття злочинів цілком залежить від того, чи повною мірою використане це джерело. Воно дає слідству важливі докази. Той, хто перший прибуває на місце, зобов'язаний потурбуватися про те, щоб жодний з них не був пропущений внаслідок недбалості, легковажності або через безглуздість. Якщо таке сталося, втрачене не можна відновити; відновлення втрачених доказів неможливе» [3, с. 13].

Огляд місця події при розслідуванні вказаних злочинів є першочерговою слідчою дією. На жаль, досить часто працівники правоохоронних органів недооцінюють важливість даної слідчої дії, негативно ставляться до її проведення, особливо це стосується

заподіяння тілесних ушкоджень середнього або легкого ступеня тяжкості. Огляд місця події є незамінною слідчою дією, оскільки слідчий безпосередньо, без проміжних ланок, сприймає ті або інші об'єкти в тому вигляді, у якому їх застає. Тому доказова інформація надходить до слідчого з мінімальними перекрученнями. Своєчасний початок огляду місця події залежить від часу між одержанням правоохоронними органами вихідної інформації про заподіяння шкоди життю та здоров'ю й прибуттям слідчо-оперативної групи на місце події. Слідчий, одержавши первинну інформацію про вчинення досліджуваних злочинів, перед початком огляду місця події повинен з'ясувати, від кого вона надійшла, сутність цього злочину, де й коли він був вчинений. На результативність даної слідчої дії впливає те, наскільки якісно проведений огляд, а це буває пов'язано з кількістю часу, витраченого на нього.

Треба розмежовувати поняття «місце події» та «місце злочину». Останнє – це місце здійснення злочину. А тому по одному кримінальному провадженню (справі) можуть бути кілька місць події. Наприклад, убивство відбулося у квартирі, потім труп вивезений і захований за містом. У цьому випадку ми виділимо два місця події. Частіше доводиться зіштовхуватися з випадками, коли місце виявлення трупа є місцем вчинення злочину [4, с. 200–201]. Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому вивченні території, на якій зроблено той або інший злочин, з метою ретроспективного розуміння сутності події, що відбулася, а також здійснювана для виявлення, фіксації й вилучення речових й інших доказів як свідоцтв того, що відбулося.

Задля ефективного розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, доцільно було б прийняти та затвердити Інструкцію «Про порядок формування обліку, пошуку та перевірки слідової інформації, вилученої під час проведення оглядів місць подій за фактами вчинених кримінальних правопорушень та інших слідчих (розшукових) дій», яка дозволить якісно та оперативно обробляти й здійснювати аналіз вилучених матеріальних слідів кримінального правопорушення під час проведення огляду місця події, адже сучасні умови протидії злочинності посилюють актуальність розробки таких інформаційних продуктів та їх належне впровадження у практику діяльності органів досудового розслідування і судово-експертних установ.

Окрім цього, необхідно здійснити низку дій, з метою обліку та пошуку слідової інформації, вилученої під час проведення оглядів

місць подій за фактами виявлених кримінальних правопорушень, зокрема:

визначити чітко перелік слідової інформації, яка підлягає обліку в підсистемі «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції», а саме: фото слідів підошов взуття; фото слідів рук та ніг; фото слідів знарядь зламу; фото-, відео- чи звукозапис щодо осіб, яких потрібно встановити; фото слідів протекторів шин транспортних засобів; відеозапис проведення огляду місця події; інформація про кулі, гільзи і патрон зі слідами зброї; суб'єктивні портрети осіб, яких слід встановити тощо;

запровадити автоматичне формування, безпосередньо з системи наступних документів: картка огляду місця події, картка слідів, розшукова таблиця, фото таблиця, доручення на перевірку слідів, клопотання про призначення експертиз;

доцільним було б також синхронізувати бази даних Національної поліції з базами даних Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Експертної служби МВС України, Департаменту інформатизації МВС України.

Таким чином, враховуючи важливість досліджуваної проблематики слід вдосконалити норми тактико-криміналістичного та техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події; організації взаємодії учасників слідчо-оперативної групи на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень; нормативно-правову регламентацію діяльності слідчого та інспектора-криміналіста у кримінальному судочинстві; особливості призначення та проведення судово-експертних досліджень за результатами проведення слідчих (розшукових) дій; створити та впровадити у практику комп'ютерно-технічні засоби і програмно-апаратні комплекси для фіксації результатів огляду місця події та подальшої обробки слідової інформації; форми та напрями реалізації практичної складової в організації освітнього процесу здобувачів вищої освіти у викладанні криміналістичних та судово-експертних навчальних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

2. Криминалистика / [В.В. Агафонов, Н.А. Бурнашев, В.А. Газизов и др.]; под ред. А.Г. Филиппова. – М.: Юрайт: Высш. образование, 2008. – 441 с.

3. Свенсон А. Раскрытие преступлений: Современные методы расследования уголовных дел / А. Свенссон, О. Вендель. – М.: Изд-во иностранной лит., 1957. – 475 с

4. Білецький Є.М. Білецька Г.А. Судова медицина та судова психіатрія: навч. посіб. / Є.М. Білецький, Г.А. Білецька. – Х.: Одіссей, 2008 – 200 с.

Удовенко Жанна Володимирівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КОМПЛЕКСНІСТЬ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Поняття «право на недоторканність приватного та сімейного життя» можна розглядати у трьох аспектах:

1) право індивіда на своє власне життя, на дії відносно самого себе;

2) власне недоторканність приватного та сімейного життя;

3) право, суміжне з іншими правами, зокрема, з правом на недоторканність житла та кореспонденції [1, с. 201].

Якщо перший аспект вказаного права передбачає неможливість порушення прав, свобод та інтересів інших осіб, то другий – неприпустимість втручання у приватне життя індивіда, зокрема, з боку держави. Застосування ж третього дозволяє виявити суміжні права, які входять у сферу охорони права на недоторканність приватного та сімейного життя.

Єдиної думки, які конкретно права становлять зміст аналізованого права, в юридичній науці немає. Науковці у галузі кримінального процесу вважають, що право на свободу й особисту недоторканність утворюють:1) право на життя, здоров'я, тілесну недоторканність, статеву свободу та їх захист державою; 2) право людини на честь і гідність, моральну свободу, психічну недоторканість; 3) право людини на індивідуальну свободу [2, с. 37–38].

Натомість, фахівці у галузі конституційного права до обсягу вказаного права пропонує включати: 1) право на юридичний захист з боку органів держави і громадських організацій; 2) право на особисту

свободу; 3) право на захист у суді; 4) право на недоторканність житла [3, с. 222–223].

Таке різноманіття наукових позицій різних авторів щодо змісту права на свободу й особисту недоторканність невипадкове. Справа в тому, що недоторканність особистої свободи вже тривалий час розглядається як принцип деяких галузей права, зокрема, кримінального процесуального, кримінального, адміністративного. Саме з урахуванням специфіки кожної з таких галузей визначався конкретний обсяг прав, що входять у зміст права на свободу й особисту недоторканність.

Право на таку свободу означає відповідну міру можливої та юридично дозволеної поведінки. Відтак, як і будь-яке інше суб'єктивне право, це право може бути обмеженим. А підстави для такого обмеження можуть встановлюватися лише законом і в порядку, ним же передбаченому.

Право на особисту свободу тісно пов'язане з правом на особисту недоторканність, однак до нього не зводиться.

Поняття «особиста недоторканність» є, як видається, ширшим поняттям, ніж «недоторканність особи», оскільки перше передбачає недоторканність людської особистості як такої, тобто захищеність людини від будь-якого посягання на неї (фізичного, психічного, інформаційного тощо) та на об'єкти, що з нею пов'язані (житло, інше майно).

Крім того, особистою недоторканністю володіє в рівній мірі і дитина, і душевно хворі люди [4, с. 173–200]. Так, незаконний особистий обшук, огляд, отримання зразків для порівняльного дослідження, виходячи з їх сутності, можуть порушувати особисту недоторканність людини (зокрема, у тих випадках, коли проведення подібних дій пов'язане з оголенням особи, відповідний травмуючий вплив незаконно проведеного особистого обшуку, огляду зростає). Саме тому щоразу при відшкодування майнової та моральної шкоди у випадках заподіяння шкоди життю чи здоров'ю певним чином фактично захищається порушене право на особисту недоторканність [5, с. 97]. Посягання на особисту недоторканність можуть бути найрізноманітнішими, починаючи з порушень фізичної (тілесної) недоторканності (обшуки, побої) і закінчуючи порушеннями моральної, психічної, інформаційної недоторканності. Щодо інформаційної недоторканності, то один з її аспектів винесений у Конституції України за межі права на свободу та особисту недоторканність. Мова йде про заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про приватне

життя особи без її згоди, передбачену частиною 2 статті 32 Конституції. Та й загалом, стаття 29 Конституції України закріплює вузьке значення особистої недоторканності людини як недоторканності, насамперед, тілесної (фізичної).

Видається непослідовним розміщення у Конституції статей, які регулюють приватне і сімейне життя особи. Адже загальновизнано, що право на недоторканність житла і таємницю кореспонденції є безумовними складовими права на повагу до особистого і сімейного життя (цей висновок підтверджується, зокрема, послідовністю розміщення цих самих прав у статті 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: повага до приватного життя, потім – право на повагу до сімейного життя, далі – право на повагу до житла і лише потім – право на повагу до кореспонденції). Відтак незрозуміло, чому загальне право розміщено після спеціальних. Право на недоторканість приватного життя передбачає не лише особисту автономію у цій сфері, але й також захист приватного (особистого) життя від посягань зі сторони будь-кого.

Право на недоторканість особистого та сімейного життя доцільно розмежувати з правом на особисту та сімейну таємницю.

Проголошене у пункті 1 статті 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод на повагу до приватного (особистого) та сімейного життя тісно пов'язане з правом на особисту і сімейну таємницю. Тому не дивно, що у доктрині таку таємницю розглядають як частину права на невтручання в особисте та сімейне життя.

У системі особистих і сімейних таємниць можна виділити таємниці кореспонденції, усиновлення (удочеріння), медичну, адвокатську, нотаріальну, банківську таємниці, таємницю сповіді. Розглянемо природу таємниці як соціального явища. В словнику української мови поняття «таємниця» визначено як те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет [6, с. 368].

Яскравим прикладом широкого тлумачення аналізованих прав є практика ЄСПЛ. Останній неодноразово наголошував, що права і свободи людини слід тлумачити еволюційно, тобто, виявляючи новий сенс відповідного нормативного положення, що відповідає сучасним науковим уявленням, законодавству, практиці його застосування, однак має залишатися в рамках змісту цього положення [7, с. 686–688]. При цьому існує загроза того, що через певні недоліки юридичної практики та відсутність чітких меж розсуду суду інтерпретоване нормативне положення втратить якість визначеності. До слова, як видається, прецедентна практика ЄСПЛ, незважаючи на свою

масштабність і досить тривалий час формування, є більш сучасною і гнучкою до соціальних змін на відміну від національного законодавства.

На думку деяких вчених, право на невтручання в приватне життя складають дві категорії правочинів щодо здійснення власних дій:

1) дії, спрямовані на збереження конфіденційного характеру приватного життя (право контролювати інформацію про себе, право перешкоджати розголошенню відомостей особистого і сімейного характеру та несанкціонованому використанню свого імені, зображення, голосу, право на конфіденційний характер кореспонденції та інших повідомлень тощо);

2) дії, спрямовані на самостійне визначення індивідуального характеру приватного життя (право на недоторканність житла, право на життя без стороннього фізичного і психічного втручання, право на самостійне вирішення будь-яких питань приватного життя) [8, с. 90–93].

Таким чином, ми вважаємо, що право особи на особисте та сімейне життя людини і громадянина має комплексний характер у тому сенсі, що його зміст розкривається через низку інших прав людини та громадянина, які можна умовно розділити на групу прав-елементів права на недоторканність особистого та сімейного життя та групу прав-елементів права на особисту та сімейну таємницю. Кожне з цих прав може бути як об'єктом окремої правової охорони, так і регламентуватися загальними положеннями про забезпечення права на приватне та сімейне життя.

Список використаних джерел

1. Бєляева Н.Г. Право на неприкосновенность частной жизни: соотношение международно-правовой и внутригосударственной регламентации: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Казань. 2000. 201 с.

2. Уваров В.Г. Недоторканість особи у кримінальному процесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// Downloads/Nzlubp_2013_10_20.pdf.

3. Красавчикова Л. О. Гражданско-правовая охрана личной жизни советских граждан: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Свердловск: Свердловский юридический институт, 1979. 15с.

4. Гудима Д. Обмеження прав психічнохворих у практиці Європейського суду з прав людини. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників ювілейного X Міжнародного круглого столу (м. Львів,

12–13 грудня 2014 року): У 2-х частинах. Львів : Галицька Видавнича Спілка. 2015. Частина І. Вид. 2-е, доп. С. 173–200.

5. Малеина М.Н. Право индивида на телесную (физическую) неприкосновенность. Государство и право. 1993. № 4. С. 95–105.

6. Словник української мови. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/s/tajemnycja.

7. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002г. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 1072 с.

8. Балашкина И.В. Право на неприкосновенность частной жизни в РФ конституционно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. М., 2007. 187 с.

Федорова Олена Анатоліївна,
асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, кандидат медичних наук

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ВСТАНОВЛЕННЯ МЕНСТРУАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ КРОВІ

Як відомо, судова експертиза – це процесуальна форма дослідження джерел доказової інформації. Тому, сучасні реалії постійно вимагають подальшого вдосконалення досліджень цих джерел. Це, в свою чергу, обумовлює постійний пошук нових методів дослідження, які б сприяли збільшенню об’єктивності та швидкості процесу розслідування злочинів проти життя та здоров’я людини.

Тому, й судово-медична експертиза також постійно перебуває в пошуку нових підходів для вирішення актуальних питань, серед яких, значне місце посідає встановлення крові менструального або іншого походження, при виявленні її на місці події, в т.ч. й у випадках статевих злочинів.

Наприклад, при виявленні крові на місці події та відсутності самої потерпілої особи, правоохоронцям необхідно якомога швидше встановити походження кровотечі: травматичне, патологічне чи функціональне.

Наразі, можливості існуючих класичних досліджень є дещо обмеженими, тому що не здатні відповідати стовідсотково на подібні

запитання через відсутність достатньої кількості діагностично значущих маркерів або через нестійкість вилучених об'єктів (клітин) до збереження. Окрім того, ці методи є дещо недосконалими, тому що для їх виконання необхідний певний час (іноді – до 2-х діб), що є неприпустимим при проведенні невідкладних слідчих дій.

Ми припустили, що тезиграфічний метод дослідження зразків крові, вилученої з місця події, який є новим для судово-медичної практики, може стати альтернативою класичним дослідженням або ефективним доповненням до них.

Роботою, раніше проведеною на кафедрі судової медицини та медичного права НМУ імені О.О. Богомольця було встановлено, що в сукупності з традиційними показниками, тезиграфічний метод досліджень може ефективно використовуватись для об'єктивізації деяких видів судово-медичної діагностики в тому числі – і за тезиграмами крові, вилученої від трупів.

Серед малочисельних опублікованих робіт з тезиграфічного методу діагностики, ми не знайшли результатів жодного дослідження тезиграм крові живих осіб. Однак, деякими авторами, у 2002 році проводилось дослідження кристалізації сироватки венозної крові в практично здорових дорослих людей [1, с. 10]. Результатами дослідження виявились факти формування 1-3 центрів кристалізації по всьому кристалізаційному полю з утворенням кількох віялоподібних первинних дендритів і деревовидних дендритів 2-го й 3-го порядків.

За результатами дослідження, проведеного іншими авторами, кристалограми сироватки венозної крові в групі здорових дітей, характеризувались наявністю доволі прозорих кристалів циліндричної форми, що створювали зірчастоподібні центри кристалізації. Число центрів кристалізації складало від 20 до 30. Радіальні первинні промені не перехрещувались, та формували ніжні промені дендритів 2-го й 3-го порядків [2, с. 81].

Раніше нами вже було встановлено, що кристалографічний малюнок екстрактів крові трупів, вилучених з різних анатомічних структур, неоднаковий [3, с. 36, 37]. На загальний вид кристалоутворення впливає біохімічний склад біорідини, яка реагує з ініціатором кристалогенезу. Відомо, що кров, рухаючись за великим колом кровообігу, також змінює свій склад, наприклад, віддаючи кисень та отримуючи вуглекислоту, тому зрозуміло, чому отримані тезиграми мали різний морфологічний вигляд.

Тому ми припустили, що дану властивість кристалоутворення в перспективі можливо використовувати для наукових та практичних

потреб правоохоронних органів й при встановленні регіонального, в т.ч., менструального походження крові.

Для проведення даного дослідження було необхідно вилучати зразки менструальної крові у жінок різних вікових груп, тому що кристалографічний метод дуже чутливий та вид кристалогенезу може змінюватись в залежності від загального стану організму. Вочевидь, що в дівчат-підлітків до 18 років, зазвичай, ще немає хронічних захворювань або значних стресових змін, які б могли впливати на загальний вид тезиграм, тому було логічним виокремити з них першу вікову групу.

Було заплановано, що джерело зразків другої групи складатимуть жінки 18–29 років, а третьої групи – 30–45 років продуктивного віку.

Через те, що в 1-й день менструального циклу виділення крові, зазвичай, незначні, і навряд чи здатні створити калюжу крові на місці події, було доцільно починати вилучати зразки для дослідження, починаючи з 2-го дня циклу.

На першому етапі досліджень було проаналізовано по 8 тезиграм менструальної крові першої вікової групи у кожну добу менструального циклу. У всіх випадках, в 2-й день утворився радіальний зональний ріст кристалів у вигляді: кущеподібних дендритів у периферійній зоні, голчастих та хрестоподібних дендритів та їх уламків – в середній зоні та хащеподібних – в центральній; в 3-й день – схожий, менш насичений й дещо прозорий візерунок кристалів, а в 4-й – дифузна картина уламків дендритів та залишків зруйнованого пігменту.

В результаті проведення порівняльного аналізу, було встановлено, що ці тезиграфічні рисунки відрізняються від загального виду інших тезиграм, отриманих нами раніше при вилученні зразків крові з судин, з порожнини лівого шлуночка та правого передсердя та синусів твердої мозкової оболонки трупів.

Отримані дані підтвердили нашу гіпотезу про те, що тезиграми менструальної крові дівчат-підлітків відрізняються від тезиграм крові іншого регіонального походження. Тому, заплановане дослідження в інших вікових групах є доречним та перспективним і вимагає подальшого проведення.

Список використаних джерел

1. Сидоров П.И., Кирпич И.А., Волчецкий А.П. Кристаллографическое исследование сыворотки крови больных хроническим алкоголизмом. Экспериментальная наркология. 2002. № 1. С. 9–13.

2. Асламов Б.Н. Кристаллография в диагностике закрытой сочетанной травме живота у детей. Материалы II съезда детских хирургов, анестезиологов и реаниматологов РТ. Душанбе, 2008. С. 80–81.

3. Федорова О.А. Можливості тезиграфії тканин та рідин тіла людини для судової медицини. Наука в современном мире: зб. матеріалів XX Міжнародної наукової конференції (Київ, 20 травня 2017 р.). Київ, 2017. С. 33–42.

Форіс Юлія Борисівна,
старший науковий співробітник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України;
Колонюк Віктор Петрович,
учений секретар Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

У той час як класифікація є модулятором узагальнюючої функції логіки і допомагає знайти не різне, а загальне в різнорідних об'єктах, судово-експертні класифікації переважно мають на меті диференціації об'єктів, що класифікуються.

Питаннями класифікації судових експертиз займалися практично всі дослідники, яких можна віднести до теоретиків судової експертології, наприклад, Вінберг А. І., Сегай М. Я., Гончаренко В. І., Клименко Н. І. та ін. Зараз НДУ судових експертиз проводиться науково-дослідна робота «Розробка наукового звіту« Удосконалення класифікації судових експертиз», керівник - Сімакова-Єфремян Е. Б., Харківський НДІСЕ. Згідно задекларованої мети, робота також повинна послужити підставою диференціації судових експертиз на класи, роди, види і підвиди за різними підставами, яка має важливе процесуальне і судово-експертне, теоретичне і практичне значення.

Немає ніяких сумнівів, що комфортність використання судових експертиз в судочинстві безпосередньо залежить від чіткої диференціації виду і підвиду судової експертизи, що призначається, і від того, чи є дана експертиза комплексною. Комфорт судово-експертної діяльності також виграє від того, що чітко окреслені межі компетенції судових експертів кожної спеціальності, визначення якої

безпосередньо пов'язане з визначенням завдань кожного класу, роду, виду і підвиду судової експертизи.

Водночас не слід забувати, що класифікація не має кінцевою метою диференціацію (аналіз) завдань з подальшою неможливістю їх синтезу.

Відповідна концепція була розроблена Н. Я. Сегаєм в рамках теми НДР по судовій експертології на початку 2000-х років.

«Судово-експертне пізнання обставин минулої події, залученої в орбіту судочинства, ґрунтується на відображенні цієї події в різних матеріальних слідах, які є носіями нової юридично значимої інформації. Тому матеріальні сліди-відображення (вельми різні за своїм походженням) є центральною сполучною ланкою між встановлюваною минулою подією, що зумовила виникнення сліду, і заснованими на спеціальних знаннях методами його пізнання експертом», – пише Н. Я. Сегай. «Ця обставина і визначила як підстави, так і напрямки розробки концептуальних основ експертної методології: створення найбільш універсальної когнітивної моделі утворення слідів-відображень, а потім її проектування на однотипні блоки таких слідів, об'єднаних в міждисциплінарні експертні вчення. В якості ключової універсальної пізнавальної моделі, що з найбільшою наочністю розкриває «загальну картину» слідоутворення, обрана парадигма про зв'язок взаємодії слідоутворюючих систем, а все різноманіття слідів-відображень у відповідності з природою відображуваних об'єктів і самих слідів-відображень, що несуть інформацію про встановлювані факти, об'єднано в три міждисциплінарних вчення: експертну субстратологію, експертну документалістику і експертну психономіку.

Індивідуалізація людей і речей, причетних до події злочину, встановлення їх властивостей і станів, а також ситуації слідоутворення утворюють відповідно три найважливіших типи експертних завдань: ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних. Їх рішення спирається на єдину інформаційну базу – сліди відображення, що виникають в якості носіїв інформації про її джерела – відображувані тіла (процеси, явища), і процес їх взаємодії.

Кожна з приватних судово-експертних теорій рішення експертних завдань (ідентифікація, діагностика, сітуалогія) розробляє і іманентно властивий їм метод теоретичного пізнання предмету та практичного вирішення експертних завдань, включаючи систему пізнавальних прийомів і технічних засобів.

Саме мета і метод експертного дослідження повинні визначити ті «слідові зв'язки» (за змістом інформації, що відображається, за

напрямком відображення, за метою використання інформаційного поля), які слід виділити із загального «інформаційного банку», що зберігається в матеріальних слідах розслідуваної події, на основі розроблених приватними криміналістичними і судово-експертними теоріями класифікацій об'єктів, їх властивостей і ознак для вирішення основних експертних завдань.

Але кожний з цих методів пізнання становить лише частину, сторону загального предмету експертного знання і заснованої на ньому експертної практики. Тому клас експертного завдання і відповідний йому метод досягнення мети визначають тільки домінуюче значення якого-небудь одного типу завдань і способу їх конкретного рішення, пам'ятаючи, що не існує «чисто» ідентифікаційних, діагностичних і ситуаційних завдань і «рафінованих» методів їх вирішення: елементи кожного з них явно чи приховано присутні в будь-якому акті експертного дослідження. Значить, діалектика взаємодії основних методів при вирішенні будь-якого експертного завдання, що входить в коло обставин, пізнаваних по матеріальних слідах-відображеннях, повинна бути в центрі методологічних проблем судової експертології».

Таким чином, М. Я. Сегай пропонує одну модель поділу всього різноманіття видів експертних завдань (на ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні), і в тій же роботі пропонує іншу.

Обидві вони можуть бути описані такою діаграмою:

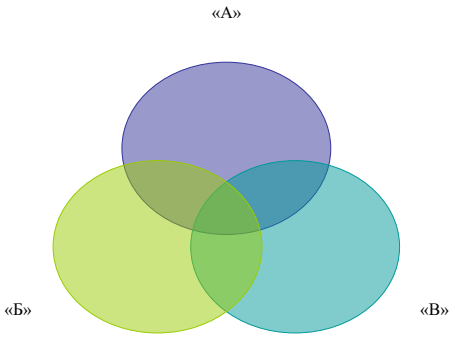

де, наприклад, «А» – ідентифікація, «Б» – ситуалогія» и «В» – діагностика, або

«А» – експертна субстратологія, «Б» – експертна документалістика и «В» – експертна психономіка.

Список використаних джерел

1. Сегай М. Я. Судебная экспертология: концептуальные основы экспертной методологии. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2: Збірник матеріалів між народ. наук.-практ. конф. Харків, 2002. 656 с. С. 36. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://revopravo.kiev.ua/s2.html.

2. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посібник / КНДІСЕ, Акад. адвокатури; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-вид., перероб. і доп. Київ, 2010. 400 с.

3. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ, 2007. 528 с.

4. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособ. / ВСШ МВД СССР. Волгоград, 1979. 184 с.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мінюсту України 08.10.1998 № 53/5 (у ред. наказу Мінюсту України від 26.12.2012 № 1950/5) // Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

Хахановський Валерій Георгійович,
професор кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Дабіжа Дмитро Вікторович,
заступник начальника відділу Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сьогодні обліки та інформаційні системи стали необхідним інструментарієм під час розслідування кримінальних правопорушень. Безумовно, від рівня інформаційної забезпеченості залежить ефективність проведення слідчих (розшукові) дій.

З метою вдосконалення інформаційного забезпечення проведення досудового розслідування, об'єднання існуючих в ОВС України інформаційних ресурсів наказом МВС України від 12.10.2009 № 436 було затверджено Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему (ІІПС) органів внутрішніх справ України, а також розроблено методичні рекомендації, що встановлюють правила обробки інформації в ІІПС, надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів [1].

Основою системи функціонування ІІПС є територіальні вузли, які функціонують в районних, міських відділах (відділеннях) поліції з підключенням виділеними або комутованими каналами зв'язку до інформаційних ресурсів регіональних (обласних) вузлів ІІПС. Ресурси центрального вузла ІІПС формуються шляхом об'єднання інформаційних ресурсів інформаційних підсистем ІІПС регіональних (обласних) вузлів.

Слід зазначити, що сьогодні МВС України проводяться заходи щодо створення Єдиної інформаційної системи МВС (ЄІС МВС), яка являє собою багатофункціональну інтегровану автоматизовану систему, що забезпечуватиме реалізацію функцій її суб'єктів, інформаційну підтримку та супроводження їх діяльності і становить сукупність взаємопов'язаних функціональних інформаційних підсистем, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних засобів телекомунікації, які забезпечують логічне поєднання визначених інформаційних ресурсів, обробку та захист інформації, внутрішню та зовнішню інформаційну взаємодію. Суб'єктами ЄІС є апарат МВС та його територіальні органи з надання сервісних послуг МВС, Національна гвардія України, заклади, установи і підприємства, що належать до сфери управління МВС, центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, інші державні органи, які обробляють інформацію в ЄІС МВС для реалізації своїх повноважень.

До функціональних підсистем ЄІС МВС буде входити інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІТС ІПНП), Положення про яку затверджено наказом МВС України від 3 серпня 2017 року № 676 [2].

ІТС ІПНП являє собою сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються у процесі діяльності Національної поліції України та її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Основними завданнями ІТС ІПНП є: інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності ОНП України; забезпечення наповнення та підтримки інформаційних ресурсів, що входять до ЄІС МВС; забезпечення діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу; забезпечення електронної взаємодії з МВС та іншими органами державної влади.

ІТС ІПНП призначена для: формування інформаційних ресурсів ЄІС МВС; обробки інформації, яка утворена в процесі діяльності поліції; надання безпосереднього оперативного доступу до інформаційних ресурсів ЄІС МВС; генерації інтерфейсів та оброблення тимчасових наборів даних для здійснення інформаційної взаємодії ОНП з іншими органами державної влади, органами правопорядку іноземних держав, міжнародними організаціями; здійснення пошукових та аналітичних функцій для використання інформації з інформаційних ресурсів (баз даних) поліції, МВС та інших органів державної влади в межах службової діяльності; використання програмних компонентів геоінформаційних підсистем для візуалізації інформації у вигляді електронних карт, автоматичної зміни зображеного образу об'єкта залежно від зміни його характеристик, масштабу та деталізації картографічної інформації; забезпечення автоматизації процесів управління силами та засобами поліції; забезпечення електронного документообігу в ОНП, обміну електронними документами з МВС; комплексного захисту інформації та розмежування доступу до інформації, що зберігається в базах даних ІТС ІПНП.

Інформаційними ресурсами ІТС ІПНП є інформація, що утворена в процесі діяльності поліції та використовується для формування тимчасових наборів даних, що створюються в процесі діяльності поліції та використовуються для наповнення та підтримки в актуальному стані баз (банків) даних, що входять до ЄІС МВС, стосовно: 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу; 2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду; 3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду; 4) розшуку осіб, зниклих безвісти; 5) установлення особи невпізнаних трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв’язку з хворобою або неповнолітнім віком; 6) зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень,

подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій; 7) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт); 8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією; 9) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили та результатів розгляду цих правопорушень у судах; 10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні; 11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян; 12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян; 13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери; 14) викрадених транспортних засобів, які розшукуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків; 15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів; 16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї; 17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася; 18) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону.

Розпорядником ІТС ІПНП є Національна поліція України, адміністратором – Департамент інформаційно-аналітичної підтримки (ДІАП) Національної поліції України, користувачами – посадові особи органів (підрозділів) поліції, яким в установленому порядку надано право доступу до інформації в цій системі.

Список використаних джерел

1. Наказ МВС України від 12.10.2009 № 436 «Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України» [Електронний ресурс] // ВРУ офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09.

2. Наказ МВС України від 03.08.2017 № 676 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему

«Інформаційний портал Національної поліції України» [Електронний ресурс] // ВРУ офіційний веб-портал – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17.

3. Особливості використання обліків та автоматизованих інформаційних систем при розслідуванні кримінальних правопорушень : Методичні рекомендації / В.Г.Хахановський, Д.В. Дабіжа, В.В. Пясковський. – Київ : 2017. – 37 с.

Цимбал Петро Васильович,
проректор з наукової роботи Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор;
Влад Вадим Федорович,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Університет державної фіскальної служби України

ОСНОВНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ РИСИ ОСОБИ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ВТЕЧУ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Одним з найважливіших елементів криміналістичної характеристики є дані про особу злочинця. Проблема особи злочинця в кримінології існує з моменту зародження цієї науки, оскільки без наукового знання про тих, хто вчиняє злочини, неможливо ефективно боротися зі злочинністю.

До числа пенітенціарних злочинців Н.Г. Шурухнов відносить осіб, які в період відбування покарання у виправних установах вчиняють злочини [1, с. 74]. Комплексного вивчення проблем, пов'язаних з особою засудженого, який скоїв злочин у виправній установі, в рамках криміналістичного вчення про особу злочинця не приділялося достатньо уваги. Потреба в даній інформації диктується необхідністю висунення версій, планування процесу розслідування, збору доказів, обрання найбільш ефективної тактики та організації розслідування. Особа пенітенціарного злочинця проявляється головним чином через «почерк» злочинця, в певних способах і прийомах вчинення злочину, відомості про яких можуть бути встановлені за допомогою слідів, що відображають кримінальну зрілість і «професійні» навички злочинця [2, с. 30].

Особа злочинця досліджується головним чином для того, щоб зрозуміти природу, причини та механізми злочинної поведінки, увага до особистості засудженого продиктована двома обставинами: для визначення шляхів і засобів ефективного виховного впливу на

злочинця та для недопущення вчинення ним нових злочинів, в тому числі в період відбування покарання.

Особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, рис, які визначають її як людину, що вчинила злочин. Вітчизняні кримінологи поділяють ці ознаки на такі основні групи: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні ролі й статуси; 4) риси правової та моральної свідомості; 5) соціально-психологічні характеристики [3]. Проте, деякі науковці включають в ознаки особи злочинця також і фізичні (біологічні) риси [4, с. 280].

1. Соціально-демографічні характеристики особи злочинця: стать; вік; освіта; матеріальні умови; рід занять; сімейний стан; соціальний стан; спеціальність; соціальні ролі та статуси; місце проживання; наявність громадянства.

2. Соціальна роль та статус особи (в тому числі у злочинному світі): в політичній сфері; в сфері суспільних відносин; у виробничій; у сімейно-побутовий; характерні особливості дозвілля; статус в місці позбавлення волі; роль та значення в злочинному світі.

3. Моральні, етичні та психологічні властивості ув'язненого, стан його здоров'я: відношення злочинця до культурних, релігійних та соціальних цінностей суспільства; особисте відношення до громадянського обов'язку особистості; політичні, релігійні, спортивні настанови, захоплення; погляди, ставлення до моральних та правових норм; вживання наркотичних, психотропних речовин або алкогольних напоїв; зайняття окремими видами спорту.

4. Кримінально-правові: категорія вчиненого злочину; мотив та мета якими керувався під час скоєння злочину; форма вини; обтяжуючі обставини при скоєнні злочину; роль злочинця під час скоєння кримінального правопорушення; наявність попередніх судимостей та їх характеристика; тяжкість вчиненого кримінального правопорушення; попередня змова при вчені кримінального правопорушення.

5. Психічні властивості: ступінь розвитку інтелекту; звички; психіко-емоційні процеси організму засудженого; потреби. Наприклад, особи хворі на алкоголізм, психопатією, захворюваннями центральної нервової системи.

6. Фізичні (біологічні) особливості: Принциповим для кримінології, для правильного розуміння біологічної сутності в людині, є те, що біологічні особливості впливають на поведінку людини, в тому числі злочинну. В даному випадку необхідно враховувати те, що біологічний розвиток індивідуума є складною взаємодією трьох груп факторів: генетичних (спадкових), екологічних

(вплив зовнішнього середовища) та індивідуальних, які є продуктом взаємодії названих чинників. Генетика довела, що придбані за життя ознаки успадковувати неможливо, однак це не означає, що при вивченні причин конкретного злочину слід уникати всього, що відноситься до біологічної структури особистості злочинця. Не можна заперечувати, що людина не тільки соціальна, а й біологічна істота. У її поведінці, в тому числі і злочинній, завжди мають місце не тільки соціальні, а й біологічні елементи.

Отже, в нашому дослідженні ми виділяємо шість основних кримінологічних рис втікача з місць позбавлення волі, до яких відносимо: соціально-демографічні; соціальна роль та статус особи; моральні, етичні та психологічні; кримінально-правові; психічні властивості; фізичні (біологічні) особливості.

Список використаних джерел

1. Шурухнов Н.Г. Личность пенитенциарного преступника. Социологические исследования. 1993. № 3. С. 74–83.

2. Особенности расследования побегов из мест лишения свободы: учеб. пособие / [А.В. Акчурин и др.]. Рязань, 2010. 153 с.

3. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://textbooks.net.ua/content/view/70/11/.

4. Криминология: учебник для юридических вузов / Под общ. ред. проф. А.И. Долговой. М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. 784 с.

Цуркан Костянтин Анатолійович,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬ НА РИНКУ ЗЕРНА, ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ, СТАН ТЕОРЕТИЧНОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ

Будь-які кримінальні правопорушення, зокрема ті, які вчиняються в аграрному секторі економіки України, є унікальними за своєю сутнісною природою протиправної поведінки окремого (-их) індивіда (-ів) соціуму [4]. Запорукою ефективного протидії злочинам, що вчинюються на ринку зерна, продуктів його переробки в агропромисловому комплексі (далі – АПК) є застосування практично-обґрунтованих тактичних рекомендацій щодо особливостей виявлення та документування злочинів, що вчинюються на ринку зерна та

продуктів його переробки, виокремлення яких і обумовлює завдання даної доповіді.

У Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» визначено засади державної політики щодо регулювання ринку зерна: надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам здійснення режиму заставних закупівель зерна та суб'єктам державної аграрної інтервенції; забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому, фуражному, технічному зерні та заходів щодо нарощування його експорту; встановлення розміру суми бюджетної позики, розрахованої виходячи з розміру встановленої мінімальної закупівельної ціни; гарантування сільськогосподарським товаровиробникам права вільного вибору використання зерна та ціни його реалізації; недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки; контроль якості зерна та його зберігання; розвиток мережі обслуговуючих зерновий ринок кооперативних формувань; впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій у виробництві, зберіганні та переробці зерна; лізингове обслуговування ринку зерна [6].

Згідно з офіційними даними, за підсумками 2017 року з України було експортовано 25 тис. тон жита, що в 4 рази перевищило показник роком раніше. При цьому щомісячними відвантаження зернової стали лише в березні минулого року.

Найбільшими покупцями української зернової в звітний період були країни ЄС, головним чином, Польща (32 % загального обсягу експорту) та Іспанія (18 %). Також великі обсяги жита поставлені в Бангладеш (17 %) та Індонезію (15 %).

Експорт органічної жита з України в 2017 році, за оцінками ІА «АПК-Інформ», склав близько 1 тис. тон, що приблизно в 5 разів перевищило результат 2016 р. Органічну зернову відвантажували, в основному, в Швейцарію (49 % сукупного обсягу) і Австрію (25 %). При цьому зазначені країни в 2017 році закуповували в Україні виключно органічне жито, тоді як наступні за ними Польща і Німеччина – експортували і традиційну [1].

Ринок зерна являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна, на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначенні цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням.

Продукти переробки зерна – борошно, крупа, комбікорм, клейковина, солод, побічні продукти переробки зерна, зокрема висівки, макуха і шрот [5].

Аналіз матеріалів судової практики дає підстави стверджувати, що з кожним роком зростає кількість злочинів в аграрному секторі економіки України [3].

Приймаючи до уваги сказане вище, проаналізувавши думки інших вчених [2] вважаємо, що найбільш поширеними зловживаннями на ринку зерна є: шахрайство; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, розкрадання матеріальних цінностей Держкомрезерву; неефективне, нецільове використання бюджетних та позабюджетних коштів; неповернення іноземних кредитів, отриманих під гарантію Уряду за закуплену сільськогосподарську техніку; недбале зберігання і умисне приховування запасів зерна; розкрадання матеріальних цінностей під час сівби і збору врожаю та інші факти, пов'язані з реформуванням аграрного сектора економіки України.

Ефективність боротьби зі злочинами на ринку зерна у більшості випадків залежить від того наскільки своєчасно працівниками оперативних підрозділів Національної поліції України було отримано інформацію щодо підготовки і вчинення злочинів. Від так, важливе значення відводиться пошуковій роботі, що направлена на виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили.

Список використаних джерел

1. Аграрний фонд. Новини ринку за підсумками 2017 року. URL: http://agrofond.gov.ua/news/list/592--ukrajina-vchetvero-zbilyshila-jeksport-zhita/.

2. Бурак М. В. Виявлення злочинів під час проведення державних форвардних закупівель зерна. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/03_2016/16bmvfzz.pdf.

3. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення судової практики за 2017 рік. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

4. Кікінчук В.В. Особливості тактики окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2014. Вип. 24. Т. 4. (Серія «Право»).

5. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2007 р. № 736. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/736-2007-%D0%BF.

6. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 4 квіт. 2002 р. № 37-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/.

Чечіль Юрій Олексійович,
т.в.о. заступника директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ НЕРУХОМОГО МАЙНА СТАНОМ НА ДАТУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Статтею 4 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [1] визначено: «Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу» [2], з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки цього майна. Інші положення цього Закону не поширюються на судових експертів».

Ураховуючи зазначене, судові експерти підчас проведення судової оціночно-будівельної експертизи або експертного дослідження мають дотримувати всіх вимог методичних і нормативних документів, які регулюють процес оцінки майна. Так, підчас проведення дослідження з визначення вартості нерухомого майна судовий експерт має керуватися вимогами Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 №1440 [3] та Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 №1442 [4].

Аналізуючи нормативно-правові акти, що регулюють процес отримання вихідних даних для проведення судової оціночно-будівельної експертизи, слід звернути увагу на наявні суперечності між Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про судову експертизу», Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» в частині отримання вихідних даних для проведення дослідження. У той час як згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судову експертизу» експерт має право «заявляти клопотання про

надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи», а також «не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи», положення Національного стандарту № 1 визначають: «Оцінювач самостійно здійснює пошук інформаційних джерел (за винятком документів, надання яких повинен забезпечити замовник оцінки згідно з договором), їх аналіз та виклад обґрунтованих висновків. При цьому оцінювач повинен проаналізувати всі інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна, інформацію про угоди щодо подібного майна, які використовуються у разі застосування порівняльного підходу, та іншу істотну інформацію. У разі неповноти зазначеної інформації або відсутності її взагалі у звіті про оцінку майна зазначається негативний вплив цього факту на результати оцінки».

При цьому використання кожного з наведених нормативно-правових актів є обов'язковим під час проведення судової оціночно-будівельної експертизи.

З огляду на зазначене, вихідні дані необхідні для проведення дослідження з визначення ринкової вартості нерухомого майна поділяють на 2 складові:

вихідні дані, отримання яких можливе лише процесуальним шляхом;

вихідні дані, пошук яких судові експерти здійснюють самостійно.

До вихідних даних, які отримують лише процесуальним шляхом належать:

правовстановлююча документація на об'єкти нерухомості;

проектна документація на створення об'єктів нерухомості (у випадку визначення вартості об'єктів незавершеного будівництва);

технічна документація на об'єкти нерухомого майна;

правовстановлююча документація на земельну ділянку;

технічна документація на земельну ділянку;

інформація про функціональне використання об'єктів нерухомого майна;

інформація про встановлені обмеження та обтяження на об'єкти нерухомого майна;

інформації про проведені ремонтні роботи в об'єкті дослідження за період від дати визначення вартості до дати проведення дослідження;

інформація про технічний стан об'єкта нерухомого майна станом на дату визначення вартості;

наявність інженерних мереж;

охоронний договір, акт технічного стану, інформація про цінність та схоронність об'єкта нерухомості тощо (у випадку визначення вартості нерухомості, що належить до пам'яток архітектури та містобудування (незалежно від рівня: місцевого чи національного)).

Зазначений перелік не є вичерпним, може бути доповнений іншими документами та відомостями, отримання яких можливе лише процесуальним шляхом, та здебільшого залежить від об'єкта нерухомого майна.

До вихідних даних, пошук та аналіз яких здійснюють безпосередньо судові експерти:

формування критеріїв подібного до об'єкта дослідження майна (подібності);

інформація про ринкове середовище, в якому знаходиться об'єкт дослідження;

інформація про конкурентне середовище, в якому знаходиться об'єкт дослідження;

інформація про зовнішні чинники, які впливають на об'єкт дослідження;

інформація про ціни продажу та оренди подібного до об'єкта дослідження майна тощо.

Усі терміни стосовно об'єктів дослідження (будівлі, споруди, приміщення тощо) вживають згідно з визначеними нормативно-правовими актами або державними будівельними нормами. При цьому судові експерти мають звертати увагу та надавати роз'яснення у разі невідповідності фактично досліджуваного об'єкта його технічній та правовстановлюючій документації (наприклад, відповідно до правовстановлюючої документації об'єктом дослідження є нежитлові приміщення, хоча фактично об'єктом дослідження є окремо розташована будівля).

Отже, ураховуючи суперечності у вимогах різних нормативних документів, які регламентують діяльність судових експертів і регулюють процес оцінки майна, судові експерти при визначенні вартості об'єктів нерухомості станом на дату вчинення злочину, змушені проводити дослідження в невизначених умовах, водночас намагаючись виконати вимоги нормативних документів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» : станом на 26 лист. 2015 р.

[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14.

2. Закон України «Про судову експертизу» : станом на 19 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. – К. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10 вересня 2003 року № 1440.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» від 10 вересня 2003 року № 1442.

Чорний Микола Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх громадян визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Проте, останніми роками в Україні спостерігається значне збільшення кількості скоєних злочинів. Особливу тривогу викликає організована злочинність та зростання кількості тяжких злочинів, зокрема злочинів, спрямованих проти статевої свободи і статевої недоторканності особи. Злочин проти статевої свободи і статевої недоторканності особи належать до найбільш тяжких та особливо тяжких суспільно небезпечних діянь, а істотною рисою процесу розслідування цього виду злочинів є необхідність втручання в інтимні стосунки людей. Досудове розслідування цих злочинів зумовлюється їх специфічним характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події й потерпілої особи, підозрюваних і обвинуваченого, але й різних сторін їх приватного життя. Крім того, складність розслідування злочинів, передбачуваних статтями 152–156 КК України, полягає, передусім, в тому, що потерпіла особа не бажає розголосу факту зґвалтування і нерідко висуває клопотання про збереження в таємниці цих обставин від близьких їй людей. Як правило, потерпіла особа не підготовлена до повідомлення стороннім

особам усіх деталей процесу згвалтування, на її поведінку часто впливають такі фактори, як сором, страх та інше. Іноді потерпіла особа тривалий час після згвалтування не заявляє про те, що сталося, в правоохоронні органи, а іноді про подібний факт стає відомо з інших джерел. Несвоєчасне звернення до правоохоронних органів ускладнює розшук винуватої особи, що вчинила згвалтування, та встановлення самого факту злочину. У низці випадків потерпілими є неповнолітні, а ґвалтівники – особи, що проживають в одній сім'ї з ними, де взаємостосунки поміж дорослими бувають надзвичайно складними, а подекуди і непристойними. Необхідно також вказати, що на потерпілу особу через деякий час після порушення кримінальної справи, як правило, впливає обвинувачуваний або його рідні. У судово-слідчій практиці нерідкі випадки, коли потерпілі на стадії досудового розслідування спочатку викривають обвинуваченого, дають правдиві покази, а в судовому засіданні під впливом родичів та інших зацікавлених осіб відмовляються від раніше даних свідчень [2].

Для отримання даних про факт статевих зносин, які мали місце, а також встановлення типу тілесних ушкоджень, що вказують на насильницький статевий акт, після порушення кримінальної справи щодо потерпілого призначається судово-медична експертиза. За її допомогою визначають: наявність факту статевих зносин та наслідки згвалтування (ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, вагітність, зараження венеричною хворобою тощо), що настали. У переважній більшості випадків об'єктами дослідження судово-медичної експертизи у справах про згвалтування чи замаху на згвалтування є живі особи (потерпіла і підозрюваний), їхній одяг, взуття та інші речові докази. І лише в окремих випадках – може бути труп потерпілої, наприклад, якщо згвалтування призвело до смерті. Судово-медичні експертизи проводяться за ухвалою суду. В окремих випадках для того, щоб своєчасно вилучити зразки для лабораторного дослідження, допускається проведення обстеження за заявою потерпілих, а також за заявою батьків або законних представників неповнолітніх. Про проведення такого обстеження медичний працівник повинен негайно інформувати органи досудового слідства або прокурора [3].

При огляді потерпілої можуть бути встановлені тілесні ушкодження дівочої пліви, сліди сім'яної рідини, садна, синці тощо. При огляді підозрюваного на його тілі (одязі) можуть бути виявлені пошкодження, волосся, мікрочастинки, тканини чи плями крові. У випадку всіх виявлених ушкоджень у потерпілої і підозрюваного

обов'язково з'ясовується питання про природу їх походження, давнину. Експертиза потерпілої може бути проведена не тільки для встановлення насильницьких статевих зносин, але також і для з'ясування вагітності потерпілої, зараження її венеричним захворюванням, ступеня тяжкості ушкоджень тощо. Якщо стан здоров'я потерпілої задовільний, то негайно проводиться посвідчування, а потім судово-медична експертиза. Посвідчування і судово-медична експертиза проводяться незалежно від вжиття потерпілою запобіжних гігієнічних заходів. При огляді потерпілої особливо ретельно фіксуються сліди злочину.

Як показує практика, у 50% випадків потерпіла, як правило, вчиняла ґвалтівнику фізичний опір, намагаючись захиститись, а він наносив їй різні тілесні ушкодження. Найбільш характерними з них є синці і садна в області статевих органів і на внутрішній поверхні стегон. Тілесні ушкодження можуть утворитися також і на інших частинах тіла потерпілої: зап'ястках рук, навколо рота тощо. При цьому необхідно мати на увазі, що ушкодження зникають протягом декількох днів, саме тому необхідно невідкладно провести судово-медичну експертизу.

Варто зважати, що у деяких випадках потерпіла може заподіяти собі тілесні ушкодження для інсценування зґвалтування. Слідчий за наявності підозри на такі дії має поставити перед експертом низку запитань про механізм утворення тих або інших тілесних ушкоджень і зіставити усі об'єктивні дані дослідження із свідченнями потерпілої (вказаними нею обставинам заподіяння цих тілесних ушкоджень).

Судово-медична експертиза не обмежується лише низкою запитань, пов'язаних з оглядом живих осіб, але й досліджує речові докази і різні сліди (крові, сперми тощо) у межах судово-біологічної та інших експертиз.

Залежно від конкретної ситуації, можуть бути поставлені такі запитання:

чи наявні у потерпілої тілесні ушкодження; яка їх кількість, точна локалізація, характер, давнина; знаряддя заподіяння ушкоджень, механізм і значення кожного ушкодження;

чи досягла потерпіла статевої зрілості;

чи порушена цілісність дівочої пліви в потерпілої, якщо так, то яка давнина цього порушення;

чи є у потерпілої в піхві, прямій кишці і ротовій порожнині сперма, якщо так, то до якої групи вона належить;

чи спричинили статеві зносини з потерпілою до яких-небудь шкідливих для її здоров'я наслідків і яких саме;

чи не могла потерпіла заподіяти собі ушкодження сама (власною рукою);

чи наявні на одязі потерпілої (підозрюваного) сліди крові, сперми (виділень піхви), якщо так, то до якої групи вони належать;

чи наявні на тілі підозрюваного сліди крові й пасма вирваного волосся чи такого, що випало; якщо є, то до якої групи крові вони належать; чи належить виявлене волосся людині, якщо так, то з якої воно частини тіла і кому можуть належати – підозрюваному чи потерпілій тощо.

Крім того, перед тим, як направити на експертизу матеріали справи, одяг, взуття й інші речі, вилучені в потерпілої чи підозрюваного, слідчий повинен одержати зразки крові, слини і волосся потерпілої чи підозрюваного для порівняльного дослідження.

При підозрі на наявність у обстежуваного(ої) венеричного захворювання експерт повинен направити його (її) у встановленому порядку на обстеження у шкірно-венерологічний диспансер для отримання письмового висновку про стан здоров'я та вид захворювання.

Результати експертизи оформляються документом, під назвою «Висновок експерта», який може стати основою для притягнення тієї чи іншої особи до кримінальної відповідальності, для правильної кваліфікації злочинного діяння, для зміни наданого обвинувачення та може викрити підозрюваного чи потерпілу в поданні помилкових показань.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Криміналістика : підручник / [кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. – [4-е вид., переробл. і доповн.]. – Харків : Право, 2008. – 464 с.

3. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995.

Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістичне забезпечення в теоретичному розумінні є сформованою науковою категорією криміналістики, а з практичного аспекту може бути охарактеризоване як діяльність з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики, з метою розслідування злочинів. Сьогодні такі завдання ускладнюються необхідністю розслідування злочинів, вчинених удосконаленими засобами та методами злочинної діяльності, проявів міжнародної злочинності. Існуючі відмінності щодо тлумачення поняття, змісту криміналістичного забезпечення та напрямів його реалізації обумовлені й тим, що недостатня увага приділяється висвітленню власне методологічних питань, які складають підґрунтя наукового дослідження та практичної діяльності.

Згідно вітчизняної наукової традиції, методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об’єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [1, с. 56].

Боротьба із злочинністю, охорона прав та свобод людини у сучасних умовах, вимагає використання широкого кола джерел доказової інформації: слідів запаху, звуку, дослідження біологічних слідів людини на молекулярному рівні, використання сучасних засобів та форм фіксації інформації. Вказані та інші обставини обумовлюють нові завдання криміналістики, яка використовуючи останні досягнення різних галузей наукового знання, пристосовує їх до розв’язання

окремих завдань розслідування злочинів, трансформує у криміналістичну практику.

Основним предметом пізнання криміналістики є правопорушення, злочин, який є складним соціальним явищем, характеризується своєю структурою, зв'язками між його елементами. Пізнані та кількісно відтворені зв'язки набувають властивостей та закономірностей, що належать саме цій структурі. Тому криміналістика досліджує правопорушення, а головним чином – злочин, як його найбільш суспільно небезпечний різновид, що має чітке законодавче визначення, саме з точки зору динамічного процесу, його діяльнісну сторону. З іншої сторони – криміналістика досліджує діяльність із розслідування злочину, яка характеризується складністю реалізації поставлених завдань, потребує розробки відповідних криміналістичних рекомендацій.

Методологія криміналістичного забезпечення розслідування злочинів спрямовується на пошук шляхів вирішення ключової проблеми, яка полягає у протиріччі між двома видами діяльностей – злочинної, та правоохоронної, спрямованої на її розслідування. Ці два види діяльності реалізуються різними суб'єктами із протилежною метою, із використанням необхідних для їх досягнення методів, засобів, прийомів діяльності. Дослідження таких протилежних видів діяльності відноситься до предметної сфери науки криміналістики, здійснюється із залученням низки методів наукового пізнання.

Пошук шляхів вирішення окресленого протиріччя входить до предмету науки криміналістики, оскільки її унікальна особливість полягає в тому, що криміналістика, з одного боку, вивчає злочинну діяльність, особистість злочинця, механізм і спосіб вчинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми і методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розроблює методи, засоби та прийоми розслідування та попередження злочинів. Серед юридичних наук більше немає такої галузі наукових знань, що підходила б до вивчення злочинів з різних аспектів [2, с. 6].

Отже, методологічний рівень дослідження окреслених питань передбачає визначення шляхів вирішення проблеми невідповідності кількісного зростання злочинів, застосування удосконалених засобів і методів злочинної діяльності та ефективності діяльності з розслідування злочинів, рівня її криміналістичного забезпечення, які сьогодні не повною мірою відповідають потребам практики.

Вирішення поставлених завдань обумовлює широкий підхід до тлумачення методології криміналістичного забезпечення

розслідування злочинів, що зокрема, знаходить свій вираз у застосовуваних методах пізнання.

Складовий елемент методології – вчення про методи пізнання, у тому числі й про методи формування теоретичних положень, методи конструювання самих теорій. Відповідно, мова йде лише про те, що вчення про методи пізнання не вичерпує собою зміст методології. Крім того, за окресленого змісту будь-яка теорія відіграє значення методу пізнання, або вказує шлях дослідження і визначає його мету [3, с. 28–29].

У загальному метод тлумачиться як спосіб пізнання дійсності; спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети тощо.

Як слушно зауважують В. Г. Лукашевич та І. В. Солов'євич, субординаційний взаємозв'язок між методологією та методами полягає в тому, що методологію можна розглядати як генеральний шлях пізнання, а метод – як спосіб вивчення явищ матеріальної дійсності. Це алгоритм (правило), що прописує послідовність використання певних засобів для досягнення запланованої мети. Однак, щоб зняти існуючу неоднозначність цих понять, у науковій літературі розглядають методологію у широкому та вузькому значеннях. У широкому – її розуміють як систему ідей, поглядів та концепцій, що виконують роль керівних принципів пізнання. У вузькому – як вчення про методи наукового пізнання [4, с. 25].

У науковій літературі наводяться різні класифікації методів дослідження. Узагальнюючи, можна навести їх наступні групи:

1. Філософські методи, що ґрунтуються на філософських принципах руху і розвитку; сходження від абстрактного до конкретного; історизму; взаємозв'язку; причинності.

2. Загальнонаукові методи (традиційні: спостереження; аналіз і синтез; індукція і дедукція; порівняння; аналогія; абстрагування; узагальнення; та сучасні: моделювання; системний; формалізації; ідеалізації; аксіоматико-дедуктивний);

3. Конкретно-наукові методи (групи конкретно-наукових та спеціальних [5, с. 83] або внутрішньо- та міждисциплінарних [6, с. 40–64]).

Розглядаючи першу групу методів, слід наголосити на необхідності зв'язку будь-якої конкретної науки із філософією. Для криміналістики важливе значення мають зв'язки з діалектичною логікою, і, першочергово, з такою концептуальною категорією філософії, як відображення. Важливими для криміналістики є положення діалектики про здатність матерії до відображення, про

взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ. Під час розслідування злочинів можливий аналіз самих різноманітних форм відображення: починаючи від найпростіших, пов'язаних із контактною взаємодією двох об'єктів, і до психофізіологічних, коли факти і обставини фіксуються у свідомості людей.

Визнаючи теоретико-формуюче значення філософських методів, при вирішенні поставлених завдань криміналістичного забезпечення розслідування злочинів важливе значення відіграють конкретні методи наукового пізнання, які можна поділити на загальні (загальнонаукові) та спеціальні.

До загальнонаукових методів можна віднести логічні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія, моделювання), інші методи наукового пізнання (порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, спостереження, статистичний, соціологічний, порівняння, прогнозування).

Слушним є зауваження А. Ф. Волобуєва, що при описі криміналістичних методів пізнання у літературі допускається суттєвий недолік, який полягає у змішуванні методів наукового і практичного пізнання. Обидва види пізнавальної діяльності ґрунтуються на використанні одних і тих самих філософських, загальнонаукових та окремонаукових методів. У той самий час використовуються й методи, обумовлені характером завдань, що вирішуються суб'єктом пізнання. Тобто, потрібно розрізняти методи пізнання, які застосовуються криміналістом-науковцем та криміналістом-слідчим [7, с. 28].

Співвідношення вказаних понять, на нашу думку, розкривається зауваженням, що теоретичне пізнання і пізнання під час розслідування злочинів відрізняються за своїм предметом і методом. Предмет теоретичного пізнання безмежний, його складають нові явища та закономірності. Предмет пізнання під час розслідування конкретного злочину обмежений дослідженням власне злочинної події та її відображенням у навколишньому середовищі, обмежений нормами законодавства, він пов'язаний не з новими, а вже із пізнаними сутностями і виражається у таких поняттях як подія злочину, вина та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Щодо спеціальних методів, В. Ю. Шепітько зауважує, що у теорії криміналістики сьогодні залишаються невпорядкованими належним чином спеціальні методи, відсутня їх чітка класифікація, не проведено їх систематизацію [8, с. 31]. Так, до спеціальних методів можна віднести методи, які належать до системи професійної підготовки слідчого, експерта та інших компетентних суб'єктів (криміналістична діагностика, ідентифікація та встановлення групової

належності, криміналістичні версії та прогнозування; методи, які використовуються при застосуванні криміналістичної техніки (фотозйомка, звуко- і відеозапис); методи, які використовуються при збиранні слідів-відображень (трасологія); методи криміналістичного дослідження документів; методи криміналістичного дослідження зброї та боєприпасів; методи використання ознак зовнішності людини [9, с. 55].

Отже, методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів ґрунтуються на загальних положеннях методології наукового дослідження, враховують спеціальні прийоми реалізації методів наукового дослідження, які пристосовані для цілей науки криміналістики і покликані вирішити завдання криміналістичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Шейко В.М., Кушнаренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ: Знання, 2008. 310 с.
2. Кузьмічов В.С., Чорноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. Київ: Нічлава, 2005. 446 с.
3. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. Саратов: Сарат. ун-т, 1986. 398 с.
4. Лукашевич В.Г., Солов'євич І.В. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. К., 1996. № 2. С.24–28.
5. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
6. Конверський А.Є., Лубський В.І., Горбаченко Т.Г., Бугров В.А., Кондратьєва І.В., Руденко О.В., Юштин К.Е. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 40–64.
7. Шепітько В.Ю. Методологія криміналістики : наукові підходи і філософські начала. Шепитько В.Ю. Вибрані твори. Харків, 2010. С. 30–32.
8. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 128 с.

Чуприна Олена Віталіївна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ПРАЦІВНИКАМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Для розбудови демократичної держави важливе значення має фахова підготовка майбутніх спеціалістів у галузі правознавства та правоохоронної діяльності. Саме від тих фахових знань, які вони отримають у процесі навчання, залежить розвиток та вкорінення демократії в суспільстві.

Судова медицина, як галузь медичних знань, покликана надати дійову допомогу представникам правоохоронних органів у розкритті злочинів, вчинених проти честі та гідності особи. Тож цілком обґрунтовано, що всі співробітники поліції, які здійснюють досудове слідство, повинні мати базові знання із судової медицини.

Сьогодні викладання судової медицини на юридичних факультетах потребує методичного забезпечення, котре б відповідало новій педагогічній технології та надало б інтегративності навчальному процесу. Під час вивчення даної дисципліни слід приділяти увагу не лише різнобічності отриманих знань, а і їх глибині. Як свідчить експертна практика, у сфері правознавства доцільним є висвітлення хоча б основних розділів тих наук, які необхідні для проведення та оцінки результатів судово-медичних експертиз [2, с. 8].

Згідно діючого законодавства України співробітники поліції зобов'язані виїжджати на кожен випадок смерті, тому знання їх основних положень судової медицини мають бути достатньо ґрунтовними. Справжнє розуміння і освоєння цього предмета поліцейським із можливим використанням надалі отриманих знань просто неможливе без хоча б елементарних понять про будову та функції людського організму, основ патології людини, принципів діагностики захворювань і методів їх лікування, оскільки в такому випадку подальше викладання основних положень курсу судової медицини просто втрачає здоровий глузд [1, с. 46].

Однак, на вивчення питань судової медицини у частині дисципліни «Судова медицина та психіатрія» для курсантів НАВС денної форми навчання відводиться всього 46 годин, з яких лекційних – 2, практичних та семінарських – 12, решта – самостійна

робота, а підсумковим контролем є залік. Для студентів заочної форми навчання взагалі відводиться 6 годин практичних та семінарських занять та залік.

Не краще виглядає картина і в комерційних, і на юридичних факультетах інших ЗВО – вивчення судової медицини зводиться, головним чином, до лекційного курсу з практичним заняттям у вигляді «походу» до моргу для ознайомлення з розтином трупа та відвідування відділу експертиз потерпілих, обвинувачених та інших осіб із метою отримання елементарних знань щодо експертизи живих осіб та встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [3, с. 60].

Поява сучасних підручників для юристів із судової медицини значно полегшує викладання, але роз'яснення ряду питань, що виникають у ході самостійної роботи курсантів, можливе головним чином під час проведення аудиторних занять. З огляду на це, майбутнім правознавцям вкрай необхідні хоча б найпростіші знання з патоморфології, особливостей перебігу травм та гострої патології, які потрібно надавати використовуючи перш за все демонстраційний матеріал у вигляді схем, таблиць та слайдів. Тому, успішність викладання багато в чому залежить від наявності засобів технічного навчання, тобто фонду мультимедійних навчальних підручників та посібників, а значить і рівня наочності та якості сприйняття матеріалу.

Крім того, було б доцільним здійснення складання договорів про науково-практичне співробітництво між кафедрами, де викладається судова медицина, різних вищих юридичних навчальних закладів та бюро судово-медичних експертиз в організації та удосконаленні навчального процесу, спільній розробці та впровадженні заходів, які спрямовані на поліпшення рівня навчання курсантів. Не менш корисним було б і залучення до проведення практичних занять працівників обласних та міських бюро судово-медичних експертиз.

Збільшення кількості годин, необхідних для викладання судової медицини, можна досягти перерозподілом їх між судовою медициною та психіатрією. На кожну з цих дисциплін відводиться рівна кількість годин, але як показує практика, частота призначення судово-слідчими органами судово-медичної експертизи, різноманітність та кількість запитань, що ставляться перед медичним експертом, є значно більшими, ніж при призначенні судово-психіатричної експертизи. Тому, цілком доцільним було б збільшення навчальних годин з судової медицини за рахунок зменшення кількості годин із судової психіатрії [3, с. 60].

Крім того, практика інших вищих юридичних закладів показує, що підсумковий контроль з дисципліни «Судова медицина» необхідно проводити у формі екзамену.

Список використаних джерел

1. Волков В., Дешко Л. Медичне право – реальність сьогодення. Інформаційний правовий простір. 2007. № 18. С. 45–48.

2. Волков В., Дешко Л. На захист медичного права. Юридичний Вісник України. 2006. № 8. С. 8.

3. Зозуля В.М. Проблемні питання викладання судової медицини студентам-правознавцям. Буковинський медичний вісник. 2013. № 3 (67), Ч. 1. Т. 17. С. 59–61.

Шарай Людмила Григорівна,
заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства велика кількість теоретичних і прикладних наукових робіт присвячується загальним проблемам судової експертизи і судово-експертної діяльності та її окремим аспектам.

Ідеї щодо формування нової галузі наукового знання, предметом якого був би інститут експертизи почали дискутуватись серед вчених і практиків ще в середині 50-х років. Зокрема, А. І. Вінберг обґрунтував ідею про існування в криміналістиці загальної теорії криміналістичної експертизи [1, с. 83], яку підтримав О. Р. Шляхов [2, с. 12–13]. Але, на той час, загальна теорія криміналістичної експертизи декларувалась достатньо формально й не давала нічого нового ані для теорії, ані для практики боротьби зі злочинністю, більшість вчених-криміналістів того часу вважала, що самостійне організаційне оформлення установ судової експертизи, велика науково-дослідна робота з удосконалення методів експертних досліджень ще не дають приводів для висновків, що виникла нова наука – криміналістична експертиза [3, с. 14]. Як бачимо, перша спроба втілення ідеї про окрему науку, присвячену проблемам судової експертизи, була не затребуваною експертною практикою, а тому безрезультатною.

В подальшому А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська обґрунтували необхідність формування судової експертології як науки про закони і

методологію формування і розвитку судових експертиз, закономірності дослідження їх об'єктів на основі спеціальних знань, запозичених із базових (материнських) наук і трансформованих через порівняльне судове експертознавство в систему наукових прийомів, методів, засобів і методик вирішення завдань судових експертиз, що проводяться в межах правової регламентації і в тих організаційних формах, які забезпечують доказове у справі значення висновків судових експертиз в кримінальному і цивільному судочинстві [4, с. 49]. Але, дана концепція також була сприйнята науковцями і практиками неоднозначно. Судову експертологію вважали частиною криміналістики [5], в структурі якої слід було б врахувати існуючі предметні науки [6].

Становлення і розвиток теоретичних основ судової експертизи що відбулося наприкінці 80-х – початку 90-х років XX століття, призвело до створення нової міждисциплінарної теорії – загальної теорії судової експертизи. Ця теорія є системою світоглядних і гносеологічних принципів, як самої теорії, так і її об'єкта – експертної діяльності, окремих теоретичних складових у цій галузі наукового пізнання, методів розвитку теорії й проведення експертних досліджень, процесів і відносин, тобто комплексне наукове відображення судово-експертної діяльності [7]. За цей період був накопичений великий емпіричний матеріал з окремих вдів експертиз, розроблені методологічні, правові й організаційні основи для окремих видів експертиз, визначені загальні і окремі риси і ознаки, які притаманні різним видам експертиз.

Наразі інститут судової експертизи як самостійної галузі знань продовжує формування та становлення. Дослідженнями зарубіжних та вітчизняних вчених-криміналістів Т. В. Авер'янової, Л. Ю. Ароцкера, В. Д. Арсеньєва, Р. С. Бєлкіна, С. Ф. Бичкової, А. І. Вінберга, Т. С. Волчецької, В. Г. Гончаренка, А. В. Дулова, О. О. Ейсмана, Н. І. Клименко, Ю. Г. Корухова, В. К. Лисиченка, Н. Т. Малаховської, В. С. Мітричева, О. Р. Россинської, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, М. О. Селіванова, З. М. Соколовського, І. Я. Фридмана, О. Р. Шляхова та інших було закладено основи формування окремої науки – загальної теорії судової експертизи, або судової експертології. Однак на сучасному етапі розвитку науки тривають дискусії щодо предмета та системи судової експертології, її місця у системі наук.

Список використаних джерел

1. Винберг А. И. О сущности криминалистической техники и криминалистической экспертизы //Сов. государство и право, 1955. − № 8. − С. 82–88.

2. Шляхов А. Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы, Алма-Ата, 1959.

3. Митричев С. П. Криминалистика и криминалистическая экспертиза. — Соц. законность, 1966, № 5.

4. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология − новая отрасль науки. − Соц. законность, 1973. − № 11.

5. 8 Эйсман А. А. Экспертология в системе научного знания //Экспертные задачи и пути их решения в свете НТР. − М., 1980.

6. Россинская Е. Р. О доказательственном значении результатов комплексного исследования вещественных доказательств // Проблемы уголовного процесса и криминалистики. Сб. материалов III межвузовской научно-практической конференции. – М., 1982.

7. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М.: Норма, 2006. – 480 с.

Шведова Олена Вікторівна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Ярошенко Юлія Вікторівна,
курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК ЗА ДОПОМОГОЮ ЦІАКРИНУ

Метод ціанакрилових з'єднань був розроблений американськими вченими ще на початку 80-х років XX століття, а зараз розповсюджений в практиці роботи поліцій багатьох країн. Розроблено методики виявлення та фіксації невидимих потожирових слідів рук на папері (білому та кольоровому, глянцевому та копіювальному), склі, поліетилені, металах, деревині і тканинах за допомогою клейових композицій серії «Ціакрин», виготовлених на основі ціанакрилових ефірів. Клей «Ціакрин ЕО» являє собою етиловий ефір ціакрину з низькою температурою кипіння. Цей клей використовують у медицині для склеювання тканин тіла людини і в деяких галузях техніки [1].

Ціаноакрил – прозора, безбарвна рідина, з в'язкістю, близькою до в'язкості води. Робочий інтервал температур ціакрина від +60 до +80 ºС. Для полімеризації ціакрину не потрібні спеціальні

прискорювачі чи затверджувачі. Навіть у звичайних умовах отвердіння ціакрина відбувається з великою швидкістю – через 5–10 хвилин клей перетворюється в міцну плівку [2].

Механізм виявлення слідів ґрунтується на тому, що за рахунок підвищеної вологості потожирової речовини в порівнянні з поверхнею об'єкта-слідоносія відбувається переважна полімеризація клею вздовж папілярних ліній сліду. При цьому на лініях утворюється білий наліт із поліціанакрилатів, який добре видимий неозброєним оком. Каталізатором полімеризації є ультрафіолетові промені, волога, лужне середовище. Експериментально доведена можливість виявлення за допомогою ціанакрилових ефірів старих слідів (сліди шестимісячної давності). Встановлено також, що виявлені таким чином сліди мають властивість люмінесціювати в ультрафіолетових променях і при опроміненні лазером.

Для виявлення потожирових слідів предмет поміщають у вологу герметичну камеру (банку з кришкою, поліетиленовий мішок тощо). Поряд з предметом наноситься декілька крапель клею «Ціакрин ЕО». Через 24 години проходить повне виявлення слідів. Для прискорення полімеризації (в деяких випадках до 10–30 хвилин) клей потрібно наносити на шматочки бавовняної тканини, зволоженої 0,5 % розчином ОН, або підвищити температуру в камері до 70°С (досягається збільшення інтенсивності пароутворення ефіру) [3].

Якісних результатів можна досягти, зволожуючи середовище в камері, в якій проводиться виявлення слідів рук, після переведення ціакрину в парову фазу. Прискорити цю реакцію можна підвищенням температури, яке сприяє випаровуванню вологи. Вводити вологу на початковій стадії процесу не рекомендується , бо тоді ціакрин полімеризується до переходу в парову фазу, що призводить до знищення слідів. Час, протягом якого відбувається виявлення сліду, коливається від декількох хвилин до декількох діб.

Клей, яким користуються криміналісти Канади і США, виготовлений на основі метилового ефіру ціакрину. В Україні Львівським ВАТ «Реактив» виготовляється клей «Ціакрин ЕО», що являє собою етиловий ефір ціакрину, який має більш низьку температуру кипіння.

Клей фасують у спеціальні поліетиленові пляшечки, ретельно закриті для запобігання його висиханню, бо поліетилен – одна з речовин, з якою ціаноакрилати не вступають у хімічну реакцію.

Існують три способи використання ціаноакрилату.

У першому використовується тільки ціанакрилат. Біля трьох грамів супер клею наноситься на алюмінієву тарілочку чи просто

шматочок фольги, що поміщаються в замкнутий контейнер разом з речовими доказами. Цей метод вимагає найбільших витрат часу (кілька годин і навіть днів).

Другий спосіб прискорення процесу виявлення слідів – використання різних нагрівальних приладів: електроплитки, освітлювальної лампи, мармита чи старої шафи для окурювання йодом. Найбільш зручний і безпечний прилад – мармит, тобто електрична плитка з контрольованою невисокою температурою.

Третій спосіб застосування ціаноакрилатів пов'язаний з хімічним прискоренням процесу окурювання. Для забезпечення самозаймання з виділенням необхідного тепла готують плоскі «серветки» з 100% бавовняної вати, просоченої розчином їдкого натру. Частина такої висушеної «серветки» кладеться в імпровізовану кювету з алюмінієвої фольги, що поміщають в контейнер. При нанесенні на серветку рідкого ціаноакрилата відразу ж починається окурювання [4].

Найбільша ефективність виявлення слідів рук при окурюванні ціаноакрилатами досягається в спеціальних вакуумних камерах.

Окурювання у вакуумі дозволяє уникнути «затягування», характерного для обробки в звичайному контейнері для окурювання. Речові докази не будуть мати на поверхні білого шару засохлого клею, і лише сліди рук з'являться в білястих штрихах. Виявлені сліди здатні люмінесціювати в УФП і при опроміненні світлом лазера, якщо їх додатково обробити флуоресцентними барвниками (особливо на непористих поверхнях). Сліди в цьому випадку є більш контрастними. В середину вакуумної камери з речовими доказами наноситься невелика смужка ціаноакрилового гелю чи 5–10 крапель рідкого клею. Повітря з камери відкачується і проводиться обробка предметів у вакуумі від 20-ти хвилин до декількох годин [6].

Експертами ДНДЕКЦ МВС України розроблено рекомендації по окурюванню ціакрином малих предметів, невеликих приміщень (салону автомобіля, кабінету тощо).

Крім того, встановлено, що найкращі результати досягаються в умовах, коли після 5–10 хвилинного випару «Ціакрина ЕО» у замкнутий об'єм помістити ємність, в якій буде не більше 200 мл води, температурою 40–60º С. При окурюванні невеликих приміщень час проявлення слідів залежить від температури і руху пари ціаноакрилату. Для досягнення найкращих результатів при окурюванні великих просторів можна використовувати портативний фен для прискорення руху пари [5].

Виявлені сліди обробляють дактилоскопічними порошками і копіюють на слідокопіювальну плівку. Для поліпшення якості

виявлених клеєм «Ціакрин ЕО» слідів, їх можна обробляти додатковими розчинами (наприклад, родаміном у метиловому спирті, нінгідрином тощо). Проте, через інтенсивну полімеризацію мономера будь-яка додаткова обробка сліду ефективна тільки протягом 40–60 хвилин після його проявлення.

Список використаних джерел

1. Быстрыкин А. И. Знаки руки: дактилоскопия: учеб. метод. пособие. Орел, 2004. 360 с.

2. Дубовий О.П. Криміналістичне дослідження слідів рук: наук.-практ. посіб. [За ред. Я. Ю. Кондратьева] 2000. 152 с.

3. Дергай Г.Б. Современные возможности судебных экспертиз и тактика получения образцов для сравнительного исследования. Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. 102 с.

4. Моисеева Т.Ф. Выявление отпечатков пальцев с помощью клеев на основе цианакриловых эфиров. Экспертная техника. 1988. 205 с.

5. Грановский Г.Л., Моисеева Т.Ф., Ярослав Ю.Ю., Гаглошвили А.У. Современные методы обнаружения и фиксации следов рук. Экспертная техника. 1989. Вып.110. 34с.

6. Шведова О.В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посіб. Київ, 2010. 208 с.

Шевчук Віктор Михайлович,
професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

КОМПЛЕКСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Насьогодні однієї з визначальних тенденцій сучасного розвитку криміналістики та практики протидії злочинності є комплексна реалізація слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, забезпечувальних організаційно-технічних та інших заходів з метою вирішення в певній слідчій ситуації окремих тактичних завдань, розв’язання яких в інший спосіб є неефективним або взагалі неможливим. Усе більшою мірою виявляється тенденція в розвитку криміналістичної тактики до розробки комплексів слідчих та оперативних дій для досягнення цілей і вирішення тактичних завдань,

що виникають у процесі розслідування кримінальних проваджень. Прийшов час перейти від розрізнених методичних рекомендацій щодо тактичної доцільності проведення окремих слідчих дій до відповідного комплексного підходу, встановлення певних залежностей із проміжним (тактичним) завданням розслідування. При цьому слід враховувати, що тактико-криміналістичні комплекси при розслідуванні злочинів (прийоми, комбінації, операції) являють собою певні інструменти збирання і перевірки доказів.

На наш погляд, заслуговують на увагу дослідження цієї проблеми В. Ю. Шепітька [3], який до засобів криміналістичної тактики відносить: а) тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети; б) тактична рекомендація – науково обґрунтована та перевірена практикою порада щодо обрання і застосування засобів, прийомів та форм поведінки; в) системи (підсистема) тактичних прийомів – упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації (іноді систему тактичних прийомів іменують тактичною комбінацією); г) тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії, що охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації; д) система слідчих або інших дій (тактична операція), спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації.

Розглядаючи тактичний прийом як один із найважливіших засобів криміналістичної тактики, В. І. Комісаров відмічає, що тактичний прийом, як продукт пошуків слідчої тактики являє собою рекомендацію, пораду до вчинення тих чи інших дій, до того чи іншого образу мислення з урахуванням ситуації розслідування злочинів. У цьому тактичному засобі закладена оптимальна лінія поведінки, яка допомагає концентрації розумової діяльності слідчого в необхідних напрямах [2, с. 59, 60]. У свою чергу Р. С. Бєлкін вказує, що тактичний прийом – це найбільш раціональний та ефективний спосіб дії або найбільш доцільну в даних умовах лінію поведінки особи, що здійснює процесуальну дію [1, с. 143]. На нашу думку, тактичний прийом необхідно розглядати як спосіб дії, оскільки саме в цьому виявляється його сутність. В. Ю. Шепітько визначає тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети заснований на психологічному механізмі його реалізації і найбільш раціональний і ефективний у певних ситуаціях [3, с. 37].

У процесі анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС та СБУ нами було з'ясовано: які засоби криміналістичної

тактики найчастіше застосовуються у практичній діяльності? Результати наступні: тактичний прийом – 86 %; тактична рекомендація – 61,4 %; системи (підсистема) тактичних прийомів (тактична комбінація) – 64%; тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії – 93,4 %; д) система слідчих або інших дій (тактична операція) – 56,6 %. Отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що практичні працівники серед засобів криміналістичної тактики найчастіше застосовують тактику слідчої (судової) дії.

У цьому відношенні певний науковий інтерес являє собою точка зору науковців (В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель), які акцентують увагу на тому, що певним фундаментом, «часткою», на якому ґрунтується криміналістична тактика є тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії, що охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації. Тому важливим є виокремлення і дослідження такого тактичного засобу, як тактика слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), судової дії, оперативно-розшукового, забезпечувального заходу, які можуть застосовувати як одиничні, так і в комплексі, спрямовані на оптимізацію та раціоналізацію кримінального провадження.

Варто зазначити, що у спеціальній літературі неодноразово зверталася увага на те, що одиничні слідчі дії та окремі тактичні прийоми неефективні у всіх випадках. Вони досягають мети, як правило, лише тоді, коли реалізуються у сукупності з іншими слідчими діями та іншими заходами, а також у комбінації з іншими тактичними прийомами. Виходячи з цього, сама постановка проблеми про комплексне використання засобів криміналістичної тактики є правильною і своєчасною. Такі висновки підтверджуються результатами проведеного нами анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС та СБУ, щодо їхньої думки про те, яким чином необхідно здійснювати слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові, організаційно-технічні й інші заходи, зокрема, 68,85 % респондентів вказали на комплексний характер їх реалізації, 28,28 % зазначили, що вони проводяться ізольовано, 2,85 % – інше. Тому в сучасних умовах оновлення кримінального процесуального законодавства, реформування кримінальної юстиції дослідження проблем комплексного використання тактичних засобів являється актуальним і зумовленим потребами судово-слідчої практики.

У системі засобів криміналістичної тактики особливої значущості набувають тактичні операції. Тактична операція поряд з тактичною комбінацією є різновидами тактико-криміналістичних

комплексів. Вони є відносно новими, специфічними діяльністними категоріями, що розкривають функціональну сторону комплексних засобів криміналістичної тактики, які застосовуються слідчим (прокурором, суддею) у процесі кримінального провадження. Тактична комбінація і тактична операція – динамічні категорії, сутністю яких є система процесуальних і непроцесуальних дій (заходів), взаємодія та вплив. Незважаючи на чисто зовнішню схожість, вони є самостійними тактичними засобами. З метою уніфікації понять термін «тактична операція» доцільно застосовувати тоді, коли йдеться про систему слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів (у судовому проваджені – про систему судових дій, організаційно-технічних, забезпечувальних та інших заходів), а термін «тактична комбінація» – лише відносно системи тактичних прийомів у рамках проведення окремої слідчої (судової) дії. При цьому тактичну операцію слід розглядати і як самостійну категорію криміналістики, і як особливий різновид тактико-криміналістичних комплексів розслідування злочинів та судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Останнім часом у криміналістичних дослідженнях особливої актуальності та значимості набувають проблеми, які пов'язані із типізацією тактичних операцій щодо окремих видів (чи категорій) злочинів. Серед обставин, що пояснюють зазначену тенденцію можна назвати такі. По-перше, окремі криміналістичні методики як типізовані моделі мають включати в себе систему рекомендацій лише типізованого характеру, в тому числі й типові тактичні операції, які розробляються у відповідності до певного різновиду методик, є їх невід'ємною складовою, максимально «прив'язані» до типових слідчих ситуацій і виходять з конкретних тактичних завдань, що стоять перед слідчим. По-друге, неможливо розробити усі без залишку тактичні операції до певного виду (категорії) злочинів, а тому може йтися лише про типові, тобто такі, що найбільш часто зустрічаються, виявляють загальне в окремому, індивідуальному, є прообразами, прототипами певного виду (класу) дій, речей, предметів. По-третє, типові тактичні операції є найбільш придатною формою адаптації наукових розробок до їх практичної реалізації в ході розслідування конкретного злочинного діяння. Саме типові тактичні операції являють собою доцільні програми дій слідчого, вони виконують важливу методичну функцію і дозволяють обирати правильний напрямок у розслідуванні. Тому сучасний стан розвитку криміналістичної науки дозволяє ставити питання про необхідність

розробки та застосування типових тактичних операцій, як ефективних засобів вирішення тактичних завдань кримінального провадження.

Таким чином, у сучасних умовах реформування кримінального процесуального законодавства передбачає запровадження ефективної системи протидії кримінальним правопорушенням, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової діяльності, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки, розширенні можливостей їх використання у практиці боротьби зі злочинністю. Серед таких засобів особливої уваги набувають різноманітні тактико-криміналістичні комплекси. Саме вони виступають ефективним засобом реалізації методів досудового розслідування й судового провадження, вирішення окремих тактичних завдань і створення відповідних умов для оптимізації діяльності слідчого, прокурора, суду. Усе це свідчить про важливість і своєчасність теоретичного обґрунтування й широкого впровадження комплексних тактичних засобів у практичну діяльність щодо розслідування злочинів і судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р. С. Белкин. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с.

2. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики: монография / В. И. Комиссаров. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 156 с.

3. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432с.

Шевчук Оксана Юріївна,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Будь-яка діяльність, а тим паче правоохоронна, яка безпосередньо стикається з правами та свободами людей, повинна ґрунтуватися на певних основах, засадах, правилах – принципах, для

недопущення несправедливості, свавілля, беззаконня і т.д. Тому знання і правильне реалізування певних канонів дає можливість продуктивно попереджувати, виявляти, припиняти та розслідувати злочини будь-якої тяжкості.

Від правильного, істинного та теоретичного розуміння принципів безпосередньо залежить і їх втілення в життя. Принципи – це вихідні, керівні ідеї про найбільш істотні закономірності, що мають основне значення, це основні правила з яких не має виключень [1, с. 941]. З цього приводу В. Даль зазначає, що принцип – це науковий чи моральний початок (основа), правило, від якого не відступають [2, с. 431].

На сучасному етапі розвитку науки досить актуальним є питання визначення принципів криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. Сам термін «криміналістичне забезпечення» не новий, його досліджувало багато вчених серед яких: В. І. Галаган, В. Г. Лісогор, Ж. В. Удовенко, О. І. Чучукало та ін. Загалом, криміналістичне забезпечення розглядається як комплексна проблема, спрямована на підвищення результативності протидії злочинів, якісну підготовку кадрового потенціалу, оптимізацію належного забезпечення розслідування та озброєння практики дієвими криміналістичними рекомендаціями.

З метою підвищення ефективності розслідування злочинів, варто визначити принципи криміналістичної, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності, яка спрямована на розкриття злочинів. К. В. Антонов, зазначає, що під час формулювання принципів криміналістичного забезпечення, вони мають бути побудовані як керівні засади (ідеї) щодо завдань, засобів та способів криміналістичного забезпечення, як основа структурної побудови самої діяльності, кореляційних зв'язків складових системи та компетенції уповноважених органів та криміналістичного забезпечення й функціонування відповідного апарату. Вони тісно пов'язані й утворюють стійку цілісну систему, що характеризується взаємодією та взаємозв'язком, єдністю мети й завдань криміналістичного забезпечення [3, с. 77].

Існують різні позиції щодо формулювання принципів криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, проте вони мають досить загальний характер.

Так, К. В. Антонов, у свою чергу, виділив: принцип законності (як принцип, умова здійснення криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень); принцип достатньої різноманітності чи криміналістичної достатності (як структурний

принцип, виходячи з підходу щодо побудови системи криміналістичного забезпечення, до неї мають належати такі види діяльності, які зможуть найкраще задовольнити потреби суспільства щодо ефективності її діяльності без зайвого їх дублювання й за відсутності тих, що не мають достатнього впливу на результат); принцип необхідної єдності або цілісності системи криміналістичного забезпечення (як принцип діяльності, який передбачає, що лише за одночасної роботи складових системи криміналістичного забезпечення може бути досягнуто бажаного результату в найліпший спосіб); принцип конкретності (як змістовний принцип, згідно з яким усі складові системи криміналістичного забезпечення – самостійні види людської діяльності, що не суперечать один одному) [3, с. 79].

Загалом, дослідження запропонованих принципів надає підстави стверджувати, що більшою мірою вони стосуються формулювання засад організації розслідування злочинів, загальних вимог до дій слідчого при розслідуванні будь-якого виду злочину [4, с. 175]. Окремі з них взагалі навряд чи можна віднести до принципів, оскільки вони відображають елементи структури криміналістичної методики, наприклад, деякі вчені визначають такі принципи як: залучення спеціальних знань, використання допомоги громадськості, технічних засобів, прийомів і методів при розслідуванні, безперервність версіювання, планування тощо.

Проаналізувавши ряд наукових позицій можна виділити такі принципи криміналістичного розслідування злочинів як: законності: недоторканості особи, її житла, охорони особистого життя; взаємодії учасників розслідування; професійності; індивідуального підходу; удосконалення розробок наукових рекомендацій.

Щодо принципу законності, це є необхідна умова дії будь-якого інституту права, сутність якого полягає у точному і неухильному виконанні законів усіма, кому ці закони адресовані.

Також досить важливим принципом є принцип недоторканості особи та її житла, хоча це і є загальним принципом кримінального процесу, ми вважаємо необхідним продублювати його все ж таки в принципи криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.

Окрім цього, так як криміналістичне забезпечення має широкий спектр застосування, обов’язково притримуватися принципу взаємодії учасників розслідування злочинів. Адже саме за допомогою цього принципу можна досягнути криміналістичної достатності розгляду кримінального провадження.

Принцип професійності, в свою чергу, полягає в тому, що провадження процесуальних дій передбачає наявність у осіб, що

здійснюють кримінальне судочинство, належного рівня професійних знань, достатнього для вирішення поставлених перед ними завдань.

Принцип індивідуального підходу в розслідуванні кримінальних проваджень визначає, що індивідуальність планування розслідування є вираженням неповторної специфічності кожного кримінального провадження. Кримінальне забезпечення також має будуватися з урахуванням особливостей кожного окремого випадку.

Важливим є принцип удосконалення розробок наукових рекомендацій, оскільки вагомим напрямом криміналістичного забезпечення є саме розробка криміналістичних рекомендацій – науково обґрунтованих порад, основаних на аналізі норм чинного кримінального процесуального законодавства України та узагальненні передового досвіду практичної діяльності з розслідування кримінальних проваджень [4, с. 180].

Резюмуючи викладене вище зазначимо, що існує досить багато праць, стосовно того, якими принципами слід керуватися при криміналістичному забезпеченні розслідування злочинів, і насправді в цьому питанні немає єдиного розуміння. Відтак, на нашу думку, до критеріїв визначення принципів слід віднести вимоги щодо повноти, несуперечності та взаємної незалежності. Загалом, принципами є основоположні керівні ідеї, що мають фундаментальне значення для криміналістичного забезпечення та загально визначені правила діяльності спрямованої на ефективне розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т.В. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

2. Даль В. Толковий словар в четырьох томах. М.: Русский язык, 1990. 580 с.

3. Анотонов К. В. Принципи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Вісник Академії митної служби України. Сер. Право. 2013. № 1. С. 75–80.

4. Журавель В. А.Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1(64). С. 173–183.

Шрамко Олександр Михайлович,
директор Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ефективне запобігання та протидія корупції є однією з найважливіших проблем, яку намагається вирішити сучасна українська влада.

На думку А. Яфонкіна, причинами виникнення і поширення корупції в Україні є комплекс негативних соціальних, правових та морально-психологічних факторів, серед яких: несприятливий режим підприємницької діяльності, вибірковість у наданні чиновниками економічних пільг для певних категорій підприємств, недосконаліть адміністративних процедур, наявність у органів державної влади та осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, дискреційних повноважень, низький рівень оплати праці, недосконаліть антикорупційного законодавства [5, с. 351].

У свою чергу, І.В. Гора зазначає, що до типових порушень, які допускають службові особи, можна віднести: необґрунтоване прискорення виконання службової дії; порушення діючого порядку надходження й проходження документів; недотримання черговості вирішення питання; порушення відповідних правил оформлення документів; порушення порядку підготовки матеріалів до розгляду; спрощення порядку вирішення питання; недотримання діючих вимог щодо повноти наданих матеріалів, необхідних для прийняття рішення [1, с. 47].

Офіційна статистика засвідчує, що результати діяльності правоохоронних органів залишаються низькими та неефективними, що пояснюється широким спектром різних причин.

На виконання стратегії боротьби із корупцією в Україні були створені нові спеціалізовані антикорупційні правоохоронні органи: Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), а також Національне Агентство із запобігання корупції (НАЗК) – орган, який визначає антикорупційну політику в державі, зроблено перші кроки у створенні спеціалізованого антикорупційного суду України. Проте, офіційна статистика засвідчує, що результати їх діяльності залишаються низькими та неефективними, що пояснюється широким спектром різних причин.

На погляд автора, причинами низької ефективності розслідування корупційних злочинів є: недостатній професійний рівень суб'єктів розслідування, невміння, у межах чинного законодавства, виявляти та документувати правопорушення цієї категорії, а також використовувати спеціальні знання, зокрема можливості судової експертизи, як форми використання таких знань.

Поняття спеціальних знань, їх види та форми у кримінальному судочинстві досліджувалися у наукових працях багатьох вчених. Проведені дослідження є вагомим внеском у розвиток теоретичних засад використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Водночас, питання щодо застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів пов'язаних із корупцією, досліджені недостатньо повно.

Аналіз статистичних даних щодо кримінальної корупції показує, що за період з 2013 по 2017 роки зареєстровано 13634 таких кримінальних проваджень, за цей же період досудове розслідування закінчено у 9340 провадженнях, що складає 68,5%. У ході розслідування кримінальних проваджень оголошено підозру 9861 особам, з них засуджено лише 4526, що складає 45,8%. Відносно 853 осіб провадження закрито, 175 осіб виправдано [4].

Такі результати свідчать про необхідність проведення наукових досліджень щодо удосконалення методик розслідування, розроблення нових способів, методів та технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення слідів корупційних діянь, тактичних прийомів використання спеціальних технічних засобів, удосконалення та розроблення нових методик судових експертиз.

Отже, велике доказове значення в процесі досудового розслідування корупційних злочинів, поряд із залученням спеціалістів, допитом експертів в суді, надання ними консультацій, має судова експертиза, як одна з основних форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

При розслідуванні корупційних злочинів найчастіше проводять криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, комп'ютерно-технічні, фоноскопічні, відео-фоноскопічні, різноманітні товарознавчі, будівельно-технічні та оціночно-будівельні експертизи, експертизи вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, оціночно-земельні, судово-бухгалтерські, біологічні та інші експертизи.

До вирішуваних ними завдань можна віднести: встановлення виконавця рукописного тексту та підписів у документі на паперових носіях; належність слідів рук конкретним особам, що залишені на

предметах неправомірної вигоди (грошах, інших матеріальних об'єктах); тотожність зразків речовини, якою помічено предмет незаконної вигоди з речовиною наданою для нанесення такої мітки; тотожність зразків голосу людини з голосом на фонограмі; ринкової вартості дорожніх транспортних засобів, плавзасобів, суден, літальних апаратів, матеріальних цінностей, коштовностей, іншого майна; вартості будівель, будівельних робіт; відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок, їх оцінка; документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товаро-матеріальних цінностей і грошових коштів; документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках та інші.

Враховуючи, що висновок експерта є джерелом доказів, він повинен відповідати певним критеріям, а саме належності, допустимості та достовірності.

У зв'язку з цим, належність та допустимість висновку експерта залежить від законності здобуття відомостей та речових доказів в процесі проведення слідчих (розшукових) дій, які направляються експерту на дослідження [3, с. 101].

Головною необхідною умовою допустимості висновку експерта є дотримання процесуальної форми проведення експертизи та складання висновку, яка передбачає: дотримання вимог кримінального процесуального закону, належне процесуальне оформлення призначення та оформлення результатів експертизи [2].

Таким чином, доцільно зробити наступні висновки:

по-перше, судова експертиза є найбільш вагомою та кваліфікованою формою використання спеціальних знань у процесі доказування обставин корупційного злочину;

по-друге, використання спеціальних знань у формі призначення судових експертиз є одним із шляхів боротьби з корупцією;

по-третє, належність та допустимість висновку експерта залежить від законності здобуття відомостей та речових доказів в процесі проведення слідчих (розшукових) дій, які направляються експерту на дослідження.

Список використаних джерел

1. Гора І.В. Експертне забезпечення досудового розслідування корупційних злочинів / І.В. Гора// Вісник Академії адвокатури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http : //e-pub.aau.edu.ua/index.php/visnyk/article/download/905/855.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. Вид – Режим доступу : http: // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Пілюков Ю.О. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні / Ю.О. Пілюков // Актуальні проблеми правознавства. – 2018. – № 3. – С. 99–102.

4. Сайт Міністерства внутрішніх справ України. «Статистика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_statistika.htm.

5. Яфонкін А. Щодо виконання антикорупційного законодавства в Україні // Напрями удосконалення протидії правопорядку у сфері господарської діяльності. – Ірпінь, 2011. – С. 351–352.

Шульга Олександр Олександрович,
старший інспектор з особливих доручень Головного слідчого управління Національної поліції України

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сьогодні вченими здійснено достатньо багато новітніх розробок (засобів, методів, технологій) в галузі мистецтвознавчих досліджень, які потребують впровадження у сферу освіти, науки і культури.

Практичну реалізацію новітніх ідей в галузі мистецтвознавчих досліджень сьогодні здійснюють експертні установи України.

Зокрема, Експертна служба України Міністерства внутрішніх справ України (далі - Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ, яка відповідно до Законів України „Про судову експертизу", „Про міліцію" та „Про Національну поліцію" здійснює судово-експертну діяльність, забезпечує участь спеціалістів в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях і належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України.

Експертні підрозділи є юридичними особами, мають самостійний баланс, реєстраційні та інші рахунки відповідно до чинного законодавства, печатки із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням, інші необхідні для здійснення службової діяльності печатки, штампи, бланки, реквізити.

У своїй діяльності Експертна служба керується Конституцією і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України, міжнародними стандартами та державними стандартами України, іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до чинного законодавства Експертна Служба МВС України забезпечує здійснення судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень.

ДНДЕКЦ МВС України сьогодні здійснює проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних та господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій, виконання інших робіт у межах своєї компетенції.

Одним із пріоритетних напрямів ДНДЕКЦ МВС України і його підрозділів на місцях це проведення мистецтвознавчих досліджень.

В даний час в структурі ДНДЕКЦ МВС України створений окремий відділ фототехнічних, портретних, мистецтвознавчих та психологічних досліджень.

Одним із важливих напрямів діяльності даного відділу є проведення мистецтвознавчої експертизи.

Мистецтвознавча експертиза дозволяє досліджувати такі об’єкти: по-перше, предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: образотворчого (живопису, скульптури, графіки), декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, метал, скло, камінь, дерево, тканина тощо), об’єкти нумізматики, фалеристики та боністики (монети, медалі, паперові гроші), кінопродукція, фотоматеріали; по-друге, об’єкти у сфері захисту суспільної моралі, а саме: візуальна інформація (відео, аудіовізуальна інформація, а також зображення, у тому числі фіксовані публічні дії, предмети, виготовлені з різних матеріалів у вигляді статуеток, сувенірів).

Основними завданнями мистецтвознавчої експертизи є:

проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо);

визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору;

встановлення автентичності об’єкту; визначення якісних змін, що відбувалися з об’єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об’єкт;

визначення вартості твору;

визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

В даний час науковцями і експертами-практиками визначено орієнтовний перелік питань, які дозволяє вирішувати мистецтвознавча експертиза.

Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове або інше значення?

Коли, де і ким створений твір, що досліджується?

Чи є даний твір оригіналом, копією, фальсифікованою копією, підробкою або імітацією?

З яких складових частин складається матеріальна частина твору?

Наскільки змінено твір, який досліджується, в результаті реставрацій, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав оригінал?

Яка художня цінність твору?

Яка орієнтовна вартість твору, що досліджується, у грошовому виразі (еквіваленті) на момент дослідження?

Чи відносяться об'єкти, що досліджуються, до творів порнографічного характеру?

Чи належить інформація, надана на дослідження, до дитячої порнографії?

Чи містить інформація, надана на дослідження, сцени насильства та жорстокості?

У разі необхідності, для повного та всебічного проведення мистецтвознавчого дослідження експерт має отримати дозвіл від ініціатора на часткове пошкодження або руйнування об'єкта.

Викладене вище дає підстави для таких висновків:

ступінь наукової розробленості правового і наукового забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва знаходяться в стадії становлення;

правове і наукове забезпечення культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва має свій предмет, об'єкт та засоби і методи дослідження;

теоретична значимість даної праці полягає в розробці основних положень теорії правового і науково-методичного забезпечення системних досліджень культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва;

практична значущість даного дослідження полягає в розробці науково-методичних рекомендацій направлених на комплексне правове і наукове забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва новітніми досягненнями науково-технічного прогресу.

Список використаихї джерел

1. Закон України „Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" від 21 вересня 1999 // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – №48. – Ст.405.

2. Закон України „Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – №39. – Ст.333.

3. Каткова Т.Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні. – Х.: Право, 2008. – С.5.

4. Конвенція „Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини" від 16 листоп. 1972 р. // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, вітворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. / Упоряд. В.І. Фрич; відп. ред. М.В. Гарник. – К.: Істина, 2002. – 336 с.

Щербакова Ганна Володимирівна,
головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення участі прокурорів у кримінальному провадженні Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У СПРАВАХ ПРО НАРКОЗЛОЧИНИ

Заяви громадян України, у тому числі таких, що були засуджені за вчинення наркозлочинів стосуються здебільшого незаконного затримання, довгочасного та безпідставного застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, порушень під час особистого огляду, ошуку, відсутності ефективного розслідування фактів неналежного поводження з особами, які перебувають у місцях несвободи, тощо, що є порушенням вимог ст.ст. 3, 5, 6, 8 Конвенції [1, с. 14].

Непоодинокими є випадки коли працівники поліції здійснюючи «поверхневу перевірку», «поверховий огляд» не дотримуються

порядку їх проведення регламентованого в Законі України «Про Національну поліцію». Фактично в цих випадках має місце проведення обшуку особи, порядок якої визначений КПК України, але Законодавчі вимоги проігноровані. Такі докази отримані з порушенням законодавчих приписів визнаються недопустимими, що може мати наслідком винесення виправдувальних вироків.

Іншими підставами, що слугували для постановлення судами першої та апеляційної інстанцій виправдувальних вироків у справах про наркозлочини є:

незаконне вилучення наркотичного засобу у особи під час проведення огляду місця події.

Кримінальним процесуальним законодавством, зокрема, ст. ст. 208, 223, 236 КПК України закріплено право уповноваженої службової особи вилучати у особи наркотичний засіб під час її обшуку.

Натомість непоодинокими є випадки, коли у кримінальних провадженнях має місце оформлення такого вилучення протоколами огляду місця події (земельних ділянок, приватного домоволодіння особи тощо).

Крім того, у випадку проведенні огляду (обшуку) в орендованій кімнаті багатокімнатної квартири, добровільної згоди власника квартири на виявлення та вилучення наркотичного заходу без згоди винаймача кімнати або ухвали слідчого судді про надання дозволу про проведення обшуку житла недостатньо. Адже орендована кімната в багатокімнатній квартирі є окремим житлом особи – винаймача цієї кімнати [2];

не зазначення обов'язкових даних у протоколі огляду місця події, та не долучення обов'язкових носіїв інформації до протоколу цієї слідчої дії

Так, зокрема, всупереч вимогам ст. ст. 104, 105 КПК України, не вноситься інформація про технічні та спеціальні засоби, їх параметри, а до матеріалів кримінального провадження не долучаються технічні носії інформації із відеозаписом проведеної слідчої (розшукової) дії;

проведення огляду квартири та автомобіля без ухвали слідчого судді та без звернення до нього після їх закінчення (визнано недопустимими указані протоколи огляду);

залучення понятих, які перебувають у залежному від правоохоронців становищі, формальність їх участі у слідчих діях або взагалі відсутність при проведенні слідчих дій;

невикористання засобів аудіо-, відеофіксації або нерезультативність їх використання тощо.

З метою недопущення посадовими особами органами правопорядку фактів незаконного затримання, довгочасного та безпідставного застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно врахувувати правові позиції ЄСПЛ стосовно «законності» тримання під вартою, зокрема тих, що викладені в рішенні у справі «Чанєв проти України» від 9 жовтня 2014 року (набуло статусу остаточного 9 січня 2015 року), п.п. 24–31 [3].

Якщо у справах про наркозлочини фігурують неповнолітні особи, при вирішенні питання про обрання, продовження, зміни чи скасування їм запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слід керуватися не тільки положеннями Кримінального процесуального законодавства України, що визначають особливості процедури стосовно підлітків, а також необхідно враховувати практику ЄСПЛ. Показовим у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ від 27 листопада 2008 року у справі «Свершов проти України», де Суд констатував порушення вимог статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (право на свободу та особисту недоторканість) щодо неповнолітнього. У п. 63 цього рішення ЄСПЛ в обґрунтуванні порушення статті 5 Конвенції зазначив, що національні суди при розгляді питання щодо продовження тримання під вартою неповнолітнього жодного разу не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою і, посилаючись головним чином на тяжкість злочинів, продовжували тримати заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними і достатніми». Крім цього, відповідно до пункту 64 цього ж рішення ЄСПЛ, визнаючи наявність порушення пункту 3 статті 5 Конвенції, вказав, що «взято до уваги й те, що хоча захисник закликав враховувати неповнолітній вік заявника, органи влади, як видно з матеріалів справи, ніколи не приймали до уваги цей факт, коли виносили рішення про тримання його під вартою» [4, с. 226].

Знання типових порушень закону під час здійснення процесуальних дій слідчим, прокурором, іншими особам, які в силу своїх посадових обов'язків залучені до сфери протидії наркозлочинності, є важливим. Це дозволить їм намагатися не допустити подібні порушення під час власної практичної діяльності, а також напрацювати прийоми щодо їх виявлення, попередження та усунення.

Список використаних джерел

1. Токарев Г. В. Практика захисту у кримінальних провадженнях з незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних

речовин та їх аналогів або прекурсорів: практичний посібник (третє видання). Х.: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 440 с.

2. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 30.12.2016 р. Затримання особи. Законодавство. Роз'яснення. Судова практика. / заг. ред М.Є. Шумила. К.: Юрінком Інтер, 2017. 280 с.

3. Щербакова Г.В. Гарантії забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під час затримання та взяття під варту. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 4. С. 224–230.

Щербаковськиий Михайло Григорович,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ФАХІВЕЦЬ З ПИТАНЬ ПРАВА: ЕКСПЕРТ ЧИ КОНСУЛЬТАНТ?

Прийнята у 2017 р. Верховною Радою України нова редакція Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) містять однакові новели щодо нового учасника процесу – «судового експерта з питань права» (ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК). При цьому передбачена участь у судочинстві і «традиційного» судового експерта (ст. 72 ЦПК, ст. 68 КАС, ст. 70 ГПК). Поява експерта з питань права, діяльність якого не врегульована Законом України «Про судову експертизу» (в редакції від 03.10.2017), суперечить постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (від 30.05.1997 № 8) істотно підриває парадигму теорії та практики судової експертології, згідно з якими експерт – це обізнана особа, яка володіє спеціальними (не правовими) знаннями, залучається для вирішення питань, що не входять до компетенції правозастосувача. Це положення закріплене в ст. 102 ЦПК, ст. 101 КАС, ст. 98 ГПК, згідно з якими «предметом висновку експерта не можуть бути питання права». Проте законодавець допускає виникнення складних суспільних відносин, для вирішення яких в допомогу суду необхідно залучати правознавця у вузькій галузі права – експерта з питань права.

Розглянемо з позицій судової експертології предмет, об'єкти, методи експертизи, яка проводиться експертом з питань права; вимоги до обізнаної особи як експерту з питань права; особливості його участі в судочинстві в тому числі правосуб'єктність; природа і значення наданого ним висновку.

Предмет дослідження експерта з питань права розкривається в питаннях, що виносяться на його вирішення. Згідно зі ст. 114 ЦПК, ст.

112 КАС, ст. 108 ГПК перша група питань стосується «використання аналогії закону чи аналогії права» в конкретних складних правових ситуаціях. У ст. 11 ГПК, ст. 10 ЦПК і ст. 7 КАС передбачено, що в разі, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Зміст поняття «аналогія» розкрито в законодавстві України, зокрема в ст. 8 Цивільного кодексу України та ст. 10 Сімейного кодексу України. Друга група питань стосується «змісту норм іноземного права відповідно до їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі». Можливість залучення експерта для вирішення зазначених питань передбачена ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право». Таким чином, предметом експертизи є норми адміністративного, цивільного, господарського, міжнародного права, які регулюють або найточніше регулюють складні суспільні відносини, які винесені на розгляд суду.

Згідно ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК в якості експерта з питань права «може залучатися особа, яка має науковий ступінь і є визнаним фахівцем у галузі права». У літературі правильно зазначається, що термін «визнаний фахівець» є оціночним і може бути побічно встановлений, виходячи з числа наукових публікацій вченого [1, с. 33]. На наш погляд, більш точним показником визначності є індекс цитування наукових робіт фахівця, наприклад, h-index (індекс Хірша), Index Copernicus Value. Зрозуміло, чим вище індекс, тим більше відомий вчений в науковому середовищі.

Підсумовуючи особливості особи експерта з питань права, з урахуванням предмета експертизи, наказу Вищої атестаційної комісії України від 23.06.2005 № 377, в якому наводиться перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів, можна дійти висновку:

– в адміністративному судочинстві може брати участь фахівець з адміністративного права з науковим ступенем за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право»;

– в господарському судочинстві – фахівець з господарського права з науковим ступенем за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право»;

– в цивільному судочинстві – фахівець з цивільного права, якій має вчений ступінь за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». З урахуванням близькості цивільного права і деяких інших галузей права в якості експерта можуть бути залучені вчені за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право, право соціального забезпечення» та 12.00.06

«Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право»;

– у всіх зазначених видах судочинства допустимо залучення фахівця з вченим ступенем за спеціальності 12.00.11 «Міжнародне право».

Можливі ситуації, коли для врегулювання конкретних суспільних відносин необхідно субсидіарне застосування правових норм (міжгалузева аналогія), що веде до необхідності залучення декількох експертів різних спеціальностей. Експертиза, що проводиться кількома експертами в різних галузях права, є комплексною, однак норми ЦПК, КАС і ГПК можливість проведення такої експертизи експертами в галузі права не передбачають.

Об'єктами експертизи виступають матеріали справи, в яких викладені обставини спору, вітчизняне галузеве, міжнародне, іноземне законодавство і пов'язані з ними нормативні акти. Можна припустити, що основними методами, які використовуються під час проведення досліджень експертом з питань права, є аналіз законодавства і конкретних обставин справи, дедукція, методи порівняльного правознавства, синтез та ін.

Слід зазначити, що процедура залучення експерта з питань права та наданого ним висновку потребує коригування. Так, рішення про допуск експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом (ст. 73 ЦПК, ст. 69 КАС, ст. 71 ГПК). За аналогією зі ст. 104 ЦПК, ст. 102 КАС, ст. 100 ГПК можна припустити, що така експертиза також призначається судом. Тоді втрачає сенс право учасників справи подати до суду висновок експерта (ст. 114 ЦПК, ст. 112 КАС, ст. 108 ГПК), оскільки документ, складений фахівцем до постанови ухвали суду не має статусу експертизи. На нашу думку права експерта з питань права також повинні бути розширені за рахунок можливості ознайомлення з матеріалами справи, витребування додаткових документів, під час судового засідання – постановки питань сторонам та ін.

Найбільш істотним нововведенням, що йде в розріз з доказовим правом, є визнання висновку експерта з питань права таким, що не має статус джерела доказів (ст.ст. 76, 115 ЦПК; ст.ст. 72, 113 КАС; ст.ст. 73, 109 ГПК). Кінцева мета дослідження експерта з питань права – надання консультаційної допомоги в формуванні внутрішнього переконання суду (судді) для прийняття обґрунтованого процесуального рішення. Слід звернути увагу, що мета залучення експерта з питань права збігається з функцією надання консультацій спеціалістом (ст. 74 ЦПК, ст. 70 КАС; ст. 71 ГПК). Як і висновок експерта з питань права консультації спеціаліста у всіх видах судочинства не мають доказового значення, а обізнані особи, які їх надають, можуть мати юридичну освіту [2, с. 47].

Чинним законодавством передбачена можливість надання правової допомоги професійним учасникам судочинства. Так, при Верховному Суді відповідно до ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення, існує Науково-консультативна рада з числа висококваліфікованих фахівців у галузі цивільного, адміністративного, господарського та інших галузей права. Відповідно до ст. 404 ЦПК, ст. 347 КАС, ст. 303 ГПК, Положення про Науково-консультативну раду, прийнятому на Пленумі Верховного Суду України 16.09.2011, до повноважень його членів входить підготовка наукових висновків щодо тлумачення і застосування норм права. Підготовлені фахівцями-правознавцями роз'яснення сприяють винесенню законних і обґрунтованих рішень в складних ситуаціях правозастосування. Вважаємо, що консультативна функція експерта з питань права в судовому провадженні першої інстанції по суті повністю співпадає з діяльністю фахівців Науково-консультативної ради у касаційній інстанції при провадженні у Верховному Суді України.

У зв'язку з викладеним було б правильніше називати науковця, якій залучається для надання правової допомоги суду у формі консультацій, не «експертом з питань права», а «фахівцем», «спеціалістом» або «консультантом». Прийняття в нормативних актах вказаної пропозиції зняло б протиріччя і невизначеність в статусі цього учасника процесу і його ролі в судочинстві.

Список використаних джерел

1. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С.32–36.

2. Щербаковський М.Г. Консультаційна функція спеціаліста у кримінальному провадженні. Криміналістика і судова експертиза. 2017. Вип. 62. С. 43–51.

Яковіна Орест Богданович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО РОЗБОЇ, УЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте

у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України) [1]. Результати нашого дослідження показують, що дана слідча (розшукова) дія проводилася у 58,5 % кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми.

Не зупиняючись докладно на загальновідомих аспектах підготовки та проведення обшуку, які достатньо висвітлені в науковій літературі, визначимо особливості його проведення, обумовлені специфікою досліджуваної категорії злочинів та об'єктів пошуку.

Основними завданнями проведення обшуку під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є: встановлення місцезнаходження осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; відшукання викрадених грошей, цінностей, автотранспорту, іншого майна, а також зброї і предметів, використаних як знаряддя злочину, одягу, взуття та інших речей підозрюваних, засобів зв'язку, використаних ними під час учинення розбою, інших речей і документів, що належать як злочинцям так і потерпілим та мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження.

Погоджуємося з думкою М. С. Остапчук про те, що оскільки нині підлітки значну частину вільного часу спілкуються з однолітками в соціальних мережах та за допомогою програм миттєвого обміну інформацією, комп'ютерна техніка також повинна використовуватись як джерело доказової інформації й, відповідно, бути об'єктом пошуку під час розслідування досліджуваної категорії злочинів [2, с. 171].

Слід зауважити, що обшук має проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням (ч.ч. 2, 3 ст. 234 КПК України) [1].

Перед обшуком доцільно проводити так звану «підготовку», що може полягати у проведенні слідчих (розшукових) дій та інших заходів з метою отримання відомостей про: а) особу обшукуваного, його спосіб життя, зв'язки, розпорядок дня; б) місце проведення обшуку (розташування приміщень, обстановка, наявність присадибної ділянки, городу, підсобних приміщень, наявність тайників); в) розшукувані предмети, а також, чи не міг підозрюваний передати їх на зберігання сусідам, знайомим, родичам або зберігати в місцях загального користування чи нежитлових приміщеннях (не маючи можливості приховати ті чи інші предмети у себе вдома, неповнолітні звертаються за допомогою до однолітків, причому не тільки співучасників злочину, але й товаришів, друзів або просто знайомих [3, с. 20]).

З урахуванням отриманої інформації, слідчий вирішує питання про те, кого необхідно залучити до участі в проведенні обшуку, які технічні засоби можуть бути використані під час його проведення. До участі в обшуку обов'язково повинні бути залучені оперативні працівники, завданнями яких буде охорона місця проведення слідчої (розшукової) дії, надання допомоги слідчому в обстеженні окремих приміщень або ділянок місцевості, а також спостереження за психологічними реакціями та поведінкою обшукуваного, оскільки підліток у силу таких вікових рис, як підвищена збудливість, недостатнє уміння володіти собою, менше, ніж дорослий, вміє контролювати свої емоції і переживання. Підсилити емоційний вплив допоможе застосування тактичного прийому «словесна розвідка», коли слідчий повідомляє про свої наміри, перевіряючи реакцію підлітка.

Як спеціаліста доцільно запросити інспектора-криміналіста, завданням якого буде застосування різних пошукових приладів, фіксація за допомогою технічних засобів виявлених тайників і знайдених об'єктів. Іноді для пошуку тих чи інших предметів, а також особи, підозрюваної у вчиненні розбою (наприклад, співучасника), слід застосовувати службово-пошукову собаку [4, с. 62]. Науковці також рекомендують, щоб під час обшуку був присутнім законний представник неповнолітнього підозрюваного, а в гуртожитку або за місцем роботи – вихователь чи представник адміністрації [5, с. 38].

Місцями проведення обшуків у даній категорії кримінальних проваджень повинні бути не тільки приватні будинки, квартири або гуртожитки, де проживають підлітки, а й місця переважного проведення ними вільного часу, присадибні ділянки, підсобні приміщення, підвали, горища, гаражі тощо, оскільки, побоюючись запитань про походження речей батьків, вони зазвичай не зберігають викрадене, знаряддя злочину за місцем проживання. Однак при цьому необхідно пам'ятати, що байдуже ставлення батьків, відсутність з їх боку контролю за дітьми уможливлюють зберігання підлітками викраденого чи інших речей в помешканні. Тому під час підготовки до обшуку необхідно володіти інформацією про батьків неповнолітнього підозрюваного і взаємини в родині.

Увагу слід також зосередити на відшуканні таких речових доказів, що свідчать про зв'язки неповнолітнього з іншими членами злочинної групи, в тому числі, дорослими особами: професійно виготовлені відмички, інші знаряддя злочину, речі, які підлітки зазвичай не викрадають, тощо. Крім того, оскільки відповідно до ст. 485 КПК України, до обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, відносяться

відомості про особу неповнолітнього, умови його життя та виховання, у ході обшуку можуть бути виявлені обставини, що свідчать про вживання підлітком спиртних напоїв, наркотиків, предмети порнографії, записи нецензурного характеру тощо. Всі ці факти необхідно відобразити у протоколі обшуку для наступної перевірки версії про втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність [5, с. 39].

При вчиненні розбійних нападів підлітки нерідко заволодівають дрібними предметами, що іноді не мають великої цінності, однак представляють для них особливий інтерес: брелки, ланцюжки, браслети, ножі, годинники тощо. Ці речі можуть знаходитися як в кімнаті підлітка, так і бути на ньому. Тому обшук у приміщенні повинен поєднуватися з особистим обшуком, відповідно до загальних процесуальних правил [5, с. 38].

Зі знайденими під час обшуку предметами необхідно поводитися дуже обережно, оскільки на їх поверхнях можуть виявитися сліди пальців рук підозрюваного і потерпілого, що сприятиме викриттю його брехні, а слідів пальців рук потерпілого – їх належність останньому [5, с. 144].

У ситуаціях вчинення розбою групою осіб, важливого значення набуває одночасне проведення у них обшуків, так званий груповий обшук. Оскільки учасники злочинних груп, як правило, підтримують між собою тісний зв'язок, вони моментально інформують один одного про події, що відбуваються, щоб мати можливість своєчасно узгодити свої дії, вжити заходів до приховання викраденого та інших слідів злочину. Підготовка і проведення групового обшуку є досить складною тактичною операцією, яка вимагає уважного визначення складу учасників всіх СОГ та їх ретельний інструктаж. Вона повинна також передбачати одночасний початок обшуків у різних осіб і добре налагоджений зв'язок між групами для оперативного обміну інформацією про її хід і результати. Іноді результати обшуку, проведеного однією групою, є дуже важливими для іншої [6, с. 146]. Результати вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать, що тактична операція «груповий обшук» застосовувалась під час проведення 7,0 % обшуків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-V1. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/4651. (Дата звернення 23.03.2018р.).

2. Остапчук М. С. Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: монографія. Львів: Львів.ДУВС, 2015. 250 с.

3. Комаров В. К. Психологические и тактические особенности расследования преступлений несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1972. 24 с.

4. Жарский В. Е. Взаимодействие следователя и органов дознания при расследовании краж: учебн. пособ. Волгоград: НИ и РИО, 1976. 80 с.

5. Охріменко С.С., Хахуцяк О.Ю., Заїка С.О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або за їх участю: метод. рекомендації. Київ: НАВС, 2016. 74 с.

6. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 3 (123). С. 143–146.

Яковлєв Олександр Вікторович,
головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення участі прокурорів у кримінальному провадженні Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ЕКСПЕРТОМ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В сучасних умовах роботи органів досудового слідства, одним з найважливіших питань при розкритті та розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються на території нашої держави, є взаємодія органів досудового слідства з експертними підрозділами.

Відповідно до пункту 15 частини 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [1].

Згідно статті 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими

спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2].

Крім того, окремі питання взаємодії слідчого та експерта визначено в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 7 липня 2017 року № 575 (надалі – Інструкція). Відповідно до пункту 3 частини 5 розділу IX Інструкції (Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи) начальник слідчого управління Головного управління Національної поліції України організовує взаємодію слідчих та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при вилученні, зберіганні та своєчасному і кваліфікованому призначенні судових експертиз по вилучених у ході досудового розслідування слідах, у тому числі біологічного походження, та їх перевірку за криміналістичними обліками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. [3]

Розвиток новітніх досягнень у криміналістичній техніці як нашої держави, так і іноземних держав обумовлюють потребу постійного оновлення методик використання сучасної криміналістичної техніки, що, у свою чергу, потребує тісної взаємодії слідчого та експерта при розслідуванні злочинів та подальшої роботи з речовими доказами в рамках звернення слідчого з клопотанням про призначення судових експертиз.

Під час вчинення будь-якого кримінального правопорушення слідчо-оперативна група на чолі зі слідчим має застосовувати всі можливі техніко-криміналістичні засоби, прийоми і методи для виявлення та вилучення речових доказів. Особливої важливості це набуває при розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя чи здоров'я особи. Як правило, найбільш вагомими доказами під час розслідування таких видів злочинів є сліди безпосередньо правопорушника, такі, як біологічні рідини, сліди рук та ніг тощо. Слід зазначити, що пошук та виявлення зазначених слідів мають певні особливості на відкритій місцевості і в приміщеннях. Вказані об'єкти є беззаперечними доказами (при подальшому позитивному проведенні

експертиз), що дозволяють ідентифікувати особу. Не маючи спеціальних знань, слідчому вкрай важко самостійно провести вилучення вказаних слідів та в подальшому звернутися з усім переліком компетентних питань із відповідним клопотанням до суду для винесення ухвали про проведення експертизи. Зазвичай, при вчиненні резонансних злочинів слідчому доводиться в одному кримінальному провадженні звертатися в середньому з 40 чи більше клопотаннями про призначення судових експертиз: судово-медичні, імунологічні, цитологічні, молекулярно-генетичні, медико-криміналістичні, дактилоскопічні, трасологічні та ін.. Слід зазначити, що окрім призначення експертиз в процесі розслідування слідчому необхідно також провести численні слідчі дії. Вказане навантаження може обумовити помилки в клопотаннях про призначення експертиз. А отже, без тісної взаємодії з експертами в даному питанні не обійтися.

У пункті 1.8. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, вказано, що підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі – документ про призначення експертизи або залучення експерта), у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.[4]

Якщо слідчий, не маючи відповідних спеціальних знань або наперед не проконсультувавшись з експертом, в клопотанні чітко не окреслив питання особі, яка ці знання має (експерту чи групі експертів), це може призвести до повторного звернення з відповідним клопотанням, або не отриманням відповіді на поставлене питання.

Відповідно до інформації, наданої заступником голови Національної поліції України – начальником Головного слідчого управління Олександром Вакуленком, станом на 13.01.2017 року в органах Національної поліції України працює близько 20 000 слідчих працівників (некомплект складає 16 % або 2 300 працівників слідства). [5]

Зрозуміло, що така значна штатна чисельність працівників слідчих підрозділів значно перевищує штатну чисельність працівників експертних підрозділів. Крім того, постійні кадрові зміни, пов'язані з реформою правоохоронних органів, призвели до наповнення вказаних

підрозділів молодими фахівцями, які, ще не маючи належного практичного досвіду, потребують підвищення рівня знань. З одного боку, підвищення рівня знань можна реалізувати шляхом проведення спільних семінарів, лекцій, конференцій, круглих столів та інших наукових заходів. Однак кожен з практичних працівників розуміє, що постійна безперервна взаємодія слідчого та експерта значно налагоджує ефективність розкриття та розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

На мій погляд, найбільш оптимальним вирішенням описаної вище проблеми може стати запровадження при слідчих підрозділах інституту криміналістів. Налагодження роботи вказаних інститутів були б найбільш ефективні на початковому етапі досудового розслідування. Вчасне та компетентне призначення судових експертиз не лише наповнить доказову базу кримінального провадження, але й значно пришвидшить строки розслідування і, відповідно, повідомлення про підозру особі та подальшого направлення обвинувального акту до суду.

Крім того, будучи включеним до складу групи слідчих, криміналіст зможе самостійно призначати експертизи, обирати спеціалістів, а в окремих випадках, за наявності достатніх спеціальних знань, криміналіст сам зможе виступати у якості спеціаліста при проведенні слідчих дій.

Також, при введенні в штатну чисельність відділів (відділень) поліції посади криміналіста, останній, при наданні йому спеціальних повноважень (за дорученням слідчого) через зміни до статей 242 та 243 Кримінального процесуального кодексу України, зможе самостійно призначати експертизи у кримінальних провадженнях та окремо звертатися з клопотанням до суду, що в рази зменшить навантаження на слідчі підрозділи і пришвидшить проведення слідчих дій у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 22.10.2018).

2. Закон України «Про судову експертизу» : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 22.10.2018).

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України № 575 від 7 липня 2017 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14 (дата звернення: 22.10.2018).

4. Про затвердженні Інструкції про призначення та проведення судових експертиз: затв. наказом Мін'юсту України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 22.10.2018).

5. Брифінг Національної поліції України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2155970-nacpolicii-brakue-22-tisaci-pravoohoronciv-vakulenko.html (дата звернення: 22.10.2018).

Яковчук Сергій Віталійович,
доцент кафедри вогневої підготовки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ

Форми взаємодії – це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між взаємодіючими суб'єктами. Уточнюючи це визначення, вчені-юристи зазначають, що форма взаємодії як спосіб організації містить у собі комплекс способів і прийомів взаємодії, систему зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів [1, с. 6].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України встановлює дві форми опосередкованої взаємодії слідчого із оперативним працівником на стадії досудового розслідування – дача доручень оперативному працівникові для проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [ст. 40, 2] і дача окремих доручень про проведення тих чи інших дій в іншому територіальному підрозділі [ст. 218, 2].

Однак взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами починається ще на етапі коли працівники підрозділів поліції отримали заяву або повідомлення про кримінальне правопорушення.

З урахуванням думок науковців, вважаємо за доцільне виділити три основні етапи організації взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами:

Перший етап взаємодії починається до початку кримінального провадження;

Другий етап – взаємодія, що відбувається на початковому етапі розслідування;

Третій етап – взаємодія, що відбувається на подальшому етапі кримінального провадження.

Кожен із зазначених етапів взаємодії має свої загальні та спеціальні форми організації.

Підґрунтям для класифікації форм взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами є по-перше її процесуальне закріплення. Тому виходячи з вимог чинного законодавства, можна виділити такі її форми:

взаємодія, факт і результати якої підлягають обов'язковій фіксації у протоколі процесуальної дії;

взаємодія, факт якої підлягає обов'язковій фіксації в процесуальному документі – протоколі слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а результати фіксуються у більшості випадків на розсуд слідчого;

взаємодія, результати якої фіксуються в інших документах згідно зі ст. 99 КПК України (наприклад, висновки ревізій, схеми тощо) [2];

взаємодія усного характеру, яка не підлягає процесуальній фіксації, зокрема висунення спільних версій та обговорення напрямків розслідування злочину;

взаємодія під час планування розслідування злочину.

Окремою групою форм взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами слід виділити ті, що склалися в практиці правоохоронних органів, залежно від її мети:

взаємодія апаратів слідства, карного розшуку та чергових частин під час виїзду на місце події;

взаємодія слідчих підрозділів і апаратів карного розшуку в період роботи по гарячим слідам, по розкриттю неочевидних злочинів минулих років;

взаємодія слідчого і органів поліції при вирішенні питання про відкриття кримінального провадження за матеріалами апаратів кримінального розшуку;

взаємодія слідчого і оперативних працівників в групах, що створюються під час розслідування складних та трудомістких проваджень [3, с. 85].

Враховуючи зміни, що відбулися у кримінальному процесуальному законодавстві форму взаємодії щодо вирішення питання про відкриття кримінального провадження слід сформулювати наступним чином: взаємодія слідчого із працівниками кримінальної міліції, які попередили, виявили кримінальне правопорушення або ведуть досудове розслідування.

Також форми взаємодії слідчого з оперативними працівниками доцільно розглядати у послідовності роботи із джерелами інформації про злочинну подію та особу, яка вчинила злочин: під час виявлення, фіксації, дослідження, оцінки та використання слідової інформації.

Додатковою формою взаємодії слідчого з оперативними працівниками є організаційна форма. Вона є похідною від процесуальної і нерозривно з нею пов'язана [4, с.258]. Щодо взаємодії слідчого з оперативно-розшуковим органами та іншими службами поліції, то до однієї із організаційних форм такої взаємодії належить: створення слідчо-оперативних груп і оцінка результатів такої взаємодії, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Що стосується такої форми взаємодії як організаційна, то слід зазначити, що вона виражається у створенні слідчо-оперативної групи та організації її діяльності.

Наступна форма зазначеної взаємодії – спільне планування роботи слідчих та оперативних підрозділів із розкриття й розслідуванню конкретних злочинів.

Враховуючи вищенаведене, а саме класифікацію та зміст форм взаємодії слідчого та оперативних підрозділів, можемо визначити види останньої.

Так види взаємодії слідчого з оперативними працівниками можна класифікувати за галуззю використання результатів зазначеної взаємодії.

– в рамках процесуальних дій: взаємодія під час слідчих (розшукових) дій; взаємодія під час негласних слідчих (розшукових) дій;

– за колом взаємодіючих суб'єктів: взаємодія слідчого зі працівниками карного розшуку; взаємодія слідчого з працівниками департаменту протидії наркозлочинності; взаємодія слідчого зі працівниками департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції; взаємодія слідчого зі працівниками кіберполіції.

– залежно від етапів проведення слідчої дії: – взаємодія під час підготовки, під час проведення слідчої дії та під час аналізу її результатів;

– взаємодія практичного (дієвого) або теоретичного характеру.

Список використаних джерел

1. Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу: учебник / Вологин С. М., Лопушной Е. Л., Сивачев А. В. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1989. 80с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийнятям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2-12 року: (офіц. текст). К.: Поливода А.В., 2012. 382 с.

3. Вопросы раскрытия и расследования пре ступлений: сборник научных трудов / под ред. В. М. Мякишева. Москва: Академия МВД СССР, 1982. 163 с.

4. Судебно-следственные ситуации: психолого-криминалистические аспекты: монография / Гавло В. К., Клочко В. Е., Ким Д. В., под ред. В. К. Гавло. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. 226 с.

5. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. Київ: Центр навч. л-ри, 2015. 544 с.

Новачук Сергій Андрійович,
аспірант докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

СПОСІБ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Відповідно до ст. 267-1 КК України, кримінальну відповідальність передбачено за переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів; 2) придбання з метою використання або збуту продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин,

риби, рослин або будь-яких інших об'єктів; 3) переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів з метою їх збуту, або збут; 4) зазначені дії вчинені службовою особою або повторно.

Отже, кримінально-правове значення способу учинення злочину полягає у тому, що законодавець зазначає його у диспозиції тим самим визначаючи кримінальну караність саме цих дій.

Вивчення матеріалів правозастосовної практики показало, що у більшості випадків кримінально-правова кваліфікація у таких провадженнях відбувається за ст. 15 КК України та 267-1 КК України. Залежно від обставин події, переважно має місце закінчений замах. Типовим є наступний приклад.

14.11.2015 року, приблизно о 10 год. 30 хв., ОСОБА_1 з корисливих мотивів, з метою збору металевих виробів, оминаючи контрольно-пропускні пункти поліції, які встановлено по периметру зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, конем з гужовою повозкою, незаконно проник зі сторони с. Луговики Поліського району Київської області на територію відселеного села Ковшилівка, яке відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №106 від 23.07.1991 року, відноситься до зони безумовного (обов'язкового) відселення,де у період з 10 год.30 хв. до 13 год., на території відселеного села назбирав металеві вироби та завантажив їх до гужової повозки, з метою подальшого їх переміщення за межі зони безумовного (обов'язкового) відселення, без передбаченого законом дозволу та без проведення дозиметричного контролю, у с. Луговики Поліського району Київської області, з метою збуту на пункт прийому металобрухту, чим порушили вимоги ст. 12 п.3,п.4 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Таким чином, ОСОБА_1 вчинив з прямим умислом діяння безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, виконавши всі дії, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від його волі, так як під час переміщення металевих виробів, близько 13 години 45 хв. 14.11. 2015 року ОСОБА_1 був виявлений працівниками поліції та затриманий в районі відселеного села Ковшилівка, у якого було виявлено та вилучено до відділу поліції зони ЧАЕС ГУ НП в Київській області 116

кг металевих виробів [Вирок Іванківського районного суду Київської області від 25 квітня 2017 року. Є.У. №366/1002/17. №1-кп-/366/69/17. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66182105].

За результатами вивчення правозастосовної практики встановлено, що у більшості випадків фактичного переміщення предмета злочинного посягання за територію зон не відбувається, оскільки зазвичай, особа, яка виконала всі дії, які були спрямовані на доведення злочину до кінця, затримується уповноваженими органами ще до перетину кордону зони відчуження або безпосередньо під час перетину. Тому і має місце відповідна кваліфікація. Проте для криміналістичного дослідження це не має першорядного значення.

Криміналістичне вивчення способу учинення злочину відрізняється від кримінально-правового. З криміналістичних позицій має значення вся структура способу учинення злочину – від підготовки до приховування злочинної діяльності.

Вивчення та узагальнення емпіричного матеріалу дозволило виокремити типові дії правопорушників, що являють спосіб учинення злочину.

Виникнення злочинного задуму (очікування реальності його втілення ґрунтуються на обізнаності особи про знаходження предмета злочинного посягання в зоні відчуження і його доступності (раніше працював, перебував, жив, живуть родичі, інформували інші особи, здогадки).

Підготовка до учинення злочину: підшукування знарядь, спільників, визначення способу перетину кордону зони відчуження та переміщення предмета злочинного посягання за межі зони (підготовка підроблених документів, правомірне отримання дозволу, домовленість з особами, що здійснюють контрольно-пропускний режим, оцінка недоліків охорони та фізичного захисту).

Приклад. ОСОБА_1 показав, що 06.10.2009 року близько 15 години до нього додому прийшли ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Під час розмови ОСОБА_2 запропонував їм поїхати у зону відчуження та назбирати там кольорового металу, який потім здати на приймальний пункт металобрухту в с. Луговики Поліського р-ну. На пропозицію ОСОБА_2 він та ОСОБА_4 погодилися. 06.10.2009 року, близько 21 години, взявши кожен з собою по два мішки, він разом з ОСОБА_3 та ОСОБА_2 на двох мотоциклах поїхали у зону відчуження. На територію зони вони заїхали зі сторони с. Зелена Поляна Поліського р-ну поблизу відселеного села Мартиновичі. Об'їхавши міст, вони поїхали через виселене село Мартиновичі. таким чином об'їхавши КПП «Діброва», де чергують працівники міліції, і по дорозі через

виселені села Лубянка та Стара Красніца поїхали у виселене місто Прип'ять. Не доїжджаючи м. Прип'ять десь 1.5 км вони сховали у лісі свої мотоцикли, і взявши свої мішки пішли у м. Прип'ять. На околиці м. Прип'ять у квартирах п'ятиповерхових будинків за допомогою ключів, які вони взяли з собою, стали демонтувати сантехнічне обладнання у вигляді латунних кранів та збирати інші вироби з кольорового металу у вигляді кутиків з алюмінію та мідних регістрів водяного опалення. Всього у м. Прип'ять вони знаходилися та збирати вироби з кольорового металу на протязі трьох діб тобто до 09.10.2009 р. ночували у покинутих квартирах. Назбиравши шість мішків виробів з кольорового металу вони пішли взявши свої мотоцикли, заїхали у м. Прип'ять, завантажили у коляски мотоциклів зібрані виробі з кольорового металу, і тим самим шляхом повертатися назад в с. Млачівку. Близько 17 години, переїжджаючи «Мартенівський» міст, їх було затримано прикордонниками, які в подальшому викликали працівників міліції [Вирок Славутицького міського суду Київської області від 2 лютого 2010 року. Справа № 1-9/2010 (N° 1-94/2009). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/55058629].

Знаряддям вчинення злочину зазвичай є власний транспорт: автомобільний, гужовий, велосипед або інші засоби: санчата, візки. Правопорушники використовують металошукачі, лопати, пристосування для розрізання металу, дерева тощо.

Перетин кордону зони відчуження (через КПП, неохоронювані, неконтрольовані ділянки).

Приклад. Прибувши на маршрутному автобусі «Чорнобиль-Київ» на КПП «Дитятки», ОСОБА_1 пройшовши дозиметричний контроль, повернувся до маршрутного автобуса, забрав свої сумки у яких знаходилися продукти харчування рослинного походження та, в порушення вимог п.3 та п. 4 ст. 12 ЗУ «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», без передбаченого законом дозволу і без проведення дозиметричного контролю перемістив їх за межі зони відчуження на автобусну зупинку с. Дитятки Іванківського району Київської області, де близько 12 год. 30 хв. вищевказані сумки з 0,5 кг свіжих рослин укропу та рослин щавлю; 05 літра варених грибів у пластиковій ємкості; пакет висушених грибів вагою 2 кг; пакет плодів шипшини вагою 3 кг та пакет свіжих грибів вагою 5 кг, були виявлені та вилучені працівниками міліції Відділу зони Чорнобильської АЕС та БМзОЗРЗ [Вирок Іванківського районного суду Київської області від 28 березня 2011 року. Справа № 1- 15 / 2011. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/49387935].

Придбання предмета злочинного посягання (збирання, знахідка, викрадення, купівля, обмін, отримання у подарунок).

Переміщення предмета злочинного посягання за межі зони відчуження (тим самим шляхом, яким порушник потрапив до зони, іншим шляхом, переміщення предмета в інше місце з метою здійснити переміщення іншим разом, передавання на зберігання іншим особам).

Розпорядження предметом злочинного посягання за межами зони відчуження (продаж, дарування, використання для власних потреб, передавання іншим особам предмета злочинного посягання), приховування слідів злочинної діяльності.

На спосіб вчинення злочину впливають чинники, які притаманні спеціальному режиму зони відчуження: ступінь захищеності периметру території, стан засобів охорони на території (камери спостереження, сигналізація). Спосіб учинення злочину пов'язаний з особою правопорушника, оскільки він часто залежить від таких характеристик: зв'язок особи (у минулому чи на теперішній час) із зоною відчуження: робота, проживання на суміжних територіях, родичі в зоні відчуження (стихійні поселенці), обізнаність про територію (дороги, ландшафт, розміщення об'єктів), недоліки охорони периметру, робота, пов'язана із забезпеченням режиму радіаційної безпеки (поліція, прокуратура, СБУ, прикордонна служба) тощо.

Ікаєв Андрій Русланович,
здобувач аспірантури Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів знаходить свій вираз у вирішенні ряду завдань, у тому числі нормативно-правовому, організаційно-технічному та науково-методичному супроводженні діяльності з розслідування окремих видів злочинів; розробці нових й удосконаленні існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів та методик та ін.

Під час вирішення конкретних практичних завдань кримінального провадження вказана діяльність виражається у: фіксації ходу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину, інших речових доказів; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; сприянні розшуку і встановленню осіб, які вчинили злочини; залученні

спеціальних знань, а саме відповідних спеціалістів до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою застосування технічних засобів і методів виявлення, вилучення та фіксації доказової інформації; залученні експертів та проведенні експертиз та ін. Погоджуємся з думкою Ю. М. Чорноус, що підхід щодо застосування широкого кола технічних засобів узгоджується із потребами розслідування злочинів, використанням нових технічних засобів та методів. Реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів) при проведенні слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз [1, с. 55-56].

Під час розслідування злочину, передбаченого ст. 304 КК України, що полягає у втягненні неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми, техніко-криміналістичне забезпечення має свої особливості.

Наприклад, під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі огляду місця події під час розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, зазвичай застосовують наступні техніко-криміналістичні засоби:

1. Засоби, запозичені з загальної техніки і використовувані в криміналістиці без усяких змін. Це вимірювальні прилади (лінійки, рулетки, штангель циркуль, лупи, фотоапарати, звукозаписна, відеозаписуюча апаратура та ін.);

2. Засоби, запозичені з інших галузей науки і техніки і пристосовані для криміналістичних цілей (лупи, на яких нанесені спеціальні сітки для дослідження папілярних візерунків та ін.);

3. Засоби, спеціально, розроблені для криміналістичних цілей. Наприклад, пересувні криміналістичні лабораторії.

Відповідно до цільового призначення, застосовуються наступні техніко-криміналістичні засоби:

1. Засоби фіксації. Це фотоапаратура, апаратура для звуко- і відеозапису, що застосовується для засвідчення обставин на місці проведення слідчої (розшукової) дії (місця події, обшуку, слідчого експерименту та ін.), а також різних слідів і об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

2. Засоби виявлення невидимих і маловидимих слідів та інших об'єктів. До них відносяться лупи, у тому числі спеціальні криміналістичні з підсвічуванням, різні порошки, як звичайні (алюмінію, графіту, сажі, окису цинку), так і на магнітній основі

(залізо, відновлене воднем, рубін, сапфір, агат), набори засобів для виявлення слідів пальців парами йоду, реактиви нінгідріна й азотнокислого срібла. До даної групи відносяться також прилади й інструменти для виявлення і вилучення мікрооб'єктів (мікропилососи, мікропінцети, липкі плівки та ін.). Не слід забувати й засоби для вилучення запахових слідів (одорологічні валізи).

3. Пошукові засоби для виявлення різних об'єктів, що можуть мати значення речових доказів (магнітний підйомник, трали, щупи, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі тощо).

4. Засоби фіксації (копіювання) і вилучення слідів (рук, ніг, зубів, транспортних засобів.). Найбільш розповсюдженими такими засобами є: гіпс (для виготовлення зліпків зі слідів взуття, протекторів автомашин і інших великих об'єктів), силіконові пасти для фіксації дрібних слідів (знарядь злому, невеликих ділянок слідів взуття), пластилін, лаки в аерозольному виконанні для закріплення слідів на сипучих поверхнях, наприклад, піску.

5. Засоби для одержання відбитків пальців у живих осіб: типографська фарба, дактилоскопічна подушка, плата, гумові валики і спеціальні пластини для розкочування фарби, дактилоплівки, дактилокарти.

6. Засоби для виготовлення композиційних портретів. Це фоторобот і комп'ютерна система складання композиційних портретів.

7. Універсальні засоби: уніфіковані валізи і пересувні криміналістичні лабораторії, призначені для використання при огляді місця події і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Так, наприклад, валіза експерта-криміналіста, призначена для транспортування та зберігання технічних засобів, що використовуються під час пошуку, огляду, вилучення слідів на місці події.

8. Засоби для систематизації і видачі криміналістичної інформації. Це різні картотеки і колекції (слідів рук, взуття, транспортних засобів, зламу, підроблених грошей і документів і ряд інших), а також електронно-обчислювальні машини, використовувані для їхнього ведення, якщо виправдано їхнє застосування.

9. Засоби для лабораторного дослідження речових доказів.

Зі сказаного вище видно, що правоохоронні органи мають у своєму розпорядженні досить великий арсенал техніко-криміналістичних засобів. Криміналістична техніка повинна ефективно впливати на стан боротьби зі злочинністю, безпосередньо – розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Разом з цим, як показує практика, у питаннях забезпечення правоохоронних органів техніко-криміналістичними засобами, впровадження їх у практичну діяльність, аналіз їхнього використання значно відстають від пред'явлених вимог. Тому, на наш погляд, робота з техніко-криміналістичного забезпечення правоохоронних органів повинна бути істотно поліпшена. Тому поряд із техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, слід розглядати такі пов'язані складові як нормативно-правове, наукове та організаційне забезпечення.

Список використаних джерел

1. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Дякін Ярослав Олександрович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ЗЕМЛЕЮ

Ефективність проведення експертизи та ціннісне значення висновків у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею напряму залежить від дій слідчого, спрямованих на використання висновку експерта як доказу у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею. Чим вищий тактико-методичний рівень, тим якісніша інтелектуальна і технічна оснащеність, і чим вище активність слідчого, тим результативніше проведені слідчі дії й розслідування в цілому [1, с. 151]. Зазначене безпосередньо стосується і дій слідчого, які він вчиняє для використання висновку експерта як доказу у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею. Такі дії слідчого можна умовно поділити на етапи: початковий; наступний; заключний.

Початковий етап включає в себе застосування спеціальних знань слідчим у сфері розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею; збір документів, необхідних для проведення експертизи шляхом проведення тимчасового доступу до

речей та документів та їх вилучення; аналіз документів та визначення кола питань, які необхідно з'ясувати; взаємодія із експертною службою, в якій планується проведення експертизи.

Наступний етап передбачає підготовку клопотання про залучення експерта та виготовлення копій документів, які долучаються до клопотання; звернення до суду для залучення експерта до проведення відповідного виду експертизи; виконання ухвали слідчого судді.

До заключного етапу входить: аналіз висновку експерта; допит експерта.

На початковому етапі застосування спеціальних знань слідчим у сфері розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням землею передбачає собою наявність знань методики розслідування злочинів такої категорії та використання досвіду знання земельного законодавства, порядку реєстрації права власності на земельну ділянку тощо. На цьому етапі слідчий повинен визначити перелік необхідних документів для проведення експертизи та визначити установи, в яких вони знаходяться.

Під час збору документів, необхідних для проведення експертизи у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею слідчий складає низку клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів. Перелік установ, де можуть міститися документи, необхідні для проведення експертизи може бути різний та визначається слідчим з урахуванням обставин кримінального провадження. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що оригінали технічної документації на земельну ділянку зберігаються в установах Держгеокадастру [2], правовстановлюючі документи можуть зберігатися в міських, обласних, районних, селищних радах [3], Управлінні захисту економіки [4], тощо. Деякі документи, необхідні для проведення експертизи, можуть зберігатися і у нотаріуса, який вчиняв нотаріальні дії щодо земельної ділянки, яка є предметом вчиненого злочину [5].

Після погодження клопотань прокурором, слідчий звертається до слідчого судді для отримання тимчасового доступу до речей і документів.

Аналіз документів та визначення кола питань, які необхідно встановити також є складовою пізнавальної діяльності слідчого, яка сприятиме постановці питань, які необхідно поставити перед експертом. Документи оглядаються слідчим та долучаються до матеріалів кримінального провадження, а в подальшому надаються експерту для дослідження.

Наступною складовою призначення експертизи у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею є взаємодія із експертною установою, в якій планується проведення такої експертизи. Взаємодія передбачає собою попереднє обговорення питань, які необхідно дослідити та визначення достатності зібраних слідчим документів для проведення експертизи. Цей етап набув особливого значення після внесення змін до порядку призначення експертизи. На сьогодні, такий порядок звернення до суду для залучення експерта до проведення відповідного виду експертизи (ст. 242 КПК України), тому внесення змін до переліку питань чи зміна їх формулювання унеможливлюється.

Підготовка клопотання для залучення експерта до проведення відповідного виду експертизи та виготовлення копій документів, які долучаються до клопотання є наступним етапом дій слідчого, які він здійснює для використання висновку експерта як доказу. Вимоги до клопотання про проведення експертизи передбачені ч. 2 ст. 244 КПК України.

Наступним кроком є звернення слідчого до слідчого судді для залучення експерта до проведення відповідного виду експертизи. Порядок розгляду клопотання слідчим суддею визначено у ст. 244 КПК України. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Участь слідчого у розгляді клопотання є не обов'язковою. У разі задоволення клопотання про проведення експертизи слідчим суддею, слідчий передає його на виконання експертній установі чи експерту, якому воно доручено разом із документами, необхідними для її проведення.

В ході виконання доручення слідчого судді щодо проведення експертизи експерт за необхідності може звертатися до слідчого із клопотанням про надання додаткових документів. Після підготовки висновку експерт передає його слідчому.

Аналіз висновку експерта є заключним етапом проведення експертизи. Він передбачає собою вивчення опису проведених досліджень та висновків, які зроблені експертом, аналіз обґрунтування відповідей на запитання. Висновок, наданий експертом після проведення експертного дослідження, а також його пояснення є важливим інструментом у процесу доказування [6, с. 132]. Він дозволяє встановити ряд обставин в залежності від мети експертизи та є засобом доказування події кримінального правопорушення, а також способом встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням. Останнє має прямий зв'язок із кваліфікацією діяння та відшкодуванням шкоди.

Для роз’яснення положень висновку експерта чи обґрунтування відповідей на запитання слідчий може допитати експерта, який проводив експертизу. Окремого порядку допиту експерта в КПК України не передбачено, він допитується в порядку, визначеному ст. 224 КПК України та користується правами свідка.

Список використаних джерел

1. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 2 (28)’2012. С. 151-158.
2. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 25 травня 2018 року. Справа № 308/5694/18. Провадження № 1кс/308/2859/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. 2018. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74254870
3. Ухвала Тернівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 04 червня 2018 року. Справа № 215/154/17. Провадження 1-кс/215/644/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. 2018. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74519008
4. Ухвала Яремчанського міського суду Івано-Франківської області. Від 27 жовтня 2017 року. Справа № 354/621/17. Провадження № 1-кс/354/115/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. 2018. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69844154
5. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 18 травня 2018 року. Справа № 686/11006/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. 2018. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74401316
6. Лазебний А. Форми використання спе. ціальних знань при розслідуванні злочинів проти громадського порядку. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. С. 131-133.

Боднар Анастасія Василівна,
здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ТРАСОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, джерелом доказів у кримінальному провадженні є висновок експерта, то у розслідуванні та розкритті злочинів, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна трасологічна експертиза займає одне з головних місць. Пов'язано це з тим, що така злочинна діяльність орієнтована на матеріальні цінності, на які здійснюється вплив знаряддям також матеріального світу, а трасологія вивчає та досліджує саме матеріальні сліди-відображення. Наведені завдання та можливості такого виду експертиз створюють уявлення про ефективність використання спеціальних знань у галузі трасології з метою встановлення фактів, що мають значення для розслідування та з'ясування істини у кримінальному провадженні.

Особливістю розслідування знищення або пошкодження майна є те, що злочин вчиняється переважно таємно, оскільки, в разі притягнення до відповідальності, зловмиснику доведеться сплатити значну суму для відшкодування збитків.

Тому у розслідуванні злочинів, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, важливу роль відіграє експерт, який проводить трасологічні дослідження. Саме йому доведеться встановити зв'язок між підозрюваним, місцем події та знаряддям вчинення злочину під час проведення трасологічної експертизи.

Проблематикою щодо проведення трасологічної експертизи під час розслідування злочинів проти власності розглядалися в роботах Ф. Г. Амінева, Р. С. Бєлкіна, І. Ф. Герасимова, Г. І. Грамовича, Л. Я. Драпкіна, В. Д. Зеленського, А. В. Іщенко, Є. П. Іщенко, Н. І. Порубова, С. В. Салтевського, Н. А. Селіванова, О. М. Сліпушко, В. Ю. Шепітько, В. В. Яременко та багатьох інших. Значущість проведених наукових досліджень нині досить велика, оскільки проведення трасологічної експертизи є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних та має на меті встановлення

причетності певних осіб до злочинної діяльності, зокрема, спрямованої на знищення або пошкодження майна.

Основним джерелом надходження об'єктів для трасологічного дослідження є проведення огляду місця події.

Обстановка на місці події у провадженнях щодо знищення або пошкодження майна може включати в себе всі види трасологічних слідів, що утворились внаслідок механічного, хімічного, біологічного а також температурного впливу.

До слідів механічного впливу можуть належати сліди тиску, ковзання, тертя, розпилювання, свердління тощо. Їх виявляють як окремо, так і у поєднанні з іншими слідами. А від правильної фіксації та вилучення таких слідів залежить наступне моделювання слідоутворюючого об'єкта, встановлення джерела його походження та ідентифікація.

Якщо ж на місці події виявлене саме знаряддя вчинення злочину, спеціалісту, при його огляді, необхідно звернути увагу на дві групи механічних слідів, зокрема: залишені на об'єкті (знарядді) під час його виробництва та набуті час його експлуатації (у т. ч. під час вчинення злочину).

Важливою особливістю, яка впливає на результати проведеного трасологічного дослідження є та сукупність об'єктів, які слід надіслати експерту, зокрема такі як: 1) слід з об'єктом носієм, а за неможливості – копія сліду; 2) об'єкт, яким можливо був залишений слід; 3) за необхідності схеми та дані про місце, час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу [1].

Важливим для вирішення завдань є формулювання питань експерту. Так, питання, мають містити зазначення виду сліду, місця його виявлення, найменування предмету, яким згідно припущення утворений слід, місця вилучення цього предмета, а якщо питання ставиться у відношенні певної особи, то його прізвища, ім'я та по-батькові (повністю) [2, с. 527-528].

Важливою є також експертиза слідів ніг людини та взуття. Основними завданнями цього виду трасологічної експертизи є ідентифікація людини за слідами: босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття та вирішення діагностичних завдань зі встановлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо.

За слідами ніг (взуття) можливо з'ясувати напрям руху осіб до місця події, як вони там пересувались, куди пішли, організувати переслідування винних. За слідами ніг можна встановити обставини вчинення злочину та деякі особливості суб'єкта, який їх залишив (що необхідно для його розшуку), ототожнити людину (його взуття). Рідше

зустрічаються сліди босих ніг. В об'ємних слідах ніг особливості стопи відображаються більш повно: видно папілярні візерунки та різні дефекти шкіряного покрову: мозолі, шрами, рубці, складки тощо. Трасологічна експертиза слідів ніг призначається для встановлення фактичних обставин справи, загальних та характерних ознак взуття та самого злочинця (по доріжці слідів), а також ототожнення взуття, вилученого у підозрюваного [3, с. 159].

Сліди знарядь злому та інструментів і робота з ними являють собою окремий розділ трасології, який присвячено дослідженню різних механічних слідів від знарядь злому, інструментів, виробничих механізмів, а також замків, замикаючих пристроїв, пломб тощо [4, с. 126].

Сліди, залишені на місці події знаряддям зламу, залежать від виду застосованого знаряддя, властивостей матеріалу перепони та способу зламу. На трасологічну експертизу слід направляти всі об'єкти зі слідами зламу. Для вирішення завдань щодо ідентифікації у розпорядження експертів передають також самі знаряддя зламу (якщо вони до цього часу виявлені та вилучені). У випадках, коли неможливо направити на експертизу сам предмет (об'єкт) зі слідом, направляються зліпки з цих слідів [5, с. 169].

Експертизою цілого за частинами встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

Іноді при розслідуванні розглядуваних злочинів набуває необхідності призначення експертизи вузлів та петель. У більшості випадків об'єктами досліджень є вузли та петлі, що виконані (утворені) на мотузках, ременях тощо. Перед направленням об'єкта на експертизу доцільно сфотографувати вузол з усіх боків за правилами масштабної зйомки для усунення труднощів дослідження у випадках, коли в процесі експертизи проводитимуться експерименти (розв'язування і зав'язування вузла тощо). Слідчому розв'язувати вузол забороняється [6].

Таким чином важливу роль у розслідуванні знищення або пошкодження майна видіграє трасологічна експертиза. Спеціальні пізнання експерта допомагають встановлювати найважливіші обставини під час розгляду кримінальних проваджень, на основі яких може бути винесено справедливе судове рішення.

Список використаної літератури

1. Боднар А. В. Трасологічна експертиза під час розслідування знищення або пошкодження майна/ А. В. Боднар// Науковий вісник : наук. журн. / Нац. акад. внутр. справ. – Київ. – 2018. – №2 (107) – С. 281–292.

2. Справочная книга криминалиста: справочник / Н. А. Селиванов и др. / под ред. Н. А. Селиванова. Москва: Норма, 2000. 727 с.

3. Криминалистика: учебник / Т. С. Волчецкая и др. / под ред. В. Д. Зеленского та Г. М. Меретукова. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2015. 704 с.

4. Криміналістика: Підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 704 с.

5. Криминалистика: учебник / Т. С. Волчецкая и др. / под ред. В. Д. Зеленского та Г. М. Меретукова. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2015. 704 с.

6. Про затвердження Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз: Наказ від 08.10.1998 № 53/5. Міністерство юстиції України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z070598/page?text=%ED%E0%F4%F2%EE%EF%F0%EE%E4%F3%EA%F2%B3%E2.

Миронюк Тетяна Василівна,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОБАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Саме на забезпеченні безпеки суспільства ставить акцент європейська практика, впроваджуючи систему пробації. Безпека суспільства шляхом виправлення засуджених також визначена Законом України «Про пробацію» як головний складник мети пробації (стаття 4 Закону), поряд із запобіганням вчиненню повторних кримінальних правопорушень [1]

На сьогодні пробація залишається однією з першочергових заходів основним напрямком якої є виправлення та ресоціалізація засуджених. Проте вказана діяльність потребує удосконалення механізму її здійснення. Не зважаючи на те, що важливий крок вона зробила - усунувши в'язницю на другорядне місце та даючи другий шанс для виправлення особам, які вчинили кримінальне правопорушення, низка питань потребує вирішення.

Пробація України – це шлях до позитивних змін, які стосуються не тільки осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, але суспільства і його культури загалом. Вказане твердження пробації України містить багатогранну філософію таких можливостей: від зміни правосвідомості та життя окремого правопорушника, зміни підходів до реабілітації правопорушників, прав жертв правопорушення та інтересів громади до зміни суспільства і держави у цілому. На сьогодні в Україні активно впроваджується нова модель роботи із правопорушниками, не пов'язана із позбавленням волі, – система пробації. Впровадження пробації нині є одним із пріоритетів уряду.

Процес упровадження пробації в Україні – це надзвичайно важливий крок у напрямі євроінтеграції та побудови громадянського суспільства, де дотримуються права людини, це більш цивілізований шлях, який довів свою ефективність в усьому світі саме з точки зору безпеки суспільства та попередження вчинення повторних правопорушень особами, які вже їх вчиняли. За допомогою проектів, які сприяють впровадженню дієвої системи пробації в Україні, зокрема: Проекту Євросоюзу PRAVO, Проекту NORLAU (Норвегія), Проекту MATRA (Нідерланди), Проекту Ради Європи «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні», Проекту EDGE (Канада), USAID та UNODC, наша країна перебуває на шляху до побудови власної досконалої моделі служби пробації, а це не лише крок назустріч європейським стандартам дотримання прав людини, але й значна перспектива «виправити» правопорушників без ув'язнення. Система пробації, яка будується в Україні, ймовірно, найбільша за масштабом у Європі. У нас майже 3500 працівників. Підрозділи пробації є у кожній адміністративно-територіальній одиниці України, де є суди, тобто їх майже 600. На обліку нині перебувають 60 тис. осіб. З них 55 тис. – засуджені за кримінальні правопорушення, тому що ми займаємося і адміністративними справами, де стягнення у вигляді громадських та виправних робіт застосовуються за порушення правил дорожнього руху та інші адміністративні правопорушення. [2]

У цілому протягом року на обліку перебувають близько 150 тис. правопорушників, що значно більше, ніж в установах виконання покарань. Якщо порівняти зараз кількість людей, які перебувають на пробації і в установах закритого типу, це співвідношення становить 1:1,5, а в світі воно становить 1:3. Кількість працівників у підрозділах пробації є різною, але зараз закон передбачає, що кількість персоналу пробації не може перевищувати 5% від кількості суб'єктів пробації, які перебувають на обліку [3]

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [4].

За словами Д.В. Ягунова (науковця, який протягом тривалого часу займається вивченням питань з упровадження пробації, а також досліджує реалізацію концепції пробації в європейських країнах), «концепція пробації сама по собі є суперечливою: з одного боку, вона має бути яскравим прикладом людського гуманізму, а з іншого – міжнародний досвід свідчить, що впровадження цієї концепції ґрунтувалось переважно на матеріальній основі».[5]

Тому, необхідно зазначити, для того щоб створити в Україні нову модель пробації, яка буде дієвим механізмом для нашої держави і зможе захистити суспільство від злочинних посягань, необхідно детально вивчити міжнародний досвід, проводити аналогії, тим самим уникнути помилок, які, можливо, вже були допущені європейськими країнами, і на підставі комплексного аналізу розробити власну модель пробації, яка буде підходити нашій країні, враховуючі всі об'єктивні та суб'єктивні фактори.

В Україні зараз відбувається реформування пенітенціарної системи. Основними завданнями реформи є: – залучення нових кадрів у систему на всіх рівнях, насамперед за рахунок підвищення рівня заробітної плати; – розроблення законодавства у сфері функціонування слідчих ізоляторів та установ виконання покарань відповідно до законодавства Європейського Союзу; – підвищення операційної ефективності 100 державних підприємств у пенітенціарній системі за рахунок створення виробничих об'єднань за галузевим принципом, проведення закупівель через електронну систему «ProZorro». Разом із тим, не зважаючи на те, що здійснені кроки щодо реформування пенітенціарної системи, які проводились останнім часом, значно поліпшили ситуацію у системі, і надалі залишається актуальним питання її подальшого реформування та внесення деяких коректив у вже здійснені заходи [6].

На підставі вище викладеного актуальною залишається проблема недостатнього фінансування пробаційних програм та недостатня підтримка з боку держави.

Суб'єкти пробації стикають з проблемами в пошуках роботи, житла, психологічного та соціально побутового характеру, втрата соціальних зв'язків, контактів із сім'єю, складність самим приймати рішення у життєвих обставинах, розпоряджатися матеріальними

ресурсами. Проблемні аспекти у здійсненні пробаційних заходів виникають також внаслідок відсутності в межах установ виконання покарань можливості отримання належного рівня освіти, що призводить до деградації і у відсутності в особи моральних засад поводження у суспільстві.

Ще однією проблемою є відмова роботодавців у прийнятті на роботу особи, яка відбувала покарання у місцях позбавлення волі.

Таким чином потрібна більш ефективна система соціальної підтримки звільнених осіб, яка стикається з багатьма проблеми, які самотужки вирішити не в змозі, а саме: 1) працевлаштування; 2) місце проживання; 3) освіта.

Окрім зазначених проблем органи пробації потребують наповнення кваліфікованими кадрами, і з постійним здійсненням їх підготовки та перепідготовки.

Отже система пробації в Україні знаходиться на початковій стадії її розвитку, яка повинна удосконалюватись і з урахуванням міжнародного досвіду, а також потреб науки та практики.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/160-19 (дата звернення 08.08.2020)

2. Сімакова С.І., Мельник О.Г., ПРОБАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ ІЗ ПРАВОПОРУШНИКОМ. *Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2019.ст.235. http://www.lsej.org.ua/3_2019/62.pdf.*

3. Мамченко Н. Пробація забезпечує повернення людини до суспільства. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/120169-probatsiyazabezpechuye-povernennya-lyudini-do-suspilstva.

4. ЗУ «Про пробацію», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19.

5. Ягунов Д.В. Європейські правила пробації : переклад, науково-практичний коментар та допоміжні матеріали. Одеса : Фенікс, 2013. 236 с.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 654-р від 13.09.2017 р. «Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80.

Сухачова Ірина Олександрівна
здобувач Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Сучасна злочинність стає дедалі більш організованою, а її представники використовують усе більш витончені засоби конспірації, послуговуючись при цьому останніми досягненнями науки і техніки. Тому для виявлення й викриття злочинів та їх розслідування мають використовуватися спеціальні негласні засоби діяльності правоохоронних органів. На етапі досудового розслідування основними з таких засобів є негласні слідчі (розшукові) дії (далі - НСРД).

Відповідно до ч. 1 ст. 263 КПК України зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

За результатами застосування стороною обвинувачення такого негласного засобу отримання доказів як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж можливо встановити: факт передавання інформації у режимі реального часу з фіксацією змісту відомостей, що передаються, встановленням їх отримувача, кінцевого обладнання тощо; дані про початок, кінець, тривалість і зміст з'єднання, що передаються в режимі реального часу; зміст електронної пошти або SMS чи MMS повідомлень (як відкритих та прочитаних абонентом, так і невідкритих, і непрочитаних); зміст телефонних розмов підозрюваного або іншої особи.

Практична цінність проведення цієї НСРД визначається змістом зафіксованих розмов та дій, під час яких висвітлюються злочинні наміри. Ефективність зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж для отримання доказів не ставиться під

сумнів правознавцями, які досліджують ці питання, однак, окремі науковці вказують на неможливість його використання у доказуванні у сучасних умовах надання телекомунікаційних послуг абонентам мобільних операторів зв'язку в нашій державі.

Як вказує М.А. Самбор, за відсутності законодавчо встановленої вимоги щодо обов'язкового укладання угоди між ними виникає прогалина, пов'язана із встановленням правових зв'язків між оператором та споживачем, що, у свою чергу, унеможливлює ідентифікацію особи – користувача кінцевого обладнання, тобто виконання вимог пункту 8 частини 2 статті 248 КПК України у клопотаннях щодо надання дозволу на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії та у відповідних ухвалах слідчого судді [1, с. 74].

З огляду на це науковець доходить висновку, що до часу законодавчого закріплення прав споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку, зокрема тих, що вказують на необхідність дотримання винятково письмової форми договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтею 263, а також 268 КПК України, слід призупинити, а ті, що вже проведені, і їх результати долучені до матеріалів кримінальних проваджень, визнати такими, що є недопустимими як докази у кримінальному провадженні [1, с. 74].

З одного боку, зауваження науковця є слушними – надання телекомунікаційних послуг рухомого (мобільного) зв'язку на підставі угод з абонентами та операторами суттєво підвищить можливості щодо ідентифікації абонента спостереження. Однак, ми не підтримуємо пропозиції щодо припинення застосування зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а також встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу за вказаних ним підстав та визнати результати проведених негласних слідчих (розшукових) дій недопустимими.

По-перше, як слушно зазначає А. В. Шевчишен, якщо на законодавчому рівні прийняти відповідні зміни до нормативно-правових актів, які регламентують надання телекомунікаційних послуг, то укладення таких договорів займе дуже тривалий час [2]. Так, останні два роки сумарна кількість абонентів рухомого (мобільного) зв'язку в Україні коливається у межах 57-59 млн. абонентів. Тобто необхідно буде укласти угоди на обслуговування приблизно 52 млн номерів рухомого (мобільного) зв'язку. Якщо взяти до уваги те, що така абонентська база формувалася з 1993 року, то можна однозначно стверджувати, що на переведення її на контрактну

основу займе роки, протягом яких не буде здійснюватися у кримінальних провадженнях зняття інформації з телекомунікаційних мереж [2].

По-друге, отримати відомості про особу абонента передплаченого рухомого (мобільного) зв'язку, які є достатніми для його ідентифікації, можна під час допиту осіб, яким цей абонент телефонує. Якщо ставити під сумнів доказове значення відомостей про абонента, які отримані в такий спосіб [1? с/ 74], то за логікою М.А. Самбора, ми не зможемо отримати фактичних підстав для проведення жодної не тільки негласної слідчої (розшукової), але й інших слідчих (розшукових) дій. Якщо допитана особа дала неправдиві свідчення щодо номеру мобільного телефону іншої особи, то результати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж будуть визнані недопустимими, а особа, відносно якої була помилково проведена ця негласна слідча (розшукова) дія, відповідно до вимог статті 253 КПК буде повідомлена та матиме можливість захистити своє право на приватне життя[2].

Таким чином, КПК України містить достатні гарантії захисту цього права особи під час проведення заняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і потреба в таких радикальних діях, які пропонує М.А. Самбор, відсутня.

За результатами аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, доходимо висновку, що одержання інформації про з'єднання абонентів не передбачено КПК України як окрема слідча дія. Проте воно є негласною дією, що проводиться найчастіше і стосується транспортних телекомунікаційних мереж. Оскільки одержання інформації про з'єднання абонентів не пов'язано з обмеженням конституційних прав конкретних осіб, таке одержання, на нашу думку, допустимо здійснювати без дозволу слідчого судді за узгодженням з прокурором. Так, пропонуємо доповнити ст. 263 КПК України частиною 5 наступного змісту: «Одержання інформації про з'єднання абонентів здійснюється без ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора».

Список використаних джерел

1. Самбор М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані зі зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та встановленням місцезнаходження радіоелектронного засобу: підстави для проведення та умови гарантування прав і свобод людини та громадянина як споживача послуг рухомого мобільного зв'язку. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Юридичні науки». 2013. № 1 (4). С. 74-81.

2. Шавчишен А. В. Можливості негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини. 2016. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/5154/1/%

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 22 листопада 2018 року)

Відповідальний упорядник *А. С. Пашиєва*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 14.11.2018. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 31,0. Ум. друк. арк. 28,59.
Тираж 30 прим.